

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CALL No.

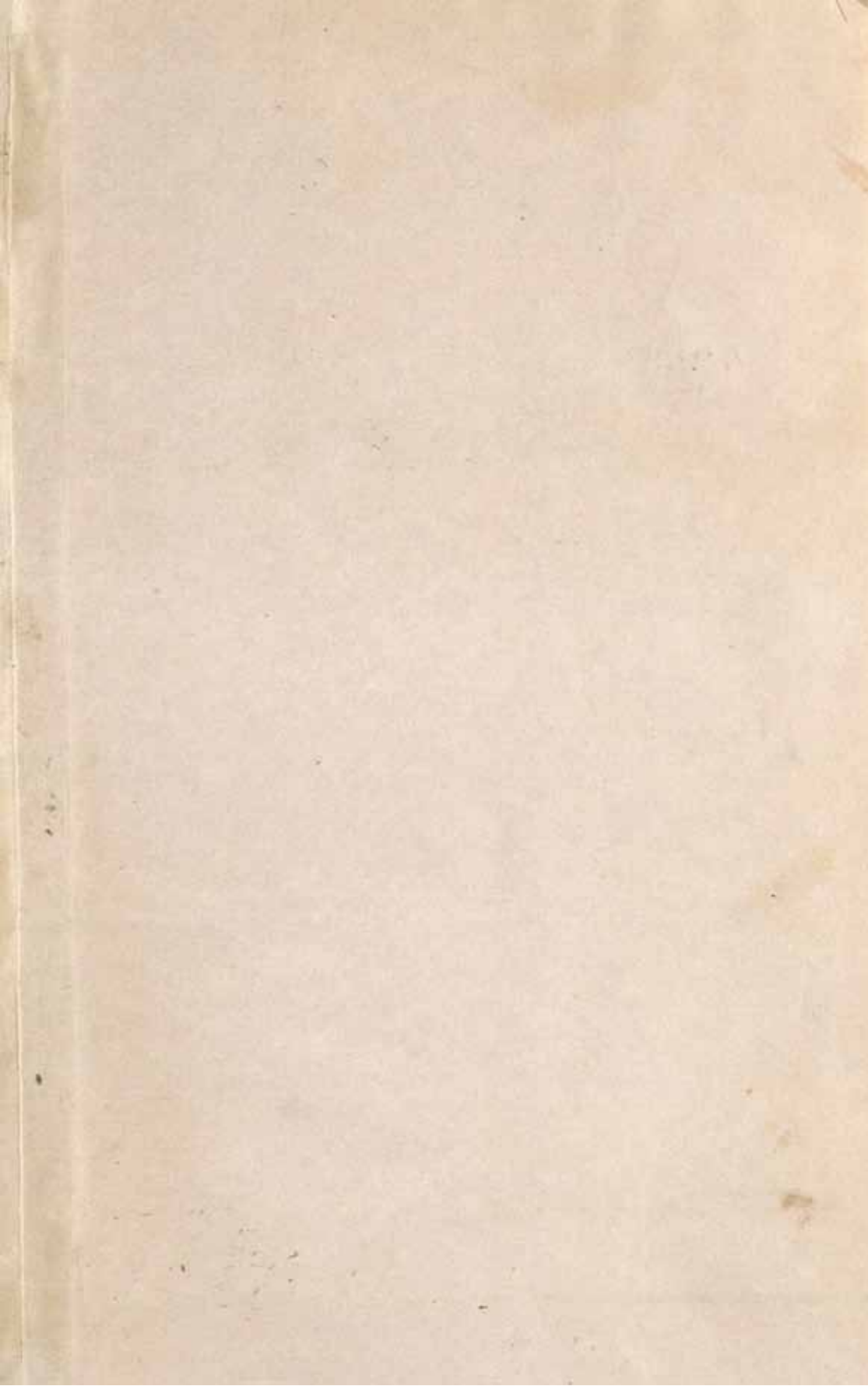
491.22/Raj

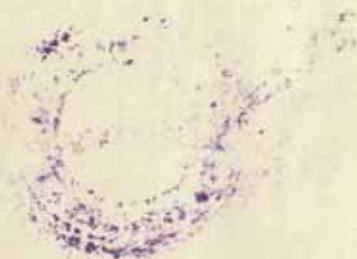
ACC. No.

12721

D.G.A. 79

GIPN—S4—2D. G. Arch.N. D./57—23-2-58—1,00,000

WORDS IN RGVEDA DISCUSSED IN

(1) The Annals of The Bhandarkar Oriental Research Institute.

1 आहूतस्	Vol. 1 pp. 45-48	35 आदित्याः	" 254
2 विहायस्	" " 48-50	36 विश्वेदेवाः	" 254
3 कृपा	" " 50-52	37 वसवः	" " 255-256
4 मेहना	" " 52-53	38 वस्युः	" " 256
5 चित्र	" " 53-55	39 वस्यु to desire	
6 सस्ति	" " 56-57	wealth	" 256-257
7 मायां	Vol. II pp. 109-116	40 वसुमत्	" " 257
8 रोचना	" " 110-122	41 वसुताति	" " 257
9 परावत्	" " 122-129	42 वसुत्ति	" " 257
10 मर्य	" " 129-133	43 वसोर्वसुत्वा	" 258
11 पुरन्धि	Vol. III pp. 113-121	44 वस्यः	" " 258
12 स्वर	and its compounds	45 वस्यान्	" " 259
	Vol. VIII pp. 398-410	46 वस्य इष्टये	" 259
13 अत्रि	" " 411-418	47 वसव्यं	" " 259
14 मनु	Vol. IX pp. 25-32	48 वस्वी A yielder	
	and 183-185	of riches	" 260
15 मनुष्य	" " 185-187	49 इष्टये	" " 260
16 माप	" " 187-190	50 वसु in obscure Rks	260-262
17 मानव	" " 190-192	51 एव	" " 262-266
18 स्वर	" " 192	52 अमति=poverty etc.	147-148
19 दृशे	" " 193-195	53 अमति=light	" 148-149
20 दृशके	" " 195	54 यहु	" " 149
21 दृशये	" " 195	55 यहव	" " 149
22 मथ	" " 196-199	56 यहवी and यह्वीः	150-152
23 मातरिश्वान्	" " 199-201	57 यहवतीः	" " 152
24 विवस्वत्	" " 201-204	(2) Bombay Branch of the	
25 Sōma & the hawk	204-208	Royal Asiatic Society's	
26 वर्तिः	" " 208-210	Journal, New Series.	
27 वसु	" " 210-216	Indra's enemies Vol. III,	
28 पुरुष	" " 216-218	Nos. 1-2 pp. 231-274.	
29 पुरुषसूक्तं	" " 219-229	(3) The Indian Historical	
30 वसु wealth	" " 229-241	Quarterly.	
31 वसवान्	" " 241	"ओकस्" Vol. VI pp. 455-464	
32 वसुत्वन्	" " 241 251	समोकाः	pp. 639-644
33 वसु (masculine)	251	(4) Proceedings and trans-	
34 वसवः = देवाः	" 251-254	actions of the 1st Oriental	
		Conference, Poona, 1919.	
		असुरस्य माया	pp. 9-14

WORDS IN RGVEDA

(being an attempt to fix the sense of every
word that occurs in Rgveda).

VOL. I.

BY

Vaijanath Kashinath Rajavade, M. A.

Professor of English and Sanskrit in succession at D. J. Sind College,
Karachi; Fergusson College, Poona; and M. T. B Arts College,
Surat; at present Lecturer in Nirukta, Rgveda and Rk-Prātisākhya
at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

22721

PRINTED BY

Ganesh Kashinath Gokhale, Secretary,
Shri Ganesh Printing Works, 495-496 Shanwar, Poona.

1932.

Ref Sa 2 VI
Raj

Price inclusive of Postage Rupees 12 or 17s. 6 d.

MEHARCHAND MUNSHIRAM
SANSKRIT & HINDI BOOK-SELLERS
Nai Sarak, DELHI.

WORDS IN RĠVEDA BY V. K. RAJAWADE.

TO
THE MEMORY
OF
THE LATE

**Dr. Sir Ramkrishna Gopal
Bhandarkar**

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 2721

Date 19 4 55

Call No. 491.22/Raj

of the

in

INTRODUCTION.

A professor of Sanskrit at an arts College in this presidency once remarked that he believed foreign scholars—German in particular had given us the final and consequently the best rendering of Rgveda, hinting thereby that my efforts in that direction were superfluous. I am not sure that a belief like that is warranted by facts. It must be at once admitted that foreign scholars have laid us under great obligation by their elucidation of a number of tough problems in ancient Indian literature and history. It was they that first felt the necessity of studying ancient inscriptions and coins for reconstructing the past. They have done original work in so many branches of Sanskrit literature. Max Muller gave us a sumptuous edition of Rgveda to which he added an exhaustive concordance of Rgvedic words. This concordance is a real boon; no student can afford to be without it if he wishes to understand what Rgveda really is. I have found it absolutely indispensable as with its help I have been able to put together Rks in which a particular word occurs. The present work would have been almost impossible without such a help. European scholars have also published excellent editions of the other Vedas. Their get-up and their absolute freedom from misprints have often excited in me a feeling of envy. (My work is blemished by a number of typographical errors which are a disgrace to both printer and publisher. But it is no use crying over spilt milk). There are half a dozen translations of Rgveda from the pen of foreign scholars—a fact which testifies to their love of learning. Honour must be paid where honour is due.

These rival translations however, ought to demolish the belief in finality. Max Muller said that centuries must pass before correct interpretation can be expected. It is doubtful if mere passage of centuries would give the desired result. A right procedure is necessary for the realisation of that desire. Every word, however familiar its look, must be treated as a suspect. Authority, modern Sanskrit, modern lexicons, even Pāṇi, must

remain unheeded, for the Rġveda is a strange illusory document. It stands in a category by itself. There is nothing like it in the whole world. Śiṣya constantly misinterprets as it was impossible for him to ignore authority. His vast erudition hampered him at every step. Foreign scholars were expected to assert their characteristic independence, but, as Max Muller says in his Introduction to the Maruts, in spite of their condemnation of Śiṣya, they have followed him in one disguise or another. We must rely on ourselves, we must be our own guides. In the last section of this work (PP 271-305) I have tried to prove how old interpretations are wrong and why. Can we for the time forget modern Sanskrit? That is the question. We must be disciplined in modern Sanskrit and yet forget it at a call. It is because we cannot do it that we so often trip. I have found myself in the grip of this persistent intimacy and have confessedly gone wrong in several places. I have however not hesitated to correct myself; I am afraid I shall have frequent occasion for correcting the corrections. That is inevitable. I analysed the word अद्भुत (P 334) to my entire satisfaction; but the word अनतिद्भुता (8/90/3) has cruelly dissipated that self-congratulation. द्भु is common to the two words; but what is द्भु?

I am bound in duty to retract whatever I have said about अभ्यसेतां (PP 289-290). भ्यस् like भी means to be astonished, to be wonderstruck. शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते (2/12/13)=Even (चित्) wealthy mountains (पर्वताः) are astonished (भयन्ते) at the sight of his wealth (अस्य शुष्मात्). भी has this sense in so many Rks. The two R's (रोदसी) are astonished (अभ्यसेतां) at the sight of Indra's wealth (शुष्मत्) and (नृगस्य महा). रुद=पृ=to give. रोदसी=wealthy ones. पृ + वन् = पर्वन् = धनम्. पर्वन् + तः = पर्वतः = a mountain that contains wealth. The wealth of all others shrinks into nothingness when compared with Indra's wealth. Words have unexpected senses in Rv.

My sight has frequently played me false. I read ऋजीपिन् for ऋजीपिन् P 245 (68) and explained the wrong reading. ऋजीपी and ऋजीपिन् are the only forms in Rv. ऋजीपिन् = वृषन् = a giver.

I have explained कृजीप as being made of क + जि + इप् + अ. So कृजीपा may be क + जि + आ + पा, आ being changed to ई as the अ of अञ्च is changed to ई in प्रतीची, समीची and अमीके. क = जि = आ = पा = धनम्. कृजीपा विद्यते अस्य स कृजीपी. There is the word कृजिप्य which has the sense of कृजीपिर्. क + जि + पा = कृजिपा. कृजिपा विद्यते अस्य स कृजिप्यः. The remark about defective metre made in explaining the Rk. under consideration is uncalled for.

I have said on P. 170 (218) that I am not able to construe हरिभिः with any other word in the Rk. But हरि means gold and वृत्र poverty; हरिभिः वृत्रं जयन्वान् = Killing poverty with the help of riches. That seems to be the correct interpretation. No place, no time is unsuited for corrections, loyalty to truth or to what one conceives to be the truth demands disloyalty to propriety.

P 43 (19) since (यथा) you give (दधिध्वे) wealth (स्वयं=तविर्षी) give (विद=राजय) wealth (बृहत्=वि) on a large scale (उर्विया), rich as you are (महान्तः). And (उत) they gave (वि+ममिरे) wealth (अन्तरिक्षं) packed with wealth (ओजसा). Their riches (रथाः), while they were giving away (यातां) wealth (शुभं), constantly (अनु) increased (अ-वृत्सत).

P 43 (20) वनेषु = अर्वत्सु = उन्नियासु = हत्सु = अप्सु = दिवि = अद्रौ = into treasures of wealth. अन्तरिक्षं = वाचं = पयः = कृतुं = अग्निः = सूर्यं = सोमं = wealth. विततान् = अदधात् = gave, put. Varuṇa puts wealth into treasures. This idea is repeated in 7 different ways. वन् (= to give) + अं = वनं = a gift. अप् = wealth. दिवि loc. sing. of द्यु = wealth. अद् = रिः = wealth. अन्त = रि = क्षं = wealth. पयस् from पि to give. सु (= to give) + मः = सोमः. अग्नि and सूर्य represent wealth on account of their luminousness. I cannot account for the rest. All the expressions in the Rk. have most probably a double meaning; for instance सोममद्रौ would have its ordinary, apparent sense, viz. soma on the mountain; वाजमर्वत्सु = booty on horses who hence are called वाजी; पयः उन्नियासु = milk in cows; अप्सु अग्निः = fire in water; दिवि सूर्यं = the sun in heaven. I cannot give the other meaning of वनेषु अन्तरिक्षं and हत्सु कृतुं. The capacity of words for double meanings was discovered even in those early times.

P. 44 (21) Varuṇa created (ससर्ज) wealth (कवन्धं = प्र = रोदसी = अन्तरिक्षं), wealth that was packed with wealth (नीचीन-वारं). Master (राजा) of abundant (विश्वस्य) wealth (भुवनस्य) he gives (उनात्ति) plenty (भूम = वि) out of that wealth (तेन) as (न) rain (वृष्टिः) gives (abundance of) corn (यवं).

I reserved the correction of these 3 Rks. for this Introduction in order to illustrate the difficulty of interpretation. We see words used in unusual senses for which we are not prepared. We are not prepared for repetition of the same idea in different words in one and the same Rk. Accustomed as we are to the style of Kālidāsa and other modern authors, we expect that each word should have a special import of its own. But the Vedic bards disappoint us in this expectation. They indulge in this freak to an extraordinary degree. They play changes on one theme viz. wealth and grant of wealth for which they have at hand inexhaustible store of words. Was there a competition among them as to who should cram into the small space of one single Rk. the largest number of synonyms? Sometimes you have a string of epithets having the same sense as in सनितः सुस-नितरुग्र चित्र चेतिष्ठ सनुत (८५/९); सनितः = सुसनितः = उग्र = चित्र = चेतिष्ठ = सनुत = 0 giver.

We must beware of words; we must not allow their modern look to mislead us. अतिथि, अद्भुत, अपत्य, अमर्त्य, उग्र, ऋत, ऋत्विक्, ऋषि, ओजसा, ऋतु, क्षत्र, क्षिति, घोर, चित्र, जल, जुष्ट, देव, धी, नाम्न, नृ, नेदिष्ठ, पावक, पुरोहित, प्रजा, प्रथम, ब्रह्मन्, भद्र, मन्यु, मर्त्य, यशस्, यविष्ठ, युवन, रेतस्, रूप, वाच्, विप्र, विश्व, वीर, सह्य, and a host of others wear a treacherous disguise. They have strange meanings.

अ is not merely negative in Rv; it has a positive sense which I have stated in explaining अकव, अधिगु, अरेणु, and अप्रा-मिसत्य. Sayana in his comment on इमे चेतारो अनृतस्य भूरे (७९/९) says:—इमे त्रयः भूरेः प्रभृतस्य अनृतस्य चेतारः हन्तारः. But अनृत is अ + नृत नृ = to give. नृत = a gift, wealth. अ + नृत = abundant wealth. भूरि too means abundant or abundant wealth. चि = to give. चेतृ = a giver. Many words are compounds of this character. I have shown how अद्रि, अधिगुः, अप्रामिसत्य, वज्रि, सूर, सूरि are made up.

Yaska says ध्रुष्टि is made up of आशु + अष्टि (निरुक्त ६१२), and दिविष्टिषु of दिवः + षणेषु (निरुक्त ६२२). But ध्रुष्टि is equal to ध्रु + स्ति; ध्रु = स्ति = wealth. The only form of स्ति in RV. is स्तीन्. This स्ति forms the last syllable in अभिष्टि, गविष्टि, दिविष्टि and नुष्टि all of which mean abundant wealth. स्वस्ति too has स्ति at the end. स्वं धनम् । तेन युक्तः स्तिः धनं स्वस्तिः. अस्तिः अभि-पूजितः स्वस्तिः (निरुक्तः ३२१). Devaraja says अस्ति is a noun from अस्. शोभना अस्तिः स्वस्तिः is his derivation. But I do not think अस्ति is a noun in RV.

Sayana explains सुरभिष्टमं (1/186/7) by अतिशयेन सुरभिं and सुधृष्टमं (1/18/9) by अत्याधिक्येन धाष्टर्ययुक्तं. In the Pada-patha सुरभिष्टमं is सुरभि's तमं. But the word is made up of सु+र+भि+स्त+मं. सु=र=भि=स्त=wealth. म shows possession. सुरभिष्टमं=possessed of abundant riches. त्वमग्ने द्युभिः (2/1/1); here द्युभिः is not अहोभिः though Yaska and Sayana say so; द्युः धनम् । तेन युक्तः भिः धनं यस्य सः द्युभिः. भि in द्युभिः and सुरभिः means wealth. सु+धृ+स्त+मं is the analysis of सुधृष्टमं which means abundantly rich. For स्त vide P 307 (अप्र 1). It is customary with interpreters to give a familiar shape to unfamiliar words. अघासु (10/85/13) is मघासु according to Sayana. This is merely an attempt to make intelligible what is really unintelligible. ऋदृदर is another such word which Yaska transforms into मृदृदर (निरुक्त ६१४); so ऋदृपे (निरुक्त ६३३) is अर्दनपातिनौ or दूरपातिनौ and ऋदृवृधा (ibid) is अर्दनवेधिनौ or दूरवेधिनौ. So ऋदृ is मृदृ in one case and अर्दन or दूर in another. But ऋदृदर is ऋ+दु+उदर; or ऋ+दु+उ+दर. ऋ=दु= to give, a gift, wealth. उदरं= a treasure or दर as in पुरंदर. द= to tear or break down and then give the contents of. So ऋदृदरः=One that has and gives abundant wealth. ऋदृ पाति ददाति असौ ऋदृपाः । तस्मै ऋदृपे. चिदृ + ऋदृ = चिदृदृ. चिदृदृवर्धयेते दत्तः तौ ऋदृवृधौ चित् is not a participle but a noun from चित् to give.

पुरोहित, पुरुहूत, पुरुष्टुत, etc. are supposed to be past participles which they are not. त is a Taddhita termination that signifies containing or giving. No one would say that यजत, पचत and दर्शत are past participles. Many past participles are really Taddhitas.

We find prepositions like प्र, अभि, अधि and roots like कृ and नृ used as nouns. प्रतद्वस् (८^{१३}) according to Yaska (निरुक्त ६।२१) is प्राप्तवस् which Sāyana adopts; but the latter adds another explanation viz. विस्तीर्णधनौ; so that प्रतत् is either प्राप्त or प्रतत, that is, विस्तीर्ण. But प्र + तत् + वसु is the correct analysis of the word. प्र = तत् = वसु = wealth. प्रतद्वस् = those who possess abundant wealth. कृतद्वस् (८^{१३}) is कृ + तत् + वसु; कृ = तत् = वसु. कृतद्वस् = exceedingly rich. But says Sāyana:--तकारोपजनः छान्दसः । कृतवसू याचमानकृतधनौ । पात्रेषु उपयुक्तधनौ इत्यर्थः ।

शमशिरग्निभिः करत् (८^{१४}), स्वययो वो अग्निभिः स्याम (८^{१५}) and अग्न आ याहि अग्निभिः (८^{१६}); here अग्निभिः = सुवर्णरूपैः धनैः. इन्द्रेण युजा तरुपेम वृत्रं (७^{१४}) = इन्द्रेण धनेन वृत्रं दारिद्र्यं तरुपेम नाशयिष्यामः. मरुत्वान्नो भवतु इन्द्र ऊती (१^{१६}) = मरुत्वान् धनवान् इन्द्रः नः अस्माकम् ऊती ऊत्यै धनदानाय भवतु. In these instances Agni, Indra and Maruts mean wealth.

Sometimes compounds are split up for the sake of metre; e. g. इन्द्रा को वां वरुणा (४^{१३}), इन्द्रा न्वग्नी (५^{१५}). इन्द्रा नु पूषणा (६^{१०}). But would any one suspect that to be the case in एष स्य ते तन्वो नृम्णवर्धनः सह ओजः प्रदिवि वाव्होहितः (२^{१६})? Here वर्धनः is common to नृम्ण, सहस् and ओजस्; so that either there are 3 compounds viz. नृम्णवर्धनः, सहोवर्धनः and ओजोवर्धनः or only one नृम्णसहओजवर्धनः. Again वर्धनः is to be taken with तन्वः, so that the compound would be तनूवर्धनः. तनूनृम्णसहओजोवर्धनः would be an unmanageable compound; hence the splitting. Sayana and Geldner unconscious of this fact have made a mess of the Rk.

There are strange grammatical forms such as अया, एना, अयोः, एनोः, एन, कर्, वर्, धेथे, धेतन, तरीपाणि, नेपाणि, पर्याणि, (उप-) स्तृर्पाणि which are not amenable to Pāṇiniyan grammar. The Rgveda has a grammar of its own.

There are hundreds of words that are quite unfamiliar. अंसत्र, अक्र, अतस, अथर्यु, अनेहस्, अम्यक्, असक्रा, उपद्भि, काणुका, कुण्डृणाच्या, कूर्मिन्, जारयायि, लिबुजा are sufficient to frighten any one.

In the present work I have been compelled to leave the beaten track. This introduction will show why I have done so.

On account of, idiom, strange uses of modern-looking words, unfamiliar words, peculiar modes of thought, the Rgveda is unique. It is enveloped in a kind of mystery. It is a riddle which must solve itself. The Rgveda must be its own interpreter. The Brahmanas such as the Aitareya failed, because they thought and lived in modern Sanskrit. The Nirukta was a new device invented for arriving at the truth. That device was the offspring of despair and desperation. There is no wonder that that fantastic device should fail too. We have to begin a new. Whether the plan pursued in this work would solve the riddle time alone would show. It is not by tackling a limited number of words that this document can be read through. Every word even न and न and तु must be tackled, for the senses of words are so interdependent. It is a herculian task the accomplishment of which must be beyond the reach of the longest life. Yet the attempt must be pursued till it can be pursued no longer.

A serious question arises as to whether a work that is extremely difficult and that must remain in a state of flux for years should be presented for examinations, whether it is not unjust, nay even cruel, to compel examinees to cram into their heads explanations that are bound to be wide of the mark. Students who are naturally impatient to get through cannot be expected to do original work even in ordinary subjects. They must depend on the teacher who himself must feel at sea in Rgvedic interpretation. I would exclude from the curriculum, not only Rgveda but even Yaska's Nirukta which very few people understand. I have only to refer to Dr. Lakshman Sarup translation of the Nirukta to prove my point that even teachers betray ignorance of Yaska's theory and practice of derivation and his method of interpreting Rks. A literal translation of such a work without an accompanying interpretation is absurd. Even as a translation it is blemished by blunders. Yet I am told that examiners base their questions on this translation and on the introduction to it. Those who put on it their stamp of approval, I mean the professors at Oxford, are responsible for encouraging

the belief that it is an authoritative work. The Nirukta must be excluded from the curriculum, as students are at present helpless.

In this volume I have discussed 22 words fully. Among these **ऋतु** occupies the largest space. I am certain about its meaning 'wealth' in at least 300 Rks out of 350. Many Rks in which **ऋतु**, I thought, meant 'power' and 'offering' had to be re-interpreted as I felt convinced that it meant 'wealth' in these. I am satisfied with my interpretation of **काकुद्**. About the rest I cannot say anything. The conclusions that I draw from the **आभर** Rks are I think evidentially sound. I have quoted sufficient evidence to justify what I say in 'who shall be our guide in interpreting RV.' I would request the reader to begin with **आभर**, to pass on to 'who shall etc.' and then to take up **काकुद्** and **ऋतु**. I would request him to read these sections and others along with the correction of misinterpretations. As I have said, the text is full of misprints; it should be corrected first. Criticism I desire; it should be unsparing and if possible impersonal, it should be fair, that is all. If I feel compelled to correct myself, I must not demur to correction by others. Vedic Scholars owe that duty to Rgveda. I would request critics to examine the evidence adduced and to draw their own inferences from it. I attach great importance to these; mere comparison between my interpretations and those of others have almost no significance.

Before concluding, I must gratefully acknowledge the substantial pecuniary help received by me from the University of Bombay towards the publication of this volume.

424 Shanwar Peth,
Poona City.
1st October, 1932.

}

V. K. RAJAWADE.

CONTENTS.

	Page		Page
अकव and कव		अति + इ etc. = to exceed;	
Note	1	to surpass	22-25
Rks	2-3	अतिमन् and अतिकृ	
अक		= to disregard, to	
Note	4	dishonour	25-26
Rks	4-5	अति denotes defeat or	
अक्रान्		destruction	26
Note	5-6	अति intensive	26-32
Rks	6	अति without a verb	32-35
अजच		Note on अन्तरिक्षं	35-38
Note	6-7	Rks:-अन्तरिक्षं	38-51
अज्ज		अन्तरिक्षा	51
Note	7	अन्तरिक्षाणि	52-53
Rks	7-10	अन्तरिक्षेण	53-55
अण्व and अण्वी		अन्तरिक्षात्	55-58
Note	10	अन्तरिक्षस्य	58
Rks	10-12	अन्तरिक्षे	58-65
अति		अन्तरिक्ष्या	65
Note	12-13	अन्तरिक्षप्रा, अ० प्रां, } अ० सत्, अ० पृद्धि }	66
अति = beyond as in		अमुया	
अति + पृ	13-15	Note	67
अति + नी	15-16	Rks	67-68
अति + वद्	16	अमृक्त	
अति + वृ	16-17	Note	68-69
अति + गाद्	17	Rks	69-72
अति + क्रम	17-18	अयास and अयास्य	
अति + सृज्	18	Note	72
अति + इ	18-19	अयास्य and उरुगाय	73
अति + या	19	अवनिः	
अति with other verbs	20-21		
अति=beyond the pale of	21-22		

	Page		Page
Note	73	क्रतुं	126-128
Rks	74-80	क्रतुना	128-130
अदमन्		क्रत्वा	130-139
Note and Rks	80-85	क्रत्वे	139
आहावः		क्रतु = a command	139-140
Note	85-87	क्रतु (= an offering) in the	
कशा		following forms	
Note	88	क्रतुः	140
Rks	88-91	क्रतुं	140-141
काकुद		क्रत्वा	141-144
Note	91	क्रतुभिः	144
Rks	92-93	क्रतु doubtful	144-157
काष्ठा		क्रतुप्राः	157-158
Note	93	क्रतुमत्	158
Rks	93-98	क्रतुमान्	158-159
कर्त and श्वघ्नी		क्रतुमन्ता	159-160
Note	98	क्रतुविद्	160-161
Rks	98-102	क्रतुविदो	161
श्वघ्नी Rks	102-103	क्रत्वामधासः	161
क्रतुः = a donor, a treasure		क्रतुयन्ति	161-162
	103-105	अक्रतून्	162
क्रतवः = treasures, full		अदत्तक्रतुः	162
of wealth	105-106	अदत्तक्रतुं	163
क्रतु (= wealth) in the		अद्भुतक्रतुं	163
following forms		अद्भुतक्रतु	163
क्रतुः	106-107	अमितक्रतुः	163
क्रतुं	107-115	अवार्यक्रतुं	164
क्रतुना	115-116	अभिक्रतूनां	164
क्रत्वा	116-122	अविहर्यतकतो	164-165
क्रतुभिः	122-123	क्रजुक्रतुः	165
क्रतवे and क्रत्वे	124-125	कविक्रतुः	165-166
क्रतोः and क्रत्वः	125	कविक्रतुं	166
क्रतौ	125	कविक्रतो	167-168
क्रतु (= strength, power)		पूतक्रतौ	168
in the following forms			

COETENTS

iii

	Page		Page
पूतकतायै	168	कतुमता	206
पौतकतः	168-169	Note on कतु	206
बरेण्यकतौ	169	Its occurrences	206-207
विभुक्तुः	169	Inflectional forms,	
वृषक्तुः	169	Taddhita forms, com-	
वृषक्तुं	169-170	pounds	207
संभृतकतो	170	Its senses according to	
हेयकतवः	170	the Nighantu and foreign	
शतकतुः (कतुः = wealth)	170-1	scholars and myself	207
शतकतुं (do)	171-173	Evidence for my inter-	
शतकतो (do)	173-179	pretation	207-209
शतकत् (कतुः = wealth)	179	कविकतु	209-210
शतकतुः (कतुः = power)		सुकतुः	210
	179-180	कतु and दक्ष	210
शतकतो (do)	180-181	कतुः = power ; अवार्यकतुं	211
शतकत्वः (do)	181	शतकतुः	212
शतकतु doubtful	182-184	कतुः = an offering	212
सकतुः (कतुः =wealth)	185	Derivation	212-213
सकतु (do)	185	Misinterpretations	
सकतवः=(do)	185-186	corrected	213-214
सुकतुः=(do)	186-191	Doubtfuls decided	214-218
सुकतु (do)	191-192	Difficult	218-219
सुकतवः (do)	192	Omissions	219
सुकतुं (do)	192-193	Meanings of कतु accord-	
सुकतो (कतुः=wealth)	193-196	ing to Grassmann	219-221
सुकतुः(कतुः=power)	196-197	Some of these discen-	
सुकतुं (do)	197	ssed	221-223
सुकतो (do)	197-198	जस् and substantives	
सुकतु (do)	198	from it	223
सुकतुः (कतुः=an		Note	223
offering)	198-199	Rks	223-225
सुकतो (do)	199-200	जाः	
सुकतु doubtful	200-205	Note	225
सुकतूया	205	Rks	225-228
सुकतूयया	205-206	आ भर	228-252

	Page		Page
Its objects	252	(i) 1/25/5	282
Their senses determined	252-258	(j) 1/25/15	282-283
Abundance	258	(k) 1/25/16	283
Whose wealth ?	258-259	(l) 1/42/9	283-5
Why is wealth desired ?	259-260	(m) 1/62/12	285
Epithets	260-266	(n) 1/91/2	285-286
Difficult epithets	266-270	(o) 1/104/1	286-288
Verbs and Verbal deriva- tives having the sense of giving	270-272	(p) 2/12/1	288-291
Who shall be our guide in interpreting Rgveda	271	(q) 7/57/6	291-296
Rks differently interpreted		(r) 7/61/2	296-302
(a) 1/1/3	271-272	(s) 7/103/10	303
(b) 1/1/5	272-273	(t) 8/14/1	303
(c) 1/1/7	273-276	(u) 8/14/2	304
(d) 1/2/7	276-277	(v) 10/10/8	304
(e) 1/6/1	277-279	(w) 10/10/13	304-305
(f) 1/8/7	279-280	Misinterpretations	
(g) 1/25/3	280-281	corrected	306-334
(h) 1/25/4	281-282	Not understood	334-335
		Rks quoted or referred to	336-347
		Scholars quoted	348
		A list of select words	349-356
		Errata	357-368

Words in R̥gveda.

BY V. K. RAJAVADE.

अकव and कव.

(Quotations are numbered.)

From quotations 1 to 9 I have come to the conclusion that Kava, Nahus and Ayu were the other names of Manus. Originally tribal names they were in course of time generalised. अकव were those that stood outside the pale. It is not possible to derive this कव.

The second कव (quotations 10-13) comes from कु to injure.

According to Sāyaṇa कव is कुत्सित. कवासरवः (2) = कुत्सित-पुरुषसहायः. अकवारिं (1) = प्रभूतशत्रुकम् । यद्वा । अकुत्सितारिः. कवारिभ्यः (3) = कुत्सितगन्तृभ्यः अवष्टभ्यः. अयवारी (4) = अकुत्सितगमना. अकवैः (5) = अकुत्सितैः शोभनैः कर्माभिः. कव्यैः (6) = साधुभिः स्तोतृभिः. कव्यैः (7) = कव्यभाग्भिः पितृभिः. कव्यैः (8) = कव्यं नाम पितृदेवत्यं हविः । तत्संबन्धिभिः । यद्वा । कविभिः मेधाविभिः. कव्यता (9) = गुणिनिष्ठगुणाभिधानलक्षणां स्तुतिं कुर्वता उक्थेन. अकवाः (10) = अनल्पाः. अकवाभिः ऊति (11) = अकुत्सितैः रक्षणेः. अकवाभिः (12) = अकुत्सिताभिः. अकवेभिः (13) = अकुत्सितैः महद्भिः. अरि in अकवारिं he derives from क्रु to go; in this he follows Yaska's method of interpreting words by derivation.

According to European scholars कव means scanty, deficient, stingy, contemptible. कवं चोष्णे (पाणिनि ६६^३/_४); by this sūtra कव means a little (ईपदर्थे ६६^३/_४). It does not necessarily convey contempt and even if it does, there is nothing to show that it conveys that idea in R̥gveda.

हव्यकव्ये दैवपित्र्ये अन्ने (अमर २३^०/_४); कव्य meaning food given to the manes is modern and not R̥gvedic. Quotation 7 shows that Kavya was the name of a certain tribe that gave praise and offerings to Mātalin, just as Aṅgiras was the name of another tribe that worshipped Yama.

अकवारि

(1) अववारि० इन्द्रं तं हुवेम (३५९). अकवानाम् अरिम्. Indra is the enemy of the Akawas i. e. those that were not Kavas.

(2) मघवा यः कवासखः (५३५); here Indra is the friend of the Kavas. Kava seems to be the name of an Āryan tribe that was faithful to Indra. He befriended them and hated those that were outside that tribe. These latter never made offerings unto the gods.

(3) दैवी पूर्तिर्दक्षिणा देवयज्या न कवारिभ्यो न हि ते पृणन्ति (१०१३९) = Propitiation of the gods, gifts, and offerings to the gods (must) not (be expected) from the enemies of the Kavas, as these never give.

(4) भद्रमिन्द्रा कृणवत्सरस्वत्यकवारी चेतति वाजिनीवती (७५५) = Saraswati, possessed of wealth (भद्रा), must give (कृणवत् इत्) wealth (भद्रं); the foe of those that are not Kavas, she, possessed of wealth (वाजिनीवती), must give (चेतति इत्) (wealth to us).

अकवैः

(5) युवं हि स्थो रयिदौ नो रयीणां दात्रं रक्षेथे अकवैरदध्या (३१६) = You are givers of wealth to us (Oh As'wins). Unharmed by the enemies of the Kavas, you preserve your gift (for us).

कव्यैः

(6) वीती जनस्य दिव्यस्य कव्यैरधि सुवानो नहुष्येमिरिन्दुः (९११) = दिव्यस्य जनस्य देवानां वीती वीतै भक्षणाय कव्यैः नहुष्येभिः सुवानः सुयमानः इन्दुः (कलशे) अधि (वर्तते) = Sôma (resides) in (the jar) after being crushed by men for the consumption of the gods.

कवानाम् इमे कव्याः. नहुषः इमे नहुष्याः. Nahus was another name of Manus. Was Kava too another name for the same?

(7) मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिः ० वावुचानः (१०५५). Matalin is praised by the descendants of Kava and Yama by the Aṅgirasas. The word मातली occurs here only.

(8) आग्ने याहि सुविद्वेभिरवाङ् सत्यैः कव्यैः पितृभिर्धर्मसद्भिः (१०१५) = Come down, Oh Agni, with the manes that are liberal of gifts, that occupy grass-seats for quaffing warm milk, (धर्मसद्भिः); manes that belong to the Kavas and have now been joined to the gods (सत्यैः).

सन्तः देवाः । तेषाम् इमे सत्याः.

कव्यता

(9) स पूर्वया निविदा कव्यतायोरिमाः प्रजा अजनयन् मनूनाम् (११५) = पूर्वया निविदा (पूर्वया) कव्यता कव्यतया सः अग्निः आयोः मनूनाम् इमाः प्रजाः अजनयन् = He (Agni) created these human (मनूनां) races i, e, men from Āyu by (following) a former custom connected with the creation of the Kavas.

Āyu, Kava and Manus probably denoted man's progenitor.

कवस्य इदं कव्यम् । तस्य भावः कव्यता. कव्य = creation of the Kavas, कव्यता = the method or manner of their creation.

अकवाः

(10) अरा इवेदचरमा अहेव प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः (५१६) = The Maruts are none (of them) last just as (the) spokes (of a wheel) and days (that always roll round the year) are none of them last. They are born with might (महोभिः) and are therefore beyond harm (अकवाः).

कव is a noun from कु to injure. अप्रतिङ्कुतः (११७) = not (अ) injured (प्रतिङ्कुतः) कुतः is a p. p. of कु. न देवासः कवल्लवे (७३२) = the gods are not for one that injures. कु + अल्लु = कवल्लु.

अकवाभिः

(11) अकवाभिरुति (११५८) and (12) अकवाभिरुती (६३३) = with riches that contain no harm. ऊति or उती = ऊतिभिः.

अकवेभिः

(13) युवं राघोभिरकवेभिरिन्द्राग्ने अस्मे भवतमुत्तमोभिः (६५०) = Be to us, oh Indra and Agni, with wealth (राघोभिः) that contains no harm and is the best of its kind.

अक्र

अञ् (to shine) + रः = अक्रः. The root drops its nasal in the noun-making process. Shining, luminous, is the primary sense; a luminary, the sun, these being secondary. अञ् in स्वञ्जः and प्रतीची means to shine. By affixing र to certain roots we get शक्र, शुक्र, चित्र, विप्र, शुभ्र etc.

अक्रः आक्रमणात् (निरुक्तं १५७); अक्रः = प्राकारः (दुर्गः) = a rampart. Sāyaṇa:—ज्वालासमिदादिभिः आक्रान्तः । अन्यैः अनुक्रान्तो वा (1). आक्रमिता (2-3). परेषाम् आक्रमिता । परैः अनाक्रमणीयो वा (4). शशुभिः अनाक्रान्तौ (5). आक्रमणशीलाः (6).

अक्र = अनपक्रान्त according to Dayānand.

A horse, a banner, a pillar, an elephant; inactive; violent; eager; according to European scholars. When such are the senses of the word, I feel nervous about my meaning. However one must risk it. Would there ever be any sort of finality in Vedic interpretation? The task seems hopeless. Yet one must not be a defeatist.

(1) इन्धानो अक्रो विदधेषु दीद्यच्छुक्रवर्णमुदु नो यंसते धियम् (११५३) = इन्धानः इध्यमानः अक्रः विदधेषु यज्ञेषु दीद्यत् ज्वलति प्रकाशते । नः अस्मभ्यं शुक्रवर्णी धियम् उत् यंसते ददाति उ खलु.

अक्रः = the luminous one. दीदी (to burn, to shine) + अत् = दीद्यत् = अदीद्यत्. विद् (to give) + थं = that in which offerings are given. शुक्रः वर्णः यस्याः = whose hue is resplendent. धीः = wealth. Such shining wealth is gold. यम् (to give) + स + ते = यंसते = gives. उ = of certain.

(2) त्वं ताँ अन्न उभयान् वि विद्वान् वेपि प्रपित्वे मनुषो यजत्र ।

अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्मर्मृजेन्य उशिग्भिर्नाक्रः (११५१) =

हे यजत्र अग्ने मनुषः प्रपित्वे अभिपित्वे च तान् उभयान् देवान् विद्वान् त्वं विवेपि । उशिग्भिः मर्मृजेन्यः अतः एव अक्रः सूर्यः न इव दृश्यमानः मनवे शास्यः भूः अभवः.

यजत्र = worthy of offerings. उभयान् = gods on earth and those in heaven. विद्वान् = Agni knows both these gods, वि वेपि = thou

feedest fully (वि). प्रापित्व and अभिपित्व are two times of Sôma-drinking. मनुषः = of man. मनवे शास्यः भूः = thou hast become controllable by man. Agni became man's servant. Us'ik was the name of certain Āryans. मर्मजेन्यः = washed and made bright like the Sun (अक्रः न) by the Us'iks.

(3) अक्रो न बभ्रिः समिधे महीनां दिदक्षेयः (३१^{१६}) = महीनां महतीनाम् अपां समिधे संगमे समीपे अक्रः सूर्यः न इव दिदक्षेयः दर्शनीयः बभ्रिः हविषां धनानां वा भर्ता अग्निः. Agni is born of waters in whose company (सम् + इ + धे) he shines like the Sun.

(4) नवजा नाक्रः (४^१) = नवजाः नवं जातः अग्निः अक्रः सूर्यः न इव. I have picked out these 3 words only as the others are very obscure.

अक्रौ

(5) विद्वांसाविदुरः पृच्छेद्विद्वानित्थापरो अचेताः । नू चिन्तु मर्ते अक्रौ (११^{३०}) = इत्था अविद्वान् अचेताः अपरः मर्ते मर्तः नू चित् नु सद्यः एव अक्रौ प्रकाशमानौ विद्वांसौ अश्विनौ इत् एव दुरः द्वाराणि पृच्छेत् = A mortal (मर्ते ?), thus (इत्था) not knowing (अविद्वान्) how to please, not having the intellect (अचेताः) should certainly ask the luminous (अक्रौ) As'wins who know, the doors i. e. the ways of propitiation. अपरः most probably means, not being like (the As'wins). मर्ते does not yield any meaning in the context. Most probably it was मर्तौ.

(6) दिवस्पुत्रास एता न येतिर आदित्यासस्ते अक्रा न वावृधुः (१०^{१९}) = These sons of heaven (the Maruts) vie (येतिरे) with one another like the gold-bright (एताः) horses of the Sun; these sons of Aditi increase in glory (वावृधुः) like (so many) Suns (अक्राः).

एताः = एतशाः.

अक्रान्

This word occurs 4 times and seems to be the third person singular imperfect of क्रन्द. अक्रान् = क्रन्दति. It is difficult to derive

it from क्रम्. Cp. अस्यान् in प्रो स्य वह्निः पथ्याभिरस्यान् (१६९); the root in it is स्यन्द्. क्रन्द् is found used of Sôma as in:—एष स्य पीतये सुतो हरिरर्पति धर्णसिः। क्रन्दन् योनिमभि प्रियम् (१३६)=एषः सः धर्णसिः हरिः पीतये सुतः प्रियं योनिम् अभि क्रन्दन् अर्पति. Sôma while rushing towards the jar cries in joy.

(1) नि पर्वतः साद्यप्रयुच्छन् सं मातृभिर्वावशानो अक्रान् (२१३) = अप्रयुच्छन् पर्वतः मातृभिः सं सह नि सादि। वावशानः अक्रान् च = The mountain (Indra?), who does not injure or hate (अप्रयुच्छन्) his devotees sits on a grass-seat in company with his mothers. Desitous (वावशानः) of offerings he sends forth a cry of delight.

(2) हिन्वानो वाचमिष्यति पवमानो विधर्मणि। अक्रान् देवो न सूर्यः (१६५) = While rushing (हिन्वानः), Sôma sends forth (इष्यति) a loud voice. Bright like the Sun-god, he cries in joy in heaven (विधर्मणि) i. e. the jar.

(3) हरिरक्रान् (१६९) = the gold-bright (हरिः) Sôma cries in joy.

(4) अक्रान् समुद्रः प्रथमे विधर्मन् (१३७) = Sôma, the sea, cries in joy in the first heaven (विधर्मन्) i. e. the jar.

अजस्र

The word is made up of अ and जस्. जस् + रः = जस्रः. जस् = (1) to be hungry, to devour; (2) to destroy. अजस्र = not devouring, not destroying; or indestructible.

अजस्र is used of Agni 8 times, of his flames 4 times and of his powers of protection once. The Sun is called अजस्रं ज्योतिः twice; the Sun and the Moon are अजस्रा and the gods अजस्राः. Is जस् in अजस्र active or passive? If active, then to apply that epithet to Agni and his flames that certainly destroy would be a euphemism. जस् passive would be more appropriate. Nothing can destroy Agni and his flames. They are indestructible (अजस्र). अजस्र may be active or passive when it qualifies the Sun, the Moon and the gods. अजस्रैः पायुभिः = with powers of protection that never destroy. Cf. अकवाभिरुदी above.

जसिः नञ्पूर्वः क्रियासातत्ये वर्तते । अजस्रं संततम् इत्यर्थः (भट्टोजी-दीक्षित । पा० ३६३७). जसु मोक्षणे (घा० ४।१०५). That which cannot be released from work is अजस्र. जसि रक्षणे (घा० १०।१३३) would not do. जसु हिंसायां (घा० १०।१३५) is nearer the Rgvedic root. नित्यानवरताजस्रं (अमर. १६१); अजस्र = नित्य. This sense is modern and not Rgvedic.

Sāyana renders the word by नित्य, अनवरत, अविच्छिन्न, अवि-
नश्वर, निरन्तरं युक्त, नैरनार्येण युक्त, अनुपक्षीण, अहिंसिते. अनवरत etc.
are synonymus of नित्य. अजस्रया = अशरणशीलया (७१). He
depends on Amara and other modern lexicographers.

According to European scholars :—

अजस्रः—[1] inexhaustible, unwearied, inextinguishable, im-
perishable, unfailing, never slumbering, perpetual; [2] not to be
obstructed; [3] perpetually great.

अज्र.

अज् + रः = अज्रः. अज् = to drive on. अज्रय is used in that
sense in quotation 4. This may or may not be the derivation
of that word. Or अज् may have once meant to grow tall, अज्रः=
that which grows tall, a hill, a mountain. This is the meaning
in all the quotations except 3 and possibly 6 where it seems to
mean a sandy desert. In 8 it may mean a hill or a valley or a
plain. Cp. Latin ager and Greek agros a field.

According to European scholars :—

अज्रः—a level tract of country, a plain, a field.

Sāyana is as capricious as ever.

(1) न वीळवे नमते न स्थिराय न शर्धते दस्युजूताय स्तवान् । अज्रा
इन्द्रस्य गिरयाश्चिद्विष्वा गम्भीरे चिद्ववति गाधमस्मै (६१४) = स्तवान् इन्द्रः
वीळवे न नमते । स्थिराय न नमते । दस्युजूताय शर्धते न नमते । ऋष्याः
गिरयः चित् इन्द्रस्य अज्राः । अस्मै इन्द्राय गम्भीरे चित् गाधं भवति =
Powerful (स्तवान्?) Indra bows neither to the strong (वीळवे) nor
to the firm (स्थिराय), nor to the enemy (शर्धते) that is egged on by
Dasyus (दस्युजूताय) to attack Indra. Even big (ऋष्याः) moun-

tains become hills or hillocks (अज्जाः) to Indra. Even in the deep (गम्भीरे) ocean water becomes shallow or fordable (गाधं) to him.

शर्धते = to him that fights. स्तवान् occurs thrice in R. V. Sāyana invariably renders it by स्तूयमानः. It seems to be made up of स्त and वान्. But what is स्त? स्तवान् = स्तववान् = तववान्. तवस् = strength. स्तवान् = powerful, strong. There is also the word स्ववान्. स्व means both riches and strength. स्तवान् qualifies इन्द्रः in all the three places.

Sāyana:—अज्जाः सुगमनाः क्षेपणीयाः Mountains are easily tossed away by India. He overlooks the fact that there is a contrast between गिरयः and अज्जाः as there is between गम्भीरे and गाधं.

(2) आ सूर्यो बृहतस्तिष्ठदज्जाँ क्रजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् (४१७) = मर्तेषु क्रजु वृजिना वृजिनानि च पश्यन् सूर्यः बृहतः अज्जान् आतिष्ठत् = The Sun sits on lofty (बृहतः) mountains (for the purpose of) observing straight (क्रजु) and crooked (वृजिना) acts among mortals. अज्जान् अजरान् पर्वतान् । गमनशीलान् रश्मीन् वा (S).

(3) धन्वान्यज्जाँ अपृणक् तृषाणान् (४१९) = Indra filled (अपृणक्) with water sandy deserts (धन्वानि) and thirsty mountains Sandy deserts and mountains are both thirsty. But the nearer word is अज्जान्; therefore we have तृषाणान्. Do धन्व and अज्ज have the same meaning here, viz. a sandy desert? अज्जान् मार्गस्य गन्तृन् (S).

(4) वि यदज्जाँ अजथ नाव ई यथा वि दुर्गाणि मरुतो नाह रिष्यथ (५४४) = हे मरुतः यूयम् अज्जान् वि अजथ दुर्गाणि वि अजथ । (तथापि) न अह एव रिष्यथ = You push forth (वि अजथ), Oh Maruts, mountains and places hard of ingress (दुर्गाणि), as they (ई) push forth boats; and yet you never come to grief (रिष्यथ) i. e., you are never fatigued.

अज्ज and दुर्ग both may mean inaccessible mountains. Is अज्ज to push forth, to hurl, the root in अज्ज? अज्जान् मेघान् (S).

(5) अपो धन्वान्यति याथो अज्जान् (६६३) = You pass beyond rivers (अपः) or oceans, sandy deserts and mountains, Oh Aswins.

अज्जान् स्वकीयान् अश्वान् (S).

(6) यस्य० बृहत्सहो दाधार रोदसी । गिरिरँज्जाँ अपः स्वर (८१५) = Whose mighty (बृहत्) strength (सहः) sustains or holds in place (दाधार) heaven and earth, mountains, hills, rivers or oceans, and the Sun. गिरीन् अज्जान् may simply be a repetition. अज्जान् क्षिप्रगमनान् गिरीन् पर्वतान् (S).

(7) गिरिरँज्जात्रेजमानाँ अधारयत् (१०४४) = Indra steadied (अधारयत्) mountains and hills (that were) shaking (with terror). अज्जान् गमनशीलान् । गिरीन् मेघान् (S).

(8) अभी चर्यः पौंस्यैर्भवेम द्यौर्न भूमिं गिरयो नाज्जान् (१०५३) = न यथा द्यौः भूमिम् अभिभवति न यथा च गिरयः अज्जान् अभिभवन्ति तथा वयं पौंस्यैः अर्यः शत्रून् सु अभिभवेम = As heaven subdues or lays prostrate the earth, as mountains subdue hills, or valleys or plains, so shall we subdue enemies by brave deeds (पौंस्यैः).

अज्ज here is distinct from गिरि and may mean hills or low-lying plains.

गिरयः वज्राः । अज्जान् मेघान् (S.).

(9) अज्जे चिदस्मै कणुथा न्यञ्चनं दुर्गे चिदा सुसरणम् (८३३) = हे देवाः अस्मै यूयम् अज्जे चित् अपि नि अञ्चनं कणुथ कुरुथ । दुर्गे आ मध्ये चित् अपि सुसरणं कुरुथ = Oh gods, you make for him (whom you protect) a lowering (नि अञ्चनं) even in a lofty mountain, and an easy passage in an impassable place अज्ज is opposed to नि अञ्चन and दुर्ग to सुसरण. अज्ज may have once meant to be tall. अज्ज and दुर्ग as in 4. ज्जि अभिभवे । अज्जे परैः अनभिभवनीवे परपुरे (S.).

(10) समज्जया पर्वत्या वसूनि दासा वृत्राण्यार्या जिगेथ (१०६१) = हे अज्जे त्वम् अज्जे भवानि अज्जया अज्जयाणि पर्वते भवानि पर्वत्या पर्वत्यानि वसूनि संजिगेथ । तथा दासा दासानि आर्या आर्याणि वृत्राणि संजिगेथ. There may not be any distinction between अज्ज and पर्वत here. वृत्राणि = शत्रून्. Enemies may be of the Aryan or non-Aryan stock. (सं = wholly.

अज्जया । अज्जन्ति गच्छन्ति इति अज्जयः जनाः । तेभ्यो हितानि । आर्या बलवद्भिः कृतान् दासा असुरैः कृतान् वृत्राणि उपद्रवान् (S.).

(11) सं यद्वयं यवसादो जनानामहं यवाद उर्वज्जे अन्तः (१०^{३७}) = यत् यदा वयम् अहम् उरु+अज्जे अन्तः जनानां यवसादः यवादः सम् = When we, when I, beheld cattle devouring the grain (यवसादः) and the corn (यवादः) of people inside (अन्तः) a broad (उरु) mountain (अज्जे). Some verb is to be understood. The latter half of the Rk. is exceedingly difficult. Sāyaṇa does not explain the Rk. अज्ज here may mean a valley or a plain.

अण्व and अण्वी

According to Sāyaṇa अण्वं (1) = शब्दः; अण्वं (2) = सूक्ष्म-च्छिद्रं पवित्रं; अण्वानि (3) = अणूनि लोमानि; अण्वानि (4) = सूक्ष्माणि रोमाणि; अण्वेषु (5) = अङ्गुलीषु. अण्वी he invariably renders by अङ्गुली in obedience to Nighaṇṭu. Just as in रण्व the root is रण्, so in अण्व there may be a lost root अण् to cover.

अण्व and अण्वी both mean hair like वार. We have वारं and वाराणि; so we have अण्वं and अण्वानि. अण्व originally may have meant 'small'. Sāyaṇa renders धिया in 8 and 9 by कर्मणा, प्रज्ञया or स्तुत्या. धी means a tissue, a web, a fabric.

अण्वं

(1) सूरः अण्वं वि तन्वते (९^{१६}) = सूरः सोमाः अण्वं पवित्रं वि तन्वते = The wise ones (the Sômas) spread wide the strainer (अण्वं) while passing through.

(2) सहस्रमृका पथिभिः ० सूरः अण्वं वि याति (९^{१७}) = The wise Sôma (सूरः) passes (याति) through (वि) the strainer by a thousand paths i. e. the holes of the strainer.

अण्वानि

(3) प्र ते वारा अत्यण्वानि मेघ्यः पुनानस्य संयतो यन्ति रंहयः (९^{१८}) = हे सोम पुनानस्य संयतः ते तव रंहयः मेघ्यः वारा वाराणि अण्वानि प्र अति यन्ति = Thy streams, Oh Sôma, pass swiftly through the hair of the ram.

अण्वानि = वारा = वाराणि = hair, a strainer. मेघ्यः = genitive

singular of मेयी. प्र = rapidly. संयतः = (of one) contending with obstacles. रंहयः = marches, streams.

(4) स मामृजे तिरो अण्वानि मेप्यो मीळहे सतिर्न वाजयुः (९.१.०५) = Like a horse (सतिः) desirous of booty (वाजयुः) in battle (मीळहे), he rushes (मामृजे) through (तिरः) the hairs of the ram.

मृज् = to wash in order to make clean; to rush (this being an incident in the process of purification).

अण्वेषु

(5) कृत्वा दक्षस्य रथ्यमपो वसानमन्धसा ।

गोषामण्वेषु सश्चिम (९.१.६) = कृत्वा सहितस्य दक्षस्य रथ्यम् अपः वसानम् अन्धसा गोषां गवां सनितारं सोमम् अण्वेषु पवित्रे सश्चिम.

कृत्वा and दक्ष both mean wealth which Sôma conveys to the devotee in a chariot (रथ्यं). Sôma also gives cows (गोषां).

We drop (सश्चिम) Sôma into the strainer (अण्वेषु).

I cannot construe अन्धसा which probably stands for अन्धसं which, however, is wrong as अन्धस् is neuter.

अण्वीः

(6) तमीमण्वीः समर्ये आ गृभ्णन्ति योषणो दश ।

स्वसारः पार्ये दिवि (९.१.७) = दश योषणः स्वसारः तम् ईम् एनम् समर्ये आ पार्ये दिवि गृभ्णन्ति । अण्वीः च गृभ्णन्ति.

The ten women and sisters seize him in battle.

The battle seems to be the process of crushing Sôma. समर्ये = पार्ये दिवि = in battle. आ = in. The ten sisters are the ten fingers. अण्वीः = the strainer made of ram's hair. The strainer also seizes him. अण्वी is feminine like योषणः and स्वसारः. Sôma is a runaway who is caught by women. The struggle is between them and him.

अण्व्या

(7) अति श्रिती तिरश्चता गव्या जिगात्यण्व्या (९.१.८) = श्रिती श्रित्यै कलशे आश्रयाय सोमः गव्या गव्यया अण्व्या तिरश्चता मार्गेण अति जिगाति गच्छति = Sôma passes for his rest (श्रिती) in the jar across (अति) the cow-giving (गव्या) strainer.

I cannot explain तिरश्चता. गव्या = गव्यया. The strainer gives cows to the devotees.

(8) एष धिया यात्यण्या शूरो रथेभिराशुभिः। गच्छन्निन्द्रस्य निष्कृतम् (९.१५) = एष शूरः रथेभिः रथैः आशुभिः अश्वैः इन्द्रस्य निष्कृतं गृहं गच्छन् अण्या धिया याति = This warrior, Sôma, going to Indra's house by means of chariots and horses, that is, rapidly, passes through the web (धिया) made of ram's hair.

निष्कृतं = a destination. धी = a work requiring skill, a skilful contrivance.

(9) तममृक्षन्त वाजिनमुपस्थे अदितेराधि। विप्रासो अण्या धिया (९.२५) = Singers of praises (विप्रासः) purify (अमृक्षन्त) him by means of the strainer into the lap (उपस्थे) of Aditi i. e. the jar. मृज् + स = मृक्ष. वाजिनं = possessed of riches. The jar is Aditi here. The lap is its depth.

अण्वीभिः

(10) इन्द्रा याहि चित्रभानो सुता इमे त्वायवः। अण्वीभिस्तना पूतासः (१.३) = हे चित्रभानो इन्द्र आयाहि। अण्वीभिः तना पूतासः पूताः त्वायवः इमे सोमाः सुताः सन्ति. चित्राः भानवः यस्य = Whose beams are blazing i. e. refulgent, त्वायवः = desirous of thee, अण्वीभिः = with (the) hairs (of the ram) i. e. the strainer, तना = self. The strainer's self purifies Sôma.

अति

Its first meaning is 'across' (1). One crosses a river or is led across a river. So one may be led across foes. This may mean their utter destruction or being led past them (2). When gods lead men across foes, they destroy the latter and then lead men on. When men go across foes, they may do it by destroying them or by escaping them by some stratagem.

By crossing a river one reaches its other bank; so we have the sense of 'beyond' (3). This beyond may mean superiority (4) or the act of surpassing (5) or that of exceeding (6) or treating

with contempt (7) or overlooking (8). By going beyond a limit, you violate (9) a certain ordinance. You may cross horizontally or vertically. By crossing a thing vertically, you pass through (10) it. By doing things beyond the usual manner, you intensify (11) an act

We find अति used in all these senses अति may be derived from अत् to go.

Sometimes अति is used in company with परि, तिरः, परः all of which have some of the senses of अति. It is also used in company with प्र. With one or two exceptions it governs the accusative.

अति is used with पृ 31 times, नी 12, वह् 1, तृ 7, गाह् 2, क्रम् 5, इ 16, या 8, सूज् 5, मन् 6, ख्या 5, कृ 1; other roots 40; verbs understood 31; in all 170.

अति is found in company with the following forms of पृ :—
पर्यत्, पर्यन्, पर्यथः, पर्यथ, पर्यिष्टाः, पर्यणि, पारिषत्, पर्यि, पर्य, पिपर्तु, पिपर्तन, पिपृथ, पिप्रति, पारय, पारयथ, and governing दुर्गाणि, दुरिता or दुरितानि, द्विषः, द्वेषांसि, अंहः, अंहति, अरिष्टान्, दुर्गहा or दुर्गहाणि, and समुद्रं all in the accusative. नी occurs as नेषि, नय, नयसि, नयथ, नयन्ति, नेथ, अनयन्, नयिष्टाः, नेषणि, सुप्रणीतयः, नेतारः, and नेनीयमानः, A few examples may be given.

अति + पृ

(1) स नः पर्यदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः (११९) = सः अग्निः अस्मान् विश्वानि दुर्गाणि दुरिता दुरितानि च अति पर्यत् पारयतु । यथा नावा जनान् सिन्धुम् अतिपारयति. दुर्गाणि = दुरितानि. पर्यत् imperative 3rd per. sing. of पृ. पृ + स् + अत् = पर्यत् नावा = a boat.

(2) स नो विश्वा अति द्विषः पर्यन्नावेव (५२५) = यथा नावा जनान् नदीम् अति पारयति तथा सः अग्निः नः अस्मान् विश्वाः द्विषः अति पर्यत् द्विषः is feminine.

(3) मध्व ऊ पु ० सिपकि पिप्युषी । यत्समुद्राति पर्यथः (५७३) = हे अश्विनौ यत् यदा युवां पिप्युषीं कांचित् तृष्णापीडितां स्त्रियं समुद्रा समुद्रम् अति पर्यथः पारयथः तदा सा पिप्युषी स्त्री मध्वः मधु सोमं सु सिपकि सेवते.

(4) पर्षन्नो अति सञ्चतो अरिष्टान् (७^{१५}/_४) = अरिष्टान् यथा वयम् अरिष्टाः अहिंसिताः स्याम तथा बृहस्पतिः अस्मान् सञ्चतः अवरोधकान् अरीन् अति पर्षत्. सञ्चतः = opposing foes.

(5) अर्वद्भिर्यो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिपद्धरी (१०^{१५}/_४) = यः वाजिनीवसुः धनोपेतः हरिः इन्द्रः अर्वद्भिः हरिभिः विश्वानि दुरितानि अति पारिपत् पारयति अस्मान्. हरी seems wrong; was it हरिः? अर्वद्भिः = हरिभिः.

(6) विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः सिन्धुर्न नावा दुरिताति पर्षि (५^{१५}/_४) = हे जातवेदः अग्ने यथा सिन्धुः नावा जनान् दुर्गहाणि पयांसि अति पारयति तथा त्वं विश्वानि दुर्गहा दुखेन कष्टेन गाह्यानि दुरितानि अस्मान् अति पर्षि पारय. दुर्गहा is used here on account of the comparison सिन्धुर्न नावा where पयांसि is understood. Was सिन्धुः originally सिन्धुं? In that case Agni would be compared to a boat.

(7) स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये (१^{१५}/_४) = Take us, Oh Agni, past our foes for our welfare, as one takes men across a river in a boat. द्विषः is understood. पर्षा is imperative singular of पृ with स् of लेट्.

(8) पिपर्तु नो अदिती राजपुत्राति द्वेपास्यर्यमा सुगेभिः (२^{१५}/_४) = राजपुत्रा राजानौ मित्रावरुणौ पुत्रौ यस्याः सा अदितिः अस्मान् द्वेपांसि दुरितानि सुगैः पथिभिः अति पिपर्तु पारयतु. पृ is reduplicated.

(9) ते नो भद्रेण शर्मणा युष्माकं नावा वसवः । अति विश्वानि दुरिता पिपर्तेन (८^{१५}/_४) = हे वसवः ते यूयं युष्माकं भद्रेण शर्मणा नः अस्मान् विश्वानि दुरितानि अति पिपर्तेन पारयत नावा इव.

(10) द्विषो नो विश्वतोमुखाति नावेव पारय (१^{१५}/_४) = हे विश्वतोमुख अग्ने अस्मान् नावा इव द्विषः अति पारय = Oh Agni, thou that facest all directions, take us across i. e. past our foes as a boat takes men across a river. Here सिन्धुं is understood.

(11) प्र यत्समुद्रमति शूर पर्षि पारया तुर्वशं यदुं स्वस्ति (१^{१५}/_४) = हे शूर इन्द्र यस्मात् जनान् समुद्रं प्र वेगेन अति पर्षि पारयसि तस्मात् तुर्वशं यदुं च स्वस्ति स्वस्तये दुरितानि अति पारय.

(12) यया रधं पारयथात्यंहः । अर्वाची सा मरुतो ० आ ० सुमति-जिंगातु (२^{१५}/_४) = हे मरुतः यया सुमत्या यूयं रधम् अंहः अति पारयथ सा वः

सुमतिः अर्वाची आजिगातु आगच्छवु. रघ्न perhaps means a humble man in general or a humble man of that name. सुमतिः=a blessing, wealth. अर्वाची = downwards.

(13) पुरा नो बाधादुरितानि पारय (१५०) = हे सोम दुरितानि अस्मान् बाधेरन् । तस्मात् बाधात् पुरा अस्मान् दुरितानि अति पारय.

Rks. having अति + पृ most often do not contain a comparison; yet a comparison like नावा न सिन्धुं should be understood. In a few cases नावा only is found and not the full comparison which is found in one or two instances only. Rks. containing the comparison most probably preceded those that contain only a fragment of the comparison. Those that drop the comparison altogether were compared most probably last.

अति + नी

(1) वसो नेषि च पर्षि चात्यंहः (३१५). Here अति is to be construed with both नेषि and पर्षि.

(2) अति नः सञ्चतो नय सुगा नः सुपथा कुरु (१६३) = हे पूषन् सञ्चतः अवरुन्धतः शत्रुन् अति अस्मान् नय । अस्माकं सुपथानि सुगानि पथः सुगान् कुरु = Take us past those that stop our further progress. Make our paths easy. सु before पथा is superfluous.

(3) दूरादिन्द्रमनयन्ना सुतेन तिरो वैशन्तमति पान्तमुग्रम् । पाशद्युम्नस्य वायतस्य सोमात्सुतादिन्द्रो अवृणीता वसिष्ठान् (७१३) = वसिष्ठाः सुतेन सोमेन इन्द्रं वैशन्तं वैशन्ते सोमपात्रे स्थितं पान्तं पानीयम् उग्रं तीव्रं सोमं तिरः अति आनयन् । वायतस्य वयतपुत्रस्य पाशद्युम्नस्य सुतात् सोमात् इन्द्रः वसिष्ठान् अवृणीत = The Vasishthas fetched Indra from afar by means of their extraction of Sôma in spite of the sweet (पान्तं), inspiring (उग्रं) Sôma standing ready in Sôma-pots. Indra elected (अवृणीत) the Vasishthas i. e. preferred to drink their Sôma from i. e. by giving up the Sôma-extraction of P. son of V.

(4) स मर्तो० एधते । यमादित्यासो नयथा सुनीतिभिरति विश्वानि दुरिता स्वस्तये (१०१३) = हे आदित्याः यं जनं सुनीतिभिः विश्वानि दुरितानि स्वस्तये कल्याणप्राप्त्यर्थम् अति नयथा स मर्तः एधते. सुनीतिभिः = by good leadings i. e. by your good guidance.

(5) नयिष्ठा उ नो नेषणि पर्षिठा उ नः पर्षणि अति द्विषः (१०^{१३६}) = हे नयिष्ठाः नेतृत्तमाः मित्रादयः नः अस्मान् द्विषः अति नेषणि नयत । हे पर्षिठाः पारयितृत्तमाः अस्मान् द्विषः अति पर्षणि पारयत च । उ एव. नयिष्ठ and पर्षिष्ठ are superlatives of नी and पृ. नेषणि and पर्षणि are verbs. Sāyana treats them as nouns.

(6) युष्माकं शर्मणि प्रिये स्याम सुप्रणीतयो अति द्विषः (१०^{१३६}) = शोभना प्रणीतिः येषां ते सुप्रणीतयः = well-led. Well-led past foes, we shall (ever) be under your blessed protection.

(7) नेतार ऊ पु णस्तिरो वरुणो मित्रो अर्यमा । अति विश्वानि दुरिता राजानश्चर्षणीनामति द्विषः (१०^{१३६}) = चर्षणीनां जनानां राजानः वरुणः मित्रः अर्यमा च अस्मान् सु शोभनं यथा स्यात्तथा विश्वानि दुरितानि द्विषश्च तिरः अति नेतारः भवन्ति.

(8) शृण्वे वीर उग्रमुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः (६^{१५}) = वीरः इन्द्रः उग्रम् उग्रम् अत्यन्तम् उग्रं भयंकरं शत्रुं दमायन् दमयन् दमयति इति शृण्वे श्रूयते । तथा अन्यम् अन्यम् सर्वान् यजमानान् दुरितानि अति नेनीयमानः पुनः पुनः नयन् नयति इति श्रूयते. नेनीयमान is frequentative of नी.

अति+वह्.

(1) अति तृष्टं ववक्षिथायैव सुमना असि (३^१) = हे अग्ने तृष्टं दुष्टं अति इत्य अस्मान् वहसि । अत एव सुमनाः असि. Or तृष्टं may be equal to तृषितं in which case तृष्टम् ववक्षिथ would mean, thou takest the thirsty man to the river to slake his thirst. अति beyond the waterless desert.

(2) स नो वक्षत् ० इन्द्रो विश्वान्यति दुर्गहाणि (६^{१३}). दुर्गहाणि = Adversity difficult to swim across like a long stretch of water. वक्षत् is imperative 3rd per. sing. of वह् with स् of लेट्. वक्षत् = वहतु.

अति + तृ.

(1) अग्निं मनुषः समिन्धते तितिर्वासो अति स्त्रिधः (१^{१६}) = स्त्रिधः द्विषः अति तितिर्वासः मनुषः अग्निं समिन्धते = Men desirous of going across i. e. getting out of the reach of foes (who prowl about to seize them) kindle Agni.

(2) मर्त्यः । विश्वेत्स धीभिः सुभगो जनौ अति द्यस्मैरद् इव तारिषत् (८३३) = सः सुभगः मर्त्यः धीभिः द्यस्मैः जनान् विश्वा विश्वानि इत् अपि दुरितानि उद्रः इव अति तारिषत् तारयति = That man, possessed of wealth (सुभगः), leads (तारिषत्) men (जनान्) across (अति) all (विश्वा) possible (इव) distresses by means of his riches (धीभिः = द्यस्मैः), as he would lead them across deep water (उद्रः).

He helps the poor by giving them wealth and thus enables them to tide over poverty.

तरामसि, तरेम, and अतारिम are other forms of तृ used with अति.

अतिगाह

(1) विश्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या इव । अति गाहेमहि द्विषः (२५) = उत अपि च हे अग्ने त्वया सहायेन वयं विश्वाः द्विषः अतिगाहेमहि यथा जनाः उदन्याः उदकस्य धाराः प्रवाहम् अतिगाहन्ति.

(2) पवित्रमति गाहते (१३३) = Sôma (swims) across i. e., flows through the strainer.

अति+कम्

(1) किमत्र दक्षा कृणुयः किमासाये जनो यः कश्चिदहविर्महीयते । अति क्रमिष्टं जरतं पणेरसुं ज्योतिर्विप्राय कृणुतं वचस्यवे (१३३) = What are you doing here, Oh performers of miraculous deeds (दक्षा = दक्षौ)? Why sit here! A worthless (यः कश्चित्) man, one that never makes offerings to you (अहविः), is being honoured by you (महीयते). Pass him over (अतिक्रमिष्टं). Olden (जरतं) the miser's life, create light for one that praises (वचस्यवे = विप्राय). वचस् + युः = वचस्युः = one that gives praise. विप्र + रः = विप्रः = one that praises.

(2) न स देवा अतिक्रमे तं मर्तासो न पश्यथ (१३३) = That path, Oh gods, can never be crossed (अतिक्रमे) by mortals, Oh mortals, you do not see it. अतिक्रमे present infinitive.

(3) अति विश्वाः परिष्टाः स्तेन इव व्रजमक्रमुः (१०.१३) = यथा स्तेनः व्रजं गोव्रजम् अतिक्रामति एवम् ओषधयः विश्वाः सर्वाः परिष्टाः प्रतिरोधकान् रोगान् अति अक्रमुः अतिक्रामन्ति. अतिक्रम् here means to conquer. अतिक्रम् to get across or beyond i. e. to conquer. परिष्टाः = परितः तिष्ठन्ति ताः. A cattle-lifter conquers a herd of cows that is strongly guarded. Diseases may be strongly entrenched in the human body. Medicinal herbs do overcome these.

क्रामेय and अक्रमीत् are two other forms of क्रम् found used with अति.

अति + सृज्

सृज् appears as असृग्रन्, असृक्षत and सृजान्. अ + सृज् + र + अन् = असृग्रन्. अ + सृज् + स + त = असृक्षत.

(1) एते वामभ्यसृक्षत तिरः पवित्रमाशनः। युवायवोऽति रोमाण्यव्यया सोमासो अत्यव्यया (१.३३) = हे इन्द्राग्नी एते युवायवः युवां कामयमानाः आशवः अश्वाः अश्ववत् शीघ्रगतयः सोमाः अव्यया अव्या अव्यानि अवीनां रोमाणि अविरोम्णां कृतं पवित्रम् अति तिरः कलशान् अभि असृक्षत धावन्ति.

(2) देवेभ्यस्त्वा मदाय कं सृजानमति मेप्यः। सं गोभिर्वासयामसि (९.६) = हे सोम मेप्यः मेपीणां रोमाणि अति सृजानं धावन्तं त्वां देवेभ्यः मदाय कं देवान् मादयितुं गोभिः गोक्षीरेण वासयामः आच्छादयामः.

(3) एते असृग्रन्नाशवोऽति वहरांसि सोमाः (९.१३) आशवः = अश्वाः = अश्ववत् शीघ्रगतवः. वहरांसि = रोमाणि = पवित्रम्.

अति + इ.

(1) ईयिवांसमति श्रिधः शश्वतीरति सश्वतः। अन्वीमविन्दन् ० अप्सु सिंहमिव श्रितम् (३.३) = शश्वतीः सश्वतः श्रिधः अति ईयिवांसम् ईम् एतम् अग्निम् अप्सु अनु मध्ये सिंहम् इव श्रितं देवाः अविन्दन् = The gods obtained Agni lying hidden like a lion in water, Agni who passes across i. e. conquers all (शश्वतीः) opposing (सश्वतः) foes (श्रिधः).

(2) अरममाणो अत्येति गा अभि (९.१३) = Soma, after passing

through (अति) the strainer, goes (एति) towards (अभि) the cows (गाः) without halting (अ + रममाणः) on the way. रम् = to stop. अति = एवित्रम् अति. गाः = cows i. e. their milk with which Sôma is mixed.

(3) अवर्षीर्वर्षमुदुष्टं गृभायाकर्धन्वान्यत्येतवा उ (५६३) = हे पर्जन्य त्वं वर्षम् अवर्षीः । एतं वर्षम् उ सु उत् गृभाय गृहाण । एतं वर्षं ध्रन्वानि अति एतवे एतुम् उ अकर् कुरु = Oh god of rain, thou hast rained down rain; do take it up and make it flow across sandy deserts.

The two उs emphasises गृभाय and अकर्.

इहि, इतां यन्ति and इयाम् are other forms of इ used with अति.

अति + या

(1) तौ अति येपं रथेन (२३३) = Riding in a chariot (रथेन) I wish to go (येपं) beyond (अति) those traps (तान् पाशान्) laid for catching foes. येपं potential 1st per. sing. of या.

(2) एष वसुनि पिच्छना परुषा ययिवाँ अति । अव शादेषु गच्छति (९१५) = एष सोमः परुषा परुषाणि अति ययिवान् शादेषु अव गच्छति. परुषा = परुषाणि = the variegated hair of the ram, the strainer. I do not understand वसुनि, पिच्छना and शादेषु. शादेषु = कलशेषु ? It occurs here only. Does वसुनि mean the hair that covers (वस् to cover) the body of the ram ? पिच्छना occurs again in विश्वासु नो विथुरा पिच्छना वसो अमित्रान् सुषहान् रुधि (६५६) = हे वसो वसुमन् इन्द्र नः अस्माकं विश्वा विश्वानि पिच्छना पिच्छनानि सु सुखेन विथुरा विथुराणि अमित्रान् च सुषहान् रुधि कुरु. पिच्छनानि = अमित्रान् = foes ? विथुरा = devoid of strength. सुषहान् = easily subdued. So in the present Rk. परुषा most probably means the strainer made of the parti-coloured hair of the ram. पिच्छनानि वसुनि = riches belonging to the enemy. शादेषु अव मध्ये पिच्छनानि वसुनि गच्छति = while falling into the jar, he goes to enemies' riches i. e. secures them.

याति, याथः, याहि and यातं one other forms of या used with अति.

अति with other verbs.

(1) यदस्युपजिह्विका यद्वन्नो अति सर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतम् (८^{११३}) = हे अग्ने यत् उपजिह्विका अस्ति यच्च वन्नः अतिसर्पति सर्वं तत् तव घृतं खाद्यम् अस्तु. Yaska understands ants by उपजिह्विका and वन्नः-अहिर्न जूर्णामतिसर्पति त्वचम् (९^{६५}) means:—Sōma casts off his skin as a serpent its old worn-out slough. Can उपजिह्विका mean a female elephant that has her tongue hidden by the trunk? Elephants devour trees. वन्न may be some big tree that drops its bark. Agni devours all sorts of things—trees, bark and all. The Rk. is obscure on account of these two words.

(2) यः परस्याः परावतस्तिरो घन्वाति रोचते [१०^{१५}] = Who (Agni) from (his station in) the highest (परस्याः) heaven (परावतः) shines through (अति = तिरः) the desert i. e. the region between heaven and earth.

(3) तं त्वा यमो अचिकेचित्रभानो दशान्तरुष्यादतिरोचमानम् (१०^{१३}) = हे चित्रभानो अग्ने (ओषधीषु अप्सु च बहुधा प्रविष्टं) तं त्वां यमः अचिकेत् ज्ञातवान् । कीदृशम् । दश अन्तर्-उष्यात् दश यानि तव निवासस्थानानि तेभ्यः अतिरोचमानम्. There may have been a tradition that Agni exists in ten places, such as heaven with its three divisions, the sky, water, wood, herbs and the two fire-producing sticks; but what is the 10th? उष्यं may mean an abode from वस् to dwell. अन्तरुष्यं = a hidden dwelling-place. दशानाम् अन्तरुष्याणां समाहारः दशान्तरुष्यम्. Or was there a tradition that Agni lay enveloped in ten thick covers in order to hide himself from the gods who had mal-treated his two elder brothers? But in spite of these smothering covers Agni could not help shining or blazing through. A heap of fuel cannot smother fire in, Agni must find his way out.

अति may mean through or it may intensify रोचमानं.

(4) कनिकन्ति पवित्र आ । यदक्षरति देवयुः (९^{५३}) = यत् यदा देवयुः देवान् कामयमानः सोमः पवित्रम् अति अक्षर-क्षरति तदा स पवित्र आ मध्ये कनिकन्ति केन्दति.

कतिक्रान्ति frequentative of क्रन्द कनिक्रन्द + ति = कनिक्रान्ति. अति governs पवित्र understood. क्षर् to flow.

(5) तिस्रः क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिर्नासत्या भुज्युमूहयुः पतङ्गैः (११^{३६}) = You, Oh Nāsatyas, conveyed Bhujyu by means of birds that flew (व्रजद्भिः) beyond i. e. more than 3 nights and 3 days.

(6) मही न धारात्यन्धो अर्पति (९^{६६}) = अन्धः सोमः मही महत्या धारा धारया पवित्रम् अति न सद्य एव अर्पति = Sōma rushes in a big stream through the strainer towards the jar all at once.

(7) रात्र्याश्चिदन्धो अति देव पश्यसि (११^४) = Oh god Agni, thou seest through or beyond (अति) even (चित्) the darkness (अन्धः) of night.

अति is also found used with वेति (५^{४४}), स्कन्दति (५^{५२}), स्रसेम (६^{११}), धावति (९^३), अपाविषुः (९^{५०}), असिष्यदत् (९^{५०}), अक्षरन् (९^{५३}) and द्रव (१०^{३४}).

अति beyond the pale of

(1) घृणा तपन्तमति सूर्य परः शकुनः इव पत्तिम (९^{५०}) = हे सोम तव पानेन वर्यं घृणा उष्मणा तपन्तं सूर्यम् अति परः पत्तिम। यथा शकुनाः सूर्यम् अति पतन्ति तथा. अति = परः = beyond.

(2) नि हीयतामतियाजस्य यष्टा (६^{१२}) = यः यज्ञं कर्तुं शास्त्रेण प्रतिषिद्धः सः अतियाजः। यः क्रत्विक एतादृशं याजयति स यष्टा शास्त्रनिषिद्धेन कर्मणा निहीयतां नीचैः गच्छतु. A priest that performs the sacrifice of one that is beyond the Āryan pale must sink in rank and be degraded.

(3) पुरुष एवेदं सर्वं यद् भूतं यच्च भाव्यम्। उतामृतत्वस्येशानो यदग्नेनातिरोहति (१०^{५०}) = यत् भूतं यच्च भाव्यं भविष्यमाणं तत् इदं सर्वं पुरुषः एव। उत अपि च पुरुषः अमृतत्वस्य ईशानः स्वयम् अमृतः परेभ्यश्च अमृतत्वस्य दाता तेन अमृतत्वरूपेण अग्नेन यत् इदम् अतिरोहति तदपि सर्वं पुरुष एव. The great one is not only what has been and what is but also what is to be. The whole changing universe is he and yet being immortal and therefore beyond change he is greater than this

changing universe. He is it or in it and beyond it too because he is changeless.

(4) अविन्दन्ते अतिहितं यदासीद्यज्ञस्य धाम परमं गुहा यत् (१०^{१६१})
= ते वसिष्ठाः यज्ञस्य परमं धाम यत् अतिहितम् आसीत् यत् गुहा गूढम्
आसीत् तत् अविन्दन्. अतिहितं=placed (हितं) beyond (अति) this world.
Sacrifice had fled and lay hidden (गुहा) in a region far away
from the earth. It was a great to-do to find his hiding-place.

अति + इ etc. to exceed, to surpass.

(1) प्र वीर्येण देवताति चोकिते विश्वस्मा उग्रः कर्मणे पुरोहितः (१^{५५})
= विश्वस्मै सर्वस्मै कर्मणे पुरोहितः पुरः स्थापितः उग्रः इन्द्रः वीर्येण देवता
देवान् प्र अति चोकिते. चोकिते = is known. देवता अति = above all gods.

(2) अतीदं विश्वं भुवनं ववक्षिथ (१^{१२२}) = Thou art said to
surpass all the universe.

(3) वयमग्ने अर्वता वा सुवीर्यं ब्रह्मणा वा चितयेमा जनां अति ।
अस्माकं द्युम्नमधि पञ्च कृष्टिपृश्ना स्वर्णं शुशुचीत दुष्टरम् (२^{१३}) = हे अग्ने
वयम् अर्वता वा ब्रह्मणा वा (पञ्च) जनान् अति सुवीर्यं धनं चितयेम । अस्माकं
द्युम्नं धनं पञ्चसु कृष्टिषु पञ्चजनेषु अधि मध्ये स्वर्ं सूर्यः इव शुशुचीत प्रज्व-
लेत् । दुष्टरं च स्यात्. We will kindle our wealth better than that
of others, so that it would outshine all. ब्रह्मणा = अर्वता = by means
of (our) wealth.

(4) बृहस्पते अति यद्यों अर्हात् द्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु । यद्दीद्य-
च्छवस क्रतुप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् (२^{१३}) = हे बृहस्पते यत् अर्यः
अति अर्हात् यत् द्युमत् क्रतुमत् सत् (पञ्च) जनेषु विभाति यत् शवसा
दीदवत् प्रकाशते तत् द्रविणं चित्रम् अस्मासु धेहि. क्रतुप्रजात = born of
truth (Sāyana). But the word most probably was originally
क्रतुप्रजातं and qualified यत्. क्रतेन युक्तं प्रकृष्टं जातं यस्मिन् = which
contained riches upon riches. Even if क्रतुप्रजात be the true
reading, it would mean the same. Br. is possessed of
wealth upon wealth. द्युमत् = क्रतुमत् = possessed of, packed

with, riches. द्यु, क्रतु, क्रत, जात, द्रविण and चित्र all means wealth. अति अर्हात् = would outshine or be richer (than that) of the enemy (अर्यः). विभाति and दीदयत् lead me to the conclusion that अर्हात् has the sense of these two words अर्यः = अरेः. The 5 Āryan tribes are the enemies. It is the ambition of the poet that his wealth should outshine the wealth of all those tribes.

(5) येन वयं चितयेमात्यन्यान् तं वाजं चित्रमृभवो ददा नः (४३६) = हे ऋभवः येन वाजेन चित्रेण वयम् अन्यान् अति चितयेम तं वाजं चित्रं नः अस्मभ्यं दद दत्त. अति + चित् = to outshine. चित्रं = वाजं = wealth.

(6) प्र सद्यो अग्ने अत्येप्यन्यानाविर्यस्मै चारुतमो बभूथ (५३) = हे अग्ने चारुतमः त्वं यस्मै आविर बभूथ भवसि स सद्यः अन्यान् प्र अत्येति. अत्येपि is wrong. Sayana faithfully interprets अत्येपि; he says: -त्वम् अन्यान् अग्नीन् अत्येपि and leaves यस्मै etc. without any conclusion. प्र - प्रकर्षेण = very much.

(7) ये राधसा श्रवसा चात्यन्यान् सुवीर्यैभिश्चाभि सन्ति जनान् (६१०) = ये अन्यान् जनान् राधसा श्रवसा च अति सन्ति । सुवीर्यैश्च अन्यान् जनान् अभि सन्ति. राधस् and श्रवस् mean riches. सुवीर्यं = सुवीराणां सु-पुत्राणां समूहः = quite a troop of valiant sons. अतिसन्ति = surpass. अभिसन्ति = defeat.

(8) जातेन जातमति स प्र ससृते ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः (२३५) = ब्रह्मणस्पतिः यं यं युजं सखायं कृणुते करोति सः सः जातेन शौर्येण जातम् इतरेषां शौर्यम् अति प्र ससृते अतिशेते. ससृते from सृ reduplicated with ते of 3rd per. sing. present tense. प्र = अति.

(9) स मज्मना जनिम मानुषाणाममर्त्येन नाम्नाति प्र सस्रे (६१८) = सः इन्द्रः मज्मना शक्त्या अमर्त्येन नाम्ना वीर्येण मानुषाणां जनिमानि वीर्याणि अति प्र सस्रे अतिशेते. सस्रे perfect 3rd per. sing. of सृ. प्र as above.

(10) यस्य दिवमति मन्हा पृथिव्याः पुरुमायस्य रिरिचे महित्वम् (६३३) = यस्य पुरुमायस्य बहुशक्तेः इन्द्रस्य महित्वं महत्त्वं मन्हा महत्त्वेन दिवम् अति रिरिचे पृथिव्याश्च रिरिचे. दिवं is accusative on account of अति-पृथिव्याः is ablative or पृथिव्याः महित्वम् अति रिरिचे may be the construction. महित्वं मन्हा is tautological. पुरुमायस्य = पुरवः बद्ध्यः मायाः यस्य. माया = miracle-working power.

(11) सेदग्निरीत्यस्यन्यान् (७६५) = सः इत् एव अग्निः अन्यान् अग्नीन् अति अस्ति अतिशेते.

(12) एष एतानि चकारेन्द्रो विश्वा योऽति शृण्वे । वाजदावा मघोन्माम् (८३४) = 'यः वाजदावा मघोनाम् अति शृण्वे श्रूयते स एष इन्द्रः एतानि विश्वा चकार. वाजान् ददाति असौ वाजादावा. मघोनां = मघवतः । अथवा मघोनां मध्ये. विश्वा=विश्वानि वीर्याणि. Indra is known as surpassing all liberal donors.

(13) मघैर्मघोनो अति शूर दाशसि (८३५) = हे शूर इन्द्र मघोनः धनवतः मघैः धनैः अति दाशसि = Thou givest. Oh brave Indra, beyond rich donors by (giving) riches (मघैः) दाश = to give.

(14) अयुजो असमो नृभिरेकः कृष्टीरयास्यः । पूर्वीरति प्र वावृधे विश्वा जातान्योजसा (८३६) = अयुजः नृभिः असमः एकः अयास्यः पूर्वीः कृष्टीः विश्वा विश्वानि च ओजसा अति प्र वावृधे. अयुजः = not requiring (the help of) friends (युजः). नृभिः असमः = not resembling other brave persons, having nothing in common with them. The Maruts are अयासः and Indra is अयास्यः i. e. the leader of the Maruts. I do not know why the Maruts are called अयासः. Perhaps अ + याः = one that cannot be attacked अयास्यः = मरुत्वान्. By कृष्टीः are meant the 5 Aryan tribes (पञ्चजनाः). Indra subdued them and was thence called कृष्टिहा and कृष्टिप्राः. पूर्वीः = all. जातानि = बलवन्ति = powerful beings. प्र = अति. अतिवावृधे = outgrew (them), was more than a match for them.

(15) प्र सृत्वरिणामति सिन्धुरोजसा (१०५) = सिन्धुः ओजसा वेगेन सृत्वरिणां वहन्तीनां नदीनाम् ओजः वेगम् प्र अति वर्तते = The Indus by far surpasses the speed of all flowers, all flowing rivers-by its speed.

(16) स्तेगो न श्रामत्यति पृथ्वीम् (१०६) = स्तेगः यथा पृथ्वीं क्षाम् अत्येति न तथा (यः द्यावापृथिव्यौ विभर्ति सः ते द्यावापृथिव्यौ अत्येति). In the preceding Rk. we are told of a being greater than heaven and earth which it sustains. That being exceeds the broad earth like स्तेगः but who this स्तेग is I do not know. Sayana renders स्तेग by आदित्यः but the being here mentioned is greater than आदित्यः.

(17) स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठदशङ्कुलम् (१०७) = सः पुरुषः भूमिं विश्वतः वृत्वा तां दशङ्कुलम् अत्यतिष्ठत्.

(18) स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः (१०८) = सः जातः पुरुषः भूमिं पश्चात् पुरम् अत्यरिच्यत.

(18) त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते (८१^{१३}) = हे शवसः पुत्र कामकातयः त्वे त्वया सु अवृत्रन् । किंतु तेषां न कोऽपि त्वाम् अति रिच्यते. कामकातयः occurs here only. कामकाति was perhaps the name of a hostile tribe. They played the part of Vṛtra (अवृत्रन्) towards Indra. Yet none could surpass him.

Cf. स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठद्दशङ्कुलम् (१०^{१०}) and
स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः (१०^{१०}).

अतिमन् and अतिकृ to disregard, to dishonour.

(1) किं नो भ्रातरगस्त्य सखा सन्नति मन्यसे (१^{१३}) = हे भ्रातर अगस्त्य अस्माकं सखा सन् अस्मान् किमर्थम् अतिमन्यसे = Why dost thou disregard us (when making offerings)?

(2) अति वा यो मरुतो मन्यते नो ब्रह्म वा यः क्रियमाणं निनित्सात् । तपूंषि तस्मै वृजिनानि सन्तु (६^{१३}) = हे मरुतः यः अस्मान् अतिमन्यते यो वा अस्माभिः क्रियमाणं ब्रह्म स्तुतिं निनित्सात् निन्देत् तस्मै वृजिनानि निर्घृणानि तपूंषि सन्तु. तपूंषि = fiery missiles or weapons. वृजितानि = vile.

(3) नहि त्वा पूषन्नतिमन्य आघृणे (१^{१३}). आघृणे = Oh blazing one ! अतिमन्ये = I disrespect.

(4) सुवितस्य मनामहेऽति सेतुं दुराव्यम् । साव्हांसो दस्युमव्रतम् (९^{१३}) = साव्हांसः अभिभवितारः वयं सुवितस्य कल्याणस्य सेतुं बन्धकं दुराव्यं हविर्भिः देवान् यः न प्रीणाति तम् अव्रतं दस्युम् अतिमनामहे = Intent on crushing him (साव्हांसः) we treat with disdain (अतिमनामहे) that villain (दस्युं) that comes in the way (सेतुं) of our happiness (सुवितस्य), that never pleases the gods (दुराव्यं) and never observes Āryan rites of religion. दुराव्यं or दुष्प्राव्यं is opposed to सुप्राव्यं. दुः + आ + वी. वी to please with offerings.

(5) न देवानामति व्रतं शतात्मा चन जीवति (१०^{१३}) = देवानां व्रतम् अति मन्य शतात्मा दीर्घायुः अपि न जीवति = One that disregards the rites of the gods shall not live, though endowed with a hundred souls or vitalities. मन्य is understood here.

(6) किं स्वित्तो राजा जगृहे कदस्याति व्रतं चक्रमा को वि वेद (१०^{१३})

= राजा अग्निः किं स्वित् किमर्थं खलु अस्मान् जगृहे जग्राह । अस्य कत् किं व्रतं वयम् अतिचक्रम् । कः वि वेद = Why has king Agni seized us in his grip, what rite of his have we disregarded, who indeed knows? अतिहृ and अतिमन् mean the same thing.

(7) नि धू नमातिमर्ति कयस्य चित्तेजिष्ठाभिररणभिर्नोतिभिरग्राभिरग्रीतिभिः (११३९) = हे उग्र इन्द्र कयस्य एतन्नाम्नः कस्यचित् शत्रोः अतिमर्ति गर्वं देवविषयम् अनादरं निनम नीचैः कुरु सु सुतराम् । केन साधनेन । उग्राभिः ऊतिभिः । कीदृश्यः ऊतयः । तेजिष्ठाः अतितीक्ष्णाः अरणयः अग्न्युत्पादककाष्ठानि तानि इव. कय=a certain demon. तेजिष्ठ=sharpest. ऊति=that which protects by warding off enemies; so a missile, a weapon.

अति denotes defeat or destruction in.

(1) यो जनान् महिषाँ इवातितस्थौ पवीरवान् । उतापवीरवान् युधा (१०६९) = यः इन्द्रः युधा पवीरवान् तथा अ-पवीरवान् जनान् महिषान् इव अतितस्थौ. Certain people were called पवीरव, perhaps because they roared (रव) like thunder (पवि). Indra subdued all whether they were stentorian or otherwise in combat, as he would subdue a troop of wild animals.

(2) प्र नू स मर्तः शवसा जनाँ अति तस्थौ व ऊती मरुतो यमावत (११६६) = हे मरुतः यं यूयम् आवत अरक्षत रक्षथ सः मर्तः वः युष्माकम् ऊत्या शवसा (पञ्च) जनान् प्र नू अति तस्थौ तिष्ठति पराभवति.

अति intensive.

(1) अति व्री सोम रोचना रोहन्न भ्राजसे दिवम् (९६९) = हे सोम व्री व्रीणि रोचना रोचनानि दिवं च रोहन् अति भ्राजसे. The 3 Rōchanas were the 3 parts of द्यौ, stationed one above another. They are not different from दिवं. न is expletive.

(2) प्र सोमो अति धारया पवमानो असिष्यदत् (९३९) = पवमानः सोमः धारया प्र अति असिष्यदत्. स्यन्द = to run, प्र and अति intensify the meaning of स्यन्द.

(3) प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च । प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा
प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनात्यन्या (११३१) = हे इन्द्राग्नी पृथिव्याः दिवश्च सिन्धुभ्यः
गिरिभ्यश्च महित्वा महत्वेन युवां प्ररिरिचाथे । अन्यानि विश्वानि भुवनानि
च अति रिरिचाथे. भुवनानि is in the accusative on account of अति.
प्ररिच् to exceed, to be greater than. प्र and अति are intensive.

(4) दूरे चित्सन्तलिदिवाति रोचसे (११४) = हे अग्ने दूरे सन् चित् अपि
त्वं तडित् विद्युत् इव अति रोचसे.

(5) यो मर्त्यः शिशीते अत्यक्तुभिर्मा नः सरिपुरीशत (११५) = यः मर्त्यः
रिपुः अक्तुभिः ज्वालाभिः शस्त्रम् अति शिशीते तीक्ष्णीकरोति सः अस्माकं मा
ईशत ईष्टाम्. शी to sharpen. अक्तु means night, a current, light,
perhaps a flame as possibly here.

(6) अमी च ये मघवानो वयं च मिहं न सरो अति निष्टतन्युः (११६)
= हे अग्ने अमी ये मघवानः धनवन्तः ते शत्रून् निः निःशेषम् अति सामान्येण
च ततन्युः प्रकिरेयुः । वयं च शत्रून् प्रकिरेम । यथा सूरः सूर्यः मिहं प्रकिरति
तथा. तन् seems to mean to scatter, to disperse. The Sun dis-
perses mist (मिहं); so shall we disperse foes. अति and निः intensi-
fy the stampede.

(7) अस्य भानवः । अत्यक्तुर्न सिन्धवोऽग्ने रेजन्ते अससन्तो अजराः
(११७) = अस्य अग्नेः अससन्तः कदापि न स्वपन्तः अजराः न कदापि जीर्णाः
श्रान्ताः भानवः अति वेगेन रेजन्ते धावन्ति । यथा सिन्धवः सिन्धोः अक्तुः
प्रवाहः अति वेगेन धावति तथा. सिन्धवः = सिन्धोः. सिन्धवः is gene-
tive singular as सिन्धवि is locative singular. अक्तुः (from अज् to
go) = a current. रेज् = to shake with fear; but here to rush.

(8) अध प्रायोगिरति दासदन्यानासङ्गो अग्ने दशभिः सहस्रैः (८१३) =
हे अग्ने अध अथ प्रयोगस्य पुत्रः आसङ्गः दशसहस्रैः योधैः अन्यान् योधान्
अति दासत् पर्यभवत्. अति adds force to दासत्.

(9) त्वं द्यां च पृथिवीं चाति जग्निषे (९१३; ९१०) = Thou bearest
Oh Sôma, heaven and earth with perfect ease (अति) or far.
जग्निषे = विभर्षि.

(10) यस्ते अग्ने सुमतिं मर्तो अक्षत्० अति स प्र शृण्वे (१०१३) = हे
अग्ने यः मर्त्यः तव सुमतिम् अक्षत् अश्नोति स प्र अति शृण्वे श्रूयते प्रख्यातो

भवति. सुमति = favour, अक्षत् = अक्ष + स + त्. प्र = अति = far and wide.

(11) न त्वावाँ इन्द्र कश्चन न जातो न जनिष्यतेऽति विश्वं ववक्षिथ (१६१) = हे इन्द्र त्वावान् त्वत्सदृशः न कश्चन अस्ति । नापि जातः नापि जनिष्यते । त्वं विश्वं ववक्षिथ वहसि. ववक्षिथ is 2nd per. sing. of वह् reduplicated + स. अति as above. Or from वच् to speak in which case अति विश्वं ववक्षिथ would mean, thou art spoken of as being beyond all.

(12) अतीदं विश्वं भुवनं ववक्षिथ (१६२). Vide 11.

(13) मा० परि वर्कतमुत माति धक्कम् (१६३) = Oh As'wins, do not injure (वर्क) us, nor burn us. अति = परि = outright. दह् + तं = धक्कम्. वृज् + तं = वर्कम्.

(14) माति धग्भगो नः (२३३) = भगः अस्मान् मा अति धक् दहतु.

(15) विश्वानि सान्त्यभ्यस्तु मन्हा । अति यो मन्द्रः (२३६) = यः वरुणः मन्द्रः हर्षशीलः स्तुत्यो वा स मन्हा महत्त्वेन विश्वानि सान्ति सन्ति बलवान्ति वस्तूनि अति अभ्यस्तु अभिभवतु. अति = completely; or अत्यस्तु = अभ्यस्तु.

(16) स हि विश्वाति पार्थिवा रयिं दाशन्महित्वना । वन्वन्नवातो अस्तृतः (६३९) = सः अग्निः अस्तृतः अहिंसितः अवातः अहिंसितः महित्वना महत्त्वेन विश्वानि पार्थिवानि अति वन्वन् हिंसन् अस्मभ्यं रयिं धनं दाशत् ददातु. विश्वा पार्थिवा = all earthly foes. वन् = to injure. अवातः = न वातः. वात p. p. of वन्.

(17) दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दृढ्यः (७६३) = यः शत्रुः दीर्घप्रयज्युं दीर्घकालं यः यजति तं जनम् अति वनुष्यति हिनस्ति तं दृढ्यः दुर्धियं वयं पृतनासु संग्रामेषु जयेम. प्रयज्यु is an epithet of the Maruts 5 times, Indra twice and Agni once. So दीर्घं प्र प्रकृष्टं यजति ददाति असौ दीर्घप्रयज्युः = one that gives lasting (दीर्घ) and abundant (प्र) wealth. अति = disregarding. Who injures us, disregarding Indra or Varuna who gives us lasting and abundant wealth. दुः+धीः is opposed सु+धीः. सुधीः = one that makes offerings. दुर्धीः = one that does not. दुर + ध्यः (= दू + ध्यः) is acc. pl. of दुः + धी.

(18) शतं दासाँ अति स्रजः (८५६). सृज् often means to give. अति = entirely. स्रजः seems a corruption of सृजः. स्रक् is a noun and occurs thrice in Rgveda.

(19) प्रत्वक्षाणो अति विश्वा सहांस्यपारेण महता वृण्येन (१०^{४४}) = अपारेण अन्तरहितेन महता वृण्येन बलेन विश्वानि सहांसि बलानि अति प्र त्वक्षाणः नाशयन् इन्द्रः. त्वक्ष = to bear down, to destroy. अति = प्र = completely.

(20) स विप्रश्चर्षणीनां शवसा मानुषाणाम् । अति क्षिप्रेव विध्यति (४६) = स विप्रः अग्निः स्वेन शवसा बलेन मानुषाणां चर्षणीनां मनुष्याणां शवांसि क्षिप्रेण धनुषा इव अति विध्यति. मानुषाणां ought to be मानुषीणां as it is an adjective of चर्षणीनां which word is feminine; or the two words may be in apposition. क्षिप् + रं = क्षिप्रं = that which throws arrows, a bow.

(21) अर्चद्वृषा वृषभिः स्वेदुहव्यैर्मृगोनाशो अति यज्जुगुर्यात् । प्र मन्दयुर्मनां गूर्त होता भरते मर्यो मिथुना यजत्रः (११^{५३}) = यत् यदा वृषा वृषबलः इन्द्रः मृगः कश्चित् वन्यपशुः व्याघ्रसिंहादिः स इव अश्वः बुभुक्षुः जुगुर्यात् भक्ष्यं स्वीकर्तुम् इच्छेत् तदा सः स्वेदुहव्यैः स्वेदूनि स्वादूनि हव्यानि तैः वृषभिः वृषबलैः सोमैः अर्चत् अर्च्यते । मन्दयुः मन्दयतीति मन्दः सोमः तं कामयमानः होता इन्द्रः मनां सोमरूपं हविः गूर्त स्वीकरोति तदा यजत्रः यजनीयः हविर्भिः तर्पणीयः इन्द्रः मर्यः शूरः मिथुनौ उपसं सूर्यं च प्रभरते ददाति. मन्दयुः may qualify वृषा. Cf वृषान्निन्द्र वृषपाणास इन्द्रव इमे सुताः० तुभ्यं० । ते त्वा मन्दन्तु (११^{३९}). अश्व is often used of Vṛtra that swallows waters. गुर means both to accept and to offer. मनां=an offering. Sāyaṇa gives three alternative explanations but they are not acceptable to me. अति intensifies जुगुर्यात्.

(22) अया धिया तुतुर्यामात्यंहः (५^{४५}) = अया धिया अनेन धनेन अंहः दारिद्र्यम् अति तुतुर्याम = We hope to destroy poverty altogether (अति) by means of this wealth. तुर elsewhere also means to destroy. Does it mean to cross here ?

(23) तदतं पृथिवि वृहच्छ्रव एष ऋषीणाम् । जयसानावरं पृथ्वति क्षरन्ति यामभिः (५^{४६}) = हे पृथिवि देवि त्वयि तत् सर्वैः अर्च्यमानत्वेन प्रसिद्धं वृहत् प्रभूतम् कृतम् उदकम् ऋषीणां स्तोतृणामस्माकं श्रवण्ये अन्नस्य एषणे सति जयसानौ गच्छन्तौ अरम् अलम् अत्यर्थं पृथु यथा भवति तथा यामभिः गमनैः अति क्षरन्ति अत्यर्थं च वर्षतः (सायण). As the Rk. happens in a Sūkta of Mitra and Varuṇa, Sāyaṇa has been compelled to consider क्षरन्ति as irregular for क्षरतः. But the very wording

shows that the Rk. refers to the Maruts. यामन् is used frequently in connection with them.

हे पृथिवि ज्ञयसानाः वेगवन्तः मरुतः यामभिः त्वरितगमनैः तत् बृहत् वरं सर्वेषाम् इष्टं पृथु क्रतुम् उदकम् अति क्षरन्ति वर्षन्ति । किमर्थम् । कृषीणां श्वसः अन्नस्य एषे प्रापणाय कृषयः जलं प्राप्नुयुरिति हेतोः.

(24) अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विषः (८१^३) = शक्रः इन्द्रः विश्वाः द्विषः अति अति ओहते निःसारयति. इत् and उ both expletives or इत् = एव. ओहते इत् = ओहते एव = most certainly (अति अति इत्) drives off (ओहते).

(25) स्तोता यत्ते विचर्षणि रतिप्रशर्धयद्विरः । वया इवानुरोहते जुपन्त यत् (८१^३) = हे इन्द्र यदा विचर्षणिः स्तोता तव गिरः स्तुतीः अतिप्रशर्धयत् शत्रून् अत्यन्तं शर्धयित्रीः हिंसन्तीः करोति यदा च ताः त्वां जुपन्त सेवन्ते तदा सः स्तोता वयाः वृक्षस्य शाखाः इव अनुरोहते वर्धते. शर्धयत् may be a corruption of वर्धयत् as शर्ध always means to injure. वृध् is often used in connection with गिरः etc. as in त्वां वर्धन्तु नो गिरः (११^३) ; यां त्वां दिवो दुहितर्वर्धयन्त्युषः सुजाते मतिभिर्वसिष्ठाः (७१^३). विचर्षणिः is an ornamental epithet.

(26) अतिविद्धा विथुरेणा चिदस्त्रा त्रिः सप्त सानु संहिता गिरीणाम् (८१^३) = गिरीणां त्रिः सप्त एकविंशतिः असंख्यानि संहिता संहितानि दृढानि सानु सानूनि इन्द्रेण अतिविद्धानि । केन साधनेन । विथुरेण श्लथेन चित् अपि अस्त्रा अस्त्रेण. Indra held loosely a missile and with it broke through and through all the innumerable tops of mountains. अति may mean through and through or it may simply intensify विद्धानि.

(27) यद्वहिष्ठं नातिविधे सुदानू अच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा । तेन नो मित्रावरुणावविष्टम् (५१^३) = हे सुदानू शोभनदानौ भुवनस्य गोपौ मित्रावरुणौ यत् शर्म कल्याणं बहिष्ठं बहुतमं स्यात् यत् अतिविधे अतिवेधनाय न शक्यं यच्च अच्छिद्रं तेन अस्मान् अविष्टम् अवतं रक्षतम्. अतिविधे for piercing through. नातिविधे what cannot be pierced through, or अति may intensify विधे.

(28) पृथिव्यामतिपितं यद्धः पयो गोष्वद्धा ओषधीषु (१०^३) = हे इन्द्र यत् ऊधः अति दृढं सितं बद्धं मेघरूपं तस्मात् ऊधसः पृथिव्यां वर्तमानासु गोषु ओषधीषु च त्वं पयः अद्धाः. Indra deposits in cows

and herbs milk which he gets from the tightly-bound udder viz. clouds.

(29) उत प्रहामतिदीव्या जयाति (१०^{५३}) = अपि च प्रहां कंचित् अश्वविशेषम् अतिदीव्य अतिकुशलं देवनं कृत्वा जयति=Indra wins at dice by casting (दीव्य) very skilfully (अति) a particular cast of the dice (प्रहां). Indra is called प्रहावान् in समिथेषु प्रहावान् वस्वो राशिमभिनेतासि भूरिम् (४^{२९}). प्रहां may be construed with अतिदीव्य. Throwing skilfully a particular cast of the dice called प्रहा. Or it may be construed with जयति. He wins the wager (प्रहां). I cannot determine the meaning of प्रहा.

(30) परा हीन्द्र धावसि वृषाकपेरति व्यथिः। नो अहः प्रविन्दस्यन्यत्र सोमपीतये (१०^{६६}) = हे इन्द्र अति अत्यन्तं व्यथिः श्रान्तः वृषाकपेः पराधावसि। सोमपीतये सोमपानाय वृषाकपेः गृहादन्यत्र अहः दिनं नो नैव प्रविन्दसि लभसे. In the 1st Rk. we are told that Sôma was being drunk and yet no one paid attention to Indra who found his friend deep in drink. Indra sped back in hot haste, tired and perspiring through rage. Some one seem to twist him for the disrespect shown him by that friend. अतिव्यथिः means exceedingly fatigued.

(31) समच्यन्त वृजनातिविपन्त यत्स्वरन्ति घोषं विततमृतायवः (५^{५३}) = मरुतः वृजनानि यज्ञान् प्रति सं सह अच्यन्त गच्छन्ति। यदा ते ऋतायवः ऋतम् उदकं ददतः विततं घोषं संततं नादं स्वरन्ति उच्चारयन्ति कुर्वन्ति तदा ते अतिविपन्त अत्यन्तं प्रकाशन्ते = When the Maruts utter (स्वरन्ति) i. e. make a long (विततं) thundering sound (घोषं) while (giving) water (ऋतायवः), they shine exceedingly (अतिविपन्त) and then attend (समच्यन्त) sacrifices (वृजना). समच्यन्त वृजना is not intelligible.

(32) अतिष्कदो भियसा तन्न आवत् (१०^{१३८}) = हे पणयः तत् इन्द्र-दौत्यं नः मां भियसा भीत्या अतिष्कदः परिभवात् आवत् अरक्षत्. It was Indra's mission entrusted to me that saved me from the attack of terror at the thought of such a long perilous journey. स्कद = to attack. अतिस्कद = an overwhelming attack by terror (भियसा).

(33) नास्माकमस्ति तत्तर आदित्यासो अतिष्कदे। यूयमस्मभ्यं मृळत (८^{६९}) = हे आदित्याः शत्रून् अतिष्कदे आस्कन्दितुम् अस्माकं तत् आवश्यकं तरः बलं नास्ति। तस्मात् अस्मभ्यं मृळत दयां दर्शयत.

(34) मा ते गृध्रविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः (११^{१०२}) = हे अश्वमेधीय अश्व गृध्रः तव मांसम् इच्छन् नरः मिथू सहवर्तमानानि अविशस्तानि अद्य यावत् अच्छिन्नानि तव गात्राणि असिना छिद्रा छिन्नानि मा कः करोतु । अतिहाय अन्यान् प्राणिनः त्यक्त्वा. मिथू occurs five times and seems to mean 'being together'. The two dogs that watch a house (११^{१०}), and night and dawn (२१^{११}) are मिथूदशा. A chariot is मिथूकृत i.e. set together or made compact. (१०^{१०२}).

(35) आदिताप्तस्य चर्किरन्नानूनस्य महि श्रवः। श्यावीरतिध्वसन्पथश्च क्षुषा च न संनशे (८^{५६}) = (यदा काष्वायनाः अश्वान् आप्नुवन्) आत् इत् तदा तदनन्तरमेव ते अनूनस्य साप्तस्य महि श्रवः धनम् आ चर्किरन् स्तुतवन्तः। चक्षुषा च न अपि संनशे व्याप्तुम् अति अत्यन्तवेगेन श्यावीः श्यामवर्णाः अशवाः पथः ध्वसन् मार्गान् मार्गैः गतवत्यः. The Rk. is very obscure. साप्त in 3 other places means a gift. But here it might be the name of the donor who was not deficient in wealth (अनूनस्य). The recipients praise this great wealth (श्रवः). चर्किरन् seems to mean praised in places where it occurs and governs the genitive. Black mares were the great wealth. They were so swift that they ran along the paths with a speed that was beyond the reach of one's ken.

(36) तं वां हुवे अति रिक्तं पिवध्वै (८^{५६}) = हे अश्विनौ वां युवयोः तं रथम् अतिरिक्तं सोमं पिवध्वै पातुं हुवे आब्रूयामि. अतिरिक्तं overflowing through excess.

अति without a verb.

(1) अग्ने० वि राजस्यति स्निधः (३१^७) = Thou shinest, Oh Agni, disregarding or conquering foes. अति = अतिमन्य अथवा जित्वा, अति स्निधः is almost meaningless as in Rks. 5 and 7 of १०^{१०}. So also अति स्निधः here.

(2) आ याहि पूर्वोरति चर्षणीरौ अर्य आशिप उप नो हरिभ्याम् (३४^३) = हे इन्द्र पूर्वीः चर्षणीः अतिमन्य नः अस्मान् हरिभ्याम् उप आ याहि। अर्यः अरेः आशिपः अतिमन्य उप आ याहि. पूर्वीः चर्षणीः = all the 5 Āryan tribes. अर्यः = of the enemies viz. these tribes. आशिपः = Sōma offerings; आशिर् is the base. अतिमन्य = disre-

garding. Indra is requested to disregard the offerings of the enemy.

(3) सद्यो यः स्यन्द्रो विषितो धवीयान् ऋणो न तायुरति धन्वा राद् (६१३) = यः राद् राजा अग्निः (अरणीभ्यां) विषितः धन्वा धन्वानि अति (गच्छति). सितः = bound, confined (within the fire-producing sticks). वि+सितः = unbound, loosened, freed. Agni released from the sticks immediately (सद्यः) runs and crosses sandy deserts or long distances. In this act he resembles a thief (तायुः). ऋणः = wealth. ऋणः = possessed of wealth i. e. stolen property. स्यन्द्र (to run)+रः = स्यन्द्रः. धवीयान्=स्यन्द्रः = running, taking to his heels. A thief escapes with stolen property and runs away at high speed.

(4) सा नो विश्वा अति द्विषः स्वसृरन्या क्रतावरी। अतन्नहेव सूर्यः (६१३) = क्रतावरी धनवती सा सरस्वती तस्याश्च अन्याः स्वसृः स्वसारः अस्मान् विश्वाः द्विषः सर्वान् शत्रून् अति नयन्त्यः अतन् समृद्धात् कुर्वन्तु। यथा सूर्यः अहा अहानि अतन् तनोति दीर्घीकरोति. 'The Sun lengthens days' is a frequent idea in Rgveda and yet Sāyaṇa renders अतन्नहेव सूर्यः by सूर्यः अतन् सततं गच्छन् यथा अहानि अतिनयति तद्वत्. But अतन् is simply imperfect 3rd per. plural of तन्.

(5) ता वामद्य हवामहे हव्येभिर्वाजिनीवसू। पूर्वीरिष इष्यन्तावति क्षपः (८३५) = हे वाजिनीवसू अश्विनौ पूर्वीः इषः अति क्षपः इष्यन्तौ ता तौ वां हव्येभिः हव्यैः अद्य हवामहे. वाजिनी=वसु=wealth. वाजिनीवसू= possessed of wealth. अति=संख्याम् अति इताः क्षपः = riches beyond calculation. क्षपः generally means nights; but स्वर, अहर्, and क्षपा were used to denote wealth. अति=पूर्वीः. क्षपः = इषः. इष्यन्तौ= वदतौ. पूर्वीरति क्षपः occurs in 10⁷ and has this same sense.

(6) अतीहि मन्युपाविणं सुषुवांसमुपारणे। इमं रातं सुतं पिब (८३३) = उपारणे अरणः शत्रुः तस्य उप समीपे सुषुवांसं सोमं सुन्वन्तं मन्युः शत्रुः तदर्थं साविनं सोमं सुन्वन्तम् अति अतिमन्यः इहि आगच्छ। इमं रातं दत्तं सुतं सोमं पिब. मन्युपाविणं occurs here only. It may be equal to उपारणे सुषुवांसं. Indra is called हरिमन्युसायकः (१०३३) i. e. one whose bow (सायक) and arrows (मन्यु) are of gold (हरि). So here मन्यु may mean an arrow. मन्यून सुवते क्षिपति असौ मन्युपावी। उपारणे

अरणस्य उपरि यः मन्युन् सुवति तं सुपुवांसं सोमं सुन्वन्तम् अति अतिमन्य इहि. One may offer Sōma and yet be a dangerous man, one, for instance, who would molest strangers. This may be the sense. The words मन्युवाविणं and उपारणे are, however, difficult.

(7) इहि तिस्रः परावत इहि पञ्च जनाँ अति (८३३) = हे इन्द्र तिस्रः परावतः अति इत्य इहि । पञ्च जनांश्च अतिमन्य इहि = Cross the three heavens and do not mind (the tempting Sōma-offerings of) the 5 Āryan tribes.

(8) विश्वेयामिरज्यन्तं वसुनां सासव्हांसं चिदस्य वर्षसः । कृपयतो नूनमत्यथ (८५६) = विश्वेयां वसुनां सर्वेयां धनानाम् इरज्यन्तम् ईशानं तथा सर्वान् शत्रून् सासव्हांसम् अभिभवन्तम् इन्द्रं (गीर्भिः आव्हयामः). अस्य कृपयतः ज्वलतः वर्षसः बलस्य इरज्यन्तं may be the construction. Indra rules i.e. commands or possesses all this refulgent strength and hence conquers all foes. नूनं = verily. अति + अथ looks abrupt. It may be thus explained :—अथ तथा शत्रून् अतियन्तं = surpassing also all foes. Or अति may intensify सासव्हांसं. Indra overcomes foes completely (अति) on account of his well-known (अस्य) burning (कृपयतः) strength (वर्षसः). The words after सासव्हांसं are really very difficult. नूनमथ in the preceding Rk. (८५६) is equally obscure.

(9) भिनत्स्यद्रिं तपसा वि शोचिषा प्राग्ने तिष्ठ जनाँ अति (८६१) = हे अग्ने त्वम् अद्रिं तपसा शोचिषा वि भिनत्सि । जनान् अतिमन्य प्रतिष्ठ. तपसा = शोचिषा = ज्वालाया. अद्रि = a mountain, वि = apart, into pieces. प्रतिष्ठ = start (towards us).

मन्य is to be understood after अति in अति धन्वेव ताँ इही (3^{११}) also.

(10) प्रजा ह तिस्रो अत्ययिमीयुर्न्यन्या अर्कमभितो विविध्रे (८९०) = तिस्रः प्रजाः प्रजाताः उपसः अत्यायं यथा न पुनरायन्ति न पुनरेयुः तथा ईयुः गतवत्यः । अन्याः उपसः अर्कं सूर्यं निविविध्रे निविविशुः. The preceding Rk. speaks of the Dawn. Three (i.e. a very large number of the) Dawns have departed for ever. Others are entering the Sun even now and will thus disappear. अत्यायं = beyond return ; they depart so as never to return. This interpretation may not be correct. It is only a guess.

(11) पवस्व देववीरति पवित्रं सोम रंहा (९^३) = हे सोम देववीः त्वं रंहा पवित्रम् अति (इत्य) पवस्व. देववीः = who feedest the gods. रंहा = with speed. इत्य as here should be understood in 9^{३६}, 9^{४७}, 9^{५७}, 9^{१०६}, 9^{१०७}, and 10^{१०३}.

(12) नावा न क्षादः ० स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा (१०^{५६}) = न यथा नावा नौः जनान् क्षोदः जलम् अति (पारयति) तथा अग्निः अस्मान् स्वस्तिभिः विश्वानि दुर्गाणि अति (पारयतु).

(13) अत्यविः (९^{१३}), and अत्यवि (९^६, ९^{४५}, ९^{१०६}), अविम् अविरोम्णां कृतं पवित्रम् अतीतः = (Sōma) that has passed through the strainer.

(14) अत्यूर्मिर्मत्सरो मदः सोमः पवित्रे अर्पति (९^{१७}) = मत्सरः मदः सोमः अत्यूर्मिः पवित्रे अर्पति. मत्सरः = मदः = सोमः. संख्याम् अति इताः ऊर्मयः यस्य. Sōma runs into the strainer in countless ripples or waves. Cf. मध्वः पवन्त ऊर्मयः (९^२).

(15) ब्राह्मणासो अतिरात्रे न सोमे सरो न पूर्णमभितो वदन्तः । संवत्सरस्य तदहः परि ष्ट यन्मण्डूकाः प्रावृषीणं बभूव (७^{१७}) = हे मण्डूकाः संवत्सरस्य यत् अहः प्रावृषीणं बभूव संवत्सरे यस्मिन् अहनि पर्जन्यो वर्षति तत् अहः परि स्थ अभितः उपविशथ । किं कुर्वाणाः । अतिरात्रे अतिरात्रनास्ति सोमे सोमयागे सोमेन पूर्णं सरः अभितः आसीनाः ऋचश्च वदन्तः ब्राह्मणाः इव वाचं कुर्वाणाः. The rainy day is compared to a tank full of Sōma in the अतिरात्र sacrifice. Just as Brahmanas sit round such a tank in the अतिरात्र sacrifice and repeat Rks., so frogs croak when it is raining. परि = अभितः.

N. B. I regret the quotations under अति have not been arranged as they ought to have been according to Maṇḍala and Sūkta.

अन्तरिक्ष

Wherever we find this word in company with words that mean heaven and earth, we may generally conclude that it means the aerial or mid region. That is the case in 1, 2, 5, 6, 10, 21, 23, 30, 31, 33, 36, 37, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 52, 59-61, 66, 70, 77-79, 82, 85-87, 95 and 96.

द्यौः पृथिवी or द्यावापृथिवी is the usual expression for heaven and earth ; but in 2, 21, 40, 48, and 86 we have रोदसी instead. Again द्यौः is replaced by बृहत् in 1 and by परावत् in 79 ; so also पृथिवी by भूमि in 10, 37, 47 and 52, by अर्वावत् in 79 and पञ्च मानुषान् in 85. I suspect that the earth is represented by सुहवाः यजत्राः in 77 and अग्निजिह्वाः यजत्राः in 82.

The word means heaven in 22, 28, 45, 46, 54-58, 64, 65, 67, 71, 72, 88, 89, 98-100.

अन्तरिक्षं दिव्यात् पातु अंहसः (28) shows that अन्तरिक्ष is the same as Dyaus.

The Sun i. e. Sōma yokes his horse to travel along अन्तरिक्ष (55), the request to Ushas to fetch the gods from अन्तरिक्ष for drinking Sōma (58), the invitation to the Aświns (64) to come-down from अ०, अन्तरिक्षात् as an equivalent for दिवस्पति (65), the R̥bhus being called heroes of अ० (17), the reference to Savitr's paths in अ० (72), Savitr (98) being called अन्तरिक्षप्राः and Agni अन्तरिक्षसत् (100), all these clearly prove that the word once meant heaven.

In 4 the word most probably means heaven and not the mid-region.

आ द्यां तनेपि रदिमभिरन्तरिक्षमुरु प्रियम् (13); here उरु प्रियम् अन्तरिक्षं seems to be the same as द्यां. Ushas is not concerned with the mid-region.

विद्वान् पथीनाम् उरु अन्तरिक्षं (16); Agni knows the उरु अन्तरिक्ष and is requested to fetch the gods. The gods dwell in heaven. अन्तरिक्षं therefore must mean heaven. Does पथीनां mean देवानां ?

46 seems to betray a knowledge or at least an idea of the other hemisphere.

In 3, 15, and 49 we find अन्तरिक्ष in company with Dyaus only; yet even in the absence of the earth I think the word means the aerial region.

A frequent epithet of the aerial region is उरु (4, 9, 12, 13, 16, 23, 24, 30, 38, 61, 77, 78, and 84). वरीयः occurs twice only (6 and 25). In 24 अन्तरिक्षं is called उरु रजः and in 39 उरुलोकं. Sometimes उरु itself stands for अन्तरिक्ष as in :—वेद वातस्य वर्तनि-
मुरोः ऋषस्य बृहत् (१३५) = Varuna knows the path of the wind, the wide (mid-region) and the vast (Dyaus). ऋष and बृहत् were once the exclusive epithets of Dyaus. उरोः वेद बृहत् वेद is the construction. प्रोरोमिन्नावरुणा पृथिव्याः प्र दिव ऋषात् बृहत् सुदान् (७३३); उरोः and ऋषात् बृहत् as above. प्र (रिचिवाथे) = exceed.

The word means space above the earth in 51, 81 and 90. It seems to mean the sea in 101.

9, 11, 17, 19, 24-27, 29, 32, 34, 35, 38, 39, 42, 49, 50, 53, 62, 63, 68, 69, 73-76, 80, 83, 84, 91, 93, and 99 are doubtful cases in which it is difficult to fix the meaning of the word.

वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान (२०); it is impossible even to guess the sense of अ०. What is वनेषु ? in water ? Varuna stretches heaven or the sky in water i. e. causes its reflection. Can this be the meaning ?

In 7 we find द्यां, अन्तरिक्षं, पृथिवीं and रोदसी too which must be considered a stop-gap. Otherwise the conclusion must be that the composer did not know the meaning of रोदसी. 35 is similar.

द्यावाक्षामा पृथिवी अन्तरिक्षम् (8); what does पृथिवी mean here ? It cannot mean the earth as there is क्षामा. It is equal to पृथिव्यौ which then would qualify द्यावाक्षामा. Perhaps it is a stop-gap.

In 14 we have त्रिः अन्तरिक्षं, त्री रजांसि, त्रीणि रोचना, तिस्रो दिवः, and पृथिवीः तिस्रः. What are रजांसि and रोचना ? रजांसि includes heaven, earth and the mid-region or it means heaven which it often does. रोचना means the 3 stories of heaven and nothing else. रजांसि and रोचना are really not wanted as we have दिवः.

Yaska derives the word thus :—अन्तरा क्षान्तम् । अन्तरा इमे इति वा (निरुक्त २१०). अन्तरा = मध्ये. इमे = द्यावापृथिव्यौ. क्षान्तं = पृथिव्याः

अन्तं. अन्तरि may be the locative singular of अन्तर. क्षं = क्षेति. That which exists (क्षं) between heaven and earth. But this derivation would be inapplicable if the word once meant heaven.

(1) त्वं भुवः प्रतिमानं पृथिव्या ऋष्ववीरस्य बृहतः पतिर्भूः । विश्वमाप्रा अन्तरिक्षं महित्वा सत्यमद्वा नकिरन्यस्त्वावान् (१५३).

भुवः = भूः = अभवः भवसि वा. प्रतिमानं = a match or an equal; a foe; a master. ऋष्वः वीराः अस्य सः = who has brave sons viz. the gods. बृहतः = दिवः. बृहत् often qualifies द्यौः and sometimes stands for द्यौ itself. महित्वा = महत्त्वेन. आ + प्राः = पुरितवान्. Indra fills the whole of अन्तरिक्ष. Is अन्तरिक्ष the aerial region or heaven? अद्वा = सत्यं = indeed, verily. नकिः = no one. नकिः अन्यः = none else. त्वावान् = त्वत्सदृशः.

(2) यान् राये मर्तान् सुषूदो अग्ने ते स्याम मघवानो वयं च । छायेव विश्वं भुवनं सिसक्ष्यापप्रिवान् रोदसी अन्तरिक्षम् (१७३) = हे अग्ने यान् मर्तान् राये त्वं सुषूदः ते मर्ताः वयं च मघवानः स्याम । रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षम् आपप्रिवान् त्वं छाया इव विश्वं भुवनं सिसक्षि.

सू (= to give, to present) reduplicated becomes सुषूद. Those mortals whom thou givest to wealth i. e. makest wealthy. May we be those (ते) rich mortals (मघवानः). सू = to be with, to accompany. Thou followest the whole world as though thou wert its shadow (छाया). Thou never leavest the universe to itself but must over-awe it with thy presence. आ + पप्रिवान् = filling through and through.

(3) अदितिर्द्यौरदितिर्न्तरिक्षं (१६३). Aditi is everything. Only द्यौ and अन्तरिक्ष are mentioned. Are they one or two?

(4) त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वास्त्वमपो अजनयस्त्वं गाः । त्वमा ततन्योर्वन्तरिक्षं त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ (१३३).

Sōma generates all these plants, waters and cows. उरु अन्तरिक्षं त्वम् आ ततन्य = Thou hast stretched (आ + ततन्य) the wide aerial region. Thou uncoverest (वि + ववर्थ) darkness by thy light. तन् by reduplication ततन्. ततन् + थ = ततन्य. वृ by reduplication ववृ. ववृ + थ = ववर्थ. वृ = to cover. वि + वृ = to

uncover, to expel. Does अ० here mean the aerial region or heaven? I think it means heaven which looks crumpled on account of darkness. Light shows how extended it is. उरु generally qualifies अन्तरिक्ष meaning the aerial region. But here the उरु अन्तरिक्ष is heaven. Sōma like Agni illumines and thus extends heaven.

(5) चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावा-
पृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्त्पुषश्च (२१३) = देवानां चित्रम् अनी-
कम् उत् अगात् = the blazing (चित्रं) light (अनीकं) of the gods
has come out. चक्षुः etc. = (the Sun who is) the eye of Mitra,
Varuna and Agni. That light has filled heaven, earth and the
mid-region. The Sun is the soul of everything that moves
(जगतः) and everything that stands i. e. is stationary.

(6) यः पृथिवीं व्यथमानामदंह्यः पर्वतान् प्रकुपितान् अरम्णात् । यो
अन्तरिक्षं वि ममे वरीयो यो द्यामस्तभ्नात्स जनास इन्द्रः (२१३) = He is
Oh men (जनासः = जनाः) Indra, who steadied (अदंह्यत्) the
afflicted (व्यथमानां) earth, stopped (अरम्णात्) mountains that
were fleeing (प्रकुपितान्), measured the wide aerial region and
propped up (अस्तभ्नात्) heaven.

दंह् = to steady. रम् = to stop. व्यथ् = to suffer pain or affliction.
कुप् = to tremble or to run in fear. उरु, वरीयः, वरिष्ठं. वरीयः = wider,
very wide. विममे = measured i. e. pervaded or occupied. स्तभ् =
to prop up.

(7) अवंशे द्यामस्तभ्नाद्बृहन्तमा रोदसी अपृणादन्तरिक्षम् । स
धारयत्पृथिवीं पप्रथच्च सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार (२१४) = Indra held
on high (अस्तभ्नात्) mighty (बृहन्तं) heaven (द्यां) without (using)
a pillar (अवंशे), filled or occupied (आ + अपृणात्) heaven and
earth and the aerial region. He steadied (धारयत्) and spread
out (पप्रथत्) the earth. Indra did all these (marvels) under the
influence (मदे) of Sōma. The metre requires अस्तभत् and
not अस्तभ्नात्.

(8) आदित्या रुद्रा वसवः सुनीथा द्यावाक्षामा पृथिवी अन्तरिक्षम् ।
सजोषसो यज्ञमवन्तु देवा ऊर्ध्वं कृणवन्नध्वरस्य केतुम् (२१६).

सुनीथाः = नीथवन्तः. नी + थं = नीथं = that which is conveyed i. e. praise or an offering or wealth. सुनीथाः = praised or having wealth. Is पृथिवी different from क्षामा? Or does it qualify द्यावा-क्षामा? पृथिवी पृथिव्यौ द्यावाक्षामा द्यावाक्षामे. सजोपसः = together. अवन्तु = may they guard or endow with wealth. May they raise on high (ऊर्ध्वं कृणवन् कुर्वन्तु) the banner of the sacrifice (अध्वरस्य केतुम् = अग्निम्).

(9) अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्र । येनान्तरिक्षमुर्वीततन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः (३३३) = हे यजत्र अग्ने यत् ते तव वर्चः तेजः दिवि पृथिव्यां यत् ओषधीषु अप्सु आ मध्ये येन वर्चसा उरु अन्तरिक्षम् आततन्थ सः भानुः त्वेषः अर्णवः नृचक्षाः.

वर्चस् = lustre. आ means in or it may be equal to च; ओषधीषु अप्सु च. यजत्र = one that deserves offerings. त्वेषः = दीप्तिमान् = resplendent. भानुः = lustre. वर्चः is neuter while भानुः is masculine, yet the two are in apposition; यत् वर्चः स भानुः. अर्णवः = (extensive like) the sea. नृचक्षाः should be नृचक्षः (हे नृचक्षः अग्ने); otherwise it would qualify भानुः and be meaningless. नृणां देवानां चक्षाः चक्षुः; Agni is the eye of the gods. For अ० vide 4.

(10) नि सामनामिषिरामिन्द्र भूमिं महीमपारां सदने ससत्थ । अस्तम्नाद् द्यां वृषभो अन्तरिक्षमर्पन्त्वापस्त्वयेह प्रसूताः (३३६) = हे इन्द्र सामनां (?) इषिरां धनयुक्तां महीं महतीम् अपाराम् अनन्तां भूमिं त्वं सदने निससत्थ अस्थापयः । वृषभः वृषवलः इन्द्रः द्याम् अन्तरिक्षं च अस्तम्नात् त्वया प्रसूताः विसृष्टाः आपः इह पृथिव्याम् अर्पन्तु धावन्तु.

सामनां? समानां अथवा साम्नां नयन्तीं (सायण). The स in समना may have been altered to सा for metre. समना = a common wife or a woman. The earth was a floating body which Indra seated in a seat or steadied. The earth was a faithless, erratic woman, the property of all. Indra fixed her. इप् (wealth) + इरां = rich. अपारां = without end, limitless. अर्पन्तु = let (them) run on. प्रसूताः = ordered, let go. Does अन्तरिक्ष here mean the sea? Let waters ordered by thee run towards the sea. We hardly find mention of the steadying of the aerial region. आपः अन्तरिक्षम् अर्पन्तु may be the construction. Or अन्तरिक्षं = द्याम्.

(11) इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीरसनोदन्तरिक्षम् । विभेद वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवदमिताभिकृतूनाम् (३१^{३/४})=

ओषधीः=herbs. वनस्पतीन्=big trees. असनोत्=gave. Indra gave days by rescuing the Sun from Vṛtra and heaven (अन्तरिक्षं) by clearing it of Vṛtra i. e. clouds. Vala was an enemy that concealed cows. Indra broke him. He drove away (नुनुदे) the barbarians (विवाचः). विवाचः=who were speechless or who spoke jargon. दमिता=दमयिता=a tamer. अभिकृतूनां=of those that attack sacrifices or riches. कृतु means wealth, offerings, power. ये कृतून् अभिभवन्ति ते अभिकृतवः. Does अ० mean heaven or water or something else ?

(12) देवानां दूतः पुरुष प्रसूतोऽनागान्नो वोचतु सर्वताता । शृणेतु नः पृथिवी द्यौरुतापः सूर्यो नक्षत्रैरुर्वन्तरिक्षम् (३१^{४/४})=देवानां दूतः अग्निः पुरुष सर्वत्र प्रसूतः प्रेषितः नः अस्मान् सर्वताता सर्वेषां देवानां ताता तातौ संघे अनागान् एते अनागसः इति वोचतु ब्रवीतु. May Agni declare us to be sinless when he stands midst the gods.

प्रसूतः = dispatched, commissioned. पुरुष = in all places. आपः शृण्वन्तु. Is नक्षत्रैः to be construed with सूर्यः or अन्तरिक्षं ? If it be taken with अन्तरिक्षं, the latter would mean heaven ; but there is the word द्यौः too. In the other alternative how can the stars and the Sun keep company ?

(13) आ द्यां तनोषि रश्मिभिरान्तरिक्षमुह प्रियम् । उषः शुक्लेण शोचिषा (४^{१/३})=Thou stretchest (आ तनोषि), Oh Dawn, heaven and the wide sky with thy beams and with thy blazing light.

अन्तरिक्षं=आ+अन्तरिक्षं. आ (तनोषि). The root in शुक्ल and शोचिष् is शुच् to blaze. प्रियं=which gives us good things. But for उरु, अन्तरिक्षं most probably is the same as द्यां.

(14) त्रिरन्तरिक्षं सविता महित्वना त्री रजांसि परिभूखीणि रोचना । तिस्रो दिवः पृथिवीस्तिष्ठ इवति त्रिभिर्ब्रह्मैरभि नो रक्षति त्मना (४^{२/३})

त्रिः=त्रीणि; as every region is three. महित्वना=महत्त्वेन. त्री=त्रीणि. रजांसि ? Is it अन्तरिक्ष or द्यौः ? But both are mentioned here. परिभूः=one that pervades. रोचना=रोचनानि=the 3 stories of heaven

(द्यौ). इन्वति=प्रेरयति=charges or fills (with his power). व्रतैः =with the 3 acts of rising, reaching the meridian and setting or with his 3 strides. अभि + रक्षति. त्मना =with (gifts of) wealth. Here several regions are mentioned. रजांसि, रोचना and दिवः mean heaven. The composer of the Rk does not mind repetition.

(15) मधुमतीरोषधीर्द्याव आपो मधुमन्नो भवत्वन्तरिक्षम् । क्षेत्रस्य पतिर्मधुमन्नो अस्वरिष्यन्तो अन्वेनं चरेम (४५७) = ओषधीः ओषधयः द्यावः आपः मधुमतीः मधुमत्यः उदकवत्यः नः भवन्तु । अन्तरिक्षं मधुमत् भवतु । क्षेत्रस्य पतिः नः अस्मभ्यं मधुमत् अस्तु । अरिष्यन्तः वयम् एनं क्षेत्रस्य पतिम् अनु चरेम.

मधु = water sweet as honey. अ + रिष्यन्तः = not coming to grief; unafflicted. अनु + चर् = to walk after, to obey.

(16) आद्य रथं भानुमो भानुमन्तमग्ने तिष्ठ यजतेभिः समन्तम् । विद्वान् पथीनामुर्वन्तरिक्षमेह देवान् हविरद्याय वक्षि (५११) = हे भानुमः भानुमन् अग्ने अद्य यजतेभिः यजतैः हविरहैः देवैः समन्तं सह भानुमन्तं रथम् आतिष्ठ । पथीनाम् उरु अन्तरिक्षं विद्वान् हविरद्याय देवान् इह आ वक्षि वह.

आद्य = आ + अद्य. भानुमः voc. sing. of भानुमान्. समन्तं mis-used for समं. समन्ते (द्यावापृथिव्यौ) occurs twice and समन्ता (समन्तौ घर्मौ) once in RV. पथीनां? It seems to mean देवानां i.e. of gods that move along the paths (of heaven). पथीनां occurs here only. पथीनां देवानाम् उरु अन्तरिक्षं विद्वान्. Does अ० here mean heaven in which the gods dwell? Or पथीनां = पथः? Agni knows all the paths leading to heaven.

(17) प्रैष स्तोमः पृथिवीमन्तरिक्षं वनस्पतीरोषधी राये अद्याः । देवो देवः सुहवो भूतु मह्यं मा नो माता पृथिवी दुर्मतौ धात् (५१३) = एषः स्तोमः पृथिवी० राये प्र वेगेन अद्याः अश्नोतु । देवः देवः (सर्वे देवाः) मह्यं सुहवः आन्हातुं सुलभः भूतु भवतु । माता पृथिवी नः अस्मान् दुर्मतौ मा धात् दधातु.

अद्याः = अद्यात् = may (my praise) reach the earth etc. (for obtaining wealth). देवः देवः = every god. सुहवः = सुखेन आन्हा-तव्यः = of ready response to my call. दुर्मतौ (in want of wealth i. e. poverty) opposed to सुमतौ (in prosperity). माता पृथिवी is mother earth. So the 1st पृथिवी must be द्यौ who too is broad and wide.

(18) व्यकूब्रुद्रा व्यहानि शिक्वसो व्यन्तरिक्षं वि रजांसि धृतयः । वि यदज्ज्ञां अजथ नाव ई यथा वि दुर्गाणि मरुतो नाह रिष्यथ (५१४) = हे मरुतः यत् यदा अक्तून् अहानि अन्तरिक्षं रजांसि अज्ज्ञान् दुर्गाणि वि अजथ तदा अह अत्र अस्मिन् कर्मणि यूयं न रिष्यथ.

अक्तून् = nights. रुद् (to howl) + रः = रुद्रः = a howler. धृतयः = धृतीनां कर्तारः = shakers. शिक्वसः? The word used in the case of Agni seems to mean a flame. In 3 places it qualifies मरुतः and in one रुद्र. शिक्वसः = resplendent. Is शिक् another form of शुक्? We have शुशुक्वांसः from शुक्. शिक्वांसः would be the correct form. न रिष्यथ = you never come to grief. The 2nd half has been explained under अज्ज्ञ (P. 8). There अज्ज्ञ was made to mean to push. To cross, however, seems better. रजांसि generally means heaven; अ० therefore should mean the aerial region.

(19) स्वयं दधिध्वे तविषीं यथा विद वृहन्महान्त उर्विया वि राजथ । उतान्तरिक्षं ममिरे व्योजसा शुभं यातामनु रथा अवृत्सत (५१५) = हे मरुतः यथा यूयं विद जानीध्वे तथा यूयं स्वयं तविषीं दधिध्वे । महान्तः यूयं वृहत् उर्विया च वि राजथ । उत अपि च ते मरुतः व्योजसा अन्तरिक्षं वि ममिरे । शुभं प्राप्तुं यातां गच्छतां मरुतां रथाः अनु अवृत्सत.

तविषीं धा = to hold under control. You know (यथा विद?) how to control yourselves as occasion requires. This may be the sense. वृहत् = much. उर्विया an adverb from उरु. उरु+इया = widely. वि राजथ = you rule. वृहत्, उर्विया and वि, all these mean greatly, widely, extensively. वि ममिरे = (the Maruts) occupy. शुभं यातां = of those that are going to win the damsel, Sūryā. अनु + वृत् = to roll on, to move smoothly or without jolting. The Maruts rush along the mid-region; but they move in heaven too. Cp. दिवा यान्ति मरुतः (52).

(20) वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पय उस्त्रियासु । हत्सु क्रतुं वरुणो अप्सवाग्निं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ (५१६).

अर्वत्सु वाजम् अदधात् = put strength (lit. booty) into horses. उस्त्रियासु पयः = milk into cows. हत्सु क्रतुं = courage into hearts. अप्सु अग्निं = Agni into water. दिवि सूर्यं = the Sun in heaven. अद्रौ सोमं = Sōma on mountains. वनेषु अन्तरिक्षं विततान?

Does वन mean water? Varuṇa stretched heaven in water i. e. caused a reflection of heaven or the sky in water. This would be a poor feat, no doubt. वनेषु is difficult. वन may mean forests over which stretches the canopy of the sky.

(21) नीचीनवारं वरुणः कवन्धं प्र ससर्ज रोदसी अन्तरिक्षम् । तेन विश्वस्य भुवनस्य राजा यवं न वृष्टिर्युनक्ति भूम (५६५) = वरुणः नीचीनवारं कवन्धं रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षं च प्रति प्र ससर्ज । तेन कवन्धेन विश्वस्य भुवनस्य राजा न यथा वृष्टिः यवं व्युनक्ति तथा भूम भूमिं व्युनक्ति.

कवन्ध occurs thrice in RV. उत्सं कवन्धमुद्रिणं (८१०) where उत्सं, कवन्धं and उद्रिणं all mean a cloud. सेमभि प्रवहिवस्क-वन्धमव दर्पदुद्रिणं (९५५) = सः सोमः ईम् एतं दिवः कवन्धम् उद्रिणं अभि अव दर्पत् दारयति = Sōma tears open the watery (उद्रिणं) cloud. प्रवत् (= प्रवतं = flowing, rushing on) is in apposition to कवन्धं. उद्रिणं in both R̥ks. may be translated by 'watery'. नीचीनं वारं द्वारं बिलं यस्य तं = whose bilge is on the bottom-side. भूम = the earth. Cf. चर्मवोदभिर्युनन्ति भूम (१६५). नीचीनवारं qualifies अवतं (८१०). नीचीनवारं qualifies गवि (१०१५). Thus the word occurs thrice only in RV.

(22) स जायमानः परमे व्योमनि व्रतान्यग्निर्व्रतपा अरक्षत् । व्यन्तरिक्ष-ममिमीत सुक्रतुर्वैश्वानरो महिना नाकमस्पृशत् (६६) = Agni, that (सः) guardian of acts (व्रतपाः) guarded them (व्रतानि) the moment he was born in high heaven. He pervaded heaven; Vaishvānara filled it with his power.

व्योमन्, अन्तरिक्ष and नाक all mean heaven. व्रतं = an act or a law. सुक्रतुः = possessed of mighty power. स्पृश = to pervade, to fill. Agni is born in the highest heaven and fills it with his greatness. The region that he measures (वि + अमिमीत) must therefore be heaven and not the aerial region with which he has nothing to do.

(23) अयं स यो वरिमाणं पृथिव्या वर्ष्माणं दिवो अकृणोदयं सः । अयं पीयूषं तिसृषु प्रवत्सु सोमो दाधारोर्वन्तरिक्षम् (६५५) = It is this Sōma that made the extent of earth and heaven. It is he who put nectar (पीयूषं) into the 3 rivers. He also held on high the wide aerial region.

वर् (most probably connected with उरु) + इमन् = वरिमन्.
वरिमन् = वर्ष्मन् = width, extent, stretch. वृष् + मन् = वर्ष्मन् = that
which contains rain? पीयूषं (from पी to drink) = that which is
drunk, water, nectar. आधात् or some such verb is understood.
प्रवत् = a flowing, rushing river. What are the three rivers?

(24) आपप्रुषी पार्थिवान्युरु रजो अन्तरिक्षम् । सरस्वती निदस्पातु
(६१३) = May S. protect (पातु) us from slanderers (निदः), she
who fills (आ + प्रुषी) earthly regions (पार्थिवानि), the wide (उरु)
world (रजः) of heaven and the mid-region (अन्तरिक्षं).

पृ by reduplication पृष्ट. पप्रिवान् perf. part.; femi-
nine पप्रुषी. Heaven is called पृथु रजः (११७) and पार्थिवं रजः
(१६९). What does पार्थिवानि mean? Is it equal to पार्थिवं?
पार्थिवं = उरु. उरु पार्थिवं रजः = heaven? Or पार्थिवानि = पृथिवी-
स्थलानि? Or रजांसि may be understood after पार्थिवानि and अन्त-
रिक्षं may be the उरु रजः. Most probably उरु is to be construed
with अन्तरिक्षं. It is placed before रजः for the sake of metre.

(25) इन्द्राविष्णु तत्पनयाय्यं वां सोमस्व मद उरु चक्रमाथे । अकृणुत-
मन्तरिक्षं वरीयोऽप्रथतं जीवसे नो रजांसि (६१६). तत् पनयाय्यं वां = that
was a praiseworthy act of yours. उरु चक्रमाथे = you stalked far
and wide. अकृणुतं = अकुरुतम्. वरीयः = wider. अन्तरिक्षं and
रजांसि both mean heaven. The sky looking crumpled in dark-
ness choked the early Āryans who breathed freely (जीवसे) when
the sky lay extended in all its fulness in the light of the Sun.
The first line would be metrically improved by omitting तत् and
inserting कृतं before वां.

(26) शं नो द्यावापृथिवी पूर्वहृतौ शमन्तरिक्षं दृशये नो अस्तु । शं न
ओषधीर्वनिनो भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः (७३५).

नः शं = for our welfare. पूर्वा हृतिः = the earliest invocation to
the gods i. e. a sacrifice. दृशये = to enable us to see. अन्तरिक्षं
means heaven or the Sun. वनिनः = वनस्पतयः = lofty trees.
जिष्णुः = victorious (Indra). Indra conquered Dyaus and be-
came रजसः पतिः.

(27) जज्ञानः सोमं सहसे पपाथ प्र ते माता महिमानमुवाच । एन्द्र
पप्राथोर्वन्तरिक्षं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकथ्य (७^{१६}) = As soon as born
(जज्ञानः) thou drankest Sōma for (getting) strength. Thy
mother then declared thy greatness. Thou spreadest wide
heaven, Oh Indra, and gavest wide space to the gods by fighting
with their foes.

सहसे = for strength. प्र + उवाच = proclaimed, declared aloud.
एन्द्र = आ + इन्द्र. आ + पपाथ. युधा instr. sing. of युध् a fight.
वरिवः = wide space. Heaven was made to look small by the
enemy whom Indra killed and restored heaven to its original
extent.

(28) मा नो रक्षो अभि नद यातुमावतामपोच्छतु मिथुना या किमीदिना ।
पृथिवी नः पार्थिवात्पात्वंहसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पात्वस्मान् (७^{१७}) = यातु-
मावतां रक्षः नः मा अभि नद । किंतु तत् रक्षः किमीदिना किमीदिनौ या यौ
मिथुना मिथुनौ तौ अप उच्छतु विवासयतु । पृथिवी नः अस्मान् पार्थिवात्
अंहसः पातु । अन्तरिक्षं दिव्यात् अंहसः अस्मान् पातु. यातु and रक्षः both
mean magic. यातु + मान् = यातुमान्. यातुमान् + वान् = यातुमावान्. वत् is
a superfluous affix here. May no magic spell of magicians destroy
(अभिनट) or trouble. किमीदं विद्यते अस्य सः किमीदी = one that
deals in magic. किमीद is allied to chymia. The late Mr. Tilak
thought that किमीदिन् was made of एकिम्मु (Ekimmu) and डिम्मे
(Dimme) which were the names of two Accadian spirits with
whom magicians had dealings. But the real word is किमीद
which by taking the affix इन् becomes किमीदिन्. किमीदी, किमीदिनौ
etc. is the declension. May that magic spell drive away (अप +
उच्छतु) couples (मिथुना) that dabble in that evil art. Perhaps
उषाः is the subject of अपोच्छतु. Magicians work in the dark.
Light puts a stop to their diablerie. पार्थिवात् अंहसः = from earthly
injury. Here अन्तरिक्ष = द्यौः.

(29) व्यन्तरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिनद्वलम् (८^{१३})
= यत् यदा सोमस्य मदे इन्द्रः वलम् अभिनद नाशयामास तदा सः अन्तरिक्षं
रोचना रोचनानि वि अतिरत् दत्तवान्.

वि + तिर् = to give. As soon as Vala was broken, heaven
and the aerial region were given back to man. Are अन्तरिक्षं

and रोचना one or two? Most probably one, as Indra after killing his enemies frees heaven from darkness.

(30) उमे द्यावापृथिवी विश्वमिन्वे अर्यमा देवो अदितिर्विधाता । भगो नृशंस उर्वन्तरिक्षं विश्वे देवाः पवमानं जुषन्त (१०^{६३}).

विश्वं धनम् इन्वतः दत्तः ते विश्वमिन्वे. विश्वमिन्वे उमे द्यावापृथिव्यौ = both heaven and earth that give all wealth. देवः अर्यमा. विधाता अदितिः. Aditi was masculine also. Or विधाता and अदिति may be different deities. नृशंसः (भगः) = praised by men. जुषन्त=सेवन्ते.

(31) पुनर्नो असुं पृथिवी ददातु पुनर्द्यौर्विधी पुनरन्तरिक्षम् । पुनर्नः सोमस्तन्वं ददातु पुनः पूषा पथ्या या स्वस्तिः (१०^{६४}).

असुं = breath, life. तन्वं (accusative singular of तनू) = self, life. या स्वस्तिः तां पथ्यां पूषा नः पुनर् ददातु. पथ्या स्वस्तिः = welfare on the road.

(32) इन्द्राग्नी वृत्रहत्येषु सत्पती मिथो हिन्वाना तन्वा समोकसा । अन्तरिक्षं मह्या पप्रुजसा घृतश्रीर्महिमानमीरयन् (१०^{६५}) = वृत्रहत्येषु सत्पती मिथः हिन्वाना हिन्वानौ तन्वा समोकसा समोकसौ इन्द्राग्नी महिमानम् ईरयन् घृतश्रीः सोमः एते सर्वे महि अन्तरिक्षम् ओजसा आपप्रुः.

Indra and Agni are lords of the gods (सत्पती) i. e. they lead them in battles (वृत्रहत्येषु). हि (= to mix) + जु + आना = mixed with each other (मिथः). तन्वा समोकसा = having a common (सं) abode (ओकसा) physically. They have as it were one body i.e. they always act together. घृतश्रीः = (Sōma) having the hue of ghee, yellow. महिमानम् ईरयन् = (Sōma) sending into every one his own power. Sōma inspires all his devotees with courage. अन्तरिक्षं = heaven or space.

(33) द्यावापृथिवी जनयन्नभि व्रताप ओषधीर्वनिनानि यज्ञिया । अन्तरिक्षं स्वरापप्रुक्तये वशं देवासस्तन्वी नि मामृजुः (१०^{६६}) = देवाः व्रता व्रतानि अभि द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अपः ओषधीः यज्ञिया यज्ञियानि वनिनानि जनयन् अजनयन् । अन्तरिक्षं च स्वर् स्वर्गं च ऊतये आपप्रुः । तन्वि वशं सामर्थ्यं विमामृजुः स्थापयामासुः.

अभि व्रता = in accordance with laws. वनिनानि occurs here only. It is irregular for वनिनः. वनिनानि = वनिनः = वृक्षान्. यज्ञिया = worthy of offerings. स्वर् = heaven or the Sun. वशं etc. = the

gods put (निमामृजुः) into these same (तन्वि) power (वशं) in order to protect or benefit men (ऊतये).

(34) समुद्रः सिन्धु रजो अन्तरिक्षमज एकपात्तनुयितुरर्णवः । अहिर्वृध्न्यः शृणवद्वचांसि मे विश्वे देवास उत सूरयो मम (१०११).

समुद्रः = सिन्धुः = अर्णवः. Do these 3 words mean a river or a sea? or समुद्रः = the sea. सिन्धुः = the river Indus. अर्णवः? or अर्णवः = full of, overflowing with, water. The Indus may be so called. रजः = heaven? अजः एकपात् = the one-footed unborn, the Sun? तनयितुः = (द्यौः) = heaven that rumbles; Jupiter tonans. Do not the all-gods include समुद्रः etc? or were they a class by themselves? सूरयः may qualify देवासः or it may mean the wise on earth. शृणवत् = शृण्वन्तु.

(35) देवेभिर्निषितो यज्ञियेभिरग्निं स्तोषाण्यजरं बृहन्तम् । यो भानुना पृथिवीं द्यामुतेमामा ततान रोदसी अन्तरिक्षम् (१०१२) = यः अग्निः भानुना स्वतेजसा पृथिवीम् उत अपि च द्यां रोदसी अन्तरिक्षम् आततान तम् अजरं बृहन्तम् अग्निं यज्ञियेभिः यज्ञियैः देवेभिः देवैः इषितः प्रेरितः नु खलु स्तोषाणि स्तौमि. The gods desirous of offerings inspire the devotee to praise Agni who conveys these offerings to them.

निषितः = नु + इषितः. इषितः = asked, commanded, inspired. स्तु + स् (of लेट्) + आनि = स्तोषाणि = I will praise. रोदसी is nothing but a repetition of द्यां and पृथिवीं. I have a suspicion that रोदसी originally different from these two came in course of time to be confounded with them. I am not, however, prepared at present to produce evidence in favour of this view.

(36) न यस्य द्यावापृथिवी न धन्व नान्तरिक्षं नाद्रयः सोमो अक्षाः । यदस्य मन्युराधिनीयमानः शृणाति वीळु रुजति स्थिराणि (१०१३) = यत् यदा अस्य इन्द्रस्य मन्युः बलम् अधिनीयमानः अभिगच्छन् वीळु शृणाति स्थिराणि रुजति यस्य च अन्तं द्यावापृथिव्यौ धन्व अन्तरिक्षं च न आपुः तस्मै सोमः अक्षाः क्षरति. Neither heaven nor earth nor धन्व (?) nor the aerial region nor mountains can reach the end of Indra's might.

अधिनीयमानः = being carried toward. वीळु = strong. स्थिराणि = steadfast things. शृणाति = breaks to pieces. रुजति = demolishes. यस्य = यस्य अन्तम्. I do not know what part of the uni-

verse was घन्व. अक्षाः is really not wanted here; besides it spoils the metre of the 2nd quarter. नाद्रयो न सोमः most probably ended it.

(37) नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयत् (१०^{११४}).

The aerial region is a big cavity; so is the navel of the पुरुष. So the aerial region sprang out of that navel. The head is the top of the human body. द्यौः is the topmost region. So द्यौः sprang from his head. Man treads on the earth; so the earth was born of P's feet. The several quarters and the ear are space. So the directions were born of his ear. अकल्पयत् = अकरोत्. The subject is पुरुषः or सः understood. Are the लोकs different from the earth, heaven and the aerial region? If so, what are they? The last quarter is suspicious.

(38) इदं स्वरिदमिदास वाममयं प्रकाश उर्वन्तरिक्षम् । हनाव वृत्रं निरेहि सोम हविष्ठा सन्तं हविषा यजाम (१०^{११५}) = इदं स्वर इदम् एव वामम् आस अस्ति । अयं प्रकाशः वामः । इदम् उरु अन्तरिक्षं वामम् । हे सोम निर आ इहि । आवां वृत्रं हनाव । हविः सन्तं त्वा त्वां हविषा यजाम परिचरेम.

The Sun (स्वर), light (प्रकाशः), the wide (उरु) heaven (अन्तरिक्षं), all this is certainly as desirable as wealth (वामं). Vṛtra hides them. Let us fight him and kill him. Sōma-juice is solicited to come out of the plant itself or the strainer. The extractor of the juice appeals to Sōma not to delay. He would quaff it and then kill Vṛtra, thus releasing the Sun and heaven from his grip. The Sun and sunlight are absolute necessities. Sōma is an offering and yet requires to be propitiated with offerings.

(39) मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रवन्तो मरुतो विष्णुरग्निः । ममा-न्तरिक्षमुहलोकमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् (१०^{११६}).

विहवे = in battle. इन्द्रवन्तः = with Indra. उरुलोकः यस्मिन् तत् = in which there is wide space, spacious. लोकं has been put in for metre; in other Rks. उरु अन्तरिक्षं is the expression. The Rk.

has a modern look. अस्मिन् कामे = in this desire (for victory). These two words, put in for making up the necessary number of syllables, spoil the metre all the same. The last quarter is metrically very defective.

(40) नृचक्षा एष दिवो मध्य आस्त आपप्रिवान् रोदसी अन्तरिक्षम् । स विश्वाचीरभि चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् (१०^{१३९}) = This eye of the gods (नृचक्षाः) halts (आस्ते) in the centre of heaven (दिवः मध्ये), filling entirely (आपप्रिवान्) both heaven and earth (रोदसी) and also the mid-region (अन्तरिक्षं). He beholds (अभि चष्टे) the ghee-bright (घृताचीः) and all-illuminating (विश्वाचीः) Dawns and also the early (पूर्वं) and the late (अपरं) banner (केतुं) of the gods between (अन्तरा) heaven and earth.

नृणां देवानां चक्षाः नृचक्षाः. घृतवत् अञ्चन्ति शोभन्ते ताः. Ghee made from cow's butter has a fine yellow hue. The Dawn looks like such ghee. विश्वम् अञ्चन्ति ताः = The Dawns illumine all. Agni appears early in the morning and also late at night. He is thus the early and late banner of the gods. He shines between heaven and earth.

(41) सविता यन्त्रैः पृथिवीमरम्णादस्कम्भने सविता द्यामदंहत् । अश्वमिवाधुक्षदुनिमन्तरिक्षमतूर्ते बद्धं सविता समुद्रम् (१०^{१४९}). The earth was a runaway whom Savitr fixed (अरम्णात्) with ropes (यन्त्रैः). S. fixed (अदंहत्) Dyaus in space where there was no pillar (अस्कम्भने) to support it. S. milked the mid-region, a sea fixed in immovable (अतूर्ते) space.

यम् (to restrain) + ञ् = यन्त्रं = that which stops, a rope. अस्कम्भने = अवंशे. cf. अवंशे द्यामस्तभायद्वृहन्तं (२^{१६}). The mid-region is a sea that is fixed or tied (बद्धं) in space. तूर् + तं = तूर्तः. तूर् = to injure, to hasten. Space can never be injured or it does not move. The mid-region is compared to a horse, as both are tied, the one in space and the other in a stable. धुनि was the name of an enemy of Indra. It is also used of the Maruts who are called धुनयः. The word may mean cloudy. The cloudy sky is milked of its watery contents.

(42) त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्यन्तरिक्षमतिरः । उद् द्यामस्तभ्ना ओजसा (१०^{१३}) = हे इन्द्र त्वं वृत्रहा असि । अन्तरिक्षं त्वं वि अतिरः । ओजसा द्याम् उद् अस्तभ्नाः. वि + अतिरः = gavest back. cf. 29. अन्तरिक्षं = द्यां.

(43) सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत् । दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो स्वः (१०^{१३}) = The Creator (धाता) constructed (अकल्पयत्) the Sun and the Moon as before; also heaven, earth, the aerial region, and the Sun. What is स्वर? दिवं is there; so also सूर्य.

The Sun and the Moon are hardly ever coupled in the old portions of the Rgveda. The language and the thought are modern.

अन्तरिक्षा.

(44) आ जनाय द्रुव्हणे पार्थिवानि दिव्यानि दीपयोऽन्तरिक्षा । तपा वृषन् विश्वतः शोचिषा तान् ब्रह्माद्विषे शोचय क्षामपश्च (६^{३३}) = हे वृषन् अग्ने द्रुव्हणे जनाय पार्थिवानि दिव्यानि अन्तरिक्षा अन्तरिक्षाणि च वस्तूनि स्थलानि वा आदीपयः प्रज्वलय । तान् द्रुव्हणः जनान् विश्वतः शोचिषा तप । ब्रह्माद्विषे क्षाम् अपश्च शोचय. आ = विश्वतः = on all sides. दीप्, तप, शुच = set on fire, make fiery-hot. द्रुव्ह + चन् = one that hates. शोचिषा = with flames. ब्रह्माणि द्वेष्टि असौ ब्रह्माद्विद. अन्तरिक्षा used as an adjective. It should be अन्तरिक्ष्या. Vide 95 and 96.

(45) एते ते भानवो दर्शतायाश्चित्रा उपासो अमृतास आगुः । जनयन्तो दैव्यानि व्रतान्यापृणन्तो अन्तरिक्षा व्यस्थुः (७^{३३}) = दर्शतायाः दर्शनीयायाः उपासः उपसः एते ते ते चित्राः ज्वलन्तः अमृतासः अमृताः भानवः आगुः आगताः । दैव्यानि व्रतानि जनयन्तः अन्तरिक्षा अन्तरिक्षाणि आपृणन्तः आपूरयन्तः ते वि अस्थुः तिष्ठन्ति.

दर्शता = worthy of being looked at, beautiful. उपासः = उपसः. चित् (to burn, to blaze) + राः = चित्राः. दैव्यानि व्रतानि जनयन्तः = producing i. e. giving rise to acts intended to please the gods such as sacrifices. अन्तरिक्षा = heaven; as the Dawn rises in heaven. वि + अस्थुः = stand or shine in different directions.

अन्तरिक्षाणि.

(46) वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यव्यद्गभीरवेपा असुरः सुनीथः । केदानीं सूर्यः कश्चिकेत कतमां द्यां रदिमरस्याततान (१३५) = The eagle (सुपर्णः), rich (असुरः = सुनीथः) looked (वि + अव्यत्) at the heavens (अन्तरिक्षाणि). Where is the Sun now? Who knows? Which heaven does his beam extend?

From कतमां द्यां it is clear that अन्तरिक्षाणि means heavens. The Sun is an eagle because he is on high. वि + ह्या = to see, to look at. गभीरं वेपः यस्य सः = whose praise (वेप्स्) is deep. वेप्स् = a praise, from विप् to praise. सु + नीथः = possessed of wealth (नीथं).

(47) न द्याव इन्द्रमोजसा नान्तरिक्षाणि वज्रिणम् । न विव्यचन्त भूमयः (८६६). Neither the heavens (द्यावः) nor the aerial regions (अन्तरिक्षाणि) nor the earths measure or equal Indra, the thunder-bearer. व्यच् = to spread wide, to occupy, to fill.

(48) न यं विविक्रो रोदसी नान्तरिक्षाणि वज्रिणम् । अमादिदस्य तित्विपे समोजसः (८६३) = यं वज्रिणं रोदसी द्यावापृथिव्यौ न विविक्रः अन्तरिक्षाणि न विविचुः अस्य तस्य इत् एव ओजसः अमात् संतित्विपे जगत्.

विव्यच् by samprasāraṇa becomes विविच्. विविच् + तः = विविक्रः. ओजस् = अम = strength. त्विप् = to grow strong. तित्विपे = (the world) grows strong (by his strength); or does त्विप् mean to tremble? Probably समोजसः is a compound and means possessed of strength. समोजसः अस्य अमात् सर्वं तित्विपे बलयुक्तं भवति.

(49) गिरीरज्जान् रँजमानाँ अधारयद् द्यौः क्रन्ददन्तरिक्षाणि कोपयत् । समीचीने धिषणे विष्कभायति वृष्णः पीत्वा मद उक्थानि शंसति (१०४) = Indra steadied (अधारयत्) mountains (गिरीन् = अज्जान्) which were trembling (रँजमानान्). Heaven (द्यौः) began to roar (through fear). He made the heavens tremble (कोपयत्). He props heaven and earth that travel together (समीचीने) by drinking (पीत्वा) powerful Sōma (वृष्णः) and getting intoxicated. (Hence the devotee) sings (शंसति) his praises (उक्थानि); or उक्थानि

उक्थ्यानि वीरकर्माणि मदः शंसति = The inspiration prescribes to Indra praiseworthy acts of bravery.

अन्तरिक्षाणि = द्यौः. रेज् and कुप् = to tremble. द्यौः क्रन्दत् ought to be द्यां क्रन्दत्; as it is, the style is faulty. धिषणे = द्यावापृथिव्यौ. समीचीने=travelling (अञ्च् to go) together. मद उक्थ्यानि शंसति simply fills up the Pāda.

(50) स्वर्णरमन्तरिक्षाणि रोचना द्यावाभूमी पृथिवी स्कम्भुरोजसा । पृक्षा इव मह्यन्तः सुरातयो देवाः स्तवन्ते मनुषाय सूरयः (१०^{१५}) = देवाः ओजसा स्वर्णरादीन् स्कम्भुः । सुरातयः सूरयः देवाः मनुषाय मनुष्येण स्तवन्ते स्तूयन्ते.

स्वर्णर, अन्तरिक्षाणि, रोचना, all mean heaven. पृथिवी is redundant as द्यावाभूमी is there. The composer of the Rk has put together these names for filling up the metre. पृक्षाः इव = पृक्षवन्तः धनिनः इव = like rich men? मह्यन्तः = ददतः = सुरातयः = making gifts. मनुषाय is a wrong mongrel word as I have said in the article on मनुस्. The composition is clumsy.

अन्तरिक्षेण

(51) वेदा यो वीनां पदमन्तरिक्षेण पतताम् । वेद नावः समुद्रियः (१३^५) = अन्तरिक्षेण पततां वीनां पदं यः वेद । समुद्रियः नावः यः वेद.

पत् = to fly. अन्तरिक्षेण for अन्तरिक्षे is idiomatic. Vide 52. वीनां = of birds; Lat avis a bird. There can be no foot-prints in space, as we think. But Varuṇa sees them even there. समुद्रियः = sea-faring. समुद्रियाः (which also is found in RV.) seems to be the correct form. समुद्रियाः was probably shortened to समुद्रियः for metre here and in सो अर्णवो न नद्यः समुद्रियः (११^५) and सिन्धुरापः समुद्रियः (१०^{१५}). राजा देवः समुद्रियः (९^{१५}) is correct.

(52) दिवा यान्ति मरुतो भूम्याग्निरयं वातो अन्तरिक्षेण याति । अद्भिः र्याति वरुणः समुद्रैर्युष्माँ इच्छन्तः शवसो नपातः (११^५). दिवा यान्ति = move along heaven i. e. they live and move in heaven. अग्निः भूम्या = Agni on earth. अद्भिः = समुद्रैः = (Varuṇa lives) in water. The 4th Pāda is irrelevant. हे शवसः बलस्य नपातः पुत्राः क्रमवः

एते देवाः युष्मान् इच्छन्तः इच्छन्ति. The whole Rk. is irrelevant in the Sūkta.

(53) आक्षण्यावानो वह्न्यन्तरिक्षेण पततः।धातारः स्तुवते पयः(८३८)
= अन्तरिक्षेण पततः पतन्तः धातारः दातारः स्तुवते पयः उदकम् आवहन्ति.
आक्षण्यावानः = आ + अक्षण्यावानः.

अक्षण्यावानः? एवयावन् and शुभंयावन् are adjectives used of the Maruts. We have also अक्षण्याधुक् (१३३). अक्ष्ण most probably means a horse swift like a glance. अक्ष्णेन याति असौ अक्षण्याः अथवा अक्षण्यावा. The Maruts ride horses. दिवा यान्ति मरुतः shows that अन्तरिक्ष means heaven. But the Maruts may fly in mere space or in the mid-region.

(54) तनूनपात्यवमानः शृङ्गे शिशानो अर्षति । अन्तरिक्षेण रारजत् (९५).

शिशानः = whetting (his horns). शृङ्गे शिशानः is said of Agni. अर्षति = runs, rushes. रारजत् ought to be रराजत्. There is no root like रज् in RV. राज् = to rule. रराजत् = राजति = rules. Sōma rules in heaven. अन्तरिक्षेण ought to be अन्तरिक्षे. All the Āprī Suktas are artificial. This one is most so. The whole composition is laboured and is a failure.

(55) अयुक्तं सुर एतशं पवमानो मनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे (९६३)
= सुरः पवमानः अन्तरिक्षेण यातवे मनौ अधि एतशम् अयुक्तं = The Sun, namely, Sōma, yokes his gold-hued horse (एतशं) in Manu's palace (मनौ अधि) in order to march along heaven. एतश is the name of the horse of the Sun. मनौ अधि = in Manu's palace. Sōma-juice is extracted in Manu's or man's house. It runs towards the strainer and through it towards the jar. These two are heaven.

(56) राजा मेधाभिरीयते पवमानो मनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे (९६४) = King Sōma goes (ईयते) with wealth (मेधाभिः). This is a senseless variation of the preceding.

(57) अन्तरिक्षेण पतति विश्वा रूपावचाकशत् । मुनिर्देवस्य देवस्य सौहृत्याय सखा हितः (१०३३६) = Muni flies (पतति) in heaven and

observes all creatures (रूपा = रूपाणि). He is a friend of every god, placed or designed for good deeds.

सुकृतं = a good deed. सुकृतांना समूहः सौकृत्यं = a multitude of good deeds. Who is this Muni ?

अन्तरिक्षात्

(58) विश्वान् देवाँ आ वह सोमपीतयेऽन्तरिक्षादुपस्त्वम् । सास्मासु धा गोमदश्वावदुक्थ्यमियो वाजं सुवीर्यम् (११६) = हे उपः त्वं विश्वान् देवान् सोमपीतये अन्तरिक्षात् आवह । सा त्वम् अस्मासु गोमत् अश्ववत् सुवीर्यम् उक्थ्यं वाजम् इषः धाः. वीराणां समूहः वीर्यं = a lot of brave sons.

Wealth (वाजं) containing cows, horses and brave sons; such wealth would be the talk of all (उक्थ्यं). गोमत् अश्ववत् is neuter while वाजं is masculine and इषः (wealth) is feminine and plural. इषः may have originally been उपः. सोमपीतये and गोमदश्वावत् spoil the metre and are redundant.

(59) अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् । स्वरा-
ल्लिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाय (११७) = अस्य इन्द्रस्य इत् एव महित्वं महत्त्वं दिवः पृथिव्याः अन्तरिक्षात् परि प्र प्रकर्षेण अतिशयेन रिरिचे अधिकं भवति । स्वराद् इन्द्रः दमे आ मध्ये विश्वानि हवींषि गूर्तानि यस्मै सः स्वरिः अरिणा हविषां दात्रा यजमानेन युक्तः अमत्रः सोमेन पूर्णः रणाय ववक्षे उह्यते.

इत् = एव. रिरिचे = exceeds. परि = from. स्व + राज् = ruling by his own strength. दमे आ = in every house. विश्वगूर्तः = to whom all offerings are given. सु (shows possession) + अरिः (a sacrificer). अमत्रं = a pot full of Soma ; अमत्रः = Indra who empties such pots. वह् by reduplication ववह. ववह् + स् (of लेट्) + ए = ववक्षे.

(60) एको द्वे वसुमती समीची इन्द्र आ पप्रौ पृथिवीमुत द्याम् । उता-
न्तरिक्षादभि नः समीक इपो रथीः सुयुजः शूर वाजान् (११८) = वसुमती वसु-
मत्यौ समीची समीच्यौ पृथिवीम् उत अपि च द्याम् इमे द्वे एकः आ पप्रौ पूरयति । उत अपि च हे शूर रथाः त्वं सुयुजः अश्वान् रथे युक्त्वा वाजान् धनानि नः अस्माकं समीके समीपे अन्तरिक्षात् अभि इषः प्रेषय.

अन्तरिक्षं = heaven ? or the aerial region ? Perhaps उत would settle the question. पृथिव्याः दिवः उत अन्तरिक्षात् वाजान् अभि इषः.

(61) प्र मात्राभी रिरिचे रोचमानः प्र देवेभिर्विश्वतो अप्रतीतः । प्र मज्मना दिव इन्द्रः पृथिव्याः प्रोरोर्महो अन्तरिक्षाद्दजीपी (३५^६) = रोचमानः अप्रतीतः ऋजीपी इन्द्रः मात्राभिः मात्राभ्यः विश्वतः विश्वेभ्यः देवेभिः देवेभ्यः दिवः पृथिव्याः उरोः महः महतः अन्तरिक्षात् मज्मना बलेन प्र अतिशयेन रिरिचे अधिको भवति.

मात्राभी रिरिचे = मात्राभिः रिरिचे. मात्राभिः = मात्राभ्यः. Indra exceeds all measures. अप्रतीतः = अ + प्रति + इतः = not confronted, unopposed. मज् + मन्. मज् ? There is no मज् in RV; yet it must have existed once. ऋजीपी = who has performed mighty deeds (ऋजीष). महः really belongs to दिवः but has been placed after उरोः for metre.

(62) आ यात मरुतो दिव आन्तरिक्षादमादुत । माव स्यात् परावतः (५५^३) = हे मरुतः दिवः उत अपि वा अमात् बलवतः अन्तरिक्षात् परावतः वा आ यात । मा अव स्यात् तिष्ठत.

आन्तरिक्षात् = आ + अन्तरिक्षात्. आ + यात. अमः = strength. अमात् = from the strong aerial region. परावत् was a part or a story of heaven. So अन्तरिक्ष may be heaven itself.

(63) निरग्नयो रुरुचुर्निरु सूर्यो निः सोम इन्द्रियो रसः । निरन्तरिक्षादधमो महामहिं कृषे तदिन्द्र पौंस्यम् (८३^३) = अग्नयः निः निःशेषम् अति शयेन रुरुचुः । सूर्यः उ अपि निः रुरोच । इन्द्रियः इन्द्रजुष्टः सोमः रसः निः रुरोच । हे इन्द्र त्वं महान् महान्तम् अहिम् अन्तरिक्षात् निर् अधमः । हे इन्द्र तत् पौंस्यं कृषे करोषि.

रुच् = to shine. धम् = to blow off, drive away. रु + से = कृषे = करोषि. पौंस्यं = a manly deed. अन्तरिक्ष = heaven ?

(64) आ यातं नहुषस्पर्यान्तरिक्षात्सुवृत्किभिः । पिबथो अश्विना मधु कण्वानां सवने सुतम् (८३^३) = हे अश्विनौ नहुषः परि अन्तरिक्षात् परि सुवृत्किभिः स्तुतीः श्रोतुम् आ यातम् । कण्वानां सवने सुतं मधु पिबथः पिबतम्.

नहुष was most probably another name of Manus who dwelt in heaven. नहुषः = अन्तरिक्षात्. आ (in आन्तरिक्षात्) + यातं.

(65) आ नो यातं दिवस्पर्यान्तरिक्षादधप्रिया । पुत्रः कण्वस्य वामिह सुपाव सोम्यं मधु (८४).

अन्तरिक्षात् = दिवः. परि = from. अधप्रिया ? अध = अथ. प्रिया = प्रियौ (अश्विनौ). But we have कधप्रिये (१३३०) and कधप्रियः (१३६). अधप्रिया, कधप्रियः and कधप्रिये are unintelligible. Perhaps अध = अह = पृथिवी. पृथिवी प्रिया ययोः तौ = to whom the earth is dear. सोम्यं = सोमरूपं सोममयं वा. सु by reduplication सुपु.

(66) पवमाना दिवस्पर्यान्तरिक्षादसृक्षत । पृथिव्या अधि सानवि (९६३) = पवमानाः सोमाः दिवः अन्तरिक्षात् परि पृथिव्याः सानवि सानौ अधि असृक्षत.

Sōma ran from heaven to the top of the earth. सृज् = to run, to flow. अन्तरिक्षात् = दिवः. सानवि = सानौ.

(67) अप ज्योतिषा तमो अन्तरिक्षादुद्गः शीपालमिव वात आजत् । वृहस्पतिरनुमृश्या वलस्याभ्रमिव वात आ चक्र आ गाः (१०६६) = वृहस्पतिः ज्योतिषा अन्तरिक्षात् तमः अप आजत् । कथम् । इव यथा वातः उद्गः उदकस्य शीपालम् अभ्रम् अप अजति तथा । वृहस्पतिः अनुमृश्य वलस्य गाः आ चक्रे स्वसंनिधौ स्थापयामास.

शीपालं ? The word occurs here only. अनुमृश्य = roaring. B. we often find roaring and frightening Vala into yielding his cows; cf. वलं हरोजं रवेण । वृहस्पतिरुस्त्रिया हव्यसूदः कनिकदद्वावशती-रुदाजत् (४५०) = वृहस्पतिः रवेण वलं हरोज । सः कनिकदत् । हव्यसूदः वावशतीः उस्त्रियाः गाः उत् आजत्. Also मर्मृशदभिश्वसन् स्तनयन्नेति नानदत् (११३०); here मर्मृशत्, अभिश्वसन्, स्तनयन् and नानदत् all mean roaring, bellowing.

(68) आग्ने वह वरुणमिष्टये न इन्द्रं दिवो मरुतो अन्तरिक्षात् । सीदन्तु बर्हिर्विश्व आ यजत्राः स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् (१०६६) = हे अग्ने नः अस्माकम् इष्टये यज्ञाय अस्मभ्यं धनं दातुं वा दिवः अन्तरिक्षात् वरुणम् इन्द्रं मरुतः आवह । विश्वे यजत्राः बर्हिः आसीदन्तु । अमृताः देवाः स्वाहा सोमपानेन मादयन्तां हृष्यन्तु.

यजत्राः = हविरर्हाः. स्वाहा = सोमपानेन.

(69) प्राक्तुभ्य इन्द्रः प्र वृधो अहभ्यः प्रान्तरिक्षात् समुद्रस्य धासेः । प्र वातस्य प्रथसः प्र ज्मो अन्तात्प्र सिन्धुभ्यो रिरिचे प्र क्षितिभ्यः (१०६६)

अक्तुभ्यः = than nights. अहभ्यः = than days. घासेः ? घासि means nourishing food, an offering, light. What it means here I cannot say; perhaps it means extent. समुद्रस्य घासेः = than the extent of the sea. प्रथस् means wealthy. Here probably it means the utmost reach (of Vāta). उमः पृथिव्याः अन्तात् = than the uttermost end of the earth. सिन्धुभ्यः = than rivers. क्षितिभ्यः = than the 5 Āryan tribes. Here there is no rising series of comparisons. वृधः qualifies इन्द्रः and means growing. प्र = अतिशयेन. रिरिचे = exceeds.

(70) सूर्यो नो दिवस्पातु वातो अन्तरिक्षात् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः (१०^{१५८}).

दिवः = दिव्यात् अंहसः = from trouble caused by heaven. अन्तरिक्षात् = अन्तरिक्षे भवात् अंहसः. पार्थिवेभ्यः अंहोभ्यः. अंहस् (= trouble) understood.

अन्तरिक्षस्य.

(71) आ मनीषामन्तरिक्षस्य नृभ्यः स्रुचेव घृतं जुह्वाम विज्ञाना । तरणित्वा ये पितुरस्य सश्चिरं ऋभवो वाजमरुहन् दिवो रजः (१^{१५०}) = इव यथा वयं स्रुचा घृतं जुहुमः तथा वयम् अन्तरिक्षस्य नृभ्यः ऋभुभ्यः मनीषां स्तुतिम् आ जुह्वाम जुहुमः । ये विज्ञाना तरणित्वा तरणित्वेन अस्य पितुः वाजं सश्चिरे । ऋभवः दिवः रजः लोकम् अरुहन्.

विज्ञाना=तरणित्वा=by performing miracles. अस्य पितुः दिवः वाजं धनं सश्चिरे. अस्य पितुः perhaps refers to अन्तरिक्ष i.e. द्यौ who is the father of all. The Ṛbhus obtained (सश्चिरे) wealth from this father of all. I have not yet determined the sense of सश्चि.

अन्तरिक्षे.

(72) ये ते पन्थाः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवः सुकृता अन्तरिक्षे । तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च ब्रूहि देव (१^{१५१}) = (Come down) to us (नः) today (अद्य), O god Savitr, by those (तेभिः=तैः) easy (सुगेभिः=सुगैः) paths (पथिभिः) which have been well-made (सुकृताः) for thee (ते=तुभ्यं) in heaven (अन्तरिक्षे), which are ancient (पूर्व्यासः=

पूर्व्याः) and dustless (अरेणवः). Protect (रक्षा) and declare (अधिब्रूहि) us guiltless.

अधि + ब्रू = to declare guiltless. A verb is wanted in the 3rd Pāda; that verb may be आयाहि or नय. Take us up along those paths or come down to us by those paths.

(73) कस्य ब्रह्माणि जुजुषुर्युवानः को अच्वरे मरुत आ ववर्ते । श्येनाँ इव ध्रजतो अन्तरिक्षे केन महा मनसा रीरराम (१^{१५५}). कस्य ० युवानः = whose praises do these youngsters (युवानः) are enjoying (जुजुषुः)? को ० ववर्ते = who has drawn them down to his sacrifice? आ+वृत् = to induce, to bring or draw down. श्येनाँ ० रीरराम = with what great or mighty (महा = महताः) prayer or charm (मनसा) shall we stop (रीरराम) these Maruts that are flying fast or darting fast (ध्रजतः) in space like so many eagles (श्येनान्)?

(74) अध्वर्यवो यो द्रभीकं जघान यो गा उदाजदप हि वलं वः । तस्मा एतमन्तरिक्षे न वातमिन्द्रं सोमैरोर्णुत जूर्न वस्त्रैः (२^{१५६}) = O givers of offerings (अध्वर्यवः), give this Sōma (एतं) to him (तस्मै) who has killed (जघान) Drbhika, discovered (अप + वः) Vala and driven out (उत्+आजत्) his cows. Cover Indra over (आ+ऊर्णुत) with Sōma.

The simile अन्तरिक्षे न वातं cannot be connected with इन्द्रं सोमैः ओर्णुत. Perhaps वातं न इव अन्तरिक्षे ध्रजन्तम् एतं सोमं दत्त may be the meaning. Give him this Sōma that is rushing towards the strainer or the water-jar. Or Indra perhaps is compared to Vāta. जूः occurs here only. जुवः (१^{१५७}) means speedy horses and is the plural of जूः. जूः जुवौ जुवः etc. may be the declension. But what has a horse to do here? जूः may mean a young damsel. Just as they muffle a young damsel with a heap of garments. Cf. यो वां यज्ञेभिरावृतोऽधिवस्त्रा वधूरिव (८^{१५८}). जूः यूः युवतिः यथा वस्त्रैः आत्मानम् ऊर्णुते तथा इन्द्रम् ओर्णुत. जूः = an old man, says Sāyana.

(75) ऊर्ध्वो ह्यस्थादध्यन्तरिक्षेऽधा वृत्राय प्र वधं जभार । मिहं वसान उप हीमदुद्रोत्तिग्मायुधो अजयच्छत्रुमिन्द्रः (२^{१५९}) = इन्द्रः अन्तरिक्षे अधि ऊर्ध्वः हि अस्थात् । अध अथ वृत्राय वधं वज्रं प्र जभार । मिहं वसानः इन्द्रः हि ईम् एतं वृत्रं प्रति अदुद्रोत् । तिग्मायुधः इन्द्रः शत्रुम् अजयत्.

वधं = (his) death-dealing thunder-bolt. मिहं वसानः = muffling himself in a cloud. अदुद्रोत् = ran up (to him). द्रु = to run. तिग्म from तिज् to sharpen.

(76) दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा पृथिव्यामन्यो अन्तरिक्षे । तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुं रायस्पोषं विष्यतां नाभिस्मे (२५^०) = अन्यः पृथिव्यां दिवि उच्चा सदनं चक्रे । अन्यः अन्तरिक्षे अधि सदनं चक्रे । तौ सोमापृषणौ अस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षं रायः पोषं विष्यताम् । अस्मे अस्मभ्यं नाभिं च विष्यताम्. The strainer is called अन्तरिक्ष here. So Sōma makes his high station in the अन्तरिक्ष; while Pūshan makes it in wide heaven. पृथिव्यां seems to qualify दिवि. Or सोमः पृथिव्याम् अन्तरिक्षे अधि सदनं चक्रे. Pūshan dwells in heaven; Sōma in the strainer or the vessel on earth. This अन्तरिक्ष also represents heaven on earth. वार, क्षु, रायः, पोष and नाभि all mean wealth. पुरु वारं यस्मिन् तं पुरुवारं. पुरु क्षु यस्मिन् तं पुरुक्षुं. वि+सो = to loosen, to relax, to give.

(77) उरौ वा ये अन्तरिक्षे मदन्ति दिवो वा ये रोचने सन्ति देवाः । ऊमा वा ये सुहवासो यजत्रा आयेमिरे रथ्यो अग्ने अश्वाः (३६) ॥ ऐभिरग्ने सरथं याह्यर्वाङ् नानारथं वा (३६) = Come down (आयाहि) with these gods (ऐभिः) seated in the same chariot or in different chariots, goods that lead a joyous life (मदन्ति) in the wide aerial region (अन्तरिक्षे) or those that live (सन्ति) in the bright region (रोचने) of heaven (दिवः) or those that are within call (i. e. on this earth). Probably यजत्राः qualifies all the ३ ये).

Perhaps earthly gods were called ऊमाः. आ + यम् = to restrain, to yoke. रथ्याः = capable of drawing chariots or fit to be yoked to them. आयेमिरे रथ्यो अग्ने अश्वाः and नानारथं seem interpolated. ऐभिर्वाङ् is really the fourth quarter.

(78) ये वावृधन्त पार्थिवा य उरावन्तरिक्ष आ । वृजने वा नदीनां सधस्थे वा महो दिवः (५७^३).

वृध् = to be fat by consuming offerings, to delight, to live. पार्थिवाः = earthly gods. अन्तरिक्षे आ मध्ये. नदीनां वृजने ? सधस्थे = स्थाने. Sometimes सधस्थ itself means heaven.

(79) यदद्य स्थः परावति यदर्वावत्यश्विना । यद्वा पुरु पुरुभुजा यदन्तरिक्ष आगतम् (५९^३) = wherever, O Aświns, you happen to

be today, whether in high heaven (परावति) or down (अर्वावति) on this earth, O possessors of immense wealth (पुरुमुजा), or in the aerial region (अन्तरिक्षे), come.

पुरु भुक् धनं ययोः तौ पुरुभुजौ. पुरु dual of पुरु. पुरु = O wealthy gods.

(80) इमामू ष्वासुरस्य श्रुतस्य महीं मायां वरुणस्य प्र वोचम् । मानेनेव तस्थिवाँ अन्तरिक्षे वि यो ममे पृथिवीं सूर्येण (५६५) = श्रुतस्य प्रख्यातस्य आसुरस्य असुरपुत्रस्य वरुणस्य इमां महीं महतीं मायाम् उ सु प्रवोचं स्तौमि । यः अन्तरिक्षे तस्थिवान् सूर्येण मानेन इव पृथिवीं विममे. मानेन = with a measuring rod. The Sun is the rod with which Varuṇa measures (विममे) the earth. This is his mighty miracle (मायां). प्रवोचं = have loudly praised. Where does V. stand while measuring and what does he measure? पृथिवी seems to mean wide heaven. V. takes his stand even in heaven. अन्तरिक्ष and पृथिवी both probably mean heaven. Where is the miracle in measuring the earth?

(81) अध स्मा नो वृधे भवेन्द्र नायमवा युधि । यदन्तरिक्षे पतयन्ति पर्णिनो दिद्यवस्तिग्ममूर्धानः (६१६) = अध अथ यत् यदा अन्तरिक्षे पर्णिनः तिग्ममूर्धानः दिद्यवः पतयन्ति उड्डयन्ते तदा हे इन्द्र नः अस्माकं वृधे भव । युधि नायम् अव. पर्णिनः = feathered. दिद्यवः = arrows. दिद्यु from द्यु = to cut, to pierce? तिग्माः मूर्धानः येषां ते = whose heads are sharp. मूर्धनः must have been the pronunciation for the sake of the metre. नायं? नी = to make offerings, to praise; नीथ = an offering, a praise, wealth. नायः = one that praises or makes offerings; or नायम् अव = give wealth.

(82) विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि घृ । ये अग्नि-जिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन् वर्हिषि मादयध्वम् (६१७) = हे विश्वे देवाः मे मम हवम् आह्वानं शृणुत । ये यूयम् अन्तरिक्षे स्थ अथवा द्यवि दिवि उप स्थ । ये अग्निः जिह्वा येषां तादृशः । ये वा साक्षात् यजत्राः हविर्ग्रहणाय समर्थाः । ते सर्वे यूयम् आस्मिन् वर्हिषि आसद्य सोमपानेन मादयध्वं हृष्टाः भवत. उप is redundant.

(83) यास्ते पूषन् नावो अन्तः समुद्रे हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति । तामि-र्यासि द्रुत्यां सूर्यस्य कामेन कृत श्रव इच्छमानः (६१८) = हे पूषन् याः ते तव

हिरण्ययीः हिरण्मय्यः नावः समुद्रे अन्तरिक्षे अन्तः चरन्ति ताभिः कामेन कृतः श्रवः इच्छमानः सूर्यस्य दूत्यां यासि. Pūshan, it seems, fell in love with the Sun's daughter and wanted to win her. The Sun prescribed a condition that he was to bring Sūryā an immense amount of wealth. P. sought for wealth within the sea and the aerial region but perhaps he could not acquire the prescribed amount. दूत्यां = the work imposed on Pūshan who was to be the Sun's agent (दूत) and who in that capacity had to wander everywhere in search of wealth. Sayana gives a different story. The Sun was engaged in fighting with the demons. His wife desired his return to satisfy her passion. But unable to gratify her, he commissioned Pūshan to solace his wife. कृत is the largest amount of wealth. कृतश्रवः (कृतेन युक्तं श्रवः = the largest possible wealth) may have been a compound. P. went in quest of this amount through incitement of love. अन्तरिक्षे = समुद्रे ?

(84) जमया अत्र वसवो रन्त देवा उरावन्तरिक्षे मर्जयन्त शुभ्राः। अर्वाकपथ उरुजयः कृणुध्वं श्रोता दूतस्य जग्मुषो नो अस्य (७^{३९}) = हे जमयाः जमनि गच्छन्तः वसवः वसुमन्तः देवाः अत्र जमनि पृथिव्यां रन्त। हे शुभ्राः शोभमानाः यूयम् उरौ अन्तरिक्षे मर्जयन्त मृष्टाः स्नाताः शोभावन्तः भवत। उरुजयः वेगवन्तः यूयं पथः अर्वाक् कृणुध्वम्। नः अस्माकम् अस्य जग्मुषः गच्छतः दूतस्य अग्नेः श्रोता दृणुत. If the gods are moving about on earth (जमयाः), then they should halt (रन्त). If for the sake of good, fine looks, they are washing themselves in heaven, they should turn their paths or steps downwards. They should listen to the messenger, Agni.

रम् (= to halt) + त = रन्त (imperative 2nd per. pl.). मृज् = to wash and make charming. शुम् (= to look fair) + राः = शुभ्राः = handsome. कृणुध्वं = कुरुत. श्रु + त = श्रोत.

(85) यदन्तरिक्षे यदिवि यत्पञ्च मानुषाँ अनु। नृम्णं तद्वत्तमाश्विना (८^३) = Give (धत्तं) us, O Aswins, whatever (यत् तत्) wealth (नृम्णं) lies in heaven, the aerial region and among (अनु) the 5 Āryan tribes i. e. on earth. जनान् अनु = जनेषु.

(86) यदन्तरिक्षे पतथः पुरुषुजा यद्वेमे रोदसी अनु । यद्वा स्वधामि-
रधितिष्ठथो रथमत आ यातमश्विना (८१^{१०}) = Come down (आ यातं), O
Aswins, from (अतः) wherever you are, whether you are flying
(पतथः) in the aerial region or in heaven and earth, or whether
you are seated in your chariot with vessels of Sōma.

यद्वेमे = यत् + वा + इमे. अनु = मध्ये. रोदसी अनु = रोदस्योः. स्वधामिः =
with potfuls of Sōma.

(87) यद्वासि रोचने दिवः समुद्रस्याधि विष्टपि । यत्पार्थिवे सद्ने
वृत्रहन्तम यदन्तरिक्ष आ गहि (८१^{१०}).

दिवः रोचने = दिवि. समुद्रस्य विष्टपि अधि. विष्टपि ? पार्थिवे सद्ने =
पृथिव्याम्.

(88) एष शुष्मसिष्यददन्तरिक्षे वृषा हरिः । पुनान इन्दुरिन्द्रमा (९१^{१०})
= वृषा वृषवलः हरिः हिरण्यवर्णः शुष्मी बलवान् एषः इन्दुः इन्द्रम् आ
प्रति इन्द्रार्थं पुनानः पूयमानः अन्तरिक्षे कलशे असिष्यदत् क्षरति. स्यद् =
to run, to flow.

(89) सप्त स्वसूरुषीर्वावशानो विद्वान् मध्व उज्जभारा दृशे कम् ।
अन्तर्येमे अन्तरिक्षे पुराजा इच्छन् वन्निमविदत्पूषणस्य (१०६) = अरुषीः
प्रकाशमानाः सप्त स्वसूः वावशानः कामयमानः विद्वान् अग्निः मध्वः उदकात्
दृशे कं दर्शनाय जनाः पश्येयुः इति उदात्तहेतोः सूर्यम् उत् जभार जहार ।
पुराजाः पुरा जातः अग्निः अन्तरिक्षे दिवि अन्तर् येमे गतवान् । वन्नि रूपं
दातुम् इच्छन् पूषणस्य सूर्यस्य सूर्याय तं वन्नि रूपम् अविदत्.

Agni desires the company of the 7 bright sisters viz. the 7
waters who are his mothers. He sent up the Sun out of water
into heaven to enable people to see. He goes into heaven and
gives light to the Sun; or he seeks and obtains the lustre of the
Sun.

Agni's illumining the Sun is a favourite idea with the Vedic
poets. पूषणस्य occurs here only. It ought to be पूष्णः. The Sun's
rising out of the ocean is a popular belief.

(90) अग्निमुक्थैर्कपयो वि हवयन्तेऽग्निं नरो यामनि वाधितासः ।
अग्निं वयो अन्तरिक्षे पतन्तोऽग्निः सहस्रा परि याति गोनाम् (१०६) =
Rshis invoke (विहवयन्ते) Agni by their praises or prayers. Trou-

bled (वाधितासः) on the road (यामनि) men (call on him for help). (Even) birds flying in air (call on him). Agni gives (परियाति) thousands (सहस्रा) of cows (गोनां).

The old idiom was अन्तरिक्षेण पत्.

(91) उभयाविन्नुप धेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिशानोऽवरं परं च । उतान्तरिक्षे परि याहि राजन् जम्भैः सं धेह्यभि यातुधानान् (१०^{६७}) = हे उभयाविन् अग्ने अवरं परं च दंष्ट्रं शिशानः हिंस्रः त्वम् उभा उभौ दंष्ट्रौ उभे दंष्ट्रे उपधेहि । हे राजन् अन्तरिक्षे परि याहि । जम्भैः यातुधानान् अभि संधेहि.

उभयाविन् ? उभयाविनं (८^१) qualifies इन्द्रं. विन् is a possessive termination. What is the उभय which Agni and Indra possess ? Is it the two rows of teeth ? or the store of wealth in heaven and earth ? दंष्ट्र is masculine and is the same as जम्भ (= a jaw). दंष्ट्रा f. is classical. We have दंष्ट्रैः in 2^{१३}. उपधेहि = close the two rows of teeth and crush between them the sorcerers. परि = everywhere, all round. यातु = magic. यातुधानः = a store of magic, one full of magic, a sorcerer. अभि-संधेहि = surround, press (them) on all sides (with thy teeth). हिंस्र + रः = हिंस्रः. शिशानः from शो or शा to whet.

(92) यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम् । यद्वान्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं तमस्ता विध्य शर्वा शिशानः (१०^{६७}) = हे जातवेदः अग्ने इदानीं यत्र यत्र यातुधानं तिष्ठन्तं चरन्तं वा यद्वा अन्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं पश्यसि तत्र तत्र शिशानः अस्ता त्वं तं शर्वा विध्य.

पथिभिः is not wanted. शिशानः requires an object like शरं. शर्वा instr. sing. of शरु (= an arrow). अस् (= to throw) + तृ. अस्ता = an archer. विध्य = pierce (him).

(93) येन द्यौरग्रा पृथिवी च दृहला येन स्वः स्तभितं येन नाकः । यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम (१०^{१३१}) = येन उग्रा पृथिवी च द्यौः दृहला दृढीकृता येन स्वः स्तभितं येन नाकः स्तभितः यः अन्तरिक्षे स्थित्वा रजसः विमानः निर्माता सः कः देवः । कस्मै देवाय वयं हविषा विधेम हविः अर्पयिष्यामः.

द्यौ, स्वर, नाक and रजस् mean heaven. अन्तरिक्षे = in heaven or in space. Who measured (विमानः) heaven (रजस्) by taking his stand in heaven or in space. The whole Rk. seems to speak

of heaven only. Vide 80. उज्ज् + र् = उग्र. उज्ज् must have existed once and meant to grow strong. स्तम्भ् = to prop up, to hold on high.

(94) अन्तरिक्षे पथिभिरीयमानो न निविशते कतमच्चनाहः । अपां सखा प्रथमजा कृतावा कस्विजातः कुत आ बभूव (१०^{१६८}) = Vāta, always running (ईयमानः) or rushing along the paths in the aerial region, rests (निविशते) not on any (कतमत्) day (अहः) whatever (चन). The friend of waters (अपां सखा), the first-born (प्रथमजाः), possessed of water (कृतावा), where indeed (कस्वित्) was he born and whence has he come? Or कुत आ बभूव = कस्वित् जातः.

कुतः आ = कुतः. आ = from. पथिभिः is not wanted.

अन्तरिक्ष्या

(95) प्रवत्वतीयं पृथिवी मरुद्भ्यः प्रवत्वती चौरभवति प्रयद्भ्यः । प्रवत्वतीः पथ्या अन्तरिक्ष्याः प्रवत्वन्तः पर्वता जीरदानवः (५^{५७}).

प्रवत् = प्र + वत्. The word is feminine. It means a flowing, rushing stream and also an incline, a slope. प्रवत्वती = sloping, easy to pass along. The Maruts have an easy passage anywhere and everywhere. प्रयद्भ्यः = to them going with speed. अन्तरिक्ष्याः = aerial (paths). जीरं स्तुत्यं दानु येषां = (mountains) that have praiseworthy gifts.

(96) स विश्वा दाशुषे वसु सोमो दिव्यानि पार्थिवा । पवतामान्तरिक्ष्या (९^{६६}) = स सोमः दाशुषे हविः दत्तवते विश्वा विश्वानि दिव्यानि पार्थिवा पार्थिवानि अन्तरिक्ष्या अन्तरिक्ष्याणि वसु वसूनि आ पवतां पवनेन ददातु. आ + पवतां = may (he) give while being purified. Is it आन्तरिक्ष्या or अन्तरिक्ष्या ? The 1st would be classical, the 2nd ancient. The 9th and the 10th Mandalas make an approach to modern Sanskrit. Therefore it is likely that the word is आन्तरिक्ष्या.

(97) ते विश्वा दाशुषे वसु सोमा दिव्यानि पार्थिवा । पवन्तामान्तरिक्ष्या (९^{६७}). Here we have ते and सोमाः पवन्तां while 96 has सः and सोमः पवतां. That is the only difference between the two.

अन्तरिक्षप्राः

(98) Savitr is अन्तरिक्षप्राः (७^{१५}); so is Sōma (९^{६५}). Here अन्तरिक्ष is heaven. Sōma's garment is said to be दिविस्पृशं in the same Rk. (९^{६५}) which proves that अन्तरिक्ष is heaven.

अन्तरिक्षप्रां

(99) This adjective qualifies इन्द्रं (१^{५३}). Indra subdued heaven and therefore occupied it. The word is used of Ūrvaśī (१०^{१५३}). She is also रजसो विमानी (१०^{१५३}). Both adjectives mean, who occupies heaven.

अन्तरिक्षसत्

(100) वसुरन्तरिक्षसत् (४^{५०}) is said of Agni who, being born in heaven, must have a seat there.

अन्तरिक्षपुद्भिः ?

(101) तुग्रो ह भुज्युमश्विनोदमेघे रयिं न कश्चिन्ममृवाँ अवाहाः । तमूहयुनौभिरात्मन्वतीभिरन्तरिक्षपुद्भिरपोदकाभिः (१^{१३६}) = हे अश्विना अश्विनौ न यथा ममृवान् कश्चित् रयिम् अव जहाति तथा तुग्रः भुज्युम् उदमेघे अव अहाः अजहात् । तदा अन्तरिक्षपुद्भिः अपोदकाभिः आत्मन्वतीभिः नौभिः तम् युवाम् ऊहयुः. उदमेघे = समुद्रे (सायणः). The word मेघ occurs once again (१^{१६१}) and means a drink (of Sōma). Tugra, it seems, was drunk and in a fit of inebriation or delirium tremens cast his son into the sea, as one on the brink of death and therefore not being quite conscious gives away his wealth to a stranger. उदमेघे = after drinking उद which may mean a large quantity of a liquid. उदमेघे corresponds to ममृवान्. The As'wins fetched B. out by using water-tight (अपोदकाभिः), strong (आत्मन्वतीभिः) or living, boats. अन्तरिक्षपुद्भिः ? उदपुत् means swimming in water (४^{५५} । ९^{१७८}). So अन्तरिक्षपुत् = swimming or floating in the sea, going deep into the sea and yet not admitting even a drop of water. अन्तरिक्ष = the sea. पु = to dive into. पु = पु = to swim. प्लव comes from पु and occurs in RV. (१^{१६३}). प्लवते (१०^{१५५}) = floats.

अमुया

This word is used 7 times and seems to stand for something deadly, old age, perhaps death itself, something that must not be even named. It expresses the dislike or even hatred felt by man for old age or death. निर्ऋति is most probably the wicked one. She gives the final stroke.

(1) समिन्द्र गर्दभं मृण नुवन्तं पापयामुया (१३३) = Destroy (समृण) this braying (नुवन्तं) ass (गर्दभं) by (the help of) this wicked one. Indra is asked to call in death to give a coup-de-grace to a certain enemy.

(2) नदं न भिन्नमुया शयानं ० अति यन्त्यापः (१३३) = The waters which Vṛtra had hemmed in rush (यन्ति) over (अति) him as he lay (शयानं) owing to her (अमुया), being broken (भिन्नं) like a bull (नदं). V. lies like a slaughtered bull. Vṛtra's body was broken by Indra's bolt.

(3) अतश्चिदा जनिषीष्ट प्रवृद्धो मा मातरममुया पत्तवे कः (४१६) = Thou hast been born (जनिषीष्ट), abnormally (प्र) grown (वृद्धः), even (चित्) of her (अतः आ), O Indra. Do not cause (कः) thy mother to fall dead (पत्तवे) by (the act of) this one.

Indra lay in his mother's womb for an unconscionably long period (४१६) and grew so big that he endangered her life. The gods pray that the son be not the cause of his mother's death.

(4) जिनाति वेदमुया हन्ति वा (५३३) = Indra either (वा) conquers (जिनाति) him (who does not worship him) or by her (अमुया) kills him.

वेद = वा + इत्. इत् = certainly.

(5) अश्रीरा तनूर्भवति रुशती पापयामुया । पतिर्यद्वध्वो वाससा स्वमङ्गमभिधित्सते (१०६३) = when (यत्) the husband (पतिः) covers (अभिधित्सते) his body with a particular garment (वाससा), of the bride (वध्वः), that body (तनूः), however lustrous (रुशती) is stripped of that lustre (अश्रीरा भवति), being touched by this wicked one (पापया अमुया).

That garment brings on old age which discolours the skin in a moment.

(6) कर्हिं स्विता त इन्द्र चेत्यासदघस्य यद्भिनदो रक्ष एषत्। मित्रकुवो यच्छसने न गावाः पृथिव्या आपृगमुया शयन्ते (१०१३) = हे इन्द्र ते तव सा चेत्या कर्हिं कुत्र स्वित् खलु असत् भवति यत् यया अघस्य एषत् रक्षः त्वं भिनदः। यत् यया शसने मित्रकुवः गावः न पृथिव्याः आपृक् शयन्ते. चेत्या (from चित् to burn) = a burning missile. अघस्य = of the villain. एषत्? flying (from ईष् to fly)? रक्षः = a magic spell. भिनदः = अभिनत्. मित्रकुवः? It occurs here only. मित्रकुवः = मित्रद्रुहः? यच्छसने = on being cut (शसने) by which. These villains lie (शयन्ते) c'osely touching or embracing (आपृक्) the earth like so many butchered beasts. अमुया = (being killed) by this wicked one. Ultimately it is she (death) that kills.

(7) पुराणौ अनुवेनन्तं चरन्तं पापयामुया। असूयन्नभ्यचाकशं तस्मा अस्पृह्यं पुनः (१०१३) = अमुया पापया पुराणान् पितृन् अनु तेषां मध्ये वेनन्तं वसन्तं चरन्तं च अभ्यचाकशम्। असूयन् तस्मै पुनः अस्पृह्यं च. The 1st Rk says:—our father dwells among the ancient forefathers in Yama's house. I saw, says the composer of the sūkta, my father dwelling and moving among them owing to (the act of) (this wicked one who had killed him) Yearning (असूयन्) for him, I wished (अस्पृह्यं) him back.

अमृक्त

The word is the negation of मृक्त which is pp. of मृज् to wash. Agni is called मृक्त्वाहस् (५१६) i. e. a carrier of Sōma-juice that has been washed and cleansed in water. Sōma has to be diluted in water and then to be mixed with milk that it may lose its unsightly hue. It is this diluted and mixed Sōma that is conveyed to the gods. मृक्त occurs in this compound only and is not found used by itself anywhere. मृज्, however, is used very frequently. अद्भिर्गोभिर्मृज्यते अद्भिभिः सुतः (९१६) = Sōma crushed with stones has its juice washed (मृज्यते) with water and milk. A thing has to be washed when it is dirty.

But certain things never get dirty or soiled ; they are ever new. Heaven and earth are called अजरे अमृक्ते (11); old age never soils their youth. क्रतु (1), श्रवः (5), रत्न (7). mean wealth. ओमानं (6) and रातिः (8) imply wealth. Wealth being gold must look bright. So रथ (2) and वासस् (12). पात्र (4) contains bright Sōma. Waters (9 and 10) are bright. So heaven and earth (11) and Indra (3). Brightness may be due to colour or youth. Indra and heaven and earth are ever young and therefore bright. Gold, chariots, and milk have a bright look. अमृक्त therefore ultimately means bright. Inexhaustible wealth is no doubt desirable; but inexhaustible may not be the meaning of अमृक्त.

अमृक्तः

(1) साव्हान् विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः । अग्निस्तुविश्रवस्तमः (३१३) = Agni bears down (साव्हान्) all possible (विश्वाः) foes (अभियुजः). He is the ever bright (अमृक्तः) treasure (क्रतुः) of the gods. He is the greatest of those that possess immense wealth. तुवि असंख्यतं श्रवः धनं येषां ते तुविश्रवसः । तेषु श्रेष्ठः तुविश्रवस्तमः. युज् = a friend. अभियुज् = a foe. The word is feminine. क्रतुः = a treasure. We are told that the gods deposited wealth in Agni who therefore is the ever bright treasure of the gods.

(2) आ वो वाहिष्ठो वहतु स्तवधै रथो वाजा क्रमुक्षणो अमृक्तः (७३७) = हे वाजाः हे क्रमुक्षणः वाहिष्ठः अमृक्तः रथः वः स्तवधै आ वहतुः वाहिष्ठः = quickest in conveying. स्तवधै = स्तोतुम्. वाजाः = वाजिनः = possessed of wealth. क्रमुक्षणः was another name of the Rbhus who were also called Vājas. Though chariots have to be washed daily in order to keep them clean and make them look bright, this chariot was an exception, as it was ever clean and bright.

(3) एवेदेप तुविकूर्मिर्वाजौ एको वज्रहस्तः । सनादमृक्तो दयते (८३३) = सनात् अमृक्तः तुविकूर्मिः वज्रहस्तः एकः एव इत् एव एषः वाजान् दयते. सनात् = always. अमृक्तः = never soiled by old age, ever young and

bright. तुवि कूर्मि यस्य सः = having immense wealth. कूर्मि is to be found in तुविकूर्मि only and never by itself or in any other compound. I do not know its derivation nor its meaning and gender. दयते = ददाति.

अमृक्तं

(4) तुरीयं पात्रममर्त्यममृक्तं द्रविणोदाः पिबतु द्राविणोदसः (२३७) = अमर्त्यम् अमृक्तं तुरीयं पात्रम् अस्ति । तस्मात् द्रविणोदसः द्रविणोदाः पिबतु. होत्र, पोत्र and नेष्ट्र are the names of 3 vessels. द्रविणोदस् is the fourth. It is bright (अमृक्तं) and immortal. As Agni is bright and immortal, so is his vessel- द्रविणोदस् is its name. The द्र of द्रविणोदसः is lengthened for metre.

(5) श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तम् (६१). श्रवस्यवः = श्रवः धनम् इच्छन्तः. आपन् = आपुवन्.

(6) ओमानमापो मानुषीरमृक्तं धात तोकाय तनयाय शं योः (६७) = हे मानुषीः आपः तोकाय तनयाय अमृक्तम् ओमानं शं योः धात. मानुषीः = मनुषः इमाः = belonging to Manus, the human progenitor or given to man. ओमानं = शं योः = welfare. अमृक्तं = bright. धात = धत्त. तोकाय = तनयाय = for prosperity, that we may be rich and prosperous. तोक and तनय do not mean sons or offspring here.

(7) यूयं हि रत्नं मघवत्सु धत्थ स्वर्दश ऋभुक्ष्णो अमृक्तम् (७३). रत्नं = धनं = wealth. स्वर्दशः = those that see the sun; alive. ऋभुक्ष्णः may be a name of the gods. Indra is ऋभुक्षाः. अमृक्तं रत्नं = bright wealth.

अमृक्ता

(8) इन्द्र यथा ह्यस्ति ते उपरीतं नृतो शवः । अमृक्ता रातिः पुरुहूत दाशुषे (८३) = हे पुरुहूत नृतो इन्द्र यथा ते तव अपरीतं शवः अस्ति तथा हि दाशुषे तव अमृक्ता रातिः अस्तु. नृतुः (नृ + तुः) = one that gives, a donor. अपरीतं (अ + परि + इतं) = not opposed. शवः = बलं. रातिः = दानं. दाशुषे = हविः दत्तवते. अमृक्ता = bright as a gift of gold must be.

अमृक्ताः

(9) क्रतेन देवीरमृता अमृक्ता अर्णोभिरापो मधुमद्भिरग्ने । वाजी न सर्गेषु प्रस्तुभानः प्रसदमित्स्त्रवितवे दधन्वुः (४६^{३३}) = हे अग्ने अमृताः अमृक्ताः देवीः देव्यः आपः क्रतेन मधुमद्भिः अर्णोभिः सदम् इत् स्त्रवितवे सर्गेषु प्रस्तुभानः वाजी न प्रदधन्वुः. अग्ने may originally have been अग्ने to be construed with दधन्वुः.

क्रतेन = अर्णोभिः = उदकेन. मधुमत् = sweet. वाजी न etc. = as a war-horse rushes forth by order. सर्ग = a command (given by a warrior). प्रस्तुभानः ? प्रोत्सहमानः says Sāyana ; rushing ? सदम् इत् = सदैव = ceaselessly. स्त्रवितवे = to flow. दधन्वुः = ran. सर्गेषु प्रस्तुभानः may have been सर्गेषु प्रस्तुभानः आपः = rivers.

(10) सप्तापो देवीः सुरणाः अमृक्ता याभिः सिन्धुमतर इन्द्र पूर्मित् । नवर्ति स्रोत्या नव च स्रवन्तीर्देवेभ्यो गातुं मनुषे च विन्दः (१०^{१२४}) = हे पूर्मित् इन्द्र याभिः त्वं सिन्धुं नवनवर्ति स्रोत्याः स्रवन्तीः च अतर. ताः सुरणाः अमृक्ताः देवीः आपः सप्त आसन् । त्वं देवेभ्यः मनुषे च गातुं धनं विन्दः दत्तवान् असि.

Perhaps सप्तापः is the object of अतरः. Indra crossed the 7 rivers, 90 big streams and 9 small ones. याभिः may have for its antecedent गिरः in the preceding Rk. Exhilarated by praise Indra crossed etc. सुरणाः = sporting, jolly. The number 99 is used of S'ambara's forts, Vītra's, rivers, offerings etc. स्रोत्याः = स्रवन्तीः. Indra crossed all these rivers and the ocean in order to fetch wealth for gods and men.

अमृक्ते

(11) सपत्नी अजरे अमृक्ते (३६^१) = (Heaven and earth are) co-wives (सपत्नी); they know no old age (अजरे), being ever young and therefore bright-looking (अमृक्ते).

अमृक्तेन.

(12) अमृक्तेन रुशता वाससा हरिरमर्त्यो निर्णिजानः परि व्यत (९१^{१९}) = अमर्त्यः हरिः सोमः निर्णिजानः वासः गृणहन् अमृक्तेन नवेन रुशता प्रकाशमानेन वाससा परिव्यत आच्छाद्यत.

The cloth that enfolds Sōma is never soiled and therefore never washed. It is bright. That cloth is cow's milk. निर्णिजानः = being clothed. व्यत from वी to cover oneself with, हरिः = Sōma.

अयास्

This epithet is used of the Maruts (अयासः ११५५ । ११५७ । ३५५ । ५५५ । ६५५ । ७५५ । अयासां ११५८ । ११५९) ; of Sōma (अयासः ९५५ । अयासं ९५५) ; of the river Vipās (अयासं ३५५), and of Agni's flames (अयासः ३५५ । ४५५) .

अयाः is used of the Maruts (अयाः ६५५ । अया इव परि चरन्ति देवाः १०१५५) . It seems to be a name of those gods. अयास् seems to be the base. अयाः अयासौ अयासः । अयासं अयासौ etc. is the declension. But अय also seems to be another base and अयः अयौ अयाः its declension.

अय् (=to rush) may be the root. यस्य ० ज्योतिरकारि हरितो नायसे (१५५) = whose (Agni's) light like that of the Sun (हरितः) has been made (अकारि) to rush (अयसे) in all directions. Here अयसे may be an infinitive of purpose.

मनोजवा अयमानः (८१००) = having a speed of the mind and rushing forward. This is said of the hawk that fetched Sōma from heaven. नीचायमानं जसुरि न इयेनं (४५५) = like a hungry vulture swooping (अयमानं) down (नीचा) .

अयास् may thus mean one that rushes on, a rusher. The Maruts, being storm-gods, rush on; so does the river Vipās; Agni's flames rush in every direction.

अयास्य

Just as Indra is मरुत्वान्, so is he अयास्य i. e. the lord of the rushers. Indra is called अयास्यः (११५२ । ८५२ । १०१५८) . Sōma to whom Indra's qualities, heroic acts and epithets are attributed is also called अयास्यः (९५५) . A priest is called अयास्य (१०५५ । १०१५८) , because he was a devotee of Indra. Was अयास् the name of an Āryan clan? The Maruts may have been its gods and Angiras its priest.

अयासः and उरुगाय

ता वां वास्तुन्युद्मसि गमध्वे यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः। अत्राह तदुरुगायस्य वृष्णः परमं पदमव भाति भूरि (११५). ता = तानि. वां refers to two; but who these two are we do not know. The two are the sacrificer and his wife, say Durga and Sāyana; but there is nothing in the Sukta to show that these two are meant. Most probably Indra and Vishṇu are meant, as the two are mentioned as performing certain exploits in common. Moreover the Sukta is about Vishṇu.

वास्तूनि = houses. उद्यसि = उद्मः = कामायामहे. गमध्वे = to go (infinitive of गम्). गावः = rays. भूरिशृङ्गाः = बहुदीप्ताः (Durga) = shining most. अयासः = always moving, never at rest. अत्र = अह. वृष्णः = विष्णोः. V. is a bull i. e. as strong as a bull. उरुगायस्य = of one that makes long strides. I think that गावः mean the Maruts and not sun-rays. The Maruts are bulls i. e. as strong as bulls. भूरिशृङ्गाः = (bulls have only two horns but) the Maruts have many. अयासः = rushing; this is appropriate in the case of the Maruts. We wish to visit those residences of you two where dwell the bulls (the Maruts) of many horns and that are always rushing. There shines exceedingly the highest seat of Vishṇu of long strides. The Rk. is really obscure, because it is irrelevant in a Sūkta about Vishṇu.

अवनिः

(११) The word means a river in 1, 3, 4, 6, 7 and 11; a river or water in 8 and 13; water in 12; a chariot in 15; a river or a chariot in 2 and 5. The word is unintelligible in 9, 10 and 14. In 9 Rks. it means a river or water; in 1 a chariot; in 2 either a river or a chariot; in the remaining the sense cannot be made out. The meaning of a chariot may be figurative, as a chariot moves either smoothly or fast like a river. अत्र to go may be the root.

अवनिः

(1) यो रायोऽवनिर्महान् सुपारः सुन्वतः सखा। तस्मा इन्द्राय गायत (१६४) =

यः इन्द्रः रायः धनस्य महान् सुपारः अवनिः सुन्वतश्च सखा तस्मै इन्द्राय गायत = Sing songs to that Indra who is a mighty river or ocean of riches, a river that is difficult to cross (सुपारः) and who is a friend of him that offers him Sōma-drink. सुपारः = अपारः = that has very distant banks or no banks. अवनिः = a river or an ocean.

(2) आ वां रथोऽवनिर्न प्रवत्वान् सृप्रवन्धुरः सुविताय गम्याः। वृष्णः स्थातारा मनसो जवीयानहंपूर्वो यजतो धिष्ण्या यः (११६१) = हे वृष्णः वृषवलस्य रथस्य स्थातारा स्थातारौ धिष्ण्यौ धिष्णादेव्याः पुत्रौ अभिनौ मनसः जवीयान् यजतः हविरर्हः यः वां सृप्रवन्धुरः रथः सः अवनिः नदः इव प्रवत्वान् निम्नगतिः : अस्माकं सुविताय कल्याणाय आगम्याः आगच्छतु = O occupants of the strong chariot, O sons of Dhishanā, that chariot of yours that has moving (सृप्र) वन्धुरः, that moves fast or down an incline (प्रवत्वान्), like a river (अवनिः), that is quicker than the mind and is worthy of offerings (यजतः), and that pushes forward (अहंपूर्वः) in competition, let it come to us for our good. प्रवत् (fem.) = a stream. प्रवत्वान् = full of streams, powerful or rushing forth or rushing down an incline.

Or there may be no comparison in which case न would mean immediately. अवनिः = रथः. प्रवत्वान् = rushing down an incline.

सृप्राः वन्धुरः यस्य स सृप्रवन्धुरः. त्रयो वन्धुरो ये सनीलाः (१३९) = there were 3 V's that entered into one common hole. Sometimes there were 8 V's (10३९). Sometimes वन्धुर qualifies रथः, sometimes it stands for रथः. वन्धुः वन्धुरौ वन्धुरः is the declension. The word is masculine. But what is V.? Can it be a pole? There were 3 poles to the chariot of the Aświns. In the present Rk. the V's are moveable. European scholars translate the word by 'seat.' There might be 3 seats or even 8. But would these seats be movable? I think the word means a pole.

यजतः = worthy of offerings. This is the usual interpretation ; but I think it means one that gives wealth. यज् = to give.

अवनिं

(3) आदस्य ते ध्वसयन्तो वृथेरते कृष्णमभ्वं महि वर्षः करिकतः । यत्सीं महीमवनिं प्राभि मर्मृशदभिश्चसन् स्तनयन्नेति नानदत् (११६०) = आत् अनन्तरं महि महत् वर्षः बल करिकतः भृशं कुर्वतः अस्य ते तव ज्वालाः कृष्णम् अभ्वं मेघं ध्वसयन्तः अधः पातयन्तः वृथा वेगेन ईरते गच्छन्ति । यत् यदा सीम् अयं मेघः महीं महतीम् अवनिं नदीम् अभिमर्मृशत् ददत् अभिश्चसन् स्तनयन् नानदत् प्र वेगेन एति = When the dark cloud (सीं), pouring down a mighty river, that is, a deluge of water, goes fast (प्र), roaring, thundering and bellowing (अभिश्चसन् = स्तनयन् = नानदत्), immediately (आत्) thy flames, putting forth great power (वर्षः) and shattering that dark cloud (कृष्णम् अभ्वं), march (ईरते) fast (वृथा).

(4) त्वं महीमवनिं विश्वधेनां तुर्वीतये वय्याय क्षरन्तीम् । अरमयो नमः सैजदर्णः सुतरणो अकृणोरिन्द्र सिन्धून् (४१९) = हे इन्द्र वय्याय वेः पुत्राय तुर्वीतये नमसा तस्य हविषः सामर्थ्येन क्षरन्तीं वहन्तीं विश्वाः धेनाः कुल्याः यस्याः तां महीं महतीम् अवनिं नदीं तस्याः एजत् वेगेन वहत् अर्णः उदकं च अरमयः अस्तम्भयः । सिन्धून् च सुखेन तरणीयान् अकृणोः अकरोः = To oblige Turviti, son of Vi, who made offerings (नमसा) to thee, thou didst stop a flowing (क्षरन्तीं) mighty river that had branches everywhere (विश्वधेनां) and its rushing (एजत्) water and madest the rivers easy to cross.

अवनयः

(5) उत न ईं मरुतो वृद्धसेनाः स्मद्रोदसी समनसः सदन्तु । पृषदश्वासोऽवनयो न रथा रिशादसो मित्रयुजो न देवाः (११६१) = उत मरुतः देवाः नः अस्माकम् ईं सदन्तु । कीदृशाः मरुतः । वृद्धसेनाः । समनसः । अवनयः रथाः न इव पृषदश्वासः । मित्रयुजः न इव रिशादसः =

May the Maruts sit (सदन्तु) on this (ईं) of ours. Their host or number (सेना) is always large (वृद्ध). They possess wealth (समनसः). Like chariots (अवनयः = रथाः) they have red (पृषत्) or bright horses (अश्वासः). Like मित्रयुक्स् they give wealth (रिशादसः).

... स्मद्रोदसी ? स्मत् + रोदसी. स्मत् = सह ? रोदसी = रोदस्या. R. is the common wife of the Maruts. May they occupy this seat with their wife R. Is this the sense ? Or does स्मद्रोदसी etc. mean ईम् एते प्रशस्ते रोदसी रोदस्यौ द्यावापृथिव्यौ सदन्तु आसीदन्तु = may they sit on or occupy heaven and earth that are so specious ? नः स्मद्रोदसी = specious heaven and earth made by us i. e. two specious seats made by the sacrificer for seating the Maruts.

(6) सं यं स्तुभोऽवनयो न यन्ति समुद्रं न स्रवतो रोधचक्राः । स विद्वौ उभयं चष्टे अन्तर्वृहस्पतिः (१^{१३०}) = यथा अवनयः स्रवतः नद्यः समुद्रं संयन्ति सह गच्छन्ति तथा यं वृहस्पतिं स्तुभः स्तुतयः सं यन्ति सह गच्छन्ति सः विद्वान् वृहस्पतिः उभयं देवान् मनुष्यांश्च अन्तर् चष्टे पश्यति.

अवनयः = स्रवतः = नद्यः. रोधचक्राः ? It qualifies अवनयः or स्रवतः and may mean:—(rivers) with their wheels moving over obstacles (रोध).

(7) इमाम् नु कवितमस्य मायां महीं देवस्य नकिरा दधर्ष । एकं यदुद्गान पृणन्त्येनीरासिञ्चन्तीरवनयः समुद्रम् (५६१) = नकिः न कोऽपि कवितमस्य देवस्य वरुणस्य इमां महीं महतीं मायाम् ऊ नु खलु आदधर्ष निरुणद्धि । यत् यस्मात् आसिञ्चन्तीः आसिञ्चन्त्यः वहन्त्यः एनीः एन्यः अवनयः उद्गा उदकेन समुद्रम् एकमपि सन्तम् न पृणन्ति.

कवितमस्य = of the greatest miracle-worker. माया = thau maturgy. एनीः = cows, here rivers. The deep, bottomless sea is Varuna's creation. The sea is never full, even though all rivers are pouring their contents into it unceasingly.

अवनीः

(8) अस्येदेव शवसा शुपन्तं वि वृश्चद्वज्रेण वृत्रमिन्द्रः । गा न द्राणा अवनीरमुञ्चदभि श्रवो दावने सचेताः (१^{६३}) = अस्य स्वस्य इत् एव शवसा बलेन इन्द्रः शुपन्तम् अपः शोषयन्तं वृत्रं वि वृश्चत् अवृश्चत् । सचेताः दानशीलः इन्द्रः श्रवः धनं दानवे दातुं द्राणाः त्रियमाणाः गाः इव अवनीः जलानि अभि अमुञ्चत्.

अस्य or अस्मै stands at the beginning of every Rk, except the last, of this Sūkta. अस्येव is here meaningless. Vṛtra dries up water ; Indra therefore cuts him to pieces. वृ (to cover) + आनाः = द्राणाः = impounded, दावने dative singular of दावन्. It

governs अवः. चेतसा सहितः सचेताः. चेतस् (from चित् to give) = a gift.

(9) सनात्सनीळा अवनीखाता व्रता रक्षन्ते अमृताः सहोभिः (१६३) = सनीळाः एकस्थानस्थाः अवाताः अर्हिंसिताः अवनीः अवनयः रक्षितारः अमृताः मरुतः सहोभिः बलैः सनात् सदैव व्रता व्रतानि रक्षन्ते. अवाताः = themselves unhurt. अवनीः (from अच् to protect) = protectors? Can अवनीः mean chariots? The Maruts move fast like chariots or they are Indra's chariots? The only thing clear about अवनीरवाताः is the alliteration which we also observe in सनात्सनीळाः.

(10) यः पुष्पिणीश्च प्रस्वश्च धर्मणाधि दाने व्यवनीरधारयः । यश्चासमा अजनो दिद्युतो दिव उरुऊर्वा अभितः सास्युवथ्यः (२७३) = हे इन्द्र यः त्वं पुष्पिणीः पुष्पवतीः प्रस्वः फलवतीः ओषधीः अवनीः नदीः च दाने (?) अधि धर्मणा व्यवधारयः यश्च द्युलोकात् उरुः सन् ऊर्वान् गोसंधान् अभितः दिवः असमाः विषमाः दिद्युतः अजनः अजनयः सः त्वम् उक्थ्यः स्तुत्यः असि.

Indra stations on the earth by his power of holding them there (धर्मणा) waters and flowering and fruit-bearing plants. दाने? There are large herds of cattle (ऊर्वा) that belong to the enemy. Indra surrounds them with his terrible missiles and captures them. These cows are perhaps waters imprisoned by Vṛtra. दिद्युतः = missiles, thunderbolts.

(11) तुभ्येदमग्ने मधुमत्तमं वचस्तुभ्यं मनीषा इयमस्तु शं हृदे । त्वां गिरः सिन्धुमिवावनीर्महीरा पृणन्ति शवसा वर्धयन्ति च (५६३) = हे अग्ने इदं मधुमत्तमं स्वादुतमं वचः स्तुतिः तुभ्यम् अस्तु । इयं मनीषा तुभ्यम् अस्तु । तव हृदे हृदयाय च शं सुखदात्री अस्तु । यथा महीः महत्यः अवनयः नद्यः सिन्धुम् आ पृणन्ति वर्धयन्ति च तथा इमाः गिरः त्वाम् आपृणन्तु वर्धयन्तु च. तुभ्येदं = तुभ्य + इदम्. तुभ्य = तुभ्यम्.

(12) सरस्वति देवनिदो नि बर्हय प्रजां विश्वस्य वृसयस्य मायिनः । उत क्षितिभ्योऽवनीरविन्दो विषमेभ्यो अस्रवो वाजिनीवति (६६३) = हे वाजिनीवति धनवति सरस्वति देवनिदः देवानां निन्दकान् विश्वस्य सर्वस्य मायिनः वृसयस्य प्रजां च निबर्हय नाशय । उत अपि च क्षितिभ्यः पञ्च जनेभ्यः अवनीः जलानि त्वम् अविन्दः दत्तवती असि । एभ्यः देवानां निन्दकेभ्यश्च विषम् अस्रवः स्रवः.

(cp. अवातिरतं वृसयस्य शेषः. (११३). Who was B? a Papi? विषं= poison.

(13) रदत्पथो वरुणः सूर्याय प्राणींसि समुद्रिया नदीनाम् । सर्गो न सृष्टो अर्वतीर्कृतावन् चकार महीरवनीरहभ्यः (७६) = Varuṇa carved out (रदत्) paths for the Sun (to go along) and let loose the waters (अर्णींसि) of rivers (नदीनां) that they may fall into the sea समुद्रिया = समुद्रियाणि). Giving water (कृतायन्) he gave (चकार) the great (महीः) powerful (अर्वतीः) waters (अवनीः) to the days i. e. to men that love day-light (as against their foes that hate it).

अहभ्यः = अहर्विद्भ्यः = स्वर्विद्भ्यः = पञ्च जनेभ्यः. सर्गो न असर्जि is said of Bṛhaspati (११३); सर्गो न सृष्टो अदधावदवा (९७) is said of Sôma who rushes like a current of water. सर्गः = प्रवाहः. Just as a fall of rain from the clouds gives plenty of water, so does Varuṇa. अर्वतीः = mares, mare-like, powerful like mares. Does सर्ग mean a horse let loose? Such a horse rushes towards a herd of mares. Varuṇa may be compared to a fleet horse.

(14) स यद्धोऽवनीर्गोष्वर्वा जुहोति प्रधन्वासु सन्निः । अपादो यत्र युज्यासोऽरथा द्रोण्यश्वास ईरते घृतं वाः (१०६) = सन्निः सरणशीलः सः यद्धयः अर्वा अश्वबलः इन्द्रः प्रधन्वासु प्रधने संग्रामे गृहीतासु गोषु मेघेषु अवनीः जलानि जुहोति स्थापयति । यत्र यस्मिन् अन्तरिक्षे अपादः पादरहिताः अरथाः रथेषु अयुक्ताः द्रोणयः मेघाः एव अश्वाः युज्याः अश्वाः घृतं वाः उदकम् ईरते प्रेषयन्ति = That son of strength (यद्धयः), that horse (अर्वा) that is always agog (सन्निः) put (जुहोति) into the cows (गोषु) captured in battle (प्रधन्वासु) there (in the sky) where horses (युज्यासः) in the shape of clouds without legs (अपादः) and not yoked to chariots (अरथाः) send down (ईरते) water (घृतं=वाः).

Indra charges clouds with water. These clouds are huge vessels (द्रोणी). They are horses without legs. They are not yoked to any vehicle.

युज्याः = अश्वाः. घृतं = वाः = उदकम्.

Or

सन्निः सः अर्वा अवनीः जुहोति । यत्र अपादः अरथाः युज्याः

द्रोण्यश्वाः घृतं वाः ईरते. यव्याः and प्रधन्वासु occur here only. I do not know what they mean and how they are to be construed with the other words. धन्वन् means a sandy desert. प्रकृष्टानि धन्वानि यासु ताः प्रधन्वाः तासु. प्रधन्वासु = in sandy tracks. The rain-god always on the move (सन्निः) sends down (जुहोति?) waters (अवनीः), daughters of Dyaus (यव्याः), into sandy tracts. गोषु अर्वा (a horse among cows) is a strange expression and may mean 'brave or powerful enough to capture cows.

Or

द्रोणि + अश्वासः = horses, that is, Sōmas poured into big jars. Cp. प्रो द्रोणे हरयः कर्माग्मन् पुनानास ऋज्यन्तो अभूवन् (६३७) = The horses (हरयः) i. e. Sōmas go (अग्मन्) forcibly (प्र) to do their work in the jar i. e. for being diluted with the water in the jar. The purified (पुनानासः) Sōmas rush into the jar (ऋज्यन्तः अभूवन्). These horses have no legs, nor are they yoked to any chariots and yet they rush on in company (युज्यासः). युज्य = a companion. घृतं वाः प्रति ईरते = These Sōmas rush (ईरते) towards water (वाः = घृतं) in the jar for dilution.

If this be the sense of the 2nd half, the 1st half also must have something to do with Sōma. He flows on (सन्निः). आसु गोषु अर्वा प्रधन्व = brave as a horse, run or rush (प्रधन्व) fast towards these cows. अर्वा यव्याः यव्हीः अवनीः जुहोति = some one supplies (जुहोति = gives) waters (अवनीः) who are the daughters (यव्हीः) of Dyaus. Sōma himself causes waters to fall like Indra and then dives into them.

Such is Rgvedic interpretation at times! You can extract any sense out of difficult Rks. This attempt of mine may be altogether a failure.

अवनिभ्यः

(15) दशावनिभ्यो दशकक्ष्येभ्यो दशयोक्त्रेभ्यो दशयोजनेभ्यः। दशाभी-
शुभ्यो अर्चताजरेभ्यो दश धुरो दश युक्ता वहद्भ्यः (१०५४). दश अवनयः
येषां = that have ten chariots to sit in. दश कक्ष्याः येषां = that have
ten head-collars tied around their heads. दश योक्त्राणि येषां = that

have ten horse-collars. दश योजनानि येषां = that have ten horses to ride on. दश अभीशवः येषां = that have ten reins. दश धुरः वहद्भ्यः = to them that bear ten yokes on their necks. दश युक्ताः वहद्भ्यः = to them that carry with them ten mares in order to ride on them. अजरेभ्यः = to those that know no old age, that are ever young. अर्चत = offer prayers.

The stones that crush Sōma are held with the ten fingers (of the two hands). These fingers are metaphorically chariots, horses, mares, yokes, reins, collars for the heads and necks of horses. When the crushing stones are horses or mares, they bear yokes (धुरः), have collars tied around their heads and reins. The fingers in their turn are horses (योजन) and mares (युक्ताः). The stones are never chariots. कक्ष or अपिकक्ष is the head. कक्ष्या is the rope or collar around the head of a horse. Or is कक्ष्या a caparison that muffles the body of a horse? अर्च governs the dative of the object; really an object like अर्क or शृणु is understood. Both Yāska and Śāyana have misinterpreted the ṛk. in their hunt for derivation. Thier interpretation is positively unnatural. According to them अवनि and the other words mean fingers.

अश्मन्

The word means a stone as in (१) त्वं भिनद्धि अश्मना (११६१) = I break a snake with a stone. Being strong, it was used in constructing cow-pens. (२) अपावृणोद् दुरो अश्मव्रजानां (१०१३९) = Indra threw open the doors of cow-pens made of stone.

(३) अश्मव्रजाः सुदुधा वव्रे अन्तरुदुस्त्रा आजस्रुदुपसो हुवानाः (४११) = हुवानाः आहूयमानाः उपसः उपासः वव्रे अन्तर् वर्तमानाः सुदुधाः सुखेन दुह्यमानाः अश्ममयः व्रजः यासां ताः उस्त्राः उत् आजन् = The Dawns, invoked, have driven out the cows who have been cooped up in stone-enclosures and who can be easily milked. As soon as it dawns, cows are driven out of their enclosure. ववः = an enclosure. Here propably there is allusion to the waters shut up in clouds.

(4) अश्मन्मयानि नहना व्यस्यन् । बृहस्पतिरभिकनिक्रदद्वाः (१०^{११}) = B. going to scatter (व्यस्यन्) i. e. to destroy the enclosures (नहना = नहनानि) made of stones (अश्मन्मयानि) cried out (कनिक्रदत्) to (अभि) the cows (गाः).

Sometimes अश्मन् itself represents an enclosure. (5) अश्मानं विधे विभिदुर्वचोभिर्वजं गोमन्तमुशिजो विवदुः (४^{१५}) = The Us'iks who (ये) broke (विभिदुः) even (चित्) the stone-enclosures (अश्मानं) discovered (विवदुः) i. e. brought out the herds (वजं) of cows.

(6) यस्य गा अन्तरश्मनो मदे दृढहा अवासृजः । अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिव (४^{१३}) = हे इन्द्र यस्य सोमस्य मदे अश्मनः अन्तरं दृढहाः दृढाः गाः त्वम् अवासृजः सः अयं सोमः ते तुभ्यं सुतः । तं पिव.

(7) य उस्त्रिया अप्या अन्तरश्मनो निर्गा अकृन्तदोजसा । अभि व्रजं तन्निषे गव्यमश्व्यं वर्माव धृष्णवा रुज (९^{१०८}) = यः ओजसा बलेन अप्याः अम्मयाः उस्त्रियाः गाः अश्मनः अन्तरं वर्तमानाः निः अकृन्तत् अकृन्तः स त्वं गव्यम् अश्व्यं व्रजम् तन्निषे तनोषि । हे धृष्णो वर्मा इव ताः गाः अभि आ रुज.

अप्याः गाः = watery cows i. e. waters (enclosed by Vṛtra). निर + अकृन्तत् = brought out, released, by wounding and killing Vṛtra. तन् = to scatter. धृष्णो = O daring one. वर्मा = an armour-clad warrior. आ + रुज = destroy.

(8) बृहस्पतिरुद्धरश्मनो गा भूम्या उद्रेव वि त्वचं विभेद (१०^{१८}) = B. going to take out (उत् + हरन्) cows (गाः) from within the enclosure (अश्मनः) broke (वि + विभेद) the skin (त्वचं) i. e. the wall of the enclosure as Indra breaks the surface of the earth with water.

Perhaps अश्मन् in अश्मव्रज means a stone-enclosure, the compound being thus solved:- अश्मनि व्रजः यासां ताः अश्मव्रजाः.

(9) अविन्दद् दिवो निहितं गुहा निधिं वेन गर्भं परिवीतमश्मन्यनन्ते अन्तरश्मनि (१^{१३०}) = वेः पक्षिणः गर्भं न इव अनन्ते अश्मनि परिवीतं दिवः गुहा निहितं निधिम् इन्द्रः अविन्दत्. As the chicken before being hatched lies enclosed in the shell, waters lie enclosed in an endless enclosure. It is a treasure kept in a secret part of heaven (गुहा). Indra discovers it and gives it to man.

Forts and implements were made of stone.

(10) शतमश्मन्मयीनां पुरामिन्द्रो व्यास्यत् (४३^०) = Indra scattered (व्यास्यत्) hundreds of stone-forts.

(11) वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः (१०१^०) = pound Sōma with stone-crushers.

Stone being such a strong material, what wonder if men wished their bodies were like stone?

(12) ऋजीते परि वृद्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः (६५^५) = avoid (परिवृद्धि) us, O rushing arrow (ऋजीते); may our bodies be (impenetrable like) stone.

Slings must have been in common use and sling-stones matters of ordinary experience. Bolts from the blue were like sling-stones. (13) The Maruts were armed with such bolts (अश्मदिवः ५१^५). Men naturally wished to be far away from these missiles. (14) अरे अश्मा यमस्यथ (११५^२).

(15) त्वमायसं प्रतिवर्तयो गोर्दिवो अश्मानं (११३^१) = हे इन्द्र गोः वृष-बलस्य दिवः आयसम् अश्मानं त्वं प्रतिवर्तयः = Thou turnedst away the steel-bolt of bull-strong Dyaus.

(16) अश्मानं चित् स्वर्यं वर्तमानं प्र चक्रियेव (५३^०) = (Indra turned away) even the destructive (स्वर्यं) bolt that was whirling round (प्रवर्तमानं) like a wheel. The words are incomplete. I have supplied the words within brackets.

Gods are requested to hurl such bolts on foes.

(17) अव क्षिप दिवो अश्मानमुच्चा येन शत्रुं मन्दसानो निजृवाः (२३^०) = Hurl down from on high the bolt of Dyaus with which in high spirits (मन्दसानः) thou killedst the enemy (Vr̥tra).

(18) प्र वर्तय दिवो अश्मानमिन्द्र (७१^५); प्रवर्तय = put into action, hurl down.

(19) इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यशितसेभिर्युवमश्महन्मभिः (७१^५) = हे इन्द्रासोमौ दिवः परि अग्निना तसेभिः तसैः अश्मानः एव हन्मानः तैः शत्रुं वर्तयतं. वर्तयतं = hurl down (the foe). परि = from. दिवः परि = from heaven.

(20) अश्मेव विध्य दिव आ सृजानस्तपिष्ठेन हेयसा द्रोघमित्रान् (१०६३)
= दिवः आ सृजानः सृज्यमानः अश्मा इव तपिष्ठेन हेयसा द्रोघमित्रान् विध्य
= Strike (विध्य) treacherous (द्रोघ) friends (मित्रान्) with the
hottest (तपिष्ठेन) missile (हेयसा) as does the bolt hurled
(सृजानः) from heaven (दिवः आ).

(21) यो अश्मानं शवसा विश्रदेति (४३३) = Who (Indra) goes forth
bearing the bolt, because of his strength.

(22) (23) Agni was generated from stone (त्वमश्मनस्परि २३१
धमितमग्निमश्मनि २३४). (24) Indra generated Agni out of (that is
by rubbing) two stones (यो अश्मनोरन्तराग्निं जजान १३३) Remem-
bering this parentage, (25) Agni avoids burning stones ; he
burns grass only (परि वृणाक्ति अश्मनस्तृणा दहन ३३६).

The following Rks are more or less difficult. One of them
has resisted all attempts at interpretation.

अश्मास्यं

(26) अश्मास्यमवतं ब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभि यमोजसातृणत् । तमेव
विश्वे पपिरे स्वर्दशो बहु साकं सिसिचुरुत्समुद्रिणम् (२३४) = अश्मास्यं मधुधारं
यम् अवतं ब्रह्मणस्पतिः ओजसा अभि अतृणत् तमेव अवतं विश्वे स्वर्दशः
पपिरे । साकं ते उद्रिणम् उत्सं बहु सिसिचुः = All (विश्वे) the godl
(स्वर्दशः) drank of that very reservoir (अवतं) which had a stone
placed in its mouth (अश्मास्यं), from which honey-streams flow out
(मधुधारं), and which Brahmanaspati broke open by force. All
together (साकं) they made the watery (उद्रिणं) cloud (उत्सं)
yield its full contents.

The cloud is referred to here as a store of water. Its mouth
(आस्यं) is closed with a stone-plug. Its contents are honey-
sweet. B. smashes it. Out flow the contents which gods and
men drink. अश्मा आस्ये यस्य तम् अश्मास्यं. मधुनः धाराः इव धाराः यस्य.
अभि + तृण् = to pierce, to smash. सिच् = to cause to shower.
अवत most probably meant a big leather vessel or bag for storing
water.

अश्मभिः

(27) जरतीभिरोषधीभिः पर्णेभिः शकुनानाम् । कार्मारो अश्मभिर्द्युभिः
हिरण्यवन्तमिच्छति (९.३.२) = कार्मारः जरतीभिः ओषधीभिः शकुनानां पर्णेभिः
पर्णेः अश्मभिः द्युभिः हिरण्यवन्तम् इच्छति. The construction is simple
enough ; but the sense is extremely obscure. कार्मारः occurs
here only. Who is he ? He desires (इच्छति) or seeks the
gold-possessor, namely, Sōma, by means of old herbs, feathers
of birds and stones and द्युभिः (?).

अश्मभिः द्युभिः may mean दिवः अश्मभिः = by the bolts of Dyaus.

पृश्निरश्मा

(28) मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा (५.४५). The Padakāra splits पृश्नि-
रश्मा into पृश्निः and अश्मा. But I think it is a compound word.
पृश्नयः रक्तवर्णाः रश्मानः रश्मयः यस्य = the Sun whose beams are
red. रश्मन् occurs in अरश्मानः (९.३.७) and स्थारश्मानः (५.६७). He
(the Sun) of red beams is placed in the centre of heaven.

(29) अधा न्वस्य संदृशं जगन्वानग्नेरनीकं वरुणस्य मंसि । स्वयं दश्मन्न-
धिपा उ अन्धोऽभि मा वपुर्दृशये निनीयात् (७.६६) = मंसि स्तौमि । यत् यदा स्वर-
सूर्यः अग्निः अधिपाः सर्वेषां पाता अश्मन् अश्मनि वर्तमानः स्थितः अन्धः
अन्धकारम् अभिक्रम्य मा मां प्रति दृशये दर्शनार्थं वपुः तेजः निनीयात् नयति.

अस्य संदृशं जगन्वान् = having gone within his light, seeing
or experiencing his light. अग्नेः वरुणस्य = of Agni who is Varuṇa
i. e. as watchful as Varuṇa. Agni is identified with all the gods.
Here he is Varuṇa. He is also the Sun (स्वर). मन् + स् (of
लेट्) + इ = मंसि. मन् = to praise. संदृक् = अनीकं = वपुः = light.
अश्मन् = अश्मनि. अधिपाः = the protector, Agni. अन्धः = dark-
ness. अभि = अभिक्रम्य = overcoming. Does वपुः mean the
bright Agni ? In that case वपुः अग्निः दृशये परार्थान् द्रष्टुं निनीयात्
नयति = Agni leads me to see things. The 2nd half is very
difficult ; स्वयं दश्मन्नधिपा उ अन्धः cannot be construed. अश्मन्
= अश्मनि. Agni lives in, and is generated from stones.
Wishing to go to i. e. to see his light, I am praising (मंसि) the

light of Agni who is Varuṇa. Sun-bright (स्वर्) Agni lying hidden in stone (अश्मन्), he the overlord (अधिपाः), overcoming (अभि) darkness (अन्धः) should bring (निर्नायात्) unto me (मा = मां) his light (वपुः) to enable me to see (दृश्ये) things. This may or may not be the sense.

अश्मन्वती

(30) अश्मन्वती रीयते सं रभध्वमुत्तिष्ठत प्र तरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमुत्तरेमाभि वाजान् (१०^{१३}). अश्मन्वती was a particular river, says Sāyana.

सं + रभ् = to take hold of for support. A. is flowing (रीयते). Friends, rise up (उत्तिष्ठत), hold on to one another (सं रभध्वं) and cross (प्रतरत) it. Let us leave (जहाम) here (अत्र) those that (ये) are (असन्) without wealth (अशेवाः). We shall cross (उत्तरेम) the river on to (अभि) riches (शिवान् वाजान्).

आहाव

The word occurs 6 times in Rv. in such forms as आहावः, आहावं, आहावाः and आहावान् and in two compounds इष्कृताहावं and द्रोणाहावं.

In 1 we have पात्र and आहाव which latter is evidently a bigger vessel than the former. In 2 आहाव means a big receptacle that can hold any amount of gold or gold-coins. In 3 it means an offering. In 4 and 5 a bucket. In 6 आहाव has the size of a द्रोण; the bucket is as big as a द्रोण. In 4 and 5 अवत is a well and the water in it is to be drawn in buckets to which ropes are tied. In 5 सुवरत्रं qualifies अवतं; yet its natural connection is with इष्कृताहावं. In 6 we have अवतं, द्रोणाहावं and अंसत्रकोशं. अंसत्र, I have come to think, means a roof. So the कोश is as big as a roof. द्रोण may be smaller than अंसत्र. Anyhow आहाव is a big receptacle. आहाव in 3 comes from आ + हु to offer. I do not know what its derivation should be in the rest,

आहावः

(1) इदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्र पिबा सोममेना शतक्रतो । पूर्ण आहावो मदिरस्य मध्वो यं विश्व इदमिह्यन्ति देवाः (१०१३२) = Here is thy vessel (पात्रं) given thee of old (सनवित्तं), O Indra; drink Sōma out of it (एना = अनेन), O thou possessed of immense riches (शतक्रतो). Full (पूर्णः) is this vessel with maddening or inspiring (मदिरस्य) Sōma, a vessel which all the gods desire.

Perhaps pādas 1 and 3 should go together; so also pādas 2 and 4. पात्र = a small vessel. आहाव = a bucket, a tank. What the gods desire is Sōma. यं should have for its antecedent सोमं and not मधु which is neuter.

आहावं

(2) नार्भि यज्ञानां सदनं रयीणां महामाहावमभि संनवन्त (६३) = The gods praise (अभिसंनवन्त) Agni who is the parent (नार्भि) or source of all riches, the home of riches and the great (महां) vessel (आहावं) or receptacle of riches. यज्ञ = to give. यज्ञः = what is given, wealth. Agni is a treasure of wealth.

(3) त्रय आहावास्त्रेधा हविष्कृतम् (१३९) = Three Sōma-vessels are offered to the As'wins. Sōma-offering (हविः) is made (कृतं) thrice (त्रेधा) unto them.

आहावान्

(4) निराहावान् कृणोतन सं वरत्रा दधातन । सिञ्चामहा अवतमुद्रिणं वयं सुपेकमनुपक्षितम् (१०१६१) = Take out or make ready (नि + कृणोतन) the buckets (आहावान्) and put (सं दधातन) ropes round the reservoir. We shall empty (सिञ्चामहे) of its contents the watery (उद्रिणं) reservoir (अवतं) that can be easily emptied (सुपेकं) and which is at the same time inexhaustible (अनुपक्षितं). अवत may have been a big vessel that held large quantities of water or Sōma or some other liquid. It could be made to yield its contents by means of buckets. We drop buckets into a well in order to fetch up water. Or अवत may mean a well or a cloud. A cloud sends down water and yet its contents seem inexhausti-

ble. A reservoir of Sōma may be inexhaustible like a cloud. Vide the preceding quotation.

(5) इक्षुताहावमवतं सुवरत्रं सुपेचनम् । उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम् (१०^{१६})=I am emptying (सिञ्चे) the reservoir (अवतं) to which ropes are attached (सुवरत्रं), that can be easily emptied (सुपेचनं), that contains water (उद्रिणं) and which is inexhaustible (अक्षितं).

इक्षुताः आहावाः यस्मात् = from which buckets (आहावाः) full of water are taken out. इक्षु ?

(6) प्रीणीताश्वान् हितं जयाथ स्वस्तिवाहं रथमित्कुणुध्वम् । द्रोणा हावमवतमश्मचक्रमंसत्रकोशं सिञ्चता नृपाणम् (१०^{१७}). The 1st half uses the language of war-preparations; but that language, used in connection with Sōma, is figurative. Humour the horses (by feeding them well); win (जयाथ) war-booty (हितं); make your chariots bringers of prosperity. The horses are the crushing stones which taste Sōma first. They are therefore put into good humour. Sōma is laid (हितं) on a stone-table. The crushing stones crush it and thus conquer it. The chariot is the pair of hands that extract the Sōma-juice. अवत is the big reservoir of Sōma. A stone-disc covers its mouth (अश्मचक्रं). There is a big vessel (कोश) of the size of (अंसत्र) and a ladle or ladles of the size of a द्रोण. This अवत is to be drunk by the gods (नृपाणं) for which purpose it is to be emptied.

इत्कुणुध्वं was probably इक्षुणुध्वं which word occurs in Rk 2 of this Sūkta. द्रोण is a vessel of a particular size. द्रोण and कलश are often interchangeable. आहाव is as big as a द्रोण. कोश was bigger than आहाव. अंसत्र occurs thrice altogether. In वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणांसत्रं सोम्यानाम् (८^{१७}) and ये अंसत्रा ० चक्रुः (४^{१७}) the meaning of अंसत्र cannot be ascertained. It most probably means a roof or the hollow sky. अवत = a well, अश्मचक्रं and अश्मास्यं (२^{१७}) may mean the same thing viz. having a stone at its mouth.

Durga interprets अंसत्र by धनुः or कवच. अंस + त्रं = that which protects (त्रं) shoulders (अंसी). An armour or a bow protects the whole body and not the shoulders only.

कशा

Excepting two Rks the word clearly means a whip. The two Rks are No. 1 and No. 4. Was there a tradition that the whip of the As'wins contained inexhaustible wealth which they showered by cracking it ?

(1) या वां कशा मधुमती अश्विना सनुतावती । तया यज्ञं मिमिक्षतम् (१३३) = हे अश्विनौ मधुमती सनुतावती वां युवयोः या कशा तया यज्ञं मिमिक्षतम्.

मधुमती = possessed of honey, containing honey. सनुतावती = possessed of gifts. सनुता = a gift. मिश्र (=to mix) + स् (of लेट्) = मिश्र. मिमिक्ष by reduplication. The As'wins are requested to make the sacrifice acceptable and tasteful by dropping honey from their whip. With a crack of their whip they sweeten the sacrifice or offerings. Or is मिह (=to rain) the root ! मधु may figuratively mean wealth and be the same as सनुता. यज्ञ = wealth. The As'wins are requested to shower (मिमिक्षतं) wealth (यज्ञं) by cracking their whip that contains the honey of wealth. This interpretation seems more probable.

(2) इहेव शृण्व एषां कशा हस्तेषु यद्वदान् । नि यामन् चित्रमृज्जते (१३५) = एषां मरुतां हस्तेषु वर्तमाना कशा यत् यदा वदान् वदति तदा इह इव शृण्वे श्रूयते । यामन् यामनि चित्रं धनं नि ऋज्जते. When the whip in the hands of these Maruts speaks, it is heard almost or even (इव) here. In their march (यामन्) they give (नि + ऋज्जते) wealth (चित्रं).

(3) वृषणस्ते अभीशवो वृषा कशा हिरण्ययी । वृषा रथो मधवन् वृषणा हरी वृषा त्वं शतक्रतो (८३३). वृषन् = a bull, as strong as a bull, very powerful. अभीशवः = reins. हिरण्ययी = हिरण्ययी. वृषणा = वृषणौ. The horses are bulls i. e. as strong as bulls.

कशया

(4) आ न ऊर्जे वहतमश्विना युवं मधुमत्या नः कशया मिमिक्षतम् । प्रायुस्तारिष्टं नी रपांसि मृक्षतं सेधतं द्वेपो भवतं सचाभुवा (१५५) = हे अश्विनौ नः अस्मभ्यम् ऊर्जम् आवहतम् । मधुमत्या कशया नः मिमिक्षतम् ।

आयुः प्रतारिष्टम् । रपांसि निः मृक्षतम् । द्वेषः सेधतम् । सचासुवा सचा-
सुवौ भवतम्.

ऊर्ज = धनम्. मधुमत्या etc = Mix or unite us with your
whip that contains honey. Give us wealth which is the honey
here. प्र + तृ = to increase. आयुः = life, that is, wealth. निः +
मृज् = to wash entirely. रपांसि = evils. सेधतं = destroy. द्वेषः
= enemies or injury done by them. सचासुवौ = helpers.

(5) यत्ते सादे महसा शूकृतस्य पाण्य्या वा कशया वा तुतोद । स्रुचेव ता
हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सूदयामि (१.१६३) = सादे सादी शूकृतस्य
महसा पाण्य्या कशया वा यत् ते तव अङ्गं तुतोद सर्वा सर्वाणि ते तव ता
तानि अध्वरेषु हविषः स्रुचा इव ब्रह्मणा मन्त्रेण सूदयामि.

सादे and शूकृतस्य occur here only. सादे perhaps was सादी =
a rider. शूकृतस्य? It must be something capable of inflicting in-
jury. Can it mean a hard, heavy saddle? A hard, heavy saddle may
press into the back. पाण्य्या = with the spurred heel. यत् ते तुतोद =
whatever (injury) the rider has inflicted on thee. Here I heal
(सूदयामि) them all by means of this charm (ब्रह्मणा) as though the
charm were a ladle filled with ghee (हविषः) in i. e. for offerings
into the fire (अध्वरेषु). The ghee is as it were applied to the
injured parts.

(6) अव स्वयुक्ता दिव आ वृथा ययुरमर्त्याः कशया चोदत त्मना । अरेण-
वस्तुविजाता अचुच्यवुर्दहानि चिन्मरुतो भ्राजदृष्टयः (१.१६४) = स्वयुक्ताः
मरुतः वृथा वेगेन दिवः आ अव ययुः यन्ति । त्मना स्वयमेव आत्मानम् अमर्त्याः
कशया चोदत चोदयन्ति । अरेणवः तुविजाताः भ्राजदृष्टयः मरुतः इन्दहानि
चित् अपि अचुच्यवुः च्यावयन्ति पातयन्ति.

स्वयुक्ताः = self-yoked. The Maruts are horses that yoke
themselves. वृथा = with speed. दिवः आ अव ययुः = rush down
from heaven. कशया etc. = they whip themselves on. अरेणवः (?)
= in their march they do not raise even a particle of dust? तुवि
बहु जातं बलं येषां ते. भ्राजन्त्यः कृष्टयः येषां ते = whose missiles are
dazzlingly bright.

(7) रथीव कशयाश्वौ अभिक्षिपन्नाविर्दूतान् कणुते वर्ष्यं अह । दूरात्सि-
हस्य स्तनथा उदीरते यत्पर्जन्यः कणुते वर्ष्यं नभः (५६३) = इव यथा रथी अश्वान्
कशया अभिक्षिपति तथा अभिक्षिपन् अह अत्र पर्जन्यः वर्ष्यान् दूतान् आविः
कणुते करोति । यत् यदा पर्जन्यः वर्ष्यं नभः कणुते करोति तदा दूरात् सिंहस्य
स्थनथाः उत् ईरते.

वर्ष्यान् दूतान् = rainy clouds are the messengers of the rain-
god who whips them on. स्तन् = to rumble, to roar. स्तनथाः =
roars. दूरात् etc. = far away there arise (उत् + ईरते) the roars of
the lion (the rain-god). वर्ष्यं नभः = a cloudy sky.

कशावन्ता

(8) स्मदभीशू कशावन्ता विप्रा नविष्टया मती । महो वाजिनावर्वन्ता
सचासनम् (८३६) = I received (असनम्) two horses with praises.

वाजिना = वाजिनौ. अर्वन्ता = अर्वन्तौ. महः = महान्तौ. सचा =
at one and the same time. स्मदभीशू = furnished with reins.
स्मत् = with or excellent? कशावन्ता = कशावन्तौ = furnished with
whips विप् (=to praise) + रः = विप्रः. विप्रौ = clever, excellent.
नविष्टया from नु to praise. नविष्टया मती मत्या = with high praise.

कशावती

(9) ऐषु चेतद् वृषण्वत्यन्तर्क्रेण्वरुषी । स्वभीशुः कशावती (८१६) =
क्रेणुषु ऐषु अश्वेषु अन्तर् मध्ये वृषण्वती स्वभीशुः कशावती अरुषी आचेतत्.

क्रे (to gallop) + रः = क्रेजः = galloping. ऐषु = आ + ऐषु. आ +
चेतत् = is given. चित् = to give. वृषण्वती = that which has a
bull i. e. which is as strong as a bull. अरुषी = a bright mare.
सु + अभीशुः = furnished with the reins. कशावती = furnished with
a whip. A mare fully equipped is presented to the devotee
along with these galloping horses.

कशोजुवं

(10) याभिर्महामतिथिग्वं कशोजुवं दिवोदासं शम्बरहत्य आवतम् । याभिः
पुर्मिथे त्रसदस्युमावतं ताभिरु पु ऊतिभिरश्विना गतम् (११३३) = Come to
us, O As'wins, with those means of safety (ताभिः ऊतिभिः) with
which you saved (आवतं) the great A., K. and D. in the battle

for killing S'ambara and with which you saved Trasadasyu when the forts of the foe were smashed. शम्बरस्य हत्ये = in the battle for killing S in battle. कशसा कशया अश्वान् जवयति असौ कशोजूः. It is a proper name.

त्रिकशः

(11) प्राता रथो नवो योजि सन्निश्चतुर्युगस्त्रिकशः सप्तरश्मिः । दश-
रित्रो मनुष्यः स्वर्षाः स इष्टिभिर्मतिभी रंहो भूत् (२१६) = The brand-new
or ever new (नवः) chariot (of Indra) has been made ready
(योजि) in the morning. It (contains and therefore) gives सन्निः
abundant wealth. It has 4 poles (चतुर्युगः), 3 whips (त्रिकशः),
7 reins (सप्तरश्मिः), and 10 Aritrās (अरित्र ?). It is beneficent
to man (मनुष्यः) and gives wealth (स्वर्षाः). It has begun to
move (रंहः) along with wealth (इष्टिभिः = मतिभिः = धनैः).

प्रातः + रथः = प्राता रथः. योजि = अयोजि = युज्यते. सन् by
reduplication ससन्. ससन् + इः = सन्निः. Or स्ना by reduplica-
tion सस्ना. सस्ना + इः = सान्निः. Cf. ययिः, पपिः. सन् = to give.
सन्निः = which gives. स्ना = to wash. सान्निः = ever washed, always
bright. अरित्र = an oar. But what has the oar to do here?
त्रिकशः = having 3 whips; but why 3? One would be enough.

काकुद्

काकुद् is feminine while काकुद which means the roof of the
mouth is neuter. तालु तु काकुदं (अमर २६६). काकुद् means a
drinking-vessel, a cup or a saucer. काकुदः (१) which is plural
makes it clear that the word can never mean the roof of the
mouth or the throat, as even Indra could not have more than
one roof or one throat. Indra empties pot after pot; he cannot
afford to wait. Varuṇa's drinking-can is vast like the ocean.
I have included ७½ in this connection as it contains the word
सूर्या. Thus सूर्या and सूर्य are the only forms in RV.

(1) यः कुक्षिः सोमपातमः समुद्र इव पिब्यते । उर्वीरापो न काकुदः (१६) = (The sides of other gods do consume Sōma सोमपाः); but Indra's side consumes most (सोमपातमः) and is therefore distended (पिब्यते) like the sea. The pots which he empties into that sea-like side or belly are as wide at the mouth as flooded rivers (आपः). कुक्षिः and समुद्रः are masculine and singular, काकुदः and आपः are feminine and plural. The poet uses the language of exaggeration for pure fun.

(2) या ते काकुत्सुकता या वरिष्ठा यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम् । तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थान्ते ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः (६३) = Drink (पाहि) with that vessel of thine which is so well-fashioned (सुकृता) and widest (वरिष्ठा) and with which thou invariably (शश्वत् = always) drinkest streams (ऊर्मि) of sweet Sōma (मध्वः). The oblation-giver (अध्वर्युः) is sending (प्र + अस्थान्ते) Sōma-offerings to thee. Let the cow-giving (गव्युः) thunderbolt (वज्रः) be at rest (संवर्ततां). काकुदः seems to have been a kind of funnel-shaped pot very wide at the mouth. Indra's drinking-pot is strong and widest at the mouth. It can hold large quantities of Soma. He insists on drinking out of that vessel only. That special and spacious vessel was also called इन्द्रपान (६३).

काकुदं

(3) सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्यं सुषिरामिव (८३) = Fortunate (सुदेवः) art thou, O Varuṇa, into (अनु) whose drinking-pot (काकुदं) there flow (क्षरन्ति) seven rivers as into the billowy (सूर्यं) sea (सुषिरां).

The preceding Rk. tells us how Indra, Agni and the All-gods have drunk Sōma. Varuṇa alone has yet to drink. He presides over waters; his drink therefore must be water itself. He presides over the seven rivers which stream into his peculiar drinking-vessel. Which of the two-सूर्यं and सुषिरां-is a noun and which one is an adjective? सूर्यं is the acc. sing. of सूर्या. सूर्या = सु + ऊर्मा. सु + सिरा = सुषिरा. Thus there is सु in both. ऊर्मि is a billow. What is सिरा? Perhaps सुषिरा is the sea or ocean

and **सूर्या** (= billowy) is its adjective. Rivers flow into the billowy ocean. So V's drinking-pot is spacious and deep like the billowy ocean and can never be empty.

काकुदं, **सूर्य** and **सुविरां** are feminine. **काकुदं** (neuter) which means the roof of the month is modern. It has misled Yaska, Sayana and even European scholars.

सूर्या

प्रेक्षो अग्ने दीदिहि पुरो नोज्जन्त्या सूर्या यविष्ठ । त्वां शश्वन्त उप यन्ति वाजाः (७३) = हे यविष्ठ अग्ने इन्द्रः त्वं नः अस्माकं पुरः अजन्त्या सूर्या ज्वालाया प्र दीदिहि । शश्वन्तः वाजाः त्वाम् उप यन्ति.

यविष्ठ = O youngest of all gods. **दीदिहि** = shine, blaze up. For **अजन्त्या** vide p. p. 6-7. **सूर्या** = with a flame. The Pada-patha has **सूर्या** and not **सु + ऊर्मा**. Does it mean a waving, lambent flame? **शश्वन् शश्वन्तौ शश्वन्तः** etc. is the declension when **शश्वत्** is a noun and means a person, an individual. **शश्वती** is its feminine. **शश्वन्तः** etc. may mean: all individuals approach thee. But what about **वाजाः**? **शश्वन्तः वाजाः** = all riches or offerings. Or **वाजयुक्ताः शश्वन्तः** = men with offerings.

काष्ठा

The word appears in such forms as **काष्ठा**, **काष्ठायाः** and **काष्ठानां** (each used only once), **काष्ठां** and **काष्ठानु** (twice each), and **काष्ठाः** (4 times). In 1 it means a battle-ground or a race-ground; in 3 and 4 a race; in 8 a stable; in 2, 5, 6, 7, 9, 10, and 11 it means a prison. 1, 3, and 4 are allied in meaning; so 8 and the rest. A stable in which a horse is pent up for days together becomes a prison. The word does not mean a direction or water anywhere.

(1) **मा सीमवद्य आ भागुर्वी काष्ठा धनं हितम् । अपावृत्ता अरत्नयः (८६) = हे इन्द्र सीम् अस्मान् अवधे दुरिते मा आ भाक् भागिनः कुरु ।**

काष्ठा उर्वी अस्ति । धनं च तत्र हितं भवति । अरत्नयः अपावृक्ताः = O Indra, do not make us sharers of ill (but of good). Wide is the battle-field where wealth is laid (for capture). Foes have been cut off.

आ भज् = to give shares, to make partners, अवये = in evil, in adversity; lit. in that which cannot be spoken of or praised. उर्वी काष्ठा हितं धनं = Wealth lies in the wide field of battle, let us share it. Or huge wagers are laid in races. अरत्नौ is the only other form of अरत्नि that occurs in R.V. अरत्नि is perhaps the same as अरति. रत् may have been a root from which रत्न is derived. रत् = to give. रत् + निः = रत्निः = one that gives oblations to the gods. अरत्निः = one that does not.

काष्ठां

(2) उपो ह यद्विदथं वाजिनो गुर्धोभिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः । अर्वन्तो न काष्ठां नक्षमाणा इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते (७^{१३})=धीभिः धनैः सह प्रमतिं धनम् इच्छमानाः इच्छन्तः अन्वेपयन्तो वा वाजिनः वाजं धनम् इच्छन्तः विप्राः स्तोतारः यत् यदा विदथं यज्ञं संग्रामं वा उप उ ह गुः गच्छन्ति तदा ते नरः काष्ठां मन्दुरां बन्दिवासं वा नक्षमाणाः अर्वन्तः अश्वाः न इव इन्द्राग्नी जोहुवतः आव्हयन्तः भवन्ति.

प्रमतिः = wealth ; one that helps with wealth. cp. आपिर्नः पिता प्रमतिः (१^{३३}). वाजिनः = desirous of obtaining wealth. विदथं = a sacrifice or a battle in both of which wealth can be had. काष्ठां = a prison or a stable. Horses that have been cooped up in stables unconscionably long become restive and demand freedom by constant neighing. So men call upon the gods to help them. cp. No. 6. जोहुवतः irregular for जोहुवन्ति. The wrong form is due to the nearest word इन्द्राग्नी. जोहुवति, जोहुवतः, जोहुवन्ति.

(3) एत उ त्ये अवीवशन् काष्ठां वाजिनो अकृत । सतः प्रासाविषु-
र्भतिम् (९^{३१}) = एते त्ये ते वाजिनः सोमाः कलशान् अवीवशन् इच्छन्ति
काष्ठां च अकृत कुर्वन्ति । सतः यजमानात् मतिं स्तुतिं प्रासाविषुः उत्पा-
दिवन्तः.

These horses (वाजिनः) desire to reach the jars and are therefore running a race. This refers to the flowing of Soma-juice into the jar. सतः etc. I do not understand. They inspire praise from the sacrificer, says Sayana. Or they produce (प्रासाविषुः) wealth (मर्ति) for the sacrificer. Or सतः = सन्तः (सोमाः). काष्ठां कृ = to run a race.

काष्ठाः

(4) उदु त्ये सूनवो गिरः काष्ठा अज्मेष्वातत । वाथा अभिष्ठु यातवे (१३/५) = गिरः सूनवः वाथाः त्ये ते यातवे अज्मेषु अभिष्ठु काष्ठाः उत् अतत.

गिरः सूनवः = the sons of thunder i. e. the Maruts. वाथाः = thundering. वाश् (=to roar) + रः = वाथः. अभिष्ठु = towards sacrifices (ष्ठु). अज्मेषु = in their marches. अज् (=to run) + मन् = अज्मन् altered to अज्म. काष्ठाः उत् अतत = ran races. While marching, now and again they ran races to expedite their journey. काष्ठां तन् = काष्ठां कृ = to run a race.

(5) प्र नू महित्वं वृषभस्य वोचं यं पूरवो वृत्रहणं सचन्ते । वैश्वानरो दस्युमग्निर्जघन्वा अधूनोत्काष्ठा अव शम्बरं भेत् (१३/६) = वृत्रहणं यं वृषभं पूरवः सचन्ते तस्य वृषभस्य महित्वं नु प्र वोचम् । दस्युं जघन्वान् वैश्वानरः अग्निः काष्ठाः अव अधूनोत् शम्बरं च भेत्.

वृत्रहणं = who (Agni) kills Vṛtra (like Indra). The Purus serve or worship them. महित्वं = महत्त्वम्. नु प्र वोचं = I have verily (नु) proclaimed. The दस्यु is शम्बर. जघन्वान् = having struck, काष्ठाः अवाधूनोत् = shook down his hiding-place. भेत् = विभेद.

(6) त्वं ह त्यदिन्द्रारिषण्यन् इन्द्रहस्य चिन्मर्तानामजुष्टौ । व्यस्मदा काष्ठा अर्वते वर्धनेव वज्रिन् श्रथिह्यमित्रान् (१३/७) = हे इन्द्र मर्तानां इन्द्रहस्य चित् अपि हविषः अजुष्टौ असेवित्वा अरिषण्यन् त्वं ह खलु त्यत् तदा अस्मात् अस्माकम् अर्वते काष्ठाः वि आवः उद्घाटितवान् असि । हे वज्रिन् अमित्रान् घना घनान् इव श्रथिहि नाशय.

अरिषण्यन् = not injuring (us). इन्द्रहस्य etc. = without i. e. not taking or tasting (अजुष्टौ) offerings (understood) of even the strongest (इन्द्रहस्य) of mortals. वि + आ + वः = threw open. Thou didst throw open the prison for our horse.

This is probably figurative. Some hero lay long in prison like a horse cooped up long in a stable. The hero and the horse are impatient for escape or release. Cp. No. 1. घनेव occurs twice besides. घनेव विश्वम् वि जहाराणः (१३३) and घनेव विश्वम् दुरितानि वि व्रन् (९१९). घना = घनेन = वज्रेण according to Sayana; but why इव? Most probably घनेव = घनान् इव. Indra smashes clouds; so he should smash foes.

(7) सिन्धोरिव प्राध्वने शूघनासो वातप्रमियः पतयन्ति यव्हाः। घृतस्य धारा अरुषो न वाजी काष्ठा भिन्दन् भिभिः पिन्वमानः (४५६) = सिन्धोः यव्हाः (ऊर्मयः) इव काष्ठाः भिन्दन् पिन्वमानः अरुषः वाजी न इव शूघनासः वातप्रमियः घृतस्य धाराः प्राध्वने अध्वनि ऊर्मिभिः पतयन्ति.

Streams of ghee are compared to the rolling waves of a river or to a horse that out of impatience breaks all barriers, here perhaps his stable. सिन्धोः यव्हाः = children of a river i. e. its waves or streams. प्राध्वने = प्र+अध्वने = प्रकृष्टाय अध्वने = for their long journey. शूघनासः resembles शूरणासः and धीरणासः. नास seems to be added to शूघ, शूर, and धीर. शूघनाः शूघनासौ शूघनासः seems to be the declension. शूघनासः perhaps refers to rapid motion. शूघनासः occurs here only. वातं प्रमिनन्ति ताः वातप्रमियः = those that destroy i. e. surpass the wind in speed. अरुषः = bright. काष्ठाः = a prison or a stable. पिन्वमानः = fat. A big horse makes frantic efforts to get out of durance. cp. 2 and 6. The stream of ghee rushes on like a restive horse or like the stream of a river.

काष्ठायाः

(8) इमं तं पश्य वृषभस्य युज्यं काष्ठाया मध्ये द्रुघणं शयानम्। येन जिगाय शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः पृतनाज्येषु (१०१६३) =

Here (इमं) behold (पश्य) द्रुघण that companion or yoke-fellow (युज्यं) of the bull (वृषभस्य) lying down (शयानं) for rest in (मध्ये) the stable (काष्ठायाः), with whose help Mudgala seized a hundred thousand cows in battles. M. had in former battles employed Drughana to run races and made a large capture of cows. That same animal is the equal of any bull in the world.

Some one out of pride, it seems, exhibits a large, powerful bull and demands his equal. Another takes up the challenge and points to Drughana sleeping in a stable. जिगाय = conquered, seized. पृतनाज्येषु = in battles. द्रुघणं = one that destroys (घनं) trees, a beast that fells trees with a mere push. The story that Drughana was a wooden hammer is a myth based on mis-interpretation of the name.

(9) अतिष्ठन्तीनामनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरम्। वृत्रस्य निष्यं विचरन्त्यापो दीर्घं तम आशयदिन्द्रशत्रुः (१३३) = वृत्रस्य शरीरम् इन्द्रेण अतिष्ठन्तीनाम् अनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये निष्यं निहितम्। आपः विचरन्ति। इन्द्रशत्रुः वृत्रः दीर्घं तमः आशयत्.

Vrtra's body was placed low (निष्यं) in durance or a prison that neither stood (halted) nor rested. Indra's foe thus lies asleep in long (enduring) darkness. Waters therefore rode on Vrtra's body. The durance here is of course water that flows on forever. Prison-houses are confined to certain spots; but not this one. It is a sort of hell in which the waves ever tumble about. Waters wreak their vengeance on their capturer and incarcerator.

Yaska renders काष्ठाः by water; but that is not the real meaning of that word; it is inferential. निष्यं (नि + ष्यं) = low, very deep; or confidently, without ear. In रजांसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः (५६३) विचरन्ति is transitive and governs रजांसि (horses). विचरन्ति means ride; निष्यं = confidently.

(10) दिदृक्षेण्यः परि काष्ठासु जेन्य ईलेन्यो महो अर्भाय जीवसे। पुरुत्रा यदभवत्सुरहैभ्यो गर्भेभ्यो मघवा विश्वदर्शतः (१३६) = यत् यस्मात् सः माता (अग्नेः) पुरुत्रा सर्वत्र अभवत् अहं अथ तस्मात् एभ्यः गर्भेभ्यः अग्निः (प्रादुरभूत्)। कीदृशः अग्निः। दिदृक्षेण्यः इत्यादि.

काष्ठासु परि दिदृक्षेण्यः = who can be seen even in his hiding-place. Agni lies deep hidden in water; yet he can be seen through the water. परि (=through or in spite of) generally governs the accusative; but here it governs काष्ठासु. जेन्यः = victorious, dear. ईलेन्यः = पूजनीयः. एन्य is an affix in these 3 words,

इश becomes दिदृश by reduplication. दिदृश+स् (of लेट्) + एन्यः = दिदृक्षेण्यः. महः = महते. Agni deserves worship from all creatures (जीवसे) great as well as small (अर्माय). मघवा = possessed of wealth. विश्वदर्शतः = visible to all. सूः = a mother. The word occurs here and in 1⁹² where the word means Vitrā's mother. Water is everywhere ; so is Agni.

(11) त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः (६^{१३}) = कारवः स्तोतारः वयं वाजस्य साता सातौ वाजसातौ त्वाम् इत् एव हि खलु हवामहे आव्हयामः । हे इन्द्र नरः वृत्रेषु सत्पतिं त्वाम् आव्हयन्ते । अर्वतः काष्ठासु वर्तमानाः त्वाम् आव्हयन्ते.

वाजस्य साता = वृत्रेषु = in battles. काष्ठासु अर्वतः = horses long pent up in stables are restive and call on Indra for release. This is probably figurative. Heroes lying in durance invoke Indra's help for rescue cp. Nos. 2 and 6. Or काष्ठासु=in battles.

कृत and श्वघ्नी

कृत seems to mean the highest amount of wealth. It is 5 times the object of वि + चि which means both to win and to give after winning and once each of अच्, सन् and गृभ्. Once it is the object of दधतः (11) and means the highest wager. It is opposed to दध्र (5) कृत means full also (12-14). कृतं and श्वघ्नी both occur in 7 and 8. Here too कृत means the highest wager. श्वघ्नी means a dicer; but how I cannot say. It looks feminine like अपतिघ्नी, वृत्रघ्नी, सपत्नघ्नी and पारावतघ्नी; but it is not so. श्वघ्नं विद्यते अस्य स श्वघ्नी. But what is श्वघ्न ? dice ? if so, how ? वि + चि and जि are used twice each of श्वघ्नी ; सि and आ+मि once each.

कृतं

(1) त्वया वयं मघवन् पूर्वं धन इन्द्र त्वोताः सासह्याम पृतन्यते वनुयाम वनुष्यतः । नेदिष्टे अस्मिन्नहन्यधि वोचा नु सुन्वते । अस्मिन्यङ्गे वि चयेमा भरे कृतं वाजयन्तो भरे कृतम् (१^{१३२}) = हे मघवन् इन्द्र त्वया सहायेन त्वोताः त्वया रक्षिताः पूर्वं धने पृतन्यतः सासह्याम वनुष्यतः वनुयाम ।

अस्मिन् नेदिष्ठे अहनि सुन्वते नु खलु अधि वोच । अस्मिन् यज्ञे अस्मिन् भरे वाजयन्तः धनम् इच्छन्तः वयं कृतं विचयेम.

पृतन्यतः = those that desire to fight. सह = to defeat. वन् = to destroy. वनुष्य = to desire to destroy. सासह्याम and वनुयाम have the sense of the future. नेदिष्ठ = quite close. अहन् = the day of battle. अधिवोच = promise (immense booty). A sacrifice (यज्ञ) was also a scene of battle (भर). विचयेम = shall gather. कृतं = the largest booty.

(2) ईळे अग्निं स्ववसं नमोभिरिह प्रसक्तो वि चयत्कृतं नः (५६०).

स्ववसं = सु + अवसं = possessed of wealth. नमोभिः = with offerings. प्रसक्तः occurs here only. It means 'seated.' May Agni, seated here, gather (विचयत्) for us the highest quantity of wealth.

(3) यदप्सु यद्वनस्पतौ यदोषधीषु पुरुदंससा कृतम् । तेन माविष्टमश्विना (८६).

पुरुणि दंसांसि कर्माणि धनानि वा ययोः तौ = those that perform a number of mighty acts or possess huge quantities of wealth. Endow (अविष्टं) me (मा), O Āświns, with all that wealth that exists in water, in big trees and in small plants.

(4) यस्य त्वमूर्ध्वो अध्वरस्य तिष्ठसि क्षयद्दीरः स साधते । सो अर्वद्भिः सनिता स विपन्युभिः स शूरैः सनिता कृतम् (८६६) = यस्य मनुष्यस्य अध्वरस्य ऊर्ध्वः त्वं हे अग्ने तिष्ठसि क्षयन्तः वीराः यस्य स मनुष्यः साधते । सः अर्वद्भिः विपन्युभिः शूरैः कृतं सनिता दाता.

He who kindles fire in his sacrifice has brave sons (क्षयद्दीरः) and obtains (साधते) wealth. He grants (सनिता) wealth (कृतं) to those brave sons. अर्वद्भिः = अर्वद्भ्यः = to those that are as strong as horses. विपन्युभिः = विपन्युभ्यः = to those that praise Agni. शूरैः = शूरेभ्यः. The instrumental is idiomatic.

(5) दध्नं चिद्धि त्वावतः कृतं शृण्वे अधि क्षमि । जिगात्विन्द्र ते मनः (८६७).

Even (चित्) the little (दध्नं) that belongs to thy devotee (त्वावतः) has been heard (शृण्वे) as becoming a treasure (कृतं)

on earth (क्षमि अधि). Let thy wealth (मनः), O Indra, come (to thy devotee).

Indra makes the little portion of his devotee great wealth.

(6) त्वया वयं पवमानेन सोम भरे कृतं वि चिनुयाम शश्वत् (१०^{१७}) = हे सोम पवमानेन त्वया वयं भरे शश्वत् कृतं वि चिनुयाम. शश्वत् = all. cp. No. 1.

(7) उत प्रहामतिदीव्या जयाति कृतं यच्चुध्वी वि चिनोति काले । यो देवकामो न धना रुणद्धि समित्तं राया सृजति स्वधावान् (१०^{१८}) = उत अपि च श्वघ्नी काले यत् कृतं विचिनोति तत् कृतं (तां) प्रहां (तं श्वघ्नीम्) अतिदीव्य यः देवकामः (सः) जयति । स्वधावान् इन्द्रः (तस्य) धना धनानि न रुणद्धि । किंतु तं राया सं सृजति इत् खलु = he who is a devotee of the gods conquers that highest amount of wealth (कृतं) which (यत्) a dicer (श्वघ्नी) acquires (वि चिनोति) at dicing (काले), by out-dicing him. Indra, lord of riches (स्वधावान्), most certainly (इत्) unites (सं सृजति) him with wealth (राया) and does never (न) withhold (रुणद्धि) wealth (धना) from him.

प्रहा seems to have the meaning of कृत. Indra is called प्रहावान्. Or प्रहा may be far greater than कृत. The devotee acquires not only कृत but even प्रहा. प्रहा, अतिदीव्य and काले occur here only. काले = देवने. cp. 8. I have explained उत प्रहामतिदीव्या जयाति (P. 31 No. 29) differently. I am compelled to differ from myself here.

(8) कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति देवने संवर्गं यन्मघवा सूर्यं जयत् । न तत्ते अन्यो अनु वीर्यं शकन्न पुराणो मघवन्नोत नूतनः (१०^{१९}) = यत् यदा मघवा इन्द्रः संवर्गं सूर्यं जयत् अजयत् तदा न यथा श्वघ्नी देवने कृतं विचिनोति तथा स धनं व्यचिनोत् । हे इन्द्र अन्यः ते तव तत् वीर्यम् अनु (कर्तुं) न शकत् शक्नोति । न पुराणः नापि नूतनः.

There was once great hostility between the worshippers of the Sun and those of Indra. संवर्गं सं रयिं जय (८^{१५}); here संवर्गं seems to be the same as रयिं. देवने occurs here only. The Sun is a great treasure.

(9) उत्स्म वातो वहति वासो अस्या अधिरथं यदजयत्सहस्रम् । रथीरभून्मुद्गलानी गविष्टौ भरे कृतं व्यचेदिन्द्रसेना (१०^{२०}) = मुद्गलानी इन्द्र-

सेना यत् यदा अधिरथं रथे स्थित्वा सहस्रम् अजयत् तदा अस्याः वासः वातः उत् वहति उदवहत् । गविष्टौ मुद्गलानी रथीः अभूत् । इन्द्रसेना भरे कृतं व्यचेत्.

She drove so hard that the wind raised on high her garment. गविष्टौ = in the fight for cows.

कृतानि

(10) स सव्येन यमति ब्राधतश्चित्स दक्षिणे संगृभीता कृतानि । स कीरिणा चित्सनिता धनानि मरुत्वाच्चो भवत्विन्द्र ऊती (११५०) =

With the left hand he holds even increasing wealth (ब्राधतः); in the right he holds all accumulated wealth. He gives (सनिता) wealth even to the humble bard (कीरिणा). May Indra with his followers, the Maruts, be for our welfare (ऊती = ऊत्यै). संगृभीता = संगृभीतानि = संगृहीतानि = accumulated.

(11) सभामेति कितवः पृच्छमानो जेष्यामीति तन्वा शूशुजानः । अक्षासो अस्य वि तिरन्ति कामं प्रतिदीप्ते दधत आ कृतानि (१०१४) =

The gambler (कितवः) goes to the gambling den (सभां) inquiring (if any one was ready to play with him) and swelling (शूशुजानः) with wealth (तन्वा) in prospect with the consciousness (इति) 'I will win' (जेष्यामि). The dice (अक्षासः) increase (वि तिरन्ति) i. e. whet his desire for winning (कामं), as he already has made over (दधतः) i. e. bet his wealth to the competing gambler (प्रतिदीप्ते). शूशुजान occurs here and in 10^{१५} only.

कृते

(12) आ यज्ञैर्देवं मर्त्य इत्या तव्यासमूतये । अग्निं कृते स्वध्वरे पूरु-रीळीतावसे (५१७) = हे देव मर्त्यः पूरुः तव्यांसं धनवन्तम् अग्निं कृते स्वध्वरे ऊतये अवसे आ ईळीत याचेत.

इत्या यज्ञैः = महद्भिः हविर्भिः. पूरुः = of the Pāru tribe कृते स्वध्वरे = in full offerings. ऊतये = अवसे = for wealth.

(13) कृते चिदत्र मरुतो रणन्त (७५७).

The Maruts do (चित्) revel (रणन्त) here (अत्र) in full offerings.

(14) प्र यत्कृते चमसे मर्जयद्दरी पीत्वा मदस्य हर्यतस्यान्धसः
(१०^{१५}) = When after drinking Sōma Indra drenches even his
horses in vessels full of Sōma. कृत=full. कृते चमसे=कृते स्वध्वरे (१२).

श्वघ्नी ?

(15) पुनः पुनर्जायमाना पुराणी समानं वर्णमभि शुम्भमाना । श्वघ्नीव
कृत्तुर्विज आमिनाना सर्वस्य देवी जरयन्त्यायुः (११^३). पुनः पुनः जाय-
माना = born again and again and yet पुराणी = old. समानं वर्णम्
अभि शुम्भमाना = decking herself with the same colour. सर्वस्य
आयुः जरयन्ती = wearing out the life of all or increasing the
wealth (आयुः) of all. विजः occurs here and in सो अर्यः पुष्टीर्विज
इवामिनाति (२^{१३}) = Indra distributes (आमिनाति) the riches
(पुष्टीः) of the enemy (अर्यः) like विजः (?). विजः = wagers ! श्वघ्नी
इव कृत्तुः etc. = liberal (कृत्तुः) like a dicer. The dicer wins and
liberally distributes his winnings (विजः). Ushas too is liberal
of her gifts. आमिनान elsewhere means destroying.

(16) येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहा कः । श्वघ्नीव
यो जिगीवाँ लक्षमादर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः (२^{१३}) = येन इमा इमानि
विश्वा विश्वानि च्यवना च्यवनानि कृतानि = who has been the cause of
the fall of all these (clouds or mountains or treasures
of heaven). च्यवन from च्यु to cause to fall. यः दासं
वर्णम् अधरं कः गुहा कः = who has pressed down, driven
into secret haunts, the Dāsa tribe. जिगीवान् = conquering.
अर्यः अरेः लक्षम् आदत् = has seized the wealth of the enemy.
लक्षः ? Is लक्ष a member of the word लक्ष्मी ? लक्ष्मीः = one that pos-
sesses wealth ? पुष्टानि = wealth. Or इव यथा श्वघ्नी लक्षं जयति.
But what do श्वघ्नी and लक्ष mean ?

(17) इमं यज्ञं त्वमस्माकमिन्द्र पुरो दधत्सनिष्यसि क्रतुं नः । श्वघ्नीव
वज्रिन् सनये धनानां त्वया वयमर्य आजि जयेम (४^{१०}) = हे इन्द्र अस्माकं
पुरः इमं यज्ञं दधत् नः अस्मभ्यं क्रतुं धनं सनिष्यसि ददासि । हे वज्रिन्
धनानां सनये वयं त्वया सहायेन अर्यः अरेः आजि जयेम इव यथा श्वघ्नी
आजि जयति तथा.

सन् = to give. सनये = प्राप्तये. आजिं = a bet, money, wealth. अस्माकं पुरः इमं यज्ञं दधत् etc. = placing before us so much wealth, thou art giving us a (veritable) treasure (क्रतुं).

(18) एवारे वृषभा सुतेऽसिन्वन् भूर्यावयः । श्वघ्नीव निवता चरन् (८३३) = हे वृषभ इन्द्र एवा एवम् अरे अरं पर्याप्तं सुते भूरि बहु वयः धनम् असिन्वन् बन्धनात् मुञ्चन् निवता चरन् आगच्छ.

The Padakara has एवारे and आवयः as padas. अरं = sufficient. अरे qualifies सुते. सि = to bind. अ + सि = to unbind, to give. भूरि + आ + वयः भूरि वयः असिन्वन् आ (गच्छ). Giving (असिन्वन्) immense (भूरि) wealth (वयः) like (इव) a dicer (श्वघ्नी) and moving (चरन्) down aerial slopes (निवता) come, now that enough (अरे) Sōma has been extracted (सुते). एवारे may have been एवारे (एहि + आ + अरे)

N. B. The usual note will be found at the end of this article.

क्रतुः

(1) इन्द्रः सहस्रदानां वरुणः शंस्यानाम् । क्रतुर्भवत्युक्थ्यः (१६९) = Indra and Varuṇa are (भवति) laudable (उक्थ्यः) donors (क्रतुः) of thousands (सहस्र) of praiseworthy (शंस्यानां) gifts (दानां). दा + वन् = a gift.

(2) स हि क्रतुः स मर्यः स साधुर्मित्रो न भूदद्भुतस्य रथीः । तं मेघेषु प्रथमं देवयन्तीर्विश उपब्रुवते दस्ममारीः (१७९).

मर्यः = a brave warrior and therefore capable of winning and giving away wealth (साधुः). अद्भुतस्य अमितस्य धनस्य रथीः रथेन आनेता मित्रः न इव भूत् भवति. He brings in large treasures. Godly (देवयन्तीः) Āryan people (आरीः विशः) therefore invoke (उपब्रुवते) that greatest giver (दस्मं) first in battles (मेघेषु). मेघेषु = in battles where wealth (मेघ) is to be had. आरीः = Āryan. आरीः विशः = Āryan people. दस् (= to give) + मः = दस्मः = the greatest giver. दस् + रः = दस्त्रः = a greater giver.

(3) वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापि धेना पुरुहूतमीदृष्टे । आर्दयद् वृ

अमृणोदु लोकं ससाहे शक्रः पृतना अभिष्टिः (१०^{१००}) = इन्द्रः वीरेण्यः सु-
शस्तिः क्रतुः अस्ति । उत अपि च धेना पुरुहूतम् ईद्रे । अभिष्टिः शक्रः वृत्रम्
आर्दयत् । उ उरुं लोकं च अमृणोत् अकरोत् । पृतनाः ससाहे.

Indra is a donor (क्रतुः), one who makes gifts (सुशस्तिः) and gives brave sons (वीरेण्यः). The tongue (धेना) praises (ईद्रे) the all-called (पुरुहूतं) one. The giver (शक्रः = अभिष्टिः) killed Vṛtra, defeated (ससाहे) armies (पृतनाः) and made wide space (उ लोकं). वीरेण्यः is like दिदृक्षेण्यः. वीर + एण्यः = वीरेण्यः. What does it mean? सुशस्तिः = शस्तियुक्तः. शस् = to give; शस्तिः = a gift. धेना = a tongue, from धे (= to suck). उलोकं = wide space. Vṛtra envelopes the universe with darkness and thus makes it small. Indra dispels darkness and makes wide breathing space. अभिष्टिः = wealth; one possessed of wealth.

(4) क्रतुर्न नित्यः (१^{१६}) । (5) क्रतुर्न भद्रः (१^{१७}) = Agni is one's own (नित्यः) like (न) a treasure and rich (भद्रः) like a treasure.

(6) त्वं सोमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतुः (१^{१८}). सत्पतिः = a master of wealth. वृत्रहा = a killer of Vṛtra i. e. foes. भद्रः क्रतुः = a rich treasure.

(7) शुष्मिन्तमो हि ते मदो द्युष्मिन्तम उत क्रतुः (१^{१३७} । १^{१३८}).

These words are addressed to Agni in the 1st rk. and to Indra in the 2nd. Sōma (मदः) gives to each the highest inspiration. Their treasurer is packed with wealth. शुष्मं = strength. द्युष्मन् = wealth. शुष्मिन्तमः = charged with the highest inspiration. द्युष्मितमः = filled to the utmost with wealth.

(8) साव्हान् विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः । अग्निस्तु विश्वस्तमः (३^{१३}) = Agni defeats (साव्हान्) all foes (अभियुजः); highest of those that possess immense riches (तु विश्वस्तमः), he is the bright (अमृक्तः) treasure of the gods. Vide अमृक्त (p. 69 No. 1). अमृक्तः = क्रतुः = wealth.

(9) पुरोळाशं सनश्नुत प्रातःसावे जुपस्व नः । इन्द्र क्रतुर्हि ते वृहन् (३^{१३}) = हे सनश्नुत इन्द्र प्रातःसावे नः पुरोळाशं जुपस्व । ते तव हि क्रतुः वृहन्.

सनश्रुत = ever (सन) known (श्रुत). प्रातःसावे = in the morning Sōma-offering. जुषस्व = taste. क्रतुः = a treasure.

(10) मा नो निदे च वक्तवेऽर्यो रन्धीररावणे । त्वे अपि क्रतुर्मम (७३१) = हे इन्द्र नः अस्मान् निदे वक्तवे अरावणे मा रन्धीः । मम क्रतुः त्वे त्वयि अपि एव.

निदे = वक्तवे = to the slanderer. निद् = वक्तुः. वच्+तुः=वक्तुः. रा = to give. रावन् = a giver. अरावन् = one that does not give offerings to the gods or wealth to the Āryans. अर्यः is either genitive or nominative. The genitive cannot be construed. अर्ये (= अरये) would be correct. Or अर्यः ईश्वरः त्वं may be the construction. त्वे अपि etc. = my treasure is in thee alone.

क्रतवः

(11) अप्रक्षितं वसु विभर्षि हस्तयोरपाह्वं सहस्तन्वि श्रुतो दधे । आवृतासोऽवतासो न कर्तृभिस्तनूषु ते क्रतव इन्द्र भूरयः (११५) = Thou carriest (विभर्षि) in thy hands (हस्तयोः) inexhaustible (अप्रक्षितं) wealth (वसु), hast (दधे) strength (सहः) in thy body (तन्वि), strength that can never be overcome (अपाह्वं), famous (श्रुतः) as thou art. Numerous (भूरयः) treasures (क्रतवः) are in thy body (तनूषु). O Indra, resembling in this pits (अवतासः) covered (आवृतासः) by their makers (कर्तृभिः) in order to conceal their treasures.

As immense wealth lies buried in deep pits, so does it lie concealed in Indra's body too. सहः and श्रुतः may mean wealth. सहः is both strength and its result viz. riches. In दीर्घश्रुत् and दीर्घश्रुत्तम, श्रुत् means wealth. श्रुतः is plural of that word. Indra has wealth crammed into every part of his body.

(12) आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽद्वधासोऽपरीतास उद्भिदः (१६१).

आ + यन्तु. भद्राः = full of riches. अ + दध् = never attacked. अ + परि + इत् = never opposed or attacked. उद्भिदः ? This word is used of Sōma, the Maruts, the gods, day and night, and trea-

asures. Does it mean powerful? capable of bringing out by digging? or overflowing riches?

(13) इन्द्रस्य वज्र आयसो निमिश्र इन्द्रस्य बाह्वोर्भूयिष्ठमोजः ।
इन्द्रस्य शीर्षेण क्रतवो निरेके आसन्नेपन्त श्रुत्या उपाके (८^{१३}).

आयसः वज्रः इन्द्रस्य बाह्वोः निमिश्रः = A steel-bolt is invariably placed (निमिश्रः) in Indra's arms. भूयिष्ठम् ओजः = (so also) the greatest possible strength (is placed there). Treasures (क्रतवः) for distribution (निरेके) lie in Indra's head (शीर्षेण = शीर्षणि). The last quarter is unintelligible.

क्रतवः full of wealth

(14) क्रभुक्षणो वाजा मादयध्वमस्मे नरो मघवानः सुतस्य । आ वोऽ-
र्वाचः क्रतवो न यातां विभ्वो रथं नर्यं वर्तयन्तु (७^{१६}) = हे क्रभवः अस्मे
अस्माभिः सुतस्य सुतेन सोमेन मादयध्वं मदयुक्ताः भवत । यातां मार्गेण
गच्छतां वः युष्माकं नर्यं रथं क्रतवः विभवः अश्वाः न सद्यः एव अर्वाचः सन्तः
आवर्तयन्तु.

क्रभु धनम् । तेन युक्तं क्षन् धनं येषां ते. वाजाः = वाजेन धनेन युक्ताः.
नरः = धनवन्तः । धनस्य दातारश्च. मघवानः = धनवन्तः. These 4
adjectives qualify क्रभवः or देवाः understood. क्रतवः = विभवः
= धनवन्तः (अश्वाः). नर्यं = धनवन्तं (रथम्). Thus the Rbhus
and their chariot and horses are full of riches. अर्वाचः = moving
downwards. न = in a moment.

(15) क्रतूयन्ति क्रतवो हत्सु धीतयो वेनन्ति वेनाः पतयन्त्या दिशः ।
न मर्दिता विद्यते अन्य एभ्यो देवेषु मे अधि कामा अयंसत (१०^{१३}) = The
rich gods (क्रतवः) give riches (क्रतूयन्ति). In their hearts (हत्सु)
lie riches (धीतयः). The birds (वेनाः) i. e. the gods fly
about (वेनन्ति = पतयन्ति) in all directions (आ दिशः). There is
none other than these (एभ्यः) that can show us grace or mercy
(मर्दिता). My desires (मे कामाः) have gone up (अयंसत) among
the gods (देवेषु अधि). हत्सु धीतयः is difficult.

क्रतुः = wealth

(16) यस्ते साधिष्ठोऽवस इन्द्र क्रतुष्टमा भर । अस्मभ्यं चर्यणीसहं
सन्नि वाजेषु दुष्टरम् (५^{१३}) = हे इन्द्र अवसे कल्याणाय ते तव यः साधिष्ठः

ऋतुः तम् अस्मभ्यम् आभर आहर देहि । कीदृशं ऋतुम् । चर्पणीसहं सन्नि
वाजेषु दुष्टं च.

साधू (= to give) + इष्टः = साधिष्टः = the best giver. अवसे =
for (our) prosperity. Indra overcame the 5 Āryan tribes (चर्पणी-
सहं), was capable of making gifts (सन्नि) and could not be
beaten (दुष्टं) in battles. So wealth given by him should pos-
sess these characteristics. सन्नि from सन् (= to give) reduplicated.
वाजेषु = in battles. दुष्टं = दुः + त्रं = difficult to destroy.

ऋतुं = wealth

(17) ऋतेन मित्रावरुणावृतावृतावृतस्पृशा । ऋतुं बृहन्तमाशाथे (१३) =
ऋतेन ऋतवृधौ ऋतस्पृशौ मित्रावरुणौ बृहन्तं ऋतुम् आशाथे = Mitra and
Varuna who increase wealth (ऋतावृधौ) and fill it to the full
(ऋतस्पृशा) by means of their wealth (ऋतेन) give (आशाथे)
large (बृहन्तं) wealth (ऋतुं). ऋत and ऋतु both mean wealth.
स्पृश = to fill to the full. आ + शा = to give.

(18) अति नः सञ्चतो नय सुगा नः सुपथा कृणु । पूषन्निह ऋतुं विदः
(१४) = हे पूषन् इह अस्मासु ऋतुं धनं विदः देहि. The rest is explain-
ed on P. 15 No. 2.

(19) अभि सुयवसं नय न नवज्वारो अध्वने । पूषन्निह ऋतुं विदः
(१५) = हे पूषन् अस्मान् सुयवसं तृणप्रचुरं धान्यप्रचुरं च देशम् अभि प्रति
नय.

न नवज्वारो अध्वने ? ज्वार occurs here only. It is impossible
to guess the meaning. अध्वने मार्गाय नवज्वारः नूतनः संतापः न भवतु
(सायणः) = let there be no new (inexperienced) heat on the road.

(20) शग्धिं पूर्धिं प्र यंसि च शिशीहि प्रास्युदरम् । पूषन्निह ऋतुं विदः
(१६) . शग्धि = पूर्धि = यंसि = शिशीहि = give. शक्, पूर, यम् and शा
all mean to give. प्रासि = fill. उदरं = a belly ; a store-house
Give us wealth that would fill our belly i. e. satisfy us entirely.
उदरं figuratively would mean a treasure. The Pada patha is प्रासि
which we again find in 8¹. Were it not for this second appear-
ance of प्रासि, I would split it into प्र and असि. हे पूषन् त्वं प्रकर्षेण
उदरं धननिधिः असि = Thou art, O P. an inexhaustible treasure.

(21) अर्वद्विर्वाजं भरते धना नृभिरापृच्छ्यं ऋतुमा क्षेति पुष्यति (१७)

= (The man favoured by the Maruts) carries (आभरते) immense wealth; he rules over it (क्षेति), increases it (पुष्यति). अर्वत् = नृ = वाज = धन = क्रतु = wealth. आपृच्छयं = (so huge) as to raise questions or curiosity. अर्वद्भिः = नृभिः = धनैः = (packed) with wealth. All the 5 words mean immeasurable wealth.

(22) पितुर्न पुत्राः क्रतुं जुपन्त श्रोपन् ये अस्य शासं तुरासः । वि राय औणोद दुरः पुरुक्षुः पिपेश नाकं स्तृभिर्दमूनाः (१६८) = ये तुरासः तुराः अस्य शासं श्रोपन् शृण्वन्ति ते न यथा पुत्राः पितुः क्रतुं धनं जोपन्ते लभन्ते तथा अस्य अग्नेः क्रतुं जुपन्त लभन्ते । अग्निः रायः दुरः द्वाराणि वि औणोत् उद्घाटितवान् । दमूनाः अग्निः नाकं दिवं स्तृभिः तारकाभिः पिपेश अलंकृतवान्.

Those that listen (श्रोपन्) to Agni's instructions or order (शासं) receive from him wealth as do sons from their father. Agni has opened (वि + औणोत्) the doors (दुरः) of wealth (रायः). Owner of sacrificers' homes (दमूनाः) he bejewels (पिपेश) heaven (नाकं) with stars (स्तृभिः). श्रु+स् (of लेट्) + अन् = श्रोपन्. तुरासः = donors पुरु क्षु धनं यस्य सः पुरुक्षुः = possessed of wealth. पुरु and क्षु both mean wealth. दुरः Cp. English doors. पिश = to adorn.

(23) क्रतस्य रश्मिमुयच्छमाना भद्रंभद्रं क्रतुमस्मासु घेहि । उपो नो अथ सुहवा व्युच्छास्मासु रायो मघवत्सु च स्युः (१६९). क्रतस्य रश्मिम् अनुयच्छमाना = giving constantly a line i. e. a succession of wealth. क्रतुं = wealth. सुहवा = easy to call; or सु धनम् । तेय युक्तः हवः धनं यस्याः सा = possessed of immense wealth. The Dawn is solicited to rise (व्युच्छ). मघवत्सु अस्मासु = in us who will be rich. भद्रं = wealth. भद्रं भद्रं = great wealth. भद्र, क्रतु and रायः all mean wealth.

(24) अथ क्रतुं विदतं गातुमर्चत उत श्रुतं वृषणा पस्त्यावतः (१७०) = हे वृषणा वृषणौ मित्रावरुणौ अथ अथ अर्चते स्तोत्रं हविः वा अर्पयते यजमानाय क्रतुं गातुं विदतं दत्तम् । उत पस्त्यावतः हविष्मतः यजमानस्य (आब्धानं) श्रुतं शृणुतम्.

क्रतुं = गातुं = धनम्. विद् = to give. विदतं = give. अर्चते = to him who offers praises or offerings. पस्त्या = an offering or a seat.

(25) तमस्य राजा वरुणस्तमश्विना क्रतुं सचन्त मारुतस्य वेधसः । दाधार दक्षमुत्तममहर्विदं व्रजं न विष्णुः सखिवाँ अपोर्णुते (१७१).

King Varu_{ṇa} and the As'wins enjoy (सचन्त) that wealth (ऋतुं) of Vishnu who is so capable (वेधसः) and has the Maruts (मारुतस्य) for his friends. He gives (दाधार) the best (उत्तमं) wealth (दक्षं) and throws open (अप + ऊर्णुते) in a moment (न) cow-pens (व्रजं), in company with his friends (सखिवान्). It is not only men that receive wealth from Vishnu; even great gods look up to him for that favour. Vishnu, it seems, was once accompanied by the Maruts, as Indra was in later times. Like Indra he threw open strongholds in which lay imprisoned the Sun, the day, the Dawn and cows. अहर् = day or the Sun. विद् = to give. अहर्विदं व्रजं = the stronghold that, on being thrown open, was to give to the world the day or the Sun. Cp. अहः स्वरं विविदुः केतुमुच्चाः (१२३).

(26) शुक्रेभिरङ्गै रज आ ततन्वान् ऋतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः । शोचिर्वसानः पर्यायुरपां श्रियो मिमीते बृहतीरनूनाः (३३) = शुक्रेभिः शुक्रैः अङ्गैः रजः द्याम् आततन्वान् कविभिः पवित्रैः ऋतुं पुनानः अपां शोचिः परिवसानः आयुः अग्निः बृहतीः अनूनाः पूर्णाः श्रियः धनं मिमीते ददाति.

The description is applicable to both Sōma and Agni. Agni is born of mother-waters and consequently wears (वसानः) their (अपां) lustre. Sōma is diluted in water and therefore looks lustrous. Both have resplendent limbs, flames in one case, brilliance in the other. With these they stretch the darkened heaven (रजः). Both give immense (अनूनाः = बृहतीः) wealth (श्रियः). आयुः = श्रियः = wealth. Agni is sometimes styled कविकृतु which probably is explained by ऋतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः = giving wealth by help of the miracle-workers, the Maruts who are great donors (पवित्रैः). The Maruts were once attendants of Agni. Cp. मरुद्भिरग्न आ गहि (११९). Agni's epithet (कविकृतु) is used of Soma also.

(27) अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः ऋतुं न भद्रं हृदिस्पृशम् । कथ्यामा त ओहैः (४१) = हे अग्ने तव स्तोमैः ओहैः अद्य हृदिस्पृशं भद्रं तं ऋतुं न सद्यः कथ्याम.

ओहैः = स्तोमैः. ओहं, स्तोमं, and ब्रह्माणि are used in RV. 1st and mean prayers or praises. हृदिस्पृशं = heart-filling, abundant. भद्रं = ऋतुं = wealth. कथ्याम ? We shall obtain ? What is अश्वं

न? As one obtains a (war-) horse? Or न = सद्यः. न (after कर्तुं) = at once. By praising thee, O Agni we shall obtain (not only) that horse, (but what is more), heart-filling i. e. abundant wealth. कर्तुर्न भद्रः is said of Agni (११.५९). Agni may also be called अश्व. But तं is not Agni, though Sāyana says so. तं may stand for पुत्रं. We shall obtain a son by praises of thee, a son that is brave like a war-horse and a blessing like abundant wealth.

(28) ४.३० explained under श्वघ्नी. (P. 102 No. 17).

(29) सूरश्चिद्रथं परितक्म्यायां पूर्वं करदपरं जूजुवांसम् । भरच्चक्रमेतशः सं रिणाति पुरो दधत्सनिष्यति कर्तुं नः (५.३३) = इन्द्रः सूरः सूर्यस्य चित् अपि रथं परितक्म्यायां दिवि गमने पूर्वं जूजुवांसं च सन्तम् अपरं करत् अकरोत् । एतशः चक्रं पुरो दधत् भरत् । किंतु इन्द्रः तत् चक्रं सं रिणाति । अस्मभ्यं च कर्तुं धनं सनिष्यति ददाति.

The Sun was driving his chariot fast in his journey across heaven. Indra, not liking this, stopped the chariot. The Sun sped the wheel and drove it on. Indra destroyed it. There was a clash between Sun-worship and Indra-worship. परितक्म्या, usually interpreted to mean night, seems to mean a journey. जु= to run fast. जूजुवांसं speeding fast. भरत् and दधत् are verbs having for their subject एतशः. एतशः = the brilliant Sun. सं रिणाति = destroys.

(30) ध्रुवं ज्योतिर्निहितं दशये कं मनोजविष्टं पतयत्स्वन्तः । विश्वे देवाः समनसः सकेता एकं कर्तुमभि वि यन्ति साधु (६.१) = पतयत्सु चलेषु अन्तः मध्ये मनोजविष्टं मनसोऽपि अधिकवेगं ध्रुवं ज्योतिः अग्न्याख्यं दशये कं निहितम् । समनसः सकेताः विश्वे देवाः एकं साधु साधुं कर्तुम् अभि वि यन्ति. A luminary (ज्योतिः), swifter than the mind (मनोजविष्टं), yet steady (ध्रुवं), has been placed (निहितं) among (अन्तः) flying (पतयत्सु) i. e. mortal men to enable them to see (दशये). All the gods possessed of wealth (समनसः = सकेताः) go (यन्ति) at once (वि) to (अभि) the wealth-giving (साधु=साधुं) treasure (कर्तुं).

Rk. 4 says: इदं ज्योतिरस्मृतं मर्त्येषु । अयं स जज्ञे ध्रुव आ निपत्तोऽमर्त्यस्तन्वा वर्धमानः. So पतयत्सु = मर्त्येषु. Agni is a treasure that unfaillingly supplies wealth to the gods. मनः = केतः = wealth.

Rk. 6 says :—इदं ज्योतिर्हृदय आहितम्. Agni as reason is placed in man's heart. So Agni is both material and immaterial. He is seen by the physical eye and by the mind.

(31) तव प्र यक्षि संदृशमुत क्रतुं सुदानवः । विश्वे जुषन्त कामिनः (६१) = हे अग्ने तव संदृशं रूपं प्र यक्षि प्रकर्षेण देहि । उत अपि च सुदानवः दानूनां दानानां दातारः कामिनः धनकामाः विश्वे सर्वे जनाः क्रतुं त्वया दत्तं जुषन्त सेवन्ते.

यक्षि is 2nd per. sing. imperative. तव संदृशं = gold which has the colour of fire.

(32) एता नो अग्ने सौभगा दिदीह्यपि क्रतुं सुचेतसं वतेम । विश्वा स्तोतृभ्यो गृणते च सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः (७१) = हे अग्ने नः अस्मभ्यम् एता एतानि सौभगा सौभगानि धनानि दिदीहि देहि । सुचेतसं धनयुक्तं क्रतुं धनम् अपि वतेम अन्येभ्यः प्रेषयिष्यामः । स्तोतृभ्यः गृणते च विश्वा विश्वानि सौभगानि सन्तु । यूयं स्वस्तिभिः नः अस्मान् सदा पात रक्षत । यद्वा । सदा धनेन रक्षत.

दी = to give. चित् = to give. चेतस् = a gift, wealth. अपि is sometimes prefixed to वत्, sometimes it is parted from it. अपि-वत् or अपिवातय् = to send, to give स्तोतृभ्यः = गृणते.

(33) इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा । शिक्षा णो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि (७३) = हे पुरुहूत इन्द्र यथा पिता पुत्रेभ्यः क्रतुं धनम् आहरति तथा नः अस्मभ्यं क्रतुं धनम् आभर आहर अर्पय । नः अस्मभ्यं अस्मिन् यामनि रणे शिक्ष धनं देहि । जीवाः जीवन्तः वयं ज्योतिः अशीमहि.

शिक्ष् = give, from शक् + स् (of लेट्). यामनि = in this battle. या + मन्. या = to attack, to go against an enemy. जीवाः = when alive. अशीमहि = we shall enjoy. ज्योतिः = the light of the Sun or wealth.

(34) इमे मित्रो वरुणो दृळभासोऽचेतसं चिचितयन्ति दक्षैः । अपि क्रतुं सुचेतसं वतन्तस्तिरश्चिदंहः सुपथा नयन्ति (७४) = दृळभासः दुःखेन कष्टेन ये दभ्यन्ते हिंस्यन्ते ते मित्रः वरुणः अर्यमा इमे देवाः अचेतसम् अधनवन्तं

चित् अपि दक्षैः धनैः चितयन्ति धनवन्तं कुर्वन्ति । सुचेतसं धनयुक्तं क्रतुं धनम् अपिवतन्तः प्रेषयन्तः सुपथा अंहः दारिद्र्यात् चित् अपि तिरः नयन्ति ।

चेतस् = wealth, from चित् = to give. तिरः governs the accusative. अंह = adversity, poverty. अपिवत् = to send, to give.

(35) गर्भो यज्ञस्य देवयुः क्रतुं पुनीत आनुपक् । स्तोमैरिद्रस्य वावृधे मिमीत इत् (८^{१३}) = देवयुः देवान् कामयमानः यज्ञस्य धनस्य गर्भः निधिः भवति । असौ आनुपक् सततं क्रतुं धनं पुनीते ददाति । इन्द्रस्य स्तोमैः स वा वृधे वर्धते । अन्येभ्यो धनं मिमीते ददाति इत् एव.

गर्भो यज्ञस्य is obscure. यज्ञ does mean wealth. By praising Indra one grows richer and gives his wealth to the godly.

(36) इन्द्रः सुतेषु सोमेषु क्रतुं पुनीत उक्थ्यम् । विदे वृधस्य दक्षसे महान् हि पः (८^{१३}) = सुतेषु सोमेषु इन्द्रः उक्थ्यं स्तुत्यं क्रतुं धनं पुनीत ददाति । स वृधस्य वृद्धस्य महतः दक्षसः धनस्य विदे दाता भवति.

उक्थ्यं = so great as to demand or deserve praise. We find both क्रतु and दक्ष here; both mean wealth.

(37) इमां धियं शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुण सं शिशाधि (८^{१३}) = हे देव वरुण इमां धियं शिक्षमाणस्य दातुः दात्रे क्रतुं दक्षं सं पूर्णं शिशाधि देहि.

शक् (reduplicated) + स (of लेट्) = शिक्ष = to give. क्रतुं = दक्षं = धनम्. शा by reduplication शिशा. शिशा + धि = give.

(38) आदु नु ते अनु क्रतुं स्वाहा वरस्य यज्यवः । श्वात्रमर्का अनूप-तेन्द्र गोत्रस्य दावने (८^{१३}) = हे इन्द्र आत् अनु अनन्तरम् ऊ नु एव ते तव गोत्रस्य दावने यज्यवः अर्काः वरस्य स्वाहा क्रतुं श्वात्रम् अनूपत =

The givers of wealth (यज्यवः = अर्काः), O Indra, immediately (आत् अनु), gave (अनूपत) wealth (श्वात्रं = क्रतुं) together with an offer (स्वाहा) of the best wealth (वरस्य) at the time of giving (दावने) the contents of the cow-pen (गोत्रस्य). क्रतु, वर, श्वात्र, अर्क, गोत्र = wealth. स्वाहा = with an offer. यज्ञ (= to give) + युः = a giver. अर्क = wealth; one possessed of wealth. I have construed and interpreted the Rk. as above; but I am not satisfied with it, nor with the interpretation given by Sāyana.

(39) सखायः क्रतुमिच्छत कथा राधाम शरस्य । उपस्तुतिं भोजः
सूरियो अन्हयः (८१^१) = हे सखायः शरात् क्रतुं धनम् इच्छत याचध्वम् ।
यः अन्हयः सूरिः भोजः तस्य शरस्य उपस्तुतिं कथा कथं राधाम साधयि-
ष्यामः. इच्छत = seek, ask, beg. कथा = कथम्. राधाम = shall ac-
complish. शर was the name of a liberal-minded king. उप-
स्तुतिः = worthy praise. भोजः = सूरिः = a liberal donor. अन्हयः =
never subject to any diminution (न्हय) of wealth.

(40) सना दक्षमुत क्रतुमप सोम मृधो जहि । अथा नो वस्यसस्कृधि
(९^३). सन = give. क्रतुं = दक्षं = धनम्. अपजहि = kill outright. मृधः
= foes. अथ = then. वस्यसः = वसीयसः = richer, very rich.

(41) भद्रं नो अपि वातय मनो दक्षमुत क्रतुम् (१०^{३५}). भद्रं = मनः =
दक्षं = क्रतुं = धनम्. अपिवातय = give.

(42) क्रतुं नः सोम जीवसे ० विवक्षसे (१०^{३५}) = Thou bringest
(विवक्षसे) wealth (क्रतुं) to us that we may live in prosperity
(जीवसे).

(43) आपो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं विभृताभृतं च ।
रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नीः सरस्वती तद् गृणते वयो धात् (१०^{३६}) = हे रेवतीः
धनवत्यः आपः यूयं वस्वः वसुनः धनस्य क्षयथा ईशिध्वे । यूयं भद्रं क्रतुम्
अमृतं च विभृथ । यूयं स्वपत्यस्य रायः पत्नीः स्वामिन्यः स्थ । सरस्वती
गृणते स्तुवते तत् वयः धनं धात् ददातु.

रे = वसु = क्रतुः = अमृतं = रायः = वयः = wealth. क्षि = to rule
over, to be master of. पत्नीः = mistresses, owners. सु धनम् ।
तेन युक्तम् अपत्यं यस्मिन् तस्य रायः = of wealth that is full of wealth
added to wealth. The usual rendering of स्वपत्यस्य is अपत्ययुक्तस्य
= consisting of offspring.

(44) ये स्था मनोर्यज्ञियास्ते शृणोतन यद्वो देवा ईमहे तद्दातन ।
जैत्रं क्रतुं रयिमद्वीरवयशस्तद्देवानामवो अद्या वृणीमहे (१०^{३६}) = हे देवाः
ये यूयं मनोः यज्ञियाः स्थ ते शृणोतन शृणुत । वः युष्मान् यत् ईमहे याचामहे
तत् ददातन दत्त । देवानां जैत्रं क्रतुं रयिम् धीरवत् यशः तत् अवश्च अद्य
आवृणीमहे याचामहे.

मनोः याक्षियाः = givers of wealth to Manu, the human progenitor. शृणोतन = शृणुत. ददातन = दत्त. ईमहे = आवृणीमहे = याचामहे. यज्ञ = जैत्र = क्रतु = रयि = वीर = यशस् = अवः = wealth. यज्ञ = to give. यज्ञ = what is given, wealth.

(45) विश्वस्य हि प्रेषितो रक्षसि व्रतमहेल्यन् उच्चरसि स्वधा अनु। यदद्य त्वा सूर्योपब्रवामहे तं नो देवा अनु मंसीरत क्रतुम् (१०^{१६*}) = हे सूर्य प्रेषितः त्वं विश्वस्य व्रतं रक्षसि। स्वधाः अनु अहेल्यन् उच्चरसि। यत् अद्य त्वाम् उपब्रवामहे याचामहे तं क्रतुं देवाः नः अस्मभ्यम् अनुमंसीरत अनुमन्यन्ताम्.

रक्षसि = ददासि. प्रेषितः = commissioned (by the highest to perform a certain task) or प्र इषा धनेन युक्तः = possessed of riches. व्रतं = acts, life, or wealth. विश्वस्य = विश्वेषां देवानां मनुष्याणां च. अहेल्यन् = not contemning or disregarding. उच्चरसि = movest on high. स्वधाः अनु = in obedience to orders. उपब्रवामहे = we ask or beg. अनुमन् = to give.

(46) प्र वो वायुं रथयुजं पुरंधिं स्तोमैः कृणुध्वं सख्याय पूषणम्। ते हि देवस्य सवितुः सवीमनि क्रतुं सचन्ते सचितः सुचेतसः (१०^{१७*}) = हे ऋत्विजः वः यूयं रथयुजं वायुं पुरंधिं पूषणं च स्तोमैः सख्याय प्र कृणुध्वम्। सचितः सुचेतसः ते देवाः हि देवस्य सवितुः सवीमनि क्रतुं सचन्ते.

प्र कृणुध्वं = draw near, attract. प्र + कृ and आ + कृ mean to draw near, to attract. सख्याय = for obtaining wealth. रथयुजं = who yokes Indra's chariot. पुरंधिं = धनवन्तम्. सवीमनि = in the distribution of wealth (made by Savitṛ). सू = to give) + ईमन् = सवीमन् = giving, distribution. चित् and चेतस् both mean wealth. सचितः = सुचेतसः = possessed of wealth. सचन्ते = लभन्ते ददति वा.

(47) इरज्यन्ने प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य। स दर्शतस्य वपुषो वि राजसि पूषाक्षि सानसि क्रतुम् (१०^{१८*}) = हे अमर्त्य अग्ने इरज्यन् ईशानः त्वम् अस्मे अस्माकं रायः प्रथयस्व। स त्वं दर्शतस्य वपुषः रायः वि राजसि। तस्मात् सानसि क्रतुं पूषाक्षि.

इरज्यन् = ruling (over large treasures of riches). प्रथयस्व = spread i. e. increase. जन्तुभिः ? जन्तुभिः सह ? coupled with children. Give us wealth and children. Cp. अग्निर्देवेभिर्मनुषश्च जन्तुभिः

(३६). Or जन्तुभिः धनैः युक्तान् रायः. वपुषः = दर्शतस्य = दर्शनीयस्य (रायः). वि राजसि = ईशिपे. पृणश्चि from पृच् = to give. सानसि (from सन् = to give; to enjoy) = as large as can be given or enjoyed, full.

क्रतुना = with wealth

(48) त्वया ह्यग्ने वरुणो धृतव्रतो मित्रः शाशद्रे अर्यमा सुदानवः। यत्सी-
मनु क्रतुना विश्वथा विभुररात्र नेमिः परिभूरजायथाः (१२५) = हे अग्ने त्वया
सहायेन हि धृतव्रतः वरुणः मित्रः अर्यमा एते सुदानवः देवाः शाशद्रे धनं
ददुः। यत् यस्मात् सीम् अनु एतेषु वर्तमानेन क्रतुना सह विश्वथा विभुः
त्वम् अरान् नेमिः न इव एतान् देवान् परिभूः अजायथाः.

These 3 gods, known for their liberality (सुदानवः), were made liberal of their gifts by Agni's advancing wealth to them unceasingly. By this wealth which we find in (अनु) these (सीं) gods Agni stood over and around them as a felly stands around the spokes of a wheel. Agni is the richest god and supplies wealth to the other gods. He was born rich. धृतव्रतः = whose laws are obeyed. शद् (=to give) by reduplication शाशद्. शाशद् + र् + ए = शाशद्रे. विश्वथा विभुः = rich in every way.

(49) साकं हि शुचिना शुचिः प्रशास्ता क्रतुनाजनि (२५) = The donor (प्रशास्ता), the blazing Agni (शुचिः) was indeed (हि) born (अ-जनि) in company with (साकं) blazing (शुचिना) wealth (क्रतुना) i. e. gold. प्र + शस् = to give. प्रशास्तृ is also the name of a priest. Agni is होतृ, पोतृ, प्रशास्तृ etc.

(50) युवं देवा क्रतुना पूर्व्येण युक्ता रथेन तविपं यजत्रा। आगच्छतं नासत्या शचीभिर्द्वं तृतीयं सवनं पिबथः (८५) = हे देवौ यजत्रौ नासत्यौ पूर्व्येण क्रतुना शचीभिः युक्तौ रथेन तविपं युवाम् आगच्छतम्। इदं तृतीयं सवनं पिबथः पिवतम्.

पूर्व्य = first-rate, prior in value. क्रतुना = शचीभिः = with gifts of wealth युक्ता = युक्तौ = possessed of, taking with (you). यजत्रा = यजत्रौ = gives; from यज् = to give. तविपं occurs 4 times in RV. In 3 places it is an adjective. But here it is an adverb. It means strong, mighty. Here perhaps तविपं = with force, rapidly.

(51) परि चिन्मतौ द्रविणं ममन्यादृतस्य पथा नमसा विवासेत् । उत स्वेन क्रतुना सं वदेत श्रेयांसं दक्षं मनसा जगृभ्यात् (१०^{३३}) = मर्तः द्रविणं परि सर्वतः ममन्यात् याचेत चित् एव । क्रतस्य पथा धनमार्गेण नमसा धनेन विवासेत् विवसेत् निवसेत् । उत अपि च स्वेन धनेन क्रतुना धनेन संवदेत संगच्छेत् । मनसा धनेन सह श्रेयांसं दक्षं धनं जगृभ्यात् गृणीयात् ।

Mortal man should pray for, and live happily with wealth. मन् = to beg. विवास् = विवस् = to live in close contact with. द्रविण, क्रत, नमस्, स्व, क्रतु, श्री, दक्ष and मनस् all mean wealth. If विवास् means to worship, then क्रतस्य हविषः पथा = नमसा = हविषा अग्निं विवासेत् परिचरेत्. श्रेयांसं = श्रिया धनेन अधिकं (दक्षं) = full of wealth.

दक्षैः and क्रतुना = with wealth

(52) सुदक्षो दक्षैः क्रतुनासि सुक्रतुरग्रे कविः काव्येनासि विश्ववित् । वसुर्वसूनां क्षयसि त्वमेक इत् यावा च यानि पृथिवी च पुष्यतः (१०^{३३}) = हे विश्ववित् अग्रे त्वं दक्षैः सुदक्षः क्रतुना सुक्रतुः काव्येन कविः असि । यानि यावापृथिव्यौ पुष्यतः तेषां सर्वेषां वसूनां वसुः त्वं क्षयसि.

सुदक्षः etc. Cp. 1^{१३} on which the 1st half of the present Rk is based. दक्ष, क्रतु and वसु = wealth. कविः = one possessed of wealth. काव्येन = with wealth. क्षयसि = rulest. पुष्यतः = increase. विश्वं (धनं) वेत्ति ददाति असौ विश्ववित्.

कृत्वा = with wealth.

(53) श्वसित्यप्सु हंसो न सीदन् कृत्वा चेतिष्ठो विशामुपभृत् । सोमो न वेधा क्रतप्रजातः पशुर्न शिश्वा विमुर्दूरेभाः (११^६) = उपसि बुध्यते उपसं वा बोधयति असौ उपभृत् । कृत्वा धनेन विशां जनानां चेतिष्ठः दानृतमः । सोमः न इव क्रतात् उदकात् प्रकर्षेण जातः । शिश्वा शिशुना वत्सेन पशुः न इव । विभुः वेधाः । दूरे भाः यस्य सः । अग्निः अप्सु सीदन् हंसः न इव श्वसिति रीतिः.

While sitting hidden in water, Agni hoots (?) like a swan. उपभृत् = Agni wakes up at dawn or awakens the Dawn. चेतिष्ठः from चित् = to give. Sōma and Agni are water-born (क्रतप्रजातः). Or क्रतं धनम् । प्र धनम् । तेन युक्तं जातं धनं यस्य = one exceedingly

rich. वेधाः = विभुः = powerful. दूरेभाः = shining far off. पशुर्न शिश्वा ? The Dawn is पशुः i. e. a cow who big with child i. e. the Sun shines far off. So does Agni. श्वस् = to roar, to bellow. What is the word for the cry of a swan?

(54) देवो न यः सविता सत्यमन्मा कृत्वा निपाति वृजनानि विश्वा । पुरुप्रशस्तो अमतिर्न सत्य आत्मेव शैवो दिधिषाय्यो भूत् (१३३) = सत्यानि मन्मानि यस्य सः अग्निः देवः सविता न इव विश्वानि वृजनानि सर्वाणि धनानि कृत्वा धनेन नि नितरां पाति ददाति । अमतिः सूर्यप्रकाशः न इव सत्यः । आत्मा इव शैवः । दिधिषाय्यः याच्यः भूत भवति.

सत्यमन्मा = whose gifts (मन्म) are full of wealth. वृजनानि = riches. अमतिः = sunlight. सत्यः = full of gifts like Sunlight or the Sun. आत्मा इव शैवः = Agni is welcome like one's own self or like wealth (आत्मा). दिधिष = to give as wealth or offerings; or to beg. दिधिषाय्यः = हविरर्हः । अथवा । याचनीयः. पुरु प्रशस्तं धनं यस्य सः = who possesses wealth (प्रशस्तं) packed with wealth (पुरु).

(55) यस्य ते सख्ये पूषन् विपन्यवः कृत्वा चित्सन्तोऽवसा बुभुजिरे इति कृत्वा बुभुजिरे । तामनु त्वा नवीयसीं नियुतं राय ईमहे । अहेलमान उरुशंस सरी भव वाजेवाजे सरी भव (१३४) = हे पूषन् विपन्यवः स्तोतारः यस्य ते तव सख्ये सन्तः वर्तमानाः कृत्वा अवसा चित् बुभुजिरे इति एवं कृत्वा बुभुजिरे तं त्वां राये ताम् अनु तत्सदृशीं नवीयसीं नियुतम् ईमहे याचामहे । अहेलमानः अवहेलनं न कुर्वन् हे उरुशंस बहुधन पूषन् वाजेवाजे सर्वेषु संग्रामेषु सरी भव समीपे भव.

विपन्यवः = those that praise. कृत्वा = अवसा = धनेन. बुभुज् by reduplication of भुज्. बुभुज् + र् = बुभुज्. बुभुज् + इरे = बुभुजिरे = enjoyed. ताम् अनु = like that i. e. the क्रतु enjoyed by older bards. नियुतं = a gift of wealth. नवीयसीं = praiseworthy. राये = that we may be rich. अहेलमानः = not disregarding us. सरी? Is सरिन् the original word? सरति इति सरी = one that moves near for help. वाजेवाजे = in all fights for wealth. उरुणा धनेन युक्तं शंसं धनं यस्य स उरुशंसः.

(56) कृत्वा दक्षस्य तरुषो विधर्मणि देवासो अग्निं जनयन्त चित्तिभिः ।
रुचानं भानुना ज्योतिषा महामत्यं न वाजं सनिष्यन्नुप ब्रुवे (३३) = देवासः
देवाः तरुषः दक्षस्य कृत्वा अग्निं विधर्मणि चित्तिभिः जनयन्त अजनयन् ।
भानुना ज्योतिषा रुचानं महाम् अत्यं वाजं सनिष्यन् अहम् उपब्रुवे स्तौमि.

The gods created (जनयन्त) Agni with his flames (चित्तिभिः) and with stores (कृत्वा) of wealth (दक्षस्य) that saves (तरुषः) (from adversity) in heaven (विधर्मणि). I praise (उपब्रुवे) the great (महां) Agni shining (रुचानं) with lustre (भानुना = ज्योतिषा). कृत्वा and दक्ष both mean wealth. दक्षस्य कृत्वा = with the treasure of wealth. The expression is difficult to translate. तरुषः = which takes one across (adversity). विधर्मन् was a name of heaven. भानुना = ज्योतिषा = with lustre. चित्ति, भानु and ज्योतिस् all mean flames. अत्यं न वाजं सनिष्यन् is difficult. अत्यं न वाजं = अश्वम् इव वाजयुक्तं धनयुक्तं = possessed of, or bearing, wealth like a war-horse. सनिष्यन् = सन्निधनम् इच्छन् = desirous of wealth.

(57) त्वामग्ने सदमित्समन्यवो देवासो देवमरतिं न्येरिर इति कृत्वा न्येरिरे । अमर्त्यं यजत मर्त्येष्व्वा देवमादेवं जनत प्रचेतसं विश्वमादेवं जनत प्रचेतसम् (४३) = हे यजत हविरर्ह अग्ने समन्यवः बलिनः धनिनो वा देवासः देवाः देवं द्यावापृथिव्योः अरतिं पतिम् अमर्त्यं त्वाम् मर्त्येषु सदम् इत् सदैव कृत्वा धनेन सह नि आ ईरिरे स्थापितवन्तः । इति एवं न्येरिरे स्थापितवन्तः । ते देवम् आदेवं प्रचेतसम् आजनत । विश्वम् आदेवं प्रचेतसम् आजनत.

सदम् इत् = सदा एव. मन्युः = strength, wealth. अरतिं = a husband. ईर् = to deposit, to place. आदेव occurs 4 times in RV. वायवः० आदेवासः (७।९।२।४), विश्व आदेवीः (६।४९।१५) and आदेवे जने (२।४।१). आदेव is an adjective in all these 4 places. Does it mean including all gods? Agni includes in himself all gods. विश्वं and आदेवं perhaps have the same sense. जनत = अजनयन्. प्रभूतं चेतः धनं यस्य तं प्रचेतसम्. Agni was created wealthy.

(58) यस्त्वामग्ने इनधते यतस्तुक् त्रिस्ते अन्नं कृणवत्सस्मिन्नहन् । स सु द्युम्नैरभ्यस्तु प्रसक्षत्तव कृत्वा जातवेदश्चिकित्वान् (४३) = हे जातवेदः जातधन अग्ने यः त्वाम् इनधते इन्द्रे प्रज्वलयति यतस्तुक् च सस्मिन् एकस्मिन् अहन् अहनि त्रिः ते तुभ्यम् अन्नं कृणवत् करोति स तव सु द्युम्नैः तव कृत्वा शत्रून् अभि अस्तु प्रसक्षत् प्रसहतां च.

चिकित्वान् = (हविषां) दाता; from कित् = to give. यताः अर्पिताः घृतेन पूर्णाः स्रुचः येन = one that pours ladle-fuls of ghee into Agni. सस्मिन् occurs 9 times in RV. and qualifies ऊधन् 5 times, अहन् twice and आजौ and योनौ once each. सस् seems to have been the original pronoun and meant one and the same. Did सस् mean 'that'? सस्मिन् looks almost like तस्मिन्. सः (he) shows that सस् may have been the original base. अभ्यस्तु = let (him) overcome (rivals). सह (=to defeat) + स् (of लेट्) = सक्ष. अभ्यस् and सक्ष may mean in the end 'to surpass.'

(59) एवा वस्व इन्द्रः सत्यः सम्राट् हन्ता वृत्रं वरिवः पूरवे कः। पुरुष्टुत क्त्वा नः शग्धि रायो भक्षीय तेऽवसो दैव्यस्य (४१.३) = एवा एवम् इन्द्रः वस्वः वसुतः सत्यः सम्राट् राजा। वृत्रं हन्ता पूरवे वरिवः धनं कः अकरोत्। हे पुरुषिः स्तुत नः अस्मभ्यं क्त्वा धनेन सह रायः धनं शग्धि देहि। ते तव दैव्यस्य अवसः धनस्य भक्षीय भागं लभेय.

वसु, वरिवः, क्तु, रै and अवस् all mean wealth. पूरु was the name of an Aryan clan. शक् (=to give) + धि = शग्धि. भज् + स् (of लेट्) = भक्ष = to distribute.

(60) त्वं नो अग्ने अद्भुत क्त्वा दक्षस्य मंहना। त्वेऽसुर्यमारुहत्क्राणामित्रो न यज्ञियः (५१.९) = हे अद्भुत अग्ने त्वं नः अस्मभ्यं क्त्वा दक्षस्य मंहना दानेन (वाजाय पन्थां ररिस् ५१.१०१)। असुर्यं धनं त्वे त्वयि अरुहत्। क्राणा त्वं मित्रः न इव यज्ञियः धनवान्.

क्तु and दक्ष both mean wealth. मंहना = मंहनेन; from मंह् = to give. क्त्वा = दक्षस्य मंहना. असुर्य = extraordinary power or wealth. क्राणा? क् (=to give?) + आन = क्राण. (क् + तुः = what is given?). यज्ञियः = यज्ञः धनम्। तद्वान् = possessed of riches. Agni is wealthy like Mitra.

(61) अस्य क्त्वा विचेतसो दस्मस्य वसु रथ आ। अधा विश्वासु हव्योऽग्निर्विधु प्र शस्यते (५१.९) = विचेतसः दस्मस्य अस्य क्त्वा रथे आ रथमध्ये वसु विद्यते। अधा अत एव हव्यः अग्निः विश्वासु विधु प्रशस्यते.

वि विभूतं चेतः धनं यस्य स विचेताः. दस्म superlative of दस् as दक्ष is comparative. दस् = to subdue or to give.

(62) त्वं विश्वु प्रदिवः सीद आसु कृत्वा रथीरभवो वार्याणाम् । अत इनोपि विधत्ते चिकित्वो अयानुपजातवेदो वसूनि (६३) = हे चिकित्वः जातवेदः आसु विश्वु त्वं प्रदिवः सीदः सीदसि । कृत्वा वार्याणां धनानां त्वं रथीः रथेन आनेता अभवः भवसि । अतः एव त्वं विधत्ते हविः ददते यजमानाय आनुषक् सततं वसूनि वि इनोपि प्रहिणोपि ।

चिकित्वः (from कित् = to give) = O giver. प्रदिवः = आनुषक् = always. कृत्वा = धनेन (सहितानां वार्याणाम्). रथीः = one that brings in a chariot. इनोपि = sendest. or कृत्वा = because of the wealth that thou possessest.

(63) कृत्वा दा अस्तु श्रेष्ठोऽद्य त्वा वन्वन् सुरेक्षणाः । मर्ते आनाश सुवृ-
क्तिम् (६३) = यः मर्तः सुवृक्तिं स्तुतिम् आनाशं तुभ्यम् अर्पयति स त्वां वन्वन् संभजन् अद्य कृत्वा धनेन सुरेक्षणाः धनवान् अस्तु । दाः दाता अस्तु ।
श्रेष्ठः धनवत्तमः अस्तु.

वन्वन् = worshipping. आनाश ? Is the root नश् or अश् ?

(64) प्र वां स मित्रावरुणावृतावा विप्रो मन्मानि दीर्घश्रुदियति । यस्य ब्रह्माणि सुकृत् अवाथ आ यत्कृत्वा न शरदः पृणैथे (७३) = हे सुकृत् मित्रावरुणौ दीर्घ-
श्रुत् कृतावा स विप्रः वां मन्मानि प्र इयति । यस्य ब्रह्माणि युवां धनेन अवाथः
यत् यदा च यस्य शरदः न सद्यः युवां कृत्वा धनेन आ पृणैथे आपूरयथः.

For comment vide 'Who shall be our guide in interpreting RV.' at the end of this book.

(65) तव कृत्वा सनेयं तव रातिभिरग्ने तव प्रशस्तिभिः । त्वामिदाहुः प्रमतिं वसो ममाग्ने हर्षस्व दातवे (८३) = हे वसो अग्ने तव कृत्वा तव रातिभिः तव प्रशस्तिभिः धनं सनेयं प्राप्नुयाम् । जनाः त्वाम् इत् एव प्रमतिं दातारम् आहुः । मम मह्यं दातवे धनं दातुं हर्षस्व त्वरस्व.

कृत्वा = रातिभिः = प्रशस्तिभिः. सनेयं from सन् = to obtain or enjoy. प्रमतिः = one that helps with wealth. हर्षस्व = hasten. सनेयं spoils the metre and appears to have been interpolated.

(66) अप्रामिसत्य मघवन् तथेदसदिन्द्र कृत्वा यथा वशः । सनेम वाजं तव शिप्रिन्नवसा मधू चिद्यन्तो अद्रिवः (८४) = हे अप्रामिसत्य मघवन् इन्द्र यथा वशः इच्छसि तथा इत् एव असत् अस्तु । हे शिप्रिन् अद्रिवः तव अवसा धनदानेन मधू सदैव यन्तः ददतः चित् अपि वयं वाजं सनेम लभेमहि.

अग्रामिसत्य? अग्रामि occurs here only. अग्रामि = अहिंसितं (सायणः). How is कृत्वा to be construed? कृत्वा अवसा वाजं सनेम? कृत्वा = अवसा. शिप्रिन् = O helmeted one.

(67) कद् महीरधृष्टा अस्य तविषीः कद् वृत्रघ्नो अस्तृतम्। इन्द्रो विश्वान् वेकनाटान् अहर्दश उत कृत्वा पणीरमि (८^१/_{१६}) = अस्य वृत्रघ्नः इन्द्रस्य महीः महत्यः अधृष्टाः तविषीः कत् उ क खलु। अस्तृतं बलं कत् उ क खलु। इन्द्रः कृत्वा विश्वान् वेकनाटान् उत अपि च पणीन् अभि भवेत्.

Where indeed is Indra's strength that has never been challenged? It is incomparable. Indra overcomes all foes. अ + धृष्टाः = never challenged. अ + स्तृतं = never resisted. वेकनाटान् = पञ्च जनान्? अहर्दश is like स्वर्दश which is used of gods and men. Why should अहर्दशः be used of वेकनाटान्? Or does अहर्दशः mean स्वर्दशः i.e. the gods whom Indra surpassed? वेकनाट, अहर्दश and पणि are three classes whom Indra subdued and surpassed in wealth. Indra was disliked by Devas, the 5 Āryan tribes and the Pāṇis.

(67a) For 9¹/₁₆ vide P. II No. 5.

(68) प्र पुनानस्य चेतसा सोमः पवित्रे अर्पति। कृत्वा सधस्थमासदत् (९^१/_{१६}) = सोमः प्र चेतसा पवित्रे अर्पति। कृत्वा सधस्थं योनिं कलशम् आसदत् आसीदति.

अर्पति = runs, flows fast. पवित्रे = through the strainer. सधस्थं = heaven, a seat, a vessel. प्र = चेतसा = कृत्वा = धनेन सह. पुनानस्य cannot be construed. It seems to be a mispronunciation of पुनानः स्यः. पुनानः पूयमानः स्यः सः सोमः or यः सोमं पुनाति तस्य चेतसा धनेन. Sōma runs towards the strainer with the wealth of (i. e. to be given to) him who purifies him.

(69) आभृत्या सहजा वज्र सायक सहो विभर्ष्यभिभूत उत्तरम्। कृत्वा मन्यो सह मेघेधि महाधनस्य पुरुहूत संसृजि (१०^१/_{१६}) = हे वज्र हे सायक हे अभिभूते आभृत्या सह जाः जातः त्वम् उत्तरं सहः विभर्षि। हे पुरुहूत मन्यो महाधनस्य संसृजि कृत्वा सह नः अस्माकं मेदी पथि भव.

वज्र = सायक = a thunderbolt. Indra is as strong as a thunderbolt; besides that weapon is his constant associate.

क्रतवे or क्रत्वे = for wealth

(76) दशानामेकं कपिलं समानं तं हिन्वन्ति क्रतवे पार्याय । गर्भं माता सुधितं वक्षणास्ववेनन्ते तृपयन्ती विभर्ति (१०^{३६}) = पूर्वस्याम् ऋचि कथितानां दशानाम् एकं कपिलं कपिलवर्णं समानं तम् अग्निं देवाः पार्याय संकटात् पारं नयते क्रतवे धनाय हिन्वन्ति । माता वक्षणासु सुधितं सुहितम् अवेनन्ते गर्भं तृपयन्ती विभर्ति.

Agni had 10 mothers. He is red-coloured (कपिलं) and the common son of the ten. They or the gods send him down to the earth to give wealth that would enable men to tide over all difficulties. वक्षणासु = उदरेषु. Every one of these 10 mothers bears (विभर्ति) Agni in her womb (वक्षणासु) where he is well placed (सुधितं). The foetus so loved the womb that it did not like to leave it (अवेनन्ते). Every mother was exceedingly desirous of conceiving or bearing in her womb such a child (तृपयन्ती).

(77) ते नो हृदे मनसे सन्तु यज्ञा जुष्टासो अद्य धृतनिर्णिजो गुः । प्र वः सुतासो हरयन्त पूर्णाः क्रत्वे दक्षाय हर्षयन्त पीताः (४^{३७}) = हे ऋभवः ये धृतनिर्णिजः यज्ञाः गुः अगुः अगच्छन् अद्य भवतां पानाय ते जुष्टासः जुष्टाः सन्तः वः युष्माकं हृदे मनसे सन्तु । पूर्णाः सुताः सोमाः क्रत्वे दक्षाय वः युष्मान् हरयन्त हर्षयन्त हर्षयन्तु.

जुष्टासः = tasted, eaten or drunk. धृतं निर्णिक् येषां = whose dress is ghee; covered with or soaked in ghee; full of ghee. हृदे = मनसे = to your mind or taste. हरयन्त = हर्षयन्त = let (them) gladden. हर् + स् (of लेट्) = हर्ष. हर् (from हृ) = to carry away, to gladden. क्रत्वे = दक्षाय = धनाय.

(78) त्वावतो हीन्द्र क्रत्वे अस्मि त्वावतोऽवितुः शूर रातौ । विश्वेदहानि तविषीव उग्रं ओकः कृणुष्व हरिवो न मर्धीः (७^{३८}) = हे शूरतविषीवः उग्र हरिवः इन्द्र त्वावतः अवितुः दातुः क्रत्वे रातौ अहम् अस्मि । विश्वा विश्वानि इत् एव अहानि अस्मासु ओकः कृणुष्व कुरु । अस्मान् न मा मर्धीः नाशय.

तविषीवान् = possessed of strength (तविषी). हरिवान् = possessed of horses (हरि). तविषीवः and हरिवः are vocatives. ओकः कृणुष्व = make thy home with us. क्रत्वे = धनाय. रातौ = दाते = दानाय.

(79) स नो ज्योतींषि पूर्य पवमान वि रोचय । कृत्वे दक्षाय नो हितु (९१^६) = हे पूर्य श्रेष्ठ पवमान सोम स त्वं ज्योतींषि विरोचय । नः अस्मान् कृत्वे दक्षाय हितु प्रेरय

The 1st नः is superfluous; or नः ज्योतींषि=our i. e. Aryan luminaries; or ज्योतींषि = resplendent gold. विरोचय = brighten i. e. increase (our gold). हि = to send.

(80) कृत्वे दक्षाय नः कवे पवस्व सोम धारया । इन्द्राय पातवे सुतो मित्राय वरुणाय च (९१^७)=हे सोम कवे इन्द्राय मित्राय वरुणाय पातवे पातु सुतः त्वं नः कृत्वे दक्षाय धारया पवस्व

पातवे = that they may drink. धारया पवस्व = pass in a stream through the strainer and be pure. नः कृत्वे दक्षाय=in order to give us wealth. कवे = O rich one.

(81) पवस्व सोम कृत्वे दक्षायश्वो न नित्तो वाजी धनाय (९१^८)= हे सोम वाजी अश्वः न इव नित्तः त्वं कृत्वे दक्षाय धनाय पवस्व.

निज् (= to wash) + तः = नित्तः = washed, purified. वाजी = booty-laden. कृत्वे = दक्षाय = धनाय.

क्रतोः (दक्षस्य) = of wealth

(82) अघा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः । रथीक्रतस्य बृहतो बभूथ (९१^९)=हे अग्ने अघा अथ त्वं क्रतोः भद्रस्य साधोः दक्षस्य बृहतः क्रतस्य रथीः हि बभूथ. क्रतोः = भद्रस्य = दक्षस्य = क्रतस्य = धनस्य. साधु = which brings in or secures wealth. रथीः=a bringer.

क्रत्वः = of wealth

(83) क्रत्वः समह दीनता प्रतीपं जगमा शुचे । मृळा सुक्षत्र मृळय (९१^{१०})= हे शुचे वरुण क्रत्वः धनस्य दीनता दीनतया बहुत्वेन समह खलु अहं प्रतीपं जगम । हे सुक्षत्र मृळ मृळय दयां कुरु.

शुचे = O brilliant, shining one. समह = verily. क्रत्वः दीनता = on account of the abundance (दीनता) of my wealth. प्रतीपं जगम= went counter. मृळ = to have merry on. सुक्षत्र = धनवन्.

क्रतौ = in wealth, in prosperity

(84) अवीरे क्रतौ दविद्युतन् (१०१^१). Urvasi did not shine (न दविद्युतन्) in a prosperity (क्रतौ) that was not blest with a son (अवीरे).

The whole Rk is obscure. This may be the sense of the words quoted.

क्रतुं = strength

(85) नहि नु यादधीमसीद्रं को वीर्या परः । तस्मिन् नृष्णमुत क्रतुं देवा ओजांसि सं दधुः (१६६) = कः वीर्या वीर्येण इन्द्रं परः । तस्मिन् इन्द्रे देवाः नृष्णं क्रतुम् ओजांसि सं दधुः.

परः governs the accusative. इन्द्रं परः = beyond or superior to Indra. नृष्णं = क्रतुं = ओजांसि = strength. नहि नु यात् अधीमसि? यात् यस्मात् वयं नहि नु न कदापि अधि इमः = whom we can never surpass? अधि + इ = to go higher, to be superior. यात् ablative of य as तात् of त and आत् of अ. These are ancient forms. य = यत्. त = तत्. अ = अत्. Did अत् ever exist? य, त, अ are the bases in many declensional forms of the 3 pronouns. वीर्यं, नृष्णं, क्रतु and ओजस् may mean wealth even here.

(86) अनु प्र येजे जन ओजो अस्य सत्रा दधिरे अनु वीर्याय । स्यूमगृमे दुधयेऽर्वते च क्रतुं वृञ्जन्त्यपि वृत्रहत्ये (६३१) = जनः दैव्यो जनः अस्य इन्द्रस्य ओजः अनु प्र येजे दत्तवान् । ते देवाः सत्रा सदैव वीर्याय इन्द्रम् अनु दधिरे । वृत्रहत्ये ते देवाः स्यूमगृमे दुधये अर्वते इन्द्राय क्रतुं बलं च अपि वृञ्जन्ति.

जनः = the gods. येजे = gave. प्र = प्रकर्षेण = in large quantities. वीर्याय = for heroic deeds. सत्रा = always. अनु = constantly, continuously. स्यूमगृमे occurs here only स्यूमन् = something sewn, an armour made of hides sewn together? स्यूमगृमे = to one that puts on an armour. दुधये dative of दुधि. दुधि? दुःखेन कष्टेन धीयते गृह्यते = one that is hard to catch? अर्वते = to one who is as brave as a horse. All these 3 words are epithets of Indra. क्रतुं = strength. अपि shows compactness. अपिवृञ्जन्ति = consolidate, put compactly into. प्र, सत्रा, ओजस्, वीर्यं, and क्रतु may mean wealth even here.

(87) अनु त्रितस्य युध्यतः शुष्ममावन्नुत क्रतुम् । अन्विन्द्रं वृत्रतूर्ये (८३४) = मरुतः युध्यतः त्रितस्य शुष्मम् उत अपि च क्रतुं बलम् वृत्रतूर्ये इन्द्रम् अन् इन्द्रे आवन् निहितवन्तः.

आवन् from अच् = to give. क्रतुं = शुष्मं = बलं धनं वा. वृत्रतूर्यं = वृत्रहत्ये. तूर्य from तृ or तुर = to destroy. इन्द्रम् अनु = इन्द्रे. अनु repeated for metre. The Maruts put into Indra the strength that once belonged to Trita, the fighter. Trita was the name of an ancient god.

(88) तव त्यदिन्द्रियं वृद्धत्तव शुष्ममुत क्रतुम् । वज्रं शिशाति धिषणा वरेण्यम् (८१५) = हे इन्द्र देवमाता धिषणा तव माता वा तुभ्यम् तत् प्रसिद्धं वृद्धत् महत् इन्द्रियं बलं शुष्मम् उत अपि च क्रतुं वरेण्यं श्रेष्ठं वज्रं च शिशाति ददाति.

इन्द्रियं = शुष्मं = क्रतुं = strength. शा = to give. धिषणा was the name of the mother of the gods. The Āświns are called धिषण्यौ i. e. धिषण्यौ = sons of धिषणा. Was it another name of Aditi? इन्द्रस्य इदम् इन्द्रियं = strength befitting Indra.

(89) विश्वे त इन्द्र वीर्यं देवा अनु क्रतुं ददुः । भुवो विश्वस्य गोपतिः पुरुषुत भद्रा इन्द्रस्य रातयः (८१६) = हे इन्द्र विश्वे देवाः ते तुभ्यं वीर्यं क्रतुम् अनु ददुः । हे पुरुषुत त्वं विश्वस्य गोपतिः भुवः भवसि । इन्द्रस्य रातयः भद्राः.

क्रतुं = वीर्यं = strength or wealth. गोपतिः = a master. रातयः = gifts. भद्राः = full of wealth. अनु = unceasingly.

(90) उजातमिन्द्र ते शव उत्वामुत्तव क्रतुम् । भूरिगो भूरि वावृधुर्मघवन् तव शर्मणि भद्रा इन्द्रस्य रातयः (८१७) = हे भूरिगो (भूरयः बह्व्यः गावः यस्य) हे मघवन् इन्द्र जनाः तव जातं शवः तव क्रतुं च उत् वावृधुः अस्तुवन् भूरि बहुकृत्वः । वयं तव शर्मणि स्याम । इन्द्रस्य रातयः भद्राः.

जातं = शवः = क्रतुं. त्वां irregular for तव; or त्वां वावृधुः may be the construction. They praise thee and thy strength.

(91) मम त्वष्टा वज्रमतक्षदायसं मयि देवासोऽवृजन्नपि क्रतुम् । ममानीकं सूर्यस्येव दुष्टरं ममार्यन्ति कृतेन कर्त्वेन च (१०१६) = त्वष्टा मह्यम् आयसं वज्रम् अतक्षत् । देवाः मयि क्रतुं बलम् अपि अवृजन् । मम अनीकं सूर्यस्य अनीकमिव दुष्टरम् । जनाः मां कृतेन कर्त्वेन कर्तव्येन च आर्यन्ति स्तुवन्ति.

I am like Indra, says the speaker. आयसं = of steel. अतक्षन् = fashioned. अपिवृज् = to stuff compactly. अनीकं = splendour. दुष्टरं = difficult to face or encounter. आर्यन्ति = extol. कृतेन = for acts done. कर्त्वेन = for acts to be done. Cp. तमिच्छयौलै-रार्यन्ति तं कृतेभिश्चर्षणयः (८१६). आर्यन्ति occurs only twice in RV.

(92) महिम्न एषां पितरश्चनेशिरे देवा देवेष्वदधुरपि क्रतुम्। समविव्य-
चुरुत यान्यत्विषुरैषां तनूषु नि विविशुः पुनः (१०^{१६}) = पितरः चन अपि
एषां देवानां महिम्नः ईशिरे। देवाः देवेषु देवभूनेषु क्रतुं महिमानम् अपि नैक-
दयेन अदधुः। यानि तेजांसि देवेषु समविव्यचुः उत अपि च अत्विषुः अदीप्यन्
तानि पुनः एषु पितृषु नि आ विविशुः।

The Pitrs become gods after death and possess the great-
ness natural to gods. The gods themselves pack into them
(अपि अदधुः) divine power. All the splendour that spreads
through, that is, informs the bodies of the gods enter the bodies of
the Pitrs too. व्यच् = to spread. सम् + अ + विव्यच् = to spread
throughout. त्विष् = to shine. एषां = आ + एषाम्.

क्रतुना = with power

(93) सुप्रवाचनं तव वीर वीर्यं यदेकेन क्रतुना विन्दसे वसु। जातृष्टि
रस्य प्र वयः सहस्वतो या चकर्थ सेन्द्र विश्वास्युक्थ्यः (२१^{३३}) = हे वीर
इन्द्र तव वीर्यं सुप्रवाचनं सुष्टु प्रकर्षेण वाच्यं स्तुत्यं यत् यस्मात् एकेन क्रतु-
ना सहस्वतः बलवतः जातृष्टिरस्य वसु वयः प्र विन्दसे लब्धवान् असि। या
यानि विश्वा विश्वानि वीर्याणि त्वं चकर्थ तेषां कारणात् स; त्वम् उक्थ्यः
स्तुत्यः असि।

सुप्रवाचनं = fit to be loudly and widely bruited. जातृष्टिर occurs
here only. जातृ occurs in जातृभर्मा (११^{२३}) and जातृ in यस्यानक्षा
दुहिता जात्वास (१०^{३६}). जातृ = wealth? जातृस्थिर = one that is
stationed in wealth, very wealthy. सहस्वतः = धनवतः? प्र, वसु and
वयः = wealth.

(94) साकं जातः क्रतुना साकमोजसा ० साकं वृद्धो वीर्यं सासहिर्मृधः
(२३^३) = Strong (वृद्धः) Indra was born with strength, Indra who
conquers (सासहिः) enemies (मृधः). साकं = सह. क्रतुना = ओजसा =
वीर्यं = with strength and heroic deeds; perhaps with wealth.

(95) नाना चक्राते सदनं यथा वेः समानेन क्रतुना संविदाने (३१^४) =
समानेन क्रतुना अग्निना संविदाने युक्ते द्यावापृथिव्यौ तस्मै अग्नये वेः पक्षिणः
सदनानि यथा इव नाना भिन्नानि सदनं सदनानि चक्राते।

Both heaven and earth are pregnant (संविदाने) with the
miracle-worker, powerful (क्रतुना) Agni and make for him all
sorts of abodes (सदनं) like those of birds. I have not under-
stood the Rk.

(96) ते सत्येन मनसा दीध्यानाः स्वेन युक्तासः क्रतुना वहन्ति । इन्द्र-
वायू वीरवाहं रथं वाम् (७१°) = हे इन्द्रवायू सत्येन मनसा स्वेन क्रतुना
दीध्यानाः दीप्यमानाः युक्तासः युक्ताः अश्वाः ते वां युवयोः वीरवाहं रथं वहन्ति.

Those famous (ते) horses (युक्तासः), shining (दीध्यानाः) with wealth (सत्येन = मनसा = स्वेन = क्रतुना), draw (वहन्ति) your (वां) chariot (रथं), O Indra and Vayu, the chariot that carries wealth (वीरवाहं) to your devotees. इन्द्रवायू वीरौ । तौ वहति तं रथम् । यद्वा । वीरं धनं वहति तम्. On reconsideration I think क्रतु means wealth and not power here.

(97) उक्षेव यूथा परियन्नावीदधि त्विषीरधित सूर्यस्य । दिव्यः सुपर्णोऽव चक्षत क्षां सोमः परि क्रतुना पश्यते जाः (९५°) = इव यूथा यूथानि परियन् रौति तथा सोमः अपः परियन् अरावीत् रौति । सूर्यस्य त्विषीः अधि अधित अध्यधात् । दिव्यः सुपर्णः सोमः क्षाम् अव चक्षत चष्टे । जाः क्रतुना परिपश्यते च.

परियन् = going through (the strainer). A bull enters a herd of cows and bellows. Sōma enters waters and bellows too. He puts on the splendour of the Sun. The heavenly (दिव्यः) bird or eagle (सुपर्णः) looks down (अवचक्षत) on the earth (क्षां) and looks around on all his wives (जाः).

The wives are waters, I do not know how क्रतुना is to be construed and what it means. Perhaps it means, with marvellous power and is to be taken with every sentence. Sōma with his marvellous power roars etc. अधित from धा = to put on.

(98) अस्य त्रितः क्रतुना वज्रे अन्तरिच्छन् धीर्ति पितुरेवैः परस्य । सचस्यमानः पित्रोरुपस्थे जामि ब्रुवाण आयुधानि वेति (१०६°) = पित्रोः द्यावापृथिव्योः उपस्थे अङ्गे सचस्यमानः त्रितः वज्रे अन्तर् धीतिम् इच्छन् आयुधानि जामि ब्रुवाणः परस्य पितुः एवैः अस्य क्रतुना वेति.

वज्रः = that which covers or envelops, an abyss, a sea. वज्रे अन्तर् धीतिम् इच्छन् = seeking (इच्छन्) wealth (धीर्ति) inside (अन्तर्) the sea. आयुधानि जामि ब्रुवाणः = declaring weapons to be superfluous (जामि) because of Agni's (अस्य) marvellous power (क्रतुना). With Agni's help Trita was confident of secur-

ing wealth. परस्य पितुः पवैः = with the marvellous powers (पवैः) of the Great Father. But who is the Great Father and what does पवैः mean? Who are Trita's parents who fuddle him in their lap? I have no clear idea of the sense of the R̥k.

क्रत्वा = with marvellous power

(99) प्र यदित्था परावतः शोचिर्न मानमस्यथ । कस्य क्रत्वा मरुतः कस्य वर्षसा कं याथ कं ह धृतयः (११९) = हे धृतयः मरुतः यत् यदा यूयम् इत्था एवं परावतः शोचिः न इव मानं प्र अस्यथ तदा यूयं तत् कर्म कस्य क्रत्वा कस्य वर्षसा कुरुत । कं ह खलु याथ.

धृतयः = shakers. The Maruts shake the universe while marching. शोचिः = a flame, a flash of lightning. प्र = with force. अस्यथ = hurl. मानं? a multitude? क्रत्वा = वर्षसा = by the marvellous power of. When you thus hurl your whole multitude as though it were a flash of lightning from the highest heaven (परावतः), (tell me) by whose power you do it. (Tell me) verily (ह) to whom you go (in such hot haste).

(100) शुक्रः शुशुक्रौ उपो न जारः पत्रा समीची दिवो न ज्योतिः । परि प्रजातः क्रत्वा बभूथ भुवो देवानां पिता पुत्रः सन् (११९) = उपः उपसः जारः । दिवः ज्योतिः सूर्यः । सः इव शुक्रः शुशुक्रान् समीची समीच्यौ द्यावापृथिव्यौ पत्रौ । देवानां पुत्रः सन् तेषां पिता भुवः भवसि । कदा । यदा प्रजातः प्रकृष्टबलः तान् क्रत्वा शक्त्या परि बभूथ अतिशेषे.

शुक्रः and शुशुक्रान् (from शुच् to blaze up) = resplendent. दिवः ज्योतिः = day's star, the Sun. He of mighty strength (प्रजातः) surpassed the gods by (his) strength. Though their son, he became their father i. e. ruler. The gods created Agni.

पत्रा = पत्रौ. पत्रा = आपूरयिता (सायणः). समीची = heaven and earth who both go (अञ्च) together (सम्) or have the same length. Who is the paramour of the Dawn? Agni or the Sun? If the former, then the न in उपो न जारः is an expletive. Perhaps उपः जारः = दिवः ज्योतिः = सूर्यः.

(101) कृत्वा महौ अनुष्वधं भीम आवावृधे शवः । श्रिय ऋष्व उपाक-
योनिं शिप्री हरिवान् दधे हस्तयोर्वज्रमायसम् (१६१) = कृत्वा बलेन महान्
भीमः इन्द्रः अनुष्वधं शवः आवावृधे । ऋष्वः महान् शिप्री हरिवान् इन्द्रः
हस्तयोः आयसम् उपाकयोनिं वज्रं श्रिये दधे.

अनुष्वधं=after large potations of Sōma or after having drunk
Sōma to his heart's content. शवः = strength. भीमः etc. = The
terrible one increased his might. ऋष्वः = महान्. उपाके योनिः
स्थानं यस्य = whose place was near Indra; it was always near
him; it was his constant companion. शिप्री=who wore a helmet.
हरिवान्=having two horses. श्रिये=for beauty (i. e. as an ornament)
and not for use since he had no enemy.

(102) आदिद्धोतारं वृणते दिविष्टिषु भगमिव पृचानास ऋजते ।
देवान् यत्कृत्वा मज्मना पुरुष्टुतो मर्तं शंसं विश्वधा वेति धायसे (१६२) =
पृचानासः हविषां दातारः आत् इत् तस्मिन्नेव क्षणे दिविष्टिषु यज्ञेषु होतारं
वृणते । भगम् इव अग्निम् ऋजते यत् यदा पुरुषिः स्तुतः अग्निः देवान् कृत्वा
मज्मना (अतिशेते) । मर्तं शंसं विश्वधा सर्वप्रकारैः धायसे पोषणाय वेति
गच्छति.

All in a moment select Agni as their carrier of oblations in
sacrifices. Offerers of offerings worship (ऋजते) him when by
his might the many-praised Agni surpasses the gods. He goes
to the mortal (मर्तं) devotee (शंसं) to help (धायसे) him in all
possible ways (विश्वधा). Who is भग here?

कृत्वा = मज्मना. दिविष्टिः = a sacrifice for obtaining wealth.
देवान् ० पुरुष्टुतः is appropriate to Indra; it is ornamental here.
The words may have been put in to fill up a gap. Vide, however,
the next quotation. Agni released the gods from darkness
by his power. This may be the sense.

(103) स जायमानः परमे व्योमन्याविरग्निरभवन्मातरिष्वने । अस्य कृत्वा
समिधानस्य मज्मना प्र द्यावा शोचिः पृथिवी अरोचयत् (१६३) = परमे व्योमनि
जायमानः सः अग्निः मातरिष्वने आविरभवत् । समिधानस्य समिध्यमानस्य
अस्य अग्नेः शोचिः ज्वाला द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ कृत्वा मज्मना अरोचयत्
कृत्वा = मज्मना = शक्त्या. प्र = exceedingly.

Agni's flames were so powerful that they illumined heaven
and earth.

(104) भूरि चकर्थं युज्येभिरस्मे समानेभिर्वृषभ पौंस्येभिः । भूरीणि हि कृणवामा शविष्टेद्र कृत्वा मरुतो यद्वशाम । (१^१_६^५) = हे शविष्ट वृषभ इन्द्र अस्मे अस्माभिः समानेभिः समानैः युज्येभिः युज्यैः सखिभिः पौंस्येभिः पौंस्य-युक्तैः त्वं भूरि बहूनि शूरकर्माणि चकर्थं कृतवान् असि । वयं मरुतः यत् यानि वशाम इच्छामः तानि भूरीणि वयं कृत्वा वीर्येण कृणवाय कृवन्तः हि खलु.

युज्य = a companion. समान = an equal. पौंस्य = a heroic act or heroism. The word seems to qualify युज्य and may mean पौंस्ययुक्त. वशाम imperative used for present indicative.

(105) उपस्तुतिं नमस उद्यतिं च श्लोकं यंसत्सवितेव प्र बाहू । अस्य कृत्वाहन्यो यो अस्ति मृगो न भीमो अरक्षसस्तुविष्मान् (१^१_६^०) = मृगः न इव भीमः अरक्षसः अशत्रुः तुविष्मान् बलयुक्तः यः बृहस्पतिः अस्ति अस्य तस्य कृत्वा अहन्यः सविता इव यथा बाहू प्र यंसत् यंसति तथा यजमानः अस्मै बृहस्पतये उपस्तुतिं नमसः हविषः उद्यतिं श्लोकं च प्र यंसत् प्रयच्छति.

Who is meant by यः and अस्य ? Who offers (यंसत्) praise ? What happens by his power ? अहन्यः = he who causes day. Does it mean अ + हन्यः = न हन्तुं शक्यः ? Savitr causes day by throwing up or raising his arms i. e. by his rays. उपस्तुतिं = श्लोकं = praise. नमसः उद्यतिं = raising i. e. offer of oblations. अरक्षसः = अविद्यमानं रक्षसं यस्य सः. Though रक्षस् is the ordinary spelling, in a few cases we have रक्षस also. मृगः = a fierce animal such as a tiger. Br. is powerful and it is by his power that the Sun shines; to him the devotee offers praise and offerings. Is that the sense ?

(106) व्रता ते अग्ने महतो महानि तव कृत्वा रोदसी आ ततन्थ । त्वं दूतो अभवो जायमानस्त्वं नेता वृषभ चर्षणीनाम् (३^१_६^५).

Great as thou art (महतः), O Agni, thy acts (व्रता) are great (महानि). By thy marvellous power (कृत्वा) thou didst stretch heaven and earth. (Heaven and earth seem contracted and diminutive in darkness. Light as it were stretches them to their full extent). चर्षणीनां = पञ्च जनानाम्. जायमानः = the moment thou wast born.

(107) तं त्वा मर्ता अगृभ्णत देवेभ्यो हव्यवाहन । विश्वान् यद्यज्ञौ अभिपासि मानुष तव कृत्वा यविष्य (३^१_६^५).

अगृह्णत = अगृह्णन्. Mortals received Agni from the gods that he might carry offerings to them. मनुषः अयं मानुषः. Agni belongs to Manus, man's progenitor. Manus also means man. यविष्टं is correct and not यविष्ट्य which is a wrong pronunciation. Agni guards all offerings (यज्ञान्) on their way to the gods. यत् etc. = Since Agni is such an able guard, mortals did well in choosing him as their messenger.

(108) अहग्निन्द्रो अदहदग्निरिन्द्रो पुरा दस्यून मध्यंदिनादभीके । दुर्गे दुरोणे कृत्वा न यातां पुरु सहस्रा शर्वा नि बर्हीत् (४३६) = हे इन्द्रो सोम पुरा इन्द्रः दस्यून मध्यंदिनात् अभीके अहन् । अग्निश्च तान् अदहत् । इन्द्रः शर्वा शरुनामकेन आयुधेन यातां पुरु पुरुणि सहस्रा सहस्राणि दुर्गे दुरोणे कृत्वा न सद्यः नि बर्हीत् नाशितवान् .

मध्यंदिनात् अभीके (from अभि+अञ्च्) = exactly at mid-day. दुर्गे = दुरोणे = in their inaccessible home. न = in a trice. यातां = of the assailants; या = to assail. बर्ही = to destroy. शर्वा instr. sing. of शरु. शर्वा is Siva's name in modern Sanskrit. शर्वा occurs 5 times in RV.; everywhere it is instr. sing.; e. g. युवं ताँ इन्द्रावरुणावमित्रान् हतं पराचः शर्वा विपूचः (७६५).

(109) अध कृत्वा मघवन् तुभ्यं देवा अनु विश्वे अददुः सोमपेयम् यत्सूर्यस्य हरितः पतन्तीः पुरः सतीरपरा एतशे कः (५३९) = हे मघवन् अध अथ विश्वे देवाः तुभ्यं कृत्वा सह सोमपेयम् अनु सततम् अददुः यत् यदा कृत्वा सूर्यस्य पुरः पतन्तीः हरितः एतशे अपराः कः.

कृत्वा = along with power. When the gods gave Indra Sōma, they gave him strength also. हरितः = the horses of the Sun. पतन्तीः = flying, rushing. अपराः = backward, regressive. कः = अकरोः. एतश is a name of the Sun. But it was also the name of a sage who was a rival of the Sun (1११) and whom Indra favoured; एतशे = एतशम् अनुग्रहीतुम्. Or एतशे = एतशवर्णे हिरण्यवर्णे दिवि.

(110) सखा सख्ये अपचत्तूयमग्निरस्य कृत्वा महिषा त्री शतानि । त्री साकमिन्द्रो मनुषः सरांसि सुतं पिबद् वृत्रहत्याय सोमम् (५३९) = सखा अग्निः सख्ये इन्द्राय तूयं महिषा महिषाणां त्रीणि शतानि अपचत् । इन्द्रः साकं मनुषः त्री त्रीणि सरांसि सुतं सोमं वृत्रहत्याय पिबत् अपिबत्.

तूयं = at once. महिषा = महिषाणि; but महिष is not neuter. महिषान् may have been mispronounced as महिषा. साकं = simultaneously, all at once. अस्य कृत्वा = (inspired) by his marvellous power.

(111) प्र ये जाता महिना ये च नु स्वयं प्र विज्ञना ब्रुवत एवयामरुत् । कृत्वा तद्वो मरुतो नाधृषे शवो दाना मन्हा तदेवामधृष्टासो नाद्रयः (५६९) = ये मरुतः महिना प्र प्रकर्षेण जाताः बलवन्तः ये च एवयामरुत् एवैः अश्वैः यातारः मरुतः विज्ञना स्वयं प्र ब्रुवते तेषां वः युष्माकं बलं हे मरुतः युष्माकं कृत्वा आधृषे आधर्षणीयं न भवति । तत् तस्मात् एषां मरुतां दाना दानानि मन्हा महस्वेन युक्तानि । एते मरुतः अद्रयः न इव अनाधृष्टासः अनाधृष्टाः.

जाताः = जातं बलं तेन युक्ताः. विज्ञना = with consciousness of power. प्रब्रुवते = speak out, thunder. एव means a horse. एवैः यान्ति ते एवयाः = riders. एवयाः मरुतः = the Maruts who are wild riders. The word is singular for metre. कृत्वा = by marvellous power. न आधृषे = cannot be challenged or defied; is unassailable. दाना etc. Their gifts are characterised by greatness.

(112) तव कृत्वा तव तदंसनाभिरामासु पक्वं शच्या नि दीधः । और्णोर्दुर उस्त्रियाभ्यो वि दृढहातुर्वाद्रा असृजो अङ्गिरस्वान् (६१९) = हे इन्द्र तव कृत्वा तव दंसनाभिः तव शच्या त्वम् आमामु तत् पक्वं नि दीधः न्यधाः । उस्त्रियाभ्यः दुरः द्वाराणि वि और्णोः । दृढहात् ऊर्वात् गाः उत् असृजः.

कृत्वा = दंसनाभिः. शच्या = by (thy) gift. आमामु = into calves. पक्वं = strong, healthy milk. नि+दीधः (from धृ) = didst deposit. और्णोः from ऊर्णु = to cover. वि + ऊर्णु = to discover, open. दृढहात् = दृढात्. ऊर्वात् = from the cattle-prison. वि + असृजः = lettest loose, didst release. अङ्गिरस्वान् = (Indra did all this) with (the help of) the Angirases. Indra impregnated the Dawns with the Sun. This is what is meant by his putting milk into calves. Indra also released the cows viz. the Dawns from Vṛtra.

(113) प्र सन्नाजे वृहते मन्म नु प्रियमर्च देवाय वरुणाय सप्रथः । अयं य उर्वी महिना महिन्नतः कृत्वा वि भात्यजरो न शोचिषा (६१६) = हे सप्रथः अध्वर्यो सन्नाजे वृहते देवाय वरुणाय प्रियं मन्म नु अधुनैव प्र अर्च अर्पय । यः अयं महिन्नतः वरुणः अजरः अग्निः शोचिषा ज्वालाया कृत्वा महिना उर्वी द्यावा-पृथिव्यौ न सद्यः विभाति.

तु = न = at once. सप्रथः = rich. कृत्वा = महिना. शोचिषा = ज्वाल्या. Agni is Varuna here.

(114) अभि कृत्वेन्द्र भूरध जमन् न ते विव्यङ् महिमानं रजांसि । स्वेना हि वृत्रं शवसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा ते (७^{१३}) = हे जमन् परिजमन् इन्द्र अध अथ कृत्वा शौर्येण त्वं सर्वान् लोकान् अभिभूः अभिभवसि । ते तव महिमानं रजांसि लोकाः न विव्यङ् व्याप्नुवन्ति । स्वेन शवसा हि त्वं वृत्रं जघन्थ । ते तव अन्तं शत्रुः युधा न विविदत्.

जमन् occurs here and in एष स्य मित्रावरुणा नृचक्षा उभे उदेति सूर्यो अभि जमन् (७^{६०}). In both we have अभि and जमन्. जमन् occurs in परिजमन्. It probably means 'going'. Indra is addressed as परिजान् in 1^१. स्वेन = शवसा. विव्यङ् = विविचुः = equal. युधा = युद्धेन.

(115) हवं त इन्द्र महिमा व्यानङ् ब्रह्म यत्पासि शवसिचूषीणाम् । आ यद्वज्रं दधिपे हस्त उग्र घोरः सन् कृत्वा जनिष्ठा अपाद्दहः (७^{१६}) = हे शवसिन् उग्र इन्द्र त्वं कृत्वा अपाद्दहः जनिष्ठाः जातः यत् घोरः सन् हस्ते वज्रम् आदधिपे । यत् यस्मात् ऋषीणां ब्रह्म हवं पासि तस्मात् ते तव महिमा रोदसी व्यानद् व्याप्नोति.

शवसिन् = बलिष्ठ. व्यानद् from वि + अश्. पासि = protectest or rewardest. हवं = ब्रह्म. Or does हव (हु = to call) mean a battle in which warriors challenge one another? In that case 'Indra's greatness fills the whole battle-field' would be the sense. दधिपे from धा + स् (of लेद्). कृत्वा अपाद्दहः = not to be defeated on account of his strength.

(116) उत्सूर्यो वृहदर्चीष्यश्रेत्पुरु विश्वा जनिम मानुषाणाम् । समो दिवा ददशे रोचमानः कृत्वा कृतः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् (७^{१७}) = वृहत् सूर्यः मानुषाणां पुरु पुरुणि विश्वा विश्वानि जनिम जनिमानि यावत् अर्चीषि उदश्रेत् उत् श्रयति प्रसारयति । रोचमानः दिवा समः ददशे । कर्तृभिः कृत्वा कृतः असौ सूर्यः सुकृतः भूत् भवति.

The Sun spreads his light throughout all the groups of men. Shining he looks like Dyans. Made by the gods (by their marvellous power), he appears well-made. उत् + श्रि = to spread

out. पुरु = विश्वा. जनिम = a group, a race. दिवा समः = resembling Dyans. The Sun was fashioned by the gods (कर्तृभिः). It was an excellent creation and showed great skill and power. Vide 117.

(117) उदु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं विश्वानरः सविता देवो अश्रेत् ।
 कृत्वा देवानामजनिष्ट चक्षुराविरकर्भुवनं विश्वमुपाः (७^{५६}) = विश्वानरः
 सविता देवः विश्वजन्यम् अमृतं ज्योतिः उत् अश्रेत् । देवानां चक्षुः कृत्वा
 अजनिष्ट । उपाः विश्वं भुवनम् आविः अकः अकरोत्.

विश्वजन्यं = belonging to all the 5 Āryan tribes. Is ज्योतिः the Dawn? The Sun spreads his immortal light. The gods by their miracle-working power created this eye of theirs. Is that eye the Sun or the Dawn? विश्वानरः = विश्वं धनम् । तेन युक्तः ना धनं यस्य सः = exceedingly rich.

(118) योद्धासि कृत्वा शवसोऽदंसना विश्वा जातानि मज्मना । आ
 त्वायमर्कं ऊतये ववर्तति यं गोतमा अजीजनन् (८^{६६}) = कृत्वा शवसा उत
 अपि च दंसना दंसनया मज्मना च विश्वा विश्वानि जातानि योद्धा असि । त्वाम्
 अयम् अर्कः ऊतये धनदानाय आववर्तति यम् अर्कं गोतमाः अजीजनन्.

कृत्वा = शवसा = दंसना = मज्मना. जातं = strength. जातानि = बलवान्ति = strong creatures. अर्कः = a praise. ऊतये = for (obtaining) wealth. आववर्तति = आववर्तनु = इह आनयतु = turn hither.

(119) विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं सजुस्ततश्चुरिन्द्रं जजनुश्च राजसे ।
 कृत्वा वरिष्ठं वर आमुर्मुतोऽग्रमोजिष्ठं तवसं तरस्विनम् (८^{९७}).

अभिभूः = one that overcomes. अभिभूतरं = one that overcomes more than any विश्वाः पृतनाः = all hostile armies. सजूः = in co-operation. ततश्चुः = जजनुः = created. राजसे = for ruling. कृत्वा वरिष्ठं = highest in strength or richest by wealth. उग्रं = ओजिष्ठं = तवसं = तरस्विनं = strong or strongest. नरं = a hero. वरे आमुर्नि? आमूः आमुरौ आमुरः etc. आमुरः occurs 4 times in RV. and is either genitive or nominative. आमुरिः seems a variation of आमूः. आमुरिः = a destroyer? आ + मुर = to destroy? कृत्वा वरे धने वरिष्ठं may be the construction.

(120) कृत्वा शुक्रेभिरक्षभिर्कणोरप व्रजं दिवः । हिन्वन्मृतस्य दीधितिं प्राध्वरे (९^{१०२}) = अध्वरे कृतस्य दीधितिं प्र हिन्वन् हे सोम त्वं कृत्वा शुक्रेभिः शुक्रैः अक्षभिः अक्षिभिः दिवः व्रजम् अप कृणोः.

कृत्वा = by thy marvellous power. As Agni opened the cow-fold of heaven i. e. brought down rain by his flames, Soma too does the same with his flaming eyes. कृतस्य दीधितिं प्र हिन्वन् = sending gifts of wealth.

(121) आ मध्वो अस्मा असिचन्नमत्रमिन्द्राय पूर्णं स हि सत्यराधाः । स वावृधे वरिमन्ना पृथिव्या अभि कृत्वा नर्यः पौंस्यैश्च (१०^{३९}) = अस्मै इन्द्राय मध्वः मधुनः सोमस्य पूर्णम् अमत्रं पात्रम् कृत्विजः आ असिचन् । हि यस्मात् सत्यराधाः (सत्यं धनम् । तेन युक्तं राधः धनं यस्य सः) नर्यः शूरः इन्द्रः कृत्वा पौंस्यैः च पृथिव्याः वरिमन् आ विस्तृते प्रदेशे अभि वावृधे अवर्धत. यद्वा । नर्यः धनयुक्तः । कृत्वा धनेन । पौंस्यैः धनैः.

सत्यराधाः = abundantly rich. वरिमन् आ पृथिव्याः = in the broad and wide expanse of पृथिवी. पृथिव्याः = दिवः = of wide heaven or the wide mid-region. कृत्वा = पौंस्यैः = by heroic deeds. असिचन् = असिञ्चन् = poured, emptied. आ = completely. अमत्रं = a drinking vessel. Or कृत्वा = पौंस्यैः = with riches ; नर्यः = wealthy.

(122) अभागः सन्नप परेतो अस्मि तव कृत्वा तविषस्य प्रचेतः । तं त्वा मन्यो अकतुर्जिहीळाहं स्वा तनूर्बलदेयाव मेहि (१०^{६३}) = हे प्रचेतः मन्यो तविषस्य तव कृत्वा अभागः सन् अप अस्मि परेतः अस्मि । अकतुः अहं तं त्वा त्वां जिहीळ । मम स्वा तनूः मा मां बलदेयाय इहि.

प्रकृष्टं चेतः धनं यस्य स प्रचेताः हे प्रचेताः = O rich (Manyu). Metre requires प्रचेतसः which then would qualify तव. अकतुः = who makes no offerings. I have made thee no offerings and have on that account offended (जिहीळ) or disrespected thee. Thou art powerful (तविषस्य). By thy power (कृत्वा) I have no share in riches (अभागः). As such I am far removed (अप अस्मि) from thee. I am dead (परेतः = परा + इतः). Become my own self (स्वा तनूः) and come (इहि) to me (मा) for giving me the strength of wealth (बलदेयाय). स्वा तनूः is difficult.

क्रतुभिः = with power

(123) त्वं चिदस्य क्रतुभिर्निषत्तममर्मणो विद्विदस्य मर्म । यदीं सुक्षत्र प्रभृता मदस्य युयुत्सन्तं तमसि हर्म्ये धाः (५६३) = हे इन्द्र अस्य अमर्मणः शुष्णस्य निषत्तं चित् अपि मर्म त्वं क्रतुभिः विद्वत् लब्धवान् इत् एव । यत् यदा तदा हे सुक्षत्र बलवन् इन्द्र मदस्य सोमस्य प्रभृता प्रभृतौ त्वं युयुत्सन्तं ईम् एतं तं शुष्णं तमसि हर्म्ये धाः निहितवान्.

Ś. had concealed his vulnerable part (मर्म) deep in his body and appeared as having no vulnerable part (अमर्मणः). Notwithstanding (चित्) this, Indra did discover (विद्वत् इत्) that part by his power (क्रतुभिः). After drinking Sôma in large quantities (मदस्य प्रभृता) Indra shut (धाः) him in a heaven (हर्म्ये) of darkness (तमसि). Ś. had desired to live in real heaven (हर्म्ये). 'अस्य शुष्णस्य क्रतुभिः निषत्तं' (=lying concealed by his tricks) may also be the construction of क्रतुभिः.

(124) त्वां विश्वे अमृत जायमानं शिशुं न देवा अभि सं नवन्ते । तव क्रतुभिरमृतत्वमायन् वैश्वानर यत्पित्रोरदीदेः (६७) = हे अमृत वैश्वानर विश्वे देवाः जायमानं त्वां शिशुं न इव अभिसंनवन्ते । तव क्रतुभिः ते अमृतत्वम् आयन् यत् यदा पित्रो त्वम् अदीदेः.

अभिसंनवन्ते = fondle, kiss (thee as they would a new-born babe). It was owing to Agni's wonder-working powers that the gods became immortal or wealthy. पित्रोः अदीदेः = when thou didst shine out of thy two parents i. e. either the two fire-sticks or heaven and earth.

(125) प्रास्तौष्ट्वौजा ऋषेभिस्ततश्च शूरः शवसा । क्रभुर्न क्रतुभिर्मार्तरिश्वा (१०१५) = ऋष्यौजाः प्रास्तौत् । शूरः मातरिश्वा क्रभुः न शवसा क्रतुभिः ततश्च.

ऋष्वम् ओजः यस्य सः = of mighty strength. ऋषेभिः = ऋषैः = (in company) with the mighty. Who were these? The Maruts? Brave Indra (शूरः) like Rbhu manufactured (ततश्च) by using his strength (शवसा) and marvellous powers (क्रतुभिः) in co-operation with the mighty (Maruts?). What did he manufacture? Why is he called Mātariś'van? Indra of mighty

strength began (प्र + असौत्) and manufactured his horses like Rbhu with great skill. The Rk. seems incomplete and is unintelligible.

क्रत्वे = for power

(126) स्तीर्णं बर्हिरुप नो याहि वीतये सहस्रेण नियुता नियुत्वते शतिनीभिर्नियुत्वते । तुभ्यं हि पूर्वपीतये देवा देवाय येमिरे । प्र ते सुतासो मधुमन्तो अस्थिरन् मदाय क्रत्वे अस्थिरन् (११३५) = हे वायो बर्हिः आसनार्थं स्तीर्णं वर्तते । वीतये हविर्मक्षणाया नः अस्मान् उप याहि सहस्रेण नियुता दानेन शतिनीभिः शतसंख्याकाभिः (नियुद्भिः) नियुत्वते धनवते दानाय । देवाः तुभ्यं देवाय पूर्वपीतये सोमं येमिरे । मधुमन्तः सुताः सोमाः ते तव मदाय तव क्रत्वे बलाय प्र अस्थिरन् प्रस्थिताः सन्ति.

सहस्रेण नियुता = with wealth to be counted by thousands. नियुत् = a gift. शतिनीभिः (नियुद्भिः) = (with gifts) consisting of hundreds of cows etc. नियुत् is feminine. येमिरे from यम् = to give. प्र + अस्थिरन् = have set out. स्था becomes स्थि in the aorist; रन् is the plural termination. ते मदाय क्रत्वे = to put hilarity (मदाय) and strength (क्रत्वे) into thee. Or क्रत्वे = मदाय = for power.

(127) असावि ते जुजुषाणाय सोमः क्रत्वे दक्षाय बृहते मदाय । हरी रथे सुधुरा योगे अर्वाग्निन्द्र प्रिया रुणुहि ह्यमानः (५४३) = हे इन्द्र जुजुषाणाय ते तुभ्यं क्रत्वे दक्षाय बृहते मदाय सोमः असावि । ह्यमानः त्वं रथे योगे सुधुरा सुधुरौ प्रिया प्रियौ हरी अर्वाक् रुणुहि कुरु.

असावि = has been extracted. क्रत्वे = दक्षाय = मदाय = for power. योगे = रथे. सुधुरा = bearing the yoke. अर्वाक् रुणुहि = turn them down (hither). ह्यमानः = आह्वयमानः. Or क्रत्वे = दक्षाय = बृहते = मदाय = for (giving us) wealth.

(128) अस्य पिब जज्ञान इन्द्र मदाय क्रत्वे अपिबः (६३०) = Drink of this, O Indra, of which the moment thou wast born (जज्ञानः) thou drankest for (obtaining) strength. क्रत्वे = मदाय.

क्रतुं = a command

(129) नहि देवो न मर्त्यो महस्तव क्रतुं परः (११३) = हे अग्ने महः महतः तव क्रतुं परः न हि खलु देवः न मर्त्यः वर्तते.

परः = beyond (the reach of); the word governs the accusative or the instrumental. क्रतुं = command or strength. Every-one must submit to Agni's command and strength.

(130) क्रतुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेऽपमस्य वद्रेः (४^{४३}) = The gods obey (सचन्ते) the command of Varuṇa. (So all must obey my command, says a king). I rule over all people (कृष्टेः) and also over Vṛtra, the water-enveloper (वद्रेः), the unrivalled (अपमस्य) foe of Indra.

I am Varuṇa, I am Indra. Indra crushed the 5 Āryan tribes and became their suzerin; he killed Vṛtra. I resemble Indra. राजामि, राजावः etc. is the conjugation of राज् = to rule over. कृष्टेः = कृष्टीनाम्. वद्रेः = one that envelopes (water), Vṛtra, an enemy. अपमस्य वद्रेः = of the greatest enemy. Vṛtra was the greatest enemy of Indra.

(131) अहं केतुरहं मूर्धाहमुग्रा विवाचनी । ममेदनु क्रतुं पतिः सेहानाया उपाचरेत् (१०^{१५९}) = I am the head (केतुः = मूर्धा) of the house. I am fierce of tongue (उग्रा) and capable of out-tonguing any (विवाचनी). My husband must follow (अनु उपाचरेत्) my command (क्रतुं) only (इत्), as I can discomfit him (सेहानायाः).

विवाचनी = speaking wildly, out-heroding Herod himself. With my terrible tongue I can silence any co-wife. सेहानायाः from सह = to bear down.

क्रतुः = an offering

(132) परि सुवानश्चक्षसे देवमादनः क्रतुरिन्दुर्विचक्षणः (९^{१३७}) = (पवित्रं) परि सुवानः सूयमानः देवमादनः इन्दुः विचक्षणः क्रतुः भवति.

परि = through. When Sōma passes through the strainer for lustre (चक्षसे), then he becomes a lustrous (विचक्षणः) offering. देवमादनः = who intoxicates the gods, throws them into an ecstasy. क्रतुः = an offering ; or full of wealth.

क्रतुं = an offering

(133) प्र सू तिरा शचीभिर्यै त उक्थिनः क्रतुं पुनत आनुषक् (८^{१३}) =

हे इन्द्र ये उक्थिनः स्तोतारः ते तुभ्यं हविः आनुषक् सततं पुनते ददति तान्
सु शचीभिः धनैः यद्वा सु अत्यन्तम् प्रतिर वर्धय.

(134) अञ्जते व्यञ्जते समञ्जते क्रतुं रिहन्ति मधुनाभ्यञ्जते । सिन्धो-
रुच्छ्रासे पतयन्तमुक्षणं हिरण्यपावाः पशुमासु गृह्णते (९६^१) = (Priests
purifying Sōma mix him with sweet milk (मधुना); they
lick him i. e. smear him with it. They seize him while he
is rushing in the river-stream. अञ्ज् = to smear. रिह् =
to lick, to smear. वि = in a variety of ways. सम् = wholly. अभि =
on all sides. All 3 prefixes indicate complete dilution.
क्रतुं = Sōma-offering. सिन्धुः = the water in the big
vessel. In the language of exaggeration it is a river that rushes
along in waves. उच्छ्रासे = in the current. उक्षणं = (Sōma is) a
bull that flies (पतयन्तं) along the stream. पशुं = Sōma is an
animal, a bull. आसु = अप्सु (understood). गृह्णते = गृह्णन्ति.
The priests capture him while he is rushing along. हिरण्यं पान्ति
(= पिबन्ति) ते हिरण्यपावानः. But who are these that drink gold?
gods or priests? Gods drink the gold-coloured Sōma but they
do not prepare the drink. It is priests that do it. They are
हिरण्यपावाः but not in the first instance. पावाः is irregular. Cp
सुतपावन् and सोमपावन्.

(135) सो चिन्नु भद्रा क्षुमती यशस्वती उषा उवास मनवे स्वर्वती ।
यदीमुशन्तमुशतामनु क्रतुमर्शि होतारं विदथाय जीजनन् (१०१^३) = भद्रा
क्षुमती यशस्वती स्वर्वती सा उषाः मनवे उवास उदियाय । यत् यदा क्रतुं
हविः उशतां कामयमानानां देवानाम् अर्थे ईम् एतम् उशन्तं कामयमानं
होतारम् अर्शि विदथाय यज्ञाय हविर्वहनाय क्रत्विजः जीजनन् अजीजनन्.

सो = सा + उ. उ, चित्, नु all mean, certainly. भद्रा etc. =
possessed of wealth. भद्र = ध्रु = यशस् = स्वर = wealth. उवास = rose.
मनवे = for (the good of) man. अनु = immediately after the rise
of the Dawn. उशन्तं = Agni himself desires offerings. विदथाय =
that he may convey offerings.

क्रत्वा = with an offering

(136) स सुक्रतुः पुरोहितो दमेदमेऽग्निर्यज्ञस्याध्वरस्य चेतति क्रत्वा

यज्ञस्य चेतति । कृत्वा वेधा इष्यते विश्वा जातानि पस्पशे । यतो धृतश्रीरति-
थिरजायत वन्निर्वेधा अजायत (१३३८) = दमे दमे पुरोहितः सः सुक्रतुः अग्निः
यज्ञस्य अध्वरस्य यज्ञम् अध्वरं चेतति देवेभ्यः ददाति । वेधाः कृत्वा इष्यते ।
विश्वा विश्वानि जातानि पस्पशे । यतः यदा धृतं श्रीः यस्य सः वन्निः वेधाः
अजायत ततः प्रभृतिः ।

दमेदमे = in every house पुरोहितः = Agni is the chief priest
in every house. यज्ञस्य = अध्वरस्य = यज्ञम् = अध्वरं = हविः. चेतति
from चित् = to give. वन्निः = the carrier (of offerings). वेधाः = the
leader. इष्यते ? इषुवत् आचरति = goes straight like an arrow to
carry out his mission of conveying offerings to the gods. पस्पशे
= sees. विश्वा जातानि = all creatures. धृतश्रीः = having the lustre
of ghee. सुक्रतुः = क्रतुयुक्तः = possessed of offerings. यतः etc. (he
did all this) as soon as he was born. The 1st कृत्वा seems to
be put in for metre. If it has any meaning, it must be हविषा.
हविषा युक्तस्य यज्ञस्य हविषः.

(137) कृत्वा यदस्य तविषीषु पृञ्चतेऽग्ने रवेण महतां न भोज्येपिराय
न भोज्या । स हि ष्मा दानमिन्वति वसूनां च मज्मना । स नखासते दुरिता-
दभिन्धुतः शंसादघादभिन्धुतः (१३३८) = यत् यदा अस्य अग्नेः तविषीषु
बलयुक्तासु ज्वालासु इपिराय धनयुक्ताय अग्नये भोज्या भोज्यानि हवींषि
कृत्वा हविषा सह पृञ्चते ददति तदा सः अग्निः वसूनां दानम् इन्वति ददाति
मज्मना च शक्त्या सः नः अस्मान् अभिन्धुतः नाशकात् दुरितात् संकटात्
अभिन्धुतः नाशकात् अघात् शंसात् अघशंसात् त्रासते रक्षति.

तविषीषु = in (his) strong, powerful flames. महतां रवेण न
may be construed with तविषीषु. The flames crackle as if with the
roar of the Maruts. The 2nd न is put in for metre. इषु =
wealth. इपिर = wealthy. भोज्य = an offering. कृत्वा (= हविषा) is
superfluous. हि ष्मा = certainly. त्रा + स् (of लेट्). अभिन्धुत् = in-
jurious. अघशंसात् has been split into शंसात् अघात्.

(138) तमिष्वेव समना समानमभि कृत्वा पुनती धीतिरश्याः (४३) =
समना पुनती धीतिः तम् इत नु एव समानं कृत्वा अभि अश्याः अश्यात्
अश्रोतु.

May prayera, (like) a faithful wife, serve the husband (Agni) with food. समना = a wife. समानं = a husband. धीतिः = a prayer which is as it were a wife. पुनती = offering herself. पू (= to purify) also means 'to give'. अभि + अद्याः (used for अद्यात्) = serve completely.

(139) कृत्वा हि द्रोणे अज्यसेऽग्ने वाजी न कृत्यः । परिज्मेव स्वधा गयोऽत्यो न व्हार्यः शिशुः (६३) = हे अग्ने द्रोणे कलशे वर्तमानेन कृत्वा हविषा त्वम् अज्यसे । वाजी न इव त्वं कृत्यः शूरः असि । परिज्मा वायुः । स इव त्वं स्वधा स्वधावान् गयः गययुक्तः असि । अपां शिशुः त्वम् अत्यः न इव व्हार्यः असि.

अज्यसे from अञ्ज् = to smear, to cover. कृत्यः = brave, capable. परिज्मा = that which goes all about; here the wind. स्वधा = गयः = wealth; wealthy. व्हार्यः = fast-going? व्हृ seems to mean 'to go'. The word occurs again in उत स्म दुर्गभीयसे पुत्रो न व्हार्याणाम् (५३) where व्हार्याणां seems to mean 'of rushing waters'. अत्यः = वाजी = a horse.

(140) सास्माकेभिरेतरी न शूयैरग्निः द्यवे दम आ जातवेदाः । द्रव्धो वन्वन् कृत्वा नार्वाः पितेव जारयायि यज्ञैः (६१) = स जातवेदाः अग्निः दमे आ मध्ये अस्माकेभिः अस्माकं शूयैः स्तुतिभिः एतरी उपाः न इव स्तवे स्तुयते । द्रुः अन्नं यस्य सः वन्वन् कृत्वा यज्ञैः हविर्भिः.

एतरी occurs again in एतरी न शूयैः (51). एत in एतम्ब and एतश्च seems to mean blazing, resplendent. अंसेषु एताः (११) here the weapons of the Maruts are resplendent. Just as एतश्च means the Sun, so एतरी may mean the Dawn. एतरि is the पदपाठ; Sāyana renders it by गन्तरि मयि in 51 and by गन्तरि याचमाने पुरुषे here. The 2nd half is very difficult. There are two similes viz. अर्वा न and उच्चः पितेव. Both refer perhaps to the Sun who is अर्वा as he is as swift as a horse (अर्वा). He is the father of the Dawn (उच्चः = गोः = उपसः). Is जारयायि one word or two? जार् (= जारः) and अयायि may be two padas. उच्चः जार is the Sun. As the Sun is solicited (अयायि) with offerings, so is Agni. Agni's food is wood (द्रु + अन्न). He destroys (वन्वन्) forests. कृत्वा = यज्ञैः.

(141) इदमित्था रौद्रं गूर्तवचा ब्रह्म कृत्वा शच्यामन्तराजौ । काणा यदस्य पितरा मंहनेष्टाः पर्पत्पक्थे अहन्ता सप्त होतृन् (१०६१) = गूर्तवचाः (गूर्तम् अर्पितं वचः स्तोत्रं येन सः) इत्या अनेन प्रकारेण इदं रौद्रं ब्रह्म स्तुतिं कृत्वा हविषा सह शच्यां (?) आजौ अन्तर । यत् यस्मात् अस्य पितरा पितरौ काणा (?) मंहनेष्टाः मंहनं बलं तत्र स्थितः बलिष्ठः पक्थे (?) अहन् आ अहनि सप्त होतृन् आ पर्पत् आपारयत्.

There is no verb in the 1st half of the Rk. कृत्वा शच्यामन्तराजौ ? काणा यदस्य पितरा ? पक्थ is the name of a man whom the A'swins saved (याभिः पक्थमावथः ८३३) and who possessed 10 herds of cows (पक्थे दशवजे). Agni entertained (i. e. filled with offerings) the 7 hotrs on a certain day (अहन् आ) at the house of पक्थ. मंहनं may mean a gift. मंहनेष्टाः = a giver of wealth.

क्रतुभिः = with offerings

(142) यस्याजस्रं शवसा मानमुक्थं परिभुजद्रोदसी विश्वतः सीम् । स परिपत् क्रतुभिर्मन्दसानो मरुत्वानो भवत्विन्द्र ऊती (११००) = शवसा बलेन यस्य मानम् उक्थम् अजस्रं यश्च रोदसी रोदस्यौ द्यावापृथिव्यौ विश्वतः सीं परिभुजत् परिभुनक्ति सः परिपत् मरुत्वान् इन्द्रः क्रतुभिः हविर्भिः मन्दसानः हृष्यन् नः अस्माकम् ऊती ऊत्यै कल्याणाय भवतु.

मानं = उक्थं = praise. अजस्रं = constant. परिभुजत् = embraces or surrounds. विश्वतः = सीं = on all sides. परि + सद = परिपद् = one that sits around (heaven and earth). मन्द = to rejoice. मन्द + अ + स् (of लेट्) + आनः = मन्दसानः. क्रतुभिः may be constructed with परिपद्, मन्दसानः or ऊत्यै भवतु and so would have 3 meanings in order viz. marvellous power, offerings, and wealth.

Doubtful.

क्रतुः

(143) तस्येदिह स्तवथ वृष्ण्यानि तुविद्युम्नस्य तुविराधसो नन् । यस्य क्रतुर्विदध्यो न सम्राट् साव्हां तरुत्रो अभ्यस्ति रुष्टीः (४३१) = तुविद्युम्नस्य तुविराधसः तस्य इत् एव वृष्ण्यानि नन् इह स्तवथ । यस्य विदध्यः सम्राट् साव्हां तरुत्रः क्रतुः न सद्यः रुष्टीः अभ्यस्ति.

तुविद्युम्नस्य = तुविराधसः = of him possessed of immense wealth. वृषन् = a bull. वृष्ण्यं = the strength or act of a bull, a

heroic deed. नृन् = gifts or heroic acts, क्रतुः = strength, विदध्यः = fit for war. सम्राट् = ruling over all. साव्हान् = तरुवः = defeating. न = in a moment. अभ्यस्ति = subdues. कृष्टीः = the 5 Āryan tribes. Indra's worship was forced from outside on the 5 Āryan tribes. He was a foreign god. तुविद्युम्न and तुविराघस् would incline one to interpret क्रतु by wealth; but वृण्यानि, सम्राट्, साव्हान् and तरुवः favour the other sense. But even these can be interpreted in terms of wealth.

क्रतुं

(144) आदिक्ते विश्वे क्रतुं जुपन्त शुष्काद्यदेव जीवो जनिष्ठाः (११६) = हे देव अग्ने यत् यदा त्वं शुष्कात् जीवः जनिष्ठाः आत् इत् तदैव विश्वे देवाः ते तुभ्यं क्रतुं हविः जुपन्त अददुः । अथवा । ते तव त्वया दत्तं क्रतुं हविः जुपन्त अगृह्णन् । अथवा । तुभ्यं क्रतुं धनं जुपन्त ददुः ।

In the 1st Rk. we learn that Agni became supreme among all the gods. So these gods gave (जुपन्त) him an offering or a tribute (to acknowledge that supremacy), immediately (आत् इत्) after Agni was born alive (जीवः) out of dry (शुष्कात्) lifeless wood. Or the gods were without food till Agni supplied that want; or they gave him wealth. We are told elsewhere how the gods deposited wealth in Agni.

(145) सदृशीर्य सदृशीरिदु श्वो दीर्घं सचन्ते वरुणस्य धाम । अनवद्यास्त्रिशतं योजनान्येका क्रतुं परि यन्ति सद्यः (११३३) = उपासः यथा अद्य सदृशीः तथा श्वः अपि सदृशीः इत् उ एव । ताः वरुणस्य दीर्घं धाम द्युलोकं सचन्ते तत्र निवसन्ति । अनवद्याः उपासः एकाएका त्रिशतं योजनानि क्रतुं सद्यः परि यन्ति.

सदृशीः = looking alike. The Dawns resemble one another and never differ in appearance. Varuna was once a ruler of heaven which was his big mansion. Ushas was his wife. The Dawns live in heaven. क्रतु seems to be the heavenly region which the Dawns circle in a day (सद्यः = समाने द्यवि). How is त्रिशतं योजनानि to be construed with the other words? That may be the length of the heavenly region. Or does योजन mean a chariot? 30 Dawns in a month require 30 chariots. In that case आतिष्ठन्ति

must be understood. They sit in these chariots and run round heaven, following one another. Cp. परि यावापृथिवी यन्ति सद्यः (११३५) = The horses of the Sun go round heaven and earth in a trice. क्रतु, however, cannot be heaven and earth both. क्रतुं = क्रतुमन्तं = बलवन्तं धनवन्तं वा द्यां = strong or wealthy heaven. अनवद्याः = never injuring.

(146) यस्मादिन्द्राद् बृहतः किंचनेमृते विश्वान्यस्मिन् संभृतानि वीर्या । जठरे सोमं तन्वी सहो महो हस्ते वज्रं भरति शीर्षणि क्रतुम् (२१६) = यस्मात् ईम् अस्मात् बृहतः इन्द्रात् क्रते किंच न । अस्मिन् यस्मिन् विश्वानि वीर्या वीर्याणि संभृतानि स इन्द्रः जठरे सोमं तन्वि तनौ सहः बलं हस्ते महः महत् वज्रं शीर्षणि च क्रतुं भरते विभर्ति.

Indra is as great (बृहतः) as Dyaus. Nothing (किंच न) is greater than Indra. All heroism or heroic deeds are stored in him. He carries an amount of Sōma in his belly, strength in his body, the mighty thunder-bolt in his hand, and a helmet or a crown (क्रतुं) on his head. क्रतु means a helmet or a crown as these are symbols of power. Cf. शीर्षणिन्द्रस्य क्रतवः (८१६). Or does क्रतु in both these R̥ks. mean the strong, powerful heaven? Indra is so powerful or strong that he places even powerful heaven on his head and feels not the weight of it. Or शीर्षणि क्रतुं भरति = he carries wealth on his head. Cp. शतक्रतुं जवनी सनुतारुहत् (१५३). Even वीर्या may mean riches. Abundant wealth is packed into every part of his body.

(147) विश्वे ह्यस्मै यजताय धृष्णवे क्रतुं भरन्ति वृषभाय सञ्चते । वृषा यजस्व हविषा विदुष्टरः पिबेन्द्र सोमं वृषभेण भानुना (२१७) = यजताय धृष्णवे वृषभाय सञ्चते अस्मै विश्वे देवाः हि क्रतुं भरन्ति । हे इन्द्र वृषा विदुष्टरः त्वं हविषा यजस्व । हे इन्द्र वृषभेण भानुना सोमं पिब.

यजताय = to one that deserves offerings. धृष्णवे = to on who dares. वृषभाय = वृषबलाय. सञ्चते = to him who (successfully) opposes or to him who helps. सञ्च has both senses. क्रतुं = an offering or a tribute. वृषा = वृषबलः. विदुष्टरः = the greatest giver, from विद् = to give. भानुना = भानुमता पात्रेण = in a resplendent vessel. वृषभेण is an ornamental adjective of the Sōma-vessel. Perhaps it means big, large. यजस्व may be

passive in sense. हे इन्द्र वृषा त्वं हविषा यजस्व इज्यस्व हविः गृहाण. Or यजस्व = धनं देहि = give us wealth (in return for the offering). Or हविषा and भानुना mean 'with wealth' to be given in return for the Sōma-offering. हु = to offer. What is offered may be an offering or wealth. भानुः = resplendent wealth. वृषभः = huge in quantity. Indra is the best giver (विदुष्टरः). All the gods give him wealth which he gives to his devotees.

(148) प्र हि क्रतुं बृहथो यं वनुथो रध्रस्य स्थो यजमानस्य चोदौ ।
इन्द्रासोमा युवमस्माँ अविष्टमस्मिन् भयस्थे कृणुतमु लोकम् (२३,०) = युवां यं वनुथः हिंस्थः तं क्रतुं क्रतुमन्तं धनवन्तं जनं युवां प्र बृहथः नाशयथः । रध्रस्य दीनस्य निर्धनस्य यजमानस्य युवां चोदौ धनदौ स्थः भवथः । हे इन्द्रासोमौ अस्मिन् भयस्थे भयस्थाने संग्रामे युवाम् अस्मान् अविष्टं रक्षतम् । उ उरु लोकं च कृणुतं कुरुतम्.

वन् = to injure or hate. प्र बृह् = to destroy. रध् = to submit. रध्र = submissive, meek. चुद् = to give. चोदः = a giver of wealth. अविष्टं from अच् = to protect, to endow with wealth. भयस्थे = in a terrible fight. उ लोकं = wide space, good elbow-room, safety. क्रतुं = a rich or a powerful man, as क्रतु means both riches and strength. बृह् is not intelligible here. Does it mean to increase? If it does, then वन् means to give. You increase (प्र बृहथः), wealth (क्रतुं), which you give (वनुथः). यं क्रतुं वनुथः दत्थः तं प्र प्रेण धनेन बृहथः वर्धयथः may after all be the true sense.

(149) गम्भीराँ उदधीरिव क्रतुं पुष्यसि गा इव । प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा ह्रदं कुल्या इवाशत (३५) = इव यथा ह्रदं गम्भीरान् उदधीन् कुल्याः पुष्यन्ति तथा त्वं क्रतुं पुष्यसि । इव यथा सुगोपाः गाः गावः धेनवः यवसं तृणं प्र वेगेन प्रकपेण च आशत अश्नन्ति तथा त्वं क्रतुं हविः अशान.

There are apparently 4 comparisons as there are 3 इवs and one यथा. I have reduced them to 2. Small streams go on filling lakes or rivers. So Indra is requested to continue the stream of wealth unceasingly. As cows devour grass, so thirsty Indra should drink Sōma. क्रतु may have two meanings. गाः = गावः. गावः धेनवः is a frequent expression in RV.

Or

हे इन्द्र इव यथा गम्भीरान् उदधीन् आपः पुष्पन्ति इव यथा कुल्याः न्हदं पुष्पन्ति तथा त्वं क्रतुं धनं पुष्यसि वर्धयसि । इव यथा सुगोपाः गाः गावः धेनवः यवसं प्र प्रभूतम् आशत अश्रुवन्ति तथा सोमम् अश्रुहि.

Or

हे इन्द्र इव यथा त्वं गम्भीरान् उदधीन् उदकेन पुष्पासि इव यथा च त्वं गाः क्षीरेण पुष्पासि पूरयसि तथा त्वं क्रतुं पुष्यसि । यथा सुगोपाः धेनवः यवसं प्र प्रभूतम् आशत तथा त्वं सोमम् अश्रुहि । यथा कुल्याः ह्रदं पूरयन्ति तथा सोमाः त्वां पूरयन्तु.

गाः is irregular for गावः. When cows are well tended (सुगोपाः), they eat fodder (यवसं) in abundance (प्र). So Indra is requested to drink Sōma in abundance. As small streams (कुल्याः) fill a large, deep lake (ह्रदं) or deep seas (गम्भीरान् उदधीन्), so Indra fills up wealth. Or as Indra fills up seas with water and cows with milk, so he fills up wealth. As cows devour grass, so Indra should quaff large quantities of Sōma. As streams fill a lake, so Sōma-drinks fill Indra. Cp. आपो न सिन्धुमभि यत्समक्षरन् सोमास इन्द्रं कुल्या इव ह्रदम् (१०१३). So part of the present Rk. may be thus construed:—इव यथा (आपः) गम्भीरान् उदधीन् (संक्षरन्ति) इव यथा वा कुल्याः ह्रदं (संक्षरन्ति तथा सोमाः हे इन्द्र त्वां संक्षरन्तु). न्हदं न हि त्वा नृपन्त्युर्मयः (१५३). इव यथा गाः गावः धेनवः यवसं प्र आशत तथा हे इन्द्र सोमम् अश्रुहि । क्रतुं धनं च पुष्यसि वर्धय.

The Rk. is altogether defective in expression. So many gaps have to be filled up; the ideas and sentences have been inextricably mixed up.

(150) उत स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि । क्रतुं दधिका अनु संतवीत्वत्पथामङ्कास्यन्वापनीफणत् (४१०) = उत अपि च ग्रीवायाम् अपिकक्षे आसनि बद्धः वाजी दधिकाः क्षिपणिं तुरण्यति । क्रतुम् अनु संतवीत्वत् । पथाम् अङ्कासि अनु आपनीफणत्.

A horse has a rope round his neck, another about his head (अपिकक्षे?), and a third about his mouth or the same rope passes round the mouth, the crown of the head and then the neck. So he is held fast. अपिकक्षे = about the top of the head. Cp. शीर्षण्या

रशना रज्जुः (क्र०सं० १६३). क्षिपणि occurs here only and may mean a heel thrown up. The horse throws up (तुरण्यति) his heels in the air while galloping. He quickens his pace. तवीत्वत् frequentative of तु. तवीतु by reduplication. तवीतु + अति = तवीत्वति which losing its final इ becomes तवीत्वत्. अनुसंतु = to increase constantly. The horse every moment increases his speed. फण् = to go. पनीफण् by reduplication. पनीफणति losing the final इ becomes पनीफणत्. The horse passes rapidly (अनु आ पनीफणत्) along windings (अङ्कसि) or clears big ruts in the road.

D. is a war-horse; as such he fetches on his back large amounts of booty. As he speeds throughout the length and breadth of the battle-field, he goes on increasing the amount of booty. So क्रतु may mean booty.

(151) For ^{१३} vide No. 20 P. 42.

(152) त्वे असूर्यं वसवो नृण्वन् क्रतुं हि ते मित्रमहो जुपन्त (७६) = मित्रं धनं महते ददाति असौ मित्रमहाः । हे मित्रमहः अग्ने वसवः वसुमन्तः देवाः त्वे त्वयि असूर्यं धनं नि ऋण्वन् निदधुः । ते तुभ्यं देवाः क्रतुं धनं जुपन्त अदधुः .

I placed this Rk among doubtfuls as I thought that (1) असूर्य, (2) क्रतु and (3) जुपन्त meant (1) marvellous strength, (2) an offering and (3) accepted. But the words वसवः and मित्रमहः have led me to substitute the above rendering. वसु = असूर्य = क्रतु = मित्र = wealth.

(153) अग्निरीशे वृहतो अध्वरस्याग्निर्विश्वस्य हविषः कृतस्य । क्रतुं ह्यस्य वसवो जुपन्ताथा देवा दधिरे हव्यवाहम् (७६३) = अग्निः वृहतः अध्वरस्य हविषः ईशे ईष्टे । अग्निः विश्वस्य सर्वस्य कृतस्य अर्पितस्य हविषः ईष्टे । अस्य क्रतुं हि वसवः जुपन्त असेवन्त । अथा एतस्मात् कारणात् देवाः अग्निं हव्यवाहं हविषां वोढारं दधिरे प्रहितवन्तः कृतवन्तो वा.

ईशे = ईष्टे. अध्वरस्य = हविषः. क्रतुं = हविः अथवा धनम्. कृत also means wealth as in कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति देवने (P. 100 No. 8). क्रतु too may mean wealth. Vide 152 above. दधिरे = appointed or despatched.

(154) इन्द्रश्चिद् वा तदब्रवीत् स्त्रिया अशास्यं मनः । उतो अह क्रतुं रघुम् (८३३) = तत् तदा इन्द्रः चित् घ खलु स्त्रियै मनः धनम् अशास्यं न

देयम् उत उ अह च क्रतुं धनं रघुम् अल्पं देयम् इति अब्रवीत्. मनः and क्रतु both mean wealth.

Or

तत् तदा इन्द्रः चित् घा खलु स्त्रियाः मनः अशास्यम् उत अपि च अह अथ क्रतुं रघुम् अब्रवीत्.

Indra indeed declared woman's mind to be uncontrollable (अशास्यं) and also her strength (क्रतुं) to be light (रघुं). रघुं = लघुं = light, not thoughtful, fickle. What was the occasion of such an uncomplimentary remark one does not know. उत + उ = उतो. उत = अह.

(155) सखायः क्रतुमिच्छत कथा राधाम शरस्य । उपस्तुतिं भोजः सुरियो अहयः (८१३) = हे सखायः क्रतुं हविः इन्द्राय दातुम् इच्छत । यः इन्द्रः भोजः धनस्य दाता सुरिः प्राज्ञः अहयः अक्षीणः तस्य शरस्य (?) शरस्य उपस्तुतिं समीचीनां स्तुतिं कथा कथं राधाम दध्मः.

इच्छत = search out (an excellent offering). कथा = कथम्. राधाम = shall offer. उपस्तुतिं = a close, adequate praise. भोजः = a liberal donor. सुरिः = wise. अहयः = never exhaustible in wealth, always overflowing with it. शरस्य = शरस्य ? was शरस्य misread ? यदित्यमेकमेकमिच्छत वत्सान् परा ददः (८१३); was शर here शर ? Or शर may be the name of a king celebrated for his munificence. How shall we offer him adequate praise (उपस्तुतिं) ? Friends, find out an adequate tribute (क्रतुं) of praise.

(156) त्वे कृतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्युमाः । स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः (१०१३) = (ये) एते ऊमाः द्विः त्रिः भवन्ति ते विश्वे यत् यस्मात् त्वे त्वयि क्रतुम् अपिवृञ्जन्ति तस्मात् स्वादोः स्वादीयः अदः मधु स्वादुना मधुना सु अत्यन्तं संसृज । अभि योधीः च.

Whatever the number of the gods, whether twice so many or thrice so many, all of them packed (अपि वृञ्जन्ति) into thee (त्वे) strength. Now mix new drink with old drink that is already in thy stomach. Let there be a close battle between the two. Let there be a big turmoil in thy stomach. द्विः and त्रिः may be construed with अपि वृञ्जन्ति. The gods pack strength into Indra repeatedly. क्रतु may mean Sōma here in which case the sense

would be improved. They fill Indra with Sōma repeatedly so that there is a tough fight between the potions for obtaining room in the stomach. There is humour here.

(157) नृबाहुभ्यां चोदितो धारया सुतोऽनुष्वधं पवते सोम इन्द्र ते ।
आप्राः क्रतून् समजैरध्वरे मतीर्वेन द्रुपच्चम्बोरासदहरिः (१५७).

नृबाहुभ्यां चोदितः = crushed by the hands of sacrificers. धारया सुतः - squeezed into yielding juice in streams. अनुष्वधं = sufficient to satisfy (all demands of thy) thirst. क्रतून् = मतीः = wealth. Thou givest (आप्राः) wealth (क्रतून्); thou conquerest (सम् + अजैः) wealth (मतीः). Gold-hued (हरिः) Sōma sits (आसदत्) in the two jars (चम्बोः) in this sacrifice (अध्वरे) like (इव) a bird (वेः = विः) that sits on a tree (द्रुपद्). Or आप्राः etc. = Thou occupiest (आप्राः) all offerings (क्रतून्); thou conquerest (सम् + अजैः) all prayers (मतीः). The first interpretation, however, seems preferable.

(158) यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृग्नस्य मन्हा स जनास इन्द्रः (१५८) = हे जनाः यः मनस्वान् प्रथमः देवः जातः एव देवान् क्रतुना नृग्नस्य मन्हा पर्यभूषत् । यस्य शुष्मात् रोदसी अभ्यसेतां सः इन्द्रः.

क्रतु, शुष्म and नृग्न all mean strength. प्रथमः देवः = (he stood) first among the gods. मनस्वान् = possessed of wealth. मनस् = wealth. परि + अभूषत् = परि + अभवत् = surpassed. It is like अति + अस् = to surpass. Cp. परिभूः (१५९). अभ्यसेतां from भ्यस् to be afraid of. मन्हा = महत्त्वेन. शुष्म may mean a thundering voice. The two ladies shook with terror at the thundering voice of Indra. Indra too like Agni was born rich (मनस्वान्). So क्रतुना = by his wealth (Indra surpassed the other gods). Immense riches are an indication of power. So Indra was rich and powerful both.

(159) तमितृच्छन्ति न सिमो वि पृच्छति स्वेनेव धीरो मनसा यदग्र-
भीत् । न मृष्यते प्रथमं नापरं वचोऽस्य कृत्वा सचते अग्रदपितः (१५९) = तम् इत् अग्निं सर्वे जनाः पृच्छन्ति । सिमः अग्निः न कदापि वि पृच्छति । यत् यदा धीरः अग्निः स्वेन इव एव मनसा अग्रभीत् अगृह्यत गृह्यते तदा अयम् अग्निः

प्रथमं वचः न मृष्यति न विस्मरति । न अपि अपरं वचः विस्मरति । अस्य अग्नेः कृत्वा अप्रदपितः सचते.

People ask for Agni i.e. seek him. सिम refers to what is already mentioned, न सिमो वि पृच्छति = but the same Agni never seeks devotees. धीरः = possessed of wealth (धी + रः). स्वेनेव etc. = Agni allows himself to be seized by devotees. न मृष्यति = (Agni) never forgets (praises and those that praise). कृत्वा = with wealth or by marvellous power. प्रदतिः = injury, hurt. Cp. नाहो मर्ते नशते न प्रदतिः (६३) = injury does not ruin (or touch) him. प्रदतिः = अंहः = injury. सचते = सेव्यते = is served. A devotee receives no injury ; on the contrary he gets wealth.

(160) अपो ह्येषामजुपन्त देवा अभि कृत्वा मनसा दीध्यानाः । वाजो देवानामभवत्सुकर्मैन्द्रस्य क्रमुक्षा वरुणस्य विभ्वा (४३३) = कृत्वा मनसा दीध्यानाः दीध्यानाः दीप्यमानाः देवाः एषाम् क्रभूणाम् अपः अभि अजुपन्त । वाजः देवानां सुकर्मा अभवत् । क्रमुक्षाः इन्द्रस्य । विभ्वा वरुणस्य = The gods received (अभि अजुपन्त) wealth (अपः) of (i.e. from) these (Rbhus). Vāja became the treasurer (सुकर्मा) of the gods (in general), Rbhukshan of Indra and Vibhvan of Varuṇa. कृत्वा = मनसा = धनेन. दीध्यानाः = दीप्यमानाः. Who shine with wealth? The gods or the Rbhus? Does अपस् mean wealth or offerings? If the gods shone with wealth, then why should they receive it from the Rbhus? Perhaps the gods received wealth from the Rbhus and then shone with it. सु धनम् । तेन युक्तं कर्म धनं यस्य सः = one that possesses abundant wealth (and hence supplied the gods with riches). वाज, क्रमुक्षन् and विभवन् all mean wealth first; they came to be the names of certain individuals afterwards. क्रमु धनम् । तेन युक्तं क्षन् धनं यस्य स क्रमुक्षा. Does देवाः एषाम् अपः अभि अजुपन्त mean:— the gods received offerings from these Rbhus? सुकर्मा may also mean 'a supplier of offerings'. कर्मभिः हविर्भिः सु युक्तः सुकर्मा.

(161) महो देवान् यजसि यक्ष्यानुषक् तव कृत्वोत दंसना । अर्वाचः सीं रुणुह्यसे रास्व वाजोत वंस्व (६४८) = हे अग्ने तव कृत्वा उत तव दंसना दंसनया त्वं महः महतः देवान् यजसि यक्षि आनुषक् सततम् । सीं

तान् देवान् अवसे धनदानाय अर्वाचः कृणुहि कुरु । उत अस्मभ्यं वाजा वाजान् रास्व वंस्व.

अर्वाचः (from अर्व + अञ्च्) = coming down. वाजा for वाजान्. वंस्व = रास्व.

(162) आ यो योनिं देवकृतं ससाद् कृत्वा ह्यग्निमृताँ अतारीत् । तमोषधीश्च वनिनश्च गर्भं भूमिश्च विश्वधायसं विभर्ति (७५) = यः अग्निः देव-कृतं योनिम् आ ससाद् यश्च कृत्वा अमृतान् अतारीत् तम् अग्निम् ओषधीः ओषधयः वनिनः वृक्षाः भूमिश्च गर्भं विभर्ति विभ्रति.

देवकृतं योनिं = a seat made by the gods i. e. heaven. विश्व-धायसं = one who gives wealth. विश्वं दधाति असौ विश्वधायः. विभर्ति agrees with भूमिः which is nearest. Agni resides in small plants, big trees and also underground. He saved the gods from the stress of hunger by offering them food (कृत्वा) or he saved the immortals from Vṛtra's persecution by using his marvellous power.

(163) यो धृषितो योऽवृतो यो अस्ति श्मश्रुषु श्रितः । विभूतद्युम्नश्च्यवनः पुरुष्टुतः कृत्वा गौरिव शाकिनः (८३). धृषितः should be अधृषितः, that is, a negative like अवृतः. धृषितः = dared, challenged. अधृषितः = never challenged. वृतः = hindered. अवृतः = unhindered. श्मश्रु = hair on the head or the chin. Agni is हिरिश्मश्रु. श्मश्रुषु = श्मश्रुवत्सु मरुत्सु ? Indra always needs the Maruts. विभूतद्युम्नः = of immense wealth. च्यवनः = one that brings down the whole treasure of heaven. Cp. आ दशभिर्विवस्वतं इन्द्रः कोशमचुच्यवीत् । खेदया त्रिवृता दिवः (८२). पुरुष्टुतः = पुरुभिः स्तुतः. इन्द्रः गौः इव = in point of strength Indra is like a bull. शाकिनः cannot be construed. Is it irregular for शाकी ? शाकी धनस्य दाता इन्द्रः. शाक = a gift.

(164) निखातं चिद्यः पुरुसंभृतं वसुदिद्वपति दाशुपे । वज्री सुशिप्रो ह्यर्षश्च इत्करदिन्द्रः कृत्वा यथा वशत् (८५) = निखातं चित् अपि पुरुभिः संभृतं वसु यः दाशुपे उद्वपति इत् एव सः वज्री सुशिप्रः हर्वश्चः इन्द्रः यथा वशत् वष्टि इच्छति तथा इत् एव कृत्वा करत् करोति.

निखातं = buried in mines. पुरुसंभृतं = filled (संभृतं) with wealth (पुरु). वसुदिद्वपति = वसु + उत् + इत् + वपति. हरी हरि-
नामानौ अश्वौ यस्य स हयैश्वः. कृत्वा = with the wealth (that he gives) or by his power.

(165) अयं यथा न आभुवत्त्वष्टा रूपेव तक्ष्या। अस्य कृत्वा यशस्वतः
(८१६२) = यथा त्वष्टा रूपा रूपाणि तक्ष्या जनानाम् आभवति तथा अयम्
अग्निः अस्य स्वस्य यशस्वतः धनिनः कृत्वा धनेन नः अस्माकम् आ उप
भुवत् भवतु.

यथा = इव. One of the two is redundant. Twashtṛ forms
रूपा (?) and gives them to mortals. Cp. विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा
रूपाणि पिशतु (१०१६४). तक्ष्या = तक्ष्य = having formed. Or रूप
may mean gold, wealth. Agni manufactures wealth like T. and
with that wealth he assists men. यशस् = क्रतुः = धनम् अथवा बलम्.

(166) अयं मतवान् शकुनो यथा हितोऽव्ये ससार पवमान ऊर्मिणा।
तव कृत्वा रोदसी अन्तरा कवे शुचिर्धिया पवते सोम इन्द्र ते (९६६) = शकुनः
शकुनिः यथा इव अव्ये हितः मतवान् अयं पवमानः (कलशे) ऊर्मिणा ससार
सरति। हे कवे इन्द्र शुचिः सोमः ते तुभ्यं त्वदर्थं तव कृत्वा धिया रोदसी
रोदस्योः अन्तरा पवते.

As a bird lies or is laid in a nest, so is Sōma in the strainer
(अव्ये). He flows (ससार) in waves (ऊर्मिणा) into the water-jar.
He becomes pure or clarified between heaven and earth i. e. in
the two jars. During that act of clarification he gives Indra's
wealth (कृत्वा = धिया) to the devotee. मतं याचितं धनम्। तेन युक्तः
मतवान्; मत from मन् to beg. The word occurs here only. अव्ये =
अवीनां रोम्णां कृते पवित्रे. ससार = flows. कवे = O wonder-worker
or O possessor or giver of marvellous wealth. Heaven and
earth (रोदसी) are represented by the two चमूस् or jars. तव कृत्वा,
I once thought, meant 'by thy power'. Hence its inclusion
among doubtfuls.

कृत्वा ?

(167) इदमित्था रौद्रं गूर्तवच्चा ब्रह्म कृत्वा शच्यामन्तराजौ। काणा यदस्य
पितरा मंहनेष्टाः पर्यत्पक्वे अहन्ता सप्त होतृन् (१०११) = यत् यस्मात् काणा
मंहनेष्टाः अग्निः अस्य स्वस्य पितरा पितरौ सप्त होतृन् च आजौ अन्तर शच्यां

क्रत्वा पर्यत् अपूरयत् पूरयति तस्मात् गूर्तवचाः इत्या एवम् इदं रौद्रं ब्रह्म तस्मै अर्पयामि.

क्राणा ? क्र (= to give) + आनः = क्राणः = a giver or a gift. क्राणा = क्राणेन = with a gift. क्राणा = क्रत्वा. मंहने दाने तिष्ठति असौ मंहनेष्टाः = accustomed to make gifts. आजौ संग्रामे अन्तर् मध्ये. शच्यां = संग्रामे = in battles where wealth (शची) is to be had. I do not know who the two parents and the 7 sacrificers are and why they want wealth. गूर्तम् अर्पितं वचः स्तोत्रं येन = I who offer prayers or praises. रुद्र + रः = रुद्रः = a roarer, roaring Agni. रौद्रं = intended for Agni. I (offer) this (इदं) praise (ब्रह्म) thus to Agni who etc. अहन् अहनि आ मध्ये. पक्ष्ये ? I must confess my inability to interpret this Rk. Sāyana's rendering is anything but satisfactory.

क्रतुभिः = with riches or offerings

(168) यस्याजस्रं शवसा मानमुक्त्यं परि भुजद्रोदसी विश्वतः सीम् । स परि पन् क्रतुभिर्मन्दसानो मरुत्वाच्चो भवत्विन्द्र ऊती (१६९) = यस्य इन्द्रस्य अजस्रम् उक्त्यं मानं शवसा रोदसी विश्वतः सीं परि भुजत् स मन्दसानः मरुत्वान् इन्द्रः क्रतुभिः अस्मान् परि सन् नः अस्माकम् ऊती ऊत्यै भवतु.

Indra's unassailable or invulnerable (अजस्रं), landable (उक्त्यं) wealth (मानं) surrounds (परि भुजत्) heaven and earth (रोदसी) on all sides (विश्वतः=सीं) by its hugeness or immensity (शवसा). May the same Indra, sitting (सन्) round (परि) us, be (भवतु) for our (नः) prosperity (ऊती). मन्दसानः = मन्दमानः = rejoicing in our Sōma-offerings. So क्रतुभिः may mean 'with (our) Sōma-offerings.' क्रतुभिः मन्दसानः or क्रतुभिः अस्मान् परि सन् may be the construction. परि = विश्वतः = सीं = on all sides. मा = to give. मानं = a gift. शवसा = with wealth. Heaven and earth enjoy abundant wealth given them by Indra.

(169) स पूर्व्यो महानां वेनः क्रतुभिरानजे । यस्य द्वारा मनुषिता देवेषु धिय आनजे (८६३) = महानां महतां देवानां पूर्व्यः श्रेष्ठः सः वेनः इन्द्रः क्रतुभिः धनैः आनजे युक्तो भवति । यस्य द्वारा अस्माकं पिता मनुः देवेषु वर्तमानाः धियः धनानि आनजे लब्धवान्.

Indra is the greatest of the great gods. He is as dear as a bird (वेनः). He possesses riches. Through him (यस्य द्वारा) man's progenitor obtained wealth lying among the gods. The Rk. occurs in an Indra Śukta. But the description would better apply to Agni. Agni is filled (आनजे) with offerings (ऋतुभिः). It was through (द्वारा) him that man's progenitor offered (आनजे) or distributed offerings (धियः) among the gods. वेनः is a term of endearment.

(170) रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म ।
शिशानो अग्निः ऋतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् (१०६७) =
अहम् अग्निम् आ जिघर्मि शर्म उप यामि याचामि च । समिद्धः स नः अस्मान्
रिषः दिवा नक्तं च पातु रक्षतु.

अग्निम् आ जिघर्मि = I fill Agni with offerings. शर्म उप यामि =
(and) beg prosperity. रिषः = from the injurer. रक्षस् = magic
and a magician. Agni destroys both. वाजिनं = मित्रं = प्रथिष्ठं =
possessed of riches. ऋतुभिः शिशानः = giving (us) wealth or endow-
ing (us) with wealth. Or ऋतुभिः समिद्धः = kindled with offerings.

ऋत्वे

(171) आ नो यज्ञाय तक्षत ऋभुमद्वयः ऋत्वे दक्षाय सुप्रजावतीमियम् ।
यथा क्षयाम सर्ववीरया विशा तन्नः शर्घाय धासथा स्विन्द्रियम् (११३१) =
हे ऋभवः यज्ञाय ऋत्वे दक्षाय नः अस्मभ्यम् ऋभुमत् वयः सु प्रजावतीम् इयम्
आ तक्षत । यथा येन वयं सर्ववीरया विशा क्षयाम क्षयेम तत् सु इन्द्रियं नः
अस्मभ्यं शर्घाय धासथ.

यज्ञ, ऋभु, वयस्, ऋतु, दक्ष, सु, प्रजा, इय्, सर्व, वीर, विश्, शर्घ and
इन्द्रिय all mean wealth. यज्ञाय = ऋत्वे = दक्षाय = शर्घाय = धनाय =
that we may have abundant wealth. आतक्षत = create, produce,
give. ऋभुणा युक्तम् ऋभुमत्. यथा = by which (wealth). क्षयाम =
क्षयेम = we may live in power and prosperity. This Rk. was in-
cluded here because I thought ऋतु and दक्ष meant offerings.

(172) इन्द्रस्ते सोम सुतस्य पेयाः ऋत्वे दक्षाय विश्वे च देवाः (९१९९)
= हे सोम ऋत्वे दक्षाय इन्द्रः सुतस्य ते तव पेयाः पातु । विश्वे देवाश्च पेयासुः
पान्तु. ऋत्वे दक्षाय = for (giving us) wealth. Vide remark on 171.

(173) आ त एतु मनः पुनः कृत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्य दशे
(१०^{५७}) = हे रुग्ण ते मनः कृत्वे दक्षाय जीवसे ज्योक् च सूर्य दशे पुनः आ
एतु.

मनः = mind, consciousness. The diseased is losing consciousness. Return or be restored to consciousness that thou mayst live (जीवसे), see the Sun long and get health and wealth. कृत्वे = for wealth. दक्षाय = for health. जीवसे = जीवितुं = for long life. Or कृत्वे = दक्षाय = जीवसे = that thou mayst live in prosperity. ज्योक् = long. दशे = द्रष्टुम्.

कृत्वः

(174) कृत्व इत्पूर्णमुदरं तुरस्यास्ति विधतः । वृत्रघ्नः सोमपात्रः
(८^{५८}) = वृत्रघ्नः सोमपात्रः विधतः तुरस्य अस्य (इन्द्रस्य) उदरं कृत्वः
पूर्णम् अस्ति इत् एव. सोमं पिबतीति सोमपात्रा । तस्य.

तुरस्य = of the liberal one. विधतः = of him who gives (wealth). उदरं = an exchequer, a treasure. कृत्वः पूर्णं = filled to the full with wealth. I thought उदर meant a belly and that in consequence कृत्व must mean an offering.

कृतूनां = of wealth or Sōma-offerings

(175) प्रवता हि कृतूनामा हा पदेव गच्छसि । अभक्षि सूर्ये सचा
(४^{३९}) = हे इन्द्र कृतूनां प्रवता प्रवाहेण पदा इव आगच्छसि हि खलु । हे सचा सरवे सूर्ये सूर्यसदृशे धने अभक्षि भागं भजामि । अथवा । सूर्यसदृशे सोमे सोमस्य भागं ददामि.

Indra comes to the devotee on a flood of riches. पदा इव ? Just as one might come on foot ? अभक्षि = I have a portion of Sun-bright wealth. Or I give thee a portion of Sun-bright Sōma. Or Indra comes down a stream of Sōma-offerings. It is difficult to fix the sense.

कृतुप्राः = a giver of oblations

(176) महश्चर्कर्म्यवतः कृतुप्रा दधिकावः पुरुवारस्य वृष्णः । यं पुरुभ्यो दीदिवांसं नाशि ददथुमित्रावरुणा ततुरिम् (४^{४०}) = महः महतः अवतः अश्वस्य पुरुवारस्य बहुधनस्य वृष्णः वृषबलस्य दधिकावः चर्कर्मि तस्मै

ऋतुप्राः अहं हवींषि अर्पयामि । यं ततुरिं दधिक्रावाणम् अग्निम् न इव दीदि-
वांसं दीप्यमानं मित्रावरुणौ पूहभ्यः ददधुः .

ऋतुप्राः = ऋतून् हवींषि प्राति असौ । तम् ऋतुप्राः was most pro-
bably ऋतुप्रः which qualified दधिक्रावणः and meant giving wealth.
पुहवारस्य seems to confirm this conjecture. चर्कमि from कृ=to offer.
Dadhikravan is अर्वा and वृषा i. e. (as strong as) a horse and a
bull. वारं = wealth. ततुरिं = a giver of wealth. तृ = to give.

ऋतुप्राः : a giver of wealth

(177) चित्रस्ते भानुः ऋतुप्रा अभिष्टिः सन्ति स्पृधो जरणिप्रा अभृष्टाः ।
रजिष्ठया रज्या पश्व आ गोस्तुर्पति पर्यग्रं दुवस्युः (१०^{११३}) = हे अग्ने तव
भानुः चित्रः ऋतुप्राः जरणिप्राः अभिष्टिश्च । स्पृधः सन्ति । पश्वः गोः अग्रम्
आ यथा कश्चित् रजिष्ठया ऋजुतमया दीर्घया रज्या रज्ज्वा परि तुर्पति एवम्
अग्निः स्पृधः परि तुर्पति.

चित्रः = ऋतुप्राः = जरणिप्राः = अभिष्टिः = a giver of wealth. चित्र,
ऋतु, जरणि and अभिष्टि mean wealth. प्रा = to give. चित्र from
चित् = to give. Agni's light gives wealth. Just as one ties a bull's
head with a long, long rope, so Agni ties the heads of enemies.
तुर्पति from तृ = to destroy. रज्या from रजि = a rope. आ = इव.
दुवस्युः = desirous of offerings (दुवः = an offering) or giving
wealth. ऋतुप्राः = a giver of wealth. परि = around, completely.

ऋतुमत्

(178) २१^३ explained under अन्तरिक्ष pp. 22-23, No. 4.

ऋतुमान् = possessed of wealth

(179) सनादेव तव रायो गभस्तौ न क्षीयन्ते नोप दस्यन्ति दस्म ।
धुमाँ असि ऋतुमाँ इन्द्र धीरः शिक्षा शचीवस्तव नः शचीभिः (११^{३३}) =
Riches (रायः) have always (सनात् एव) been in thy hand (गभस्तौ).
क्षीयन्ते = उप दस्यन्ति = diminish. दस्म = O best giver of wealth
or performer of miracles. धुमान् = ऋतुमान् = धीरः. धीः = wealth.
धी + रः = धीरः. शिक्ष from शक् = to give. शची = a gift शचीवः =
O possessor of gifts. शचीभिः नः शिक्ष = give us gifts.

क्रतुमान् = carrying offerings.

(180) इन्द्रा को वां वरुणा सुस्रमाप स्तोमो हविष्माँ अमृतो न होता । यो वां हृदि क्रतुमाँ अस्मदुक्तः पस्पर्शदिन्द्रावरुणा नमस्वान् (४१^१) = हे इन्द्रा-वरुणौ अमृतः होता अग्निः न इव हविष्मान् कः स्तोमः वां युवयोः सुस्रं धनम् आप । यः क्रतुमान् नमस्वान् अस्मदुक्तः स्तोमः हे इन्द्रावरुणौ वां युवयोः हृदि पस्पर्शत् हृदयं व्याप्नुयात्.

What prayer or praise is that that would secure wealth from you two? The prayer or praise is coupled with offerings. It should completely fill (पस्पर्शत्) your hearts. हविष्मान् = क्रतुयान् = नमस्वान् = having offerings. Immortal Agni (अमृतः होता) carries offerings to the gods; so does prayer or praise. स्पृश = to fill fully. पस्पृश by reduplication. पस्पृश + अ + ति = पस्पर्शति; इ being dropped, we get पस्पर्शत्.

(181) एवा राजेव क्रतुमाँ अमेन विश्वा घनिघ्नद् दुरिता पवस्व । इन्द्रो सुक्ताय वचसे वयो धा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः (९१^०) = राजा इव क्रतुमान् त्वं हे सोम एवा विश्वानि दुरितानि अमेन शक्त्या घनिघ्नत् हन् पवस्व । हे इन्द्रो सुक्ताय वचसे वयः धनं धाः देहि । यूयं नः अस्मान् स्वस्तिभिः सदा पात रक्षत.

एवा = एवम्. अमेन = by means of thy strength. घन् reduplicated becomes घनिघ्न. घनिघ्नन्ति घनिघ्नतः घनिघ्नन्ति. घनिघ्नत् (= घनिघ्नन्) present participial. यूयं etc. a meaningless refrain.

(182) तमस्य द्यावापृथिवी सचेतसा विश्वभिर्देवैरनु शुष्ममावताम् । यदैत्कृण्वानो महिमानमिन्द्रियं पीत्वा सोमस्य क्रतुमाँ अवर्धत (१०१^१) = सचेतसौ धनवत्यौ द्यावापृथिव्यौ विश्वैः देवैः सह अस्य इन्द्रस्य तं शुष्मं बलम् अनु आवतां दत्ताम् । यत् यदा इन्द्रियम् इन्द्रयोग्यं महिमानं कृण्वानः कुर्वन् पेत् अगच्छत् तदा सोमस्य पीत्वा क्रतुमान् बलवान् अवर्धत अवर्तत.

चेतस = धनम्. सचेतसौ = धनवत्यौ. Heaven and earth with all the gods give strength to Indra. When Indra went on performing (acts of) greatness befitting him, (he did so as) he grew strong (क्रतुमान्) by drinking Sōma.

क्रतुमन्ता = possessed of wealth

(183) सुवृद्धो वर्तते यन्नभि क्षां यत्तिष्ठथः क्रतुमन्तानु पृक्षे । वपुर्व-

पुण्या सचतामियं गीर्दिवो दुहित्रोपसा सचेथे (११६३) = हे क्रतुमन्तौ अश्विनौ यं रथं पृक्षे धनदानाय युवाम् अनुतिष्ठथः स क्षां पृथिवीम् अभि यन् रथः सुवृत् वर्तते । वपुः वपुषः अपि वपुण्या सुन्दरा इयं गीः युवां सचताम् । युवां दिवः दुहित्रा उपसा सचेथे सह भवतः ।

सुवृत् = rolling easily or smoothly. Your chariot that goes towards the earth has a smooth motion. यत् = यम्. अनुतिष्ठथः = आतिष्ठथे. पृक्षे = for (giving) wealth. वपुः वपुण्या = more beautiful than the most beautiful (वपुः = वपुषः). वपुण्या = a beautiful damsel; गीः is such a damsel. गीः in fact is compared to the Dawn, as both are beautiful.

क्रतुविद् = a giver of wealth

(184) स नो अद्य वसुत्तये क्रतुविद्गातुवित्तमः । वाजं जेषि श्रवो बृहत् (११४३) = वसुत्तये वसुनः दत्तये स त्वं हे सोम क्रतुवित् गातुवित्तमः सन् अद्य नः अस्मभ्यं वाजं बृहत् श्रवः जेषि जित्वा ददासि. वसु = गातु = वाज = श्रवः = wealth. विद् = to give. वसुत्ति like मघत्ति seems to contract दत्ति into त्ति. दद् (= to give) + तिः = दत्तिः.

(185) It is a mere epithet of Sōma (११४३ । ११४३ । क्रतुवित्तमो मदः ११४३).

क्रतुविदं = giving wealth or power

(185) इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्यं पुरुषुत । पिवा वृषस्व तातृपिम् (११४३) = हे पुरुषुत इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्यं स्वीकुरु । तातृपिं पेयं सोमं पिब । वृषस्व च.

क्रतुविदं = which gives wealth to the devotee or strength to Indra. हर्यं = accept. तृप् = to drink. तातृपिं = fit to be drunk, sweet. वृषस्व = act like a bull, do mighty deeds.

(186) यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न यज्ञस्य मन्वते मर्तासः । अग्नि-ष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्यजिष्ठो देवां क्रतुशो यजाति (१०३) = यत् यदा पाकत्रा अग्नेन मनसा दीनदक्षाः बहुधनाः मर्तासः मनुष्याः यज्ञस्य न मन्वते यज्ञं कर्तुं नेच्छन्ति तत् तदा यजिष्ठः यष्टृतमः होता अग्निः क्रतुविद् हविषां दाता सन् देवान् क्रतुशः एकैकशः विजानन् यजाति यजति तेभ्यः हवींषि ददाति.

When men fat with riches do not think of performing sacrifices through their ignorance of consequences, then Agni whose

duty it is to convey offerings offers them to the gods individually as he knows every one of them. यजिष्ठः = होता = ऋतुविद् = a giver of offerings and wealth. पाक = ignorant. पाकत्रा = पाकेन. दीनः दक्षः येषां ते दीनदक्षाः. दीन = deep, full. दक्ष = wealth. यज्ञस्य न मन्वते = do not think of sacrifice. ऋतुशः = individually.

ऋतुविदा = giving wealth

(187) प्रातर्यावाणा रथ्येव वीराजवे यमा वरमा सचेथे । मेने इव तन्वा शुम्भमाने दम्पतीव ऋतुविदा जनेषु (२३९) = प्रातर्यावातः तौ प्रातर्यावाणौ । यथा द्वौ वीरौ एकस्मिन् रथे तिष्ठतः एवम् अश्विनौ रथ्यौ एकस्मिन् रथे तिष्ठतः । यथा द्वौ अजौ यमौ सहजातौ एवम् अश्विनौ । यथा मेने द्वे स्त्रियौ तन्वौ शोभयेते तथा अश्विनौ । यथा दम्पती द्वौ अक्षी जनेषु धनं दत्तः तथा अश्विनौ । तौ अश्विनौ वरं श्रेष्ठं धनम् वा सचेथे.

The As'wins are two. So they are compared to any two things. They are compared to two warriors that sit in one common chariot, to two goats that are twins, to two damsels that set off their persons, to two Agnis that distribute wealth. Agni is one; yet for the sake of comparison we have two Agnis. so also we have two damsels. ऋतुविदा = ऋतुविदौ. The As'wins are early visitants. वरमा सचेथे? I cannot fix the sense of वरं; वरं = धनं?

ऋत्वामघासः = conveying abundant wealth

(188) उत त्वे मा मारुताश्वस्य शोणाः ऋत्वामघासो विदथस्य रातौ (५३३) = उत अपि च विदथस्य रातौ मारुताश्वस्य ऋत्वामघासः त्वे ते शोणाः मा मां वहन्तु.

विदथस्य धनस्य रातौ दाने = when wealth was being given away. विद् (= to give) + अथं = विदथं = wealth. मरुताम् इमे मारुताः । मारुताः अश्वाः यस्य सः मारुताश्वः । तस्य. This seems to be the name of a king. His horses were the offsprings of the Maruts ऋत्वा धनेन युक्तं मघं धनं येषां ते = who were laden with abundant riches.

ऋतृयन्ति = desire wealth

(189) ऋतृयन्ति क्षितयो योग उग्राशुषाणास्ते मिथो अर्णसातौ । सं

यद्विशोऽववृत्रन्त युध्मा आदिन्नेम इन्द्रयन्ते अभीके (४३४) = हे उग्र इन्द्र आ-
शुषाणासः स्तुवन्त्यः क्षितयः योगे अर्णसातौ मिथः स्पर्धया क्रतूयन्ति क्रतुं
धनम् इच्छन्ति। यत् यदा विशः सम् अववृत्रन्त वृत्रवत् आचरन्ति तदा आत्
इत् अनन्तरमेव नेमे इतरे जनाः अभीके रणे इन्द्रयन्ते इन्द्रवत् आचरन्ति। ताः
विशः पराभवन्ति च.

क्रतूयन्ति = desire wealth. क्षितयः = the 5 Āryan tribes. योगे
= अर्णसातौ = अभीके = रणे. योग = a coming together of two hos-
tile armies. अभीकं (अभि + अञ्च्) = a battle in which two hostile
armies face each other. अर्णस् = water, here wealth. साति from
सा = to give. अर्णसातिः = a battle in which wealth is to be had.
शुप् with आ = to praise, to pray to. मिथः = in rivalry. वृत्र =
Indra's foe. ववृत्र by reduplication. युध्माः = fighters. Indra's
devotees attack their foes (इन्द्रयन्ते).

अक्रतून् = making no offerings

(190) न्यक्रतून् ग्रथिनो मृध्रवाचः पणीरँध्रद्धाँ अवृध्नाँ अयज्ञान् । प्रप्र
तान् दस्यूरँश्चिवाय पूर्वश्चकारापरौ अयज्यून् (७३) = अग्निः तान् दस्यून्
पणीन् प्रप्र अतिवेगेन नि विवाय । पूर्वः सन् तान् अपरान् चकार.

Agni drives down (नि विवाय) Paṇis in a trice (प्रप्र). Him-
self to the fore (पूर्वः) he places (चकार) them low (अपरान्).
अक्रतून् = अयज्ञान् = अयज्यून् = making no offerings to the gods.
अथ्रद्धान् = having no faith in the Āryan gods. अवृध्नान् = not feed-
ing the gods with praises and oblations. ग्रथिनः = keeping their
wealth tied up in purses; misers. मृध्रवाचः = of evil speech. The
greatest crime of these Paṇis was that they made no gifts to the
Āryans.

अदत्तक्रतुः (सोमः) = whose power or wealth is never opposep

(191) सुशेवो नो मृडयाकुरदत्तक्रतुरवातः । भवा नः सोम शं हृदे
(८४३) = हे सोम नः सुशेव. अदत्तक्रतुः अवातः मृडयाकुः नः हृदे शं भव.

सुशेवः = very welcome or possessed of wealth. मृडयाकुः =
one that shows mercy or gives wealth. अवात = not injured; अ
not and वात p.p. of वन् = to injure. हृदे शं भव = be a comfort
to our hearts.

अदभुतक्रतुं (अग्निं)

(192) विशोविश ईद्व्यमध्वरेष्वदभुतक्रतुमरतिं युवत्योः । दिवः शिशुं सहस्रः सनुमग्निं यज्ञस्य केतुमरुपं यजध्वै (६१३) = (We pray to Agni) to make offerings (यजध्वै) to the gods in sacrifices (अध्वरेषु). विशः विशः ईद्व्यं = deserving praise from all men. युवत्योः अरतिं = the husband of the two young damsels viz. heaven and earth. दिवः शिशुं = the child of heaven. सहस्रः सनुं = the son of strength or of strong Dyaus. यज्ञस्य केतुं = the banner of the sacrifice or a giver (केतुं) of offerings or wealth (यज्ञस्य). कित् = to give. कित् + उः = केतुः. यज्ञः = a sacrifice or wealth.

अदभुतक्रतुं (अग्निं) = possessed of extraordinary wealth

(193) यज्ञेभिरदभुतक्रतुं यं कृपा सूदयन्त इत् । मित्रं न जने सुधित-
मृतावनि (८१३) = ऋतावनि जने मित्रं न इव सुधितम् अदभुतक्रतुं यम् अग्निं
ऋत्विजः यज्ञेभिः यज्ञैः हविभिः कृपा ज्वालाया च सूदयन्ते इत् एव.

कृपा = with flames. ऋतावनि loc. sing. of ऋतावा = possessed of offerings. Agni like Mitra is well-placed among devout men i. e. he is welcome to them. Sacrificers propitiate (सूदयन्ते) Agni with offerings and with flames caused by these offerings.

अदभुतक्रतू (मित्रावरुणौ)

(194) मा कस्यादभुतक्रतू यक्षं भुजेमा तनूभिः । मा शेषसा मा तनू-
सा (५१०) = हे अदभुतक्रतू मित्रावरुणौ तनूभिः शेषसा तनसा कस्य अपि
यक्षं मा भुजेम.

Let us not live on the charity (यक्षं) of any one, either our-
selves (तनूभिः = तनसा) or our children (शेषसा). कस्य = कस्यापि.
यक्षं = what is given (यज् + सं) by way of charity. भुज् = to
enjoy, to eat (the bread of shame). तनूभिः = तनसा = by our-
selves. शेषसा = by our children.

अमितक्रतुः (इन्द्रः) = of immeasurable power or wealth

(195) गोजिता बाहू अमितक्रतुः सिमः कर्मन्कर्मञ्छतमूतिः खजंकरः ।
अकल्प इन्द्रः प्रतिमानमोजसाथा जना वि ब्रह्मन्ते सिपासवः (११३३) =
Indra's arms (बाहू) conquer cows (गोजिता = गोजितौ). The

same (सिमः) possess immeasurable power. Cp. अमितौजा. (११३). कर्मन् कर्मन् = in all acts. शतमूतिः = (Indra) has immense gifts (शतं + ऊतिः). Does सिमः refer to Indra or his arms? खजंकरः occurs here only. खजकृत् occurs thrice viz. in, स युध्मः सत्वा खजकृत् समद्वा (६३८), युध्मो अनर्वा खजकृत् समद्वा (७३०) and युध्म खजकृत् पुरंदर (८६). From these 3 R̥ks खज seems to mean a fight. खजंकरः or खजकृत् = a fighter. अकल्पः = without a fight. अवा कल्पेषु नः पुमन् (९३) where कल्पेषु = संग्रामेषु. Indra has no enemy and therefore no occasion for fighting. प्रतिमानम् ओजसा = a standard in point of strength. Indra is the highest standard in strength. सिपासवः from सा = to give. सा by reduplication becomes सिपा. सिपा + सुः = सिपासुः = one who gives or makes offerings. Men making offerings invoke (वि व्हयन्ते) him in order to give him Sōma or सिपासवः = desirous of getting booty; as सा also means to obtain.

अवार्यकृतुं (इन्द्रं) = of irresistible might

(196) युध्मं सन्तमनर्वाणं सोमपामनपच्युतम्। नरमवार्यकृतुम् (८९३). युध्मं = नरं = a warrior. सन्तं = strong. अनर्वाणं = without an opponent; अर्घ्वन् = a foe. सोमं पिबति असौ सोमपाः। तम्. अन् + अप + च्युतं = never felled; च्युः = to fell. अवार्यः कृतुः यस्य सः = whose power is irresistible.

(197) अभिकृतूनां (३३४). Vide P. 41 No. 11.

अविहर्यतक्रतो (इन्द्रं) = O thou whose power is not liked (by foes)

(198) आ यद्धरी इन्द्र विव्रता वेरा ते वज्रं जरिता बाव्होर्धात्। येनाविहर्यतक्रतो अभित्रान् पुर इष्णासि पुरुहूत पूर्वीः (१६३) = हे इन्द्र यत् यदा त्वं विव्रता विव्रतौ हरी आ तिष्ठः तदा येन वज्रेण हे अविहर्यतक्रतो पुरुहूत इन्द्र अभित्रान् पूर्वीः सर्वाः पुरश्च इष्णासि तं वज्रं वेः ते तव बाव्होः जरिता आधात्.

विव्रता = विव्रतौ = wild, unruly. आ (तिष्ठः) = when thou ridest (thy wild horses). We have विव्रता हरी 4 times, हरीणां विव्रतानां once, and नद्योः विव्रतयोः once. व्रतं = a law, a rule. विव्रतः = lawless, unruly. वेः seems to qualify ते; just as Indra is called a bull, a horse, he might be called a bird (विः), an eagle

etc. जरिता etc. = the devotee's prayer is powerful enough for placing the thunderbolt in Indra's hands. अ + वि + हर्यत + कृतो = O thou whose power is never loved by foes. हर्य = to love, to accept. हर्यतः = lovable, acceptable. विहर्यतः = exceedingly lovable. इष्णासि = hurlest, destroyest.

ऋजुक्रतुः (इन्द्रः) = whose wealth is full of wealth

(199) मदेमदे हि नो ददिर्यूथा गवामृजुक्रतुः । सं गृभाय पुरु शतोभया-
हस्त्या वसु शिशीहि राय आ भर (१६३) = ऋजुक्रतुः इन्द्रः मदेमदे नः अस्म-
भ्यं गवां यूथा यूथानि ददिः दाता भवति । पुरु पुरुणि शता शतानि सं गृभाय
संगृह्य उभयाहस्ति उभाभ्यां हस्ताभ्यां वसु आशिशीहि । रायः आ भर आहर
देहि.

मदेमदे = at every petation of Sōma. ऋजुक्रतुः = ऋजुना धनेन
सहितः क्रतुः यस्य सः = who has immense riches. ऋजु यक्षतः (२३);
here ऋजु seems to mean wealth. सं गृभाय = having taken. पुरु
शता = many hundreds. आ + शी = आ + भृ = to give.

कविक्रतुः

(200) अग्निहोता कविक्रतुः सत्यश्चित्रश्रवस्तमः । देवो देवेभिरा-
गमत् (१३). होता = one who makes offerings or gives wealth.
कविश्च असौ क्रतुश्च कविः = क्रतुः = possessed of wealth. सत्यः =
सत्येन धनेन युक्तः. चित्रं धनम्. तेन युक्तं श्रवः धनं येषां ते चित्रश्रवसः
देवाः । तेषां श्रेष्ठः चित्रश्रवस्तमः. देवेभिः = देवैः सह । अथवा । धनैः सह.
देव means wealth also. Agni who possesses immense wealth is
requested to come down with that wealth.

(201) स हि यो मानुषा युगा सीदद्धोता कविक्रतुः । दूतश्च हव्यवाहनः
(६३३) = यः मानुषा मानुषाणि युगा युगानि हव्यवाहनः दूतः होता इति
सीदत् सीदति स हि खलु कविक्रतुः.

Agni stays among generations of men (मानुषा युगा) as their
invoker, their messenger and their carrier of offerings. He is
really possessed of extraordinary powers (कवि) and is a treasure
(क्रतुः). Or होता and कविक्रतुः as in 200.

(202) परि प्रिया दिवः कविर्वयांसि नप्योर्हितः । सुवानो याति कवि-
क्रतुः (९३) = पवित्रं परि सुवानः दिवः नप्योः हितः कविः कविक्रतुः सोमः

प्रिया प्रियाणि वयांसि धनानि याति ददाति. दिवः नप्त्योः हितः = placed (हितः) in the two jars which are called the daughters (नप्त्योः) of Dyaus. परि सुवानः = extracted and passing through the strainer. कविः = कविक्रतुः. कविक्रतुः spoils the metre by a redundant syllable. सुक्रतुः would be better. If याति means goes, then वयांसि cannot be construed.

(203) अरुषोऽजनयन् गिरः सोमः पवतः आनुषक् । इन्द्रं गच्छन् कविक्रतुः (१९३५) = अरुषः कविक्रतुः सोमः गिरः जनयन् इन्द्रं गच्छन् आनुषक् पवते = Refulgent (अरुषः) Sōma producing praises i. e. inspiring poets to sing his praises (जनयन् गिरः) and going (गच्छन्) i. e. having to go to Indra becomes pure (पवते) straight (आनुषक्). This R̥k is a cluster of irrelevant words. गिरः means riches also. गिरः जनयन् = producing riches.

(204) एष स्य परि पिच्यते मर्मृज्यमान आयुभिः । उरुगायः कविक्रतुः (१९३६) = आयुभिः मर्मृज्यमानः उरुगायः कविक्रतुः एषः स्यः सः (पवित्रं) परि सिच्यते.

Washed (मर्मृज्यमानः) by the Ayu Āryans (आयुभिः), possessed of immense and extraordinary riches (उरुगायः कविक्रतुः) this same Sōma is poured through (परि) the strainer. मृज् = to wash, to bathe in. मर्मृज् by reduplication. उरुः गायः धनं यस्य सः. गाय and क्रतु mean wealth.

कविक्रतुं

(205) आ मन्द्रस्य सनिष्यन्तो वरेण्यं वृणीमहे अह्यं वाजमृग्मियम् । रातिं भृगूणामुशिजं कविक्रतुमग्निं राजन्तं दिव्येन शोचिषा (३३) = वयं दिव्येन शोचिषा राजन्तं कविक्रतुम् अग्निम् अह्यं वाजम् आ वृणीमहे याचामहे = We beg of Agni who shines with heavenly flame and who possesses immense wealth that does not diminish. वरेण्यं = that can be begged; or वरं = wealth, वरेण्यं = full of wealth i. e. abundant. What does ऋग्मियं qualify? वाजं or अग्निं? ऋग् = wealth. ऋग्मियं = full of wealth. रातिं may be in apposition to वाजं; रातिं = a gift. भृगूणाम् उशिजं? Or भृगूणाम् रातिं = (Agni was) a gift made to the B's. उशिजं = belonging to the Us'ik Āryans. मन्द्रस्य मोदकरस्य सनिष्यन्तः सतिं लाभम् इच्छन्तः = desirous of gifts of delectable wealth.

(206) ऊर्जो नपातमध्वरे दीदिवांसमुप दधिवि । अग्निमीळे कविक्रतुम् (३३६) = उपदधिवि अध्वरे दीदिवांसम् ऊर्जः नपातं कविक्रतुम् अग्निम् ईळे.

ऊर्जः बलस्य नपातं पुत्रं = the son of power. उपदधिवि = उपगतं द्यु धनं यस्मिन् तस्मिन् = in which there is wealth. Sacrifice (अध्वरे) brings wealth in its train. दीदिवांसं = shining. ईळे = ईडे = स्तौमि.

(207) अग्निर्नो यज्ञमुप वेतु साधुयाग्निं नरो वि भरन्ते गृहेगृहे । अग्निर्दूतो अभवद्भव्यवाहनोऽग्निं वृणाना वृणते कविक्रतुम् (५१३) = नः अस्माकं यज्ञं हविः अग्निः साधुया साधुरीत्या उप वेतु भक्षयतु । नरः ऋविजः अग्निं गृहेगृहे वि भरन्ते धारयन्ति इन्धते । अग्निः हव्यवाहनः दूतः अभवत् भवति अस्ति । वृणानाः कविक्रतुम् अग्निं वृणते.

साधुया an adverb formed by affixing या like आशुया, उर्विया. वी in वेतु may mean to go. साधुया साधुना मार्गेण अग्निः यज्ञम् उप वेतु गच्छतु । अथवा । साधुया धनेन. विभरन्ते = deposit, tend or nourish. वृणानाः = choosing ; going, or having, to choose (a messenger).

(208) प्रत्नं होतारमीदृयं जुष्टमग्निं कविक्रतुम् । अध्वराणामभिध्रियम् (८७४). प्रत्नं होतारं = the ancient invoker of the gods. ईदृयं = स्तुत्यम्. अध्वराणाम् अभिध्रियं = the holder of offerings. अभिध्रीः अभिध्रियौ अभिध्रियः etc. भुवनानाम् अभिध्रीः (११६) = the upholder of worlds.

कविक्रतो (अग्ने)

(209) तुभ्यं दक्ष कविक्रतो यानीमा ० अकर्म । तदग्ने स्वदेह (३१७) = Eat (स्वद) here all those offerings (यानि इमा इमानि) that we have offered (अकर्म) unto thee, O Agni. दक्ष = सुदक्ष. दक्ष and क्रतु mean wealth.

तुविक्रतो (इन्द्र) = of great might or wealth

(210) तुविशुष्म तुविक्रतो शचीवो विश्वया मते । आ पप्राथ महित्वना (८१६). तुविशुष्म = तुविक्रतो = बहुबल. तुवि = much. शचीवः = बल-वन. शची = power. आ पप्राथ = thou hast spread out (heaven and earth). महित्वना = महत्त्वेन = by thy greatness, because thou art great. विश्वया an adverb formed by affixing या to विश्व. विश्वया = in all directions. मते occurs here only. मते = हे पूज-

नीय (सायणः). Perhaps मते is dual of मता. मते = पूजिते द्यावापृथिव्यौ. Or शुष्म = क्रतु = शची = विश्व = मत = महित्व = wealth. Indra, possessed of riches, filled heaven and earth with wealth. मते = धनवत्यौ द्यावापृथिव्यौ.

पूतक्रतौ (name of a king)

(211) पल्लव्याँ आतिथिग्व इन्द्रोते वधूमतः । सचा पूतक्रतौ सनम् (८^{१६}/_६) = इन्द्रेण ऊते अतिथिग्वस्य पुत्रे पूतक्रतौ अहं वधूमतः पद् अश्वान् सचा सनम् आम्रवम्.

ऊते = rewarded. पूतः क्रतुः धनं येन = one that gives away wealth in charity. वधूमतः अश्वान् = horses with their wives i. e. with as many mares; or were six wives on horseback presented to the devotee? पूतक्रतौ locative for ablative is idiomatic. सचा = at one and the same time. Or does it mean a friend of the king? सन् means both to give and to obtain. I obtained six horses and six mares from the son of A. who gave away wealth to whomsoever asked for it and who had been endowed with enormous riches by Indra.

पूतक्रतायै

(212) तत्रो अपि प्राणीयत पूतक्रतायै व्यक्ता । अश्वानामिन्न यूथ्याम् (८^{१६}/_६) = तत्रो तत्र उ एव पूतक्रतायै अश्वानां व्यक्ता अलंकृता यूथ्यां (?) प्र वेगेन अपि अनीयत इत् एव न सद्यः.

It is impossible to construe and interpret the R̥k. unless we alter यूथ्यां to यूथ्या. There (तत्र उ) and then (इत् न) was presented (अपि अनीयत) a bedecked (व्यक्ता) troop (यूथ्यां?) of horses (अश्वानां) to P. व्यक्ता = अङ्गिभिः अलंकृता = bedecked. न = immediately. पौतक्रत in the following quotation may be the son of this P. पूतं क्रतं धनं यया सा पूतक्रता. Sāyana does not explain the R̥k as it is a वालखिल्य.

पौतक्रतः son of पूतक्रत ।

(213) दश मह्यं पौतक्रतः सहस्रा दस्यवे वृकः । नित्याद्रायो अमंहत (८^{१६}/_६) = दस्यवे वृकः पौतक्रतः मह्यं नित्यात् स्वकीयात् रायः धनात् दश सहस्रां सहस्राणि अमंहत.

दस्यवे वृकः = a wolf to Dasyus, a destroyer of enemies. पूत-
क्रतायाः पुत्रः पौतकतः. क (= to give) + तं = given, a gift. There
is पूतकतौ (८१६) loc. sing. of पूतकतुः. नित्यात् = from his own.
मंह = to give.

वरेण्यक्रतो (अग्ने) = from whom wealth or offerings are desirable

(214) उत त्वा नमसा वयं होतवरेण्यक्रतो । अग्ने समिद्धिरीमहे (८१३) =
हे होतर् वरेण्यक्रतो अग्ने वयं त्वां नमसा समिद्धिश्च ईमहे याचामहे.

होतर् = O invoker of the gods or giver of wealth. वरेण्यः
क्रतुः यस्य सः = offerings from whom are desirable or wealth from
whom is asked. नमसा = हविषा. समिद्धिः = हविर्भिः; समिध् in
RV. means an offering.

विभुक्रतुः = whose power is all prevailing

(215) अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन्नवं रथम् । स पक्षन्महिपं मृगं
पित्रे मात्रे विभुक्रतुम् (८१३) = अर्भकः कुमारकः न इव इन्द्रः नवं नूतनं रथम्
अधि तिष्ठत् तिष्ठति । पित्रे मात्रे विभुक्रतुं महिपं मृगं स पक्षत् पचति.

अर्भः = small. अर्भकः = very small. कुमारः = a boy. कुमारकः =
a little boy. अर्भकः कुमारकः = a very very tiny boy. Like a very
very tiny boy Indra sits in a brand-new chariot; and yet he
(kills and) cooks a powerful (विभुक्रतुं), wild beast (मृगं), viz. a
fierce wild buffalo for (i. e. to satisfy) his hungry parents.

वृषक्रतुः (इन्द्रः) = having the strength of a bull

(216) य एक इत्तमु ष्टुहि कृष्टीनां विचर्षणिः । पतिर्जज्ञे वृषक्रतुः
(११५) = विचर्षणिः वृषक्रतुः यः एकः इत् एव कृष्टीनां पतिः तम् उ एव स्तुहि.
विश्वाः चर्षणयः यस्य स विश्वचर्षणिः. कृष्टि a name of the 5 Aryan
tribes; so also चर्षणि. विचर्षणिः (which ought to be. विश्वचर्षणिः
to suit the metre) = having all the wealth of the 5 Aryan tribes.

वृषक्रतो (इन्द्र)

(217) वृषा त्वा वृषणं वर्धतु द्यौर्वृषा वृषभ्यां वहसे हरिभ्याम् । स नो
वृषा वृषरथः सुशिप्र वृषक्रतो वृषा वज्रिन् भरे धाः (५३५). Dyar's is a bull,

so is Indra; his horses are bulls, his chariot is a bull. त्वा द्यौः वर्धतु = let Dyaus praise thee. वहसे = उह्यसे. सुशिप्र = O thou that wearest two helmets or two crowns. नः भरे धाः = place i. e. support us in the battle-field. वृषन् occurs 7 times in this Rk. 'Indra's horses are bulls' is rather humorous.

संभृतक्रतो (इन्द्र) = O thou in whom all strength is concentrated

(218) जघन्वाँ उ हरिभिः संभृतक्रतविन्द्र वृत्रं मनुषे गातुयन्नपः । अयच्छथा बाव्होर्वज्रमायसमधारयो दिव्या सूर्य दशे (१५२) = हे संभृतक्रतो इन्द्र हरिभिः मनुषे वृत्रं जघन्वान् अपः उदकानि च गातुयन् संचारयन् त्वं बाव्होः आयसं वज्रम् अयच्छथाः । दिवि च सूर्य दशे आ अधारयः.

हरिभिः is unconnected with any word in the Rk. हरिभिः युक्तं रथम् आतिष्ठन् = while seated in thy horse-chariot? or हरिभिः वृत्रं जघन्वान्? or हरिभिः अश्ववलैः मरुद्भिः सह? अयच्छथाः from यम् = to place. आयसं = of steel. दशे = that men may look at the Sun.

हेपक्रतवः (मरुतः) = whose strength is their roar

(219) अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टय आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम् । ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः सिंहा न हेपक्रतवः सुदानवः (२१९) = हे अग्निश्रियः विश्वकृष्टयः मरुतः वयं युष्माकम् उग्रं त्वेषम् अवः आ ईमहे । ते मरुतः स्वानिनः रुद्रियाः वर्षनिर्णिजः सुदानवः सिंहाः न इव हेपक्रतवः. अग्निश्रियः = possessed of Agni's splendour. विश्वकृष्टयः = who have all the 5 Āryan tribes obedient unto them. त्वेषम् उग्रं = lustrous and huge. अवः = wealth. आ + ईमहे = we beg. स्वानिनः = स्वानः विद्यते एषां ते = thunderers. रुद्रियाः = रुद्रपुत्राः. वर्षः निर्णिक् येषां ते = whose dress is rain; they appear in rain. हेप = the roar of a lion? हेपे क्रतुः येषां ते. The Maruts show their utmost power in roaring like lions. हेपा न्हेपा च निस्वनः (अमर २४७) = the neighing of horses is हेपा or न्हेपा. हेपस्वतः (६३) अग्नेः = of Agni roaring. But in तपिष्ठेन हेपसा (१०६३) हेपस् is a missile. So हेपेषु क्रतुः येषां = whose power is seen in their hurling missiles. Agni's flames may be his missiles. So he is हेपस्वान्.

शतक्रतुः = possessed of immense wealth

(220) द्विता यो वृत्रहन्तमो विद इन्द्रः शतक्रतुः । उप नो हरिभिः

सुतम् (८३^३) = यः वृत्रहन्तमः शतक्रतुः इन्द्रः द्विता विदे स नः सुतं हरिभिः
 उप (आगच्छतु) = May Indra come to our Sōma with his horses.
 Indra who gives (विदे) permanently (द्विता), being possessed of
 countless wealth (शतक्रतुः). वृत्रहन्तमः (= the greatest killer of
 foes) is an ornamental epithet.

शतक्रतुं

(221) आ व इन्द्रं क्तिविं यथा वाजयन्तः शतक्रतुम् । मंहिष्ठं सिञ्च
 इन्दुभिः (१३^०) = क्तिविं यथा इव शतक्रतुं मंहिष्ठम् इन्द्रं वाजयन्तः वः यूयम्
 इन्दुभिः आ सिञ्च सिञ्चत.

क्तिवि seems to have been a mighty god who was fond of
 Sōma. वाजयन्तः = desirous of wealth. मंहिष्ठं = दातृतमम्; मंह् = to
 give. सिञ्च (irregular for सिञ्चत) = drench.

(222) अभीमवन्वन् स्वभिष्टिमूतयोऽन्तरिक्षां तविषीभिरावृतम् ।
 इन्द्रं दक्षासः क्रभवो मदच्युतं शतक्रतुं जवनीं स्रुतारुहत् (१३^३) = अन्तरिक्षं
 पूरयति तम् अन्तरिक्षां तविषीभिः बलैः आवृतम् अभिष्टयः धनानि विद्यन्ते
 अस्य तं स्वभिष्टिं मदेन पर्वतान् च्यावयति तम् ईम् एतम् इन्द्रम् ऊतयः
 दक्षासः दक्षाः क्रभवः अभि अवन्वन् । शतक्रतुम् इन्द्रं जवनीं स्रुतां अरुहत्
 आरोहत्.

अभिष्टि, ऊति, दक्ष, क्रभु, and स्रुता all mean wealth. अभि + अव-
 न्वन् = chose (for residence). मदच्युत् = one that fells mountains
 through intoxication (i. e. strength). स्वभिष्टिं = शतक्रतुं = posses-
 sed of immense wealth. क्रतु may denote both wealth and
 strength. जवनी (from जु = to send in haste) = something sent,
 a gift. जवनी = स्रुता.

(223) शतक्रतुमर्णवं शाकिनं नरं गिरो म इन्द्रमुप यन्ति विश्वतः ।
 वाजसर्निं पूर्भिदं तूर्णिमत्तुरं धामसाचमभिषाचं स्वर्विदम् (३५^३). शतक्रतुं,
 अर्णवं, शाकिनं, वाजसर्निं, धामसाचं refer to wealth. नरं, पूर्भिदं, तूर्णिं,
 अत्तुरं, अभिषाचं refer to strength. अर्णवं = अर्णयुक्तम्. अर्ण means
 water and then wealth. (अर्णसातौ = in a battle for wealth).
 शक् = to give. शक् = a gift. शाकी = a giver of gifts. वाजसर्निं =
 a giver of wealth. धामसाचं = one that gives (सचते) wealth. धा
 + मन् = धाम. धा = to give. स्वर्विद् = one that gives the Sun i. e.
 wealth. नरं = a warrior or a giver from नृ = to fight, to give. पूर्भिदं

= a smasher of forts and a giver of cows pent therein. *वृषि* = a destroyer or a giver. *अनुर* = one that destroys (*Vṛtra* that hems in) water. *अभिपाचं* = one that helps by killing (*अभि*) foes. In fact all the epithets refer to wealth directly or indirectly. *गिरः मे इन्द्रम् उप यन्ति विश्वतः* = my praises approach Indra from all sides.

(224) *यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे स रायस्पोषमिन्वति । वसुयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे* (८^{१३}) = हे वसो वसुमन् इन्द्र यस्मै त्वं दानाय मंहसे स रायः पोषम् इन्वति । वसुयवः वसुकामाः वयं वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैः हवामहे आन्वयामः.

यस्मै त्वं दानाय मंहसे ; here *दानाय* is equal to *दानं*. *इन्वति* = गच्छति. *मंहसे* = ददासि. *रायः* = पोषं. The second half is also the 2nd half of 8^{१३}. *वसुपतिं* = शतक्रतुं.

(225) *य आयुं कुत्समतिथिन्वमर्दयो वावृधानो दिवेदिवे । तं त्वा वयं हर्यश्वं शतक्रतुं वाजयन्तो हवामहे* (८^{१३}). This Kutsa seems to be different from the son of Arjuni whom Indra so often saved. The Kutsa in the present Rk is of the Āyu tribe. *अर्दयः* = destroyest. *वावृधानः* = वर्धमानः = prospering (his devotees). *हरी* अश्वौ यस्य स हर्यश्वः. If *अर्द* means to reward, then Āyu etc. would be Indra's devotees. Most probably *अर्द* has this sense here.

(226) *पान्तमा वो अन्धस इन्द्रमभि प्र गायत । विश्वासाहं शतक्रतुं मंहिष्टं चर्षणीनाम्* (८^{१३}) = अन्धसः सोमस्य आ पान्तं पातारं शतक्रतुं मंहिष्टं चर्षणीनां विश्वासाहम् इन्द्रम् अभि प्र गायत वः यूयम्.

पान् पान्तौ पान्तः पान्तं etc. is the declension of *पान्* pres. part. of *पा*. *आ* may be a prefix to *पान्तं*. *आपान्तं* = निःशेषं *पातारम्*. *विश्वासाहं चर्षणीनां* = विश्वासां चर्षणीनां *साहं सहितारम् अभि-भवितारम्*; or *चर्षणीनां पञ्चजनानां विश्वं धनं यः सहते जयति तम् मंहिष्टं* = दातृतमम्.

(227) *इष्कर्तारमनिष्कृतं सहस्कृतं शतमूर्तिं शतक्रतुम् । समान-मिन्द्रमवसे हवामहे वसवानं वसुजुवम्* (८^{१३}). *इषः* धनस्य कर्तारं दातारम्. *शतमूर्तिं* = शतम् ऊतयः दानानि धनानि यस्य तं = शतक्रतुम्. *वसु वनोति ददाति असौ वसुवा । तम् वसुजुवम्* = वसुनः प्रेरयितारम्. *अवसे* = धनाय. *अनिष्कृतं* = अ + निः + कृतं = never driven out ; or

निः निर्गतं कृत् धनं यस्मात् स निष्कृत् । न निष्कृत् अनिष्कृत् = one who is never without wealth. सहस्कृतं = a doer of mighty acts or a giver of wealth (सहः). समानं = (the) common (god of all).

शतक्रतो

(228) तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो । धनानामिन्द्र सातये (११५). = हे शतक्रतो इन्द्र धनानां सातये वाजिनं तं त्वा त्वां वाजेषु वाजयामः. वाजयामः = वाजाय प्रेरयामः । अथवा । आब्हयामः = we invoke thee to give us wealth.

(229) त्वां स्तोमा अवीवृधन् त्वामुक्था शतक्रतो । त्वां वर्धन्तु नो गिरः (११६). स्तोमः = उक्था (= उक्थानि) = गिरः. वृध् = to praise. Indra is praised that he as शतक्रतो may give wealth.

(230) गायन्ति त्वा गायत्रिणोऽर्चन्त्यर्कमर्किणः । ब्रह्माणस्त्वा शतक्रत उद्वंशमिव येमिरे (११७). गायत्रिणः = those that compose prayers in the gāyatri metre. अर्कम् अर्च is a phrase. अर्क is a particular poetic song; or अर्क = अर्चनीयम् (इन्द्रम्). ब्रह्माणः = reciters of praises. ब्रह्मन् = a prayer. उत् + येमिरे = raise on high, extol. वंश occurs here only. They raise thee on high as they do a staff or a pole. Praise expects wealth.

(231) सेमं नः काममा पृण गोभिरश्वैः शतक्रतो । स्तवाम त्वा स्वाध्यः (११८). सेमं = सः + इमम्. कामम् आपृण = satisfy our desire (by giving us cows and horses). स्तवाम = स्तुमः. स्वाध्यः = possessed of or composers of good praises. सु + आधीः. आधीः = a prayer. स्वाधीः is opposed to दुराधीः (= one that does not praise).

(232) ऊर्ध्वस्तिष्ठा न ऊतयेऽस्मिन् वाजे शतक्रतो । समन्येषु ब्रवामहे (११९). = हे शतक्रतो नः ऊतये अस्मिन् वाजे ऊर्ध्वः तिष्ठ । अन्येषु वाजेषु संब्रवामहे. वाजे = in (this) battle. नः ऊतये = to give us wealth. संब्रवामहे = shall invoke (thee). अन्येषु = in other battles.

(233) आ यदुवः शतक्रतवा कामं जरितृणाम् । ऋणोरक्षं न शचीभिः (१२०). = हे शतक्रतो यत् जरितृणां दुवः कामं शचीभिः आ ऋणोः अक्षं न. आ + ऋ = to fulfil, or fill. Cp. आ त्वा गोभिरिव व्रजं गीर्भिकं-णोम्यद्रिवः । आ स्मा कामं जरितुरा मनः पृण (८१५). शचीभिः = with gifts. अक्षं न = यथा रथकारः चक्रयोः अक्षं सारयति तथा. Cp. आ ०

स्तोतृभ्यः ० ऋणोरक्षं न चक्रयोः (१३०). As one drives an axle into two wheels. It is a strange simile. A car-maker pushes an axle into two wheels; so Indra pushes the desires of devotees. As a car-maker fills the holes of wheels by driving in the axle, so Indra should fill i. e. fulfil the desires of devotees.

(234) युक्तस्ते अस्तु दक्षिण उत सव्यः शतक्रतो । तेन जायामुप प्रियां मन्दानो याह्यन्धसो योजा न्विन्द्र ते हरी (१६३) = हे शतक्रतो ते तव दक्षिणः (अश्वः) उत तथा सव्यः (अश्वः) (रथे) युक्तः अस्तु । तेन रथेन अन्धसः मन्दानः प्रियां जायाम् उप याहि । हे इन्द्र ते तव हरी योज नु.

Indra is asked to yoke the right-hand and the left-hand horse to his chariot and to drive in it to meet his dear wife at home, after having drunk Sōma and exhilarated himself at the sacrificer's house. अश्वः or हरिः is understood. योजा नु = do yoke. Since Indra has drunk Sōma at the sacrificer's house, he must in return give him wealth. शतक्रतो therefore refers to Indra's immense wealth.

(235) सं मा तपन्त्यभितः सपत्नीरिव पर्शवः । मूषो न शिश्ना व्यदन्याध्यः स्तोतारं ते शतक्रतो वित्तं मे अस्य रोदसी (११०५) = पर्शवः सपत्नीः इव मा माम् अभितः सं तपन्ति । हे शतक्रतो ते तव स्तोतारं माम् आध्यः वि अदन्ति न यथा मूषः शिश्ना वि अदन्ति तथा । हे रोदसी अस्य मे वित्तम्.

Enemies (पर्शवः) scorch (सं तपन्ति) me on all sides as co-wives torment their husband from every side. My capturers (आध्यः) devour me (वि अदन्ति) as rats devour flour-balls (शिश्ना). O heaven and earth, give (वित्तं) me (wealth). The enemies may be money-lenders who harass debtors with demands for return of debt. They almost eat him up. Hence the prayer to heaven and earth for pecuniary help. Indra, it seems, though possessed of wealth, neglects the devotee who in despair turns to heaven and earth. पर्शवः occurs here only. पर्शु in पर्शानि (७१०४) may mean to injure, to destroy. पर्शुः = one that injures. The word is feminine. शिश्ना occurs here and in शिश्नदेवाः. शिश्न may mean an image made of flour. आध्यः (f) = capturers. The 2nd line of this Rk is the 1st of 10३३.

(236) पुरा संवाधादभ्याववृत्स्व नो धेनुर्न वत्सं यवसस्य पिप्युषी । सकृत्सु ते सुमतिभिः शतक्रतो सं पत्नीभिर्न वृषणो नसीमहि (२१^६) = यवसस्य पिप्युषी यवसं भक्षयित्वा पिप्युषी दुग्धपूर्णा धेनुः न यथा वत्सम् अभि आ वर्तते तथा हे सकृत् शतक्रतो संवाधात् पुरा नः अस्मान् अभि आ ववृत्स्व । वृषणः न यथा पत्नीभिः सं नस्यन्ते तथा वयं ते तव सु सुमतिभिः सं नसीमहि.

संवाधात् पुरा = before affliction or distress. अभि आ वृत् = to turn towards. यवसस्य पिप्युषी = having eaten grass? Or does यवस mean milk here? Overflowing (पिप्युषी) with milk (यवसस्य). Cp. इमास्त इन्द्र पृश्नयो घृतं दुहत आशिरम् । एनामृतस्य पिप्युषी (८६^६). क्रतस्य पिप्युषी = having drunk water.

The two comparisons are significant. As the cow that has her udder distended with milk runs home to feed the calf that is hungry and pining for her return, so Indra overflowing with wealth should run back to the devotee to satisfy his hunger for wealth for which he is pining. Indra is a cow for the nonce.

As wives that have been long estranged from their lords closely besiege them and would never part from them, so Indra's gifts should closely besiege the devotee and never part from him. सकृत् = once for all. Or हे सकृत् = O thou possessed (स) of wealth (कृत्). सु = fully. Or सु = सुमतिभिः. सुमति is feminine; so it is compared to पत्नी. The devotee is a husband and gifts are his wives. Poets have always a strong leaning towards the feminine gender.

(237) अर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो । इन्द्र कृण्वन्तु वाघतः (३३^७) = हे शतक्रतो इन्द्र वाघतः यजमानाः ते तव मनः चक्षुः उत च अर्वाचीनं कृण्वन्तु कुर्वन्तु.

(238) इन्द्र सोमाः सुता इमे तान् दधिष्व शतक्रतो । जठरे वाजिनीवसो (३४^२). दधिष्व = धारय. वाजिनीवसो = शतक्रतो. वाजिनी धनम् । तत्साहितं वसु यस्य सः वाजिनीवसुः.

(239) उरोष्ट इन्द्र राधसो विभ्वी रातिः शतक्रतो । अधा नो विश्वचर्षणे शुम्ना सुक्षत्र महय (५१^८) = हे विश्वचर्षणे शतक्रतो सुक्षत्र इन्द्र ते तव

उरोः राधसः विश्वी रातिः अस्ति । अघा अथ अतः नः अस्मभ्यं द्युम्ना द्युम्नानि महय देहि.

राधस् = द्युम्नं = wealth. उरोः = wide, large. विश्वी = great. रातिः = a gift. विश्वाः चर्षणयः यस्य ; Indra had subdued the 5 Aryan tribe and become a master of their wealth. So विश्व चर्षणे = शतक्रतो.

(240) इमा उ त्वा शतक्रतोऽभि प्र णोनुवुर्गिरः । इन्द्र वत्सं न मातरः (६३५) = न यथा मातरः वत्सं प्रणवन्ते तथा हे शतक्रतो इन्द्र इमाः गिरः उ खलु त्वा त्वाम् अभि प्र णोनुवुः नवन्ते.

नु = to bend in order to suckle or to run towards. नोनु by reduplication. गिरः is feminine like मातरः. Indra is वत्स. Praises, as it were, suckle Indra or hasten towards him to suckle him.

(241) त्वं न इन्द्र वाजयुस्त्वं गव्युः शतक्रतो । त्वं हिरण्ययुर्वसो (७३९) = हे वसो शतक्रतो इन्द्र त्वं नः अस्मभ्यं वाजयुः गव्युः हिरण्ययुः.

The affix यु means a giver. वसो = वसुमन्. वाज, हिरण्य, वसु, क्रतु and गो all mean wealth.

(242) आ यस्य ते महिमानं शतमूते शतक्रतो । गीर्भिर्गृणन्ति कारवः (८१५) = हे शतमूते शतक्रतो यस्य ते तव महिमानं कारवः स्तोतारः गीर्भिः आ गृणन्ति. शतमूते = शतक्रतो, ऊतिः = क्रतुः = wealth. महिमानं was most probably महि मानं (= a great gift) i. e. two padas and not one.

(243) यस्य त्वमिन्द्र स्तोमेषु चाकनो वाजे वाजिन् शतक्रतो । तं त्वा वयं सुदुघामिव गोदुहो जुहुमसि श्रवस्यवः (८१३) = हे वाजिन् शतक्रतो इन्द्र यस्य स्तोमेषु वाजे च त्वं चाकनः तं त्वाम् इव यथा गोदुहः सुदुघां धेनुम् आह्वयन्ति तथा श्रवस्यवः वयं जुहुमसि जुहुमः आह्वयामः.

यस्य त्वं should really be यः त्वं so as to agree with तं त्वा. कन् = to take pleasure in. चाकन् by reduplication. सुदुघां etc. = just as those that milk cows call a good cow homewards in order to milk her. श्रवस्यवः = श्रवः धनम् इच्छन्तः. वाजे = यज्ञे; for a sacrifice also brings in wealth.

(244) वयं त इन्द्र स्तोमेभिर्विधेम त्वमस्माकं शतक्रतो । महि स्थूरं शशयं राधो अह्वयं प्रस्कण्वस्य नि तोशय (८१४) = हे शतक्रतो इन्द्र वयं ते

स्तोमेभिः स्तोमैः विधेम । त्वम् अस्माकम् असि । प्रस्कण्वस्य राधः नि तो-
शय देहि.

ते तुभ्यं स्तोमैः विधेम = we will offer praises unto thee. मद्भि =
स्थूरं = large. शशय (perhaps from शी = to give) = which can be
given. स्तनः शशयः (१ १/४) = a breast that yields milk. शशयं
दुदुहे (३ १/४) = they yield milk. धेनवः ० शजयाः (३ १/४) = cows full of
milk. प्रस्कण्वस्य = प्रस्कण्वाय. Metre requires स्तोमैः and not स्तोमेभिः.

(245) अविप्रो वा यदविधद्विप्रो वेन्द्र ते वचः । स प्र ममन्दत्वाया
शतक्रतो प्राचामन्यो अहंसन (८ १/४) = When (यत्) one whether he is
capable of composing prayers (विप्रः) or otherwise (अविप्रः)
offers praise (वचः) unto thee (ते), being devoted to thee (त्वाया)
he must rejoice (प्रममन्दत्), O thou possessed of wealth. प्राचा-
मन्यो ? प्राचा मन्युः धनं यस्य सः = one that has brilliant (प्राचा ?)
wealth. अहंसन ?

(246) मरुत्वाँ इन्द्र मीढुः पिबा सोमं शतक्रतो । अस्मिन् यज्ञे पुरुषदुत
(८ १/४) = हे पुरुषदुत शतक्रतो मीढुः इन्द्र अस्मिन् यज्ञे मरुत्वान् मरुद्भिः सह
सोमं पिब. मीढुः = O giver; from मिह् = to shower.

(247) नहान्यं मृळाकरं मर्दितारं शतक्रतो । त्वं न इन्द्र मृडय (८ १/४) =
हे शतक्रतो त्वत्तः अन्यं मृळाकरं मर्दितारं न हि जाने । हे इन्द्र त्वं नः मृडय.
मृड् or मृळ् = to show kindness or favour. मृड् + इ + तृ = मर्दितृ.
मृळा (anoun from मृळ्) = a favour, a gift.

(248) वयमु त्वा शतक्रतो गावो न यवसेष्वा । उक्थेषु रणयामसि
(८ १/४) = न यथा गावः यवसेषु आ मध्ये रमन्ते तथा हे शतक्रतो वयं त्वाम्
उक्थेषु रणयामसि रमयिष्यामः उ खलु. यवसेषु आ = in the midst of
grass.

(249) विश्वा हि मर्त्यत्वतानुकामा शतक्रतो । अगन्म वज्रिन्नाशसः
(८ १/४) = हे वज्रिन् शतक्रतो विश्वाः आशसः स्तुतीः मर्त्यत्वना मर्त्यत्वेन अनु-
कामा कामम् अनुगच्छन्तीः वयम् अगन्म.

We have gone to i. e. uttered all prayers that owing to our
human nature express some desire or desires. Or आशसः = hopes.
All our hopes have gone (to thee) as we are human.
मर्त्यत्वना = मर्त्यत्वेन = by our human nature. अनुकामा is difficult

to construe. अनुकामा qualifying आशसः would be intelligible Or अनुकामा=अनुकामेन=in obedience to our desires; as we cherish desires. आशाः आशसौ आशसः etc. is the declension of which only आशसा and आशसः occur in RV. नू अन्यत्रा चिदद्रिवस्त्वन्नो जग्मुराशसः (८३४) = Our prayers or hopes have never (नू चित्) strayed from thee, O Indra.

(250) यस्ते नूनं शतक्रतविन्द्र शुम्निन्तमो मदः । तेन नूनं मदे मदेः (८३३) = हे शतक्रतो इन्द्र यः नूनं खलु ते तव शुम्निन्तमः मदः सोमः तेन सोमेन उत्पन्ने मदे मदेः आत्मानं मादयस्व हृष्यस्व नूनम् अद्य.

There is a play on the word मदः. मदः = सोमः. मदे = in intoxication. मदेः = be merry. शुम्नं = wealth. शुम्निन्तमः = which brings in greatest wealth.

(251) भद्रंभद्रं न आ भरेपमूर्जं शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः (८३३) = If you (wish to) favour us, O Indra, then give us wealth. भद्रं = इष्टं = ऊर्जं = wealth.

(252) स नो विश्वान्या भर सुवितानि शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः (८३३). सुवितानि = good things, wealth.

(253) त्वं न इन्द्रा भरं ओजो नृमणं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं पृतनापहम् (८३३) = हे शतक्रतो विचर्षणे इन्द्र त्वं नः अस्मभ्यम् ओजः नृमणं च आभर । पृतनापहं वीरं च आभर.

विचर्षणिः = one who has the wealth of the 5 Āryan tribes. ओजः = नृमणं = वीरं = wealth. पृतनापहं = पृतनाः पृतनानां शत्रूणां धनं यत् सहते तत् = which conquers (the wealth of) foes. विचर्षणे is an interpolation. This Sūkta has such interpolations in every Rk. Who made them?

(253) (a) त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अघा ते सुम्नमीमहे (८३३). वसो = वसुमन्. सुम्नं = wealth. ईमहे = याचामहे. बभूविथ (= भवसि) is an interpolation. Vide 253.

(254) त्वां शुम्निन् पुरुहूत वाजयन्तमुप ब्रुवे शतक्रतो । स नो रास्व सुवीर्यम् (८३३). शुम्निन् = O rich one. वाजयन्तं = giving wealth. उपब्रुवे = I invoke or beg. रास्व = देहि. सुवीर्यं = abundant wealth. पुरुहूत or शतक्रतो interpolated. Vide 253.

(255) For 10¹¹² vide P. 86 No. 1.

(256) अव यत्त्वं शतक्रतविन्द्र विश्वानि धूनुषे । रयिं न सुन्वते सचा सहस्रिणीभिरुतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भद्रा जनित्र्यजीजनत् (१०^{१३४}) = हे शतक्रतो इन्द्र यत् यस्मात् त्वं विश्वानि धनानि अव धूनुषे ददासि तस्मात् सुन्वते न सद्यः रयिं धनम् सचा देहि । भद्रा देवी जनित्री त्वां विश्वाभिः ऊतिभिः अजीजनत्.

विश्वानि = धनानि. अव धूनुषे = ददासि. सचा = सच = देहि. न = at once. विश्वाभिः = ऊतिभिः = धनैः. भद्रा = देवी = possessed of wealth. जनित्री = जनयित्री. Thy mother who begot thee endowed thee with wealth at thy very birth.

शतक्रतू

(257) याभिः कुत्समार्जुनेयं शतक्रतू प्र तुर्वीति प्र दभीतिमावतम् । याभिर्ध्वसन्ति पुरुषन्तिमावतं ताभिरु पु ऊतिभिरश्विना गतम् (१^{१३३}) = याभिः आर्जुनेयम् अर्जुनिपुत्रं कुत्सं तुर्वीति दभीतिं च प्र आवतं याभिः ध्वसन्ति पुरुषन्ति च आवतं ताभिः ऊतिभिः हे शतक्रतू अश्विनौ आगतम् आगच्छतम्. अव = to reward. ऊतिः = wealth.

शतक्रतुः = of immense strength.

(258) उत त्वं पुत्रमग्रुवः परावृक्तं शतक्रतुः । उक्थेष्विन्द्र आभजत् (४^{३६}) = उत अपि च परावृक्तं हतं तम् अग्रुवः युवत्याः पुत्रम् अग्निं शतक्रतुः इन्द्रः उक्थेषु आभजत्.

Agrū = a young damsel ; Agni's mother. There may have been a story that Indra cut off the head of Agni and then gave him a share in sacrificial offerings and prayers (उक्थेषु). परा + वृज् = to cut off. आभज् = to give a portion. Agni and other Aryan gods were Indra's foes once.

(259) यत्तुदत्सूर एतशं वङ्क वातस्य पर्णिना । वहत्कुत्समार्जुनेयं शतक्रतुस्त्सरद्रन्धर्वमस्तृतम् (८^{११}) = यत् यदा इन्द्रः सूरः सूर्यस्य एतशम् एतशवर्णम् अश्वं वातस्य च वङ्क वङ्कुनामानौ पर्णिनौ पक्षवन्तौ अश्वौ तुदत् अतुदत् तदा इन्द्रः आर्जुनेयम् अर्जुनेः पुत्रं कुत्सं रथेन वहत् अवहत् । अस्तृतम् अहिसितं गन्धर्वं च त्सरत् अत्सरत् नाशयामास.

Indra pricked the Sun's horse and the horses of Vāta as laggards. He carried Kutsa in his chariot and attacked or destroyed the Gandharva who had till then not been injured. त्सर् = to go, eo attack, to injure. The sense of त्सर् I have yet not determined.

(260) जज्ञानो नु शतक्रतुर्विपृच्छदिति मातरम् । क उग्राः के ह शृण्विरे (८^{१५}) = जज्ञानः जायमानः नु एव शतक्रतुः मातरं विपृच्छत् के उग्राः के ह शृण्विरे श्रूयन्ते इति. विपृच्छत् = अपृच्छत्. उग्राः = powerful warriors. ह = इह अथवा खलु.

(261) प्र व इन्द्राय वृहते मरुतो ब्रह्मार्चत । वृत्रं हनति वृत्रहा शतक्रतुर्वज्रेण शतपर्वणा (८^{६९}) = हे मरुतः वृहते इन्द्राय वः यूयं ब्रह्म अर्चत । यस्मात् वृत्रहा शतपर्वणा वज्रेण वृत्रं हनति हन्ति.

वृहत् is an epithet of द्यौस् whom Indra subdued; after which Indra became वृहत् himself. The Maruts were perhaps devotees of द्यौस् once; but after the subjugation of the latter, they were compelled to worship Indra. ब्रह्म = a prayer or praise. प्र + अर्चत = offer. शतपर्वणा = having a hundred joints.

शतक्रतो

(262) त्वमाविथ नर्यं तुर्वशं यदुं त्वं तुर्वीति वय्यं शतक्रतो । त्वं रथमेतशं कृत्ये धने त्वं पुरो नवति दम्भयो नव (१^{५४}). आविथ = didst reward. नर्यं = वय्यं = rich. तुर्वश, यदुं and तुर्वीति were Indra's devotees. त्वं रथ etc. = Thou didst turn back the Sun's bright (एतशं) chariot in battle (कृत्ये धने). A verb is wanting दम्भयः may be that verb. दम्भ = to destroy. नवति नव पुरः = 99 forts.

(263) वाजेषु सासहिर्भव त्वामीमहे शतक्रतो । इन्द्र वृत्राय हन्तते (३^{३५}) = हे शतक्रतो इन्द्र वाजेषु संग्रामेषु सासहिः शत्रूणाम् अभिभवित भव । वृत्राय हन्तते वृत्रं हन्तुं त्वाम् ईमहे याचामहे.

(264) त्वं तमिन्द्र मर्त्यममित्रयन्तमाद्रिवः । सर्वरथा शतक्रतो नि याहि शवसस्पते (५^{३५}) = हे अद्रिवः शतक्रतो शवसः पते इन्द्र अमित्रयन्तं शत्रुवत् आचरन्तं तं मर्त्यं सर्वरथा नि याहि.

अद्रिवः, शतक्रतो and शवसस्पते refer to strength. याहि = attack; या = to attack. नि याहि = fall down (on him). सर्वरथा ? The word occurs again in तीव्रस्याभि वयसो अस्य पाहि सर्वरथा वि हरी इह मुञ्च (१०^{१६०}) where सर्वरथा seems to qualify हरी and may mean :—(horses) to whom belongs the whole chariot. सर्वरथा सर्वरथौ हरी. But what business has the word in the present Rk? Does it mean :—(fall on the foe) with the whole weight of thy chariot ? Or सर्वरथा = हे सर्वरथ (इन्द्र) ?

(265) ऋयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्गं ते सोमस्तन्वे भवाति । शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु प्रास्माँ अव पृतनासु प्र विश्वु (१०^{११}) = हे इन्द्र त्वा त्वां ऋयामसि आह्वयामः । अर्वाङ् आ याहि । ते तुभ्यं तन्वे यद्वा तव शरीराय सोमः अरं पर्याप्तः भवति । हे शतक्रतो सुतेषु मादयस्व । पृतनासु विश्वु अस्मान् प्र अव.

अरं = enough. ते तन्वे = for thy own self or for thy body.
पृतनासु विश्वु = among hostile people.

(266) वृषायमिन्द्र ते रथ उतो ते वृषणा हरी । वृषा त्वं शतक्रतो वृषा हवः (८^{३३}). वृषन् refers to the strength of the bull. Indra's chariot, horses and Indra himself might be strong like a bull; but in what sense is हवः a वृषा? In the next 2 Rks यज्ञ etc. are वृषन् and वृषा हवः are the concluding words. वृषा हवः = thy call to the Maruts or warriors in general is strong or loud. Or हवः = a gift. Thy gifts are huge.

(267) वृषणस्ते अभीशवो वृषा कशा हिरण्ययी । वृषा रथो मघवन् वृषणा हरी वृषा त्वं शतक्रतो (८^{३३}). अभीशवः = reins. कशा = a whip. हिरण्ययी = हिरण्ययी. In both these Rks. वृषन् may mean a giver of wealth.

(268) खे रथस्य खेऽनसः खे युगस्य शतक्रतो । अपालामिन्द्र त्रिष्पृ. त्व्यकृणोः सूर्यत्वचम् (८^{३३}) = हे शतक्रतो इन्द्र अपालां रथस्य खे अनसः खे युगस्य खे त्रिः पूत्वी पूत्वा शोधयित्वा तां सूर्यत्वचं त्वम् अकृणोः अकरोः.

अपाला occurs here only; who she was and what she suffered cannot be ascertained owing to lack of data. रथ, अनस् and युग are three different vehicles. What is ख? Is it the felly or the hole into which the axle is driven. Indra passed Apālā thrice through the holes of three conveyances and made her resplendent like the Sun.

शतक्रत्वः = having hundreds of curative properties

(269) अथा शतकृत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत (१०^{११}) = Therefore (अथा), possessed as you are of hundreds of medicinal properties (शतक्रत्वः), make (कृत = कुरुत) this cure (अगदं) for me (मे = महां).

शतानि क्रतवः यासां ताः शतक्रत्वः. शतक्रतुः शतक्रत्वौ शतक्रत्वः is the declension. शतक्रतुः is feminine while शतक्रतुः is masculine. शतक्रत्वः qualifies यूयं.

Doubtful

शतक्रतुः = having immense wealth or strength

(270) तव त्यन्नर्यं नृतोऽप इन्द्र प्रथमं पूर्यं दिवि प्रवाच्यं कृतम् । यद्देवस्य शवसा प्रारिणा असुं रिणन्नपः । भुवद्विध्वमभ्यादेवमोजसा विदादूर्जं शतक्रतुर्विदादिपम् (२७०) = हे नृतो इन्द्र तव त्यत् प्रथमं पूर्यं नर्यम् अपः दिवि प्रवाच्यम् कृतम् । यत् देवस्य सोमस्य शवसा बलेन अपः उदकानि रिणन् ददत् वृत्रस्य असुं प्रारिणाः नाशितवान् असि । ओजसा विश्वम् आदेवम् अभि भुवत् अभ्यभवत् । शतक्रतुः ऊर्जम् इपं विदात् अविदत् ददौ = O donor or hero (नृतो), Indra, that first, primal heroic deed, still adumbrated throughout heaven, was performed by thee, when by the strength obtained from divine Sōma thou didst destroy the life (of Vṛtra) for giving water to men. Indra subdued all godlings (आदेवं) through that strength and gave wealth, since he possessed endless wealth (शतक्रतुः). तव त्यन्नर्यं नृतोऽप इन्द्र पूर्यं दिवि प्रवाच्यं कृतम् । यद्देवस्य शवसा रिणन्नपो भुवद्विध्वमभ्यादेवमोजसा was most probably the original stanza. The rest is subsequent stuffing. नर्यं = worthy of a hero or a donor. प्रथमं = पूर्यं ; or the first and the best of its kind. नृतो = O giver or hero. नृ (= to give, to be brave) + तुः = नृतुः. अपः = a deed; Lat. opus. दिवि प्रवाच्यं = deserving to be adumbrated in heaven. देवस्य = सोमस्य. प्र + अरिणाः = didst destroy. अपः रिणन् = (thus) releasing water. विश्वम् आदेवं = all godlings. अभिभुवत् = अभिवभूव = subdued. शवसा = ओजसा. विदात् = अविदत् = gave. ऊर्जं = इपं = wealth. देवस्य शवसा may also mean: - त्वं देवः । तस्य शवसा = with the strength of a god which thou art. Was अदेव lengthened into आदेव as असत् was into आसत् (false)? विश्वम् आदेवं = all ungodly people.

(271) यः संस्थे चिच्छतक्रतुरादीं कृणोति वृत्रहा । जनितृभ्यः पुरुवसुः (८३३) = यः शतक्रतुः पुरुवसुः वृत्रहा इन्द्रः संस्थे संग्रामे चित् अपि जरितृभ्यः आत् ईम् कृणोति.

शतक्रतुः = पुरुवसुः = one that has immense wealth. संस्थे चित् = in battle itself. आत् = in no time. ईम् perhaps stands for wealth. If शतक्रतुः be taken along with वृत्रहा and संस्थे, it would

mean one that has immense strength, if with जरितृभ्यः पुरुवसुः, it would then mean one that has immense wealth.

शतक्रतो

(272) अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः । प्रावो वाजेषु वाजिनम् (१^५/_८). अस्य = इमं सोमम्. घनः = हन्ता. प्रावः = प्र + आवः. अच् = to endow with gifts. वाजेषु = in battles in which booty is to be secured. वाजिनं = a warrior that brings in booty.

(273) नामानि ते शतक्रतो विश्वाभिर्गीर्भिरीमहे । इन्द्राभिमातिपाहो (३^५/_४) = हे शतक्रतो इन्द्र अभिमातयः शत्रवः तेषां साहो अभिभवे विश्वाभिः गीर्भिः ते तव नामानि ईमहे याचामहे.

अभिमातिः = an enemy. अभिमातिपाहो = in a battle where enemies are defeated. विश्वाभिः = गीर्भिः = धनैः (सहितानि). नामानि = धनानि. We beg of thee an abundance of riches.

(274) शुष्मिन्तमं न ऊतते शुम्भिनं पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो (३^५/_४) = हे शतक्रतो इन्द्र नः अस्माकम् ऊतये शुष्मिन्तमं शुम्भिनं जागृविं सोमं पाहि पिव.

शुष्मिन्तमं = the best of those that give wealth or strength. शुष्म = strength, and then wealth which is the result of strength. शुम्भिनं = possessed of wealth. जागृविं = giving (wealth). गृ = to give.

(275) नू त आभिरभिष्टिभिस्तव शर्मन् शतक्रतो । इन्द्र स्यामसुगोपाः शूर स्याम सुगोपाः (५^५/_८) = हे शूर शतक्रतो इन्द्र आभिः अभिष्टिभिः ते तव शर्मन् शर्मणि सुगोपाः स्याम.

अभिष्टिः = a gift. शर्मन् = under the patronage of. Here are अभिष्टि and शर्मन् as against शूर and सुगोपाः.

(276) वहन्तु त्वा रथेष्टामा हरयो रथयुजः । तिराश्चिदर्यं सवनानि वृत्रहन् अन्येषां या शतक्रतो (८^३/_४) = हे वृत्रहन् शतक्रतो रथयुजः हरयः अन्येषां या यानि सवनानि अर्यं अर्यः सवनानि च तिरः रथेष्टां त्वा त्वाम् आवहन्तु.

रथयुजः = that yoke themselves to the chariot, or the constant companions of the chariot. रथेष्टां = रथेष्टं = seated in the chariot. अर्यं must have been अर्यः = अरेः. Or अर्यं = अर्याणि =

शत्रूणां. तिरः governs सवनानि which is in the accusative case.
तिरः = across, disregarding.

(277) अवितासि सुन्वतो वृक्तबर्हिषः पिबा सोमं मदाय कं शतक्रतो ।
यं ते भागमधारयन् विश्वाः सेहानः पृतना उरु ज्ञयः समप्तुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र
सत्पते (८^{३६})= हे शतक्रतो वृक्तबर्हिषः सुन्वतः यजमानस्य अविता दाता
असि । यं (सोमस्य) भागं ते तुभ्यम् अधारयन् तं सोमं मदाय कं हे अप्सु-
जित् सत्पते विश्वाः पृतनाः सेहानः उरुज्ञयः मरुत्वान् त्वं सं पिब.

अविता = a giver of wealth. वृक्तं बर्हिः आसनार्थं येन स वृक्त-
बर्हिः = one that cuts grass to make seats of for the gods to sit on.
कं governs the dative (here मदाय) and always indicates some-
thing good. पृतनाः = foes. सेहानः perfect participial of सह = to
defeat. अप्सुजित् = अप् + सु + जित् = one that conquers wealth
(अप् = सु = धनं). मरुत्वान् = accompanied by the Maruts. Indra
is शतक्रतु either because he rewards or because he conquers
hostile armies. यं ते भागमधारयन् is an interpolation ; it spoils
the metre. सत्पते = O master of wealth. उरुज्ञयः = whose speed
or force is great.

(278) प्रभङ्गो शूरो मघवा तुवीमघः संमिश्रो वीर्याय कम् । उभा ते
बाह्व वृषणा शतक्रतो नि या वज्रं निमिमिक्षतुः (८^{६३}). प्रभङ्गो = a smasher.
Op. प्रभङ्गं दुर्मतीनां (८^{६३}).

तुवीमघः = बहुधनः. वीर्याय कं संमिश्रः = foimed for heroism.
कं vide 277. या यौ बाह्व वज्रं निमिमिक्षतुः = which arms hold the
bolt. उभा = उभौ. वृषणा = वृषणौ = powerful. शूरः etc. is in favour
of क्रतु meaning power ; but मघवा and तुवीमघ are in favour of
its meaning wealth.

(279) आ ते दधामीन्द्रियमुक्था विश्वा शतक्रतो । स्तोतृभ्य इन्द्र
मृळय (८^{३३})=हे शतक्रतो ते तुभ्यम् इन्द्रियं विश्वा विश्वानि उक्था उक्थानि
च आदधामि अर्पयामि । हे इन्द्र स्तोतृभ्यः मृळय.

इन्द्रियं = strength worthy of Indra or Sōma which produces
such strength. विश्वानि उक्थानि = all praises. मृळय = show favour
in the shape of wealth.

सक्रतुः = wealthy

(280) इमा ब्रह्मेन्द्र तुभ्यं शंसि दा नृभ्यो नृणां शूर शवः । तेभिर्भव सक्रतुयेषु चाकनुत त्रायस्व गृणत उत स्तीन् (१०^{१५८}) = I have recited (शंसि) these (इमा = इमानि) praises (ब्रह्मा = ब्रह्माणि) unto thee (तुभ्यं), O Indra. Give (दाः) wealth (शवः) to donors (नृभ्यः), O giver (शूर) of riches (नृणां). Be full of riches (सक्रतुः) or gifts to those (तेभिः = तेभ्यः) among whom (येषु) thou lovest (चाकन्) to receive offerings and praises. Give (त्रायस्व) to the devotee (गृणते) riches (स्तीन्). शवः = strength; wealth which is the result of strength. तेभिः भव सक्रतुः येषु चाकन् = येषु ब्रह्मसु चाकन् धनस्य दाता भवसि तेभिः तैः ब्रह्मभिः सक्रतुः धनस्य दाता भव = give us wealth in exchange for those praises owing to which thou art in the habit of giving wealth. This may be the sense. Or it may be an idiom that has the sense given above.

सक्रतू (अग्निः सोमश्च) = possessed of power

(281) युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् । युवं सिन्धूरभिः शस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् (१०^{१६३}) = हे अग्निश्च सोम अग्नीषोमौ सक्रतू युवां दिवि रोचनानि अधत्तम् । गृभीतान् गृहीतान् सिन्धूरं अवद्यात् अभिशस्तेः अमुञ्चतम्.

रोचनानि = the 3 stories of heaven. अभिशस्तेः = from the injurer, the destroyer. अवद्यात् = from the villain. These two words stand for Vritra. गृभीतान् = seized.

सक्रतवः (मित्रो अर्यमा वरुणः) = possessed of wealth

(282) इमं स्तोमं सक्रतवो मे अद्य मित्रो अर्यमा वरुणो जुपन्त । आदित्यासः शुचयो धारपृता अवृजिना अनवद्या अरिष्टाः (२१^{१७}) = सक्रतवः मित्रः अर्यमा वरुणः एते देवाः अद्य मे मम इमं स्तोमं जुपन्त जुपन्तु सेवन्ताम् । एते देवाः आदित्यासः आदित्याः अदितेः पुत्राः । शुचयः ज्वलन्तः तेजस्विनः । धारपृताः । अवृजिनाः वृजिनं हिंसा तया रहिताः । अनवद्याः अरिष्टाः अहिंसिताः अथवा हिंसारहिताः.

शुचयः = resplendent. धारपूताः? It occurs also in Rk 9 of this Śukta and after शुचयः as here. There is no such word as धार in RV. पूत means purified. धारेण पूताः धारपूताः; but what does धार mean? वृजिनं = अवधं = evil, injury. रिप् = to injure. अरिष्टाः = not injured or rather not injuring.

सुकृतुः = possessed of wealth

(283) For १^{३३} vide P. 122 No. 71.

(284) For १^{३३} vide P. 141 No. 136.

(285) होता यक्षद्वानिनो वन्त वार्यं बृहस्पतिर्यजति वेन उक्षभिः पुरुवारैर्भिरुक्षभिः। जगृभ्मा दूरआदिशं श्लोकमद्रेरध त्मना। अधारयदररिन्दानि सुकृतुः पुरु सञ्चानि सुकृतुः (१^{३३}) = होता अग्निः यक्षत् यजति धनं ददाति। वनिनः वनानि पातयन्तः मरुतः वार्यं धनं वन्त ददति। वेनः बृहस्पतिः पुरु वारं धनं येषां तैः उक्षभिः उक्षवलैः मरुद्भिः यजति धनं ददाति। अध अथ वर्यं त्मना धनेन सह अद्रेः ग्राव्णः दूरआदिशं दूरे श्रूयमाणं श्लोकं शब्दं जगृभ्म गृह्णीमः। सुकृतुः अग्निः अररिन्दानि पुरु पुरुणि सञ्चानि धनानि अधारयत् धारयति ददाति.

यज् = to give. यज् + स् (of लेट्) = यक्ष. वनिनः = the Maruts that sway forests. वन्त from व, = to give. Agni is बृहस्पति here. B. is called वेन (= a bird) out of endearment. The Maruts are bulls (उक्षभिः). जगृभ्मा etc. = We catch i. e. hear the sound of the crushing stones. अररिन्दानि (which occurs here only) = riches? अधारयत् etc. = Agni gives riches. त्मना = with wealth.

(286) अस्मे रयि न स्वर्थं दमूनसं भगं दक्षं न पृचासि घर्णसिम्। रश्मीरिव यो यमति जन्मनी उभे देवानां शंसमृत आ च सुकृतुः (१^{३३}) = हे अग्ने अस्मे अस्मभ्यं शोभनम् अर्थं यस्य तं स्वर्थं दमूनसं घर्णसि रयिं भगं दक्षं न सद्यः पृचासि ददासि देहि। यः रयिः यथा कश्चित् अश्वानां रश्मीन् नियमति तथा उभे जन्मनी उभौ संघौ नियमति। कते धने आ मध्ये देवानां धनानां शंसं दानम् आ दधाति च.

अर्थ, रयि, भग, दक्ष, कृतु, देव, शंस all mean wealth. न = in a moment. न is repeated twice for emphasis. स्वर्थ = (wealth) whose destination or end is wealth. दमूनसं (Latin dominus) = which

will be master of the house. पृच्छ = to give. धर्णसि (= धृ + नसि) like सानसि. धर्णसि = which brings in wealth. उभे जन्मनी = gods and men. देवानां शंसम् कृते आ च = puts in i. e. adds wealth to wealth.

(287) उत स्य न इन्द्रो विश्वचर्षणिर्दिवः शर्धेन मारुतेन सुकतुः । अनु नु स्थात्यवृकाभिरुतिभी रथं महे सनये वाजसातये (२३१) = उत अपि च विश्वचर्षणिः सुकतुः स्यः सः इन्द्रः दिवः मारुतेन शर्धेन महे सनये वाजसातये अवृकाभिः ऊतिभिः नु अधुना रथम् अनुस्थाति.

विश्वाः चर्षणयः यस्य = who has conquered the 5 Aryan tribes and their wealth. दिवः मारुतेन शर्धेन = with the multitude of the Maruts belonging to heaven. अनु + स्थाति = आतिष्ठति = occupies. अवृकाभिः = harmless, doing no injury. ऊतिभिः = with wealth. सनये = वाजसातये = for giving wealth. महे = महते.

(288) अग्ने जरस्व स्वपत्य आयुन्यूजा पित्वस्व समिपो दिदीहि नः । वयांसि जिन्व वृहतश्च जागृवे उशिग्देवानामसि सुकतुर्विषाम् (३३) = Increase (जरस्व) us, O Agni, in wealth (आयुनि) and in offspring (सु + अपत्ये = अपत्यवति). Fatten (पित्वस्व) us with wealth (ऊर्जा). Give (सं दिदीहि) us (नः) wealth (इषः). (For this purpose) conquer (जिन्व) the riches (वयांसि) of heaven (वृहतः), O liberal giver (जागृवे). Possessed of riches (सुकतुः), thou art the messenger (उशिक?) of gods (देवानां) and of those that sing their praises (विषां). आयु = ऊर्ज = इष = वयस् = wealth. गृ = to give. जागृ by reduplication. जागृ + विः = जागृविः = a giver. उशिक? विष = to sing. अपत्ये आयुनि सु धनं जरस्व देहि (= add wealth unto wealth) is perhaps the real construction and sense. अपत्यं = आयु = सु = धनम्.

(289) यश्चिकेत स सुकतुर्देवत्रा स ब्रवीतु नः । वरुणो यस्य दर्शतो मित्रो वा वनते गिरः (५५) = यस्य मनुष्यस्य गिरः स्तुतीः वरुणः मित्रः वा वनते संभजते यः च चिकेत धनं ददाति स सुकतुः भवतु । स नः अस्मान् एते अपापाः इति देवत्रा देवेषु ब्रवीतु.

चिकेत from कित् = to give. He really is possessed of wealth who gives it in largesses. दर्शतः = दर्शनीयः = good to look at. देवत्रा = among the gods, specially to Mitra and Varuna.

(मीन + दृ) मीनः वायुः Or

यः चिकेत ददाति स एव सुक्रतुः धनवान् । यस्य यस्मै दर्शतः वरुणः दर्शतः मित्रः वा गिरः धनानि वनते ददाति स नः अस्मान् देवत्रा देवे धने ब्रवीतु धनं ददातु = He really is wealthy who gives wealth to the deserving. Let him to whom wealthy (दर्शतः) Varuna or wealthy Mitra gives (वनते) riches (गिरः) bespeak (ब्रवीतु) us in wealth i. e. give us wealth. दर्शतं दर्शनीयं सुवर्णम् । दर्शतः धनवान्. This may be the real sense.

(290) उदु प्य देवः सविता हिरण्यया बाह्व अयंस्त सवनाय सुक्रतुः । घृतेन पाणी अभि पुष्णुते मखो युवा सुदक्षो रजसो विधर्मणि (६५१) = प्यः सः सुक्रतुः देवः सविता हिरण्ययौ बाह्व सवनाय उत् अयंस्त । रजसः विधर्मणि युवा मखः सुदक्षः घृतेन पाणी अभिपुष्णुते.

सुक्रतुः = सुदक्षः = possessed of wealth. बाह्व = पाणी. हिरण्यया = हिरण्ययौ = हिरण्ययौ = of gold. सविता = Savitr who awakens (सु = to awaken, to give). सवनाय = for awakening; or for giving. उत् + अयंस्त = has raised or extended. घृतेन etc. = he washes his hands with water (before giving as donors have to do in Hindu society). मखः = मखवान् = मघवान् = possessed of wealth. रजसः दिवः विधर्मणि रोचने. विधर्मन् was perhaps another name of रोचन. Perhaps the whole expression means in heaven.

(291) स सुक्रतुर्यो वि दुरः पणीनां पुनानो अर्कं पुरुभोजसं नः । होता मन्द्रो विशां दमूनास्तिरस्तमो ददशे राम्याणाम् (७३) = यः अग्निः नः अस्मभ्यं पुरुभोजसं बहुधनम् अर्कं धनं पुनानः ददत् दातुम् इच्छन् पणीनां दुरः द्वाराणि वि वः उद्घाटितवान् स सुक्रतुः धनवान् विशां होता मन्द्रः दमूनाः राम्याणां रात्रीणां तमः तिरः ददशे.

वः must be understood after वि. The Papis shut cows within their strongholds the doors of which Agni opens by force. पुनानः = giving; पू often means to give; in the 9th Mandala we have any number of instances of पू meaning to give. अर्कं, पुरु and भोजस् mean wealth. मन्द्रः = rejoicing. विशां होता = an invoker employed by men to invite the gods. दमूनाः = the master of the house. तिरः governs the accusative and means

through. रात्र्या = a night; so called perhaps because animals cease their activity; from रम् = to halt.

(292) स सुक्रतुर्ऋतचिदस्तु होता य आदित्य शवसा वां नमस्वान् । आववर्तदवसे वां हविष्मानसदित्स सुविताय प्रयस्वान् (७६५) = हे आदित्य आदित्यौ इन्द्रावरुणौ स यजमानः सुक्रतुः ऋतचित् अस्तु यः नमस्वान् हविष्मान् प्रयस्वान् शवसा शवसौ धनयुक्तौ वाम् अवसे आववर्तत् । स सुविताय अस्तु अस्तु इत् एव.

ऋतचित् = a giver of wealth or a possessor of wealth. नमस् = हविस् = प्रयस् = an offering. आदित्य irregular for आदित्यौ. शवसा = शवसौ = शवसा धनेन युक्तौ. आववर्तत् from आ + वृत् = to turn towards, bring. अवसे = सुविताय = for welfare.

(293) मित्रा तना न रथ्या वरुणो यश्च सुक्रतुः । सनात्सुजाता तनया धृतव्रता (८१५). मित्रावरुणा a compound split into मित्रा and वरुणः which latter is qualified by यश्च सुक्रतुः. तना न ? If न means च, then तना would mean with wealth. रथ्या = रथ्यौ. It qualifies मित्रावरुणौ. तना मित्रः न च सुक्रतुः वरुणश्च रथ्या रथ्यौ would be the construction. रथीः = a bringer (of wealth). सनात् = for ever, always. सुजाता = सुजातौ = धनवन्तौ. सु indicates possession. जात = wealth. तनया = तनयौ (= अदितेः पुत्रौ) or धनवन्तौ. धृतव्रता = धृतव्रतौ = whose ordinances hold i. e. are obeyed or givers of wealth. तना, तनय, क्रतु, व्रत and जात mean wealth.

(294) यः सुपव्यः सुदक्षिण इनो यः सुक्रतुर्गृणे । य आकरः सहस्रा यः शतामघ इन्द्रो यः पूर्वमिदरितः (८१६) = सु धनं सव्ये हस्ते यस्यास्ति स सुपव्यः । तथैव सुदक्षिणः । इनः यः सुक्रतुः तं गृणे स्तौमि । यः आकरः धनानां खनिः । यः सहस्रा सहस्रामघः शतामघः बहुधनः । इन्द्रः यः पूर्वमिदं पुरां भेत्ता । आरितः.

सुपव्यः etc. = Indra has wealth in both hands. शतानि मघानि यस्य सः = one that has wealth countable by hundreds. सहस्रा is most probable to be connected with मघः as सहस्रामघः. आकरः = a mine. पूर्वमिदं = a smasher of forts and a giver of wealth contained therein. आरितः occurs thrice again; yet its meaning cannot be guessed. (१) य आरितः कर्मणिकर्मणि स्थिरः (११०५); (२) सद्गुरिर्विभु आरितः (२३३); (३) आरितः पूर्वमिदं (१०५५). In all these

places the word qualifies इन्द्रः. अर् = to run to, आ + अर् + इ + तः = आरितः = run up to for help. People run up to Indra for help. This may be the sense.

(295) एन्द्र याहि पीतये मधु शविष्ठ सोम्यम् । नायमच्छा मघवा
शृणवद्गिरो ब्रह्मोक्था च सुकतुः (८१३) = हे शविष्ठ इन्द्र सोम्यं मधु पीतये
नायम् अच्छा आ याहि । सुकतुः मघवा गिरः ब्रह्म उक्था च शृणवत् शृणोतु.

सोम्यं मधु = honey-sweet Sōma, सुकतुः = मघवा = possessed
of wealth, उक्था = उक्त्यानि. गिरः = ब्रह्मन् = उक्त्यं = praise. नायम् ?
towards one that praises? The word occurs also in 6 11, 6 11 and
9 9. नायमच्छा spoils the metre and is not wanted.

(296) यो म इमं चिदु त्मनामन्दचित्रं दावने । अरद्धे अक्षे नहुपे सुक-
त्वनि सुकृत्तराय सुकतुः (८१३) = अरद्धे अक्षे नहुपे सुकृत्वनि वर्तमानम् त्मना
सहितम् इमं चित्रं सुकृत्तराय मे मह्यं दावने अमन्दत्.

Which king, possessed of wealth rejoiced to give me,
so reputed for good deeds, this wealth that lay with
अरद्ध etc. चित् + उ = even, त्मना = along with wealth, चित्रं =
धनं. अमन्दत् = took delight in. दावने = दातुम्. अरद्ध and अक्ष =
occur only here. We have नहुस् and नहुप both in RV.
सु + कृत् + वन् = सुकृत्वन् = one that performs good deeds or has
abundant wealth.

(297) स मातरा न ददृशान उन्नियो नानददेति मरुतामिव स्वनः ।
जानन्नृतं प्रथमं यत्स्वर्णरं प्रशस्तये कमवृणीत सुकतुः (९१०) = न यथा मातरा
मातरौ पश्यन् अग्निः ते प्रति रोहवन् एति तथा सोमः उन्नियः ददृशानः ताः
प्रति नानदत् एति गच्छति । तदा तस्य स्वनः मरुतां स्वनः इव श्रूयते । क्रतुं
धनं जानन् ददत् सुकतुः सोमः प्रथमं स्वर्णरं प्रशस्तये कम् अवृणीत.
Agni has two mothers on seeing whom he runs up to them
uttering joyous cries. Sōma sees cows (i. e. milk) and goes up
to them bellowing like a bull. His bellowing resembles the roar
of the Maruts.

The 2nd half is difficult. Having to give (जानन्) wealth
(क्रतुं) he chose (अवृणीत) the best (प्रथमं) wealth (स्वर्णरं) for
making gifts (प्रशस्तये). For कं vide 277.

(298) ऋतस्य गोपा न दमाय सुक्रतुस्त्री प पवित्रा हृद्यनारा दधे । विद्वान् स विश्वा भुवनानि पश्यत्यवाजुष्टान् विध्यति कर्ते अव्रतान् (१०^{३३}) = सुक्रतुः ऋतस्य गोपाः सोमः दमाय न भवति न दध्नोति न दध्यते वा । स हृदि अन्तर् त्री त्रीणि पवित्रा पवित्राणि आदधे । विश्वा विश्वानि भुवनानि विद्वान् सः अजुष्टान् अव्रतान् जनान् अव पश्यति कर्ते च विध्यति.

ऋतस्य गोपाः = the guardian of wealth. न दमाय = is not subject to injury or would not injure. त्री पवित्रा = three purifiers. What are they? The strainer, water, and milk? पः = सः. अजुष्टान् = अविद्यमानं जुष्टं हविः तेषां तान् = those that do not make offerings that are liked by the gods. अव्रतान् = those that do not embrace the Āryan religion अजुष्टान् अव्रतान् अव पश्यति विध्यति च = he sees below or looks down upon infidels and hurls (विध्यति) them (into the deep abyss). कर्ते? कर्त्रे? in order to oblige him who does obey Sōma's dispensation? विश्वा भुवनानि विद्वान् = giving abundant wealth (to his devotees).

(299) त्वं नः सोम सुक्रतुर्वयोधेयाय जागृहि । क्षेत्रवित्तमो मनुषो वि वो मदे द्रुहो नः पाह्यंहसो विवक्षसे (१०^{३४}) = हे सोम सुक्रतुः त्वं नः अस्मभ्यं वयः धनं तस्य देवाय दानाय जागृहि । मनुषः क्षेत्रवित्तमः त्वं नः अस्मान् द्रुहः अंहसः पाहि रक्ष.

वि वो मदे and विवक्षसे are words inserted into the 2nd half of every Rk of this Sūkta. क्षेत्रं वेत्ति ददाति असौ क्षेत्रवित्. Sōma is the greatest land-giver of i. e. to man (मनुषः). जागृहि = give. गृ (=to give) by reduplication जागृ. जागृ + हि = जागृहि.

(300) For 10 १३ vide P. 116 No. 52.

सुक्रतू (मित्रावरुणौ) = possessed of wealth

(301) आ चिकितान सुक्रतू देवौ मर्त रिशादसा । वरुणाय ऋतपेशसे दधीत प्रयसे महे (५^{६६}) = हे चिकितान मर्त मित्रावरुणौ सुक्रतू रिशादसा रिशादसौ भवतः । ऋतपेशसे महे महते प्रयसे वरुणाय मर्तः आदधीत.

चिकितान = हविषां दातृ = O thou that makest offerings ; कित् = to give. रिशां धनं दत्तः तौ रिशादसौ. ऋतपेशसे महे महते

प्रयसे प्रयस्वते वरुणाय हविः आ दधीत = one should make offerings to V. ऋतेन युक्तं पेशः यस्य = who possesses wealth added to wealth. प्रयसे = प्रयस्वते. प्रयस् = wealth.

(301 a) For 7 $\frac{1}{2}$ vide P. 120 No. 64.

(302) नपाता शवसो महः सनू दक्षस्य सुक्रतू । सुप्रदानू इपो वास्त्वधि क्षितः (८११) = शवसः बलवतः महः महतः दक्षस्य नपाता नपातौ सनू सुक्रतू सुप्रदानू इपः वास्तु अधि क्षितः.

Daksha is mighty (शवसः = महः). Mitra and Varuna are his sons. सुप्रदानू = धनवन्तौ. सु = प्र = दानु = a gift. इपः = wealth. वास्तु = वास्तूनि = houses. अधिक्षितः = rule over (riches and houses).

सुक्रतवः (देवाः) = possessed of wealth

(303) नराशंसस्य महिमानमेवामुप स्तोपाम यजतस्य यज्ञैः । ये सुक्रतवः शुचयो धियंघाः स्वदन्ति देवा उभयानि हव्या (७३) = एषां देवानां यजतस्य नराशंसस्य महि मानं यज्ञैः उप स्तोपाम स्तुमः । ये सुक्रतवः धियंघाः शुचयः देवाः उभयानि हव्यानि स्वदन्ति.

एषां देवानां यजतस्य नराशंसस्य महि मानं = the great gift (मानं) of the abundant wealth of these gods. नरा धनेन युक्तं शंसं धनं तस्य. The Padakīra makes महिमानं one pada. यज्ञैः = with offerings. यजतः = one that has wealth. स्तु + स् (of लेट्) = स्तोप्. धियं घनं दधति ददति ते धियंघाः. शुचयः = refulgent. This epithet suggests bright gold. स्वदन्ति = taste. उभयानि हव्या = liquid and solid offerings.

सुक्रतुं (अग्निं) = possessed of wealth

(304) अग्निं दृतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् (११३) = दृतं होतारं विश्ववेदसं सुक्रतुम् अग्निम् अस्य यज्ञस्य वृणीमहे.

अस्य यज्ञस्य = एतावत् धनं = so much i. e. abundant wealth. विश्ववेदसं = possessed of abundant wealth.

(305) यजिष्ठं त्वा ववृमहे देवं देवत्रा हातारम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् (८१२). For अस्य यज्ञस्य vide 304. देवत्रा = देवेषु. यजिष्ठं = दातृतमं = the best giver (among the gods).

(306) तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनम्
(८८^३) = आजिषु पुरोयावानं सुक्रतुं वाजिनं तम् अग्निं स्वेषु क्षयेषु मर्जयन्त.

आजिषु = in battles. पुरोयावा = one that goes foremost.
सुक्रतुं = वाजिनं. स्वेषु क्षयेषु = in their own homes मर्जयन्त = अमार्जुः =
washed i. e. fed with offerings.

सुक्रतो (अग्ने) = possessed of wealth

(307) अग्ने जुषस्व प्रति हर्यं तद्वचो मन्द्रं स्वधाव क्रतुजात सुक्रतो ।
यो विश्वतः प्रत्यङ्मसि दर्शतो रण्वः संहृष्टौ पितुर्मां इव क्षयः (११^{३४}). मन्द्र
= jolly. स्वधावः = क्रतुजात = सुक्रतो. स्वधा = क्रतु = जातं = क्रतुः =
wealth. क्रतुजात = क्रतेन धनेन युक्तं जातं धनं यस्य. विश्वतः प्रत्यङ्
मसि = Thou shinest (प्रत्यङ्मसि) everywhere. संहृष्टौ दर्शतः रण्वः =
beautiful to look at, of beautiful appearance. रण्वः = दर्शतः.
पितुर्मान् क्षयः इव = like a house full of Sōma. Agni looks charm-
ing like a house full of Sōma. As Sōma attracts, so does Agni.
जुषस्व (हविः) = taste (this offering). प्रति हर्यं तत् वचः = accept
this praise.

(308) महो रुजामि बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्वियाय । त्वं
नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ट सुक्रतो दमूनाः (४१^{१६}) = महः महतः तव
बन्धुता बन्धुतया वचोभिः स्तुतिभिः तत् (एनः) अहं रुजामि नाशयामि यत्
(एनः) पितुः गोतमात् मा माम् अनु इयाय । त्वं नः अस्माकम् अस्य
वचसः स्तुतेः चिकिद्धि । इमां मया कृतां स्तुतिं जानीहि.

होतर = invoker or offerer of offerings. यविष्ट = youngest (of
all gods). दमूनाः = a master of the house. एनः understood after
तत्. This एनस् may be poverty. I destroy poverty that has
accompanied me from my father by means of wealth (बन्धुता)
obtained from the great (महः) Agni. बन्धुः = wealth.

(309) इत्था यथा त ऊतये सहसावन् दिवेदिवे । राय क्रताय सुक्रतो
गोभिः प्याम सधमादो वीरैः प्याम सधमादः (५१^{१०}) = हे सहसावन् सुक्रतो अग्ने
यथा येन प्रकारेण पुरा इत्था अनेनैव प्रकारेण अधुना ते तव ऊतये राये
क्रताय दिवेदिवे गोभिः वीरैः सधमादः स्याम.

इत्था यथा = in the same way now as before. ऊतये = राये = क्रताय
(= for (obtaining) wealth. सहसावन् = O thou possessed of power

and wealth. दिवेदिवे = every day or for riches. सधमाद् = rejoicing together, happy. The two सधमाद् spoil the metre. It is a substitute for a word of 4 syllables which cannot be recovered.

(310) कृधि रत्नं यजमानाय सुक्रतो त्वं हि रत्नधा असि (७^{१९}) = Give (कृधि) wealth (रत्नं) to the sacrificer (यजमानाय), O thou possessed of wealth (सुक्रतो); thou art (असि) well-known (हि) as a giver of wealth (रत्नधाः). क्रतु and रत्न both mean wealth. This single instance will convince any one that क्रतु means wealth.

(311) अध ज्मो अध वा दिवो बृहतो रोचनादधि । अया वर्धस्व तन्वा गिरा ममा जाता सुक्रतो पृण (८^{१८}) = अध अथवा ज्मः पृथिव्याः अधि अध अथवा बृहतः दिवः रोचनात् अधि (आगत्य) मम अया तन्वा गिरा वर्धस्व । मम जातानि हे सुक्रतो आ पृण.

बृहत् often qualifies द्यौस् which has three Rōchanas or stories. Indra is requested to come from wherever he be on earth or from the highest story of great heaven. मम अया गिरा तन्वा वर्धस्व = grow strong or be happy with this praise itself of mine. तन्वा qualifies गिरा and mean (with this) very (praise). जात means wealth as in तुविजात. जातानि आपृण = धनं देहि.

(312) आजिपते नृपते त्वमिद्धि नो वाज आ वक्षि सुक्रतो । वीती होत्राभिरुत देववीतिभिः ससवांसो वि शृण्विरे (८^{१७}). आजीनां संग्रामाणां संग्रामस्थानां धनानां पते. नृणां धनानां पते.

आजिपते = नृपते = सुक्रतो (इन्द्र). त्वमिद्धि = त्वम् + इत् + हि = thou alone. नः अस्मभ्यं वाजे धनम् आ वक्षि वहं देहि. वी = to make offerings. वीती = वीत्या = होत्राभिः = देववीतिभिः = in return for offerings made to the gods. ससवांसः = धनवन्तः. ससं = धनम्. (The gods) are reputed (शृण्विरे) far and wide (वि) as makers of gifts (ससवांसः). वाज must have been वाजं as वाजे cannot be construed.

(313) अतस्त्वा रयिमभि राजानं सुक्रतो दिवः । सुपर्णो अव्यथिर्भरत् (९^{५६}) = हे सुक्रतो सोम रयिं राजानं त्वा त्वाम् अतः अस्मात् दिवः शुलोकात् अव्यथिः सुपर्णः श्येनः अभि भरत् आहरत् = O wealthy Sōma, a hawk, untiring (अव्यथिः) in his mission, fetched (अभि + भरत्) thee from that region (अतः), i. e. heaven (दिवः), thee ruling (राजानं) over riches (रयिं).

(314) आ रयिमा सुचेतुनमा सुकतो तनूष्वा । पान्तमा पुरुस्पृहम्
(९.११) = हे सुकतो सोम सुचेतुनं पान्तं पुरुस्पृहं रयिं तनूपु आ वृणीमहे.

सु धनम् । तेन युक्तं चेतुनं धनं यस्मिन् तं रयिम. पान्तं = देयम्;
पा = to give. पान् पान्तौ पान्तः । पान्तं etc. पुरु धनम् । तेन युक्तं
स्पृहं धनं यस्मिन् तम्. These 3 adjectives mean packed with
wealth i. e. abundant. तनूपु = धनेषु = into our riches; as an addition
to riches already possessed by us. वृणीमहे understood from
Rk 28. आ (repeated 4 times for metre) + वृणीमहे = we solicit.

(315) स तू पवस्व परि पार्थिवं रजः स्तोत्रे शिक्षन्नाध्वन्वते
च सुकतो । मा नो निर्भाग वसुनः सादनस्पृशो रयिं पिशङ्गं बहुलं वसीमहि
(९.१२) = हे सुकतो सोम पार्थिवं रजः परि स्तोत्रे ध्वन्वते च शिक्षन् स त्वम्
आ पवस्व तु । सादनस्पृशः वसुनः नः अस्मान् मा निर्भाक् । पिशङ्गं बहुलं
रयिं वसीमहि.

पार्थिवं रजः परि = from the broad region i. e. heaven. तू पवस्व
= do give; तु adds force to पवस्व. शिक्षन् = giving; from शक् (= to
give) + स. स्तोत्रे should be सोत्रे = to the extractor of Sōma-
juice. ध्वन्वते = to him who washes i. e. dilutes Sōma in water.
सादनं धनम् । तत् स्पृशति तत् = which fills wealth through and
through; abundant. Do not prevent (निर्) us from sharing
(भाक्) such wealth (वसुनः). We wish to possess (वसीमहि)
abundant (बहुलं) refulgent (पिशङ्गं) wealth (रयिं).

(316) जुषाणो अग्ने प्रति हर्य मे वचो विश्वानि विद्वान् वयुनानि
सुकतो । घृतनिर्णिग्रहणे गातुमेरय तव देवा अजनयन्ननु व्रतम् (१०.१३) =
हे सुकतो अग्ने विश्वानि वयुनानि विद्वान् (मम हवींषि) जुषाणः त्वं मे
मम वचः स्तुतिं प्रति हर्य स्वीकुरु । घृतनिर्णिकं त्वं ब्रह्मणे गातुम् धनम् परय
देहि । देवाः तव तुभ्यं व्रतं धनम् अनु सततम् अजनयन्.

विश्वानि = वयुनानि = धनानि. वय् (= to weave, to produce)
+ उनं = वयुनं = anything woven i. e. produced, brought into exist-
ence as a sacrifice, a battle, work, praise, wealth. विद् (= to give)
+ वान् = विद्वान् = giving; as thou givest. जुषाणः = having accepted
(my offerings). प्रति हर्य मे वचः = accept my prayer. घृतं निर्णिकं
यस्य सः = who puts on a coat in the shape of ghee. ब्रह्मणे =
ब्रह्माणि स्तोत्राणि कुर्वते. गातुं = wealth. परय = send. व्रतं = wealth.
The gods have made thee a constant supply of wealth.

(317) इषं दुहन् सुदधां विश्वधायसं यज्ञप्रिये यजमानाय सुकतो ।
अग्ने धृतस्तुस्त्रिर्ऋतानि दीद्यद्वर्तिर्यज्ञं परियन् सुकतूयसे (१०^{१३२}) = हे सुकतो
अग्ने यज्ञप्रिये यजमानाय विश्वधायसं सुदधाम् इषं दुहन् ऋतानि त्रिः
दीद्यत् वर्तिः यज्ञं परियन् धृतस्तुः त्वं सुकतूयसे.

यज्ञप्रिये=यजमानाय. यज्ञं हविः प्रीणाति ददाति असौ यज्ञप्रीः । तस्मै.
यजमानाय=to one who makes offerings. विश्वं धनं दधाति असौ विश्व-
धायाः । ताम्. सु धनं दोमिध असौ सुधुक् । ताम्. इप् (= धनं) is a cow that
milks and gives wealth. ऋताति धनानि त्रिः वारंवारं दीद्यत् ददत्.
दी (= to give) by reduplication दीदी. दीदी + अत् = दीद्यत्. वर्तिः=
यज्ञं = a gift, wealth. परियन् = giving fully. इ like या means to
give. परि = fully. धृतम् इव स्तु त्वक् यस्य सः = whose skin is
bright or shines like ghee. सुकतुः इव आचरसि = thou behavest
like i. e. art the richest donor.

(318) For 10¹⁴⁴ vide P. 122 No. 70.

सुकतुः = who has power

(319) नि पसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा । साम्राज्याय सुकतुः
(१३^५) = सुकतुः धृतव्रतः वरुणः पस्त्यासु आ साम्राज्याय निससाद.

धृतव्रतः = whose laws stand i. e. are obeyed everywhere or
who gives (धृत) wealth (व्रत). साम्राज्याय = to rule the whole
universe. Varuṇa is called सप्ताद. पस्त्यासु = in the heavenly
houses. आ = मध्ये.

(320) वि यो रजांस्यमिमीत सुकतुर्वैश्वानरो वि दिवो रोचना कविः ।
परि यो विश्वा भुवनानि पप्रथेऽदब्धो गोपा अमृतस्य रक्षिता (६^३) = यः
सुकतुः कविः वैश्वानरः रजांसि दिवः रोचना रोचनानि च वि अमिमीत । यश्च
विश्वा विश्वानि भुवनानि परि परितः सर्वत्र पप्रथे प्रथयामास । यः अदब्धः
अमृतस्य गोपाः रक्षिता च भवति.

वि + अमिमीत = measured or created. रजांसि = heavens.
भुवनानि = worlds. दिवो रोचना = the 3 ascending parts of heaven.
अदब्धः = never attacked or wounded by foes. अमृतस्य=of wealth.
कविः = possessed of abundant wealth. वैश्वं धनम् । तेन युक्तः ना
धनं यस्य सः .

(321) For 6 ½ vide P. 44 No. 22.

सुक्रतुं

(322) शंसा महामिन्द्रं यस्मिन् विश्वा आ कृष्टयः सोमपाः काममव्यन् । यं सुक्रतुं धिषणे विश्वतष्टं धनं वृत्राणां जनयन्त देवाः (३५३) = यस्मिन् विश्वाः सोमपाः कृष्टयः कामम् आ अव्यन् सुक्रतुं विभु विभुं यं धिषणे अतष्टं वृत्राणां धनं यं देवाः जनयन्त तं महान् महान्तम् इन्द्रं शंस.

विश्वाः सोमपाः कृष्टयः = all Soma-drinking people i. e. all the gods. जन, विद्, कृष्टि, चर्षणी mean people. दैवी or मानुषी is often prefixed to these words. दैव्यो जनः = gods. मानुषी विद् = men. अव्यन् from वी=to enjoy. All the gods obtain all their desires (कामं) in him i. e. through him. विभु = विभुं = mighty. अतष्टं from तद्ध = to make. धिषणा was the mother of the gods. धिषणे = द्यावा-पृथिव्यौ ? धनं वृत्राणां etc. = the gods created (जनयन्त = अजनयन्त) him as destroyer of i. e. to destroy Vritra and other foes.

सुक्रतो

(323) त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो (१५३) = हे सुक्रतो इन्द्र सुतस्य सोमस्य पीतये ज्यैष्ठ्याय च त्वं सद्य-वृद्धः अजायथाः.

Indra came out of his mother's womb a stalwart warrior. At that very moment he drank deep draughts of Soma and established his supremacy among the gods. The gods are called इन्द्रज्येष्ठ eight times in RV. ज्येष्ठस्य भावः ज्येष्ठ्यं = the state or dignity of being the eldest.

(324) अददा अर्भो महते वचस्यवे कक्षीवते वृचयामिन्द्र सुन्वते । मेनाः भवो वृषणश्वस्य सुक्रतो विश्वेत्ता ते सवनेषु प्रवाच्या (१५३) = सुन्वते महते वचस्यवे कक्षीवते हे इन्द्र त्वम् अर्भो वृचयाम् अददाः । त्वं वृषणश्वस्य मेना अभवः । हे सुक्रतो ते तव विश्वा विश्वानि तानि सवनेषु प्रवाच्या प्रवाच्यानि.

अर्भो = a dwarfish wife to a big (महते) man. वृ धनम् । तेन युक्तः चयः धनं यस्याः सा वृचया. वचस्युः = one that offers prayers or praises Indra became the wife of V. वृषणौ वृषवलौ अश्वौ यस्य तस्य. सवनेषु = in the midst of deep potations or in large assemblies or sacrificial sessions. प्रवाच्या = प्रवाच्यानि = to be bruited far and wide.

(325) सुगोपा असि न दभाय सुकतो (५४४) = हे सुकतो अग्ने त्वं सुगोपाः असि । दभाय न असि भवसि.

सु धनं गाः च पाति ददाति असौ सुगोपाः = Agni gives wealth and cows. न दभाय = he never injures. The rest of the Rk. which I have not quoted is almost unintelligible. क्तु in सुकतो meant power on account of the word सुगोपाः; so I thought once; but now I interpret both words otherwise.

(326) अद्या चिच्छू चित्तदपो नदीनां यदाभ्यो अरदो गातुमिन्द्र । नि पर्वता अग्नसदो न सेदुस्त्वया दृळ्हानि सुकतो रजांसि (६३०) = हे सुकतो इन्द्र यत् यदा त्वम् आभ्यः नदीभ्यः गातुं मार्गम् अरदः ततः प्रभृति नदीनां तत् एव अपः कर्म अद्य चित् नू चित् । पर्वताः अग्नसदः न इव नि सेदुः निपीदन्ति । रजांसि त्वया दृळ्हानि दृढीकृतानि.

अद्य = नू = to-day. अद्य चित् = नू चित्; a repetition for emphasis. रद = to cut out. Indra cut out channels (गातुं) for waters. Water must flow for ever (अद्या चित् नू चित्) along channels cut out for them. By Indra's command mountains stand (निपेदुः) like (न) vigilant watchmen (अग्नसदः). Indra has made the heavens strong; he holds them on high.

(327) पुनानः सोम धारयेन्द्रो विश्वा अप स्निधः । जहि रक्षांसि सुकतो (९१३) = हे सुकतो सोम इन्द्रो पुनानः पूयमानः त्वं धारया विश्वाः स्निधः रक्षांसि अप जहि. स्निधः = रक्षांसि.

सुकतू

(328) आ नो मित्रावरुणा वृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् । मध्वा रजांसि सुकतू (३११) = हे सुकतू मित्रावरुणौ नः अस्माकं गव्यूतिं रजांसि वृतैः मध्वा आ उक्षतम्.

वृतैः = मध्वा = उदकेन. सुकतू = possessed of power. गव्यूतिं = a meadow, a grazing ground. रजांसि? fields? heaps of dust? आ उक्षतं = wet fully, drench.

सुकतुः = possed of offerings

(329) यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समीधिरे । इन्द्रेण देवैः सरथं स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुकतुः (५४१) = नरः

अग्निं त्रिषधस्थे समीधिरे । कीदृशम् । यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितम् । इन्द्रेण दैवैश्च सह सरथम् आगच्छन् सुकतुः होता स यजथाय वर्हिषि नि सीदत् निपीदतु.

त्रिषधस्थे = in heaven with its 3 stories. नरः = sacrificers or donors; gods who wish to bless men with wealth (from नृ = to give). यज्ञस्य केतुं = the banner of the sacrifice or the giver (केतुं from कित् = to give) of wealth. प्रथमं पुरोहितं = the first priest. सरथम् (आगच्छन्) = (coming) in the same chariot (with Indra and the other gods). सुकतुः = possessed of offerings or wealth. यजथाय = for giving offerings to the gods or wealth to sacrificers. होता = the invoker (of the gods) or the giver (of wealth).

(330) निर्यत्यूतेव स्वधितिः शुचिर्गात्स्वया कृपा तन्वा रोचमानः । आ यो मात्रोरुशेन्यो जनिष्ट देवयज्याय सुकतुः पावकः (७३) = इव यथा स्वधितिः पूता सती रोचते तथा यत् यदा स्वया कृपा ज्वालाया स्वया तन्वा निर गात् निर्गच्छति तदा पावकः सुकतुः उशेन्यः यः अग्निः मात्रोः अरण्योः देवयज्याय आजनिष्ट आजायत.

पूतेव स्वधितिः = like a well-washed, cleaned or whetted hatchet. शुचिः = burning. कृपा = with a flame or flames. तन्वा = with his body which is his flames. उशेन्यः (from वश् + एन्यः) like इशेन्यः, दिदृक्षेण्यः etc. उशेन्यः = desirable. देवयज्याय = देवान् यष्टुम् = to make offerings to the gods. यत् and यः are without any antecedent. If यः be equal to यदा and यत् to तदा, the sentence then would be complete and plain.

सुकतो

(331) वेत्था हि वेधो अध्वनः पथश्च देवाञ्जसा । अग्ने यज्ञेषु सुकतो (६१) = हे वेधः सुकतो देव अग्ने त्वं यज्ञेषु अध्वनः पथः च अञ्जसा वेत्थ हि.

वेधस्, a common epithet of gods and men, implies efficiency and capacity. सुकतो = O thou that conveyest offerings. अध्वनः = पथः. अञ्जसा = हि = with certainty. यज्ञेषु = in sacrifices or in conveying offerings to the gods. वेत्थ = thou knowest.

(332) इमां मे अग्ने समिधं जुपस्वेळस्पदे प्रति हर्या घृताचीम् । वर्ष्म ने पृथिव्याः सुदिनत्वे अन्हामूर्ध्वो भव सुकतो देवयज्या (१०१) = हे सुकते अज्ञ

इमां समिधं जुपस्व गृहाण । इळस्पदे घृताचीं प्रति ह्यं । अन्हां सुदिनत्वे पृथिव्याः वर्ष्मन् वर्ष्मणि देवयज्या देवयज्यायै ऊर्ध्वः भव.

इळः पदे = पृथिव्याः वर्ष्मन् = on this Veda (इळः = पृथिव्याः). वर्ष्मन् = (वृप् + मन्) = on the body, on the surface. अन्हां सुदिनत्वे? on this most blessed day of all days? देवयज्या = देवयज्यायै = देवान् यष्टुं = to make offerings to the gods. समिधं = an offering. घृताची and समिध both mean an offering.

Doubtful

(333) स नो विश्वाहा सुक्रतुरादित्यः सुपथा करत् । प्र ण आयूंषि तारिपत् (१३३) = सुक्रतुः आदित्यः स विश्वाहा विश्वानि अहानि नः अस्मभ्यं सुपथा सुपथानि करत् करोतु । नः अस्माकम् आयूंषि प्र तारिपत् प्रवर्धयतु.

विश्वाहा = on all days, always. आदित्यः = Aditi's son viz. Varuna. विश्वाहा like सुपथा may be the object of करत्. May he make our days full of riches (विश्व) and our paths full of riches (सु). आयूंषि = riches; so सुक्रतुः may mean possessed of riches.

(334) स हि श्रवस्युः सदनानि कृत्रिमा क्षमया वृधान ओजसा विनाशयन् । ज्योतींषि कृण्वन्नवृकाणि यज्यवेऽव सुक्रतुः सर्तवा अपः सृजत् (१३४) = यज्यवे श्रवस्युः सुक्रतुः वृधानः स इन्द्रः हि क्षमया ओजसा कृत्रिमा कृत्रिमाणि सदनानि विनाशयन् ज्योतींषि अवृकाणि कृण्वन् कुर्वन् अपः सर्तवे-अवसृजत्.

श्रवस्युः (= giving wealth) = सुक्रतुः. वृधानः = वर्धमानः = increasing (the wealth of his devotees). क्षमया = ओजसा = by force. क्षमया occurs altogether 5 times; twice it is coupled with ओजसा. By force is the sense everywhere. कृत्रिमाणि = धनवन्ति; कृ=धनम्. कृत्रिमाणि सदनानि विनाशयन् = destroying by force forts (सदनानि) or homes of the enemy packed with wealth (कृत्रिमाणि). सदन itself means wealth. कृत्रिमाणि सदनानि = abundant riches यज् = to make offerings or to give wealth. यज्यवे = for the devotee. ज्योतींषि अवृकाणि कृण्वन् = making the luminaries innocuous. He let loose (अवसृजत्) the waters (अपः) to rush on (सर्तवे = सर्तुं).

(335) एवाँ अग्निं वसूयवः सहसानं ववन्दिम । स नो विश्वा अति द्विपः पर्वन्नावेव सुक्रतुः (५३५) = वसूयवः धनम् इच्छन्तः यजमानाः एवा एवं सहसानं शत्रूणाम् अभिभविवारम् अग्निं ववन्दिम वन्दामहे.

सह (= to defeat) + स (of लेट्) + आनं = सहसानं. For the 2nd half vide P. 13 No. 2.

(336) अघा मन्ये बृहदसुर्यमस्य यानि दाधार नकिरा मिनाति । दिवे-
दिवे सूर्यो दर्शतो भूद्वि सन्नान्युर्विया सुकतुर्धात् (६३६) = Hence (अघा)
I consider (मन्ये) his wealth (असुर्य) to be huge (बृहत्). None
(नकिः) destroys (आ मिनाति) what (यानि) he gives (दाधार).
The Sun (सूर्यः) becomes (भूत्) possessed of bright gold (दर्शतः)
for (giving) abundant riches (दिवेदिवे) to all. Possessed of
riches (सुकतुः) he gives (विधात्) riches (सन्नानि) on an exten-
sive scale (उर्विया).

Or

Hence (अघा) I consider his power (असुर्य) to be mighty
(बृहत्). None (नकिः) can destroy (आ मिनाति) what he sus-
tains (दाधार). The Sun becomes visible (दर्शतः) daily. Posses-
sed of power he made (वि + धात्) seats (सन्नानि) i.e. the worlds
broad and extensive (उर्विया). सद् + मन् = सन्नन् = a seat; heaven
which is the seat of the gods. उर्विया (= उरु + इया), is an adverb
like आशुया, साधुया, धृष्णुया etc. I prefer the first interpretation.

(337) स सुकतू रणित यः सुतेष्वनुत्तमन्युर्यो अहेव रेवान् । य एक
इन्नर्यपांसि कर्ता स वृत्रहा प्रतीदन्यमाहुः (८११) = स इन्द्रः सुकतुः यः सुतेषु
सोमेषु रणिता भवति रमते । न नुत्तः मन्युः यस्य तादृशः । अहा इव रेवान् ।
यः एकः इत् एव नरि अपांसि कर्ता भवति । स वृत्रहा । प्रति अन्यम् इत्
एव आहुः जनाः .

अनुत्तमन्युः = whose strength was never driven back ; it was
irresistible. नुद् = to push back. रणिता = one taking delight.
अहा ? It may be the name of the Sun. Indra possesses wealth
like the Sun. रेवान् = घनवान्. नर्यपांसि = नरि अपांसि. नरि =
हविषां दातरि. अपांसि = घनानि. कर्ता = दाता. प्रति इत् अन्यम् आहुः =
people call the other (अन्यं) viz. Vṛtra प्रति i. e. easy of attack.
Indra is अप्रति i. e. irresistible. His great foe, Vṛtra, is resistible
(प्रति).

(338) दिवो नाभा विचक्षणोऽव्यो वारे महीयते । सोमो यः सुकतुः

कविः (९^{१३}) = यः सोमः सुक्रतुः कविः स दिवः नाभा पिता विचक्षणः अव्यः
अवीनां मेघाणां वारे पवित्रे महीयते पूज्यते.

महीयते = पूज्यते according to modern Sanskrit. सुक्रतुः = कविः
= possessed of miraculous power. दिवः नाभा = Sōma is the
father of Dyaus. विचक्षणः = seeing far and wide.

Or

Sōma who is possessed of abundant wealth (सुक्रतुः = कविः)
gives wealth (महीयते), while passing through the strainer (अव्यः
वारे), Sōma who is the parent (नाभा) of wealth (दिवः) and
bright (विचक्षणः ?).

(339) त्रीणि त्रितस्य धारया पृष्टेष्वेरया रयिम् । मिमीते अस्य योजना
वि सुक्रतुः (९^{१३}) = हे सोम सुक्रतुः त्वं धारया रयिम् आ ईरय । सोमः
त्रितस्य पृष्टेषु अस्य स्वस्य त्रीणि योजना योजनानि वि मिमीते.

Two sentences are mixed up; hence the difficulty of
interpretation. The 1st sentence is clear enough. Is त्रित
heaven and is Sōma identified with the Sun? Sōma measures
(विमिमीते) his (अस्य) three (त्रीणि) strides (योजना) on the
surfaces (पृष्टेषु) of Trita. I do not understand this 2nd sentence
or, I may say, the whole Rk. The meaning of सुक्रतुः depends on
where we place it. In the 1st sentence it would refer to wealth;
in the 2nd to power.

(340) अहं सप्त स्रवतो धारयं वृषा द्रवित्वः पृथिव्यां सीरा अधि ।
अहमर्णासि वि तिरामि सुक्रतुर्युधा विदं मनवे गातुमिष्टये (१०^{१९}) = वृषा
अहं पृथिव्याम् अधि सप्त द्रवित्वः स्रवतः सीराः धारयम् आधारयम् । सुक्रतुः
अहम् अर्णासि वि तिरामि । मनवे गातुमिष्टये युधा विदम्.

स्रवतः = (flowing) rivers. द्रवित्वः (plu. of द्रवित्) = run-
ners; that rush on. सीराः = (7 mighty) furrows. The 7 rivers
are so many furrows made on the surface of the earth. वृषा =
वृषबलः. धारयं = planted, established. वि तिरामि = increase.
युधा = by fight. विदं = अविदं = gave. अर्णासि = (1) waters, (2)
wealth. अर्णासि वितिरामि मनवे विदं च = I increase and give
wealth to man. गातुमिष्टये = that he may obtain wealth. Cp.

वस्यइष्टये which is a compound word. इष्टि from इष् or यज् = to give. गातुमिष्टये = for giving (him) wealth, that he may obtain wealth (गातुं). गातुं is the object of इष्टये.

सुकृतं

(341) तं व इन्द्रं न सुकृतं वरुणमिव मायिनम् । अर्यमणं न मन्द्रं सृप्रभोजसं विष्णुं न स्तुप आदिशे (६३६) = इन्द्रं न इव सुकृतं वरुणम् इव मायिनम् अर्यमणं न इव मन्द्रं विष्णुं न इव सृप्रभोजसं वः युष्माकं तम् आदिशे स्तुपे स्तौमि.

Is it a god or a king that is praised ? As it occurs between two Marut Rks., the multitude of the Maruts is perhaps referred to. The Maruts are powerful (सुकृतं) like Indra, miracle-workers (मायिनं) like Varuna, generous (मन्द्रं) like Aryaman and possessed of immense wealth like Vishnu. स्तु + स् (of लेट्) + ए = स्तुपे = स्तौमि. आदिशे = that they may give me wealth. आ + दिश = to give. Probably कृत and माया mean wealth like भोजस्. सृप्रं = देयं ? मन्द्र (= to give) + रं = a giver. It is very likely that a king is praised.

(342) गिरा य एता युनजद्धरी त इन्द्र प्रिया सुरथा शूर धायू । प्र यो मन्युं रिरिक्षतो मिनात्या सुकृतमर्यमणं ववृत्त्याम् (७३६) = यः अर्यमा हे शूर इन्द्र ते तव प्रिया प्रियौ सुरथा सुरथौ धायू एता एतौ हरी गिरा युनजत् अयुनक् युनक्ति यश्च रिरिक्षतः हिंसां कुर्वतः मन्युं बलं प्रमिनाति नाशयति तं सुकृतम् अर्यमणम् आववृत्त्याम्.

सुरथा = सुरथौ = रथवन्तौ = रथस्य वोढारौ = drawing the chariot; or सु धनं रथे ययोः = who carry wealth in their chariot. धायू = those that give; generous; from धा = to give. यस्मै धायुरदधा मर्त्याय (३३६); here Indra is धायुः i. e. a giver of wealth. The epithet is transferred to his horses. रिप् (= to injure) becomes रिरिप् by reduplication. रिरिप् + स् (of लेट्) = रिरिक्ष. मन्युं = strength or wealth. प्रमिनाति = destroys. आववृत्त्याम् = I hope to turn back. Aryaman, a brother of Mitra and Varuna and once a powerful deity has here become a panegyrist of Indra.

सुकृतः = making offerings

(343) अधुक्षत प्रियं मधु धारा सुतस्य वेधसः । अपो वसिष्ठ सुकृतः

(९.३) = वेधस् = सुतस्य सोमस्य धारा प्रियं मधु अधुक्षत । सुक्रतुः सोमः
अपः वसिष्ठ

वेधस् = capable. The stream of Sōma that is crushed milks (अधुक्षत) i. e. yields honey-sweet juice. अपः = waters and wooven cloth. Both meanings are intended. Sōma is diluted with water and so he puts on (वसिष्ठ) a piece of cloth. वसिष्ठ from वस् = to come oneself with. सुक्रतुः = conveying offerings or possessed of wealth.

सुक्रतुं

(344) ते घेदग्ने स्वाध्यो ये त्वा विप्र निदधिरे नृचक्षसम् । विप्रासो देव सुक्रतुम् (८.१३) = हे विप्र देव अग्ने ये विप्रासः विप्राः नृचक्षसं सुक्रतुं त्वा त्वां निदधिरे ते स्वाध्यः घ इत् खलु.

घेदग्ने = घ + इत् + अग्ने. विप् = to praise or make offerings. विप्रः = one that praises or makes offerings; or विप् = to give. Agni is a gixer of wealth (विप्र). स्वाध्यः = सु + आध्यः = those that praise well or make offerings; Or स्वा स्वेन धनेन युक्ताः धियः धनानि येषां ते = those that obtain abundant wealth. नृचक्षसं = नृ धनम् । तेन युक्तं चक्षः धनं यस्य तम्. नृचक्षसं = सुक्रतुम्. निदधिरे = placed i. e. kindled. I interpreted नृ as a warrior and सुक्रतुं as powerful. ये त्वा धिरे नृचक्षसं may have been the original Pāda. विप्र निद seems interpolated.

सुक्रतो

(345) इमं यज्ञं सहसावन् त्वं नो देवत्रा घेहि सुक्रतो रराणः । प्र यंसि होतवृहतीरियो नोऽग्ने महि द्रविणमा यजस्व (३.३३). यज्ञं = हविः धनं वा. सहसावन् = सहसा बलेन धनेन वा युक्त. देवत्रा = देवेषु देवेभ्यो वा. रराणः = giving offerings to the gods and wealth to men. प्र + यम् (=to give) + स् (of लेट्) + इ = प्रयंसि = प्रयच्छ. इप्, द्रविण and क्रतु all mean wealth. होतर् from हु = to invoke or to offer, to give. महि = महत्. आयजस्म = देहि.

(346) सुवीरं रयिमा भर जातवेदो विचर्षणे । जहि रक्षांसि सुक्रतो (६.३३). सुवीरं वीरपुत्रोपेतम् । अथवा । सु धनम् । तेन युक्तं वीरं धनं यस्मिन् तं रयिम्. सु, वीर, रयि, वेदस् and क्रतु all mean wealth; and जात too. आ भर = आहर = देहि. जातवेदः = जातं धनम् । तेन युक्तं

वेदः धनं यस्य. विचर्यणे = विश्वचर्यणे = O thou to whom all the 5 Aryan tribes and their riches belong.

सुकृतू

(347) कृतावाना नि पेदतुः साम्राज्याय सुकृतू । धृतवता क्षत्रिया क्षत्रमाशतुः (८२^३) = कृतावानौ सुकृतू मित्रावरुणौ साम्राज्याय निपेदतुः । धृतवतौ क्षत्रियौ क्षत्रम् आशतुः.

कृतावानौ = those that give wealth (कृत). साम्राज्याय निपेदतुः = occupy thrones for universal rule? क्षत्रं = wealth. क्षत्रियौ = wealthy क्षत्रम् आशतुः = possess or give wealth. धृतवतौ = whose ordinances are obeyed by all or who give wealth.

सुकृतूया = with abundant wealth

(348) त्वमग्ने प्रथमो मातरिभ्यन् आविर्भव सुकृतूया विवस्वते । अरे- जेतां रोदसी होतृवृर्येऽसन्नोभारमयजो महो वसो (१३^३) = हे अग्ने त्वं प्रथमः विवस्वते मातरिभ्यन् आविः भव आविरभूः । तव होतृवृर्ये रोदसी द्यावापृथिव्यौ अरेजेताम् । हे वसो वसुमन् अग्ने त्वं भारम् असन्नोः महः महत् धनं च अयजः.

विवस्वते = to one that makes offerings. वि + वस् = to make offerings. सु + कृतु + या = सु धनम् । तेन युक्तः कृतुः धनं सुकृतुः । तस्य भावः सुकृतूया. सुकृतूया = सुकृतूयया = with abundance of wealth. The first Agni appeared to M. with such abundance. होता = देवानाम् आह्वाता तेभ्यः हविषां दाता मनुष्येभ्यश्च धनस्य दाता । तस्य वृर्ये वरणे = when Agni was elected for inviting the gods, for giving them offerings and for giving wealth to man. This election filled heaven and earth with fear, for they expected constant, unceasing exploitation. भारम् असन्नोः = (for) thou hast extorted from them amounts of wealth. महः अजयः = (and) made over (to man) huge treasures. सघ् seems to be सद्घ (= to take forcible possession of) with a slight alteration. पघ हिंसायां (घा० ५।२२) । अत्र वहनार्थः (सायणः). सघ् + नु = सघ्नु. अ + सघ्नु + अस् = असघ्नोः. भारं = महः = huge amounts.

सुकृतूयया

(349) अयं देवानामपसामपस्तमो यो जजान रोदसी विश्वशंभुवा । वि यो ममे रजसी सुकृतूययाजरोभिः स्कम्भनेभिः समानृचे (१३^६) = यः रोदसी द्यावापृथिव्यौ जजान जनयामास यः रजसी द्यावापृथिव्यौ सुकृतूयया

विममे यश्च अजरोभिः अजरैः स्कम्भनेभिः स्कम्भनैः स्तम्भैः ते समानृचे सः
अपसां देवानाम् अपस्तमः.

अपसां = अपांसि कुर्वतां = of those that do wonderful acts.
अपस्तमः = the best of such gods. विश्वशंभुवा = that give abundant wealth. विश्वं = शं = धनम् । तस्य भुवौ दाज्यौ. वि ममे = created or spread out. सुक्रतुः (देवः) = possessed of power. तस्य भावः सुक्रतूया । तथा = by his possessing marvellous power. अजर = never growing old or weak. स्वम्भनं = a prop, a support, a pillar. समानृचे = supported, propped up. Or सुक्रतूयया may have the sense given in 348. अपस् = wealthy. He who filled (विममे) them with riches must be the wealthiest of the wealthy. The prop may be wealth itself.

क्रतुमता

(350) प्र तार्यायुः प्रतरं नवीयः स्थातारेव क्रतुमता रथस्य । अथ च्यवान् उत्तवीत्यर्थं परातरं सु निर्ऋतिर्जिहीताम् (१०५६). Two sentences only are clear. प्रतरं नवीयः आयुः प्र तारि = Increase our wealth (आयुः) with greater wealth (प्रतरं = नवीयः). प्र = wealth. प्र + तरं = greater wealth. नु or नव = wealth. नवीयः = greater wealth. प्रतरं नवीयः यथा भवेत् तथा आयुः प्र तारि प्रवर्धय. Sāyana understands life by आयुः; प्रतरं नवीयः आयुः = longer and fresher or younger life. निर्ऋतिः परातरं सु जिहीतां = let Death run (जिहीतां) off farther (परातरं) altogether (सु). हा (= to run) is found used in not a few Rks.

The 2nd Pāda cannot be construed. क्रतुमतः रथस्य स्थातारौ (= occupants of the wealth-laden chariot) would refer to the As'wins. But what have they to do here? अथ अथ च्यवान् अर्थम् उत्तवीति = Chyavāna goes to his destination. C. who had been disabled by old age was rejuvenated by the As'wins. But he too has no business here. This Rk. should have been placed after 178.

Note on क्रतु.

The last quotation is 350. We have to add to this 67 a, 253 a and 301 a. Two Rks. bear the number 185. The second 185 ought to come after 186 and be numbered 186 a. The first 185 refers to 3 Rks. So that the number of Rks. would be 356.

But 167 and 168 are repetitions of 141 and 142 respectively. Nos. 287, 284, 300, 301a and 318 merely refer the reader to 71, 136, 52, 64 and 70 respectively for explanation. The actual number of Rks. therefore is 349 (356-7). But the word occurs in 7 more Rks. which have been explained in other sections. So that the Rks. would number 356.

The word occurs however 376 times (356 + 10); for 52 has कतुना and सुकतुः; 55 has कत्वा twice; 64 कत्वा and सुकतुः; 70 कत्वा twice and सुकतो; 71 कतुभिः and सुकतुः and 136 कत्वा twice and सुकतुः. कृत्यन्ति occurs along with कतवः in 15 and सुकृत्यसे with सुकतो in 317.

The RV. uses the following forms of the word :—कतुः, कतवः, कतुं, कतुन्, कतुना, कत्वा, कतुभिः, कतवे, कत्वे, कतोः, कत्वः, कतूनां and कतौ; Taddhitas such as कतुमत्, कतुमान्, कतुमता and कतुमन्ता; compounds such as कतुघाः, कतुविद्, कतुवित्तमः (a compound and a Taddhita), कतुविद्, कतुविदा, कत्वामघासः, अकतुः, अकतून्, अदसकतुः, अद्भुतकतुं, अद्भुतकत्, अभिकतूनां, अमितकतुः, अवार्यकतुं, अविहर्यतकतो, अजुक्तुः, कविकतुः, कविकतुं, कविकतो, तुविकतो, पृतकतौ, वरेण्यकतो, विभुक्तुं, वृषकतुः, वृषकतो, शतकतुः, शतकतुं, शतकतो, शतकत्, शतकत्वः, सकतुः, सकत्, सकतवः, संभृतकतो, सुकतुः, सुकतुं, सुकत्, सुकतवः, सुकतो, सुकतूया, सुकृत्यया, and हेप-कतवः; verbs such as कृत्यन्ति and सुकृत्यसे. To this list I may add पृतकतायै and पौतकतः for a certain purpose.

According to the Nighaṇṭu the word means कर्म (२३१) or प्रज्ञा (३३). Yāska and Sāyaṇa, in duty bound, follow N. European scholars give power as a third sense.

I find कतु used in the sense of 'wealth' which no one has given. I think wealth is the most prevalent sense of the word. A simple test will suffice. यस्ते साधिष्ठोऽवस इन्द्र कतुष्टमा भर (५३५) and इन्द्र कतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा (७३३). आ भर is found in more than 110 Rks and has for its object रयिं 17 times, वसु 7, इषः or इषं 6, चित्रं 5, वेदस् and शुष्मं 4, राधः, वाजं and युष्मं 3, अघः, गयं and सुवितं or सुवितानि twice, नृष्मं, वार्यं, अघः, शवः, ओजः, युष्मं,

ऊर्जं, भोजनानि, भगं, भद्रं, गाम्, अश्वं, सहस्रं च शता गोनां, सहस्रशो अयु-
तानि शतानि च, यद्यद्यामि तत् and many others once each. All
these mean wealth, though some of them are rendered by
strength or power. In such a long troop of words क्रतु too should
mean wealth. A father (पिता) gives portions of his wealth to
his sons (पुत्रेभ्यः). Indra is requested to imitate fathers. This
single instance ought to suffice. सानसि qualifies रयि in एन्द्र सानसि
रयि० भर (१६) and क्रतुं in पृणक्षि सानसि क्रतुं (१०^{१५}/_{१०}). सानसि =
abundant; or possessed of abundant riches when applied to
Indra. क्रतुं = रयि. The reader will find the objects of आ भर
fully discussed under (आ) भर.

In 40 we have अथा नो वस्यससृधि after सना दक्षमुत क्रतुं ;
both दक्ष and क्रतु ought to mean wealth, for by gifts of wealth
alone can men become wealthy (वस्यसः). 43 has words
meaning wealth or wealthy such as रेवतीः, वस्वः, रायः, वयस्,
क्रतु, भद्र and अमृत . In 11 तनूषु ते क्रतव इन्द्र भूरयः is found in
company with अप्रक्षितं वसु विभर्षि हस्तयोः . So in 23 भद्रंभद्रं
क्रतुमस्मासु वेहि with अस्मासु तयो नववत् सु च स्युः .

Compounds are often useful in determining the sense of a
word. शतक्रतु is such a compound. There is no foundation in
RV. for the story that Indra performed 100 sacrifices, that there-
by he became supreme among the gods and that he jealously
guarded that exalted position by preventing others from reaching
the total of 100 sacrifices and then dethroning him. Sāyana
renders शतक्रतु by शतसंख्याककर्मोपेतं (१^३/_{१०}), शतसंख्यानां
क्रतूनामाहर्तारं (१^३/_{१०}), बहुकर्मयुक्त (१^३/_{१०}), बहुकर्मन बहुप्रज्ञ वा (१^३/_{१०}). शत-
क्रतुः = rich in advice (Geldner); of hundred powers (Peterson).
शतक्रतु must mean possessed of abundant riches. It is equal to
शतामघ, शतवाज, शतग्विन, सहस्रामघ and सहस्रवाज. शत and सहस्र
mean abundant. We read वसुपतिं शतक्रतुं (224) and शत-
मूर्तिं शतक्रतुं (227); here वसुपति, शतमूर्ति and शतक्रतु mean posses-
sed of abundant wealth. What have rich advice, power, numer-
ous acts or many-sided intellect to do with सेमं नः काममा पृण
गोभिरध्वैः शतक्रतो (231) ? Indra who is asked to store the extracted

Sōma-juice in his belly is addressed शतक्रतो and वाजिनीवसो. शतक्रतो = वाजिनीवसो. क्रतु = वसु. 241 ought to prove to the hilt that शतक्रतु has this sense. One who gives wealth (वाजयुः), cows (गव्युः) and gold (हिरण्ययुः) must be immensely rich (शतक्रतो = वसो). Who can give (नि तोशय) wealth (राधः), in huge quantities (महि = स्थूरं) and inexhaustible (अह्वयं), except शतक्रतु (244)? What other donor (मृत्ताकरं = मृडाकरं) can show substantial, material favour (मृडय) than S? The As'wins are शतक्रतु (257) and are solicited to come down with gifts (ऊ = सु = ऊतिभिः) like those with which they had rewarded certain devotees of theirs. It is unnecessary to labour the point further.

कविक्रतु

occurs 10 times, 7 times as an epithet of Agni and thrice as that of Sōma. It is included among words meaning wise (निघण्टु ३१५). कविः मेधावी । कविः क्रान्तदर्शनो भवति । कवतेर्वा (निरुक्त १३३). कवि comes from क्रम् or कु to go. अतीतानागतविप्र-कृष्टविषयं युगपत् ज्ञानं यस्य सः (उवट) = one who sees at a glance what is gone, what is not come and what is remote; such a one is a seer. So the derivation from क्रम् is based on this sense of the word. कविशब्दः अत्र क्रान्तवचनः । न तु मेधाविनाम । कविक्रतुः क्रान्तप्रज्ञः क्रान्तकर्मा वा (सायण १३) = Kavi means transcending and not wise here; the compound means having transcendent knowledge or performing transcendent acts. But कवयः मेधाविनः अध्वर्यादयः मथनेन क्रतवः कर्तारः यस्य तं (सा० ३३३) = him whose makers or creators by churning are the wise priests. क्रान्तयज्ञं (५१५). क्रान्तप्रज्ञः (३३१६३३१९३३). क्रान्तकर्माणं (८७७). कविः मेधावी । क्रान्तप्रज्ञो वा क्रान्तकर्मा वा (९३). The same without कविः मेधावी (९३३). अतीन्द्रियविषयप्रज्ञोपेत सर्वज्ञ (३७७). No one expects S. to be consistent. He gives 4 senses of क्रतु viz. कर्मन्, प्रज्ञा, कर्तृ and यज्ञ which last (यज्ञ) is the only sense given by Amara. क्रतुः = कृ + अनुः. Therefore क्रतुः = कर्ता. S. cannot forget Amara and modern Sanskrit. Geldner :—कविक्रतुः (१३) = with the true sense

of sight (i. e. seeing secret things with the inner eye). MacDonell:—of wise intelligence. These two scholars have in mind कान्तप्रज्ञ. But I dissolve the compound as कविश्च असौ क्रतुश्च and render it by 'a giver of wealth'. क्रतु in Nos. 1-3 is a donor. In 52 Agni is दक्षैः सुदक्षः, क्रतुना सुक्रतुः and काव्येन कविः; he is वसुः and rules over wealth (वसूनां क्षयसि). सुदक्ष, सुक्रतु and कवि mean possessed of abundant riches. क्रतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः (२६) = Agni gives (पुनानः) wealth (क्रतुं) along with riches (कविभिः) to be given (पवित्रैः). I have interpreted this differently in 26. So कविभिः धनैः क्रतुः दाता = a donor of riches; this too may be the dissolution of the word. I do not know which of the two is correct.

सुक्रतुः

In 294 this word occurs in company with आकरः, सहस्रा (मघः) and शतामघः. सुषव्यः and सुदक्षिणः there mean having wealth (सु) in both the left and the right hand. In 299 it occurs in company with क्षेत्रवित्तमः and वयोधेयाय. In 302 Mitra and Varuṇa are सुक्रतु and सुदानू. 304 has जातवेदसं and सुक्रतुं qualifying अग्निः; 306 वाजिनं and सुक्रतुं. Agni is रत्नधाः and is requested to give wealth (कृधि रत्नं); it follows naturally that he should be addressed as सुक्रतो (310). 314 has रयिं and सुक्रतो. तुविशुष्म, तुविक्रतो and शचीवः qualify Indra in 210; शुष्म, क्रतु and शची mean wealth. तुविश्व, तुविजात, तुविदेष्ण, तुविशुम्न, तुवि-नृम्ण, तुवीमघ, तुविमन्यवः, तुविराधसः, तुविवाज and तुविश्रवस्तम are compounds of which क्ष, जात, देष्ण, शुम्न, नृम्ण, मघ, मन्यु, राधस्, वाज and श्रवस् mean wealth. There can be no question about that sense at least in the case of देष्ण, मघ, राधस्, वाज and श्रवस्. क्रतु too means wealth.

क्रतु and दक्ष

These two words occur together in 34, 36, 37, 40, 41, 51, 52, 56, 60, 67 a, 71, 77, 79, 80, 81, 82, 127, 171, 172, 286 and 290. Both mean wealth.

क्रतु = power

The 2nd sense of क्रतु is power. 128 says :—Neither gods nor mortals are beyond (the reach of) thy power (क्रतुं), great as thou art. क्रतु may be rendered here by power or command. In 131 a domineering wife says :—I am the head of the house; my husband must obey my bidding (क्रतुं). (93) Indra acquired by one act of bravery (क्रतुना) (abundant) wealth (वसु). In 112 कृत्वा, दंसनाभिः and शक्या mean with power. So in 114 कृत्वा, स्वेन and शक्या. घोरः सन् कृत्वा जनिष्ठा अवाळ्हः (115)=thou (Indra) wast born unconquerable or unassailable (अवाळ्हः) terrible (घोरः) and strong (सन्) on account of thy strength (कृत्वा). I have referred to only a few instances here, because I do not feel my confidence to be as sure as in the case of wealth. In 94 क्रतुना, ओजसा and वीर्यैः may mean with wealth. So in 96 सत्येन, मनसा, स्वेन, and क्रतुना. In 121 Indra was uncommonly rich (सत्यराधाः) as he had received wealth upon wealth (कृत्वा = पौंस्यैः). पौंस्य instead of meaning manly power may mean wealth. In 126 Sōma-juice is said to have been sent to Indra for obtaining wealth (कृत्वे = मदाय), though I have translated these two words :—to put hilarity and strength into thee. Sōma-juice has been extracted (127) for thee for obtaining wealth (कृत्वे = दक्षाय = बृहते = मदाय). Thus it is possible to interpret these words in terms of wealth. कृत्वे दक्षाय in 79 and 81, but specially in 80, does mean for (giving) wealth. So may it here. वृषक्रतु (216-7) I have rendered by having the strength of a bull ; but वृषन् (266-7), I think, means a donor or a donation. वृषा धनम् । तेन युक्तः क्रतुः धनं यस्य स वृषक्रतु । अथवा । वृषा = क्रतु = दाता । वृषा च अयं क्रतुश्च = the greatest donor. This sense does suit the context. Indra became the sole master of the wealth of the 5 Āryan tribes; so he is विवर्षणिः and वृषक्रतुः (216). 217 repeats वृषन् 8 times. Indra himself, his horses, his chariot, all possess and donate wealth; Dyaus himself offers it to him ; so there is no limit to that abundance.

अवार्थक्रतुं (190)

All the epithets in 196 except सोमपावातं refer to Indra's power or bravery.

शतक्रतु

From the context (250 and 261) this word should mean of immense power. But this cannot be unhesitatingly said about 261-267 with the exception perhaps of 264. वृषन् (vide remark on 216-7 made above) in 266-7 most probably means a showerer i. e. a donor or a giver of wealth and not a bull. क्रतु in शतक्रत्वः (264), however, does mean having a curative power or property. Though in 319-328 I have translated सुक्रतु as (one) possessed of power, there is no compelling reason to do so. It may more probably it does mean one possessed of wealth.

क्रतु = an offering

180 is a clear instance of क्रतु meaning an offering. There हविष्मान्, क्रतुमान् and नमस्वान् mean with offerings. 138 may be another instance; I use 'may' because everything depends on what पुनती means. पुनती may be passive or active. When passive it is equal to पूयमाना (= दीयमाना). My prayer or praise (धीतिः) given (पुनती) along with an offering (कृत्वा) waits (अभि + अश्वाः) on Agni, as a wife waits on her husband. If active, then prayer, going to reward (पुनती) with wealth (कृत्वा) etc. I thought the most compelling instance was 190 where अकृत्स्न, अयज्ञान् and अयज्यन् meant 'making no offerings'. But यज्ञ does sometimes mean wealth; यज्युः = one that gives. All the 3 adjectives may mean those that give no wealth to the Aryans. All Rks. under the heading क्रतु = an offering can be similarly interpreted.

Derivation of क्रतु

कृञः क्रतुः (उणा० १।७४). कृ + अतुः = क्रतुः = कर्ता. The name पूतकृता (212) shows that कृ must be the root of which कृत is p. p. पूतं दत्तं कृतं धनं यया सा पूतकृता. Her son was पूतकृत (213). Mother and son were both of them exceedingly liberal. कृ + तुः = क्रतुः = a donor. Cp. नृतु, गातु, यातु. तु is a noun-making affix. कृ was a pre-Rgvedic root of which क्रतु is a remnant; perhaps क्राण and क्रन्त too. Grassmann follows the उणादि.

Kratos in Greek means power, might, sometimes physical strength. Sometimes it is personified strength. Mastery, superiority, sovereignty, rule are meanings derived from strength. The root is said to be *krateo* to be strong, to rule to be superior. Kratos never means wealth or offering. I do not think that there is any relationship between the Greek word and कृतु.

कृतु like नृत्तु means a donor and that is the sense I give in 1-3. I have rendered it by 'treasure' in a few Rks. (7-13); but except in 8 and 10 it is not necessary to translate it by treasure. कृ = (1) to give wealth or offerings; (2) to do acts of bravery, to be strong.

Misinterpretations Corrected.

I have been compelled to correct my own renderings of words and verses on reconsideration. In 2 देवयन्ती: translated as godly really means desiring wealth (देव). Āryan people desirous of wealth invoke him who is the greatest giver. वीरेण्यः (3) should mean full of wealth (वीर) and not one that gives brave sons. सनश्चुत (9) instead of meaning ever known has the sense of one who has abundant wealth. सन (from सन् = to give) = a gift, wealth. शुत also has that sense. सनं धनम् । तेन युक्तं शुतं यस्य स सनश्चुतः. सुपथा (34) left untranslated as I thought it simply meant by a good road means by the way (पथा) of wealth (सु). प्र, सत्रा, वीर्य and कृतु (86) mean wealth. The gods gave Indra any amount of wealth after he had conquered Vritra or won battles. सत्रा (from सद् = to give) + रं = सत्रं = a gift, wealth. प्रवतः वयस्वतः सहस्वतः has been contracted into प्र वयः सहस्वतः (93). All 3 qualify जातृष्टिरस्य which was perhaps the name of a rich foe. वीर and वीर्य refer to wealth and not to heroism. सु = प्र = वाचनं = full of abundant wealth. वच् = to beg, to ask. वाचनं = what is begged, wealth. मानं (99) I thought might mean a multitude; but मा in उपमाहि and उपमास्व means to give. मानं = a gift, wealth. Since (यत्) you hurl (अस्यथ) from heaven such (इत्था) a large amount of wealth

(प्र = मानं) which looks like (न) a flame (शोचिः) or a flash of lightning, O donors (धृतयः), with whose (कस्य) wealth (कृत्वा=वर्षसा), to whom really are you going in such hot haste? For what fortunate person do you intend this wealth?

शतक्रतुः (270) must mean having abundant riches. नर्यं, नृतो, देवस्य, असुं and अपः mean, or refer to, wealth like इयं and ऊर्जं. Indra as donor (नृतो) gave (कृतं) abundant wealth (नर्यम् अपः) on a scale the first of its kind in heaven (दिवि); and one deserving adumbration far and wide (प्रवाच्यं), since by the strength (शवसा) of his wealth (देवस्य) he gave away (अरिणाः and रिणन्) wealth (प्र = असुं = अपः). He surpassed (अभिभुवत्) the rich (विश्वं) gods (आदेवं) by the strength (ओजसा) of his wealth. Possessed of immense riches (शतक्रतुः), Indra gave away (विदात्) wealth (इयं), gave away riches (ऊर्जं). This Rk. is packed with words meaning wealth.

शुष्म in 274 means wealth and not strength शूर in 275 comes from शू (= to increase) + र and means O increaser of wealth; सु धनम् । तस्य गोपाः दाता सुगोपाः. I do not understand रुजामि (308). The rest would mean:—that (= wealth) full of wealth (बन्धुता = बन्धुतया = वचोभिः = धनैः) has come down (अनु+इयाय) to me from Gōtama. O donor (होतर = यविष्ठ = सुकतो), do thou give (चिकिद्दि) so much (अस्य) wealth (वचसः). दमूनाः was probably दमूनः (= O donor). (309) prosper (वर्धस्व) me with wealth (तन्वा = गिरा) fetched from either earth or heaven.

Doubtful

Of the 3 senses, wealth claims the largest number of Rks. Instances of power are only a fraction while those of offering are almost insignificant. Donor is the 4th, represented by 1-3 and one or two others. There are Rks. (143-175, 270-9 and some others) in which it is exceedingly difficult to fix the sense. In 143 much depends on what वृणयानि means. वृषन्, I have already said, means a donor (266-7) and not a bull. वृणय therefore would mean a donation. नृन् also has the same sense. क्रतु and विदध then would mean wealth. This wealth is so over-

whelmingly large that it eclipses the wealth of the 5 Āryan tribes. But this interpretation is not absolutely certain. In 146 सहस्, महस्, वीर्य and क्रतु mean wealth. In RV. we must resist the modern meanings of words like वीर्य and क्रतु. In 147 यजत and वृषभ mean a giver of wealth and क्रतु wealth. All the gods offer wealth to Indra by way of tribute. Even हविः may mean wealth as that too is offered (हु = to offer). वृषा यजस्व हविषा० वृषभेण भानुना = donor as thou art, give us bright wealth (हविषा = वृषभेण भानुना).

क्रतुं in 150 I have rendered by speed. I am not sure that it does not mean wealth. D. is a god and as such may increase wealth. तुवि comes from तु to increase. तवीत्वत् is a verbal form of that root. क्रतुं संतवीत्वत् = increases wealth. तुविक्रतुः = one who has large wealth. It is the combination of god and horse in D. that makes the Rk. difficult.

हस्ते क्रतुं वरुणो० अदधात् (151) I do not understand. क्रतुं cannot mean Sōma since the Rk. has सोममद्रौ. क्रतुं as courage or power does not satisfy. क्रतुं in 156 should mean wealth. All the gods have made over to thee their wealth through dread of thee; so drink, drink, drink, drink without ceasing. The first interpretation of आप्राः क्रतून् समजैः मतीः (157) seems correct. 158 seems to say that Indra possessed both strength (शुष्मात्) and wealth (क्रतुना and नृमणस्य मन्हा). What do क्रत्वा and दंसना (161) mean? So also यक्षि and यजसि? दंसना never means offerings, though क्रत्वा does. यक्षि = यजसि = thou endowest (the great gods) with thy wealth (दंसना = क्रत्वा = धनेन); they thus possess wealth and are capable of giving it to men. But the gods, it is said, gave wealth to Agni at his birth. Why should Agni bestow it on the gods? He himself endows men with wealth. Why should men want it from the gods when they can get it from Agni? विश्वधायसं (162) qualifies अग्नि and means 'giving wealth'. Agni gives wealth to both gods and men and so he endowed (अतारीत्) the gods with wealth (क्रत्वा). (163) on account of विभूतद्युम्नः and च्यवनः, क्रत्वा should mean

with wealth. कृत्वा शाकी = a maker of gifts by his wealth. (164)
कृत्वा = with wealth; as there are the words पुरुसंभृतं and निष्ठातं.

पुरुवसुः is sufficient to decide the sense of शतक्रतुः in 271 and प्रावो वाजेषु वाजिनं that of शतक्रतो in 272. In 273 I assign quite novel senses to नामानि and गीर्भिः; yet I have not the least doubt that my rendering is correct. In 276 the word अर्थ need not come in the way of क्रतु in शतक्रतो meaning wealth; so विश्वाः सेहानः पृतनाः in 277. शूरः, मघवा, तुवीमघः are sufficient to determine the sense of that word in 278. He really possesses wealth who gives away wealth. Let him speak (ब्रवीतु) us into wealth i. e. let him give us wealth; since to him wealthy (दर्शतः) Varuna and wealthy Mitra gives (वनते) riches. This is likely the correct interpretation of 289.

(291) होता = मन्द्रः = विशां दमूनाः. होता from हु = to give. मन्द्र = to give. विशां धनानां दमूनाः दाता. This may be the sense.

(304 and 305) अस्य यज्ञस्य सुक्रतुं = अस्य महतः यज्ञस्य धनस्य सु धनस्य क्रतुं दातारं is a better explanation. क्रतु does mean a donor (Nos. 1-3); सु can be treated as a pada; it means wealth and being indeclinable may stand in any case, here the genitive. We choose Agni because he gives abundant wealth. देवत्रा होतारं (305) is metrically unsound; देवत्रा cannot be interpreted.

(309) यथा had better be construed with गोभिः सधमाद् स्याम. यथा तव इत्या ऊतये दिवेदिवे राये क्रताय स्याम यथा च गोभिः वीरैः सधमाद् स्याम तथा कुरु makes a better sense. इत्या shows the bigness of Agni's gifts of wealth. गोभिः = वीरैः = with riches.

जुयस्व and प्रतिहृय (307) may mean 'give' in which case वचः would mean wealth that is begged. स्वधावः क्रतजात and सुक्रतो favour this interpretation. शयः means wealth; it may or may not mean a house. Agni is charming or lustrous like a treasure or a mass of gold.

वीती, होत्राभिः and देववीतिभिः (312) may mean with gifts of wealth. वी = to give. वीतिः = a gift. देववीतिः = a gift of wealth. हु = to give होत्रा = a gift. शृण्विरे? पार्थिवं रजः (315) probably

means gold (रजः) from heaven (पार्थिवं). Give (पवस्व) gold from heaven while passing through (परि) the strainer. For 316 vide remarks on 307 above.

(319) V., having abundant wealth (सुक्रतुः) and (always disposed to) giving away wealth (धृतव्रतः) to his devotees, gives (निपसाद) it that men may rule over, or be masters of, riches (साम्राज्याय), thus adding to stores of wealth (पस्त्यासु आ) already existing. व्रतं = wealth. धृ = सद् = to give. साम्राज्याय is like सनये धनानां, वाजसातये, अवसे, ऊतये etc. which are results of the boons made by donors whether gods or men. This interpretation is as likely as, perhaps more likely than, the other.

वि + अमिमीत (320) may mean gave and रजांसि and भुवनानि riches.

(321) As soon as born, Agni, the giver of riches (व्रतपाः), gave away (अरक्षत) riches (व्रतानि) in high heaven. Possessed of riches (सुक्रतुः) he filled (वि + अमिमीत) heaven (अन्तरिक्षं) with wealth. That richest god (वैश्वानरः) filled (अस्पृशत्) heaven (नाकं) with wealth (महिना). One and the same idea is repeated in different words. वैश्वं धनम् । तेन युक्तं नृ धनं यस्य स वैश्वानरः. व्रतपाः = वैश्वानरः = सुक्रतुः. अमिमीत = अस्पृशत्. This probably is the correct sense.

(322) महां = possessed of wealth (मह). यस्मिन् विश्वाः सोमपाः कृष्टयः कामम् आ अव्यन् = in whom all the 5 Āryan tribes, (compelled to the act of) giving wealth (सोमपाः), stored (आ + अव्यन्) all that he desired, that is, gave him whatever he demanded. Heaven and earth (धिषणे), giving (धि = to give; सन = wealth), made (अतष्टे) him rich (विभु = सुक्रतुः). The gods created him for killing all foes and stripping them of all their wealth. सोमं (from सु = to give) = धनम् । तत् पान्ति ददति ते सोमपाः. This interpretation is almost different from the one given in 322.

ज्यैष्ठ्य (323) may mean the largest amount of wealth; देवयज्याय (330) = for giving (यज् = to give) wealth (देव);

and पावकः = a donor (पू = to give); सुक्रतुः = possessed of riches. If जुपस्व and प्रतिहर्य (332) have the senses given above (307 and 316), then समिधं and घृताचीं would mean bright gold; but this is not likely in the case of समिधं. The Rk. is difficult.

As I have rendered आयुः by wealth elsewhere, it is very probable, nay almost certain, that आयुषि means riches in 333; सुपथा very likely means the same. Are ज्योतीषि (134) real luminaries or does the word mean luminous riches? Devotees often express a wish that the gifts from the gods should have no harm in them (अवृकाणि).

Difficult.

(4) Suktas १४ and ४७ contain strange, often unintelligible similes. क्रतुर्न नित्यः is such a one. स्रुर्न नित्यः (११६) is clear; नित्यः = one's own. Agni is one's own like a son. But how can wealth or treasure be one's own? Perhaps the sense of नित्य, when determined, would determine that of क्रतु here.

(145) दीर्घं सचन्ते वरुणस्य धाम, त्रिशतं योजनानि and क्रतुं are unintelligible. धामन् does mean a gift or wealth. दीर्घ sometimes does qualify words meaning wealth. Do योजन and क्रतु mean wealth? The Dawns receive the long-lasting wealth of V. and therefore give (यन्ति) immense wealth in a trice (सद्यः). But what about त्रिशतं and परि?

(102) पपृचानासः = पपृचानाः = those that give wealth i. e. perhaps the gods. होतारं वृणते = choose him as a giver of wealth. दिविष्टिषु = in i. e. for giving abundant wealth. The gods employ (ऋजते) Agni as they had once employed Bhaga in their missions of giving abundant wealth. (This must be a fact) since (यत्) Agni gives (वेति) wealth so liberally to man. देवान् = मर्ते = शंसं = wealth. क्त्वा = मज्जना = (along) with wealth or because of the abundance of wealth that he has. पुरु धनम्। तेन युक्तं स्तुतं धनं यस्य सः = he who possesses immense wealth. विश्वं धनं दधाति असौ विश्वधाः. धायसे = that man may give it in largesses. Can this be the sense?

(149) Explained in 3 different ways; (154) in 2. 159, 160, 165, 167, 169, 175 and 306.

(286) दमूनसं? दमूनाः = dominus = a master of (all the wealth in) the houses of? The wealth (रयि) given should be the sum-total of the wealth of all the houses. The word may have a different sense altogether. सु धनम् । तेन युक्तम् अर्थं यस्मिन् तं = abundant. The 2nd half is too tough. (288) उशिक् देवानामसि सुकतुर्विपाम्. (297) मरुतामिव स्वनः and the 2nd half.

Omissions.

क्रत्वा = with wealth

(351) त्वं सूर्ये न आ भज तव क्रत्वा तवोतिभिः । अथा नो वस्यस-स्कृधि (९^५) = हे सोम तव क्रत्वा तव ऊतिभिः नः अस्मान् सूर्ये आ भज । अथा अनेन प्रकारेण नः अस्मान् वस्यसः धनिनः कृधि कुरु. नः सूर्ये आ भज = make us sharers in the Sun i.e. Sun-bright wealth by (bestowing on us) thy wealth (क्रत्वा = ऊतिभिः = धनैः). क्रत्वा = कर्मणा । ऊतिभिः = रक्षाभिः (सायण). वसीयान् वसीयांसौ वसीयांसः । वसीयांसं वसीयांसौ वसीयसः. वस्यसः seems to be a contraction of वसीयसः.

(352) तव क्रत्वा तवोतिभिर्ज्योक् पश्येम सूर्यम् । अथा नो वस्यस-स्कृधि (९^५) = We hope to behold (पश्येम) long enough (ज्योक्) the Sun i. e. Sun-bright prosperity (सूर्य) by (receiving) thy gifts (क्रत्वा = ऊतिभिः). क्रत्वा = प्रदानेन (सायणः). These 2 Rks. are not given in Max Muller's Index.

Grassmann

The following has been translated for me from the German. The numbers within brackets correspond to the Rks, referred to in the dictionary.

क्रतु—(1) dexterity to set anything in work or carry it through; from the root कृ ;

(2) Skill, power ;

(3) Energy as inspiring power; particularly understanding, will, holy-mindedness and the fact of being inspired; especially readiness to accomplish the prayer and ritual work,

Also applied to an individual. The word appears in the following senses :—

- (i) A powerful one. (ii) On the other hand कृतु has not an adjectival sense, like the Greek word Kratos.

Consequently these are the meanings :—

- (i) Power or dexterity to accomplish or set about anything. कृतुः 9; कृतुं 154, 155; कृत्वा 66, 104, 164; कृत्वे same as कृत्वे 76.

- (ii) Power irrespective of any distinction between physical and spiritual power. In this sense it is often associated. कृतुः 1, 7, 16, 143; कृतवः 15; कृतुं 17, 18, 21, 24, 28, 29, 33, 38, 42, 44, 47, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 129, 148, 149, 150, 156; कृतुना 48, 49, 51, 94, 95, 96, 153; कृत्वा 54, 65, 67, 69, 70, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 139, 140, 160, 161, 162, 163, 165, 251, 352; कृतुभिः 71, 124, 125, 142, 169; कृत्वे 126; कृतौ 84; कृत्वः (same as कृतोः) 83; कृतूनां 175.

- (iii) with the word भद्र in the sense of bringing welfare. कृतुः 5; कृतवः 12; कृतुं 23, 43; कृतोः 82.

- (iv) associated with दक्ष. कृतुं 40, 41; कृतुना 52; कृत्वा 56, 60, 67 a; कृत्वे 79, 80, 81, 127, 171, 173, 177.

- (v) bodily power. कृतवः 11; कृतुं 147.

- (vi) spiritual power. The word spirit is used without any distinction between individual spiritual powers. कृतुः 10; कृतून् 157; कृत्वा 55, 58.

- (vii) associated with जुष; the spiritual power especially spiritual influence whereby one pleases others or is appreciated by others. कृतुं 22, 31, 144, 152, 153.

- (viii) understanding, foresight. कृतवः 13; कृतुं 32, 34, 146; कृतुना 97, 98; कृत्वा 53, 57, 136, 137, 138; कृतुभिः 72.

- (ix) power of the will, especially used with सच् in the sense of to follow the will of some one. क्तुं 25, 45, 46, 130, 131, 135; क्तुना 93; क्त्वा 61, 99, 159, 160; क्तुभिः 74, 123; क्त्वे 78.
- (x) in the instrumental, that is, क्त्वा in the sense of willing, ready; क्त्वा 62, 63, 68, 109.
- (xi) holy intention such as the one which is required for prayer and ritual. क्तुं 151.
- (xii) associated with the word पू in the sense of to purify one's mind or purpose. क्तुं 26, 35, 36.
- (xiii) the inspiration which makes one able to find words for the song. क्त्वा 64; क्तुभिः 170.
- (xiv) Then in a more distinct sense the drink which brings this power, such as Sōma. क्तुः 6; क्त्वः same as क्तोः 174.
- (xv) A powerful one, or here as used of gods and men. But in two places (14, 27) the word is applied to a horse Cf. also अभिक्तु and also adjectives अवीर, आपृच्छय, जैत्र, शुम्भिन, वृहत्, साधु, सानसि etc. क्तुः 2, 3, 4, 8, 132; क्तवः 14; क्तुं 27, 30, 134, 145; क्तुभिः 73, 75.

I do not know if the composers of the Rks had these subtle senses in their mind. I may find leisure to enter into a detailed discussion hereafter, I am impatient at present to reach the end. I will take, however, a few instances.

(I) In 9 Indra is requested to eat the sacred bread at the morning Sōma-extraction. The return for this offer is wealth; for has he not immense wealth? That is how I interpret the Rk. Sayana gives the same sense except that he renders क्तुः by the meaningless कर्म. What has power to accomplish a work to do here? (154) I have interpreted this Rk in two different ways. क्तु may mean power here; but what is there in the Rk itself to compel us to say that it is the power of undertaking or accomplishing a work?

(II) Power in general.

(1) Indra is a glorious (उक्थ्यः) donor (क्रतुः) of numerous gifts ; so is Varuna. About सहस्र and दावन् there can be no difference of opinion. The compound means 'of numerous gifts.' क्रतुः is predicate and इन्द्रः subject. How is power relevant here ? क्रतुः must mean either a donor or (as I have latterly come to think) a treasure crowded with wealth (उक्थ्यः). One must have an inexhaustible exchequer to make numerous gifts.

(V) Bodily power.

(11) The whole idea here is that of wealth being crammed into every part of Indra's body. Riches (क्रतवः) lie concealed in the several parts of thy body as treasure-troves lie concealed in underground pits. The poet does not speak here of Indra's physical strength.

(143) For me शुम्भ and राघस् are sufficient to determine the sense of क्रतु (=wealth). वृषन् misled me for some time; but now I am convinced that it means a showerer, a donor. वृण्य= a donation, a gift. The difficulty in Rgvedic interpretation is about words. What were the senses in the minds of the composers ?

(VIII) Understanding, foresight.

(32) सौमगा = riches. चेतस् has misled all as they have not been able to forget its modern meaning. चेतस् is not the mind, (though I laboured under that impression for years), but wealth from चित् = to give. सु धनम् । तेन युक्तं चेतः धनं यस्मिन् तं क्रतुं धनम्. सुचेतसं क्रतुं = abundant wealth. We must forget modern Sanskrit and think in Rgvedic terms. Otherwise our labours must end in nothing. क्रतु nowhere means प्रज्ञा.

(XV) क्रतु alppied to horses

(14) क्रतवः = क्रतुमन्तः अश्वाः = wealth-laden horses. Here क्रतु does not directly mean a horse. Horses are to be understood on account of the context.

(27) अश्वं sometimes stands for wealth, being an important article of human property. अश्वं and क्रतुं both mean wealth.

जस्

जस् मोक्षणे (घा० ४।१०५) । रक्षणे (१०।१३३) । हिंसायां (१०।१३५).
Savāna bases all his interpretations of जस् on these meanings. I attach to it only 2 senses viz. to destroy and to be hungry, to devour as a consequence of hunger. To devour may be the meaning of जस् even in जस्यतं and जजस्तं. जस्यत = be devoured by death, die. जजस्तं = devour, destroy. जसमान pres. part. जस्वत् an adjective. जस् + उः = a hungry, devouring mouth. जसु + रिः = hungry, devouring.

यस् may be another form of जस्. तपुर्वयस्तु (७^{१०४}) = may the hot, burning weapon destroy. ययस्तु is the only form of यस् in RV.

जस्यत

(1) सर्वे साकं वि जस्यत (१^{१३१}) = be destroyed all together, die. This is said to all venomous reptiles. जस्यत = मुञ्च-तास्मान् (सायण).

(2) जजस्तमर्यो वनुपामरातीः (४^{५१}). वनुपां = हविषां धनस्य वा दातृणाम् अर्यः = अरातीः. Destroy the enemies of sacrificers or donors. जजस्तं = युध्यतं । क्षपयतमित्यर्थः (सा०).

जसमानं

(3) याभिरन्तकं जसमानमारणे० द्विजिन्वथुः (१^{१३२}) = With which (means of help) you helped Antaka who was dying of hunger in a forest. जसमानं = hungry, tormented by or dying of hunger. हिंस्यमानं (सा०). आ + अरणे = अरणे आ = अरण्ये.

(4) वृकाय चिजसमानाय शक्तम् (७^{६६}) = you gave (शक्तं) (a hundred rams as food) even (चित्) to a hungry wolf. Elsewhere (1^{११७}) it is a she-wolf. जसमानाय = कर्मभिः उपक्षीयमाणाय क्रयये (सा०).

जस्वते

(5) मा जस्वते वृषभ नो ररीथाः (६११) = O donor (Indra) do not deliver (ररीथाः) us unto the devourer. जस् + वान् = जस्वान् of which जस्वते is dative singular. जस्वते = उपक्षपयित्रे (सा०).

जसुरिं

(6) नीचायमानं जसुरिं न इयेनं (४१८) = (Men cry out on Indra as they would do) on a hungry vulture (इयेनं) swooping (अयमानं) down (नीचा). जसुरिं = क्षुधितं (सा०).

(7) वि या जानाति जसुरिं वि तृष्यन्तं वि कामिनम् । देवत्रा कृणुते मनः (५६३) = या जसुरिं विजानाति । तृष्यन्तं विजानाति । कामिनं विजानाति । या देवत्रा मनः कृणुते.

जसुरिं = the hungry (man). विजानाति = takes cognizance of, helps. तृष्यन्तं = the thirsty (man). कामिनं = one having desires. देवत्रा कृणुते मनः = who offers prayers or praise (मनः) to the gods. जसुरिं = व्यथितम् । जसिः ताडनकर्मा । उपक्षपणकर्मा वा (सा०).

जसुरये

(8) शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तयं पिप्यथुर्गाम् (१११६) = And (चित्) you filled with milk (पिप्यथुः) (the udders of) a barren cow (स्तयं) for (saving the life of) a hungry babe (शयवे) by means of your miracle-working powers (शचीभिः), O Nāsatyas. चित् = च; or perhaps used to show that the Āświns were not above noticing such a slight thing as a babe. जसुरये = श्रान्ताय (सा०).

(9) ता नृभ्य आ सौश्रवसा सुवीराग्ने सुनो सहसः पुष्यसे धाः । कृणोषि यच्छवसा भूरि पश्वो वयो वृकायारये जसुरये (६६३) = यत् यस्मात् जसुरये अरये वृकाय त्वं शवसा भूरि वयः पश्वः कृणोषि तस्मात् हे सहसः सुनो सुवीर अग्ने नृभ्यः ता तानि सौश्रवसा सौश्रवसानि पुष्यसे त्वम् आ धाः.

अरये = to (the wolf who is) the enemy of man. भूरि वयः पश्वः = abundant food viz animals. कृणोषि = givest. शवसा = by (the exercise of) thy great power. सुश्रवांसि एव सौश्रवसानि = abundant riches. पुष्यसे = for prospering (men). सुवीर = O wealthy (Agni). आधाः = givest. What wonder is there that

thou givest riches unto men, when we know that thou gavest a hungry wolf a number of cattle. Here what originally belongs to the Aświns is ascribed to Agni (vide 4). जसुरये = उपक्षपयित्रे (सा०). Was it a real wolf or a human being like a wolf? Such a man devours i. e. misappropriates the property of others; he is an enemy of men; yet Agni gives him abundant wealth (शवसा धनेन युक्तं वयः धनं). सुवीर may be an epithet of Agni or the word may qualify सौश्रवसा. सुवीरा सुवीराणि सौश्रवसानि. सु धनम् । तेन युक्तं वीरं धनं येषु तानि सौश्रवसानि । सु धनं तेन युक्तानि श्रवांसि धनानि सुश्रवांसि.

जसुः

(10) नि बाधते अमतिर्नग्नता जसुः (१०^{३३}). अमतिः = absence (अ) of wealth (मतिः) = poverty. नग्नता = nakedness. जसुः = hunger. निबाधते = troubles exceedingly. जसुः = अशनाभावात् आगतः उपक्षयः (सा०).

(11) यदा बलस्य पीयतो जसुं भेदृहस्पतिरग्नितपोभिरकैः (१०^{६६}) = When B. smashed (भेत्) the jaws (जसुं) of the destructive (पीयतः) Vala with thunderbolts (अकैः) heated in fire. जसुं = the devouring mouth (of Vala). जसुं = आयुधं (सा०).

जाः

The word means offspring in 1 and 7 and a daughter or daughters in the rest. It has the same sense in दिवोजाः. It means offspring in अद्रिजा, अञ्जा, ऋतजा, गोजा, द्विजा, नभोजा, and सहोजा. Has it the same sense in प्रजा, सनजा, पुराजा, पूर्वजा, प्रथमजा, गिरिजा, देवजा, नवजा, प्रवातेजा, अप्सुजा, ऋतेजा. भरेषुजा, मनुष्यजा, वनेजा, सनोजा, सहजा, स्वजा, स्वयंजा, and अग्रजा? Who is जास्पति and what is जास्पत्य? The first seems to mean Bhaga and the second prosperity. The two words occur in 4 Rks only.

जाः = offspring

(1) अग्ने शिवेभिर्नः पायुभिः पाहि शग्मैः । परि पाहि नो जाः (१^{१५३})

= हे अग्ने नः अस्मान् जाः अस्माकं प्रजाश्च शिवेभिः शिवैः पायुभिः शग्मैः धनैः परि सर्वशः पाहि. पा (= to give) + युः = a donor or a donation, a gift. शक् (= to give) + मे = a gift. पाहि = endow. शिवेभिः = with means of welfare, with wealth. पायुभिः spoils the metre; it should come after परि.

जाः = daughters

(2) दिवेदिवे सदशीरन्यमर्थं कृष्णां असेधत् सन्नो जाः (६३९) = इन्द्रः दिवेदिवे प्रत्यहं कृष्णाः सदशीः जाः दिवः दुहितुः रात्रीः सन्नः शुलोकात् अन्यम् अर्थं स्थानम् अप असेधत् निष्कासयामास.

सदशीः = (all) alike in complexion. जाः = daughters of Dyaus. कृष्णाः = black. अप + असेधत् = drove away. अर्थं = to a world. Does सन्नः refer to Dyaus? सन्ना (सद् + मन्) = one that sits (on high). Night is the daughter of Dyaus (सन्नः). दिवेदिवे सदशीः may mean, the same daily; or दिवेदिवे धनदानाय सदशीः धनवतीः उपसः आनीय = having placed or brought into heaven the rich Dawns for giving wealth to man. दृश् = bright gold. सदशीः = possessed of bright gold.

(3) For १११ vide P. 129 No. 97.

दिवो जाः = दिवो यन्हीः = daughters of heaven viz. waters. परि = through the strainer. I rendered परि by around there.

(4) हरिः पर्यद्रवजाः सूर्यस्य द्रोणं ननक्षे (९१३) = Soma runs through the strainer (परि) towards the daughters of the Sun viz. waters and occupies (ननक्षे) the pitcher (द्रोणं) that contains water.

जां

(5) राजा सिन्धुनामवसिष्ठ वासः क्रतस्य नावमवद्वज्रिष्ठाम् । अप्सु द्रप्सो वावृधे इयेनजूतो दुह ई पिता दुह ई पितुर्जाम् (९६३) = The king of rivers wears (अवसिष्ठ) a garment (वासः). He gets into the straightest-going (रजिष्ठं) boat of Rta. Fetched by the hawk (इयेनजूतः) he grows larger in water. The father viz. Dyaus milks those waters; the father's daughter viz. the Dawn also milks them. जां cannot be construed. Most probably it is

जाः. Sayana says :—पितुः जां पितृलोकात् जां जातम् एतं सोमम् । पिता यजमानः. ई may mean एतं सोमं. For पितुर्जां vide 6. पिता द्यौः ईम् एतं सोमं दोग्धि । ईम् अयं च सोमः पितुः जाम् उपसं दोग्धि. Dyaus extracts Sōma-juice. Sōma milks the Dawn, the cow. This may be the sense. ऋतु धनम् । तेन अत्यन्तं युक्तां रजिष्ठां = filled to the utmost with wealth. ऋतस्य उदकस्य नावं = into the boat of water. Sōma floats in water. This seems to be the real sense. All the talk is about water.

(6) कृष्णां यदेनीमभि वर्षसा भूत् जनयन् योषां बृहतः पितुर्जाम् । ऊर्ध्वं भानुं सूर्यस्य स्तभायन् दिवो वसुभिररतिर्विभाति (१०३) = When (यत्) Agni overcomes (अभि + भूत्) the black cow (कृष्णाम् एनीं) with his light (वर्षसा), after creating (जनयन्) the wife, the daughter (जां) of the great father (Dyaus), then he the lord of Dyaus, shines with riches, after propping up the lofty rays of the Sun. Agni creates the Dawn, drives away black night and illumines the Sun. He rules over Dyaus. The Dawn is Varuṇa's wife (योषां). Agni is called उपर्भुत्. He is himself the son of Dyaus. जनयन् = awakening. Is it दिवो वसुभिः or दिवः अरतिः? Agni shines with the wealth of Dyaus, seems better. Agni is the master (अरतिः) of all.

जासु = to our offspring

(7) अनमीवो रुद्र जासु नो भव (७५). अनमीवः = causing no injury. Do not harm our children.

जास्पतिं

(8) देवान् वा यच्चकुमा कश्चिदागः सखायं वा सतमिज्जास्पतिं वा । इयं धीर्भूया अवयानमेषां द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् (११६) = What-ever (यत्) offence (आगः) we have committed towards the gods, our friend or the husband of the daughters of the Sun or Dyaus, may this prayer (धीः) be an atonement (अवयानं) to them. Save us, O heaven and earth, from danger (अभ्वात्). Who is जास्पति? Vide 9-11. या = to beg; to pray. अव + या = to pray away, to beg away, to atone for. अवयानं = atonement. सतम् इत् = सद्म् इत् = always?

जास्पतिः

(9) अनु तन्नो जास्पतिर्मसीष्ट रत्नं देवस्य सवितुरियानः । भगमुग्रोऽवसे जोहवीति भगमनुग्रो अथ याति रत्नम् (७^{३६}) = May the husband of the daughters, begged (इयानः) by us, grant (अनु + मंसीष्ट) us that wealth of Savitr! The rich (उग्रः) man invokes (जोहवीति) Bhaga for gifts of wealth (अवसे) (as) the man who is not rich (अनुग्रः) begs (याति) wealth of Bhaga. Most probably Bhaga is जास्पति. He perhaps married a daughter of Savitr. उङ् (= to give) + रः = a giver, a rich man अनुग्रः = poor.

जास्पत्यं

(10) अग्ने शर्धं महते सौभगाय तव शुभ्रान्युत्तमानि सन्तु । सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व शत्रूयतामभि तिष्ठा महंसी (५^{३६}) = Destroy (शर्धं) our foes, O Agni, to give us great wealth. Let us have thy best riches. Bring (सम् + आ + कृणुष्व) the riches of Bhaga (जास्पत्यं) that contain riches (सुयमं). Conquer (अभि + तिष्ठ) the riches of our foes. जास्पत्यं = wealth that belongs to Bhaga, the husband of the daughter of Savitr. सु धनम् । तेन युक्तः यमः धनं यस्मिन्.

(11) समर्यमा सं भगो नो निनीयात् सं जास्पत्यं सुयममस्तु देवाः (१०^{६३}) = May Aryaman, may Bhaga, lead us unto riches! May we have, O gods, riches containing riches. सं = riches. सं धनं प्रति अर्यमा अस्मान् निनीयात् नयतु.

जावतः

(12) पिबन्ति मित्रो अर्यमा तना पूतस्य वरुणः । त्रिषधस्थस्य जावतः (८^{१४}) = मित्रः अर्यमा वरुणः तना पूतस्य त्रिषधस्थस्य जावतः सोमस्य पिबन्ति.

तना पूतस्य ? = स्वयं पूतस्य = self-purified ? त्रिषधस्थ = (Sōma) residing in the 3 heavens. जाः = waters. जावान् = (Sōma) mixed in water. Waters are the daughters of Dyaus and wives of Sōma.

(आ) भर

(1) एसाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं नृमादनम् । पतयन्मन्दयत्सखम् (१४) = यज्ञश्रियं नृमादनं पतयन्मन्दयत्सखम् ईम् आशुम् आशवे आ भर.

Sōma and Indra are both fast-goers like a horse (आशुं and आशवे). ई = एतं सोमम्. यज्ञः धनम् । तेन युक्ता श्रीः धनं यस्य = who has abundant wealth. नृ धनम् । तेन युक्तं मादनं धनं यस्य. पतयतां मन्दयतां सखायं ? पतयति मन्दयति इन्द्रः । तस्य सखायं ? पतयति = (Indra) is a master, a ruler. मन्दयति = (Indra) gives. Sōma is the companion of Indra who rules over wealth and gives it to his devotees.

(2) एन्द्र सानसि रयि सजित्वानं सदासहम् । वर्षिष्ठमृतये भर (१६) = हे इन्द्र ऊतये सानसि सजित्वानं सदासहं वर्षिष्ठं रयिम् आ भर.

सा (= to give) + नसिः. सा = नसिः = a gift. The root सा becomes a noun. Cp. धर्णसिः; धृ (= to give) + नसिः. Both धृ and नसि mean a gift. सानसि and धर्णसि are compounds and mean having wealth added to wealth. स = जित् = wealth. सजित् + वन् = सजित्वन् (like मधवन्) = full of abundant wealth. सद् धनम् । सदा धनेन युक्तं सहं धनं यस्मिन्. वृष् (= a shower; wealth that is showered), वर्षीयस्, वर्षिष्ठ. All these 4 adjectives mean abundant. Piling synonymous adjectives and nouns is a prominent characteristic of Rgvedic style. Why is such abundance solicited ? ऊतये = for prosperity, that one may enjoy lasting prosperity. अवसे, ऊतये, सनये etc. denote the goal of abundant gifts. एन्द्र = आ + इन्द्र. आभर = give. सदा does not mean सर्वदा. सह = to conquer ; सहं = that which is acquired by conquest. Putting two or more words that have the same sense into a compound is another characteristic.

(3) स नः स्तवान् आ भर गायत्रेण नवीयसा । रयि वीरवतीमिषम् (१६३) = नवीयसा गायत्रेण स्तवानः स्तूयमानः स त्वं नः अस्मभ्यं रयि वीरवतीम् इषम् आ भर.

नव, or नु, नवीयस्, नविष्ठ. गायत्रं = a song. नवीयस् = full of praise. स्तवान् is passive here. रयि, वीर and इष् mean wealth. इष् is feminine. All 3 together mean abundant wealth.

(4) शचीव इन्द्र पुरुकृत् शुमत्तम तवेदिदमभितश्चेकिते वसु । अतः संगृभ्याभिभूत आ भर मा त्वायतो जरितुः काममूनयीः (१६३). शचीवः = इन्द्र = पुरुकृत् = शुमत्तम. शची = a gift ; शचीवः = O maker of gifts. इन्द्र (= to give) + र = O giver ; cp. शक्र. पुरु धनम् । तेन

युक्तं कृत् धनं यस्य. सु धनम् । शुमन्तः धनवन्तः । तेषु श्रेष्ठ. All thi^s (इदं) wealth lying about (अभितः) has been given (चेकिते) by thee (to all and sundry) and is therefore thine alone. अभिभूते = अभि धनम् । तेन युक्ता भूतिः यस्य स त्वं = O surpassingly rich Indra. Give us wealth by taking (संगृभ्य) out of what (अतः) belongs to thee. Do not disappoint (ऊनयीः) or leave unfulfilled the desire of the praiser (जरितुः) who is solely thine (त्वावतः).

(5) अस्मै भीमाय नमसा समध्वर उषो न शुभ्र आ भरा पनीयसे । यस्य धाम ध्रुवसे नामेन्द्रिय ज्योतिरकारि हरितो नायसे (१५३) = हे शुभ्रे उषः भीमाय पनीयसे अस्मै इन्द्राय न सद्यः एव अध्वरे नमसा सम् आ भर । यस्य धाम नाम इन्द्रियं उषोतिः ध्रुवसे अकारि क्रियते.

शुम् (= wealth) + रा = possessed of wealth; शुभ्रे = O wealthy (Dawn). भीम = terrible. पनीयसे? न = immediately. नमसा सं = wealth with wealth. अध्वरे? नमसा समध्वरे is difficult. धाम = नाम = इन्द्रियं = ज्योतिः = wealth. Indra's wealth is given (अकारि) to make men prosperous (ध्रुवसे). हरितो नायसे? For ज्योतिः vide P 218 ll 7-10.

(6) अकारि त इन्द्र गोतमेभिर्ब्रह्माण्योक्ता नमसा हरिभ्याम् । सुपेशसं वाजमा भरा नः प्रातर्मधु धियावसुर्जगम्यात् (१५३) = हे इन्द्र ते तुभ्यं गोतमेभिः गोतमैः नमसा सह ब्रह्म अकारि । तव हरिभ्याम् आ च ब्रह्माणि नमसा सह उक्ता उक्तानि । सु धनम् । तेन युक्तं पेशः धनं यस्मिन् तादृशं वाजं नः अस्मभ्यम् आ भर । धिया युक्तं वसु यस्य स इन्द्रः मधु प्रातः जगम्यात् आगच्छतु.

गो = a cow. गोतमः = a sage possessed of a large number of cows. Indra's horses too must be praised and given offerings that they may hurry down. सु = पेशस् = वाज = wealth. मधु? = quickly; or मधुणा = धनेन? ओक्ता = आ + उक्ता. आ = च. 6 words for wealth.

(7) आ नो अग्ने रयि भर सत्रासाहं वरेण्यम् । विश्वासु पृत्सु दुष्टरम् (१५३). सद् (= to give) + रं = सत्रं = धनम्. सत्रा सत्रेण धनेन युक्तं सहं धनं यस्मिन्. वरं धनम् । तेन युक्तं वरेण्यम्. दुष्टरं = not destroyable. विश्वासु पृत्सु = in all battles.

(8) For 1st vide No. 199 P.165. This Rk is full of words

for wealth such as यूथा गवां, ऋतु, क्रतुः, पुरु शता, वसु and रायः and verbs like आ शिशीहि and आ भर and a verbal noun ददिः.

(9) एते त इन्द्र जन्तवो विश्वं पुष्यन्ति वार्यम् । अन्तर्हि ख्यो जनानामर्यो वेदो अदाशुषां तेषां नो वेद आ भर (१६१) = हे इन्द्र एते जन्तवः ते तुभ्यं विश्वं वार्यं पुष्यन्ति । अर्यः अरेः अरीणाम् अदाशुषां जनानाम् अन्तर वेदः धनं त्वं हि ख्यः पश्य । तेषां वेदः नः अस्मभ्यम् आ भर.

These gods (जन्तवः) increase thy wealth. Again behold the wealth of the 5 Āryan tribes lying hidden. Give it to us as they are enemies and make no offerings to thee and do not give us their wealth. विश्व, वार्य and वेदस् = wealth. अर्यः = अदाशुषाम्. Who are the जन्तवः? Is it the gods or the 5 Āryan tribes? If the latter, then the Rk. would mean:—These 5 Āryan tribes enjoy thy wealth. Thou seest it hidden among them. Just strip them bare and give it to us.

(10) उपस्तच्चित्रमा भरास्मभ्यं वाजिनीवसो । येन तोकं च तनयं च धामहे (१६२) = हे वाजिनीवसो उपः अस्मभ्यं तत् चित्रम् आभर । येन तेन चित्रेण वयं तोकं च तनयं च धामहे धारयिष्यामः.

वाजिनी धनम् । तेन युक्तं वसु यस्याः सा. चित् (= to give) + रं = what is given, wealth. तत् also means wealth as in प्रतद्वस् (प्र + तत् + वस्) and कृतद्वस् (कृ + तत् + वस्). येन तोकं etc. = तोकाय = तनयाय (= सनये) = that we may grow rich. तोक and तनय do not mean children here.

(11) स नो नेदिष्टं ददृशान आ भराग्ने देवेभिः सचनाः सुचेतुना महो रायः सुचेतुना । महि शविष्ट नस्कृधि संचक्षे भुजे अस्यै । महि स्तोतृभ्यो मघवन् सुवीर्यं मथीरुग्रो न शवसा (१६३) = हे अग्ने ददृशानः दृश्यमानः देवेभिः देवैः चनः धनं तेन युक्तः सचनाः त्वं नः अस्मभ्यं नेदिष्टं सुचेतुनानि महः रायः महान्ति धनानि आ भर । हे शविष्ट धनवत्तम नः अस्मान् चक्षे अस्यै भुजेः महि सं कृधि देहि । हे मघवन् धनवन् अग्ने स्तोतृभ्यः उग्रः धनवान् त्वं महि सु वीर्यं न सद्यः शवसा तव धनेन मथीः मथनेन संपादय.

देवेभिः सचनाः = provided with ample riches (चनः) by the gods or wealthy on account of thy riches. चित् (= to give) + उन् = a gift, wealth. महः = रायः. शवस् = धनम्. शविष्ट = wealthiest. कृधि = give. महि = सं = wealth. चक्षे = भुजे = that we may have so

much (अस्मै) wealth. मथीः = give while being churned or produced. उग्रः = a donor. शवसा = by i. e. out of thy wealth. नेद् = देव = चनः = सु = चेतुन = महः रायः = महि = शवस् = चक्षस् = भुज् = मघ = वीर्य = wealth. Perhaps सं too. उज् (= to give) + रः = a giver.

(12) श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने द्युमन्तमा भर । वसो पुरुस्पृहं रयिम् (२१६).
= हे वसो यविष्ठ भारत अग्ने श्रेष्ठं द्युमन्तं पुरुस्पृहं रयिम् आ भर.

वसो = वसुमन्. यु (= to give) + इष्ठ = यविष्ठ = O best giver. यविष्ठ usually translated by youngest (of all the gods). भरतानाम् अयं भारतः. श्र = (wealth) + इष्ठं = श्रेष्ठं = filled to the full with wealth. द्यु = wealth. पुरुषा धनेन युक्तं स्पृह धनं यस्मिन् तं. श्र = द्यु = वसु = पुरु = स्पृह = रयि = wealth.

(13) कृधि प्र केतमुप मास्वा भर दद्धि भागं तन्वो येन मामहः (२१७).
प्र = केत = तनूः = wealth. तन्वः भागं = a share of thy wealth. कृधि = उपमास्व = आभर = दद्धि = give. येन (तन्वः भागेन त्वं) मामहः = with which portion of thy wealth thou endowest (thy devotees). मह = to give, endow with. I have not quoted the 1st half as it is unintelligible.

(14) अस्माकेभिः सत्वभिः शूर शूरैर्वीर्या कृधि यानि ते कर्त्त्वानि । ज्योगभूवन्ननुधूपितासो हत्वी तेषामा भरा नो वसुनि (२१८) = हे शूर अस्माकेभिः अस्मदीयैः सत्वभिः शूरैः यानि वीर्याणि ते त्वया कर्त्त्वानि कर्तव्यानि तानि वीर्या वीर्याणि कृधि । अनुधूपितासः ज्योक् अभूवन् । तेषां वसुनि नः अस्मभ्यम् आ भर.

सत् (= strength, wealth) + वन् = सत्वन्. सत्वभिः = शूरैः. शू (= to give to fight) + रः = a warrior; a donor. वीर्या = heroic deeds; riches. कृधि = do; give. कर्त्त्वानि = to be done; to be given. ज्योक् अभूवन् = have long lived (in prosperity). हत्वी = हत्वा. अनुधूपितासः = shaken incessantly or stripped? These enemies have been shaken i. e. stripped of their wealth from time to time. I do not understand ज्योगभूवन्ननुधूपितासः.

(15) अस्तीदमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् । एतां विश्पत्नीमा भरान्नि मन्थाम पूर्वथा (३३१). अधिमन्थन, प्रजनन and विश्पत्नी are hard words. These seem to be the implements for producing Agni. Or अधिमन्थनं = the act of friction? प्रजननं = the actual pro-

duction ? विश्पत्नी ? विशां धनानां पत्नीं दात्रीं घृताहुति ? Sāyana understands दण्ड, रज्जु etc. by अधिमन्थन, grass by प्रजनन and अरणी by विश्पत्नी; the अरणी is called विश्पत्नी because it secures heaven to people who kindle the holy fire. अग्निं मन्थाम पूर्वथा = we will produce Agni as did our predecessors. The Rk. is difficult.

(16) आ नो भर भगमिन्द्र शुमन्तं नि ते देणस्य धीमहि प्ररेके । ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे तमा पृण वसुपते वसूनाम् (३३^{३/४}). भग = शु = देण = वसु = wealth. शुमन्तं भगं = abundant wealth. ते तव देणस्य दीयमानस्य धनस्य प्ररेके (?) विभागे निधीमहि । अथवा । प्ररेके तव देणस्य देणं धनं निधीमहि = We hope to lay by our portion of thy wealth in the general distribution of it. This may be the sense. Our (अस्मे) desire (कामः) grows wide (पप्रथे) like the sea (ऊर्वः ?). O lord of wealth (वसूनां वसुपते) fully satisfy (आपृण) it.

(17) आ तू भर माकिरेतत्परिष्ठाद्विष्ठा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम् । इन्द्र यत्ते माहिनं दत्तमस्यस्मभ्यं तद्धर्यश्व प्र यन्धि (३३^५) = Do (तू) give. None (माकिः) dare stand around it (परि स्थात्) or come in the way of it. Indra, we know thee as the master of riches. Give (प्र यन्धि) us thy richest (माहिनं) gift (दत्तं). हरी हिरण्यवर्णो अश्वो यस्य; the epithet suggests possession of gold. माहिनं = wealth. माहिनं = of wealth. वसु = माहिन = wealth.

(18) आ नस्तुजं रयिं भरांशं न (३४^५). तुजं = रयिं. अंशं न = like a portion of paternal wealth. The rest of the Rk. except संपारणं वसु (= wealth that would take us across adversity) is difficult.

(19) किं ते कृण्वन्ति कीकटेषु गावो ये नाशिरं दुहे न तपन्ति घर्मम् । आ नो भर प्रमगन्दस्य वेदो नैचाशाखं मघवन् रन्धया नः (३५^{३/४}). गावः is masculine here on account of ते and ये. Does it mean men who behave like bulls that never propitiate the gods by offering them a mixture of Sōma-juice and curds nor boil milk (घर्मं) as a warm drink for them ? गाव. आशिरं दुहे दुहन्ति = cows yield milk that can be turned into curds. तपन्ति घर्मं = they yield milk which can be boiled. But how can bulls do this ? Bull-like men living in कीकट are good for nothing, since they do not honour the gods.

So Indra is requested to give the devotees their wealth of cows. प्रमगन्द was perhaps the king of that country and the son of नीचा-शाख. Subdue him and make him submit to us, says the composer. Yaska as usual gives fantastic derivations of प्रमगन्द and नीचाशाख.

(20) इन्द्रो विश्वैर्वीर्यैः पत्यमान उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा । पुरं-दरो वृत्रहा धृष्णुपेणः संगृभ्या न आ मरा भूरि पश्वः (३३^३/_४) = पुरंदरः वृत्रहा धृष्णुपेणः पत्यमानः इन्द्रः उभे रोदसी विश्वैः वीर्यैः महित्वा आपप्रौ । हे इन्द्र संगृभ्य नः अस्मभ्यं भूरि पश्वः आ भर.

पुरंदरः = a smasher of strongholds and a releaser of cattle kept therein. वृत्रहा = a killer of enemies and a master of their wealth. धृष्णुपेणः ? धृ (= to give) + स्तुः = धृष्णुः = a giver. धृष्णुः मरुद्रूपा सेना यस्य = whose army (viz. the Maruts) is liberal of gifts. पत्यमानः = पतिः भवन् = becoming a master (of riches). With this wealth (विश्वैः = वीर्यैः = महित्वा) Indra filled both heaven and earth. He is requested to take (संगृभ्य) a lot (भूरि = पश्वः = घनं) out of this abundance and offer it to the devotee. महित्वा = महित्वेन. विश्व = वीर्य = महित्व = भूरि = पशु = wealth.

(21) मा नो मर्धिरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भुरि यत्ते । नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन्त उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः (४३^३/_४) = दाशुषे दातवे ते तव यत् भूरि प्र अस्ति तत् नः अस्मभ्यम् आभर दद्धि देहि । नः अस्मान् मा मर्धाः । हे इन्द्र स्तुवन्तः वयं नव्ये देष्णे शस्ते ते तव अस्मिन् उक्थे प्र घनं ब्रवाम याचामहे.

मा मर्धाः = do not neglect. आभर = दद्धि. नवं घनम् । तेन युक्ते नव्ये. देष्णं = शस्तं = उक्थं = a gift. प्र ब्रवाम = we solicit wealth when so much is being given away by thee. नव्य, देष्ण, शस्त, उक्थ, प्र = wealth.

(22) भूरिदा भूरि देहि नो मा दध्नं भूर्या भर । भूरि घेदिन्द्र दित्ससि (४३^३/_४). भूरि दाति असौ भूरिदाः. दध्नं opposite of भूरि. घेदिन्द्र = घ + इत् + इन्द्र. घ = इत् = एव. दित्ससि = givest. भूरि occurs 4 times.

(23) जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोण इमं नो यक्षमुप याहि विद्वान् । विश्वा अग्ने अभियुजो विहृत्य शत्र्यतामा भर भोजनानि (५६^३/_४).

जुष्ट = to give. जुष्टं = a gift. जुष्टः = one that makes gifts. दमूनाः = dominus = a master of (the wealth lying in) the houses

(of enemies). अतिथि in अतिथिम्ब seems to mean numberless, अतिथिः = a master of abundant riches. विद्वान् (from विद् = to give) = a giver. दुरोणे ? दुरोण is usually made to mean a house. विश्वाः = pos essed of riches (विश्व). युजः = friends. अभियुजः = foes. शत्रूयतां = शत्रुत्वं कुर्वतां. भोजतानि = riches.

(24) अग्निं तं मन्ये यो वसुरस्तं यं यन्ति धेनवः । अस्तमर्वन्त आशवोऽस्तं नित्यासो वाजिन इयं स्तोतृभ्य आ भर (५३) = यः वसुः वसुमान् तम् एव अग्निं मन्ये । धेनवः अर्वन्तः आशवः नित्यासः नित्याः वाजिनः अग्निम् एव अस्तम् इति कृत्वा यन्ति । हे अग्ने स्तोतृभ्यः इष्टम् आभर.

Agni and wealth are convertible terms. All animals repair to Agni as their natural home; so he is a master of every sort of wealth. इय् = wealth. अर्वन्तः = आशवः = वाजिनः. नित्य ? मन्ये may mean स्तौमि like गृणे in the 2nd Rk of this Sūkta (25); or both मन्ये and गृणे may mean याचामि.

(25) सो अग्निर्यो वसुगृणे सं यमायन्ति धेनवः । समर्वन्तो रघुद्रुवः सं सुजातासः सूरय इयं स्तोतृभ्य आ भर (५३). गृणे = गीर्यते = स्तूयते. यं धेनवः रघुद्रुवः अर्वन्तः सुजातासः सुजाताः सूरयः समायन्ति. रघु लघुद्रवन्ति ते. रघुद्रुवः = galloping fast. सु धनम् । तेन युक्तं जातं धनं येषां ते. सूरयः=देवाः. सम् + आयन्ति = come together as to a final destination.

(26) अग्निर्हि वाजिनं विशे ददाति विश्वचर्षणिः । अग्नी राये स्वाभुवं स प्रीतो याति वार्यमिषं स्तोतृभ्य आ भर (५३) = विश्वचर्षणिः अग्निः विशे वाजिनं ददाति हि । अग्निः राये स्वाभुवं ददाति । प्रीतः सः वार्यं याति.

विश्वाः चर्षणयः यस्य सः = who has all the 5 Āryan tribes i. e. their wealth. Therefore he gives immense wealth (वाजिनं) that men may have riches (विशे). He gives immense wealth (स्वाभुवं) that men may have riches (राये). When propitiated with offerings (प्रीतः) he gives (याति) wealth (वार्यं). वाजिनं = स्वाभुवं ; both qualify रयि or some such word understood. वाजिनं = वाजयुक्तम्. स्वा स्वेन धनेन युक्ता भूः धनं यस्मिन्. विशे = राये. याति = ददाति. वाज, विश्, विश्व, चर्षणि, स्व, भू, वार्य and इय् all mean wealth.

(27) आ ते अग्न इधीमहि शुमन्तं देवाजरम् । यद्वा स्या ते पनीयसी समिहीदयति दधीषं० (५३) = हे देव अग्ने ते तव शुमन्तम् अजरं आ इधीमहि ।

यत् यदा ते तव स्या सा पनीयसी समिध् ज्वाला द्यवि द्युलोके दीदयति प्रकाशते.

रयि understood after शुभन्तं and अजरं. Was इधीमहि really दधीमहि? This would mean that the Rks were committed to writing before they were collected. आ + दधीमहि = we receive. Or does इध् mean to beg? पनीयसी? = blazing, bright? समिध् = a flame, light. देव = O rich one. दीदयति द्यवि = shines in heaven or gives wealth?

(28) आ ते अग्न क्रवा हविः शुक्रस्य शोचिपस्पते । सुश्वन्द्र दस्म विश्पते हव्यवाद तुभ्यं ह्वयत इपं० (५६) = हे शुक्रस्य शोचिपः पते सुश्वन्द्र दस्म विश्पते हव्यवाद अग्ने ते तुभ्यम् क्रवा सह हविः आह्वयते.

शुक्ल (= to blaze) + रं = शुक्रं = blazing, lustrous. शोचिः = a flame, bright wealth, gold. Agni is a master of bright gold. सु धनम् । तेन युक्तं चन्द्रं हिरण्यं यस्य सः. दस्म = O greatest giver. विशां धनानां पते. हव्यं हविः धनं वा वहति असौ. All these epithets refer to Agni's immense wealth which he liberally gives. शुक्र, शोचिप्, सु, चन्द्र, विश and हव्य mean wealth.

(29) प्रो ते अग्नयोऽग्निषु विश्वं पुष्यन्ति वार्यम् । ते हिन्विरे त इन्विरे त इष्यन्त्यानुपगिपं० (५६) = ते अग्नयः अग्निषु विश्वं वार्यं प्र उ खलु पुष्यन्ति । ते हिन्विरे । ते इन्विरे । ते आनुपक् इष्यन्ति.

What are those Agnis? Are they old Agnis that transfer their wealth, before they disappear from earth, to new Agnis? प्रो = प्र + उ. प्र = विश्वं = वार्यम्. हिनु = इनु = to send, to transfer. इप् = wealth. इष्यन्ति = give their wealth. पुष्यन्ति = increase. All 4 verbs probably mean 'they transfer', their object being प्र विश्वं वार्यं.

(30) तव त्ये अग्ने अर्चयो महि ब्राधन्त वाजिनः । ये पत्वभिः शफानां ब्रजा भुरन्त गोनामिपं० (५६) = हे अग्ने ये तव अर्चयः शफानां पत्वभिः गोनां गवां ब्रजा ब्रजानि भुरन्त ददति त्ये ते वाजिनः वाजयुक्ताः धनयुक्ताः सन्तः महि महत् धनं ब्राधन्त ददति.

अर्चयः = flames. These flames being laden with wealth (वाजिनः) bestow (ब्राधन्त) huge wealth (महि); since they (ये) give herds of cows. शफानां पत्वभिः? पत्वन् occurs again in 9^{३६}

and means flying. पतनैः शफाना says Sāyana. I do not know what he means and how he connects this with the rest of the Rk. शफ means a hoof; but it may have some other sense here.

(31) नवा नो अन्न आ भर स्तोतृभ्यः सुक्षितीरिषः । ते स्याम य आनृचुस्त्वादृतासो दमेदम इपं० (५६). नवाः = नवेन धनेन युक्ताः (इपः). सुक्षितीः = इपः = riches. त्वादृतासः त्वादृताः ये दमेदमे आनृचुः ते वयं स्याम = we hope to be such men as, having thee for their messenger, become rich (दमेदमे आनृचुः). त्वं दृतः येषां ते । अथवा । त्वा त्वया दृताः प्रेषिताः. The 2nd dissolution seems preferable. Commissioned by thee we shall roll in wealth (दमेदमे आनृचुः). (Thou shouldst give us unlimited wealth). Or त्वात् + ऊतासः = त्वोताः = assisted by thee ? नव, सु, क्षिति and इप् = wealth.

(32) उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि । उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इपं० (५६) = हे सुश्चन्द्र सर्पिषः उभे दर्वी दर्व्या आसनि त्वं श्रीणीषे । उत अपि च हे शवसः धनस्य पते नः अस्मान् उक्थेषु उत्पुपूर्याः.

For सुश्चन्द्र vide 28. उभे दर्वी = two or both ladles. श्रीणीषे = poorest or emptiest. उक्थेषु = in riches. नः उत्पुपूर्याः = satisfy us out and out with riches.

(33) एवाँ अग्निमजुर्यमुर्गीभिर्यज्ञेभिरानुषक् । दधदस्मे सु वीर्यमुत त्यदाश्वश्व्यमिपं० (५६) = एवा एव स्तोतारः अग्निं गीर्भिः यज्ञेभिः यज्ञैः हविर्भिः आनुषक् सततम् अजुर्यमुः । सः अस्मे अस्मभ्यं सु वीर्यम् आशु अश्व्यं च दधत ददानु.

The Pada-path is अजुर्यमुः which Sāyana splits into अजुः यमुः. अजुः = अजन्ति = गच्छन्ति. यमुः = ददति. I do not know what अजुर्यमुः means. अजुर्यं may have been the reading. अजुर्यं would qualify अग्निं and mean 'having undecaying wealth; a verb like स्तुवन्ति is to be understood. सु = वीर्यं = अश्व्यं = wealth. वीर्यं वीरेण धनने युक्तं सु. अश्व्यम् अश्वैर्युक्तं सु. आशु = at once.

(34) तं नो अग्ने अभी नरो रयि सहस्व आ भर । स क्षेपयत्स पोषयद्भुवद्वाजस्य सातय उतैधि पृत्सु नो वृधे (५६) = हे सहस्वः अग्ने नरः तव धनात् तं रयिम् अभि आ भर । सः रयिः क्षेपयत् पोषयत् वाजस्य सातये भुवत् । उत अपि च पृत्सु नः अस्माकं वृधे एधि भव.

नरः = from thy treasure. अभि itself may mean wealth. क्षि = to rule. क्षेपय् = to cause to rule, to prosper. वाजस्य सातये भुवत् = (and) be for acquisition of (more) wealth. पृत्सु = संग्रामेषु. एधि =

be. वृधे = for (our) prosperity. नृ, रयि, सहस् = wealth. श्लेषयत् = पोषयत् = वाजस्य सातये भुवत् = वृधे (भुवत्) = be for our prosperity.

(35) अग्ने ओजिष्ठमा भर द्युम्नमस्मभ्यमाध्रिगो । प्र नो राया परीणसा रत्सि वाजाय पन्थाम् (५१६) = हे अध्रिगो अग्ने अस्मभ्यम् ओजिष्ठं द्युम्नम् आभर । नः अस्मभ्यं प्र धनेन परीणसा राया वाजाय पन्थां रत्सि.

अध्रि अधि । अधिगताः गावः यस्य सः अध्रिगुः. अधि may have been altered to अध्रि for pronunciation. ओजस् = wealth. ओजिष्ठं द्युम्नं = wealth packed with wealth. प्र = धनेन. परि परितः नसति आरिष्यति सः = embracing all around. परीणसा राया = with all-embracing wealth. वाजाय पन्थां रत्सि = give us a way i. e. show us the way towards prosperity.

(36) त्वं नो अग्ने अङ्गिरः स्तुतः स्तवान् आ भर । होतर्धिभ्वासहं रयिं स्तोतृभ्यः स्तवसे च न उतैधि पृतसु नो वृधे (५१७) = हे अङ्गिरः अग्ने स्तवानः दाता त्वं स्तुतः याच्यमानानि धनानि आभर । हे होतर दातर विभ्वा विभुना धनेन युक्तं सहं धनं यस्मिन् तं रयिं स्तोतृभ्यः नः अस्मभ्यं स्तवसे ददासि.

स्तु = to beg, to give. स्तुतः pl. of स्तुत् = a gift or what is begged. स्तवानः = giving or begged. स्तुतः आभर = give what we beg. होतर (from हु = to give) = O giver. विभु = धनं. विभ्वा inst. sing. सहं = conquered wealth. स्तवसे = givest. स्तुत्, विभु, सहं, रयिः = wealth.

(37) नू न एहि वार्यमग्ने गृणान् आ भर । ये वयं ये च सूरयः स्वस्ति धामहे सचोतैधि पृतसु नो वृधे (५१८) = हे अग्ने एहि । नः अस्मभ्यं नू अधुनैव गृणानः ददत् त्वं वार्यं धनम् आभर । ये वयं ये च सूरयः ते सर्वे वयं स्वस्ति धनं धामहे धारयिष्यामः । उत अपि च पृतसु संग्रामेषु नः अस्माकं वृधे सचा सखा एधि भव.

नू = at once. गृ = to give. गृणानः = (since thou art disposed to give). वार्यं = धनम्. सूरयः ? स्वस्ति धामहे = so that we will possess the state of prosperity. सु धनम् । अस्ति भावः. अस् (= to be, to prosper) + ति = स्वस्ति = a state of prosperity. अस्ति is a noun. सचा = a helper. वृधे = that we may prosper. एधि = be.

(38) अग्ने सहन्तमा भर द्युम्नस्य प्रासहा रयिम् । विभ्वा यश्चर्षणी-रभ्यासा वाजेषु सासहत् (५१९) = हे द्युम्नस्य प्रसह अग्ने अस्मभ्यं सहन्तं रयिम् आ भर । यः रयिः वाजेषु विभ्वाः चर्षणीः आसा अभि सासहत्.

प्रसहते असौ प्रसहः हे युग्नस्य धनस्य प्रसह=O thou that capturest by force wealth (in battles). Cp. सहस्वः in 39. सहन्तं रयि=wealth that would capture the wealth of foes. विश्वाः चर्षणीः all the 5 Āryan tribes i. e. their wealth. आसा = आस्येन = with his mouth. Agni devours and thus destroys foes with his mouth i. e. his flames. How can रयि have a mouth? वाजेषु = in booty-winning battles. सासहत् = would capture. Sayana understands a son by रयि.

(39) अग्ने पृतनापहं रयिं सहस्व आ भर । त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमतः (५^{३३}). पृतनाः शत्रवः । तेषां धनं सहते तम्. सहस्वः = (O thou) possessed of wealth. सत्यः = अद्भुतः = possessed of marvellous wealth.

(40) For ५^{३४} vide No. 16 Pp. 106-7.

(41) यदिन्द्र ते चतस्रो यच्छूर सन्ति तिस्रः । यद्वा पञ्च क्षितीनास्मभ्यं सु न आ भर (५^{३५}) = हे शूर इन्द्र ते तव यत् चतस्रः सन्ति वा अथवा यत् तिस्रः सन्ति वा अथवा पञ्च क्षितीनां यत् अस्ति अस्मभ्यं तत् सु धनम् आ भर.

यत् ते चतस्रः सन्ति = whether thou hast the 4 Āryan tribes i. e. their wealth. Indra might say he has the wealth of only 3 tribes. Whatever it be, give all that wealth to us. This is a clear instance of सु meaning wealth. इन्द्र = शूर = O donor.

(42) उतो नो अस्य कस्य विद्वस्य तव वृत्रहन् । अस्मभ्यं नृमणमा भरास्मभ्यं नृमणस्यसे (५^{३६}) = उत अपि च हे वृत्रहन् नः अस्मभ्यं तव अस्य कस्य चित् सर्वस्य अपि दक्षस्य धनस्य नृमणं दानम् आ भर । अस्मभ्यं नृमणस्यसे । नृ धनम् । तेन युक्तं मनः धनम् । तत् नृमणः दातुम् अर्हसि.

नृमणस्यसे = thou shouldst give (us) abundant wealth.

(43) यदिन्द्र चित्र मेहनास्ति त्वादातमद्रिवः । राधस्तनो विद्वस्स उभयाहस्त्या भर (५^{३७}) = हे इन्द्र हे चित्र हे मेहन हे विद्वसो हे अद्रिवः त्वादातं यत् राधः अस्ति तत् नः अस्मभ्यम् उभयाहस्ति आ भर.

All the vocatives refer to Indra's enormous wealth and his liberality. इन्द्र (= to give) + र. चित् (= to give) + र. मिह = to shower. मेहन = O showerer of wealth. वेत्ति ददाति वसु असौ विद्वसुः. अद्रिः वज्रः विद्यते अस्य सः अद्रिवान्. अद्रि signifies the huge wealth obtained by the use of the bolt. त्वा त्वया । दातं is

like यजत. दातं = देयम्. दात is not p. p. उभयौ हस्तौ यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा = with both hands.

(44) यन्मन्यसे वरेण्यमिन्द्र युक्षं तदा भर (५^{३९}). वरं धनम्। तेन युक्तं वरेण्यम्. यु = क्षं = wealth.

(45) For 6 ¹⁰/₁₇ vide P. 204 No. 346.

(46) ब्रह्म प्रजावदा भर जातवेदो विचर्षणे। अग्ने यदीदयदिवि (६^{३६}) = हे जातवेदः विचर्षणे अग्ने यत् दिवि दीदयत् तत् प्रजावत् ब्रह्म आ भर.

ब्रह्म = प्रजा = जात = वेदस् = चर्षणि = wealth. दीदयत् = (which) shines in heaven (दीदयत्).

(47) शविष्टं न आ भर शूर शव ओजिष्ठमोजो अभिभूत उग्रम्। विश्वा युम्ना वृष्ण्या मानुषाणामस्मभ्यं दा हरिवो मादयध्वै (६^{१९}). शविष्टं शवः = wealth packed most with wealth. ओजिष्ठम् ओजः has the same sense. उज् (= to give + रं = a gift, wealth. शूर = O giver. अभिभूते = O conqueror of (the wealth of) enemies. विश्वा = विश्वानि. युम्ना = युम्नानि. वृष्ण्या = वृष्ण्यानि. All 3 mean wealth. मानुषाणां = of or belonging to the descendants of Manus i. e. the 5 Āryan tribes. दाः = देहि. हरी विद्येते यस्य स हरिवान्. हरि suggests gold. मादयध्वै = that we may enjoy (these riches). शवस् = ओजस् = उग्र = विश्व = युम्न = वृष्ण्य = wealth.

(48) यस्ते मदः पृतनापाह् मृध इन्द्र तं न आ भर शशुवांसम्। येन तोकस्य तनयस्य सातौ मंसीमहि जिगीवांसस्त्वोताः (६^{१९}) = हे इन्द्र ते तव पृतनापाह् मृधः यः मदः तं शशुवांसं मदं नः अस्मभ्यम् आ भर। येन मदेन त्वोताः तोकस्य तनयस्य सातौ जिगीवांसः त्वां मंसीमहि स्तोष्यामः.

इन्द्र = O giver. मदः = power and wealth पृतनाः सहते सः = which overpowers foes. मृध (= to destroy) + रः = destructive. शशुवांसं = growing larger and larger. It is by the power of growing wealth that we hope to conquer and destroy foes. तोकस्य (= धनस्य) तनयस्य (= धनस्य) सातौ (= लाभे) = संग्रामे. त्वोताः = helped by thee; under thy aegis. जिगीवांसः = conquering. मंसीमहि = we may praise (thee). मद = तोक = तनय = wealth.

(49) आ नो भर वृषणं शुष्ममिन्द्र धनस्पृतं शशुवांसं सुदक्षम्। येन वंसाम पृतनासु शशून् तवोतिभिस्तु जामीरजामीन् (६^{१९}). वृषणं = giving (additional wealth), शशुवांसं = growing. शुष्मं = wealth. धनेन

स्पृतं पूर्णं = filled with wealth. दक्षेण धनेन सहितं सुदक्षम् । अथवा । सु धनम् । तेन युक्तः दक्षः यस्मिन् तम् वन् (= to destroy) + स् (of लट्) = वंस्. वंसाम् = we will destroy. पृतनासु = संग्रामेषु. ऊतिभिः = with the riches (given by thee). जामीन् = relatives. अजामीन् = not relatives, enemies not related to us. शुष्म = धन = सु = दक्ष = wealth.

(50) तमीमह इन्द्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्षोः । यो अस्कृ-
धोयुरजरः स्वर्वान् तमा भर हरिवो मादयध्वै (६^{१३}). तम् इन्द्रं रायः ईमहे
= we beg wealth of that Indra. अस्य shows a huge quan-
tity. पुरु धनम् । तेन युक्तं वीरं धनं यस्मिन्. पुरु धनम् । तेन
युक्तं क्षु धनं यस्मिन्. नृ धनम् । तद्वतः. All these 4 adjectives show
the immenseness of Indra's wealth. अस्कृधोयुः ? यु = which gives.
अस्कृधः ? अ = not. स्कृधः = a little ? Wealth which gives not a
little i. e. which gives hugely. अजरः = which knows no decay
or diminution. स्वर् = Sun-bright gold. रै = पुरु = वीर = नृ = क्षु =
स्वर् = wealth.

(51) इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरँ ओजिष्ठं पपुरि श्रवः । येनेमे चित्र वज्रहस्त
रोदसी ओमे सुशिप्र प्राः (६^{१४}) = हे चित्र वज्रहस्त सुशिप्र इन्द्र येन श्रवसां
इमे उमे रोदसी आप्राः तत् ज्येष्ठम् ओजिष्ठं पपुरि श्रवः आ भर.

चित् (= to give) + र = O giver. वज्र is not only a symbol
of power but of immense wealth also. सु = धनम् । तेन युक्ते शिप्र
यस्य = whose double crown is packed with wealth or gold. Indra
fills both heaven and earth with wealth. ज्येष्ठं = ओजिष्ठं = greatest,
most abundant. पपुरि = that fills to the full. ओमे = आ + उमे.
ज्येष्ठं = ओजिष्ठं = पपुरि.

(52) यदिन्द्र नाहुषीण्यँ ओजो नृम्णं च कृष्टिषु । यद्वा पञ्च क्षितीनां
द्युम्नमा भर सत्रा विश्वानि पौस्या (६^{१५}) = हे इन्द्र नाहुषीषु आ मध्ये यत्
ओजः यत् च कृष्टिषु नृम्णं वा अथवा यत् पञ्च क्षितीनां द्युम्नं तत् आ भर ।
सत्रा सत्राणि विश्वानि पौस्या पौस्यानि च आ भर.

नाहुषी = descendants of Nahus. कृष्टि and क्षिति = the 5 Āryan
tribes. ओजः = नृम्णं = द्युम्नं = सत्रा = विश्वानि = पौस्या = riches. यद्वा
पञ्च interpolated, being metrically superfluous. सद् (= to give)
+ रं = a gift, wealth. पुंसः शूरस्य इदं पौस्यं = wealth belonging to,
or acquired by, the brave.

(53) स नो राधांस्या भरेशानः सहसो यहो । भगश्च दातु वार्यम् (७^{१५})
= हे सहसः यहो ईशानः स त्वं नः राधांसि आभर । भगश्च वार्यं दातु ददातु.
राधस् = वार्यं = wealth. ईशानः = ruling over wealth.

(54) आ चित्र चित्र्यं भरा रयिं नः (७^{१७}). चित्र = O giver. चित्रं धनम् । तेन युक्तं चित्र्यम्. The 1st three quarters are difficult.

(55) नि दुर्ग इन्द्र श्रथिह्यमित्रान् अभि ये नो मर्तासो अमन्ति । आरे तं शंसं कृणुहि निनित्सोऽग नो भर संभरणं वसूनाम् (७^{१८}) = हे इन्द्र ये मर्तासः मर्ताः नः अस्मान् अभि अमन्ति तान् अभित्रान् दुर्गे निश्रथिहि । तं शंसं निनित्सोः आरे कृणुहि कुरु । नः अस्मभ्यं वसूनां संभरणम् आभर.

मर्तासः = despicable wretches. अभि + अमन्ति = trouble, harass. नि + श्रथिहि = destroy, put down. दुर्गे (opposed to सुगे) = into adversity. Reduce them to poverty. तं शंसं = that gift of thine. निनित्सोः आरे कृणुहि = keep (it) away from the reviler or slanderer. निद = to revile. वसूनां संभरणं = a mass of wealth.

(56) भवा वरूथं मघवन् मघोनां यत्समजासि शर्धतः । वि त्वाहतस्य वेदनं भजेमह्या दृणाशो भरा गयम् (७^{१९}) = हे मघवन् यत् यदा शर्धतः सम् अजसि तदा मघोनां वरूथं भव । त्वाहतस्य वेदनं विभजेमहि । दृणाशः त्वं नः गयम् आभर.

यत् सम् अजसि शर्धतः = when thou drivest off the molesters. Be (भव) a shield (वरूथं) of the liberal donors (मघोनां). We would like to share the wealth (वेदनं) of one killed by thee. Deliver unto us wealth. दृणाशः must have been दृणाशं qualifying गयं. दृणाशं गयं = never-perishing wealth.

(57) अभी षतस्तदा भरेन्द्र ज्यायः कनीयसः । पुरुवसुहिं मघवन् सनादसि भरेभरे च हव्यः (७^{२०}) = हे इन्द्र कनीयसः सतः स्थाने ज्यायः तत् अभि आ भर । हे मघवन् त्वं सनात् पुरुवसुः भरेभरे च हव्यः असि.

Give more (ज्यायः) wealth (तत्) to one who has less wealth (कनीयसः सतः). सनात् = always. Or सनात् = from the wealth (सन) that thou givest away. पुरु धनम् । तेन युक्तं वसु यस्य सः. हवः धनम् । तद्युक्तः हव्यः. Indra has abundant wealth as he always gives; moreover (च) he gets wealth (हव्यः) in every battle. सत् = तत् = wealth.

(58) For 7 $\frac{3}{4}$ vide P. 111, No. 33.

(59) अन्तिवामा दूरेअमित्रमुच्छोवा गव्यूतिमभयं कृधी नः । यावय द्वेष आ भरा वसूनि चोद राधो गृणते मघोनि (७ $\frac{3}{4}$). अन्ति वामं यस्या सा = who has wealth with her. दूरे अमित्रं धनाभावः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा. Rise (व्युज्ज) carrying wealth and keeping afar off poverty. Give (कृधि) us wealth (ऊति) in the form of cows (गो), wealth extensive (उर्वी) in character. अभयं (an adverb) = so as to preclude all apprehension of poverty. Keep off (यावय) hateful poverty (द्वेषः). आभर = चोद = give. वसूनि = राधः. गृणते = to the praiser or to the donor. मघोनि = हे धनवति. वाम, मित्र, गव्यूति, वसु, राधः, मघ = wealth. अमित्र = द्वेषः = भय = poverty.

(60) तच्चित्रं राध आ भरोपो यदीर्घश्रुत्तमम् । यत्ते दिवो दुग्धितर्मत-
भोजनं तद्रास्व भुनजामहे (७ $\frac{1}{4}$) = दीर्घं श्रुत् धनं येषु तानि दीर्घश्रुन्ति । तेषु श्रेष्ठं = packed most with long-lasting wealth. मर्ताय दरिद्राय देयं भोजनं धनं = wealth which a poor man or a miser desires. मर्त = a poor man or a miser. रास्व = give. भुनजामहे = (so that) we will enjoy it. चित्रं = राधः = श्रुत् = भोजनं = wealth. आभर = रास्व.

(61) वि तर्तूर्यन्ते मघवन् विपश्चितो अर्यो विपो जनानाम् । उप क्रमस्व पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमृतये (८ $\frac{1}{4}$) = हे मघवन् अर्यः अरेः अरिभूतानां पञ्च जनानां विपः चितः वि तर्तूर्यन्ते दीयन्ते । उप क्रमस्व । ऊतये पुरुरूपं नेदिष्ठं वाजम् आभर.

तृ (= to give); तर्तृ by reduplication. तर्तृ + य् = तर्तूर्य तर्तूर्यन्ते = are being given. वि = to all and sundry विपः = चितः = riches. चित् (= to give) = a gift, wealth. Whose विपः? of the enemies i.e. of the 5 Aryan tribes. उप क्रमस्व = begin. पुरु धनम् । तेन युक्तं रूपं धनं यस्मिन्. नेदिष्ठं = packed with riches (नेद?) नेदिष्ठ (= nearest) is modern. ऊतये = that we may revel in wealth or enjoy it long.

(62) नूनं तदिन्द्र दाद्धि नो यत्त्वा सुन्वन्त ईमहे । रयिं नश्चित्रमा भरा स्वर्विदम् (८ $\frac{3}{4}$) = हे इन्द्र सुन्वन्तः वयं यत् ईमहे याचामहे तत् नः अस्मभ्यं नूनं सद्यः दाद्धि देहि । चित्रं स्वर्विदं रयिं नः अस्मभ्यम् आभर.

नूनं = at once, without delay. दद्धि = आभर. रयिं = चित्रं = स्वर = विद् = wealth. स्वर धनम् । तेन युक्तं विद् यस्मिन् तत्.

(63) तदग्ने शुम्नमा भर यत्सासहत्सदने कं चिदत्रिणम् । मन्युं जनस्य दृढ्यः (८१^१/_८) = Give (आभर) that (तत्) wealth (शुम्नं) which (यत्) shall subdue (सासहत्) all (कंचित्) evil-doers (अत्रिणं), wealth (मन्युं) of miserly (दृढ्यः) people. दुर opposed to सु. सुधीः = one that is liberal in giving away wealth. दुर्धीः = one who is not liberal; a stingy fellow. मन् (= to beg) + युः = wealth. शुम्न = मन्यु = धी = wealth. सदने? in the midst of their wealth?

(64) मा ते गोदत्र निरराम राधस इन्द्र मा ते गृहामहि । दृढहा चिदर्यः प्रमृशभ्या भर न ते दामान आदभे (८१^२/_८) = हे गोदत्र इन्द्र ते तव राधसः मा निरराम । तव राधसः मा गृहामहि । अर्यः अरेः दृढहा दृढानि चित् अपि धनानि प्रमृश अभि आभर । ते तव दामानः दानानि आदभे न भवन्ति न केनापि दभ्यन्ते नाश्र्यन्ते.

मा ते राधसः निरराम गृहामहि गृहोमहि = let us not keep away from thy wealth, let us not be kept away from it. The Pada-pātha is निः । अराम here and in 7^{३१}/_{३१}. अर् = to go. अराणि, अराव, अराम. मा निरराम = मा निर्गमाम (सायणः). But I think रम् (= to halt, to stop short) is the root. मो पु त्वा वाघतश्चनारे अस्मन्नि रीरमन् (७^३/_८) = let not other sacrificers (वाघतः) stop or withhold (नि + रीरमन्) thee from us. इन्द्र मा त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन् (१०^१/_{१०}) has the same sense. There is no reason why नि + रम् should not be the root in निरराम. गावः दत्रं दानं यस्य सः = whose gifts consist of cows, who gives away cows. प्रमृश = अभ्याभर. दृढहा चित् = cowpens though so firmly guarded. Thy gifts (दामानः) can never be damaged (आदभे). दा (= to give) + मन् = a gift.

(65) आ निरेकमुत्त प्रियमिन्द्र द्रिं जनानाम् । धृषता धृष्णो स्तवमान आ भर (८१^३/_८) = हे इन्द्र पञ्च जनानां निरेकम् उत्त अपि च प्रियम् आ द्रिं आदारयसि । हे धृष्णो स्तवमानः स्तूयमानः धृषता धृषतानि आ भर.

निरेकं = नि + रेकं. रेक from रिच् = to be in excess or in large quantities. निरेकं = huge wealth. प्री = to give. प्रियं = what is given, wealth. Indra tears out, brings out, all the hidden wealth (निरेकं = प्रियं) of the 5 Āryan tribes. धृ (= to give) + स्तुः = a giver. धृ + स + तं = what is given, a gift. O donor, give us wealth.

(66) तदिन्द्राव आ भर येना दंसिष्ठ कृत्वने । द्विता कुत्साय शिश्रथो नि चोदय (८३३) = हे इन्द्र तत् अवः धनम् आभर । येन अवसा हे दंसिष्ठ दातृतम इन्द्र कृत्वने धनवते कुत्साय त्वं शत्रून् द्विता अत्यन्तं शिश्रथः नाशितवान् असि तत् निचोदय देहि.

आभर = निचोदय. Give us that wealth for giving which to wealthy (कृत्वने) K. thou killedst lots of foes once for all (द्विता). दंस् (= to give) + इष्ठ = O greatest giver. कृत् (= wealth) + वन् = a donor or a wealthy person. K. became a donor because of the wealth of foes whom Indra destroyed for his sake. द्विता = once for all, permanently.

(67) उत नः पितुमा भर संरराणो अविक्षितम् । मघवन् भूरि ते वसु (८३४) = उत अपि च हे मघवन् नः अस्मभ्यम् अविक्षितं सं धनं रराणः ददत् त्वं पितुम् आभर । यस्मात् ते तव भूरि वसु. पि (= to give) + तुः = wealth. अविक्षितं qualifies सं (= wealth).

(68) वृषा सोता सुनोतु ते वृषन्वृजीपिन्ना भर । वृषा दधन्वे वृषणं नदीष्व्वा तुभ्यं स्थातर्हरीणाम् (८३५).

वृषा = a showerer, a giver; the thing given may be Sōma or wealth. Let the extractor extract (Sōma-juice) for thee. O giver (वृषन् = ऋजीपिन्), give us (wealth). The extractor is driving (दधन्वे) the Sōma-juice (वृषणं) into the waters (नदीष्व्वा) for thee (तुभ्यं), O rider (स्थातर्) of horses (हरीणां). The 2 वृषाs mean the extractor of Sōma-juice. वृषणं stands for the Sōma-juice; वृषन् for Indra. ऋजीपिन् = a gift. Metre requires ऋजीपिन्ना आभर in place of ऋजीपिन्ना भर. नः was lost somehow.

(69) आ नः सहस्रशो भरायुतानि शतानि च । दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो (८३६). दिवावसुः is like धियावसुः. दिवा = धिया = धनेन. दिवा युक्तं वसु यस्य सः = abundantly rich. शा (= to give) + स् (of लेट्). शासतः = दीयमानस्य. दीयमानस्य अमुष्य अस्य महतः दिवः धनस्य नः अस्मभ्यं सहस्रशः सहस्राणि अयुतानि शतानि च आभर. शत very often follows सहस्र. Was it for metre or was शत greater in amount than सहस्र? What number did अयुत stand for? हे दिवावसो बहुधन इन्द्र दिवं धनं यय. यय = देहि (?).

(70) यस्ते रेवाँ अदाशुरिः प्रममर्ष मघत्तये । तस्य नो वेद आ भर

(८५५) = यः रेवान् धनवान् सन् अदाशुरिः धनस्य अदाता भवति ते त्वां प्रममर्षं विस्मरति तस्य वेदः धनं मघत्तये नः अस्मभ्यम् आ भर. प्र + मृप् = to forget. दाशु + उ + रिः = a giver. मघत्तिः = मघस्य धनस्य तिः (?). Cf. वसुत्तये (८५३.१९.५५). मघत्तये = that we may roll in riches. मघत्तये is like सनये, सातये, अवसे etc. वेदः = धनं.

(7) भिन्धि दिश्वा अप द्विषः परिबाधो जही मृधः । वसु स्पाहं तदा भर (८५६). अप + भिन्धि = cut down. द्विषः = मृधः = foes. परिबाधः = foes? दिश्वाः = wealthy (?). स्पाहं = तत् = वसु.

(2) प्रभङ्गं दुर्मतीनामिन्द्र शविष्ठा भर । रयिमस्मभ्यं युज्यं चोदयन्मते ज्येष्ठं चोदयन्मते (८५६). शविष्ठ = धनवत्तम. दुर्मतीनां = of misers or of poverty. प्र धनं भनक्ति असौ । तं प्रभङ्गं रयिं = wealth that smashes that of misers or puts an end to poverty युज्यं = (which will be our) constant companion. ज्येष्ठं = शविष्ठं = धनवत्तमं = abundant. चोदयति ददाति मतिं धनं यः = who gives wealth.

(73) नः पुरुषरूपा भर वाजं नेदिष्ठमृतये (८५७) vide 61.

(74) पौरो अश्वस्य पुरुकृद्रवामस्युत्सो देव हिरण्ययः । नकिर्हि दानं परिमर्धियत्ते यद्यद्यामि तदा भर (८५८). पुरु धनं करोति असौ पुरुकृत् = दाता. पुराम् अयं पौरः = a smasher of forts and a capturer of the wealth lying therein. देव = धनवन् = O wealthy god. हिरण्ययः उत्सः = a rainy cloud of gold, one that showers gold. परिमर्धियत् = has destroyed and would destroy. यत् यत् यामि याचामि.

(75) तेन स्तोतृभ्य आ भर नृभ्यो नारिभ्यो अत्तवे । सद्यो जात ऋभुष्ठिर (८५९). जात = धनवन्. ऋभु धनं स्थिरं यस्य सः = who has lasting wealth. अत्तवे = that they may enjoy. Is not नृभ्यः नारिभ्यः included in स्तोतृभ्यः? तेन = with that wealth mentioned in the preceding Rk. सद्यः = at once; or शु धनम् । तेन सहितः सद्यः । हे सद्यो = O rich one.

(76) पुरोडाशं नो अन्धस इन्द्र सहस्रमा भर । शता च शूर गोनाम् (८६०). शूर = दातर. गोनां गवां सहस्रं शतानि च आभर. अन्धसः पुरोडाशं ?

(77) आ नो भर व्यञ्जनं गामश्वमभ्यञ्जनम् । सचा मना हिरण्यया (८६१). व्यञ्जनं? अभ्यव्यञ्जनं? वि and अमि may mean wealth; अञ्जनं = a gift. Cp. अङ्गि खं (108). हिरण्यया हिरण्ययेन हिरण्य-

युक्तेन मना मनेन धनेन सचा दानेन. सच् = to give. सचं = a gift. मन may be another form of मनस्. Or मना मनानि सचा सच देहि.

(78) उत नः कर्णशोभना पुरुणि धृष्णवा भर । त्वं हि शृण्विषे वसो (८^{५६}) = उत अपि च हे धृष्णो दातर् नः अस्मभ्यं कर्णशोभनानि पुरुणि आभर । हे वसो त्वं हि एव शृण्विषे ददासि.

रु (= to give) + णं = कर्ण = a gift. कर्णेन युक्तं शोभनं धनं येषु तानि पुरुणि धनानि. शृ = to give. Thou alone givest, O wealthy one.

(79) उप क्रमस्वा भर धृषता धृष्णो जनानाम् । अदाशूष्टरस्य वेदः (८^{६३}). उप क्रमस्व vide 61. जनानाम् अदाशूष्टरस्य वेदः = the wealth of the most miserly of the 5 Āryan tribes. दाशुः = a giver. अदाशुः = a miser. अदाशुः + तरः = अदाशूष्टरः lengthened to अदाशूष्टरः धृषता and धृष्णो vide 65.

(80) कया त्वं न ऊत्याभि प्र मन्दसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ भर (८^{६३}) = हे वृषन् दातर् इन्द्र कया ऊत्या नः अस्मभ्यम् अभि प्र मन्दसे ददासि । कया । स्तोतृभ्यः आ भर. वृषन् = O donor. कया ऊत्या युक्तम् अभि प्र = wealth with what additions of wealth, अभि = प्र = wealth. कया repeated for making an effective appeal. आ भर governs a word, meaning wealth, understood. ऊतिः = a gift, wealth.

(81-82) For 8^{७३}/_{२३-२४} vide P. 178 No. 251 and 252.

(83) For 8^{७६}/_{२५} vide P. 178 No. 253.

(84) रयिं नश्चित्रमश्विनमिन्दो विश्वायुमा भर । अथा नो वस्यस-स्कृधि (९^{१५}) = हे इन्द्रो नः अस्मभ्यम् अश्विनं विश्वायुं चित्रं रयिम् आभर । अथा अथ नः अस्मान् वस्यसः धनिनः कृधि कुरु.

अश्विनं = अश्वयुक्तम्. विश्वं धनम् । तेन युक्तम्. आयु धनं यस्मिन्. चित्रं = रयिं = धनम्.

(85) यत्सोम चित्रमुक्थ्यं दिव्यं पार्थिवं वसु । तन्नः पुनान आ भर (९^{१६}) = हे सोम उक्थेन धनेन युक्तम् उक्थ्यं चित्रं यत् दिवि भवं दिव्यं पृथिव्यां भवं पार्थिवं वसु तत् पुनानः ददत् त्वं नः अस्मभ्यम् आभर.

चित्रं = वसु. वच् = to beg. उक् + थं = उक्थं = what is begged, wealth. पू = to give. पुनानः = giving.

(86) अभ्यर्षं बृहद्यशो मघवद्भ्यो ध्रुवं रयिम् । इषं स्तोतृभ्य आ भर (९.३०). अभ्यर्ष = rush towards, give as a consequence of rushing on. अभ्यर्ष is transitive here and has for its objects यशस् and रयिं. बृहत् = large. ध्रुवं = permanent. यशः = रयिं = इषं.

(87) आ पवमान नो भरायो अदाशुषो गयम् । कृधि प्रजावतीरिपः (९.३३). पवमान = O donor. अर्यः = अरेः = अदाशुषः = of one who gives no wealth to the Āryans. प्रजा = धनम् । तेन युक्ताः प्रजावतीः. गयं = प्रजाः = इषः.

(88) एन्दो पार्थिवं रयिं दिव्यं पवस्व धारया । शुमन्तं शुष्ममा भर (९.३५). एन्दो = आ + इन्दो. पवस्व = देहि. शु = शुष्म = रयिं.

(89) विश्वा सोम पवमान शुम्नानीन्द्वा भर । विदा सहस्रिणीरिपः (९.४०). विश्वा = विश्वानि = विश्वं धनम् । तेन युक्तानि. शुम्नानि = धनानि. विद = आभर. सहस्रिणीः इषः = riches countable by thousands.

(90) पुनान इन्द्वा भर सोम द्विबर्हसं रयिम् । वृषन्दिनो न उक्थ्यम् (९.४०). पुनानः = giving. बर्हस्? द्विबर्हसं = abundant? वृषन् = O donor. उक्थ्यं = abundant.

(91) स नो विश्वा दिवो वसुतो पृथिव्या अधि । पुनान इन्द्वा भर (९.४१). दिवः अधि = from heaven. पृथिव्याः अधि. विश्वा विश्वानि धनयुक्तानि वसु वसुनि.

(92) पवस्व गोजिदश्वजिद्विश्वजित्सोम रण्यजित् । प्रजावद्रेतमा भर (९.४२). जित् = wealth that is conquered. गोजित् = enriched with cows. विश्वं धनम् । तेन युक्तं जित् यस्मिन्. रणे भवं रण्यं धनम्. प्रजा = wealth. गोजित् etc. qualify रत्नं. पवस्व = give. गो = अश्व = विश्व = रण्य = प्रजा = रत्न.

(93) इन्द्रस्य सोम राधसे शं पवस्व विचर्षणे । प्रजावद्रेत आ भर (९.४३). इन्द्रस्य राधसे = that we may possess Indra's wealth. शं = wealth. विचर्षणे = O possessor of the wealth of the 5 Āryan tribes. राधस् = शं = चर्षणि = प्रजा = रेतम् = wealth.

(94) स नः पुनान आ भर रयिं वीरवतीमिषम् । ईशानः सोम विश्वतः (९.४४). रयि = वीर = इष = wealth. विश्वतः विश्वस्य धनस्य ईशानः = ruling over, being a master of, wealth.

(95) महो नो राय आ भर पवमान जही मृधः । रास्वेन्द्रो वीरवयशः
(९५१). महः रायः = महतः रायः. रास्व = देहि. रायः = वीर = यशस्.

(96) आ पवस्व हिरण्यवदश्वावत्सोम वीरवत् । वाजं गोमन्तमा
भर (९५२). हिरण्य, अश्व, गो all represent wealth. हिरण्यवत् etc.
qualify a neuter word for wealth, understood. वीर = वाज.

(97) उतो सहस्रमर्णसं वाचं सोम मखस्युवम् । पुनान इन्द्रवा भर
(९५३). सहस् (= wealth) + रं = abundant. अर्णसं = wealth. वच् =
to beg. वाक् = what is begged. मखस् = wealth. यु = wealth.
मखसा युक्तं यु यस्यां तां वाचं धनम्.

(98) आ नः सोम सहो जुवो रूपं न वर्चसे भर । सुष्वाणो देववीतये
(९५४). देववीतये सुष्वाणः = being extracted for offerings to the
gods. Or देवं धनम् । तस्य वीतये दानाय. देववीतये = वर्चसे = that
we may possess wealth. सहः = wealth that is conquered. जूः
जुवौ जुवः etc. जुवः = riches that are sent. रूपं = shining gold. न =
at once.

(99) परि हि ष्मा पुरुहूतो जनानां विश्वासरद्धोजना पूयमानः । अथा
भर इयेनभृत प्रयांसि रयिं तुज्जानो अभि वाजमर्ष (९५५) = पूयमानः पुरुहूतः
सोमः जनानां विश्वा विश्वानि भोजना भोजनानि परि असरत् । अथ हे इयेन-
भृत सोम प्रयांसि आभर । तुज्जानः रयिं वाजम् अभि अर्ष.

पुरुणि धनानि । तैः सहितानि हृतानि धनानि यस्य सः This is an
epithet of Indra, here transferred to Sōma. परि = through (the
strainer). Sōma moves (असरत्) after passing through the
strainer towards the abundant wealth of the 5 Aryan tribes.
Indra conquered these tribes and seized their wealth. Sōma
was fetched from heaven by a hawk (इयेनभृत). प्री = to give.
प्रयस् = what is given, wealth or an offering. तुज्ज् = to give. अभि +
अर्ष transitive. वाजम् अभ्यर्ष = give wealth.

(100) पुनान इन्द्रवा भर सोम द्विवर्हसं रयिम् । त्वं वसूनि पुण्यसि
विश्वानि दाशुषो गृहे (९५६). For द्विवर्हसं vide 90. विश्वानि =
वसूनि. पुण्यसि = increasest.

(101) य ओजिष्ठस्तमा भर पवमान श्रवाय्यम् । यः पञ्च चर्षणीरभि
रयिं येन वनामहै (९५७) = यः रयिः ओजिष्ठः धनवत्तमः श्रवाय्यः धनपूर्णः यः

पञ्च चर्षणीः जनान् अभिभवेत् येन च वयं (पञ्च जनान्) वनामहै अतिशयि-
ष्यामः तं रयिम् आभर.

ओजस् = श्रवस् = रयि. श्रवाय्य is formed like दक्षाय्य and वाय्य.
Which wealth (यः) can overcome the 5 Āryan tribes or which
is had after their subjugation and by which we shall domineer
over them (वनामहै).

(102) प्र धन्वा सोम जागृधिरिन्द्रायेन्दो परि स्रव । शुमन्तं शुष्ममा
भर स्वर्विदम् (१०^{१०६}). प्र धन्व = rush fast. गृ = to give. जागृधिः =
a giver. Flow (स्रव) through (परि) the strainer. For शुमन्तं
शुष्मं vide 88. स्वर धनम् । तेन युक्तं विद् धनं यस्मिन् तं = abundant.
प्र may mean wealth. Rush towards wealth.

(103) यमग्ने मन्यसे रयिं सहसावन्नमर्त्य । तमा नो वाजसातये०
यज्ञेषु चित्रमा भर (१०^{१०७}). सहं धनम् । तत् साति ददाति असौ सहसाः.
वन् is a superfluous affix as in सोमपावन् when सोमपाः is sufficient.
Or सहसा धनेन युक्त. मन् = to consider precious. वाजसातये = that we
may prosper. यज्ञेषु = धनेषु = to add to our riches. चित्रं = धनयुक्तम्.

(104) किमङ्ग त्वा मघवन् भोजमाहुः शिशीहि मा शिशयंत्वा शृणोमि ।
अग्रस्वती मम धीरस्तु शक् वसुविद् भगमिन्द्रा भरा नः (१०^{१०८}). = Why
(किं) in the name of all (अङ्ग) do they call thee a donor (भोजं)?
Endow (शिशीहि) me. I have heard thee called a donor (शिशयं).
Let me have wealth (धीः) packed with wealth (अग्रस्वती). Give
unto me wealth that contains wealth. भुज् = wealth. भोजः = a
wealthy donor. शी or शा = to give. शिशी + अः = शिशयः = a
donor. मघ = भुज् = अग्रस् = धी = वसु = विद् = भग = wealth. शक् (=
to give) + रः = a giver. अङ्ग = indeed! वसु धनम् । तेन युक्तं विद्
यस्मिन् तम्.

(105) अभीहि मन्यो तवसस्तवीयान् तपसा युजा वि जहि शत्रून् ।
अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा च विश्वा वसून्वा भरा त्वं नः (१०^{१०९}). अभि + इहि
= come to us. मन् (= to give) + युः = a giver. तवस् (from तु =
to increase) = rich. तवसः तवीमान् = richer than the richest.
तपसा युजा = with a burning missile for a companion or assis-
tant. अमित्र = वृत्र = दस्यु = an enemy. विश्वानि = वसूनि.

(106) त्वं पुरुष्या भरा स्वश्र्या येभिर्मसै निवचनानि शंसन् । सुगेभि-

विंश्वा दुरिता तरेम विदा पु ण उर्विया गाधमत्र (१०^{१६३}). पुरुणि = सु = riches. अश्व्यानि = अश्वयुक्तानि = धनयुक्तानि; अश्व represents wealth. येभिः = यैः धनैः. शंसन् = giving. निवचनानि मंसै = I may offer (मन् = to give) gifts (निवचनानि). मंसै निवचनानि शंसन् is difficult. सुगेभिः = सुगैः = सुलभैः (धनैः) दुरितानि = illfare, poverty. विश्वा दुरिता = all manner of adversity. सु = welfare, wealth. गाधं shallow as opposed to deep. Give (विद्) unto us (नः) welfare or happiness on a wide scale (उर्विया). गाध shows freedom from bottomless poverty. Let us have a long stretch of level road i.e. lasting happiness.

(107) सुष्वाणास इन्द्र स्तुमसि त्वा ससवांसश्च तुविनुष्ण वाजम् ।
आ नो भर सुवितं यस्य चाकन् त्मना तना सनुयाम त्वाताः (१०^{१६४}).
सुष्वाणासः = सुष्वाणाः = extracting Soma-juice. स्तुमसि = स्तुमः. वाजं ससवांसः = enjoying wealth. तुविनुष्ण = बहुधन. सुवितं = welfare, wealth. यस्य सुवितस्य. चाकन्? कन् = to enjoy, to possess? त्मना = तना = धनेन. त्वाताः = helped with wealth by thee. त्मना तना सनुयाम = we shall be blessed with riches. नुष्ण = वाज = त्मन् = तन् = wealth.

(108) आग्ने स्थूरं रयिं भर पृथुं गोमन्तमश्विनम् । अङ्गधि खं वर्तया
पणिम् (१०^{१६५}). आग्ने = आ + अग्ने. स्थूरं = huge. पृथुं = extensive. अङ्ग (= to give) + धि. खं = a mine of wealth, wealth. वर्तया = drive away the miser (पणि).

(109) प्र ससाहिषे पुनूत शत्रून् ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु । इन्द्रा
भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् (१०^{१६६}). सह = to overcome; ससाह by reduplication. प्र = by force. ज्येष्ठः ते शुष्मः = thy wealth is the largest of all. इह रातिः अस्तु = let the gift of it be here i.e. to us. दक्षिणेन = with the right hand. रेवतीनां सिन्धूनां = of wealth-laden rivers; सिन्धु represents extensive wealth. पति = a master and a donor.

(110) संसंमिधुवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ । इळस्पदे समिध्यसे स
नो वसून्या भर (१०^{१६७}). सं + सं + इत् + युवसे = thou givest wealth and wealth alone (and no poverty). सं = wealth. यु = to give. वृषन् = O giver. अर्यः अरेः विश्वानि धनानि आ (भर). इळः पृथिव्याः पदे वेद्याम्.

आभरद्वसुः

(111) सा नो अद्याभरद्वसुर्व्युच्छा दुहितर्दिवः (५^{५३}) = हे दिवः दुहितर सा त्वं नः अस्मभ्यम् आभरद्वसुः व्युच्छ. आभरति वसु या सा आभरद्वसुः

Note on आभर.

Objects governed by it.

(1) (अभि) अञ्जनं 77; (2) (वि) अञ्जनं 77; (3) अवस् 66; (4) अश्वं 77; (5) इयं 3, 24-33, 81, 86. 94; इयः 31; (6) ऊर्जं 81; (7) आजसुः 47, 52, 83; (8) केतं 33; (9) क्रतुः 40; क्रतुं 58; (10) क्षितीः 31; (11) गयं 56, 87; (12) गां 77; गोनां सहस्रं शता 76; गोमन्तं व्रजं 96; (13) चित्रं 1c; चित्रं a noun or an adjective in 60, 84 and 85; (14) जुवः 98; (15) ज्यायः 57; (16) तुजं 18; (17) दिवः 69; (18) दृच्छा 64; (19) द्युक्षे 44; (20) द्युक्षे 3, 44, 52, 63; द्युक्षा ने 89; (21) दृग्मं 42; (22) नेदिष्टं 11; (23) पश्वः 20; (24) पितुं 67; (25) पुरुणि 78, 106; (26) पौस्याः 2; (27) प्र 18, 35; प्र (यन्धि) 17; (28) ब्रह्म 46; (29) भगं 16, 104; (30) भद्रंभद्रं 81; (31) भूरि 20, 22; (32) मदः 48; (33) मना 47; (34) मन्युं 63; (35) यत् यत् यामि तत् 74; (36) रत्नं 92; (37) रथि 2, 3, 7, 12, 18, 36, 38, 39, 45, 54, 62, 72, 90, 94, 100, 103, 108; (38) राधः 43, 60; राधांसि 53; (39) रायः 11, 95; (40) रूपं 98; (41) रेतस् 93; (42) वसु 85, 91; वसुनि 14, 105, 110; (43) वाचं 97; (44) वाजं 6, 61, 73, 96, 107; (45) वार्यं 37; (46) वीरं 45, 83; (47) वेदस् 9, 19, 70, 79; (48) शवस् 47; (49) शुष्मं 49, 88, 1c2; (50) श्रवस् 51; (51) सत्रा 52; (52) संभरणं वसूनां 55; (53) सहस् 98; (54) सु 41, सु (क्षितीः) 31, सु (चेतुना) 11, सु (वीरं रथि) 45; (55) सुवितं 107, सुवितानि 82; (56) स्तुतः 36.

This list contains 56 things that are asked for by devotees. Of these इय, ऊर्ज, रत्न, रथि, राधस्, रायः or रै, वसु and वाज mean wealth beyond any doubt. गो, अश्व and पशु are specific forms of wealth.

(1-2) अभ्यञ्जनं and व्यञ्जनं occur in company with गां and अश्वं (77). Are they specific forms of wealth like the other two? अञ्जि comes from अञ्ज=to deck oneself with. अञ्जन therefore may mean an ornament. All the 4 words however seem to represent

or mean wealth. Cows, horses, ornaments etc. ultimately resolve themselves into wealth. The devotee asks for wealth in every possible form. The root in अङ्घ्रि (108) is अङ् = to give. अङ्घ्रि = a gift, wealth. व्यञ्जनं and अभ्यजनं may be specific forms of wealth.

(3) अवस् is qualified by तत् (66). It cannot mean protection. तत् अवः = that wealth, such huge wealth. नृश्रुतं म आगतमवोभिर्वाजिनीवस् (५५); here the As'wins who possess immense wealth are requested to come down with it (अवोभिः). विद्या हि स्वा तुविकूर्मिं तुविदेणं तुवीमघम्। तुविमात्रमवोभिः (८६); all the four adjectives mean 'possessed of abundant wealth'; Indra is known for his immense wealth on account of the gifts (अवोभिः) of it made by him to his devotees.

(5) इष्ट = अन्नं according to the Nighantu (२५५); Sāyana adopts that sense and European scholars too; the latter render it by nourishment. But the composers of Rks wanted wealth which would give them any amount of food and nourishment. In 3 and 94 we have रयि वीरवतीमियं.

(6) ऊर्ज = अन्नं (निघ० २५५). What has been said about इष्ट should suffice for ऊर्ज also.

(7) उज् seems to be the root in उग्र and ओजस्. उग्र in modern Sk. means terrible and ओजस् splendour and strength. But ओजस् as an object of आभर means wealth. In 52 Indra is asked to give all the wealth that belongs to the 5 Āryan tribes. The words for wealth there are ओजस्, नृम्ण and शुम्न. ओजस्, नृम्ण and शतक्रतो occur in 82. पाकस्थामानं भोजं दातारमब्रवम् (८६); a recipient of gifts from P. calls him a donor because he is ओजोदाः. आत्मा, पितुः, तनुः, वासः and अभ्यञ्जन in that Rk seem to denote different kinds of gifts, as there is a quartette of horses too (तुरीयं रोहितस्य). Anyhow ओजस् must mean wealth. Just as शक् is शक् + र so उग्र is उज् + र. I have not come upon any verbal form of उज्. उग्रं (47) = full of wealth.

(8) कित् and चित् = to give. कित् + अ = केत = a gift. चित् +

उन = चेतुन = a gift. चिकित्वान् is a giver and not a knower. चेकिते (4) = is given.

(9) I have treated ऋतु already at length.

(10) क्षि = to rule. क्षितिः = what is ruled over. क्षिति a name of the 5 Āryan tribes and then the wealth taken from them.

(11) 56 and 57 are sufficient to prove that गय means wealth.

(13) चित् (= to give) + रं = चित्रं = a gift, wealth. चित्र meaning variegated is modern. (चित् = to give) occurs frequently in RV.

(14) जुवः in RV. 1 ¹²⁴/₁ and 1 ¹⁴⁰/₁ means swift horses. वस्-जुवं (8⁹⁹) is used of Indra and means 'who sends or gives wealth'. So जुवः = riches given or sent.

(15) ज्यायः = greater (wealth).

(16) तुजं occurs in 18 only. स शक्र शिक्ष पुरुहूत नो धिया तुजे राये (८^{१६}/_१); here तुजे = राये. तुज् = wealth.

(17) द्यु means wealth. द्यौः दिवौ दिवः दिवं etc. is its declension. दिवावसुः = one possessed of abundant wealth. दिवः is pl. of द्यु.

(18) दळ्हा = दळ्हाणि = दढानि. It qualifies a neuter noun like यूथानि. It is often used as a noun as here.

(19-20) द्युम्न, नृम्न and सुम्न are compounds. द्यु = नृ = सु = wealth. द्यु may be a noun from द्या of which the only form is मन्नाते (७^{३३}). म्ना = to grant. म्नं = a gift. द्युक्षं = द्यु + क्षं. क्षं = wealth. We find it in तुविक्षं (८^{७७}/_१).

(21) We find नेदीयस् and नेदिष्ट in RV. What is the positive of these? Can it be निद्? निद् occurs 16 times in RV and means 'from the slanderer', except perhaps in सरस्वती निदस्पातु (६^{६१}/_१) and निदश्चिकीषते (१^{३४}/_१ | ८^{१८}/_१) where it may mean riches.

(23) पश्वः (-0) means wealth and not cattle.

(24) रणवः संदृष्टौ पितुमान् इव क्षयः (१^{३४०}/_१) = Agni is charming to look at like a rich treasure. पितुः = wealth. अग्नेश्चित् पितुरुत्त-

रेभ्यः (१०^{५६}); Agni is a given of wealth (पितृकृत्); but the crushing stones are greater givers. पि = तुः = पितुः. पि + त् = पितृ = wealth. अपिन्वतम् अपितः (७^{६३}); here अ+पितः = devoid of wealth.

(25) पुरु at first an adjective is treated as a noun in 78 and 106. पुरु = wealth.

(26) पुंसः इदं पौंस्यं = an act of a hero; wealth acquired by a hero. इन्द्रे भुजं शशमानास आशत सूरौ दृशीके वृषणश्च पौंस्ये (१०^{७३}) = Sacrificers received (आशत) a share in Indra i. e. in Sun-bright gold (सूरः दृशीके), in the gifts (पौंस्ये) of the donor. आ नो देव शवसा याहि शुष्मिन् भवा वृध इन्द्र रायो अस्य । महे नृम्णाय नृपते सुवज्र महि क्षत्राय पौंस्याय शूर (७^{३९}); here शवस्, शुष्म, रै, नृम्ण, क्षत्र and पौंस्य mean wealth. तं सध्रीचीरुतयो वृष्ण्यानि पौंस्यानि नियुतः सञ्चुरिन्द्रम् (६^{३५}); ऊतयः = वृष्ण्यानि = पौंस्यानि = नियुतः = riches. सञ्चुः = wait on.

(27) प्रतद्वस् (८^{३३}) is equal to प्राप्तवस् according to Yāska and Sāyaṇa; but the compound is really प्र + तत् + वसु; all the 3 component parts mean wealth. प्र = तत् = वसु. प्र = wealth in 13 and 35. यम् = to give. प्र यन्धि (17) = give wealth.

(28) What else can ब्रह्म mean in 46 than wealth? सुब्रह्माणं० अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः (१०^{५९}); here सुब्रह्माणं like चित्रं qualifies रयिं and means abundant (सु धनम् । तेन युक्तं ब्रह्म धनं यस्मिन् तं). कृतब्रह्मेन्द्रः (६^{३९}); here Indra grants (कृत) wealth (ब्रह्म); कृतं ब्रह्म धनं येन स कृतब्रह्मा; or कृतं धनम् । तेन युक्तं ब्रह्म धनं यस्य सः = who possesses abundant wealth. ब्रह्म च नो वसो सव (१^{१९}) = give us wealth (ब्रह्म), O rich Indra.

(30) उषो भद्रेभिरा गहि (१^{५९}); भद्रेभिः = धनैः.

(31) भूरि an adjective is treated as a noun and means large wealth.

(32) शुष्मिन्तमो हि ते मदो शुष्मिन्तम उत क्रतुः (१^{१५}); here शुष्मिन्तमः = शुष्मिन्तमः; मदः = क्रतुः = wealth. आ नस्ते गन्तु मत्सरो वृषा मदो वरेण्यः । सहावान् इन्द्र सानसिः (१^{३५}) = हे इन्द्र ते तव मदः आ गन्तु आगच्छतु नः अस्मान् प्रति; here मदः is wealth; originally intoxication or vigour due to Sōma; then wealth which is the result of vigour.

(33) मना occurs only once; but there is मनावस् in कृष्टो देवावश्विनाद्या दिवो मनावस् ($५\frac{७}{१}$); मनावस् = धनवन्तौ. मनायतो भद्रं मतः कृणुष्व वृत्रतुर्ये ($२\frac{३}{६}$) = give wealth (भद्रं = मतः) to him who desires wealth (मनायतः).

(34) देवासो हि ष्मा मनवे समन्यवो विश्वे साकं सरातयः ($८\frac{३}{४}$) = All the gods gave Manu wealth; समन्यवः = सरातयः; मन्युः = रातिः = a gift. स मन्युं मर्त्येषु चिकेत ($७\frac{६}{१}$) = he gives wealth to the poor.

(40) आ नामभिर्मरुतो वक्षि विश्वाना रूपेभिर्जातवेदः ($५\frac{३}{१}$) = हे जात-वेदः अग्रे विश्वान् मरुतः नामभिः रूपेभिः आ वक्षि आवहः रूपेभिः = नामभिः = धनैः (युक्तान्). In $1\frac{10}{१}$ वीर्याणि, रूपाणि, वृण्यानि and सख्यानि mean riches.

(41) ता ई वर्धन्ति महि अस्य पौंस्यं नि मातरा नयति रेतसे भुजे ($१\frac{३}{३}$) = Those (waters) feed him; great is his wealth (पौंस्यं); he takes the two mothers (heaven and earth) to riches (रेतसे = भुजे).

(43) विश्वस्य वाचमविदन्मनायोः ($१\frac{३}{३}$) = The dawn gives (अविदत्) wealth (वाचं) to all (विश्वस्य) desirous of wealth (मनायोः). For मनायोः vide 33. अग्रस्वतीमश्विना वाचमस्मे कृतं ($१\frac{३}{३}$); अग्रस्वती वाचं = abundant wealth; कृतं = give.

(46) पिन्वतं गा जिन्वतमर्वतो नो वर्धयतमश्विना वीरमस्मे ($१\frac{३}{३}$). गाः = अर्वतः = वीरं = wealth. वीरेषु वीराँ उपपृङ्धि नस्त्वं ($२\frac{३}{३}$) = Put (उपपृङ्धि) riches into our riches. ऐषु द्यावापृथिवी धातं महारस्मे वीरेषु विश्वचर्षणि श्रवः ($१०\frac{३}{३}$) = हे द्यावापृथिव्यौ अस्मे अस्माकम् एषु वीरेषु महत् विश्वचर्षणि श्रवः आधातम् = add great wealth to our wealth. This is a good instance of श्रवस् too.

(47) वेदस् from विद् = to give. जातं धनम्। तेन युक्तं वेदः धनं यस्य सः जातवेदाः. The 4 Rks. are sufficient for this sense of वेदस्.

(48) शवस् and शूर from शू = to grow. What grows may be wealth as well as strength. ऋभुर्ऋभुभिरभि वः स्याम विभ्वो विभुभिः शवसा शवांसि। वाजो अस्माँ अवतु वाजसाताविन्द्रेण युजा तद्वेष्य वृत्रम् ($७\frac{३}{३}$) = हे ऋभवः वः युष्माकं युष्माभिः दत्तैः ऋभुभिः विभुभिः शवसा ऋभुः ऋभुमन्तः विभ्वः विभुमन्तः सन्तः इतरेषां शवांसि अभि स्याम। वाजसातौ संग्रामे वाजः अस्मान् अवतु धनिनः करोतु। इन्द्रेण धनेन युजा सहायभूतेन वयं वृत्रं दारिद्र्यं तरुषेम नाशयिष्यामः. नह्यङ्क नृतो त्वदन्यं विन्दामि राघसे।

राये शुभ्राय शवसे च गिर्वणः (८^{३४}); here राधसे = राये = शुभ्राय = शवसे = धनाय.

(49) शुभन्तं शुभं मधवत् सु धत्तन (१^{६४}); शु, शुभ, मध and सु mean wealth.

(50) श्रवस् never means glory or fame. सं गोमदिन्द्र वाज-वदस्मे पृथु श्रवो बृहत् । विश्वायुर्वैहक्षितम् (१^७); here श्रवः must mean wealth. श्रु = to give. श्रुत् = श्रवस् = a gift, wealth.

(51) सत्रासहं is like शुभसहं, विश्वासहं, पृतनासहं, यज्ञसहं etc. that is, सत्रा must be a noun like शुभ etc. सद् + रं = सत्रं = wealth. सत्रार्ची राति (७^{५३}); सत्रा सत्रेण धनेन अञ्चति प्रकाशते असौ रातिः = a gift that shines with wealth i. e. gold. वद् सूर्य श्रवसा महौ असि सत्रा देव महौ असि (८^{१३}); सत्रा = श्रवसा = धनेन. But सत्रा may have the sense of वद् (= verily). अनु प्र येजे जन ओजो अस्य सत्रा दधिरे अनु वीर्याय (६^{३६}) = जनः अस्य अस्मै इन्द्राय ओजः अनु प्र येजे । देवाः वीर्याय तस्मै सत्रा सत्राणि धनानि अनु दधिरे. I am not, however, able to quote an unequivocal instance of सत्र meaning wealth when not compounded. Compounds like सत्राच्, सत्रासहं, सत्रा-जित् seem to fix that sense of सत्र viz. wealth.

(53) त्वं सत्यो वसवानः सहोदाः (१^{१७}); सत्यः = वसवानः = सहोदाः. सत् = वसु = सहस् = wealth. अप्रक्षितं वसु बिभर्षि हस्तयोरपाळहं सहस्तन्वि श्रुतो दधे (१^५) = Indra, thou hast undiminishing (अप्रक्षितं) wealth in thy hands; Indra carries in his person unassailable (अपाळहं) wealth (सहः = श्रुतः = riches). अपाळहं = अप्रक्षितं. सहः = श्रुतः = वसु.

(54) सु in सुदाः, सुभ and सुख means wealth. सु धनं ददाति असौ सुदाः. सु धनम् । तेन युक्तं स धनं सुभम्. सु धनम् । तेन युक्तं स धनं यस्मिन् स सुखः (रथः). अस्मान् सु जिग्युषस्कृतम् (१^७); here सु is the object of जिग्युषः; Cf. विश्वा धनानि जिग्युषः (८^{१३}); धनानि is the object of जिग्युषः. सु = धनानि.

(55) सुवित (= सु + इत) is opposed to दुरित. दुरितं = ill-gone, adversity. सुवितं = welfare, prosperity. स नो नेपत् अग्निर्वामं सुवितं वस्यो अच्छ (१^{१३}); वामं = सुवितं = वस्यः = to wealth.

(56) स्तुतश्चिदग्ने शुण्विषे गृणानः (७६) = हे अग्ने गृणानः दाता त्वं स्तुतः चित् धनानि शुण्विषे ददासि. चित् = wealth. स्तुतः may mean याच्यमानः or धनपूर्णः. त्वं तू न इन्द्र तं रविं दा ओजिष्ठया दक्षिणयेव रातिम्। स्तुतश्च यास्ते चकनन्त वायोः स्तनं न मध्वः पीपयन्त वाजैः (११६९); here याः ते तव स्तुतः वाजैः पीपयन्त वृद्धाः भवन्ति. स्तुतः = gifts. स्तुतश्च० वामनु रातिमग्मन् (६६३) = riches fill your gift. स्तुतः = gifts. In these two Rks. स्तुतः may mean स्तुतयः. स्तुतः meaning riches is doubtful.

Abundance

Devotees are not content with small amounts. मा दध्ने says one (12). Why shouldst thou stint me? Thou hast a lot (22). Thou hast filled heaven and earth with it (उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा 20। येनेमे उभे० प्राः 51). Therefore give me wealth that lies in heaven and earth (85। 88। 91). वृहत् (86), स्थूरं पृथुं (108), गोमन्तमश्विनं (108), गोजित् etc. (92), प्रजावत् (93), वीरवत् (95), वीरवर्ती (94), हिरण्यवत् (96), अम्रस्वती (104), वसुविदं (104), मखस्युवं (97), such adjectives characterise wealth. Why enter into details? Give me all that is lying about me (अस्य रायः 50। इमं यज्ञं 23। अमुष्य 69), in short, all (अस्य कस्य चित् 42। विश्वा वसूनि 110). It should be wealth that never decreases (अविक्षितं 67। अजरः 50). It should constantly grow (शशुवांसं 48। 49), so as to be countable in thousands (सहस्रिणीः 89। सहस्रशः आयुतानि शतानि च 69). It should last for ever (दीर्घश्रुत्तमं 60) and prevent even a remote approach of poverty (दूरेअमित्रं 59। प्रभङ्गं दुर्मतीनां 72). It should be a cloud that rains down gold (उत्सो हिरण्ययः 74). In these and other ways is abundance expressed. Sometimes two or more words are used for this purpose as रविं वीरवतीम् इयं (3); धाम नाम इन्द्रियं ज्योतिः (5); सु चेतुना महो रायः० सु वीर्यं (11), शवः, ओजः, शुम्ना, वृष्ण्या (47); शवस् again is शविष्ठं and ओजस् ओजिष्ठं and उग्रं. 52 has 5 words for wealth and 77 has 6.

Whose wealth?

The devotee wants Indra to kill enemies and give him their wealth. हत्वी तेषामा भरा नो वसूनि (14); शत्रूयतामा भरा भोजनानि

(23); वि त्वाहतस्य भोजनं भजेमहि (56); जहि रक्षांसि (45); जहि मृधः (70।95); नि दुर्गे श्रथिहि अमित्रान् (55); तपसा युधा वि जहि शत्रून् (105); भिन्द्रि विश्वा अभियुजः (70); यावय द्वेषः (59); वर्तया पर्णि (108); प्र ससाहिषे शत्रून् (109); अर्यः (64।110); अर्यः अदाशुषः (87); अदाशुषरस्य (79); रेवान् अदाशुरिः (70); अभी पतः (57); अभि ये नो मर्तासो अमन्ति (55); आरे तं शंसं कृणुहि निनित्सोः (55). But who are these enemies? अर्यः जनानां (61); अर्यः अदाशुषो जनानां (9), जनस्य दुह्यः (63); जनानां (65।79।99); विश्वाः चर्षणीरभि (38।101); चर्षणीसहं (40); (चर्षणीः) सहन्तं (38); पञ्च क्षितीनां (41); पृतनापहं (39।183); पृतनापाह् (48). The enemies are the 5 Āryan tribes to whom Indra was a foreigner. जन is not man in general. Indra is called जनभक्षः जनसहः (२३^३) and जनयोपनः (१०६^६), कृष्टिहा (९५^३), and चर्षणीसहं (८३^३). In स जनास इन्द्रः (२।१२) it is not men in general but the 5 hostile tribes that are addressed. Indra is called विचर्षणिः and विश्वचर्षणिः because he conquered those tribes and dispossessed them of their wealth. In 19 we have प्रमगन्द् and नैचाशास्त्र; was it a king or was it the common name for all the tribes? The Rk. tells us that these bulls made no offerings of fresh or warm milk. It was the desire of Indra's followers to conquer them (जिगीवांसः 48) and subdue them (रन्धय 19). तवेदिदमभितः चेकिते वसु (4) says a devotee to Indra. What claim have these tribes to the wealth that has been given them by thee? Seize it and give it to us. Such are conquerors! विश्वा युद्धा वृण्ण्या मानुषाणामस्मभ्यं दाः (47); who are these मानुष? Are they the 5 hostile tribes? Were they the only descendants of Manus? Were not the followers of Indra मानुष?

Why is wealth desired?

देववीतये 68; मघत्तये 70; राये 26, 84; वाजसातये 103; श्रवसे 5; स क्षेपयत् स पोषयत् भुवत् वाजस्य सातये 34; येन तोकं च तनयं च धामहि 10; तना त्मना सनुयाम 107; नो वस्यसः कृधि 84.

All these expressions show a desire for lasting wealth. अस्यै भुजे (11)=that we may have so much (i. e. abundant) wealth. Why, we desire Indra's wealth (इन्द्रस्य राधसे 93). Wealth is desired

(1) भुनजामहै 60; मादयध्वै 40; अवसे 40; ऊतये 2, 61, 73; असवे 75; वृधे 34, 36, 37; वस्यसः कृधी नः 59; जीवा ज्योतिरशीमहि 58 = that one may live in prosperity and happiness;

(2) सुगेभिर्विश्वा दुरिता तरेम (106) = that we may for ever be beyond all adversity;

(3) येन वंसाम पृतनासु शत्रून् उत जामीन् अजामीन् (49) = that we may hit hard enemies both related and unrelated.

Epithets

Epithets whether occurring singly or in plurality in the Rks. under आभर are significant. Some of them are easy and require no explanation. अन्तिवामा (59), आभरद्वसुः (111), ईशानः (53.1.94), गोदत्र (64), दाता वाजस्य गोमतः (39), द्युमत्तम (4), पतिः सिन्धूनां रेवतीनां (109), पुरुवसुः (57), भोजं (104), मघवन् (19, 57, 61, 67), मघोनि (59), वसो (78), वसुपते वसूनां (16), वसुपति वसूनां (17), विदद्वसो (43) are self-explained. द्यु and वसु mean wealth. वसुः is one possessed of wealth. The following can be satisfactorily explained.

(1) अभिभूते (4, 46); भूति means wealth as in प्रजां पुष्टिं भूति-मस्मासु धत्तं (८.५.६). (शत्रूणां) भूतिम् अभि (भवति) असौ अभिभूतिः = one that conquers the wealth of foes.

(2) अमर्त्य (103); the word is the opposite of मर्त्य which means (1) a poor beggar, (2) a miser who does not give, (3) one that hates and injures. अमर्त्य is one who is not a poor beggar but one that rolls in wealth, one who hates not and injures not, one that gives. यदग्ने मर्त्यस्त्वं स्यामहं मित्रमहो अमर्त्यः । सहसः सुन-वाहुत (८.३.३) ॥ न त्वा रासीयाभिश्स्तये वसो० न मे स्तोतामतीवा दुर्हितः (८.३.३) = If thou wert a poor beggar or penniless (मर्त्यः) and I rolled in wealth (अमर्त्यः), O rich (मित्रमहः = सहसः सुनो = आहुत = वसो) Agni, I would not deliver thee unto hateful poverty (अभिश्स्तये); my devotee or suppliant (स्तोता) would never be in the grip of pennilessness (अमतीवा); never would he be placed in misery (दुर्हितः).

If thou west mortal, Agni, and I the immortal one,

Thou son of strength, like Mitra to whom we sacrifice,
Thee would I not expose to curse, good God !

My worshipper should not suffer poverty, neglect or harm.

(Winternitz, History of Indian Literature Vol I, P. 80).

This rendering misses the point. Words like मर्त्यः, अमर्त्यः, मित्रमहः, सहसः, वसो, are given wrong senses.

सेदुग्रो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं पृषदश्वा अवाथ (७^{१०}) = That man, though altogether penniless (मर्त्यः), whom (यं) you, O Maruts, riders of red horses, reward, even he becomes wealthy (शुष्मी) and liberal (उग्रः). यः सोम सख्ये तव रारणत् देव मर्त्यः । तं दक्षः सचते कविः (१^{११}) = Abundant (कविः) wealth (दक्षः) accompanies that poor man (मर्त्यः) who, O rich (देव) Sōma, takes delight (रारणत्) in thy friendship (सख्ये). अरावा चन मर्त्यः (८^{१८}), अररुषः ० मर्त्यस्य (१^{१८}), अदेवः (८^{७०}), अयज्युं (१^{१३१}), दुःशंसं ० दुर्विद्वांसं (७^{११}), all these convey the idea that misers would never help; on the contrary they would injure (धूर्तिः प्रणङ् मर्त्यस्य १^{१८}).

(3) अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा (105); Indra kills foes (अमित्र = वृत्र = दस्यु) not for the pleasure of killing but for their wealth. This explains वृत्रहा (20) and वृत्रहन् (42).

(4) इन्द्र (4, 43, 72, 109); इन्द्र + रः = a giver. इन्द्र must be the root in इन्द्र and इन्दु; but in Rv we find no verbal or derivative form of this root.

(5) उग्र (11). Vide P. 253 No. 7.

(6) ऋजीपिन् (98); Yāska says (Nir. V. 12) :— ऋजीपि is the sediment of Sōma after the juice has been extracted; Indra is called ऋजीपी because the sediment is given to his horses. That is a strange explanation. The Maruts are ऋजीपिणः (१^{८३}); the above interpretation would not hold good here. महावीरं तुवि वाघम् ऋजीपं (१^{१३}); these 3 adjectives qualify Indra; in what sense is he ऋजीपि ? उत त्वं वीरं धनसामृजीपिणं दूरे चित्सन्तमवसे हवामहे (८^{८६}); here वीरं = ऋजीपिणं = possessed of wealth; धनसां = धनस्य दातारम्. ऋजीपिन् is found in company with मधवन्, वृषन् etc. ऋजीपि therefore must mean wealth.

(7) ऋभुष्टिर (75) = ऋभु + स्थिर. ऋभु = wealth. एवा ह्यासि वीर-युरेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राध्यं मनः (८३^३); Indra is a giver of wealth (वीरयुः = शूरः = स्थिरः). ऋभुणः धनस्य स्थिरः दाता ऋभुष्टिरः.

(8) चित्र (43, 51, 54); चित् (= to give) + रः = a giver.

(9) चोदयन्मते (72). चोदयति मतिम् असौ चोदयन्मतिः = one that gives (चोदयति) wealth (मति).

(10) जात (75) means both strength and wealth. जातेन धनेन युक्तं वेदः धनं यस्य स जातवेदाः. जातवेदः (45, 46). जात in ऋतजात, तुविजात, पुरुजात, सुजात means wealth. Ushas is addressed as सुजाते (१३^३); here the context clearly shows that जात means wealth. For वेदस् vide p. 256 No. 47.

(11) जुष्टः (23); जुष् = to give. जुष्टं = what is given, a gift. जुष्टं विद्यते अस्य स जुष्टः = one making gifts. त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टे होता वरेण्यः (५१^३). सप्रथाः = जुष्टः = वरेण्यः = having wealth. होता = a giver. जुष्ट = having and giving wealth. जुष्टतमासो नृत्तमासः (१८^७); the Maruts are the richest and the greatest givers of wealth; जुष्ट = नृ = wealth. पाहि नो अग्ने रक्षसो अजुष्टात् पाहि धूर्तेर-रह्यो अघायोः (७१^१); अजुष्टात् = अरह्यः = from one that does not give.

(12) तुविनृम्ण (107). For नृम्ण vide P. 253 No. 19-20.

(13) दंसिष्ट (66). दंसः दंससी दंसांसि etc. is the declension of दंसस्. तदु प्रयक्षतममस्य कर्म दस्मस्य चाहतममस्ति दंसः (१६^३); दंसः = कर्म = a gift. That gift (दंसः = कर्म) of the giver (दस्मस्य) is full of wealth (प्रयक्षतमं = चाहतमं). तद्वां नरा सनये दंस उग्रमाविष्कृणोमि (१६^६) = हे नरा नरौ दातारौ अश्विनौ वां युवयोः तत् उग्रं दंसः सनये आविष्कृणोमि = I will disclose or publish that (तत्) rich (उग्रं) gift (दंसः) made by you for my prosperity (सनये). प्र वां दंसास्य-श्विनावबोचमस्य पतिः स्यां सुगवः सुवीरः (१६^६) = I have published (अबोचं) loudly (प्र) your great gifts (दंसांसि) that I may be a master (पतिः) of wealth (सुगवः = सुवीरः). The As'wins are called पुरुदंससा (१३. ८६^७) and सुदंससा (८१^७). दंसिष्टः = one full of or abounding in gifts.

(14) दिवावसो (69). दिवा (instr. sing. of शु = wealth) धनेन युक्तं वसु यस्य स दिवावसुः.

(15) देव (27, 74); wherever देव occurs, it most probably means one possessed of wealth. देवो देवान् क्रतुना पर्यभूयत् (२१३) = Rich Indra surpassed the rich gods by his wealth.

(16) धृष्णो (65, 78, 79); धृ (= to give) + स्नुः = a giver.

(17) पवमानः (87, 88, 101) may mean giving (from पू = to give) or have its usual sense of being purified.

(18) पुरंदरः (20) like अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा (3) means a giver of the wealth lying in strong places which Indra smashes or breaks open.

(19) पुरुकृत् (4); पुरु धनं करोति ददाति असौ । अथवा । पुरुणा धनेन युक्तं कृत् धनं यस्य. कृ = to give. कृत् = a giver or a gift.

(20) मेहन (43) from मिह = to shower. मेहन = O showerer of wealth. Yaska and Sayana render it by मंहनीयं (estimable, large).

(21) यविष्ठ (12); यु (= to give) + इष्ठ = O greatest giver. 'Youngest' is the sense usually given.

(22) विदद्वसो (43); वेत्ति ददाति वसु असौ विदद्वसुः; cp. आभर-द्रसुः (111) = आभरति वसु असौ.

(23) विश्पते (28). विश्पति resembles वसुपति, रयिपति, राध-स्पति, वाजपति, शचीपति etc. The 1st members of these compounds mean wealth, so should विश्. सुग्रीतो अग्निः सुधितो दम आ स विशे दाति वार्यमियत्यै (७१३) = Agni gives (दाति) wealth (वार्य) that one may obtain so much (इत्यै) i. e. abundant wealth (विशे). आ पवस्व विशे अस्या अजीति (९१३) = हे सोम अस्यै विशे अजीतिम् आपवस्व = Give unconquerable wealth (अजीति) for this (अस्यै) i. e. immense wealth (विशे). भवा पायुर्विशो अस्याः (४३) = Be a giver of this i. e. abundant (अस्याः) wealth (विशः). इमा सातानि वेन्यस्य वाजिनो येन जना उभये भुञ्जते विशः (२३५) = These (इमा = इमानि) are the gifts (सातानि) of wealthy (वेन्यस्य = वाजिनः) Brhaspati by which both people (Viz. gods and men) obtain or enjoy (भुञ्जते) riches (विशः). धेनूर्जिन्वतमुत जिन्वतं विशः (८३५) = give us cows (धेनूः) and riches (विशः). धेनूः = विशः. त्वामग्ने दम आ विश्पति विशः त्वां राजानं सुविदन्नमृञ्जते (२१) = हे अग्ने विशः

विश्वपति विशः राजानं सुविद्वं त्वां दमे आ ऋज्वते = Men worship (ऋज्वते) thee who art a master and donor of riches. विशां = धनानाम्. विश्वपति = राजानम्. दमे = for (obtaining) wealth. विशः विश्वपति is like रयीणां रयिपति, वसूनां वसुपति and गवां गोपति. सिनीवाली is विश्वपत्नी (२३३). विश्वपत्नी resembles वसुपत्नी. विश् = वसु. पत्नी = दात्री.

(24) विश्वचर्यणिः (26); चर्यणि at first the name of the 5 Āryan tribes came to mean the wealth belonging to them. Indra stripped them of that wealth. विश्वाः चर्यणयः यस्य स विश्वचर्यणिः । यद्वा । विश्वं धनम् । तेन युक्ता चर्यणिः धनं यस्य सः. विचर्यणे (45, 46, 83, 93) is the same as विश्वचर्यणे. वि may show possession or mean wealth. Sāyana follows the Nighantu (निघण्टु ३।१।६-७) in interpreting चर्यणि as द्रष्टा. विश्वस्य द्रष्टा विश्वचर्यणिः । विविधं द्रष्टा विचर्यणिः. But in all the 5 Rks. चर्यणि has the meaning given by me.

(25) वृषन् (68, 80, 90, 110) = O showerer of wealth (from वृष् = to shower). वृषन् a bull is certainly inappropriate in these and other Rks.

(26) शक् (104); शक् (= to give) + र = O giver.

(27) शचीवः (4); शची धनं विद्यते अस्य स शचीवान्.

(28) शतक्रतो (81-83); vide P.P. 170-184.

(29) शवसःपते (32) and शविष्ठ (72); for शवस् meaning wealth vide P. P 256 No. 48.

(30) शिशयं (1c4) probably from शी to which we may trace शीर. शी (= to give) + र = a giver. Agni is called शीरं and शीरशोचिषं. शिशी by reduplication. शिशी + अः = शिशयः = a giver.

(31) शुक्रस्य शोचिषस्पते (28). शोचिस् primarily a flame means bright gold शुक् (= to blaze) + रं = शुक्रं = blazing, bright. Agni is a master and donor (पते) of bright, resplendent gold.

(32) शूर (41, 47, 76). शू (= to increase, to give) + रः = an increaser, a giver.

(33) सत्यः (39); vide 1३ under ' Who shall be our guide in interpreting RV' ?

(34) सद्यो (75); स may mean wealth or show possession. सु = wealth. सद्युः सद्युः सद्यवः etc. सद्यो = O rich one.

(35) सहसः यद्वा (53) occurs 7 times and सहसः यद्वा once. पद्वा and यद्वा are found in company with सहसः only. सहसः पुत्रः occurs about 9 and सहसः सूनुः about 38 times. Out of these Indra is called सहसः सूनुः once. We have such expressions as सहसो यतो जनि (११५३), त्वमाहुः सहसः पुत्रमङ्गिरः (५१३) and सहस आ जनिष्ठाः (५३३). दिवः शिशुं सहसः सूनुमग्निं (६५५) shows that दिवः is the same as सहसः. In almost all the Rks where सहसः यद्वा or पुत्रः or सूनुः occurs there is a reference to Agni's wealth and the prayer of devotees for that wealth. 6 $\frac{1}{4}$ are illustrative Rks. ता नृभ्य आ सौश्रवसा सुवीराग्ने सूनो सहसः पुण्यसे धाः (६१३); सहसः सूनो० अग्ने तोकं तनयं वाजिनो दाः (६१३). Agni possesses abundant wealth (सुवीर) and is hence requested to give it to his devotees. नू त्वामग्ने ईमहे वसिष्ठा ईशानं सूनो सहसो वसूनाम्। इयं स्तोतृभ्यो मधवदभ्य आनद (७७); वसूनाम् ईशानं and इयं etc. shows that सहसः means धनस्य or धनिनः. सूनो सहस ऊर्जा पते (८१३); सहसः सूनो = ऊर्जा पते. Agni is the son as Ushas is the daughter of Dyaus. Dyaus being rich was most probably called सहसः. As a rich man is called Kubera or K's son, so Agni is Dyaus' son; as such he is rich. Agni is called सहस्वः also (34, 39). सहस्वः = O thou possessed of wealth. This sense is pertinent in both these Rks. सहसावन् (103) is the same as सहस्वः.

(36) सुक्रतो (45); vide pp. 193-196.

(37) सुधन्व (28, 32). सु = wealth or gold; चन्द्र = gold. सु हिरण्यम्। तेन युक्तं चन्द्रं हिरण्यं यस्य.

(38) हव्यः (57). हवः (from हु = to give) = a gift; हव्यः = full of gifts. सा नो रथेन बृहता विभावरि श्रुधि चित्रामधे हवम् (११५६) = हे चित्रामधे विभावरि उपः सा त्वं बृहता रथेन नः अस्मभ्यं हवं धनं श्रुधि देहि. Though हव does mean a call, it means wealth also, as here. यन्ता मे हवं नासत्योप यातम् (११५३) = हे नासत्यो मे मह्यं हवं धनं यन्ता यन्तौ ददतौ युवाम् उप यातम्. हवं त इन्द्र महिमा व्यानद (७३६) = greatness (महिमा) pervades (व्यानद) thy wealth, O Indra. हवैः युक्तः हव्यः = possessed of wealth.

(39) हव्यवाद (28). हवेन धनेन युक्तं धनं हव्यम् । हव्यं वहति असौ हव्यवाद.

(40) होतर (36) from हु = to give.

Difficult epithets

(41) अङ्गिरः (36). Angiras was the name of a family the members of which succeeded in forcing open the entrances of strong enclosures in which cows were kept. Agni to whom that family was devoted must have helped them in this affair. Hence perhaps his name of Angiras and Angirastama. In that sense he was a giver of cows. १^{५५} contains both अङ्गिरः and सहस्रो यद्वा, ८^{६३} सहस्रः सुनो अङ्गिरः, ८^{६५} अङ्गिर ऊर्जो नपात् and ५^{५५} त्वामाहुः सहस्रस्पुत्रमङ्गिरः; विश्वानि सत्याङ्गिराश्चकार (५^{५५}) = Angiras gave all riches. These quotations show that Angiras is rich and gives away wealth.

(42) अतिथिः (23) usually rendered as a guest does not seem to have that sense in RV. अतो न आ नृन् अतिथीन् अतः पत्नीर्दशस्यत (५^{५५}) = give (आदशस्यत) us (नः) out of your treasure (अतः) riches (नृन् = अतिथीन् = पत्नीः). नृ (= to give) = a gift, a giver.

आ जातं जातवेदसि प्रियं शिशीतातिथिम् (६^{५५}) = जातवेदसि अग्नौ जातं प्रियम् अतिथिम् आ शिशीत = (the devotee) would receive (आ शिशीत) wealth (जातं = प्रियं = अतिथि) existing in Agni who possesses abundant wealth (जातवेदसि). अतिथिनीरिषिराः स्पार्हाः सुवर्णा अनवद्यरूपाः । बृहस्पतिः ० निर्गा ऊपे (१०^{६५}); here अतिथिनीः = इषिराः = full of wealth; the other adjectives too refer to wealth. इयं ते नव्यसी मतिरग्ने अधायि अस्मदा । मन्द्र सुजात सुकतो अमूर दस्मातिथे (८^{५५}) = This thy abundant (नव्यसी) gift (मतिः) has been given (अधायि) unto us (अस्मदा), O Agni. मन्द्र = सुजात = सुकतो = अमूर = दस्म = अतिथे = ० possessor and giver of wealth. मा नो हणीतामतिथिर्वसुरग्निः (८^{१०३}); अतिथिः = वसुः = rich and liberal. श्रेष्ठं यविष्ठमतिथि (१^{५५}); these and the other adjectives in the Rk. refer to Agni's wealth and generosity. अतिथिर्विभावसुः (३३) and अतिथिर्जातवेदाः (६३) show that अतिथिः does not mean a guest but a donor that possesses wealth. अतिथिग्व means one that has cows for his wealth.

(43) अद्भुतः (39). तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरु वारं पुरुस्पृहम् । त्वष्टा पोषाय वि प्यतु राये (१^{३५}/_०) = त्वष्टा पोषाय राये नः अस्मभ्यं तत् तुरीपम् अद्भुतं पुरुस्पृहं पुरु वारं वि प्यतु ददातु. तुरीपं=अद्भुतं=पुरु=वारं=wealth. मित्रो न भूदद्भुतस्य रथीः (१^{३५}/_३) = अग्निः मित्रः न इव अद्भुतस्य धनस्य रथीः आनेता भूत् भवति. These two Rks. show that अद्भुत means wealth. सहसस्पुत्रो अद्भुतः (२^५/_६); Agni is the son of rich Dyaus and possesses marvellous wealth. विशां राजानमद्भुतमग्निं (८^{३६}/_३); Agni rules over riches (विशां) and possesses immense riches. तव वायो ० अद्भुत । अवांसि आ वृणीमहे (८^{३६}/_३) = We ask riches of thee, O Vayu, possessed as thou art of immense wealth. It is clear that अद्भुत means wealth, and then one possessed of wealth.

(44) अद्रिवः (43). बृहस्पतिर्भिन्नदद्रिं विदद्वाः (१^{६३}/_३) = B. broke open mountain strongholds and obtained cows shut therein. He who possesses cows thus released is अद्रिवान्. अद्रिं रुजेम धनिनं (४^{२६}/_५) = We will break open the mountain stronghold that contains wealth. अद्रि is thus a symbol of wealth. This probably is the significance of अद्रिवः.

(45) अधिगो (35). What is अधि? Is it अद्रि provincially pronounced अधि? अद्रिगुः = one that possesses cows shut in mountain strongholds. Or has अधि the sense of भूरि or शाची or सु in भूरिगो, शाचिगो and सुगुः? There is not the least doubt that अधिगु refers to abundant wealth; but how I cannot tell.

(46) Sōma is आशुं and Indra is आशवे (1). आशुं = सवन-त्रयव्याप्तम् । आशवे = कृत्स्नसोमयागव्याप्ताय (सायण). This interpretation is based on अशू व्याप्तौ (घा० ५।१८). आशु also means a horse. None of these senses is relevant in 1. आ + शा = to give. आशा + उः = a giver. Both Indra and Sōma are givers of wealth. आश्व-पस्तरेभ्यः (१०^{७६}/_६) qualifies ग्रावभ्यः. आशुना धनेन युक्तम् अपः धनं यस्य स आश्वपाः अग्निः. The crushing stores are richer than Agni himself. आशु also means a donor. अनाशोश्चिदवितारा (१०^{३३}/_३). The As'wins endow with wealth (अवितारा) him who has no wealth (अन् + आशोः). असदन्न सुवीर्यमुत त्यदाश्वभ्यम् (८^{३३}/_३) = अत्र अस्मिन् यजमाने सुवीर्यम् असत् अस्तु । उत अपि च अश्व्यं धनयुक्तम्

आशु धनम् अस्तु. आशुरर्षं बृहन्मते परि प्रियेण धाम्ना (९.३.९) = हे बृहन्मते सोम आशुः त्वं प्रियेण धाम्ना पवित्रे परि अर्षं = O Sōma possessed of great wealth (बृहन्मते) rush (अर्षं) through (परि) the strainer with abundant wealth (प्रियेण = धाम्ना), donor (आशुः) as thou art.

(47) दम्नाः (23) must refer to Agni's wealth; but how? अधोक् इन्द्रः स्तर्यः दंसुपत्नीः (४.३.९); here barren cows (स्तर्यः) are दंसुपत्नीः. दं च सु च दंसु । तस्य पत्नीः दात्र्यः. पत्नी like पति means an owner and a giver. दं = सु = wealth. तं त्वा सुशिप्र दम्पते स्तौमैर्वर्धन्ति अत्रयः (५.३.३); here both सुशिप्र and दम्पते are significant. दम्पते = O master and giver of wealth. दम्पतीव क्रतुविदा जनेषु (२.३.९); the As'wins possess wealth (क्रतुविदा) like two plutocrats among the 5 Āryan tribes. सहस्रियं दम्यं भागधेयं गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वम् (७.५.९) = Give (जुषध्वं), O Maruts, abundant wealth. सहस्रियं = दम्यं = गृहमेधीयं = full of wealth, abundant. भागधेयं = wealth. दुवस्यत दम्यं जातवेदसम् (३.३); दम्यं = जातवेदसं = to Agni who is full of wealth. रयिं न स्वर्यं दमूनसं (१.३.३); here दमूनसं and स्वर्यं qualify रयिं and mean 'full of wealth.' पुरुश्चन्द्रं, विश्वधायसं and दमूनसं qualify त्वां (५.६) which refers to Agni; all three emphasize Agni's abundance of wealth.

(48) दस्म (28). दस्म and दस्म come from दस्; दस् in RV. means to diminish or depart and not to give. Yet दस्म and दस्य both mean a 'donor. नू चिक्षु ते मन्यमानस्य दस्मोदश्नुवन्ति महिमानमुग्र । न वीर्यमिन्द्र ते न राधः (७.३.३) = हे दस्म हे उग्र मन्यमानस्य ते तव महिमानं वीर्यं राधः न उत् अश्नुवन्ति = None can ever equal thy wealth, O donor. न पूषणं मेथामासि सूक्तेराभि गृणीमासि । वसुनि दस्ममीमहे (१.३.३) = We will never offend Pushan; (on the contrary) we will praise him with praises; we will beg riches of the donor. पूषा सुवन्धुर्दिव आ पृथिव्या इलस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः (६.५.९); सुवन्धुः = इलःपतिः = मघवा = दस्मवर्चाः = having abundant wealth. दस्म धनम्; तेन युक्तं वर्चः यस्य स दस्मवर्चाः. विष्णुं सोमासः पुरुदस्मं ० गमन् (३.५.५); पुरु धनयुक्तं दस्मं धनं यस्य तम्. दस् may have once meant to give.

(49) दिवो दुहितर (60). Ushas is the daughter, as Agni is the son (सनुः, पुत्रः; यहुः) of Dyaus (सहसः = दिवः). Dyaus is rich like Kubera. His son and daughter must therefore be rich.

(50) धृष्णुषेणः (20)? यया गा आ करामहे सेनयाग्ने तवोत्या । तां नो हिन्व मघत्तये (१०^{१५६}) = हे अग्ने यया सेनया यया तव ऊत्या गाः आ करामहे तां मघत्तये नः अस्मभ्यं हिन्व; here सेनया = ऊत्या = with wealth, गाः आकरामहे = we shall have cows i. e. wealth; मघत्तये meaning = that we may prosper. सेना (an army) has no propriety here. The As'wins conveyed (११^{१३६}) a wife to Vimada in a chariot that at the same time gave him wealth (सेनाजुवा). Sayana tells a story of how rival suitors were contending for her hand and how the As'wins gave her to V. who was a helpless boy. The conveying chariot left far behind the armies of the suitors that were pursuing her. But the story is an after-manufacture. वि सेनाभिर्दयमानो वि राधसा (१०^{२३३}); here सेनाभिः = राधसा = धनेन. In 1^{१५} Indra is सेन्यः i. e. full of wealth; the whole Rk is full of Indra's liberality to his devotees. सेना means a missile and an army too in RV.; but in the present Rk it means wealth. धृ (= to give) + स्तुः = a giver. सेनायाः धनस्य धृष्णुः दाता धृष्णुषेणः.

(51) पुरुहूतं (58, 99, 109) cannot mean invoked by many; पुरु धनम् । तेन युक्तं हूतं धनं यस्य तं seems to be the dissolution. उपासानका सुदुधेव धेनू । बर्हिषदा पुरुहूते मघोनी (७३); पुरुहूते = मघोनी (= मघोन्या). हूति in वृद्धहूति, यामहूति and भरहूति cannot and does not mean 'invocation', but 'a gift'. हूत and हूति come from हृ but I cannot find any verbal form of that root in RV.

(52) वज्रहस्त (51) is found in company with चित्र, सुशिप्र and इन्द्र all of which have a reference to wealth. So वज्रेण संपादितं धनं हस्ते यस्य स त्वं must be the sense. The वज्र smashes strongholds and brings out the cows pent therein.

(53) सुशिप्र (51); Indra is also addressed as शिप्रिन्. शिप्रा = a crown or helmet. Two crowns or two helmets formed India's head-gear; the Maruts had more than two. They were of gold and were therefore a symbol of riches. शिप्रिन् वाजानां पते शचीवः ० तुवीमघ (१३^३); here शिप्रिन् = वाजानां पते = शचीवः = तुवीमघ. सु may mean gold or denote possession. Like वाजिनीवान् there is शिप्रिणीवान्. वाजिनी is from वाज; so शिप्रिणी must be from शिप्रा which therefore may have had the sense of वाज.

Indra is शिप्रवान् (६१^७); so शिप्र most probably existed in ante-Rv. times and meant wealth.

(54) स्थातर् हरीणां (68). Indra is called हरिष्ठा: in यो गोत्र-भिद् वज्रभृत् यो हरिष्ठा: स इन्द्र चित्राँ अभि तृन्धि वाजान् (६१^७) and in यं नु न किः पृतनासु स्वराजं द्विता तरति नृतमं हरिष्ठाम् (६१^७). What does स्था mean here? हरिवः स्थातर् उग्र (१३^३, ६१^७); हरिवः = O thou possessed of horses and gold; हरिः = a horse; gold. स्थातर् हरेः हरीणां वा = O thou giver of gold. उग्र = O giver. जगतः स्थातर् जगत् आ कुणुध्वम् (६१^७); here स्थातर् is singular while कुणुध्वं is plural; perhaps स्थातर् stands for स्थातारः. स्थातर् हरीणां occurs twice again (८१^७, ८१^७). The context is that of wealth. स्थातर् हरीणां = O giver of gold. There may be a double meaning; स्थातर् हरीणां = O rider of horses.

(55) हरिवः (47, 50) = O possessor and giver of gold. There may be a play on हरि here too.

(56) हर्यश्व (17); हरि and अश्व both represent wealth; हर्यश्व = O thou possessed of abundant wealth. Perhaps a double meaning as above.

Verbs, having the sense of giving, used only with आभर.

(अभि) अर्पे 86, 99; अङ्गिधि 108; इन्विरे 29; इषण्यन्त 29; चेकिते 4; कृधि 11, 13; चोद 59; (नि) चोदय 66; (वि) तर्तुर्यन्ते 61; ददाति 26; दद्वि 13, 21, 62; दा 47; दातु 53; दित्ससि 29; देहि 22; दधत् 33; नृमणस्यसे 42; पवस्व 88, 92, 93, 96; (उत्) पुपूर्याः 32; पुष्यन्ति 9, 29; पुष्यासि 100; (आ) पृण 16; 60, 95; भुरन्त 20; मयीः 11 मन्दसे 80; मामहः 13; (उप) मास्व 13; (प्र) मृश 04; मृळयासि 81; (प्र) यन्धि 17; यय 69; याति 26; (उप) याहि 23; (आ) युवसे 110. रत्सि 35; रास्व 60, 95.

विदा 89, 106; व्राधन्त 30; शिक्ष 58; शिशीहि 8, 104; शृण्विषे 78; सच 37, 77; स्तवसे 36; हिन्विरे 29. I would include in this list असरत् (99) also. विश्वासरत् भोजना = he gave abundant wealth, thought rendered असरत् by 'he moved.'

Verbal derivatives.

गृणानः 37; वृजानः 99; ददिः 28; पवमान 87, 89, 95, 101; पुनानः

85, 90, 91, 97, 100; perhaps पूयमानः 99, रराणः 97; विद्वान् 23; शंसन् 106; साधिष्ठः 47; सुष्वाणः 98; स्तवानः 36.

पुरुहत् 74; पौरः 74; these two are neither verbs nor verbal derivatives; yet they have the sense of 'giving'.

Certain conclusions may be deduced from this study of आभर.
(1) There are any number of words for wealth; (2) that such words are heaped to convey the idea of abundance which purpose is served by epithets also; (3) that wealth asked for generally belongs to enemies; (4) that the goal of requests for wealth is abiding prosperity and wealth; (5) that there are numbers of words for giving; (6) that modern meanings of Rgvedic words must be viewed with suspicion.

Who shall be our guide in interpreting Rgvada?

(a) अग्निना रयिमश्नवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम् (१३) = अश्नवत् यजमानः प्राप्नोति। प्रत्यहं पोषं वर्धमानमेव। ननु कदाचिदपि क्षीयमाणम्। यशसं दानादिना येशायुक्तम्। वीरवत्तमम् अतिशयेन पुत्रभृत्यादिवीरपुरुषोपेतम्. (सायणः). Geldner :- Through Agni may he obtain wealth and increase (पोषं) day by day (दिवे दिवे) reputable (यशसम्) and consisting of many sons (वीरवत्तमम्). Macdonell :- पोषं = prosperity; यशसं = glorious वीरवत्तमं = most abounding in heroes. यशस् has 3 senses viz. water, (१३३) food (१३४) and wealth (१३५) as given in the Nighantu. Fame, glory is nowhere its sense in RV. That is altogether a modern sense of the word. Every interpreter must bear in mind one thing viz. the employment of synonymous words in one and the same Rk. The present Rk. is an instance in point. रयि, पोष, यशस् and even वीर mean wealth. वीर does mean a son as in अघा स वीरैर्दशभिर्वि यूयाः (७१०). But wealth also is one of its senses. When वीर is used of Indra and some other gods, it means wealth. वीरवत्तमं = धनवत्तमं. यशस् is neuter; but here it is as an adjective and as it qualifies रयि or पोषं, it is naturally masculine. दिवेदिवे is dat. sing. of दु which means both day and wealth. The dative according to Sāyana is irregular for the locative. But I think दिवेदिवे is like सनये धनानां, वाजसातये, अवसे, ऊतये etc. which are results of the gifts

received. दिवेदिवे = for prosperity, that one may enjoy wealth or live in prosperity. त्रिरा दिवः सवितर्वायाणि दिवेदिव आ सुव त्रिर्नो अन्हः (३५) = Give us wealth three times a day, (we say again) three times a day, in order that we may live in prosperity. ये ते त्रिरहन् सवितः सवासो दिवेदिवे सौभगमा सुवन्ति (४५) = Thy gifts, O Savitr, made three times a day, give us wealth that we may live in prosperity. In ५३ (vide P. 193 No. 309) we have ऊतये, दिवेदिवे, राये and क्रताय all of which mean :—that we may ever live in prosperity. By what gifts? गोभिः वीरैः = घनैः. दिवेदिवे must be studied wherever it occurs in RV. before finally settling its sense.

(b) अग्निर्होता कविऋतुः सत्यश्चित्रश्रवस्तम । देवो देवेभिरा गमत् (१३). Geldner :—Agni the true (सत्यः) hotr with the sense of sight (कविऋतुः = seeing secret doings or things with the inner eye) and most possessing shining fame, (चित्रश्रवस्तमः), may the god come down with the gods. Macdonell :—May Agni, the invoker, of wise intelligence, the true, of most brilliant fame, the god come with the gods. European scholars mostly follow Sayana. होता होमनिष्पादकः । सत्यः अनृतरहितः । फलम् अवश्यं प्रयच्छति इत्यर्थः । श्रयते इति श्रवः कीर्तिः । अतिशयेन विविधकीर्तियुक्तः (सायणः). I have given my rendering on P. 165, No. 200. होता comes from हु which besides meaning to sacrifice or make offerings and to invoke means also to give (wealth). श्रुधी हवं which occurs more than once in RV. means 'give (us) wealth' and not hear our call. श्रु and हु have peculiar senses in RV. श्रुष्टि for instance consists of श्रु and स्ति both of which mean wealth. श्रु, श्रुत्, श्रवस् all mean wealth. The Nighantu gives अन्न (२५) and घन (२३६) as the two senses of श्रवस्. The word never means fame in RV. त्रिर्नो रयिं बहत्तमश्विना युवं त्रिदेवताता त्रिरुतावतं धियः । त्रिः सौभगत्वं त्रिरुत श्रवांसि नः (१३); here रयिं = धियः = सौभगत्वं = श्रवांसि = riches. स्वदस्व हव्या समिधे दिदीहि अस्मद्यक् सं मिमीहि श्रवांसि (३३३); इयः = श्रवांसि = riches. आ पवस्व सहस्रिणं रयिं सोम सुवीर्यम् । अस्मे श्रवांसि धारय (९६); रयिं = सु = वीर्यं = श्रवांसि. सं गोमदिन्द्र वाजवदस्मे पृथु श्रवो बृहत् । विश्वायुर्धेहक्षितम् (१६); गो, वाज, श्रवस्, आयु all mean

wealth. श्रवस्युः means one desirous of wealth. श्रवस् should never have been taken to mean fame. चित् (to give) + रं = a gift, wealth. चित्रेण युक्तं श्रवः येषां ते चित्रश्रवसः । तेषु श्रेष्ठः चित्रश्रवस्तमः. सत्य also means wealth. एतानि सोम पवमानो अस्मयुः सत्यानि कृण्वन् द्रविणान्यर्पसि (११६); हे सोम पवमानः अस्मयुः त्वम् एतानि सत्यानि द्रविणानि कृण्वन् अर्पसि; here सत्यानि = द्रविणानि = riches. कृण्वन् = ददत् = giving. वैश्वानर तव तत्सत्यमस्त्वस्मान् रायो मघवानः सचन्ताम् (११७) = O V. let thy wealth (तत्) be (अस्तु) packed with wealth i. e. let it be abundant; let abundant (मघवानः) riches (रायः) attend (सचन्तां) on us. इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु पितृमोतयदिहोपश्रुवे वाम् (११८) = O father Dyaus, O mother Earth, let me have all that wealth (सत्यं) that I beg of you. सनद्वाजं विप्रवीरं तरुत्रं धनस्पृतं शुशुवांसं सुदक्षम् । दस्युहनं पूर्भिदमिन्द्र सत्यमस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः (१०१७); here सत्यं like सनद्वाजं etc. qualifies रयिं and means full of wealth, abundant as the other adjectives do. असि सत्यः ऋणयावा० अस्या धियः प्राविता (११९); सत्यः = ऋणयावा = अस्याः धियः प्राविता = a giver of abundant wealth. अग्निर्विद्वान् ऋतचिद्धि सत्यः (११९); विद्वान् = ऋतचित् = सत्यः. त्वं सत्पतिर्मघवा नस्तरुत्रः त्वं सत्यो वसवानः सहोदाः (११९); सत्पतिः = मघवा. तरुत्रः = सत्यः. = वसवानः = सहोदाः. यः सुन्वते पचते० वाजं दर्दयि स किलासि सत्यः (२१९) = Thou art in very deed (किल) a donor, since thou givest (दर्दयि) wealth (वाजं) to him who offers thee Sōma and cakes.

For देव vide P. 263 No. 15.

What does देवो देवेभिरा गमतु mean? देव means wealth and wealthy. Agni is wealthy, (देवः) and a liberal donor which is proved by the preceding words. May the wealthy Agni come down with wealth (देवेभिः). This rendering is relevant beyond doubt.

(c) उप त्वाग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम् । नमो भरन्त एमसि (१३) = हे अग्ने दिवेदिवे धिया नमः भरन्तः वयं दोषावस्तर उप आ इमसि इमः = We come near thee i. e. worship thee night and day, carrying with us offerings (नमः) with praises (धिया), that we may live in prosperity. Sāyana :—धिया बुध्या । नमः नमस्कारं भरन्तः संपादयन्तः । दिवेदिवे प्रतिदिनम्.

Geldner :—O Agni, thee we approde day by day, illuminator of darkness, with devotion, bringing thee homage. Grassmann has night for darkness and prayer for devotion. Macdonell :—**धिया** = with thought which is a rendering of Sāyana's बुद्ध्या. But **धी** does not mean बुद्धि in RV. It means praise and wealth.

दोषावस्तर = O illuminator of gloom ; **धी** means बुद्धि in modern Sanskrit but not in RV.

दोषावस्तर occurs again in ४३ and ७३. इह त्वा भूर्या चरेदुपत्मन् दोषावस्तदीदिवांसमनु द्यून्। क्रीळन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभ्युम्ना तस्थिवांसा जनानाम् (४३) = हे अग्ने दोषावस्तर द्यून् अनु दीदिवांसं त्वा त्वां भूरित्मन् इह उप आचरेत्। जनानां युम्ना युम्नानि अभि तस्थिवांसः सुमनसः क्रीळन्तः त्वा त्वां सपेम = immense (भूरि) wealth (त्मन्) must wait (उप आचरेत्) on thee (त्वा) as thou art giving (दीदिवांसं) wealth (द्यून्) away night and day (दोषावस्तर). We will worship (सपेम) thee, being in possession of abundant wealth (सुमनसः), having conquerd (अभि तस्थिवांसः) the riches (युम्ना = युम्नानि) of the 5 Aryan tribes and thereby having become merry (क्रीळन्तः).

(b) Geldner :—Here (इह) he (त्मन्) shall wait (उप + आ चरेत्) diligently (भूरि) for thee (त्वा) every day (अनुद्यून्), when thou, illuminator of darkness, shinest forth (दीदिवांसं). We would tend (सपेम) thee (त्वा) in the midst of sports (क्रीळन्तः) and happy disposition (सुमनसः), surpassing (अभि + तस्थिवांसः) the splendours (युम्ना) of (other) people (जनानां). इह रक्षोहननाख्ये कर्मणि अस्मिन् लोके वा। दीदिवांसं दीप्यमानम्। भूरि भूयिष्ठं यथा स्यात् तथा। त्मन् आत्मना स्वयमेव। अनुद्यून् अन्वहम्। जनानां शत्रूणाम्। युम्ना युम्नानि धनानि। अभितस्थिवांसः त्वत्प्रसादात् आत्मसात्कुर्वन्तः। अत एव क्रीळन्तः स्वे गृहे पुत्रपौत्रादिभिः सह क्रीडमानाः। सुमनसः शोभनमनस्काः। यद्वा। दोषावस्तर इति संबुद्धिः। दोषायाः रात्रिकृतस्य तमसः वस्तर आच्छादयित्वा निवारयित्वा। (सायणः). Geldner follows Sāyana in part. भूरि = भूयिष्ठं यथा स्यात् तथा = diligently. अनुद्यून् = अन्वहं = every day.

दोषावस्तर = दोषायाः रात्रिकृतस्य तमसः वस्तर आच्छादयित्वा निवारयित्वा = O dispeller of the darkness of the night. (Sāy.). G. renders वस्तर by illuminator. क्रीळन्तः = in the midst of sports ; this is not exactly Sāyana. सुमनसः = शोभनमनस्काः = in the midst of happy disposition.

अभियुक्ता it is altogether different. युक्त्वा however must mean wealth; so also मनस् in सुमनसः. जन is not people in general. अभि + स्था is to attack, to seige and not to surpass. यु in युमान् and युमन्तं means wealth; so द्यून् = धनानि. यु + सं = abundant wealth. यु = सं = धनम्.

दीदिवान् दीदिवांसौ दीदिवांसः। दीदिवांसं etc. So the root is दि. दयसे, दयते, दयत, दयस्व, दयध्वं are some of its forms. दीदि is by reduplication. दीदिहि, दीदयः, दीदयति, दीदयत्, दीदयतं, दीदयासि, दीदाय are some of the reduplicated forms. रेवत् अस्मभ्यं पुर्वणीक दीदिहि (१५) = Give us abundant wealth (रेवत्). अस्माकमग्रे मघवत् सु दीदिहि (१५); here मघवत् qualifies सु. मघवत् सु = wealth added to wealth = abundant wealth. मघवत्सु is not one word, though the Padakāra says so. स नो रेवत् समिधानः स्वस्तये सं ददस्वान् रयिम् अस्मासु दीदिहि (२३) = इधानः इध्यमानः त्वं हे अग्रे नः अस्मभ्यं स्वस्तये रेवत् सं ददस्वान् अस्मासु रयिं दीदिहि. This Rk. leaves no doubt about दि meaning to give.

त्वं नः पाह्यहंसो दोषावस्तरघायतः। दिवा नक्तमदाभ्यः (७३) = हे अग्रे अदाभ्यः त्वं नः अस्मान् दोषावस्तर दिवा नक्तम् अघायतः अंहसः पाहि. अघायतः = अघम् इच्छतः = from the malevolent. अंहसः = from the injurer (who is malevolent). This Rk. is sufficient to prove that दोषावस्तर does not mean O illuminator of darkness or night. दोषावस्तर = दिवानक्तम्. दीदिवांसं in ४३ does not mean shining. दीदि = to give. We may read वस्तोः for वस्तर in all these 3 places, without spoiling the metre. In fact वस्तर seems to be a mispronunciation of वस्तोः. The thought in १३ is expressed in उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषावस्तोर्हविष्मती घृताची (७३) = the young damsel, shining like ghee and taking offerings with her, approaches him who is possessed of wealth. नमस् corresponds to हविः, उप + एमासि to उप + एति and दिवेदिवे to सुदक्षं. The Padakāra treats दोषावस्तर as a compound which it is not, just as दोषावस्तोः is not a compound. The 3 European scholars take दोषावस्तर as a compound and treat it as an epithet of Agni. Herein they do not follow Sayana who renders it by रात्रौ अहनि च. Agni receives offerings every morning and evening. दोषावस्तर रात्रेः आच्छादयितर। तमसः वारयितर (सायणः). Sayana is very capricious. He

gives alternative renderings of the word in ४३. In १३ it is रात्रौ अहनि च. Here (७३१) it is रात्रेः आच्छादयितर. If दिवानकं comes in the way of दोषावस्तर meaning night and day, there is दिवेदिवे in १३ and अनुद्यन् in ४३. Geldner is consistent. But both he and Sayana are wrong in the 2nd rendering of the word.

(d) मित्रं हुवे पूतदक्षं वरुणं च रिशादसम् । धियं घृताचीं साधन्ता (१३) पूतदक्षं पवित्रबलम् । रिशादसं रिशानां हिंसकानाम् अदसम् अत्तारम् । घृतम् उदकम् अञ्जति भूमिं प्रापयति या धीः वर्पणकर्म तां घृताचीं धियं साधन्ता साधयन्तौ कुर्वन्तौ (सायणः).

Geldner:—I invoke the holy (पूतदक्षं) Mitra, the enemy-eater or enemy-destroyer (रिशादसं) Varuna, who bless (साधन्ता) the sacrifice (घृताचीं) and the prayer (धियं). G. follows S. in rendering पूतदक्षं and रिशादसं.

दक्षः = बलं (निघण्टु २११). पूतः दत्तः दक्षः धनं येन = Who gives wealth. पू = to give. स विश्वा दाशुपे वसु सोमो दिव्यानि पार्यिवा । पवता-मान्तरिक्ष्या (९३६); सोमः विश्वानि वसूनि दाशुपे हविर्दात्रे पवतां ददातु. For this sense of पु vide nos. 88, 92, 93 and 96 (P. 248, 49). घुमत्तमं दक्षं घेहास्मे (६११), इन्द्रो दक्षं दधाति सोमिनि (७३३), आ ते दक्षं वि रोचना दधद्रत्ना वि दाशुपे (८३३), in these and in any number of other Rks दक्षं means wealth. रिशां ददाति असौ रिशादाः. रिशा does not occur in RV; but the root रिश् does. प्रजावतीः सृयवसं रिशन्तीः (६३६) = Cows eating grass with their calves. उन्ना ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्तां (१०१६९) = may cows eat herbs. रिश रुश हिंसायां (घा० ६।१३८-१३९) is modern. रुश् means to shine in RV. Yaska, Sayana and foreign scholars have adopted this modern sense. धी = wealth (vide no. 104 P. 20). त्रिनोरयिं बहत्तमश्विना युवं त्रिदेवताता त्रिरुतावतं धियः । त्रिः सौभगत्वं त्रिरुत श्रवांसि नः (१३१); रयिः=धियः = सौभगत्वं श्रवांसि = riches. (अग्निः) शुक्रवर्णामुदु यंसते धियम् (११३३) = अग्निः शुक्रवर्णां धियम् उत् यंसते यच्छति=Agni gives wealth of blazing colour i. e. gold. अया धिया तुतुर्यामात्यंहः (५१६) = We shall cross poverty by means of this wealth.

घृतम् इव अञ्जति प्रकाशते असौ घृताची. घृत like gold was a standard of comparison in point of colour and complexion. मिम्यक्ष योषा सुधिता घृताची हिरण्यनिर्णिक (११६); घृताची = हिरण्यनिर्णिक = of

the hue of gold and ghee. Ghee made from cow's butter has a fine yellow hue. The wife of the Maruts had that hue. दक्षिणा-
वाद् वाजिनी प्राची पति हविर्भरन्त्यग्नये घृताची (३१^६); here Ushas has
that hue. यस्मै धायुरदधा मर्त्याय अभक्तं चित् भजते गेहं सः । भद्रा ते
इन्द्र सुमतिः घृताची सहस्रदाना पुरुहूत रातिः (३१^७) = When the donor
(धायुः), Indra, gives to any mortal, the latter receives (भजते)
what was never given before (अभक्तं) and what was lying hid-
den in Indra's house (गेहं). Thy thousand-fold, abundant,
ghee-bright gift is for that man. This Rk and शुक्रवर्णाम् उत् उ
यंसते धियं (११^{४३}) would suffice to prove that gold, bright gold,
is what is meant by धियं घृताची. साधन्ता = साधन्तौ = giving. साधा
दिवो जातवेदश्चिकित्वा (४३^३) = O abundantly rich Agni, give (साध)
riches (दिवः), as thou art desirous of giving (चिकित्वा). इलामग्ने०
सर्नि गोः० हवमानाय साध (३१^६); इलां = गोः सर्नि = a gift of wealth;
साध = give. साधन्तामुग्र नो धियः (६१^३) = हे उग्र दातर् इन्द्र नः अस्मभ्यं
धियः धनानि साधन्तां दीयन्ताम्. धियं च यज्ञं च साधन्तस्ते नो धान्तु
वसव्यमसामि (१०^{४४}) = may they (ते = the gods) give us full wealth,
as they are accustomed to give wealth (धियं = यज्ञं = धनं). पूतदक्षं
= रिशादक्षं = giving wealth. घृताची धियं साधन्तौ = giving ghee-
hued wealth.

(e) युञ्जन्ति ब्रध्नमरुहं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि (११^६) =
ब्रध्नः आदित्यः । अरुहः अग्निः । चरन् वायुः । परि परितः । तस्थुषः लोकत्रय-
वर्तिनः प्राणिनः । युञ्जन्ति स्वकीये कर्मणि देवतात्वं संबद्धं कुर्वन्ति । रोचना
रोचनानि नक्षत्राणि । रोचन्ते प्रकाशन्ते (सायणः) = People stationed
in the 3 worlds (तस्थुषः) around (परि) Agni use Indra as a deity
(युञ्जन्ति) in the 3 forms of the Sun (ब्रध्नं), Agni (अरुहं) and
Vāyu (चरन्तं). The stars (रोचना) shine (रोचन्ते) in heaven
Sāyaṇa was in duty bound to give the above interpretation found
by him in a certain Brahmana. तस्थुषः is तस्थिवांसः in spite of
grammar. Geldner :—They harness (युञ्जन्ति) the reddish (अरुहं)
steed (ब्रध्नं) which revolves (चरन्तं) round (परि) the stationary
one (तस्थुषः); the lights in heaven shine. Max Muller :—Those
who stand (तस्थुषः) around (परि) him while he moves on (चरन्तं)
harness (युञ्जन्ति) the bright (ब्रध्नं) red steed (अरुहं); the lights
(रोचना) in heaven (दिवा) shine forth (रोचन्ते). M. M. follows

Sayana in taking (तस्थुषः) as equal to तस्थिवांसः; in other respects he is quite independent. Max Muller treats ब्रध्नं as an adjective qualifying अरुषं. ब्रध्नं = bright. अरुषं = a red horse. ब्रध्नः = अश्वः (निघण्टु १११६). ब्रध्नः = महान् (निघण्टु ३३). Devarāja quotes the present Rk where the word means महान्. Is the word ever an adjective? It occurs 10 times in RV.

(1) ब्रध्नश्चिदत्र वातो न जूतः (१०१९) = Sōma is ब्रध्न that rushes on like Vata.

(2) ब्रध्न क्रध्नः (१०१९) = Agni is ब्रध्न that gallops.

(3) उप हवे । ब्रध्नं मंश्चतोर्वरुणस्य वध्नं (७१३) = I invoke the red (वध्नं) ब्रध्न of मंश्चतु (?) and the red horse of Varuna.

(4) उप ब्रध्नं वावाता वृषणा हरी इन्द्रमपसु वक्षतः (८१६) = वावाता (?) वृषणा वृषणौ हरी ब्रध्नम् इन्द्रम् अपसु (?) उप वक्षतः वहतः. वृषणौ = donors. Indra is ब्रध्न.

(5) जानन्ति वृष्णो अरुषस्य शेषमुत ब्रध्नस्य शासने रणन्ति (३६) = Men receive (जानन्ति) wealth (शेषं) from the red Agni (अरुषस्य) the donor (वृष्णाः) and rejoice (रणन्ति) in the gift (शासने) of ब्रध्न Viz Agni. Agni is both अरुष and ब्रध्न.

(6) आधि ब्रध्नस्याद्रयो वि चक्षते सुन्वन्तो दाश्वध्वरं (८१६) = सुन्वन्तः अद्रयः ब्रध्नस्य दाशु अध्वरम् आधि विचक्षते; Out of these only सुन्वन्तः अद्रयः is intelligible. ब्रध्नस्य is used of Indra.

(7) उद्यत् ब्रध्नस्य विष्टपं गृहमिन्द्रश्च गन्वहि (८१६) = We two-Indra and myself-have gone to be house of ब्रध्न. विष्टपं = गृहं.

(8) यत्र ब्रध्नस्य विष्टपं (१११३). The devotee desires to be taken to that place where all desires, all aspirations, are fulfilled and where ब्रध्न has his house.

(9) शतब्रध्न इयुस्तव सहस्रपर्ण एक इत् । यमिन्द्र चक्रे युजम् (८७७) = Indra, there is only one arrow that has a hundred ब्रध्न and a thousand feathers, and which thou makest thy constant companion. ब्रध्न = a joint? Perhaps ब्रध्न and पर्ण denote wealth. Indra's bolt secures numerous wealth. In none of these Rks. can any one emphatically take ब्रध्न as an adjective ब्रध्न may mean a

donor. In the present Rk the Sun is ब्रध्न because he is a donor. अरुण may mean a red horse. Or just as a horse is वाजी, so he may be ब्रध्न i. e. wealth-laden. In this case अरुणं would quality ब्रध्नं. अरुण, originally an adjective, came to be used as a noun; nevertheless the noun conveyed the adjectival sense by implication. अरुण = red-bright, blazing, shining. चरन्तं is contrasted with तस्थुवः. This horse moves while all else is stationary. परि governs the accusative, rarely the genitive as here तस्थुवः. Max Muller advances arguments in defence of his treating तस्थुवः as nom. pl. But those arguments are not convincing. He takes परि with चरन्तं and says it means attendant. He takes परि with तस्थुवः also. परि तस्थुवः = परितः तस्थिवांसः = (people) standing round i. e. attendants. The alteration of तस्थुवः to तस्थिवांसः is not necessary as the subject of युञ्जन्ति is देवाः understood. The gods harness the red steed that daily moves across stationary heaven (तस्थुवः = दिवः). As he does so, the 3 stories (रोचना) of heaven shine. I have discussed रोचन at length in Bhandarkar Annals.

The gods lived there (१४) and are requested to come down thence. उपो भद्रेभिरा गहि दिवश्चिद्रोचनादधि (१५). Agni fetches the gods from the Rōchana of the Sun सूर्यस्य रोचनात् (१५). प्र रोचना हरुचे (१६) = the Dawn illumines the Rōchanas अरुरुचद्वि रोचना दिवः कधिः (१७) = Sōma illumines the Rochanas of heaven. The word never means either stars or lights. Max Muller quotes ३५ to prove that रोचना means lights which however is a mistake. The 9th Rk. of the Sukta (१८) has दिवो वा रोचनादधि which means from the highest story of heaven and not from the light of heaven as Max Muller says.

काकुद् (१९)

(१) यः कुक्षिः अस्य इन्द्रस्य उदरप्रदेशः सोमपातमः अतिशयेन सोमस्य पाता । स कुक्षिः समुद्रः इव पिबन्ते वर्धते । सेवनार्थो धातुः औचित्येन वृद्धिं लक्षयति । काकुद्ः मुखसंबन्धिन्यः । उर्वीः बह्व्यः । आपः न जलानि इव । जिह्वासंबन्धम् आस्योदकं यथा कदाचिदपि न शुष्यति तथा इन्द्रस्य कुक्षिः सोमपूरितः न शुष्यति इत्यर्थः । यद्यपि श्लोकः इत्यादिषु सप्तपञ्चाशत्सु वाक्-

मसु (निघण्टुः १।११) काकुद् (जिह्वा २८-२९) इति पठितं तथापि उदक-
संबन्धसिद्ध्यर्थम् अत्र काकुच्छब्देन मुखम् उपलक्ष्यते । संबन्धिवाचिनः तद्धि-
तस्य अत्र छान्दसः लोपः द्रष्टव्यः (सायणः).

This explanation would be an excellent text for showing how these old Acharyas were bound hand and foot by ancient authorities. It was impossible that they should think independently. Paṇini's rules, the Nighantu and the Dhātupāthe strangled Sayana and others. According to the Nighantu काकुद् means the voice or speech. But here on account of its connection with water, it denotes the mouth, for the voice or speech has nothing to do with water. But then काकुद् is not a Taddhita which it ought to be if it means मुखसंबन्धिव्यः. The Taddhita termination has disappeared. As the saliva never dries up, so Indra's stomach too never dries up. पिवि सेचने (घा० १।५८९). Though पिव् means to shower, here it is necessary that it should mean to grow. Sayana dared not say that पिव् was a Vedic root and that it meant to grow. He thinks that काकुद् means जिह्वा, but he does not say so in a straightforward manner. In 6 १/२ however he does say so. काकुद् = जिह्वा. In 8 १/२ he says:- तव काकुद् तालुं समुद्राख्यं सप्त सिन्धवः गङ्गायाः सप्त नद्यः अनुक्षरन्ति । जिह्वायां सर्वदा स्रवन्ति. Here काकुद् is तालु, for Amara says so, but in the same breath he says it is जिह्वा. The sea is the roof of V's mouth and his tongue too. According to European scholars the word means the roof of the mouth, the hole of the mouth, the gullet.

Geldner translates it thus :- Whose belly, which drinks the largest quantity of Soma, swells like the sea and whose throat is like (a) broad (stretch of) water. Thus European scholars too are misled by Sayana and the other old Acharyas. Vide pp. 91-92.

(g) वि मृच्छीकाय ते मनो रथीरश्वं न संदितम् । वीभिर्वदण सीमहि (१३५) (Peterson)=For mercy we make accessible, Oh Varuna, thy mind by songs, as a Charioteer (satisfies) the tied up horse. This is no translation but almost a rendering into English of Sayana's substance of the Rk. यथा स्वामी भ्रान्तमश्वं वासप्रदानादिना प्रसादयति

तद्वत् (S.). वि सीमहि = विशेषेण बन्धीमः । प्रसादयामः इत्यर्थः । संदितं = सम्यक् खण्डितम् । दुरगमनेन श्रान्तम् (सायणः). This is wrong. P has avoided these errors. न यथा रथीः रथं प्रति वरत्राभिः संदितं बद्धम् अश्वं वि सीत मुञ्चेत् तथा क्रोधेन बद्धं तव मनः वयं वि सीमः. So far the comparison. The driver unyokes and unties the horse. The devotee frees V's mind from the bonds of wrath. मृळीक = favour, grant of wealth. There is nothing corresponding to गीर्भिः and मृळीकाय in the उपमान. Varuṇa is angry and withholds wealth from the devotee who tries to mollify that god by prayers. Cf. उत स्वया तन्वा सं वदे तत्कदा न्वन्तर्वरुणे भुवानि । किं मे हव्यमहृणानो जुपेत कदा मृळीकं सुमना अभि स्थम् (७६^१).

(b) परा हि मे विमन्यवः पतन्ति वस्यइष्टये । वयो न वसतीरुप (१६^१). Sāyana:—विमन्यवः क्रोधरहिताः बुद्धयः । वस्यइष्टये वसीयसः अतिशयेन वसुमतः जीवनस्य प्राप्तये । परा पराङ्मुखाः पुनरावृत्तिरहिताः पतन्ति प्रसरन्ति । वसतीः निवासस्थानानि उप सामीप्येन प्राप्नुवन्ति तद्वत् ।

विमन्यवः = (feelings or thoughts) free from anger (Sāyana). Desires, longings (Roth and Grassmann); cares, sorrows (Geldner). Prayers that calm (Varuṇa's) wrath (Oldenberg and two others). Calming prayers (Peterson).

वस्य इष्टये=for obtaining prosperous living (Sayana). For the seeking, trying of one's luck, salvation (P.). Away (परा) fly (पतन्ति) my calming prayers (विमन्यवः) to seek my salvation (वस्य इष्टये); as birds fly up to their nests (वसतीः) (P.).

Geldner:—For (हि) my (words) free from anger (विमन्यवः) fly away to search fortune like birds to their nests.

वयः न यथा वसतीः उप पतन्ति तथा मे विमन्यवः वस्यइष्टये परा उप पतन्ति. विमन्यवः and वयः are masculine. वसतीः is feminine and plural. What word in the उपमेय corresponds to it? परा which stands for परावतः which is both feminine and plural and means the (three) heavens. परा has been wrongly interpreted by Sayana and foreign scholars. My wealth-beggings (विमन्यवः) fly (पतन्ति) into (उप) the heavens as birds fly into their nests. वस्यः इष्टये = for obtaining wealth; वस्यः is acc. sing. governed by इष्टये. There is nothing answering to it in the उपमान. I do not know if there

is a double meaning in वस्यः. वस्यः=riches; does it mean food stored in the nest? Birds rather leave their nests and roam far and wide in search of food. Though वसति means a nest, it should mean a human habitation or localities here. Birds fly in the localities in search of food. The comparison conveys the idea of quickness. Varuna has his thousand-gated mansion in heaven. My prayers fly quickly thither to seek and obtain wealth. Rk. १३५ would show that विमन्यवः means prayers or beggings for wealth.

(i) कदा क्षत्रश्रियं नरमा वरुणं करामहे । मृळीकायोरुचक्षसम् (१५)
क्षत्रश्रियं = क्षत्राणि श्रयति इति क्षत्रश्रीः । तं क्षत्रश्रियं = बलसेविनं = to the possessor of strength. To the ornament of princes (P.). नरं = नेतारं (सा०); the Man (P.). आ करामहे = अस्मिन् कर्मणि आगतं करवाम (S); = shall cause him to come, shall bring hither (P.); आ + कृ = to move, to come, to bring hither (P.). मृळीकाय = अस्मत्सुखाय (सा०); for (exercising) mercy (P.). उरुचक्षसं = बहुनां द्रष्टारं (सा०); the far seeing one (P.). क्षत्र and श्री both mean wealth. क्षत्रेण युक्ता श्रीः यस्य तं = one that has immense riches. नरं = the donor, from नृ = to give. नृ + तुः = नृतुः = a (male) giver. नृतं = given. सूनृतं = a rich gift. उरु चक्षः धनं यस्य तं = possessed of extensive wealth. आ + कृ = to draw near; opposed to अपाकृ = to send to a distance. मृळीकाय = for (granting us) wealth. When shall we draw near i. e. prevail on Varuna, the donor, possessed of immense riches, for (making grants of) wealth (to us)?

Geldner:—When shall we move (आ करामहे) the lord or master (नरं) Varuna who brings dominion to respect (क्षत्रश्रियं), the far-seeing?

(j) उत यो मानुषेष्वा यशश्चक्रे असाम्या । अस्माकमुदरेष्वा (१३५). यशः = अन्नं (सा०); glory (P.). आ सर्वतः (सा०). V. has fully (असामि) established (आचक्रे) his glory (by putting dropsy) in our bellies (P.). यशस् means wealth, strength, offerings but never glory in RV. उदरेषु आ = into our treasures. Cf. प्रास्युदरम् (१५३). What glory can redound to gods who inflict diseases on men? Even human beings would deserve execration.

Geldner:—'Who had procured undivided i. e. entire glory or respect among men and also in our bellies, waists or bodies.' The Rk. really means:—And who places full wealth into men's treasures, as also into our treasures.

(k) परा मे यन्ति धीतयो गावो न गव्यूतीरनु । इच्छन्तीरुचक्षसम् (१३३). Sāyana:—धीतयः=बुद्धयः । गव्यूतीः अनु=गोष्ठानि अनुलक्ष्य । उरुचक्षसं=बहुभिः द्रष्टव्यम्. (For परा vide (h) P. 281). परा + इ = to go out, off, into a distance (P.). गव्यूतिः = a cow-house (S.), cattle-track, cattle herd (P.). Off go my thoughts, as cattle along their track, longing for the far-seeing (P.). My thoughts move forward as cows to pasture-lands, seeking the far-seeing. (G) धीतयः and गावः are feminine; so is गव्यूतीः to which परा (= परावतः) answers, गव्यूतिः = गो + ऊतिः = wealth in the shape of cows. It means wealth in general wherever it occurs except in अगव्यूति क्षेत्रमगन्म देवा उर्वी सती भूमिरंह्रणा भूत् (६३७) = We went or have gone to a field on which there are no herds of cows; the land, though so wide, has become contracted. In the present Rk. गव्यूतीः means groups of cows. There is a play on उरुचक्षसं which when used of Varuṇa means of wide, abounding wealth; but in the case of cows it means a wide-eyed calf. Cows (गावः) rush (यन्ति) into herds of cows (गव्यूतीः अनु) in search of their wide-eyed calves; my prayers (धीतयः) rush into the heavens, in search of Varuṇa who possesses abundant wealth. These two Rks. show that the composers were men of skill and that they took care not to use meaningless words.

(१३३).

(1) Geldner :—Trouble (शग्धि) thyself, give in full (पूर्धि), spend (प्र यंसि), spur on (शिशीहि), and fill (प्रांसि) the stomach (उदरं). O Pūshan, give (विद) advice (क्रतुं) for this (इह).

शग्धि=अस्मान् अनुग्रहीतुं शक्तो भव । पूर्धि = अस्मद्गृहं धनेन पूरय । प्र यंसि = अन्यदपि अपेक्षितं वस्तु प्रयच्छ । शिशीहि = अस्मान् सर्वेषु मध्ये तीक्ष्णीकुरु । तेजस्विनः कुरु इत्यर्थः । उदरम् अस्मदीयं प्रांसि मृष्टाक्षेन सोम-रसेन वा पूरय । इह = अध्वनि । क्रतुं = अस्मद्रक्षणरूपं प्रज्ञानम् । विदः = जानीहि । शक्ल शक्तौ (धा० ५।१५) । पृ पालनपूरणयोः (धा० ३।४) । यम

उपरमे (घा० १।१००९) । शो तनूकरणे (घा० ४।३९) । प्रा पूरणे (घा० २।५१) । विद हाने (घा० २।५४) (सायणः).

Sayana wholly and Geldner partially depend on the धातुपाठ and hence misinterpret RV. of which the present Rk. is a clear instance. शक् means to give, and hardly ever, to be able. वृकाय विजसमानाय शक्तं (७.१८), मघवन् शग्धि तव तत् न ऊतिभिः (८.११), मघवन् शग्धि रायः (१०.१५), स शक् उत नः शकविन्द्रो वसु द्यमानः (१.१८), त्वमङ्ग शक् वस्व आ शको नः (७.१८); in these instances शक् must mean to give. शक् itself is made of शक् + र and means a giver. शिश् (= to give) is शक् + स्. यजमानाय शिश्नसि सुन्वते भूरि ते वसु (१.८३). शिश्नसि = ददासि.

रायस्पृधि (१.१३) and एवा न इन्द्र वार्यस्य पृधि (७.१३); here पृधि = देहि. The root in यंसि is यम् = to give. प्र यंसि होतर् वृहतीरि-पोनः (३.१३), प्र सव्येन मघवन् यंसि रायः (५.१३), आदित्यैर्नो अदितिः शर्म यंसत् (१.१३). यन्ता or (प्र) यन्ता = यम् + ता = a giver.

शा like मा means to give and is conjugated like it. In modern Sk. there is no शा. शा means to sharpen, to destroy, to give and to endow in RV. शो which becomes शा in the perfect etc. means to sharpen only (शो तनूकरणे ४।३९). उभया हस्त्या वसु शिशीहि राय आभर (१.८३), स त्वं नो रायः शिशीहि (३.१३), ऋभुर्भराय सं शिशानु सार्ति (१.१३), पुरु सहस्रा नि शिशः (६.१३), कर्तुं दक्षं वरुण सं शिशधि (८.१३); in all these शा means to give. प्रा (= to give, to pervade); प्रासि and अप्राः are its verbal forms and प्राता p. p. It also occurs in अन्तरिक्षप्रा, क्रतुप्रा, चर्षणिप्रा, जरणिप्रा, रथप्रा etc. क्रतुप्राः = a giver of wealth. आप्राः क्रतून् (४.५३) = Savitr has given us riches. आ वृत्रहेन्द्रो नामानि अप्राः (१०.५३) = Indra, the destroyer, has given (us) riches (नामानि). उदरं is the object of शग्धि etc. and means a treasure as in क्रत्व इत्पूर्णमुदरं तुरस्याति विधतः (८.१८) = The treasure of the donor (तुरस्य = विधतः) is certainly (इत्) full of wealth (क्रत्वः) or is full for (giving us) wealth (क्रत्वे). The Pada-patha is क्रत्वः. For उदरं vide (j) p 282. विद् = to give. विदादूर्जं शतक्रतुर्विदादिपं (२.३३) = शतक्रतुः ऊर्जं विदात् । इयं विदात्. ऊर्जं = इयं = धनम्. विदात् = ददात्. सोम राजन् मृळया नः स्वस्ति तव स्मसि प्रत्यास्तस्य विद्धि (८.१८) = हे राजन् सोम नः अस्मभ्यं स्वस्ति धनं मृळय

देहि । तव व्रत्याः व्रतं धनं तस्य अर्हाः स्मसि स्मः । तस्य व्रतस्य धनस्य विद्धि तत् व्रतं धनं देहि. एषः स्तोम इन्द्र तुभ्यमस्मे । एतेन गातुं हरिवो विद्वानः (११३) = हे इन्द्र अस्मे अस्माभिः एषः स्तोमः तुभ्यं कृतः अस्ति । एतेन स्तोमेन हे हरिवः नः अस्मभ्यं गातुं धनं विदः देहि. विद्वसुः = वेत्ति वसु असौ = one that gives wealth. वेदस् (= wealth) comes from विद् = to give. पूषन् इह कर्तुं विदः = हे पूषन् इह इत्यन्तं कर्तुं धनं विदः देहि. इह indicates hugeness.

Interpreters have to bear in mind that deliberate employment of synonyms in one and the same Rk. is a prominent characteristic of RV. In the present Rk there are 6 verbs that mean 'give'.

This single Rk. clearly shows that modern Sk. is no safe guide in the interpretation of RV. Sayana was too fool of modern Sanskrit to understand Rgvedic style. Foreign scholars too have not been free from that mischievous influence.

कर्तुमान् (११३)

(m) Geldner :—O master (दस्म) from old days the riches in thy hands never diminish nor are they exhausted, resplendent (द्युमान्), full of insight (कर्तुमान्) and wise (धीरः); trouble (शिक्षा) thyself for us according to thy powers (शचीभिः), O powerful one. This rendering differs totally from that on P. 158 No. 179. It mostly follows Sayana. दस्य = दर्शनीय । क्षीयन्ते = नश्यन्ति । उप-दस्यन्ति = स्तोतृभ्यो दत्तेऽपि त्वद्वस्तगतं धनमुपक्षयं न प्राप्नोति । द्युमान् = दीप्तिमान् । कर्तुमान् = लोकरक्षणहेतुभूतकर्मयुक्तः । धीरः = बुद्धिमान् धृष्टो वा । शचीवः = कर्मवन् । शचीभिः = कर्मभिः । नः = अस्मभ्यम् । शिक्ष = धनं देहि (सायणः).

सुकतुः (११३)

(n) Geldner :—Thou Sōma art wise (सुकतुः) in wisdom (कर्तुभिः), well-knowing (सुदक्षः) in knowledge (दक्षैः), O thou all-knowing (विश्ववेदाः); thou art a bull (वृषा) in bull-strength (वृष त्वेभिः) and greatness (महित्वा); thou, with the master-eye (नृचक्षाः), becamest (अभवः) shining (द्युम्नी) in light. कर्तुभिः = अग्निष्टोमादिकर्मभिः आत्मीयैर्जनैर्वा । सुकतुः = शोभनकर्मा शोभनप्रज्ञो वा । दक्षैः =

आत्मीयैः बलैः । सुदक्षः = शोभनबलः । विश्ववेदाः = सर्वधनः । वृषत्वेभिः = कामादिवर्षणैः । महित्वा = माहात्म्येन । वृषा = कामानां वर्षिता महान्श्व । नृचक्षाः = नृणां यज्ञस्य नेतृणां यजमानानाम् अभिमतफलस्य दर्शयिता । युग्मेभिः = तैः दत्तैः हविर्लक्षणैः अक्षैः । युग्मी = प्रभूतान्नः (सायणः). This interpretation is ritualistic. G's rendering is almost independent. Vide P. 122, No. 71. वृषत्वेभिः and महित्वा were wrongly interpreted there. Both mean with or by means of riches. वृषा = a showerer, a giver.

(o) योनिष्ट इन्द्र निषदे अकारि तमा नि षीद स्वानो नार्वी । विमुच्या वयोऽवसायाश्वान् दोषावस्तोर्वहीयसः प्रपित्वे (१.१६.५). योनिः वेद्याख्यं स्थानम् । स्वानः हेवाशब्दं कुर्वन् अर्वा अश्वः न यथा स्वकीयं स्थानं शीघ्रम् आगच्छति तद्वत् । वयः अश्ववन्धनार्थान् रद्दनीन् विमुच्य रथात् विस्त्रिष्य । वियन्ति रथेन सह संगच्छन्ते इति विशब्देन रद्दमय उच्यन्ते । वीगतौ । औणादिकः इप्रत्ययः । ईकारलोपश्च । द्वितीयाथं प्रथमा । वहीयसः अतिशयेन वोढून् । प्रपित्वे यागकाले प्राप्ते (सायणः).

Geldner:—A lap (योनिः) has been prepared for thee to sit down on, O Indra; sit down on it like a race-horse (अर्वा) driven to run (स्वानः). Slackening (विमुच्य) the force (वयः), pulling up (अवसाय) the horses which move best (वहीयसः) evening (दोषा) and morning (वस्तोः), shortly before the goal (प्रपित्वे).

स्वानो नार्वी is very difficult. उदु स्वानेभिरीरत उद्रयैरुदु धायुभिः । उत्स्तोमैः पृश्निमातरः (८.५७). The Maruts whose mother is Prs'ni march (ईरते) forth with riches. स्वानेभिः = रयैः = धायुभिः = स्तोमैः. स्वानो रथो न वाजयुः (५.१५.०) = (Agni's flames roll forward) like a chariot laden with wealth. स्वानः = वाजयुः. उतो ते तन्यतुर्यथा स्वानो अर्तं त्मना दिवः (५.२५.५) = Thy flame (स्वानः) like lightning (तन्यतुः) comes i. e. flashes (अर्तं) down from heaven (दिवः) with wealth (त्मना). उत स्वानासो दिवि यन्त्यग्नेः (५.१३.०) = Thy flames, O Agni, march or flash through heaven. प्र स्वानासो रथा इवार्वन्तो न श्रवस्यवः । सोमासो राये अक्रमुः (९.१६.०) = Sōmas march forth for riches like chariots that get loaded with wealth (स्वानासः), like warriors (अर्वन्तः) bent on acquiring wealth (श्रवस्यवः). वान at first a flame denotes wealth or gold which is luminous

like a flame. Indra is a warrior (अर्वा) who brings wealth or booty (स्वानः) with him. It is in this state that he is asked to occupy a seat without delay (न). विमुच्य = अवसाय = untying. वयः = वीन् = अश्वान्. We have no वीन् in RV. वयः perhaps was used for वीन्. I have not yet discovered an instance of वयः being used for वीन्. आ वां नरा ० अश्वासः ० वयो वहन्तु (५^{१५}); here वयः = अश्वाः. आ वां वयो अश्वासो वहिष्ठाः ० वहन्तु (६^{६३}); here वहिष्ठाः qualifies both वयः and अश्वासः; वहिष्ठाः is like वह्नीयसः in the Rk. under consideration. अव स्य हरी वि मुचा सखाया (६^{१६}); here अवस्य corresponds to अवसाय and विमुच to विमुच्य. I therefore conclude that वयः stands for वीन् and is the same as अश्वान्. विमुच् has horses for its object as in विमुच्या हरी (३^{३३}), सूर्यस्य यत्र विमुञ्चन्त्यश्वान् (५^{६३}), अश्वैर्विमोचनं कणुते (३^{३३}), विमोचनं वाजिनो रासभस्य (३^{६३}), इह प्रयाणमस्तु वामिन्द्रवायु विमोचनं (४^{४३}), and स्वस्त्या गृहेभ्य आवसा आ विमोचनात् (३^{३३}). In the last but one quotation विमोचन is a halt; in the last it is the end of the chariot's movement. विमुच् never means to slacken. Geldner seems to derive वयस् from वी to go, since he gives it the sense of force. But वयः has not that sense elsewhere.

Geldner :—A lap has been prepared for thee, Indra, for sitting down; sit down on it; driven to a run (स्वानः) like a race-horse (अर्वा), stretching the strength (वयः), halting (अवसाय) the horses who draw best (वह्नीयसः) evening and morning short before the goal (प्रपित्वे).

If स्वानो अर्वा be the same as वाजी अर्वा, वयः should be given its usual sense of wealth. A warrior returns home with booty laid in his chariot. He removes the load and then unyokes the horses for their evening feed. विमुच्या वयः = (seat thyself on the seat provided) after removing (विमुच्य) the precious booty or treasure (वयः). This rendering would release us from the necessity of treating वयः as being equal to वीन्.

स्वानो अर्वा is like वाजी अर्वा which occurs 6 times in RV. स वाज्यर्वा ० स शूरो अस्ता पृतनासु दुष्टरः । स रायस्पोषं स सुवीर्यं दधे यं वाजो विभ्वां क्रमवो यमाविषुः (४^{३६}); here वाजी अर्वा is a brave man

who conquers foes and wins booty. सहस्रसाः शतसा वाजी अर्वा (४३६). Such a warrior gives by hundreds and thousands as he is booty laden. दधिकावा प्रथमो वाजी अर्वा (७१५)=D. is rich (प्रथमः=वाजी = अर्वा). वाजी अर्वा occurs also in ११६३ and ७३५ while in ४१३ अर्वा is the same as वाजी.

प्रपित्वे = प्राप्ते (निरुक्त ३।२१) which Sāyana adopts, as he says यागकाले प्राप्ते. Geldner seems to interpret प्रपित्व by प्राप्त; he renders it however by 'before the goal (is reached).' Now अपपित्व, अभिपित्व, आपित्व and प्रपित्व were different hours appointed for Sōma-drink. मम त्वा सूरउदिते मम माध्यंदिने दिवः । मम प्रपित्वे अपिशर्वरे वसो आ स्तोमासो अवृत्सत (८१६); sunrise, noon and nightfall are mentioned here. My prayers have gone to thee at these 3 hours to invite thee to a Sōma-refreshment. आपित्वे नः प्रपित्वे त्वयमा गहि (८६). इम इन्द्र भरतस्य पुत्रा अपपित्वं चिकितुर्न प्रपित्वम् (३३३)= These sons of B. have given thee only the morning collation and not the evening one. तस्मा इदन्धः सुषुमा सुदक्षमिहाभिपित्वं करते गृणानः (४१६); कुह स्विहोषा कुहवस्तोरश्विना कुहभिपित्वं करतः (१०६०). प्रपित्वे अहः (४१६), अभिपित्वे अह्नां (११३६ । ४३५ । ४३५) show that these are particular hours of the day. तस्येदिन्द्रो अभिपित्वेषु रण्यते (१६३) = Indra feels pleasure in the Sōma feasts of that devotee only. So अभिपित्व is a Sōma-feast (fixed for a certain hour of the day). Indra is asked to occupy a particular seat intended for him, after removing the booty from the chariot and setting free his horses that have drawn that chariot night and day and so been fatigued, that he may enjoy the Sōma-drink prepared for him that evening. Sāyana has modern Sanskrit in his head when he renders स्वानः by हेपाशब्दं कुर्वन् and अर्वा by a horse. वयः confounds him; he therefore has recourse to etymology. He owes allegiance to Yāska and is incapable of studying words independently. Geldner somehow has been misled by Sāyana.

२१३

(p) यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूयत् । यस्य शुष्माद्रौदसी अभ्यसेतां नृमणस्य महा स जनास इन्द्रः (२१३). मनस्वान् मनस्विनाम् अग्रगण्यः । क्रतुना वृत्रवधादिलक्षणेन स्वकीयेन कर्मणा ।

पर्यभूयत् रक्षकत्वेन पर्यग्रहीत् । अथवा । पर्यभवत् अत्यक्रामत् । शुष्मात् बलात् । अभ्यसेताम् अविभीताम् । भ्यस भये (घा० १।६२९) । अथवा । अवे-
पेताम् । भ्यस भयवेपनयोः (निरुक्तं ३।२१) । नृम्णस्य सेनालक्षणस्य मद्वा
महत्त्वेन (सायणः) । क्रतुना कर्मणा । पर्यभूयत् पर्यभवत् पर्यगृण्हात् पर्य-
रक्षत् अत्यक्रामत् इति वा (निरुक्तं १०।१०) ।

Macdonell :—The chief (प्रथमः) wise (मनस्वान्) god (देवः)
who (यः) as soon as born (जातः एव) surpassed (पर्यभूयत्) the
gods (देवान्) in power (क्रतुना) ; before his vehemence (यस्य
शुष्मात्) the two worlds (रोदसी) trembled (अभ्यसेतां) by reason
of the greatness of his valour (नृम्णस्य मद्वा) ; he, O men, is
Indra. In Macdonell's verse translation:—मनस्वान् = full of
spirit; क्रतुना = in wisdom; यस्य शुष्मात् = before whose majesty;
नृम्णस्य मद्वा = by his mighty manhood; Geldner :—He is Indra, O
people, who, just born as the first god, thoughtfully (मनस्वान्)
surrounded the gods with (protecting) care (कत्वा), for whose
anger (शुष्मात्) the two worlds had fright through the greatness
(मद्वा) of his manly power (नृम्णस्य). मनस्, देव, क्रतु, शुष्म and नृम्ण
mean wealth. Most probably प्रथमः too means 'richest'. प्रथञ्च
यस्य सप्रथञ्च नाम (१० १६९) = यस्य प्रथः यस्य नाम सप्रथः = whose
wealth (प्रथः = नाम) is full of wealth (सप्रथः) i. e. abundant.
रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म (१० ६९) ; here वाजिनं,
मित्रं and प्रथिष्ठं qualify अग्निं understood and mean possessed of
wealth. क्रभुतो रयिः प्रथमश्रवस्तमः (४ ३६) = From Rbhu (comes)
abundant wealth. प्रथमं धनयुक्तं श्रवः धनं येषु ते प्रथमश्रवसः । तेषां
श्रेष्ठः प्रथमश्रवस्तमः = abundant. रयिः = wealth. प्रथ + मः = richest.
प्रथमः = मनस्वान् = देवः = full of wealth. The gods were rich; but
Indra, being the richest, surpassed them in that point of wealth
(क्रतुना).

What is the root in अभ्यसेतां ? भ्यस् according to the
Nighantu and the Nirūkta. भ्यस भयवेपनयोः says Devarajā
(निघण्टु ३।२९), भ्यस भये (घा० १।६२९). There is no other form of
भ्यस् in RV. Notwithstanding the Padakāra, I think अभ्यसेतां is
equal to अग्नि + असेतां. शतसेयाय is like मधदेयाय, राघोदेयाय and
वसुदेयाय. As देय comes from दा, so सेयाय from सा (= to give).

As वा becomes वे in धेतन and धेथे, so सा becomes से in असेतां. So the 2nd half of the Rk should be thus translated:—Out of whose wealth (यस्य शुष्मात्) the two damsels (रोदसी) were endowed (अभि + असेतां) with abundance (महा) of wealth (नृमणस्य). The two ladies are noted for their wealth; whence did they get it? From Indra's bounty.

Or the root may be सि = to give. उत नो गोमतीरिष उत सातीरहर्विदा । वि पथः सातये सितम् (८५) = हे अहर्विदा अहर्विदौ अश्विनौ नः अस्मभ्यं गोमतीः इषः सातीः पथः सातये वि सितं दत्तम्. अहर्विदौ = givers of the day i. e. day-bright gold. सि = to bind; वि + सि = to unbind, to give. अभि + असेतां = were bound or endowed with abundance of wealth (नृमणस्य महा). Or अस् may be the root in अभ्यसेतां. असति, असथः and असथ show that अस् was at times treated as a root of the 1st conjugation in RV. असेतां would be potential 3rd person dual. The two ladies defeated or put down (अभ्यसेतां) rivals by the abundance of their wealth which they had obtained out of Indra's treasure. विश्वा जातानि अभ्यस्ति महा (८१०) = Indra puts down all rich rivals by his wealth. विश्वानि सान्ति अभ्यस्तु महा (२३६) = Varuna puts down all rich rivals (सान्ति = सन्ति) by the abundance of his wealth. अभि + अस् has other forms also as अभि + असत् (१५६, १२५) and अभि + असि (६५). The only objection to अस् being the root is that असेतां is potential and not imperfect and that is almost a fatal objection. Anyhow भ्यस् cannot be the root.

Indra's filling heaven and earth with wealth is a frequent idea in RV. ब्रह्मजुतस्तन्वा वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्रोदसी उभे (३११) = Indra rolling in wealth, filled the two R's with wealth. इन्द्रो विश्वैर्वीर्यैः पत्यमान उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा (३५५); महित्वा is the same as महा in the present Rk. अथः । येनेमे ० रोदसी ० प्राः (६५६); vide P. 241 No. 51. These are only a few instances out of many.

इन्द्रं स्तवा नृतमं यस्य महा विबवाधे रोचना वि ज्मो अन्तान् । आ यैः पप्रौ चर्पणीधृद्रोभिः प्र सिन्धुभ्यो रिरिचानो महित्वा (१०५) = Supplicate (स्तव) Indra, the greatest donor (नृतमं), who he (यस्य = यः + स्यः) packed or crowded (वि बवाधे) the (3) heavens रोचना = रोच.

नानि) and the ends (अन्तान्) or tracts of the earth (जमः) with wealth (महा), who (यः), a giver of wealth (चर्षणिप्राः), and exceeding (प्र रिरिचानः) all the oceans (सिन्धुभ्यः) by his wealth (महित्वा), filled (पप्रौ) through and through (आ) the heavens and the earth with riches (वरोभिः).

वि ववाधे and आपप्रौ are active while अभ्यसेतां is passive, but the meaning of all 3 is the same.

For नृष्ण and शुष्म meaning wealth vide P. 254 Nos. 19-20 and P. 257 No. 49 respectively. महा = with abundance. Cf. उरुशंसा नमोवृधा महा दक्षस्य राजथः (३६३) = उरुशंसौ नमोवृधौ मित्रावरुणौ दक्षस्य महा राजथः = Possessed of abundant wealth (उरुशंसा = नमोवृधा). M. and V. rule by the bundance of their wealth (दक्षस्य महा). यस्य दिवमति महा पृथिव्याः पुरुमायस्य रिरिचे महित्वम् (६३३) = यस्य पुरुमायस्य बहुधनस्य इन्द्रस्य महित्वं महा दिवम् अति रिरिचे पृथिव्याः च रिरिचे. Indra possesses abundant wealth; that wealth (महित्वं) exceeds (the wealth of) heaven (दिवं) and earth (पृथिव्याः) by its abundance (महा). जनासः refers to the 5 Aryan tribes that were hostile to Indra and questioned his power and supere-eminence in wealth. The present Sukta tells how rich Indra was and how powerful. I interpreted this Rk. differently and I think wrongly on P. 151 No. 158.

७५

(q) उत स्तुतासो मरुतो व्यन्तु विश्वेभिर्नामभिर्नरो हवींषि । ददात नो अमृतस्य प्रजायै जिगृत रायः सृनुता मघानि ॥ व्यन्तु = भक्षयन्तु । नामभिः = उदकैः । नरः = नेतारः । नः = अस्मदीयायै । प्रजायै = संततये । अमृतस्य = उदकस्य = उदकम् । रायः हविषां दातुः यजमानस्य । सृनुता = सृनुतानि = सुप्तु नृत्यन्ति = शोभनयोग्यानि । जिगृत = उद्गिरत = प्रयच्छतेत्यर्थः (सायणः).

S. follows the Nairukta method of interpretation by derivation. नृ नये (धा० १।८११). Therefore नरः = नेतारः. नृ निगरणे (धा० ६।१२९); जिगृत = उद्गिरत = प्रयच्छत. रा दाने (धा० २।४७); रायः = (हविषां) दातुः (यजमानस्य). सृनुता = सु + नृता. सु = सुप्तु. नृता = नृत्यन्ति. अमृतं = उदकं (निघण्टु १.३३). अमृत also means हिरण्य (निघण्टु १.३३).

But this comes into conflict with नामन् which means water. Let the Maruts, furnished with universal waters (विश्वेभिः नामभिः) and carrying (नरः) them wherever they happen to go, eat our offerings! Give water (अमृतस्य) to our offspring. Give riches (मघानि) that shine (शोभन) and are suitable (योग्यानि) to the offerer of offerings (रायः).

Max Muller :—And (उत) let the manly (नरः) Maruts, when they have been praised (स्तुतासः), under whatever (विश्वेभिः) names (नामभिः), enjoy (व्यन्तु) these offerings (हवींषि)! Grant that our off-spring may not die (ददात नो अमृतस्य प्रजायै); raise up (जिगृत) for us riches (रायः), glory (सुनृता) and wealth (मघानि).

Max Muller says :—अमृत cannot be rendered by immortality in our sense; it should mean not dying. जिगृत imp. aor. caused of गर्. He adopts the modern meanings of नामन् and अमृत, though he renders the latter by not dying on account of certain Christian scruples which I do not understand. Why should he grudge us immortality? He seems to split अमृत into अ and मृत. नः प्रजायै मृतस्य मरणस्य मरणम् अ मा ददात. This rendering is original, no doubt; but it is wrong.

He says जिगृत is from गर् or गृ; yet he renders जिगृत by raise up; how does he arrive at this sense? Perhaps from one of the senses of गृ viz. to awaken.

स्तुत does not mean praised. It is not a p. p. but a substantive like यजत, पचत, दर्शत etc. त is a noun-making affix. स्तु = to give; as in :—जयतं च प्र स्तुतं च प्र चावतं प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तम् (८.३.५) = हे अश्विनौ प्र धनं जयतम् । प्र धनं स्तुतं दत्तम् । प्र धनम् अवतम् । जां धत्तम् । द्रविणं धत्तम्. स्तुतं = धत्तं = दत्तम्. Roots are often used as nouns in RV. स्तु = a gift; wealth. स्तु + तः = having gifts or wealth, donors of wealth. I was wrong in treating जुष्टः (P. 202 No. 11) as a p. p. It is a noun or a substantive. जुष् (=to give) + तः = a giver. Many so called p. ps. would turn out to be nouns of this type. नृ (= to give) becomes a noun and is declined as ना नरौ नरः etc. नरः = दातारः. The p. p. of नृ is नृत. सु धनम् । तने युक्तं नृतं यस्याः सा सुनृता उवाः. From being an

adjective and an epithet of Ushas it came to be used as a noun. **सुनृता** = a gift. Geldner rightly translates **सुनृतानां** (११३) by gifts. **सुनृता** nowhere means glory. **वीहि स्वस्ति सुक्षिति दिवो नृन्** (६१३); **वीहि=देहि. स्वस्ति = सु = क्षिति = दिवः = नृन् = wealth, gifts, welfare. ते नो व्यन्तु वार्यम्** (३६) = may they give (व्यन्तु) us wealth (वार्यं). **व्यन्तु** = let them give. **वी गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादेनेषु** (घा० २।३८). Among these senses we do not find 'to give'. But 'to give' is one of the senses of **वी** in RV. **गोमदश्वावद्वथवत् व्यन्तो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः** (७३७); **व्यन्तः = ददतः**; the object being **गोमत्** etc.

त्वमेतानि परिपे वि नामेशान इन्द्र दधिपे गभस्तौ (१०७३) = हे इन्द्र ईशानः त्वम् एतानि नाम नामानि धनानि वि परिपे ददासि गभस्तौ दधिपे च = Rule as thou dost (ईशानः) over riches, thou givest (वि परिपे) these (एतानि) i. e. abundant riches (नामानि) and holdest them in thy hand. **तवायं विश्वः पुरुहूत पार्थिवोऽवस्युर्नाम भिक्षते** (७३७) = All these (अयं) earthly (पार्थिवः) men, O rich Indra (पुरुहूत) desirous of wealth (अवस्युः), shares (भिक्षते) thy (तव) wealth (नाम). **मर्ता अमर्त्यस्य ते भूरि नाम मनामहे । विप्रासो जातवेदसः** (८११) = Poor penniless creatures (मर्ताः) and beggars (विप्रासः) that we are, we beg (मनामहे) immense (भूरि) wealth (नाम) of thee (ते) rolling in riches (जातवेदसः = अमर्त्यस्य). **गृहं गृहमहना यात्यच्छा दिवे-दिवे अधि नामा दधाना** (११३३) = Ushas (अहना) visits (याति) house after house (गृहं गृहं) laying (दधाना) therein (अधि) wealth (नामा) for giving abundance (दिवेदिवे). **भद्रा नाम बहमाना उपासः** (११२३) = The Dawns carrying with them abundant wealth (भद्रा नाम). For two more instances vide P. 183 No. 273 and P. 250 No. 40.

त्रेधा हविष्कृतम् (१३४) = Give (कृतं) wealth (हविः), O Aswins, thrice (त्रेधा). **हविष्कृणुष्व सुभगो यथाससि ब्रह्मणस्पतेरव आ वृणीमहे** (२१५) = Since (यथा) thou art (अससि) very rich (सुभगः), give (कृणुष्व) wealth (हविः), O B.; we beg (आवृणीमहे) wealth (अवः) of B. **स त्वं नो होतः सुहुतं हविष्कृधि वस्वां नो वार्या पुरु** (८१७) = हे होतर् अग्ने स त्वं नः अस्मभ्यं सुहुतं हविः कृधि कुरु देहि । नः अस्मभ्यं पुरु पुरुणि वार्या वार्याणि वंस्व देहि. **सु धनम् । तेन सहितं हुतं धनं यस्मिन् तत् हविः धनम्. होतर् = O giver.**

यस्मा ऊमासो अमृता अरासत रायस्पोषं च हविषा ददाशुषे (११^{३६}) = ददाशुषे हवींषि दात्रे यस्मै ऊमासः ऊमाः अमृताः रायः हविषा सह पोषं च अरासत अददुः ददति. ऊ = to give. ऊमासः = givers. अमृतं = wealth. अमृताः = possessors and givers of wealth. रायः = पोषं = wealth. हविषा = (packed) with wealth.

अमृतं=wealth. अत्रा दधे अमृतं जातवेदाः (३३^३) = Agni who has abundant wealth (जातवेदाः) gave (दधे) i. e. put wealth (अमृतं) into this treasure (अत्रा). इन्द्र शविष्ठ सत्पते रयिं गृणत्सु धारय । अश्वः सुरिभ्यो अमृतं वसुत्वनम् (८१^३) = O rich (शविष्ठ = सत्पते) Indra, bestow (धारय) wealth (रयिं = अश्वः = अमृतं = वसुत्वनं) on the praisers (गृणत्सु); give to the donors (सुरिभ्यः). आपो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं विभृतामृतं च (१०^{३६}) = O rich (रेवतीः) rivers (आपः), you rule (क्षयथ) over wealth (वस्वः) and give (विभृथ) wealth (क्रतुं = भद्रं = अमृतं).

आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि अवांस्युत्तमानि धिष्व (११^{३६}) = While growing fat (आप्यायमानः) with water and milk, O Sōma, put (धिष्व) riches (= अवांसि) into our treasure (दिवि) for our prosperity (अमृताय). एते सोमा अभि गव्या सहस्रा महे वाजायामृताय अवांसि । असृग्रन् (९^६) = these Sōmas send (अभि + असृग्रन्) riches (अवांसि) in the form of thousands of herds of cows (गव्या) that we may have wealth (महे = अमृताय = वाजाय).

ईशे ह्यग्निरमृतस्य भूरेरीशे रायः सुवीर्यस्य दातोः (७^६) = Agni rules (ईशे) over abundant wealth (अमृतस्य = रायः = दातोः). भूरेः = सुवीर्यस्य = abundant.

प्रजा too means wealth. The word is made up of प्र and जा both of which mean wealth. प्र धनम् । तेन युक्ता जा प्रजा = abundant wealth. My treatment of जा (PP 225-228) is in part wrong. That word means wealth in 1, 8, 9, 10, 11 and 12. I may correct that section at the end of this volume. For प्र vide P. 255 No. 27.

इह प्रजामिह रयिं रराणा इह अश्वो वीरवत्क्षता नः (४३^३) = Give (तक्षत) us, O Rbhus, abundant (इह) wealth (प्रजां = रयिं = अश्वः). रराणाः = giving, liberal. वीरवत् = full of wealth.

भक्षीमहि प्रजामिदम् (७^{१५}) = We will divide (भक्षीमहि = भजेमहि) wealth (प्रजा = इयं). These words clearly show that प्रजा must mean wealth. How can offspring be divided?

आ० गच्छतं प्रजां च धत्ते द्रविणं च धत्तम् (८^{३५}) = come down, O Aswins, and give us wealth (प्रजां द्रविणं). Can offspring be given at once like wealth?

प्रजां पुष्टिं भूतिमस्मासु धत्तम् (८^{३६}); here प्रजां = पुष्टि = भूति = wealth.

तुभ्यमग्रे पर्यवहन् सूर्या वहतुना सह । पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्रे प्रजया सह (१०^{१५}); here वहतुना = प्रजया = with wealth or dowry.

उत प्रजायै गृणते वयो धुः (७^{३५}) = The Maruts give (धुः) wealth (वयः) to the praiser or offerer of offerings (गृणते) that he may live in prosperity (प्रजायै).

स नः प्रजायै हर्यश्व मृलय (१०^{१३८}) = O rich Indra (हर्यश्व), do thou favour (मृलय) us with wealth that we may live in prosperity (प्रजायै).

प्रजावतो नृवतो अश्वबुध्यानुपो गोअग्रौ उप मासि वाजान् (१^{१३}) = Give (उपमासि) riches (वाजान्) packed with riches (प्रजावतः = नृवतः), having horses in the rear (अश्वबुध्यान्) and cows in the front (गोअग्रान्). प्रजाः = नृ = wealth.

प्रजावत् सावीः सौभगम् (५^{८२}) = send (सावीः), O Savitṛ, riches (सौभगं) containing riches (प्रजावत्). सु धनम् । तेन युक्तः भगः सुभगः । सुभगः एव सौभगम्. प्रजावत् qualifies रत्नं (३६।९^५), ब्रह्म (५^{३६}।९^{८६}), वयः (१०^{१३४}); प्रजावान् qualifies भगः (३३^८) and गातुः (३३^८); प्रजावतीः qualifies इयः (६३^३।९^{३३}). All the three mean abundant.

इन्द्रुरिन्द्रो वृषा हरिः पवमानः प्रजापतिः (९^५); इन्द्रः = प्रजापतिः = धनपतिः; वृषा = पवमानः = a donor; हरिः = possessed of gold.

जिगृत = give. जिगृतमस्मे रेवतीः पुरन्धीः (१^{१३८}) = give us abundant (रेवतीः) riches (पुरन्धीः). देष्णमग्नि गृणीहि राघः (२^३) = give wealth (देष्णं = राघः). अभि तद् द्यावापृथिवी गृणीताम् (१०^{१७}) = may heaven and earth grant it. A noun from गृ is जागृविः (= a donor). रायः (mas.) = सनुताः (fem.) = मघानि (neuter). The Padakāra

has **सुनृता** instead of **सुनृताः**. **सुनृता** = **सुनृतानि** = riches. We have seen above how Sayana makes **सुनृता** an adjective of **मघानि**. Max Muller translates the word by glory. Wealth, however, is the sense. Employment of synonyms is a characteristic that should never be overlooked.

उत अपि च स्तुतासः स्तुताः नरः मरुतः विश्वेभिः विश्वैः नामभिः युक्तानि हवींषि व्यन्तु ददतु । हे मरुतः नः अस्मभ्यम् अमृतस्य अमृतं प्रजायै ददात दत्त । रायः सुनृताः मघानि जिगृत दत्त = May the donors (**स्तुतासः** = **नरः**), the Maruts, give (**व्यन्तु**) riches (**हवींषि**) packed with riches (**विश्वेभिः** = **नामभिः**). Give (**ददात**), O Maruts, wealth (**अमृतस्य**) that we may live in prosperity (**प्रजायै**). Give (**जिगृत**) wealth, wealth, wealth (**रायः** = **सुनृता** = **मघानि**). For **प्रजायै** vide 'Why is wealth desired?' PP. 259-260, for abundance P. 258, and for synonyms for wealth PP. 252-258.

७६३

(1) हे मित्रावरुणौ वां युवयोः मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि सः प्रसिद्धः विप्रः मेधावी कृतावा यज्ञवान् दीर्घश्रुत् चिरकालं श्रोता एवमुक्तलक्षणः वसिष्ठः इयतिं प्रेरयति । यस्य ऋषेः ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि हे सुक्रतू शोभन-कर्माणौ अवाथः रक्षथः । यत् कर्म शरदः बहून् संवत्सरान् आ पृणैथे आपूरयेथे (सायणः).

Peterson :—For you (वां), O Mitra-Varuna, this pious (कृतावा) priest (विप्रः), renowned afar (दीर्घश्रुत्), sends forth (प्र + इयतिं) his songs of devotion (मन्मानि) that you, wise ones (सुक्रतू), may further (अवाथः) his (यस्य) prayers (ब्रह्माणि), that (यत्) you may make full (आ + पृणैथे) his years (शरदः) according, as it were (न), to his will (कृत्वा).

Macdonell :—Forth (प्र) for you two (वां), O Mitra-Varuna, this pious priest, heard afar (दीर्घश्रुत्), sends his hymns (मन्मानि) that ye may favour (अवाथः) his (यस्य) prayers (ब्रह्माणि), ye wise ones (सुक्रतू), that ye may fill his autumns (शरदः) as it were (न) with wisdom (कृत्वा).

There is agreement, though not complete, between Sayana and the two English scholars. वां is genitive according to S.,

dative according to the other two. सः = प्रसिद्धः वसिष्ठः (सा०); this (P. M.). विप्रः = मेधावी (सा० निघण्टुः ३१५); a priest (P. M.) which is its sense in modern Sk. कृतावा = यज्ञवान् (सा०) = making offerings; holy (P. M.) कृत is उदक, धन and सत्य in the Nighantu, सत्य or यज्ञ in the Nirukta (निरु० ४।१९). P. and M. seem to translate यज्ञवान् by pious. दीर्घश्चुत् = चिरकालं श्रोता (सा०)? Renowned or heard after (P. M.). सुकृत् = शोभनकर्माणौ (सा०) = doing worthy deeds; wise ones (P. M.). कृतुः = कर्म (निघ० २१०) or प्रज्ञा (निघ० ३३). S. takes कर्म, P. M. प्रज्ञा. अवायः = रक्षयः (सा०); further (P.); favour (M.). यत् कृत्वा = यत् कर्म (सा०). कृत्वा = according to his will or desire (P.); with wisdom (M.). S. leaves out न. न = as it were (P. M.). आ पृणैथे = आपूरयेथे (सा०); may make full (P.); may fill (M.). शरदः = बहून् संवत्सरान् (सा०); years (P.); autumns (M.). M. is not quite certain about the last quarter. 'As it were' has relevance in P's rendering; but none in M's; on the contrary 'as it were' makes the gift unreal or no gift at all. अव रक्षणगति० (घा० १।६०१). S. follows old authorities. Foreign scholars in spite of themselves cannot escape S's lead. Every interpreter, be he Indian or non-Indian, ought to give the prose order of every Rk. S. does it as he proceeds in his explanation. Mere translation is no real proof that one understands the original.

कृतं = wealth as in यज्ञा देवान् कृतं बृहत् । अग्ने यक्षि स्वं दमम् (१५५) = Give (यज्ञ = यक्षि) us wealth (देवान् = कृतं = बृहत् = स्वं = दमम्). देवो देवान् परिभूर्कृतेन ब्रह्मा नो हव्यं प्रथमश्चिकित्वान् (१०१३) = surpassing (परिभूः) the rich gods (देवान्) by his wealth (कृतेन), rich as thou art (देवः = प्रथमः) and a donor (चिकित्वान्), O Agni, bring (ब्रह्मा = आवह) us (नः) riches (हव्या = हव्यानि). राये कृताय सुकृतो गोभिः प्याम सधमादो वीरैः प्याम सधमादः (५१०); here कृताय = राये; vide P. 193 No. 309. रथीकृतस्य बृहतो बभूथ (४१०); कृतस्य धनस्य रथीः आनेता; vide P. 125 No. 82. Also (पूवन्) रथीकृतस्य नो भव (६१५). (अग्निः) यो मर्त्येषु अमृतः कृतावा होता

यजिष्ठः इत्कृणोति देवान् (१७७) = who, being rich (अमृतः = कृतावा) and liberal of gifts (होता = यजिष्ठः), does give (कृणोति इत्) to the poor (मर्त्येषु) riches (देवान्). एवाग्निगौतमेभिर्कृतावा विप्रैर्भिरस्तोष्ट जातवेदाः (१७९); कृतावा = जातवेदाः = rich. स इत् सुदानुः स्ववान् कृतावा इन्द्रा यो वां वरुणा दाशति त्मन् (६६८) = हे इन्द्रावरुणौ यः वां युवयोः त्मन् धनं दाशति स इत् एव सुदानुः स्ववान् कृतावा = He, O gods, is rich (सुदानुः = स्ववान् = कृतावा) who gives away in charity (दाशति) wealth (त्मन्) of (i. e. given by) you (वां). The rich man must be liberal. कृतावा therefore means possessed of wealth.

विप्रः = विप् + रः. विप् = to give (wealth or offerings). प्र यन्ति यज्ञं विपयन्ति बर्हिः (७३३) = (The gods) give (यन्ति = विपयन्ति) wealth (प्र = यज्ञं = बर्हिः). येना दशग्वमग्निं वेपयन्तं स्वर्णरम् । येना समुद्रमाविथा तमीमहे (८१३) = हे इन्द्र येन रयिणा त्वं दशग्वम् अग्निं वेपयन्तं स्वर्णरं समुद्रं च आविथ तं रयिम् ईमहे = We beg of thee, Indra, that with which thou didst endow D. etc. वेपयन्तं स्वर्णरं = S. who constantly gave. वेपिष्ठो अङ्गिरसां यद्ध विप्रो मधु छन्दो भनति रेभ इष्टौ (६१३) = The richest (वेपिष्ठः = विप्रः) of the A's, the singer or praiser (रेभः), sings (भनति) a sweet (मधु) song (छन्दः) on obtaining wealth (इष्टौ).

Agni, Indra, the gods in general and men are called विप्र. The gods are not priests in any sense. In order to be used of gods and men the word must have some other sense. विप्र must mean a giver either of wealth or of offerings or of wealth only as men too are required by the gods to give away wealth.

ते घेदग्ने स्वाध्यो ये त्वा विप्र निदधिरे नृचक्षसम् । विप्रासो देव सुक्रतुम् (८३३); Agni and the gods who make over Agni to men are both विप्र; vide P. 204 No. 344. The interpretation given there requires correction. The gods were rich (स्वाध्यः = विप्रासः) and endowed Agni with wealth; hence he is विप्र, देव, नृचक्षस् and सुक्रतु.

विप्रोभिर्विप्र सन्त्य प्रातर्यावभिरा गहि । देवेभिः सोमपीतये (५१३); here too both Agni and the gods are विप्र.

सुमतिभिरुप विप्राविहा गतम् (८३५) = हे निप्रौ अश्विनौ इह सुमतिभिः

उप आ गतम्, विप्रौ = O rich and generous As/wins; सुमतिभिः = with abundant wealth. Two gift-horses (वाजिनौ = अर्वन्तौ) are विप्रा i. e. conveyors of wealth or accompanied by cart-loads of wealth ($8\frac{1}{2}$).

मो पु त्वामत्र बहवो हि विप्रा नि रीरमन् यजमानासो अन्ये ($2\frac{1}{2}$) = let not many sacrificers (विप्राः = यजमानाः) cause thee to halt on the road. Thus विप्र means (1) a donor, (2) one that makes offerings. It means also (3) wealth as in स नो वाजाय श्रवसे इये च राये धेहि द्युमत इन्द्र विप्रान् ($6\frac{1}{2}$) = Give (धेहि) us, O Indra, wealth (रयि), abundant (द्युमतः) riches (विप्रान्) that we may have abundant wealth (वाजाय = श्रवसे = इये). In the present Rk. विप्र means having wealth. त्वोतासो मधवन्निन्द्र विप्रा वयं ते स्याम सूरयो गृणन्तः । भेजानासो बृहद्विष्य रायः ($4\frac{1}{2}$) = हे मधवन् इन्द्र त्वोतासः त्वोताः वयं ते गृणन्तः बृहद्विष्य रायः भेजानासः विप्राः सूरयः स्याम. त्वोतासः = rewarded or endowed with wealth by thee. बृहद्विष्य रायः भेजानासः = possessors or enjoyers of abundant wealth. गृणन्तः = liberal in giving. विप्राः = सूरयः = rich men (4). ते = those well-known. $4\frac{1}{2}$ has गव्यन्तः, विप्राः, अश्वान्तः and वाजयन्तः; all four mean desirous of wealth (5). विप्र means a wise man (6) as in एकं सत् विप्रा बहुधा वदन्ति ($1\frac{1}{2}$).

मन् (=to beg)+मन् = मन्मन् = what is begged, wealth. तन्नो रास्व सुमहो भूरि मन्म ($4\frac{1}{2}$) = हे सुमहः अग्ने मे मह्यं तत् भूरि मन्म रास्व देहिः सुमहः = O rich one. मन्मानि चित्रा अपिवातयन्त एषां भूत नवेदा मे क्रतानाम् ($1\frac{1}{2}$) = हे मरुतः चित्रा चित्राणि धनयुक्तानि मन्मानि धनानि अपिवातयन्तः ददतः यूयं मे मह्यम् एषाम् क्रतानां नवेदाः दातारः भूत भवतः एषाम् क्रतानां = of these (i. e. abundant) riches. यजिष्ठं त्वा यजमाना हुवेम ज्येष्ठमङ्गिरसां विप्र मन्मभिर्विप्रेभिः शुक्र मन्मभिः ($1\frac{1}{2}$) = हे विप्र शुक्र अग्ने मन्मभिः विप्रेभिः यजिष्ठम् अङ्गिरसां ज्येष्ठं त्वा त्वां यजमानाः वयं हुवेम आह्वयामः. यज् = to give. यजिष्ठं (= the greatest giver) = ज्येष्ठं. मन्मभिः = विप्रेभिः = with riches. सं त्वा शिशामि जागृहि अदब्धं विप्र मन्मभिः ($10\frac{1}{2}$) = I beg (शिशामि) wealth (सं) of thee (त्वा); give (जागृहि), O giver (विप्र), unassailable (अदब्धं) wealth filled with wealth (मन्मभिः). युवं विप्रस्य मन्मनामिरज्यथः ($1\frac{1}{2}$) = You rule (इरज्यथः) over wealth (विप्रस्य = मन्मनां).

For ५त् (= wealth) vide P. 257 No. 50 and P. 272 (b). In वाजश्रुतासः, वाजश्रवसं and वाजश्रवसः, श्रुत् and श्रवस् mean wealth and nothing else. ऋभुतो रयिः प्रथमश्रवस्तमो वाजश्रुतासो यमजीजनन् नरः (४^{३६}) = From the R̥bhhus comes abundant (प्रथमश्रवस्तमः) wealth (रयिः) which (यं) the richest (वाजश्रुतासः) donors (नरः) have created. स गोमघा जरित्रे अश्वधन्द्वा वाजश्रवसो अधि धेहि पृक्षः (६^{३५}); गोमघाः, अश्वधन्द्वाः and वाजश्रवसः qualify पृक्षः and mean abundant. अग्निं वाजश्रवसं (३३) = to Agni who has abundant wealth. दीर्घं श्रुत् यस्य सः = he who has long-lasting and abundant wealth.

इयति = gives. अयं विप्राय दाशुपे वाजान् इयति गोमतः (१०^{३५}) = This (i. e. Sōma) gives abundant (गोमतः) riches (वाजान्) to the sacrificer that gives offerings or to the rich man (विप्राय) who gives it away in charity. स ते पुरन्धि तविषीमियति (१०^{३६}); तविषी = abundant; पुरन्धि = wealth.

आ नो रयिं मदच्युतं पुरुक्षुं विश्वधायसम्। इयतां मरुतो दिवः (८^{५३}) = Send (इयते) us (नः) from heaven (दिवः आ), O Maruts, abundant (मदच्युतं = पुरुक्षुं = विश्वधायसं) wealth (रयिं). इय् = to send, to give. इयमि, इयति and इयते seem to be its only forms in R̥V.

ब्रह्म = wealth. ब्रह्माणि हि चक्रुषे वर्धनानि (६^{३३}) = Thou givest (चक्रुषे), O Indra, riches (ब्रह्माणि) that prosper (a man). अव त्वे इन्द्र प्रवतो नोर्मिर्गिरो ब्रह्माणि नियुतो धवन्ते (६^{३४}) = Into thee (त्वे), O Indra, rush (अव + धवन्ते) riches (गिरः = ब्रह्माणि = नियुतः) like (न) the billows (ऊर्मिः) or a current of a river rushing down a precipice (प्रवतः).

कृतं ब्रह्माणि सूरिषु प्रशस्ता (७^{६३}) = Give (कृतं), O Indra-Varuna, abundant (प्रशस्ता) riches (ब्रह्माणि). प्र धनम्। तेन युक्तं शस्तं धनं येषु तानि. सूरिषु = सूरिभ्यः = to men who being rich give away their wealth. ब्रह्मन् may mean a prayer but not here.

अव् = to give, to endow with. विश्वा धियो अश्विना प्रावतं मे। अस्मे रयिं नासत्या बृहन्तं० श्रुत्यं रराथाम् (११^{३५}) = हे अश्विनौ मे मह्यं विश्वाः धनेन पूर्णाः धियः धनानि प्र धनम् अवतं दत्तम्। हे नासत्यौ अस्मे

अस्मभ्यं बृहन्तं धृत्यं रयिं रराथां दत्तम्. धृत्यं = full of wealth (धृत्).
बृहन्तं = large.

उभा शंसं नासत्यावतं मम (११६२) = हे नासत्यौ मम मह्यम् उभा उभौ
शंसम् अवतं दत्तम्. उभा = both of you. शंसं = a gift.

सेदुग्रो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं पृषदश्वा अवाथ (७१०) = हे पृष-
दश्वाः मरुतः यं मर्त्यं यूयम् अवाथ अवथ सः इत् एव उग्रः सः शुष्मी अस्तु.
उग्रः = शुष्मी = wealthy. मर्त्यं = a penniless man. अवाथ = help
with money. पृषत् अश्वः येषां ते = those that have bright wealth
i. e. gold.

I render यस्य ब्रह्माणि अवाथः by यस्मै ब्रह्माणि धनानि अवथः दत्तः.
I have quoted 3 instances of अव्; in the 1st there is मे and in the
2nd मम; अव् in these two Rks. means to give. In the 3rd it
means to reward or help with wealth. If ब्रह्माणि means prayers,
यस्य etc. would mean:—whose prayers you reward with
wealth. I take यस्य in the sense of यस्मै; ब्रह्माणि therefore
means riches.

शरद् does mean autumn as in पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः
शतम् (७१६) and in शतं जीव शरदो वर्धमानः (१०१६१). But it cannot
have that sense in विदुष्टे अस्य वीर्यस्य पूरवः पुरो यदिन्द्र शारदीरवातिरः
(११३१) and सप्त यत्पुनः शर्म शारदीर्दत्त (११३४/६३०). Indra smashes 7
strongholds containing wealth (शरदः). How शरद् came to mean
wealth I cannot say. I have a suspicion, however, that words for
days, nights, months and the seasons are used in RV to denote
wealth, perhaps on account of their association with light or
plenty.

अस्मे प्र यन्धि मघवन् ऋजीपिन् इन्द्र रायो विश्ववारस्य भूरेः । अस्मे
शतं शरदो जीवसे धा अस्मे वीरान् शश्वत इन्द्र शिप्रिन् (३१६). मघवन् =
ऋजीपिन् = इन्द्र = शिप्रिन्. प्र = रायः = शरदः = वीरान् = riches. विश्व-
वारस्य = भूरेः = शतं = शश्वतः = abundant. यन्धि = धाः = give. जीवसे
= that we may live in prosperity.

द्यावो न शुम्नैरभि सन्तो अर्यः क्षपो मदेम शरदश्च पूर्वीः (४१६) = over-
coming or surpassing (अभि + सन्तः) foes (अर्यः) by our riches

(*द्युम्नैः*), we would enjoy (*मदेम*) large (*पूर्वीः*) riches (*क्षपः* = *शरदः*).
नक्षन्त इन्द्रं शरदः सुपृक्षः (७^{१३}) = abundant (*सुपृक्षः*) riches (*शरदः*)
 wait on (*नक्षन्ते*) Indra.

स रेतोधा वृषभः शश्वतीनां तस्मिन्नात्मा जगतस्तस्थुषश्च । तन्म कृतं पातु शतशारदाय (७^{१३}) = He (the rain-god) is a giver of wealth (*रेतोधाः*), a showerer (*वृषभः*) or giver of abundant riches (*शश्वतीनां*). On him depends the life (*आत्मा*) of things moving (*जगतः*) and stationary (*तस्थुषः*). May he give (*पातु*) me (*मे*) that (i. e. abundant) wealth (*कृतं*) that I may live in prosperity (*शतशारदाय*).

न besides meaning 'not' and 'like' (*इव*) also means in a moment, immediately, as soon as. Even *Sāyana* at times renders that particle by *संप्रति* i. e. at once.

वैश्वानरो जायमानो न राजावातिरत् ज्योतिषाग्निस्तमांसि (६^{१३}) = Agni, ruling over riches (*राजा* = *वैश्वानरः*), dispelled (*अवातिरत्*) in a moment (*न*) darkness by his light, the moment he was born (*जायमानः*). Both *Yaska* and *Sāyana* render *न* by *इव* and the former is obliged on that account to misinterpret *जायमानः* and *राजा*. *Sāyana* simply says *राजेव*.

त्वं हि दृहळा मघवन् विचेता अपा वृधि परिवृतं न राधः (७^{१३}) = Possessed of riches (*विचेताः*), O rich (*मघवन्*) Indra, force open (*अपावृधि*) strongholds (*दृहळा* = *दृहळानि*) and the wealth (*राधः*) enclosed therein (*परिवृतं*) at once (*न*).

न in *रयिं न सुन्वते सचा* means at once; vide P. 179 No. 256.

हे सुकृत् मित्रावरुणौ यस्य यस्मै युवां ब्रह्माणि अवायः अवयः सः कृतावा विप्रः दीर्घश्रुत् (भूत्वा) वां मन्मानि प्र इयति यत् यस्मात् (तस्य) शरदः युवां कृत्वा न सद्यः एव आ पृणैथे = That (man), to whom you grant riches, having become wealthy, gives away your riches (i. e. the riches given him by you), O abundantly rich (*सुकृत्*) *Mitra-Varuna*, since you fill his exchequer with wealth in a moment. Or *न* may mean 'constantly, unceasingly'. *कृतावा* = *विप्रः* = *दीर्घश्रुत्*. Vide P. 120 No. 64. There I wrongly rendered *यत्* by *यदा* and meant a sacrificer by *विप्रः*.

(s) गोमायुरदादजमायुरदातृशिरदाद्वरितो नो वसूनि । गवां मण्डूका
ददतः शतानि सहस्रसावे प्र तिरन्त आयुः (७१^{०३}).

Both Lowing Cow and Bleating Goat have given,
Spotty and Tawny, too, have given us riches.
The frogs give kine by hundreds; they for pressings.
Of Soma thousandfold, prolong existence

(Winternitz's History of Indian literature Vol P. 109).

Macdonell :—He that lows like a cow has given us riches,
he that bleats like a goat has given them, that spotted one has
given them and the yellow one. The frogs giving us hundreds
of cows prolong our life in a thousandfold Sōma-pressing.
W. gives no reason why he differs from Sāyana and Macdonell in
rendering गोमायुः by the lowing cow and अजमायुः by the bleating
goat. How does he dissolve these compounds? गवां मायुः इव
मायुः यस्य, अजानां मायुः इव मायुः यस्य must be the dissolution. In
Rk. 6. गोमायुरेको अजमायुरेको clearly shows what the composer
means.

पृश्नि does not mean spotty or spotted but red. मध्ये दिवो
निहितः पृश्निः (५१^५), = the red (Sun) is placed in the centre of
heaven. अरुहचदुपसः पृश्निः (९६^३) = Red (Sōma) shines brighter
than the Dawn. Here Sōma is identified with Agni who out-
shines the Dawn. सहस्रसंख्याकाः ओषधयः स्यन्ते उत्पद्यन्ते इति वर्धन्तुः
सहस्रसावः (सायणः). सहस्रं धनम् । तस्य सावे दाने = in the distribu-
tion of wealth. आयुः = wealth.

(t) यदिन्द्राहं यथा त्वमीशीय वस्व एक इत् । स्तोता मे गोपखा स्यात्
(८१^५) = हे इन्द्र यथा त्वं वस्वः वसुनः एकः इत् एव ईशिपे तथा यत् यदि
अहं वस्वः एक इत् ईशीय तदा मे मम स्तोता गोपखा स्यात् = If I were,
O Indra, sole (एकः इत्) master (ईशीय) like thee (यथा त्वं) of
wealth (वस्वः), my suppliant (स्तोता) would be rich in kine
(गोपखा). गावः सखा धनं यस्य स गोपखा.

If I, O Indra, were like thee,
Lord of all the gods (वस्वः) that be,
My worshipper should never lack
For herds to call his own.

(Winternitz P. 80)

वस्वः is another form of वसुनः. वसु does not mean a god here.

(u) शिक्षेयमस्मै दित्सेयं शचीपते मनीषिणे । यदहं गोपतिः स्याम् (८१४)
=If I were lord of cows i. e. wealth, I would give (शिक्षेय) and
(again) give (दित्सेयं) to the solicitor (मनीषिणे), O master of
gifts (शचीपते). शिक्षेयं = दित्सेयम्.

Gifts would I bestow (शिक्षेयं) on him,
On that wise singer (मनीषिणे) blessings shower (दित्सेयं),
If I, as thou, O lord of power (शचीपते),
The Masters of the cattle were (गोपतिः).

(Winternitz P. 80).

शची = a gift and not power.

(v) न तिष्ठन्ति न नि म्रियन्त्येते देवानां स्पश इह ये चरन्ति ।

अन्येन मदाहनो याहि त्वं तेन वि बृह रथ्येव चक्रा (१०१०).

स्पशः अहोरात्रादयः चाराः । आहनः मम अपहन्ति । असह्यभाषणेन
दुःखयिषि । वि बृह धर्मार्थकामान् उद्यच्छ । यथा रथस्य चक्रे रथम् उद्य-
च्छतः तथा.

They stand not still, they never close their eyelids,
Those sentinels of God who wander round us.
Not me-go quickly, wanton, with another,
And hasten like a chariot-wheel to meet him.

(Winternitz P. 106).

स्पशः = spies (who secretly watch human affairs). देवानां
स्पशः = spies appointed by the gods. Sāyana refers to a modern
śloka अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये etc. Day, night etc. all observe
men's doings. आहनः = Wanton; this is absolutely wrong.
आहनस् in Rv. means dear, agreeable. Sāyana was misled by
Yaska who says:—आहंसि इव भाषमाणा इति असह्यभाषणात् आहनाः
इव भवति (निरुक्त ५।२). This false interpretation is due to the
itch for derivation. Yama calls Yami सुभगे in Rk. 12. तेन वि बृह
रथ्येव चक्रा is unintelligible.

(w) वतो वतासि यम नैव ते मनो हृदयं चाविदाम् ।

अन्या किल त्वां कक्ष्येव युक्तं परि प्वजाते लिबुजेव वृक्षम् (१०११).

वतः दुर्बलः । मनः मनोगतं संकल्पम् । हृदयं बुद्धिगतम् अध्यवसायम् ।
कक्ष्या रज्जुः । युक्तम् आत्मना संबद्धम् अश्वम् (सा०). वतः बलात् अतितः
(निरुक्तं ६।२८).

Alas! thou art indeed a weakling, Yama;
 We find in thee no trace of heart and spirit.
 As round the tree the woodbine clings,
 Another will cling about thee, girt as with a girdle.
 (Winternitz P. 106).

वतो is not वतः but वत + उ. वत is repeated to express indignation. Verily, verily thou art (a close-hearted rogue). मनः = हृदयम्. (I must confess) I did not know or read thy mind, thy heart aright. कक्ष्या is not a rope which is its modern sense but a caparison. युक्त = a horse. As a caparison covers the body of a horse.

लिवुजेव वृक्षं = (or more correctly) as a creeper covers a tree all round. Sāyana is right in saying that there are two comparisons. The 2nd comparison is apter than the 1st. The caparison covers the body of a horse but not wholly. Cf. इन्द्रासौमा परि षां भूतु विश्वत इयं मतिः कक्ष्याश्चैव वाजिना (७^{१०४}) = May this prayer invest you two all round as does a caparison two horses. कक्ष्या is something that passes round a horse's body. What it exactly was I do not know. परि पञ्चज्वं दश कक्ष्याभिः (१०^{१०४}) = hold the crushing-stones with the ten कक्ष्याs viz. the ten fingers which coil themselves round the stones that crush or pound Sōma. The fingers are called दश युक्ताः i. e. ten mares and दश कक्ष्याः in 10^{१४}. उतो स मह्यमिन्दुभिः पङ्क्युक्तां अनु सेषिधत् (१३^{३३}); here युक्तान् = अश्वान्.

Omission (under क्रतु)

(353) क्रतुप्रावा जरिता शश्वतामव इन्द्र इन्द्रा प्रमतिः सुतावताम् (१०^{१४०}). क्रतुः धनम् । तेन युक्तः प्राः धनम् । तत् विद्यते तत् ददाति च असौ क्रतुप्रावा = one that possesses and gives away abundant wealth. क्रतुं धनं प्राति ददाति असौ क्रतुप्राः. That is the difference between क्रतुप्राः and क्रतुप्रावा. जरिता = अवः = a giver. शश्व = to give, a gift, wealth. शश्वतां = of the wealthy, of donors. Indra alone (इन्द्रः इत्) is the richest treasure (भद्रा प्रमतिः) of those that extract and offer Sōma to him (सुतावतां).

This Rk. should have been placed after No. 177 P. 158,

Misinterpretations Corrected

अकव and कव

P 1 कु (= to give, a gift) appears in अकूपार, कुचर, अकुञ्च्यक् and अप्रतिष्कृतः. कव and कवि come from the same root. कु + अः = कवः = a giver, a gift. कु + इः = कविः = a giver, a gift. कवेन युक्तः कवस्य दाता वा कव्यः काव्यश्च. काव्य like सौभग, सौमनस and सौश्रवस means riches. कवानां दातृणां सखा कवासखाः. कवानाम् अरिः कवारिः. अ in अकव, अकुञ्च्यक्, अकूपार, अपार, असुर etc. is not negative. It is a pronominal base like त, य and क and means 'this' i. e. abundant in these words. अकवाभिः ऊतिभिः = with rich gifts. अ is negative in अकवारि. अकवानाम् अदातृणाम् अरिः अकवारिः; अकवारी is feminine.

P 2 (3) Wealth (दैवी पूर्तिः = दक्षिणा = देवयज्ञा) is not for the enemies of donors (कवारिभ्यः), as these never give (पृणन्ति). (5) अकवैः = अदातृभिः. (6) कव्य = rich. (7) Are कव्य and नहुष्य names of tribes or do they mean rich men? (8) कव्यैः = सुविदत्रेभिः = सत्यैः = धर्मसद्भिः = with the Pitṛs who give wealth. (9) आयोः धनस्य कव्यता कव्यतया प्राचुर्येण इमाः बह्व्यः प्रजाः धनानि मनूनां मनुष्येभ्यः अजनयत् अदात्. पुर्वया निविदा = with rich gifts. यु = to give; a gift. आ + युः = possessed of gifts; wealth. (10) अकवाः अत्यन्तधनवन्तः मरुतः महोभिः धनैः प्रप्र धनसमूहं जायन्ते ददति. (13) अकवेभिः = उत्तमेभिः = rich, abundant.

अक्र

P 4. क्र is the root in क्रतु (P 212). अ अत्यन्तं क्रं धनं यस्य सः अक्रः. (1) विदधेषु = दानेषु. दीद्यत् = gives or giving. (2) उभयान् विद्वान् = giving both (heavenly and earthly wealth). वेपि = givest. यजत्र = O giver. शास्यः = full of gifts. (3) महीनां धनानां समिधे संगमे. (4) नवं धनम् । तेन युक्ता जा धनं यस्य स नवजाः. (5) अविद्वान् = अचेताः = not having wealth. विद्वांसौ = दातारौ. अक्रौ = rich. दुरः पृच्छेत् = should solicit treasures.

अक्रान्

PP 5-6. अक्रान् most probably means 'gaves' wealth in all

the 4 Rks. विधर्मन् (1 and 4) = a store of wealth, a treasure, प्रथमे = rich.

(1) पृ = to give. पर्वन् = a gift. पर्वतः = one who makes gifts. नि + सादि = gave. (2) वाचं = wealth. देवो न सूर्यः = rich like the Sun.

अजस्र

PP 6-7. I am not satisfied with my interpretation of this word. As an epithet of Agni it occurs in company with यविष्ठ, वसो, ऋतावा, जातवेदाः, नृमणाः, ऋतधीतयः and दस्माः. It must therefore refer to wealth, giving, gifts etc. मा जस्वने वृषभ नो ररीथाः (P 224 No 5); here जस् may mean wealth and not 'to be hungry'. जस् (= to give) + रः = a giver, a gift. अ = abundant. अजस्र = who or which has abundant wealth. अ would be negative if जस् in जस्र means to be hungry. अजस्र = wealth in which there is no possibility of hunger, inexhaustible wealth.

अज्र

PP 7-8. (1) स्त is found in स्तन, पवस्ते and perhaps in स्तभूयन्. यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूयन् विश्वा पुण्यासि वार्याणि । यो रत्नधा यो वसुविद् यः सुदन्नः सरस्वति तमिह धातवे कः (१५१५); the स्तन of S. is a giver of wealth and she is requested to bestow it. It cannot be her breast but her treasure. पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । भक्षीमहि प्रजामिषम् (७५५); S. is a male and not a female; his स्तन is packed with wealth; it is to be divided. स्तनं = प्रजां = इषं = wealth. दिवेदिवे सहुरिः स्तन् अबाधितः (१०५३) = wealth (स्तन्) surpassing the wealth of all (सहुरिः) is abundant (अबाधितः ?) for continuous prosperity (दिवेदिवे). So स्त (= to give) seems to be a root of which स्तन् may be the pres. part. and स्तन a noun. स्त + वान् = having wealth. द्वे पवस्ते परि तं न भूतः (१०५७) = The two ladies (द्वे = रोदसी), though ever so wealthy (पवस्ते), do not surpass (परि + भूतः) him; पव from पु = to give. पवः धनम् । तेन युक्तं स्तं ययोः ते. Sāyana:—पवतिर्गतिकर्मा । औणादिकः अस्तप्रत्ययः । महत्त्वेन सर्वस्याभिभवनाय गच्छन्त्यौ. स्तभूयन् = giving wealth.

P 9. (9) दुर्गे चित् सुसरणं = दुर्गे दारिद्र्ये अपि सु धनं तस्य सरणं दानम्. सृ = to give.

अण्व and अण्वी

P 10. (1) सूरः = the wealthy. सु + ऊ + रः = सूरः. (2) ऋक्वा = सूरः = wealthy. ऋक् (= wealth) + वन्. (3) Alter वारा to धारा and drop वारा वाराणि.

अति

P 15. (3) पान्तं = पातारं = दातारम्. उग्रं = दातारम्. The 2 words qualify इन्द्रं. (4) सुनीतिभिः = with grants of wealth.

P 16. (7) चर्षणीनां राजानः = masters of riches. (8) वीरः धनवान् दाता इन्द्रः उग्रम् उग्रम् अत्यन्तं धनं दमायन् ददत् अन्यम् अन्यम् सर्वान् शत्रून् अति नेनीयमानः सततं नयन् शृण्वे श्रूयते.

P 17. अति + क्रम्. (1) अहविः = without wealth. महीयते = is given wealth. You bestow wealth on all poor people. So help me, O donors (दत्ता). जरतं पणेः असुं = give me the abundant wealth (असुं) of the miser. विप्राय = वचस्यवे = to one that desires wealth. ज्योतिः कृणुतं = give luminous wealth.

P 18. अति + सृज्. (1) आशवः = donors.

P 19. अति + या. (2) पिबदनानि = वसूनि. परुषाणि = bright. पिब् = दनं = a gift. पिब् धनं तेन युक्तं दनं पिबदनम्. पिब् like पा may mean to give. ययिवान् = ददत्. पवित्रम् अति अव गच्छति. शद् = to give. शादं = a gift. Soma passes through the strainer giving riches to add to our riches (शादेषु). Quotation:—हे वसो विश्वानि विथुराणि पिबदनानि सु च सुयहान् अमित्रान् च कृधि देहि. विथुरा? मित्र = wealth. अमित्र = abundant wealth. सु धनम्। तेन युक्तं सह धनं येषु तान् = abundant. Give abundant, plentiful riches.

P 20 (4). देवं धनं युः दाता.

P 22 (1) The donor (उग्रः = पुरोहितः) gave (चेकिते) wealth (प्र) out of his wealth (वीर्येण) for (securing to the devotee) abundance (विश्वस्मै = कर्मणे). कृ (= to give) + मन् = a gift. विश् (= to give) + वं = a gift. देवस्य धनस्य तातिः दानं यस्मिन् तादृशं प्र धनम्. (4) कृतं = प्र = जातं = धनम्. कृतेन युक्तं प्र। तेन युक्तं जातं

यस्य सः बृहस्पतिः. अर्यः अरेः धनम् अर्हात् = which would be more valuable than that of the enemy.

P 23. (5-7 and 11) अन्यान् = enemies. (8) जातेन धनेन जातं धनम् अति प्र ससृते ददाति. अति like प्र probably means wealth. (9) मज्जना = अमर्त्येन = नास्त्रा = धनेन. मानुषाणां जनिम = the wealth of men. अति प्र सस्रे as in 8. (10) महित्वं = wealth. मद्वा = by its abundance. पुरु धनम् । तेन युक्ता माया धनं यस्य. (11) That wealth surpasses other wealths (अग्नीन्).

P 24 (12) मघोनां वाजदावा = a giver of wealth to the rich, एतानि विश्वानि चकार = gives abundant riches.

P 24 (14) असमः = abundantly rich. अ = abundant. स = wealth. मः is an affix. अयस् = gold. अयासः = The Maruts who have gold. अयास्यः = मरुत्वान् = wealthy. नृभिः = ओजसा = by his wealth. ए + कः = rich? इ = to beg, to give. Just as इ + वः is एवः, so इ + कः is एकः. अ + युजः = अयुजः = पूर्वाः = विश्वा = विश्वानि = full of wealth. कृ + स्तिः = कृष्टिः = abundant wealth. कृष्टीः = जातानि. अति = प्र = wealth. वावृधे = ददौ. Rich Indra gave abundant wealth. (15) सृ = to give. सृत्वरी = a giver. ओजसा = धनेन. सिन्धुः सृत्वरीणां प्र धनम् ओजसा धनेन अतिशेते. (16) स्तं धनम् । स्ते धने गः (?) गच्छति असौ स्तेगः = the wealthy one. For स्त vide अज्ज P 307. (19) शवसः धनस्य पुत्र दातर. कामकातयः (?) त्वे त्वयि सु धनम् अवृत्रन् निहितवन्तः (वृ. = to give) or वृत् (= to give). अ + वृ + त्र + अन्; or अ + वृत् + रन्.

P 27 (3) महित्वा = by (your) wealth. अन्यानि विश्वानि भुवनानि = all other rich things. (10) सु धनम् । तेन युक्ता मतिः धनम्. सः प्र अति शृण्वे ददाति. प्र = अति = wealth. (11) अति = विश्वं = weath. ववक्षिथ = thou givest. (12) Thou givest (ववक्षिथ) this (इदं) i. e. abundant wealth (अति = विश्वं = भुवनं). (15) विश्वानि = सान्ति = धनवन्ति. मद्वा = by his wealth. अति यो मन्द्रः = who gives (मन्द्रः) much (अति). (16) महित्वना = by his wealth. विश्वानि पार्थिवानि (= abundant riches) seems to be an object of दाशत् like रयि. वन्वन् = giving.

P 29 (10) सहांसि = धनानि. वृण्येन = by his wealth.

P 32 (1) वि राजसि = अति राजसि = thou outshinest foes (स्त्रिधः).

अन्तरिक्ष

Words like अन्तरिक्षमा, अन्तरिक्षसत् and अन्तरिक्षयुत् (P 66) lead me to think that the word means wealth. In 1 for instance the word seems to mean wealth. There is क्ष in it as in दृक्ष and तुविक्ष. But what is अन्तरि ?

P 38 (1) ऋप् (= to give) + वं = full of wealth. वीरं = वृहत् = धनम्. पतिः = an owner, a donor. महित्वा = धनेन. (2) विश्वं भुवनं सिषाक्षि = thou givest abundant wealth. छाया ?

P 40 (9) वर्चस् = त्वेषः = भानुः = bright wealth. अर्णवः = नृचक्षाः = full of wealth. अर्ण = नृ = चक्षस् = wealth.

P 41 (12) पुरु = ध = प्र = सू = धनम्. धनस्य दाता पुरुधप्रसूतः. सर्वं धनम्. तस्य तातौ दाने. (14). महित्वना परिभूः = surpassing by his wealth. त्रिभिः व्रतैः अभि नो रक्षति त्मना = gives (रक्षति) us (नः) wealth (अभि) out of his 3 i. e. abundant riches (व्रतैः = त्मना). (15) मधु = wealth.

P 42 (10). भानुः = wealth. भानुमः = O wealthy one. समन्तं qualifies रथं and is probably the same as भानुमन्तं. समन्तं = भानुमन्तं = containing wealth. यजतः = one that has and gives wealth; containing wealth. यजतेभिः देवैः = with the wealthy gods; with abundant riches. Agni is to sit in a chariot with the wealthy gods or full of abundant wealth. पथीनां धनानाम् उरु महत् अन्तरिक्षं धनं विद्वान् = giving large wealth out of thy riches. देवान् = the gods; riches. हविः अद्याय = for eating oblations; for giving wealth. अद् = to give. अद्याय = दानाय. रथं = a chariot; wealth. आतिष्ठ = sit in; give. The Rk. has a double sense.

P 43 (19) Since (यथा) you give (दधिध्वे) wealth (स्वयं = तविर्षी), do give (विद्) a deal (वृहत्). Wealthy (महान्तः) as you are, you rule over (राजथ) and give wealth (वि) on a large scale (उर्विया). The Maruts filled (विममिरे) the mid-region (अन्तरिक्षं) with wealth or gave (विममिरे) wealth (अन्तरिक्षं) out

of their wealth. Their riches (रथाः) increase (अवृत्सत), while they are giving (यातां) wealth (शुभं).

P 44 (22) व्रतपाः धनदाता अग्निः व्रतानि धनानि अरक्षत् अददात् । अन्तरिक्षं धनं वि अमिमीत ददाति. महिना = धनेन.

P 45 (24) पार्थिवानि वसूनि. उरु = रजः = अन्तरिक्षं = धनम्. आपमुषी दात्री सरस्वती निदः धनं पातु ददातु. नेदिष्ठ is the superlative of निदः. (25) You gave (अप्रथतं) us (नः) riches (रजांसि) for prosperity (जीवसे). (26) रजसः धनस्य पतिः दाता. (29) अन्तरिक्षं = रोचना = धनम्. वि + अतिरत् = gave.

P 47 (30) नृशंसः = wealthy. (31) असुं = तन्वं = पथ्यां स्वस्ति = wealth. (32) सतः धनस्य पती सत्पती. तन्वा समोकसा = identical with wealth. (33) अभिव्रता = अभिव्रते = धनयुक्ते. यज्ञियानि = full of wealth, आपमुः = gave. अन्तरिक्षं = स्वर् = wealth. वशं etc. = the gods put wealth (वशं) into wealth (तन्वि). (34) May he grant (शृणवन्) riches (वचांसि) to me (मे). देवासः = सूरयः = the rich gods.

P 48 (35) भानुना आततान = filled with bright wealth.

P 50 (40) नृचक्षाः = wealthy.

P 51 (45) दर्शता = one that gives wealth. चित्राः = अमृतासः = wealthy. जनयन्तः दैव्यानि व्रतानि = producing i. e. giving abundant wealth.

P 52 (46) सुपर्णः = गभीरवेपाः = rich. पृ + नं = पर्णं = wealth. (47) वज्रिणं = धनवन्तम्. ओजसा = in point of wealth. (49) मदे उक्त्यानि शंसति = gives riches for prosperity.

P 53 (50) स्वर्णरं = a region full of wealth. ओजसा स्कम्भुः = filled with wealth. स्तवन्ते = ददति. मनुषाय = to man.

P 54 (53) अक्ष् (= to give) + नं = अक्ष्णं = a gift. या = to give, a gift. अक्षण्यावानः = possessed of gifts.

P 55 (58) सु धनम् । तेन युक्तं वीर्यं धनम्. उक्त्यं = full of wealth. (59) महित्वं = wealth. स्वं धनम् । तस्य राट् राजा. स्वं धनम् । तेन युक्तः रिः धनं यस्य. अम = wealth. अम + व्रः = wealthy.

विश्वगूर्तः = having abundant (विश्व) gifts. रणाय धनाय आवचक्षे धनं वहति. दमे = into the treasure. (60) रथीः = one giving chariotfuls of wealth. सु धनम् । तेन युक्तं युज् धनं येषु तान्.

P. 56 (61) मा = to give. मात्रा = a gift. मात्राभिः = देवेभिः = मज्मना = by his wealth. रोचमानः = shining with wealth. ऋजीषी = the rich one. विश्वं धनं ददाति असौ विश्वतः. उरोः = महतः = than the rich (aerial region). (62) अमात् = than the rich (aerial region). (64) सुवृक्तिभिः = with abundant riches. (65) अ = अत्यन्तम्. ध = धनम्. अत्यन्तं धनं प्रीणतः तौ अधप्रियौ. कं = धनम्. कधप्रियौ = givers of abundant wealth. अधप्रिः अधप्रियौ अधप्रियः etc. is the declension. कधप्रिः to be declined similarly.

P 58 (70) दिवः अन्तरिक्षाच्च धनम् आनीय तत् पातु ददातु । पार्थिवेभ्यः धनेभ्यः धनं ददातु. (72) पन्थाः = riches. पूर्यासः = full of wealth. अ + रे + नु = अरेणु = full of wealth. सु धनम् । तेन युक्तं कृतं धनं येषु. तेभिः पथिभिः = with those riches. सु + ग = full of wealth. रक्ष = अधिवृद्धि = endow. देव = O rich one. (77) ऊ (= wealth) + माः = possessed of riches. सु धनम् । तेन युक्तः हवः येषां. यजत्राः = givers of wealth.

P 01 (80) असुरस्य = श्रुतस्य = धनवतः धनस्य दातुश्च. इमां महीं मायां = abundant wealth. प्र = धनम्. वोचं = I solicit. (81) Give (अव) wealth (नायं). नी = to lead to. नायं = that to which one is led, wealth. (83) The legends given by me are bound to be baseless. I do not understand the 2nd half.

P 63 (86) स्वं धनम् । तेन युक्ता धा धनं स्वधा = abundant wealth. (88) शुष्मी = धनवान्. वृषा = a giver. इन्द्रं धनं पुनानः ददत्. (89) स्वसृः = स्वसारः = स्वं धनं तेन युक्तं सृ धनं यासां ताः = having abundant wealth. सप्त = seven i. e. abundant. अरुषीः = bright. वावशानः = विद्वान् = giving. मध्वः मधुसदृशस्य धनस्य कं समूहम् उत् धनं जमार ददौ. दशे = that one may have bright wealth. पुरा धनेन युक्ताः जाः धनम्. येमे = ददौ. पू = to give ; a gift. सनं = a gift. पू धनम् । तेन युक्तं सनं धनं तस्य ववि समूहम् अविदत् ददौ. अन्तरिक्षे अन्तर पुराजाः इच्छन् = seeking wealth in heaven. (90) ऋषयः = नरः = those possessed of wealth.

P 64 (92) पथिभिः=धनैः. (93) उग्रा = having wealth. रजसः धनस्य विमानः दाता. कं = धनम्. कस्मै = देवाय = to the rich one.

P 65 (94) पथिभिः = धनैः. अपां धनानां सखा स्वामी. प्रथ + मः = rich. जाः = wealth प्रथमजाः = very wealthy. कृतावा = धनवान्. (95) प्रवत् = धनम्. प्रवत्वती = धनवती. मखेभ्यः = to the rich. प्र धनम्। तत् यन्ति ददति तेभ्यः प्रयद्भ्यः. जीरं = दानु = धनम्. जीरदानवः = having abundant wealth.

P 66 (98) अन्तरिक्षं धनं प्राति ददाति असौ अन्तरिक्षप्राः. (99) रजसः धनस्य विमानं दात्रीम्. (100) अन्तरिक्षं धनं सदति ददाति असौ अन्तरिक्षसत्. (101) आत्मन्वतीभिः = अन्तरिक्षपुद्भिः = धनवतीभिः. उद-मेधे = समुद्रे.

अमुया

P 67 (1) नु = धनम्. नुवन्तम् = धनवन्तम्. Some rich man seems to have been dubbed an ass.

अमृक्त

P. 68-69. मृज् = to wash; what is washed, bright wealth i. e. gold. अ = abundant. अ + मृज् + तः = which contains (1) abundant wealth or which gives (2) abundant wealth. When qualifying क्रतुः (1), रथः (2), पार्श्वं (4), श्वः (5), ओमानं (6), रत्नं (7), रातिः (8) and वाससा (12) अमृक्त has the 1st sense; in the remaining i. e. in अमृक्तः इन्द्रः (3), अमृक्ताः आपः (9) and (10) अमृक्ते द्यावा-पृथिव्यौ (11) it has the 2nd sense.

(2) स्तवध्वै = स्तवं धनं दातुम्. (3) वज्रं धनं हस्ते यस्य सः. सनात् = out of his treasure. (4) अमर्त्यं = अमृक्तम्. द्रविणः = दाः = धनम्. द्रविणोदाः विद्यते अस्य स द्रविणोदसः. (9) अमृताः = अमृक्ताः. प्र = स्तु = भा = wealth. प्रस्तुभानः = giving abundant wealth. (10) सुरणाः = अमृक्ताः. (11) स धनम्। तस्य पत्नी पत्न्यौ दात्र्यौ.

अयासः and अयास्यः

P. 72. अयस् = gold. In 1st अयसे = श्वसे and in 4th अयसे = धिये. अयस् when used as an adjective is declined as अयाः, अयासौ, अयासः etc. अयासः = possessed of gold. The Maruts have gold in abundance. Everything belonging to them is made of gold.

अयस् is the last member in कारुधायस्, गोधायस्, भूरिधायस्, विश्व-
धायस् and हरिधायस् and means gold or wealth. Indra is अयास्य
and मरुत्वान् both of which mean having gold.

P. 73. भूरि धनम् । तेन युक्तानि शृङ्गाणि येषां ते. अयासः = made
of or having gold. पर + मं = full of wealth. पदं = भूरि = धनम्.
That region or those localities (वास्तूनि) have immense gold in
them.

अवनिः

P. 74 (1) अ + वनिः = अवनिः = a treasure. वन् = to give. वनिः =
a gift. महान् = full of wealth. सु धनम् । तेन युक्तः पारः धनं यस्मिन्
सः. स = खं = धनम्. सखा = a giver of wealth. (2) प्रवत्वान् =
having wealth. अवनिः as in No. 1. सु = प्र = wealth. सुप्रवन्धुरः = full
of wealth. अहं धनम् । पूर्वं धनम्. अहंपूर्वः = having abundant wealth.
यजतः = giving wealth. वृष्णः धनस्य स्थातारा दातारौ. धिष्ण्यौ =
having wealth. वन्धुर may be an ornament of chariots. Some
chariots have 3, some 8. On account of their conspicuousness a
chariot came to be called वन्धुर. Perhaps वन्धुर was a coffer or
a chest that contained gold. Some chariots had 3 coffers, some 8.

P 75 (3) महि वर्षः करिक्तः = giving again and again large
wealth. Wealth is bright ; poverty is a dark cloud. सी = the
same Agni. महीं = अवनिं = प्र = wealth. अभिमर्मुशत् = giving. It
is Agni that roars while rushing on. (5) ई = एते. वृद्धसेनाः =
having large wealth. For सेना vide P. 269 No. 50. स्मद्रोदसी
नः सदन्तु = may they give us (wealth contained in) spacious hea-
ven and earth. Possessed of treasures (अवनयः) they are पृषद-
श्वासः like chariots to which red (पृषत्) horses are yoked. पृषत्
अश्वः धनं येषां ते = who have bright wealth. Thus पृषदश्वासः may
have two senses. मित्रं धनम् । तत् युज् येषां ते = always accompa-
nied with wealth. देवाः = wealthy. Most probably both the
न's mean immediately.

P. 76 (6) स्तुभः = riches. (7) कवितमस्य = देवस्य = धनवत्तमस्य.
इमां मार्यां = abundant wealth. एनी = bright riches. They flow
into him and yet they never fill him. (8) अवनीः = अश्वः = धनम्.

(9) अवनीः = व्रतानि = riches. रक्षन्ते = ददति. सनीळाः = अमृताः = wealthy. सनात् = out of their wealth.

P. 77 (9) सहोभिः = धनैः. अवाता = अवातानि = not doing any harm; it qualifies व्रता. (10) अवनीः = riches. वि = wealth. अधारयः = gavest. धर्मणा = out of his wealth. दाने अधि = into the wealth (of his devotees). पुष्पिणीः? पुष्पिणीः अवनीः = riches that flower i. e. increase? प्र धनं सुवते ताः प्रस्वः (अवनीः). शुत् = to shine. दिद्युतः = shining riches. असमाः = अ + स + माः = abundant. उरुः = धनवान्. अभि धनम्. अभितः = who gives wealth. अजनः = gavest. उक्थं धनम् । तद्वान् उक्थ्यः. (11) मधुमत्तमं = fullest of wealth. वचः = मनीषा = शं = wealth. इदं and इयं express abundance. हृदे = to fill thy treasure. गिरः = riches. महीः = full of wealth. शवसा = धनेन. अवनीः महीः = abundant riches. There may be two meanings in अवनीः viz. riches and rivers. Agni is stuffed with riches. (12) देवैः धनैः सहिताः निदः धनानि. प्रजां = धनम्. विश्वस्य = मायिनः = धनवतः. नि वर्धय = वर्धय. वृसयस्य? अवनीः = riches. क्षितिभ्यः = for (ensuring) prosperity. विषमेभ्यः = to the rich. वि + स + म = rich. सरस् in सरस्वति comes from सृ (= to give) and means wealth. सरस्वति = वाजिनीवति. अस्त्रवः = अविन्दः. There may be two meanings in अवनीः here too.

P. 78 (13) अर्वातीः = riches. क्रतायन् = giving wealth; giving. महीः अवनीः = abundant riches. अहभ्यः = for (increasing) day-bright treasures. सर in सर्गः like सर in सरस्वति. सर + गः = rich. सृज् = to give; wealth. सृज् + तः = giving wealth. न = at once. सर्गः and सृष्टः qualify वरुणः.

(14) सन्निः = दाता. जुहोति = ददाति. अर्वा from कृ (= to give) + वन्. अर्वा = a donor. यद्ध्यः = full of wealth. अवनीः = riches. प्रधन्वासु गोषु = into i. e. to add to rich treasures. गोषु = into riches. प्र = धन्व = wealth. प्रधन्वा and सु may be two padās. प्रधन्वा may qualify सः. सु = धनम्. सु may be the object of सन्निः or जुहोति.

अवनीः means wealth, a treasure in 1, 2, 3, 5, 9, 10, 13 and 14; a river in 4, 6, 7, 8 and 11 where it may have a double meaning; and a chariot in 15.

अश्मन्

P. 80 (3) हुवानाः = दात्र्यः.

P. 81 (4) कनिकृदत् = gave. Vide correction-note on अक्रान् P. 5-6.

P. 83 (21) अश् (= to obtain) + मन् = wealth. शवसा धनेन युक्तम् अश्मानं धनं विभ्रत् ददत् एति. (22-23) Agni was born of wealth (दिवस्पति). अश्मनः परि = दिवः परि. Agni is ऊर्जो नपात्. (24) अश्मनोः = धनवत्योः द्यावापृथिव्योः.

आहाव

P. 86 (3) Give (कृतं) wealth (हविः) thrice (त्रेधा).

कशा

P. 88 (3) वृषन् = a giver of wealth.

P. 89 (6) स्वेन धनेन युक्ताः. अमर्त्याः = possessed of abundant wealth. The Maruts endow (चोदत) devotees with wealth (कशया = त्मना). अ + रे + नुः. अ = abundant. रे = नु = wealth. अरेणवः = अमर्त्याः = नुविजाताः.

P. 90 (8) विप्रा = विप्रौ = धनवन्तौ. नु = मतिः = धनम्. नविष्टा मतिः = abundant wealth. महः = धनवन्तौ. (9) वृषण्वती = laden with wealth. (10) ऊतिभिः = with gifts of wealth. महान् = अतिथि-ग्वं = कशोजुवं = दिवोदासं = possessed of and giving, abundant wealth. कशः धनम्। तेन युक्ता जूः धनं यस्य सः. दिवः धनं दाः ददाति असौ दिवोदाः. अवृ = to reward with.

P. 91 (11). प्राता = सस्निः = a giver. कशा in 1, 4 and 6 seems to mean wealth and not a whip.

सुर्म्या

P. 93 प्र = पुरः = riches. दीदिहि = give. नः = to us. अजस्रया सुर्म्या = in a rich stream. यविष्ट = O greatest giver. शश्व = to give; a gift. शश्वन्तः = full of wealth, abundant.

काष्ठा

P. 93 (1) उर्वी काष्ठा = (thy) treasure is full of wealth. उरु = full of wealth. (2) विप्राः = नरः = gainers and donors of wealth.

काष्ठां नक्षमाणाः = going to obtain wealth. अर्वन्तः = warriors. न = at once. (3) काष्ठां वाजिनः अन्ततः = Sômas, having wealth, give wealth (काष्ठां). सतः धनात् मर्ति धनं प्र धनम् असाविषुः ददुः. (4) गिरः धनस्य सूनवः दातारः. सू + नु. Both सू and नु mean to give. काष्ठाः अन्ततः = gave wealth. (5) वृषभस्य दातुः प्र नु महित्वं धनं वोचं याचे. प्र = नु = महित्वं = धनम्. काष्ठाः अधूनोत् = shook down wealth.

P. 96 (7) घृतस्य धाराः सिन्धोः धाराः इव. The streams of ghee resemble the streams of a river. शु + ऊ + घ + नस् = शुघनस् = exceedingly rich. वा = धनम्. वातं = full of wealth. प्र = मि = wealth. यद्वाः = शुघनासः = वातप्रमियः = अत्यन्तधनयुक्ताः. एताः धाराः अध्वने धनार्थं प्र धनं पतयन्ति ददति. ऊर्मिभिः पिन्वमानः अरुषः वाजी घृतसिन्धुः न सद्यः काष्ठां धनागारं भिन्दन् वर्तते = the stream of ghee, possessed of wealth (वाजी), shining with wealth (अरुषः), breaks (भिन्दन् वर्तते) in a moment (न) the strongholds of wealth (काष्ठां). अरुषो न etc. cannot be construed with the preceding words.

(9) Clouds that neither stand nor ever take rest are काष्ठा here. काष्ठाः = receptacles of wealth. Vṛtra's wealth (शरीरं = निण्यं = वि) lay concealed (निहितं) in them. Now that Vṛtra is lying asleep in everlasting darkness, rivers (आपः) give away (चरन्ति) that wealth. शरीरं = निण्यं = वि is the object of चरन्ति. (10) दिदक्षेण्यः = जेन्यः = ईलेन्यः = having wealth. महः जीवसे = for great prosperity. अर्भाय = (or) for small i. e. moderate prosperity. विश्वं = दर्श = धनम्. विश्वदर्शतः = having abundant wealth. सू = a donor. पुरु धनं त्राति ददाति असौ पुरुत्राः. काष्ठासु परि अभवत्? एभ्यः गर्भेभ्यः? अह?

P. 98 (11) सत्पतिः = the possessor and donor of wealth. नरः = warriors desirous of wealth. अर्वतः = नरः. Battles are काष्ठा because they give wealth. I am not able to fix the senses of काष्ठा. My guesses may be altogether wrong.

कृत and श्वघ्नी

P. 98 (1) पृथ्वी = नेदिष्ठ = full of wealth. धने = अहनि = यज्ञे = भरे = संग्रामे. (2) नमोभिः = धनैः. प्र = सद् = wealth. प्रसद् + तः = giving abundant wealth. (3) क्षयत् क्षेति ददाति वीरं धनम् असौ क्षयद्वीरः. Cf आभरद्वसुः and विदद्वसुः. अर्वद्भिः = विपन्युभिः = शूरैः = with

riches. सनिता = an enjoyer, a possessor. अध्वरस्य ऊर्ध्वः स्था = to give wealth. यस्य = यस्मै.

P. 100 (6) पवमानेन = दात्रा । अथवा । पवः = मानं = धनम्. पवमानः = exceedingly rich. शश्वत् = full of wealth. (7) देवकामः = धनकामः. स्वधावान् = धनवान्. (8) वीर्यं = धनम्. शकत् = अददात्. None else (न अन्यः) gave (शकत्) that (तत्) wealth (अनु=वीर्यं). (9) इन्द्रः = सेना = धनम्. इन्द्रसेना = having immense wealth.

P. 101 (10) मरुत्वान् = धनवान्. (12) देव = O wealthy one. मर्त्यः = a penniless man. पुरुः = मर्त्यः ? सु = अध्वरः = धनम्. स्वध्वरे कृते = in the midst of i. e. out of his abundant wealth. यज्ञैः धनैः इत्या तव्यांसं = exceedingly (इत्या) rich on account of his riches. (13) कृते = धने.

श्वघ्नी

P. 102 (15) स = मानं = वर्णः = अभि = धनम्. शुभमाना = giving. कृत्तुः = कृ + लुः = दात्री. विजः धनानि आमिनाना ददती. देवी = धनवती. सृ + वः = सर्वः = धनवान्. सर्वस्य = सर्वस्मै. आयुः = धनम्. जरयन्ती = ददती. (17) आ = जि = wealth. (18) इ (= to give) + वः = एवः = आरिः = धनम्. आ + रिः = abundant wealth. एवेन धनेन युक्तः आरिः धनं यस्य. एवारे is loc. sing. according to Sayana who says एवार was a man who offered Sōma to Indra. एवारे is voc. sing. like वृषभ. वृषभ = O donor.

क्रतु

P. 103 (1) क्रतुः = a treasure. उक्थं = शंसः = a gift, wealth. उक्थ्य = शंस्य = rich. वरुणः = वृ (= to give) + उनः = a giver. Indra is a giver (वरुणः) of thousands of rich gifts; he is a rich treasure. For this sense of वरुण vide Rks 1^{16.5} and 1^{18.6}. (2) For प्रथमं vide P 289. देवयन्तीः = आरिः = धनम् इच्छन्त्यः. उपब्रुवते = याचन्ते. (3) वीरं धनम् । तेन युक्तः वीरेण्यः. क्रतुः = a treasure. For पुरुहूत vide P 269 No 51. (4) नित्यः may mean rich like भद्रः in (5). (6) For वृत्रहा vide P 261 No 3; or वृत्रहा = a killer of poverty (वृत्र). (7) For मद vide P 255 No. 32 and for शुष्म P. 257 No 49. (9) सनेन धनेन युक्तं श्रुतं धनं यस्य सः. Give (जुषस्व) us a big amount (पुरोळाशं) at the distribution (सावे) of morning-bright wealth (प्रातः), O

rich one (सनश्नुत). Thou hast a lot of wealth. The verse may have a double sense. पुरोळाश and क्रतु both may mean wealth or offering. I do not know if सनश्नुत too has a double sense. (11) सहः = wealth; vide P 257 No 53.

(12) अ + दम् + त = not (अ) having (त) little (दम्) but abundant. अ + परि + इ + त = having abundant wealth. उत् = wealth. उत् धनं भिन्दन्ति ते उद्भिदः. Cf. पूर्भिदं. उत् in उत्तमं (25) means wealth. (13) वज् (= to give) + रः = वज्रः = wealth. आयसः = of gold, in the shape of gold. भू = wealth. भूयिष्ठं = having abundant gold. ओजस् = gold; vide P. 253 No 7. श्रुत् = a gift. श्रुत्याः (full of wealth) qualifies क्रतवः. In 1¹¹₁₃ श्रुत्यं qualifies रयि. आयसः, भूयिष्ठं and श्रुत्याः qualify वज्रः, ओजः and क्रतवः respectively and mean abundant. Abundant riches flow or rush (एषन्त) into Indra's head and mouth. आसन् = आसनि = आस्ये. The pada-path is श्रुत्यै which would mean for prospering (men). उपाके = निरेके = for giving. (20) Vide P. 283-284. (23) मघवत् सु = abundant wealth. सु = रायः.

(26) रजः = wealth. रजः आ ततन्वान् = क्रतुं पुनानः. पवित्र from पू to give. पवित्रं = what so given, wealth. कविभिः = पवित्रैः = along with abundant riches. (27) स्तु (= to beg) = wealth. स्तोमः = the greatest wealth. स्तोमैः = ओहैः = with riches. ते = तव = given by thee. अश्वं = क्रतुं = wealth. तं = that, abundant. हृदिस्पृशं = filling a treasure. हृद् = a treasure. (31) हे अग्ने तव प्र सं दशम् उत अपि च क्रतुं यक्षि देहि । विश्वे कामिनः सुदानवः तुभ्यं धनं जुषन्त ददति. प्र = सं = दशं = क्रतुं = wealth. विश्वे = सुदानवः = कामिनः = the rich gods. (33) For पुरुहूत vide P 269 No 51. ज्योतिः = the light of wealth; wealth. (36) For उक्थ्यं vide P 318 No 1. विदे = दक्षसे. वृधस्य = धनस्य. विद् = wealth. (43) पत्नीः = donors.

(48) धृतव्रतः = one who gives wealth. सीं = एतान् देवान्. (50) रथेन = क्रतुना. तविषं धनं यजत्रा यजत्रौ दातारौ. पूर्येण = abundant. (51) मर्तः = a poor man. परि + मन् = to obtain. (53) विशां धनानां चेतिष्ठः दातृतमः. (54) अमतिः सूर्यः इव सत्यः धनपूर्णः. अ अत्यन्ता मतिः धनं यस्य सः. (55) नवीयसीं = packed with wealth. सरति ददाति असौ सरी दाता. (56) चित्तिभिः = with shining riches. उप-

वृषे = याचे. (57) अमर्त्य = rich. मर्त्येषु = among men devoid of wealth. देवं = आदेवं = प्रचेतसं = विश्वं = rich. देव = wealth. आ signifies possession or abundance. यजत = धनस्य दातर. (59) सत्यः = rich. पुरु धनम्। तेन युक्तं स्तु धनं ददाति असौ पुरुष्टुतः. देव्य = full of riches. पु + ऊ + रु = abundant wealth. पूरवे = for (giving) abundant wealth. (63) मर्तः सुवृक्तिम् आनाश = the penniless man enjoys (आन् + आश) riches. (65) प्र धनम्। तेन युक्ता मतिः धनं यस्य सः प्रमतिः.

(66) अ in अग्रामिसत्य does not seem to have a negative sense. प्रा and मि, originally roots, are nouns and mean wealth. स = wealth. त्य shows possession. प्रा च मि च सत्यं च ग्रामिसत्यं. अ अत्यन्तं ग्रामिसत्यं यस्मिन् सः = (Indra) who possesses endless riches. अ, त, य and क are pronominal bases. अ = what is near. अ in अहं and अयं shows a person that is near. अस्य, अस्याः, अस्यै have अ at the beginning and show things that can be pointed. अ = this, so much, abundant. This small letter deserves a long treatment.

(67) अ + धृ + स्त. अ = abundant. धृ = स्तं = धनम्. मही = अधृष्टा. अ + स्तृ + तं = abundant. कटु = कत् + ऊ. ऊ may mean wealth. कत् = how much. How much is his wealth? abundant is the reply. अहर = दृश् = धनम्. अहर्दृशः = exceedingly rich. वेकनाटान् too must have that sense, but I cannot tell how. विश्वान् = rich. कृत्वा = धनेन. (69) वज्र and सायक do not seem to be used in their usual senses. वज्र (= to give) + रः = वज्रः = a giver. वाज is perhaps a noun from वज्र. सि or से = to endow with wealth. से + अकः = सायकः = a giver of wealth. जाः = सहः = धनम्. आभूत्या धनेन सह जाः सहः विभर्षि ददासि. उत् = धनम्। तेन युक्तं तं धनं यस्मिन्. मन्यो = धनवान्. सहमेदी may be a compound and mean सहस्य धनस्य मेदी दाता.

(71) वृषा = a giver. वृषत्वं = महित्वं = wealth. (72) शूर = O giver. (73) सूरः = धनवान्. (74) मित्रं = प्र = धनम्. मिनाति = ददाति. The root (in मित्र is मि) = to give. अस्मै विशे = for this i. e. abundant wealth. (77) हृदे = मनसे = for wealth; that we may have abundant wealth. यज्ञाः = riches. जुष्टासः = जुष्टाः = जु + स्ताः

= abundant. नृतनिर्णिजः = having the hue of ghee ; gold has this hue. गुः = have been given. (78) तधिपीवः = उग्र = हरिवः = O rich (Indra). विश्वा = विश्वानि = अहानि = ओकः = wealth. कृणुष्व = देहि. वच् (= to beg) may be the root in ओकस्. (79) पूर्य = धनवन्. (81) अश्वो न निक्तः = bright like wealth i. e. like gold. अश् (= to give) + वः = अश्वः. दि (= to give) + वः = देवः = wealth. ई (= to beg) + वः = एवः = धनम्. (83) सं धनम् । तेन युक्तं महः धनं यस्य स समहः. (85) वीर्यं = नृम्णं = क्रतुं = ओजांसि = सं = wealth. (86) अनु = प्र = ओजः = सत्रा (णि) = वीर्यम् = धनम्. अर्धते = धनाय = that he may have abundant wealth. स्यूमगृभे and दुधये must have this sense but how I cannot say. (87) अनु = शुष्मं = क्रतुं = इन्द्रं = wealth. आवन् = gave. त्रितस्य युध्यतः = युध्यते त्रिताय. Trita is most probab'ly Indra. त्रि धनं ददाति असौ त्रितः ? (88) इन्द्रियं = शुष्मं = क्रतुं = वज्रं = wealth. वरेण्यं = full of wealth. धिष् (= to give) + अना = धिषणा = the goddess of wealth. Was धिषणा the same as Aditi ?

(89) विश्वे = wealthy. वीर्यं = अनु = क्रतुं. विश्वस्य धनस्य गोपतिः दाता. (90) उत् धनम् । तेन युक्तं जातं धनं यस्मिन्. उत् (repeated twice again) = उजातं. उजातं qualifies शवः, त्वां and क्रतुं. त्वां = इन्द्रं = धनम्. They gave thee (त्वां), to thee (ते = तव = तुभ्यं). The composer is witty here. (91) क्रतुं = अनीकं = धनम्. आयसं वज्रं = abundant wealth. (93) सु धनम् । तेन युक्तं प्र । तेन युक्तं वाचनं धनं यस्मिन् तत् वीर्यं धनम्. वीर = धनवन्. एकेन क्रतुना = with one single gift. विन्दसे = ददासि. जा = to give. जातुः = wealth. स्थिरः = a giver. Cf. ऋभुष्टिर P. 262 No. 7. सहस्वतः = धनवतः. सहस्वतः धनवते जातूष्टिरस्य जातूष्टिराय. प्र वयः विश्वा विश्वानि चकर्थ = which riches (प्र = वयः = विश्वा) thou gavest (चकर्थ) to J. who being rich gave away his wealth. उक्थ्यः = having riches. Indra must be exceedingly rich since with one single gift he could supply means of unceasing liberality to J.

(94) क्रतुना = ओजसा = वीर्यं = with riches. वृद्धः = grown rich. (95) नाना = two persons viz. heaven and earth. सदनं = wealth. चक्राते = gave. यथा वे ? समानेन क्रतुना सं विदाने = giving (विदाने) wealth (सं) out of their rich treasure. मानं = a gift, wealth. समानं = wealth. (100) प्र धनम् । तेन युक्तं जातं धनं यस्य सः = abun-

dantly rich. कृत्वा = with wealth. सं धनम् । तेन अञ्जतः प्रकाशेते ते समीची समीच्यौ = shining with wealth. पिता = पि (= to give) + ता = a giver. पु (= to give) + त्रः = a giver. How can a son of the gods become their father? The puzzle is thus solved:— सन् धनवान् अग्निः देवानां धनानां दाता बभूव. पिता = पुत्रः = दाता.

(101) उपाकयोर्नि ought to be उपाकयोर्नि. उपाकयोः हस्तयोः = in liberal hands. उपासानक्ता are उपाके i. e. generous, liberal in giving (११४.२.३४.१०१.३०). नि दधे = placed. शिप्री हरिवान् which means having wealth leads me to think that all the words in the Rk. refer to wealth. अयस् = gold. आयसं वज्रं = wealth in the form of gold. कृष् = to give. कृष्वः = a giver. श्रिये = for prosperity, that men may prosper. Indra is rich (महान्) in wealth (कृत्वा) and increases (आ वावृधे) men's wealth (शवः) till it becomes abundant (अनुष्वधं). भीम may have a double sense like वज्र and आयस. It is found in company with words meaning wealth in several Rks.; but I do not know how भी can refer to wealth.

(103) कृत्वा = मज्जना = धनेन. प्र = शोचिः = bright wealth. (105) उपस्तुति = नमसः उद्यति = श्लोकं = प्र = wealth. (106) व्रता (नि) = riches. महतः = of the rich one. महानि = abundant. Thou didst fill (आततन्थ) heaven and earth with wealth (कृत्वा). दूतः = a giver of wealth. चर्षणीनां = of riches. (107) Since thou givest (अभि पासि) abundant (विश्वान्) riches (यज्ञान्) out of thy wealth (कृत्वा). यविष्ठ = O greatest giver. (109) सु = to give. सु + मः = सोमः = धनम्. पा = to give. पेयं = दानम्. The gods gave thee, Indra, wealth (अनु = सोमपेयं) along with wealth (कृत्वा). Indra is addressed as मघवन् which refers to his wealth.

(111) ये मरुतः महिना धनेन प्र धनं जाता जातानि धनानि ब्रुवते ददति ये च विज्ञाना धनेन नु स्वयम् एवयामरुत् प्र ब्रुवते तेषां वः युष्माकं तत् शवः धनं कृत्वा धनेन आधृषे न भवति । दाना दानेन धनेन मग्ना धनेन तत् शवः आधृषे न भवति । एषां मरुताम् अद्रयः अधृष्टासः अधृष्टाः च. नु = स्वयं = धनम्. एवः = या = मरुत् = धनम्. एवेन युक्तः या धनम् । तेन युक्तः मरुत् धनं यस्मिन् तत् प्र धनम्. आधृषे? अद् = रिः = धनम्. अ = धृ = स्तं = धनम्. Their riches (अद्रयः) are full of riches

(अधुष्टासः). RV. is a strange piece of literature. I have interpreted this Rk. altogether differently here.

(112) आ + माः = abundant wealth. पङ्क = wealth. There may be a play on both these words. कत्वा = दंसनाभिः = शच्या = with thy wealth. (113) सम्राजे = बृहते = देवाय = वरुणाय = to the wealthy. सप्रथः मन्म = abundant wealth. प्र = नु = प्रियं = wealth. कत्वा = महिना = शोचिषा = with wealth. महि धनम् । तेन युक्तं व्रतं धनं यस्य. (114) स्वेन = शवसा = कत्वा = with wealth. वृत्रं = poverty. अन्तं ? ते तव महि धनं तेन युक्तं मानं धनं रजांसि न सद्यः एव विव्यङ् व्याप्नोति. (115) शवसिन् = कजीपिन् = इन्द्र = उग्र = धनवान्. ब्रह्म धनं पासि ददासि. ते तव महिमा धनं हवं दानं व्यानद् व्याप्नोति. वज्रं धनं दधिषे धारयसि. घोरः = सन् = धनवान्. कत्वा = धनेन. This alternative interpretation is also possible. घोरः emphatically means wealthy. It is a treacherous word.

(116) उत्, बृहत्, अर्चापि, पुरु, विश्वा and जनिम are the objects of अश्रेत्. All mean wealth. मानुषाणां = मानुषेभ्यः. समः = स + मः = धनयुक्तः. दिवा धनेन रोचमानः ददशे. कत्वा = दिवा = धनेन. कृ धनं विद्यते अस्मिन् ददाति वा असौ कृतः. सु + कृतः = having and giving abundant wealth. कर = कृ = भिः = wealth. कर्तुभिः = having abundant wealth. It is not instrumental at all. (117) उत् = ज्योतिः = अमृतं = wealth. विश्वं = धनम् । तेन जन्यं धनयुक्तम्. देवः = wealthy. चक्षुः सूर्यः देवानां धनानां कत्वा समूहेन अजनिष्ट. भुवनं = विश्वं = धनम्. (119) राजसे = for giving wealth. नरं = a donor. वरिष्ठं, आमुर्नि, उग्रं, ओजिष्ठं, तवसं and तरस्विनं refer to wealth. कत्वा वरिष्ठं = richest by his wealth. आ = abundant. रि = wealth. मु ?

(122) अ in अभागः and अक्रतुः means abundant. तविषस्य धनवतः तव कत्वा धनेन अहम् अभागः अस्मि सन् धनवान् अस्मि. अप इतः परा परावतम् इतः अस्मि = I am translated to the highest heaven, away (अप) from this wretched earth. मन्यो = प्रचेतः = धनवान्. स्वा स्वेन धनेन युक्ता तनूः धनं त्वं = thou, abundant wealth itself. Come (आ + इहि) to me (मा) for giving wealth (बलदेयाय). (123) मर्म here is wealth. अ + मर्मणः = of one who has abundant wealth. क्रतुभिः नि सत्तं = filled with riches. सुक्षत्र = धनवान्. मदस्य धनस्य प्रभृता प्रभृतौ = in the midst of his abundant wealth. (124) क्रतुभिः =

धनैः. (125) ऋष्वौजाः = शूरः = rich and liberal. ऋष्वेभिः = शवसा =
 क्रतुभिः = with his wealth. प्र धनम् अस्तौत् दत्तवान्. ततश्च दत्तवान्.
 ऋ + भुः = ऋभुः = exceedingly rich. न = at once. महतिरिश्वा ? (126-
 128) कत्वे = दक्षाय = बृहते = मदाय = धनाय.

P. 139 (129) क्रतुं = धनम्. None surpasses wealthy (महः) Agni in wealth. (130) The wealthy gods (देवाः) enjoy (सचन्ते) Varuna's wealth (क्रतुं). (As V. rules over all wealth, so do I.)
 उप + मः = having largest wealth. रु + स्तिः = abundant wealth. वद्रे ?
 (131) केतुः from कित् (= to give) + उः = wealth. केतुः = उग्रा =
 मूर्धा = wealthy. वाचनं = धनम्. विवाचनी = wealthy. My husband
 gives (आचरेत्) me (मम) alone (इत्) wealth (अनु = क्रतुं = उप).
 (132) चक्ष् = to give. चक्षस् = चक्षणं = धनम्. देवं धनम् । तस्य मादनः
 दाता. क्रतुः = a treasure. सुवानः = दाता. विचक्षणः = wealthy. चक्षसे =
 for (giving) prosperity. (133) ये उक्थिनः धनवन्तः ते तव त्वया दत्तं
 क्रतुं धनम् आनुषक् सततं पुनते ददति तेभ्यः शर्चीभिः धनैः युक्तं सु धनं प्र
 धनं च आतिर देहि.

(135) क्रतुं = क्रतुमन्तं = धनवन्तम् (अग्निं). होतारं = दातारम्.
 विदथाय = धनं दातुम्. (136) सुक्रतुः = धनवान्. पुरः धनानि । तैः युक्तं
 हि धनं ददाति असौ पुरोहितः. यज्ञस्य यज्ञं धनम् अध्वरस्य अध्वरं धनं
 चेतति ददाति. दमेदमे = for (securing) abundant wealth. क्रत्वा =
 धनेन. वेधाः दाता क्रत्वा धनेन इष्यते धनं ददाति. विश्वा विश्वानि धनानि
 जातानि धनानि पस्पशे पश्यति. वह्निः = धनस्य वाहकः. घृतेन सदृशी
 श्रीः धनं यस्य स घृतश्रीः. For अतिथि vide P 266 No. 42. (137)
 यदा अस्य अग्नेः तविषीषु धनेषु देवाः क्रत्वा धनेन मरुतां धनानां रवेण (?)
 समूहेन भोज्या भोज्यानि धनानि इषिराय अग्निः इषिरः धनवान् भवेत् इति
 हेतोः पृञ्चन्ते ददति. न = सततम्.

P. 142 (138) समना = full of wealth. धीतिः = wealth. समानं
 = full of wealth. क्रत्वा धनात् अभि धनं पुनती ददती. धीति is femi-
 nine. She is wealthy and must therefore seek a wealthy
 husband who is none else than Agni. समान and समना are like
 सुभग and सुभगा and mean husband and wife.

P. 144 (142) Whose wealth (मानं) is full of wealth
 (अजस्रं = उक्थ्यं) on account of his having a constant supply of
 wealth (शवसा), who (सी), possessed of riches (विश्वतः), gives

away (परिभुजत्) wealth that is in the two Rs. मन्दसानः = परि-
पद् = giving. क्रतुभिः = out of his riches. मरुत्वान् = having riches.

(143) क्रतुः = wealth, a treasure. विदध्यः = full of wealth.
सम्राट् = ruling over and giving (राट्) wealth (सं). साह्वान् = तरुत्रः
= surpassing. अभ्यस्ति = surpasses. (144) The wealthy (विश्वे)
gods gave (जुषन्त) thee wealth (क्रतुं). (146) बृहतः = धनवतः.
विश्वानि = वीर्याणि = धनानि. सोम. सहः, महः, वज्र and क्रतुं mean
wealth. (147) यजताय = धृष्णवे = वृषभाय = सञ्चते = धनस्य दात्रे.
विश्वे = धनवन्तो देवाः. क्रतुं + धनम्. वृषा = दाता. यजस्व = देहि. वि +
दुः + तरः = abundantly wealthy. हविषा = धनेन = out of thy wealth.
पिब = देहि = सोमं = धनम्. वृषभेण भानुना = with i. e. out of thy
abundant (वृषभेण) wealth (भानुना). (148) बृहथः = वर्धयथः.
प्र = क्रतुं = धनम्. वनुथः = दत्थः.

(149) क्रतुं धनं पुण्यसि वर्धयसि. The rest cannot be con-
strued. (150) क्षि + पनिः = abundant wealth. D. has wealth
(वाजी) and gives (तुरण्यति) it. श्रीवायां ० आसनि perhaps shows
compulsion. दधिका = वाजी. क्रतुं = अनु = सं = धनम्. तवीत्वत् =
increases. पथां = धनानाम्. अङ्कांसि = large amounts? अनु = धनम्.
पनीकणत्? Increases? (153) अध्वर, बृहत्, विश्व, हविः, कृत, क्रतु
and हव्य mean wealth. अस्य अस्मै जुषन्त ददति. हव्यं धनं वहति
असौ हव्यवाद.

P. 150 (154) चित् = घ = तत् = मनः = क्रतुः = रघुः = wealth.
अ अत्यन्तं शास्यं शासेन धनेन युक्तम्. अत्रवीत् ददौ. स्त्रियाः or स्त्रियै ?
र = घु = wealth. घोर perhaps is made up of घु + र. Conclusions
from or remarks on such unintelligible Rks. are unwarranted.
(150) The wealthy (विश्वे = ऊमाः) gods put (अपि + वृञ्जन्ति)
wealth (क्रतुं) into thee repeatedly. Bring into close contact
(सं + सृज्) sweet wealth (स्वादोः स्वादीयः) with sweet wealth
(स्वादुना). Join in fight (अभि + योधीः) this (अदः) sweet (मधु)
wealth (सु) with sweet wealth (मधुना). Is अभि योधीः the same
as संसृज्? (160) धि = to give. दीधि by reduplication. The
wealthy (देवाः) gods, giving (दीध्यानाः) wealth (अभि) out of
their wealth (क्रत्वा = मनसा), received (अजुषन्त) wealth (अपः)
from these (एषां) Rbhus. सुकर्मा = धनस्य (सु) दाता (कर्मा). (161)

महो देवान् = abundant riches. यजसि = thou givest. यक्षि = do give. कृत्वा दंसनया = out of thy wealth. सी = those riches.

(162) देवैः धनैः सह कृ धनं विद्यते यस्मिन् तं योनिं धनम् आससाद दत्तवान्. Agni gives abundant wealth. कृत्वा धनेन अग्निः अमृतान् धनवतः देवान् अतारीत् दारिद्र्यात् पारयामास. विश्वं = धा = अयस् = wealth. विश्वधायाः = one that gives abundant wealth. (163) धृ = सि = वृ = श्रि = wealth. त shows possession and giving. धृषितः = वृतः = श्रितः = who possesses and gives wealth. अ in अवृतः means abundant. इम is found in इमशा, इमशारु and इमश्रु which last is nenter. श्रु does mean wealth. Perhaps इम too has that sense. इमश्रुषु श्रितः = who puts wealth into treasures. इमश्रु (= hair) has no relevance here. व्यवनः = a giver. पुरु = स्तु = wealth. पुरुष्टतः = having and giving abundant wealth. कृत्वा धनेन. शाकानां धनानाम् इनः दाता शाकिनः ? गौः ? (164) नि = स्वा = पुरु = सं = धृ = wealth. त at the end of निष्ठात and पुरुसंभृत means containing.

(168) क्रतुभिः धनैः मन्दसानः ददत्. मरुत्वान् = धनवान्. अजन्त्रं = abundant. (169) पूर्यः = धनवान्. महानां धनानां वेनः दाता. क्रतुभिः = धनैः. आनजे = दत्तवान्. देवेषु = धनेषु. (181) क्रतुमान् = धनवान्. अमेन = धनेन. (182) विश्वेभिः = देवैः = धनैः. शुष्मं = धनम्. महि धनम्। तेन युक्तं मानं धनं कृण्वानः ददत्. इन्द्रियं = धनम्. क्रतुमान् = धनवान्. (185) वृषस्व = देहि. (186) होता = क्रतुविद् = यजिष्ठः = a giver of wealth. देवान् यजति = धनं ददाति. क्रतुशः = with wealth. विजानन् = ददत्. (187) वरं = धनम्. (189) उग्र = O donor. आ = शु = सा = नस् = wealth. आशुषाणासः = exceedingly rich. क्षितयः has the same sense.

P 162 (190) अक्रतून् = अवृधान् = अयज्यून् = अयज्ञान् = अश्रद्धान् = not giving wealth (to the Āryans). अथिनः = पणीन् = misers. मृधवाचः = दस्यून् = injurers. पूर्वः = wealthy. अपरान् = not having wealth. नि विवाय = deprived (them of their wealth). (191) सु = शेव = मृड = या = कु = wealth. सुशेवः = मृडयाकुः = exceedingly wealthy. अदत्तः अग्निः (१६३) and अदत्तं रायस्पोषं (८१३). अदत्तः क्रतुः यस्य सः. प्रदत्तिः (६३) = अंहः = poverty. इप् = to be poor. अदत्त-क्रतुः = whose wealth has no touch of poverty. Or अदत्तः = absence of poverty. अदत्तः = तः = which gives prosperity. P 163 (193)

अद् = to give; a gift. धासिं हिन्वन्ति अत्तवे (८३^३) = The gods give thee wealth (धासिं) for granting it to others. तेन स्तोतृभ्य आभर नृभ्यो नारिभ्यो अत्तवे (८३^७); अत्तवे = for granting to others or for enjoying. भु = wealth as in विभु, प्रभु and क्रभु. अद् + भु = अद्भु. अद्भु + तः = one that gives or has abundant wealth. अद्भुतः क्रतुः यस्य सः.

P 163 (195) अ = abundant. मि = धनम्. अमि + तः = full of abundant wealth. अमितः क्रतुः धनं यस्य सः. गोजितौ = conquerors of wealth. कर्मन्कर्मन् = in all gifts. खं = जं = wealth. P 164 (196) अ = abundant. वार्यं = क्रतुः = wealth. (197) अ = मि = wealth. अमि = क्रतुः = धनम्. Indra became (अभवत्) a giver (दमिता) of abundant wealth (अमिःक्रतूनां). P 164 (198) विव्रतौ = धनवन्तौ. अ = abundant. वि = हर्यतः = क्रतुः = wealth. अविहर्यतक्रतुः = having abundant wealth. वी = to give. वे = thou givest? अ + मित्रान् = पूर्वीः पुरः = abundant wealth. इष्णासि = ददासि. P 165 (200) कविः = क्रतुः = a donor. P 167 (210) Wealth is the sense of all the words. विश्वं = या = मतिः = wealth. विश्वयामते = हे अतिधनवन्. P 168 (213) नित्य = abundant. P 169 (214) वरेण्यः धनपूर्णः क्रतुः धनं यस्य. (215) विभुः धनपूर्णः क्रतुः धनं यस्य. (216) वृषा = क्रतुः = दाता। अथवा वृष्णः धनस्य क्रतुः दाता.

P 169. (217) वृषन् means (1) a donor, (2) wealth. P 170 (218) संभृतः क्रतुः धनं यस्मिन्। अथवा। सं धनं भृ धनं ददाति असौ संभृतः। अथवा। धनेन पूर्णः संभृतः क्रतुः धनं यस्य. (219) All the adjectives refer to the wealth of the Maruts. हि = to give. हेय = a gift, wealth. हेयपूर्णः क्रतुः येषां ते. अग्निः धनम्। तेन युक्ता श्रीः धनं येषां. विश्वाः कृष्टयः येषां ते = who have abundant wealth. कृ = स्ति = धनम्. कृ धनम्। तेन युक्तः स्तिः धनं येषां ते. स्वानिनः = रुद्रियाः = वर्षनिर्णिजः = सुदानवः = धनवन्तः. त्वेपं = उग्रं = abundant. P 171 (222) अन्तरिक्षं धनं प्राति ददाति. तविषीभिः = धनैः. आ = वृ = wealth. आवृ + तं = having abundant wealth. मदः धनम्। तं च्यावयति ददाति तम्. P 172 (227) अ = abundant. निः = निःशेषं = whole. अनिष्कृत् = one who gives abundant wealth. स = मानं = धनम्. समानं = having abundant wealth. P 177 (245) प्र = अञ्च् = धनम्. प्राचा धनेन युक्तः मन्युः यस्य सः. अहं धनम्। तेन युक्तः सनः धनं यस्य सः.

(249) मर्त्यत्वना = through pennilessness. विश्वा विश्वानि अनु-
कामा अनुकामानि = abundant riches. We have gone to i. e. obtain-
ed abundant wealth, in short, all our hopes. (250) शुद्धिन्तमः
मदः = richest wealth. With it endow (मदेः) us in i. e. with wealth
(मदे). (253 a) पि + ता = मा + ता = दाता. P 179 (258) परावृक्तं =
deprived of his wealth. उक्थेषु = धनेषु. शतक्रतुः = बहुधनः. पुत्र-
मयुवः = the son of a damsel. Who was he? P 180 (260) उग्राः =
rich and generous. शृण्विरे = gave. Who are the rich donors?
Who give wealth in charity? Indra wished to surpass them in
wealth and charity. (261) Give (अर्चत) wealth (व्रह्म) to rich
(बृहते) Indra, as with his immense (शतपर्वणा) wealth (वज्रेण)
he kills Vṛtra i. e. poverty. पू = to give. पर्वन् = a gift. वज्र (= to
give) + रः = a gift, wealth. P 180 (264) मर्त्यः = a penniless man.
अ + मित्रं = abundant wealth. अमित्रयन्तं = desirous of abundant
wealth. अद्रिवः = शतक्रतो = शवसस्पते = O rich one, O liberal donor.
सर्वं धनम्। तेन पूर्णेन रथा रथेन. P 181 (265) प्र + अव = endow
with wealth. पृतनासु = विश्नु = in riches. (266) वृषा = धनपूर्णः. हवः =
a gift.

P 182 (270) नर्थं = प्रथमं = पूर्वं = प्रवाच्यं = कृतं = full of
wealth. देवस्य धनस्य शवसा समूहेन. प्र = असुं = अपः = wealth.
अरिणाः = thou gavest. रिणन् = giving. विश्वं = आदेवं = wealthy.
ओजसा = धनेन. अभिभुवन् = surpassed. (271) वृत्रहा = a des-
troyer of poverty. ई = so much i. e. abundant wealth. (275)
शूर = दातर. सु धनम्। तस्य गोपाः स्वामिनः. P 184 (278) प्र
धनम्। तस्य भङ्गी. शूरः = दाता. वीर्याय = धनाय. वृषणा = वृषणौ = दातारौ.
वज्रं = धनम्. (279) इन्द्रियं = विश्वानि = उक्थानि = riches. P 185
(281) दिवि = धने. रोचनानि = bright riches. सिन्धून् = abundant
riches. दिवि रोचनानि and सिन्धून् are used figuratively. सक्रतू =
सधनौ. (282) स्तु = to give, to beg. इमं स्तोमं = abundant
wealth. जुषन्त = अददुः. मे = मह्यम्. शुचयः = possessed of bright
wealth. धार (from धृ = to give) = a gift. पू = to give, a gift.
धारपूताः = givers of abundant wealth. वृजिन, अवय and रिष्ट =
poverty. अवृजिनाः = अनवद्याः = अरिष्टाः = who do not inflict harm
in the shape of poverty.

P 186 (285) वनं धनं विद्यते एषां ते वनिनः धनिनः देवाः. वी (= to

give) + नः = a giver. अररिन्दानि सन्धानि = riches that contain abundant riches. अररिन्दानि does mean riches but how I cannot tell. Perhaps अर् = a gift (from कृ = to give) इन्द (from इन्द = to give) = a gift अर् + अर् + इन्द = abundant. (286) कृ (= to give) + थं = अर्थ = wealth. दम् = ऊ = नस् = wealth. स्वर्थ = दम्-नसं = धर्णसि = abundant. धृ = नसि = wealth. (287) दिवः = अनु = नु = रथं = wealth. स्थाति = ददाति मरुतः धनानि । तेषां शर्धेन समूहेन. वृ = कं = wealth. अ = abundant. अ अत्यन्तं वृकं धनं यासु ताभिः .

P 187 (288) सु = अपत्यं = धनम्. स्वपत्ये आयुनि = in abundant wealth. Or अपत्ये = आयुनि. सु धनं जरस्व देहि. देवानां = विपां = धनानाम्. उशिकृ = दाता ? (290) यु (= to give) + वन् = a giver. रजसः धनस्य विधर्मणि दाने. (291) मन्द्रः = a giver. विशां धनानां मन्द्रः दाता. (293) सनात् = out of their treasure. धृतव्रतौ = धनस्य दातारौ. तनयः = तनयेन = धनेन. तना = तनेन = धनेन. (294) For आरितः vide आरिः P 318 (श्वची 18).

P 188 (295). शविष्ठ = धनवत्तम. नायं = गिरः = ब्रह्म = उक्था = wealth. शृणवत् = ददातु. (296) अमन्दत् = अददात्. दा = धनम्. वनं = दानम्. दावने = धनदाने. (297) प्रथमं = स्वर्णरं = full of wealth. कं = धनम्. अवृणीत = अददात्. (298) पू (= to give) + इ + त्रं = a gift. He gives or puts (आदधे) into (अन्तर) the treasure (हृदि) three i. e. numerous gifts (पवित्राणि). जु = स्तं = व्रतं = धनम्. अजुष्टान् = अव्रतान् = those without wealth. पश्यति = gives ?

P 191 (301) वृ (= to give) + उनं = वरुणं = wealth. महे = प्रयसे = क्रतपेशसे = वरुणाय = for (obtaining) abundant wealth.

P 192 (302) महः = महतः = शवसः = दक्षस्य = धनस्य. नपातौ = सन् = दातारौ. वास्तु = इषः = धनम्. अधिक्षितः = दत्तः. (303) उप = धनम्. स्तोषाम = याचामहे. यजतस्य = धनयुक्तस्य. शुचयः = possessed of bright wealth. (304 and 305) अस्य यज्ञस्य (= इमं यज्ञं) is the object of वृणीमहे (304) and ववृमहे (305). P 193 (306) जिः = धनम्. आजौ = in battle where wealth is to be had. स्वेपु = क्षयेपु = धनेपु. पुरः धनानि. या = to give; a gift. पुरश्च याश्च वनते ददाति असौ पुरोयावा. (307) जुपस्व = प्रति हर्य = देहि. वचः = धनम्. मन्द्र

= दातृ. विश्वतः = दर्शतः = रण्वः = having wealth. सं धनम् । तस्य दृष्टौ दाने. पितुः = धनम्. पितुमान् क्षयः = abundant wealth. प्रति = अञ्चु = bright wealth. प्रत्यङ् = धनवान्. (308) वचोभिः = बन्धुतया = by means of wealth. महः = महत् धनम्. रुजामि = ददामि. तत् = तत् महः. That wealth has come down to me from Gōtama. नः अस्मभ्यम् । अस्य एतत् वचसः वचः धनं चिकिद्दि देहि. होतर = यविष्ठ = O giver. दमूनाः = धनवान्. (309) सहसावन् = सुकृतो = धनवान्. दिवेदिवे = राये. स = ध = धनम्. सधं मादयन्ति ददति ते सधमादः गोभिः = वीरैः = धनैः. (311) अया = अनया. तन्वा = गिरा = धनेन. मां वर्धस्व = prosper me. मम = मह्यम्. (312) आजि = नृ = wealth. पते = O donor. वीती = वीत्या = होत्राभिः = देववीतिभिः = with riches. शृण्वरे = ददति.

P 195 (315) पवस्व = देहि. पार्थिवं रजः = abundant wealth. परि = while passing through the strainer. (316) जुपाणः = ददत् प्रति हर्यं तत् वचः vide (307) above. ब्रह्मणे = धनाय.

P 196 (319) धृतव्रतः = सुकृतुः = धनवान्. सं धनम् । तस्य राजते असौ सम्राट्. साम्राज्याय = for mastery over wealth. पस्त्यासु आ = धने. निपसाद = ददौ. (320) वि + अमिमीत = परि पप्रथे = gave. रजांसि = दिवः = रोचनानि = विश्वानि = भुवनानि = riches. रक्षिता = गोपा = दाता.

P 197 (322) Sāyana follows the Padakāra in taking विश्व-तष्टुं as one pada and is consequently compelled to treat धिषणे as the subject of जनयन्त along with देवाः. I split it into विभु (=विभुं) and अतष्टुं which latter would have for its subject धिषणे. Of, तं हि स्वराजं वृषमं तमोजसे धिषणे निष्टतक्षतुः (८^{६३}); स्वराजं वृषमं corresponds to सुकृतुं विभुं and निष्टतक्षतुः to अतष्टुं.

P 198 (328) गव्यूर्ति = रजांसि = धनानि. उक्षतं = दत्तम्. उज् (=to give) + स् = उक्ष.

P 199 (329) प्रथमं = wealthy. पुरोहितं = धनानां दातारम्. यजथाय = धनदानाय. (330) रु = पा = wealth. स्वया = रुपा = रूपया = तन्वा = with wealth. देवं धनम् । तस्य यज्या दानम् । तस्यै. सुकृतुः = धनवान् both here and in 329. (331) वेत्थ = ददासि. अध्वनः = पथः = riches. अञ्जसा = धनेन. वेधः = देव = O donor. यज्ञेषु = धनेषु. सुकृतो = धनवान्. (333) विश्वानि = अहानि = धनानि. विश्वाहा = सुकृतुः. सुपथानि = धनानि. करत् = करोतु = ददातु.

P 203 (341) सुक्रतुं = मायिनं = मन्द्रं = सृप्रभोजसं = wealthy. सृ = प्र = भोजस् = wealth. (342) Who endows (युनजत्) thy horses (हरी) with wealth (गिरा) प्रियौ = धायू. सुरथौ = धनवन्तौ. मन्युं = wealth. सुक्रतुं = धनवन्तम्. (343) वेधसः = दातुः. प्रियं मधु = wealth. सुक्रतुः = धनवान्. (344) विप्र = धनस्य दातर्. विप्राः = स्वाध्यः = धनवन्तः. सुक्रतुं = धनवन्तम्.

P 204 (345) इमं यज्ञं = abundant wealth. सहसावन् = धनवन्. देवत्रा = देवेषु = धनेषु. होतर् = दातर्.

P 205 (347) Vide (319) above. (30) रथस्य धनस्य स्थातारौ अश्विनौ इव = like the As'wins who give wealth. प्रतरं and नवीयः qualify आयुः and mean abundant. Indra gives wealth like the As'wins by means of his abundant (क्रतुमता) wealth. The donor (च्यवानः) increases (उत्तवीतिः) wealth (अर्थं). Let poverty (निर्ऋतिः) fly off.

जस्

P 224 (7) देवत्रा देवेषु धनेषु मनः धनं कृणुते ददाति = she adds wealth to that already possessed by men. (9) वृ + कः = वृकः. अ + रिः = अरिः. जसुः (= धनं) + रिः. All three mean the richest man. Such a man requires no addition to his wealth; yet Agni does add to it. भूरि = पश्वाः = वयः = धनम्. (11) जसु as in 9. जसुं = (Vala's) treasure. जस् thus may have two senses:—(1) to be hungry, (2) to give.

जाः

P 225, (1) जाः धनं नः अस्मभ्यं पाहि देहि. (3) दिव्यः = सुपर्णः = धनवान्. दिवं धनं ददाति असौ दिव्यः. पृ = to give. पर्ण = a gift, wealth. सु धनम्। तेन युक्तं पर्णं धनं यस्य सः. चक्ष् and पश्य both mean to give. ते धामान्यमृता मर्त्यानामदब्धा अभि चक्षते (८^{१०१}) = अमृताः अदब्धाः ते मर्त्यानां मर्त्येभ्यः धामानि अभि चक्षते. अमृताः = अदब्धाः = exceedingly rich. मर्त्यः = a penniless man. धाम = अभि = wealth. नृचक्षस्ते अभि चक्षते हविः (१०^{१०१}); नृ = चक्षस् = अभि = हविः = wealth. नृचक्षसः = अतिधनवन्तः. अग्ने वि पश्य बृहताभि रायेषां नेतां नो भवतादनु द्यून् (३^{३३}) = हे अग्ने बृहता राया वि अभि पश्य। नः अ-

स्माकं त्वम् अनु द्युन् इपां नेता भवतात् भव. वि = अभि = इप् = धनम्. पश्य = देहि. अतो विश्वान्यद्भुता चिकित्वा अभि पश्यति (१३१) = Varuna, the donor (चिकित्वा), gives (पश्यति) out of his treasure (अतः) abundant (विश्वानि) riches (अद्भुतानि = अभि) द्वां = जाः = wealth. Sōma, possessed of riches (दिव्यः = सुपर्णः), while passing through the strainer (परि), gives (चक्षत = पश्यते) wealth (अव = द्वां = जाः) out of his wealth (क्रतुना). (8-9) जाः धनम्. तस्य पति दातारम्. (10) शर्ध = देहि. उत् धनम्. उत्तमानि = abundant. (12) जावतः = धनवतः. जाः certainly means wealth. Its other senses cannot be ascertained.

आभर.

(1) पतयत्सखं + मन्दयत्सखं = पतयन्मन्दयत्सखं. It is like आभरद्भु, विदद्भु, क्षयद्भिर etc and should be dissolved thus:—पतयत् पतयति सखं धनम् असौ पतयतत्सखः. मन्दयत् मन्दयति सखं धनम् असौ मन्दयत्सखः. पतयति = मन्दयति = ददाति. (3) स्तवानः = ददत्. नवीयसा = धनयुक्तेन. गायत्रेण = धनेन (युक्तं रयिं)? (5) भीमाय = पनीयसे = धनवते? हरितः = धनानि. अयसे = धनाय. (12) भारः = धनम्. भारतः = one having and giving wealth. (24) नित्य = wealth. अ = abundant. स्तं = धनम्. Agni is a rich treasure (अस्तं). (25) सं = अस्तं = a rich treasure. सु = ऊ = रिः = wealth. सूरयः = treasures or wealthy gods. (26) ग्री = to offer; a gift. ग्रीतः = a maker of gifts.

(29) अग्निषु = into bright riches. Agni gives abundant wealth to add to one's riches. (31) त्वादृतासः = त्वया दृताः = endowed with wealth by thee. दृ (= to give, to endow with; a gift) + तः = one having or giving wealth. यविष्ठ दूत नो गिरा । यजिष्ठ होतरा गहि (२६); यविष्ठ = दूत = यजिष्ठ = होतर = O donor. दूतो हव्या कविर्वह (१३६); दूत = कविः = a donor. हव्या = हव्यानि = riches. विद्वान्० दूतो देवयावा वनिष्ठः (७६); all the 4 words mean a giver of wealth. The word also means a messenger. (32) उत् धनं पुपूर्वाः देहि. (33) इ = to give. इ + वः = एवः = a giver. Cf. दि + वः = देवः = a giver. एवाः देवाः अग्निं गीर्भिः यज्ञैः धनैः अजुर्यमुः = the gods endowed Agni with riches (गीर्भिः = यज्ञैः). Can एवा be thus interpreted? अजुर्यमुः? अश् (= to give) + वः = अश्वः = wealth. अश्व्यं = full of

wealth. आ + शा + उ = आशु = wealth. (35) अ + धि + गुः. अ = abundant. धिः = गुः = wealth. We find धि in सधि and अकुध्वक्. Or अध्व = रि = गुः = wealth. परि = नस् = wealth. परीणसा राया = with abundant wealth. (50) अ + कृ + ध = ऊ = युः. कृ = ध = ऊ = यु = wealth. अ = abundant. अस्कृधोयुः = that contains abundant wealth. This may be the interpretation.

(51) प = पु = रि = wealth. पपुरि = abundant. ततुरि and पपुरि are perhaps to be interpreted thus (65) स्तवमानः = ददत्. Or स्तवः = मानः. स्तवमानः = बहुधनः. (71) परिबाधः = विश्वाः = धनवतः. (75) नृ = wealth. ना धनम्। तेन युक्तः रिः येषु तेभ्यः नृभ्यः. अद् = to give. अक्षुः = a gift or a treasure. नारिभ्यः = नृभ्यः = अक्षवे = that they may have abundant wealth. (76) Vide PP 318-319 (9) for पुरोडाशः; पुरोडाशं and अन्धसः refer to wealth, but how I do not know. (94) विश्वं धनं विद्यते अस्य सः। अथवा। ददाति असौ विश्वतः. ईशानः = a master and a donor of wealth.

(97) भर् (from भृ) = wealth. र itself may mean wealth. सहस् = र = भर् = नस् = wealth. सहस्रभर्णसं = abundant. (104) अप = नस् = wealth. अप धनम्। तेन युक्तं नस् धनं विद्यते अस्यां सा अग्रस्वती. (106) विदो = विद् + ऊ. ऊ = सु = गाधं = wealth. गा (= to give) = धं = a gift.

P 254 (21) For नेदिष्ट vide P 311 (24). P 255 (31) भू = रि = wealth. भुवा युक्तः रिः यस्मिन् तत् भूरि = that which has abundant wealth. भुवा युक्तः रिः यस्य स भूरिः. तनूषु ते क्रतव इन्द्र भूरयः (१५); भूरयः धनवन्तः क्रतवः; or भूरयः = क्रतवः = riches. सूरिः to be similarly dissolved. आ + रिः = आरिः. आरि + तः = आरतः = possessed of wealth. अ + रिः = अरिः. आ + सु + रिः = आसुरिः. But what is सु?

P 261 (6) कृ = जि = इप् = wealth. कृजीप् + अः = one having abundant wealth. कृजीप् + अं = abundant wealth. कृजीपं विद्यते अस्य स कृजीपी. कृजीपमः which Yaska (निरुक्त ६।२३) renders as कृचा समः is really कृ + चि + इप् + अ + मः = having abundant wealth. We find म in परम, अवम, अन्तम, दस्म, असम, विषम etc.; it probably shows possession.

P 262 (10) जा = wealth. जा + त = containing wealth, abundant. (11) जु = स्त = wealth. जु + स्त = जुष्ट = having abundant wealth. P 264 (24) चर = सनिः = wealth. चर्यणिः = abundant wealth. विचर्यणिः = विश्वचर्यणिः = rich. (25) वृ = सन् = to give; a gift. वृषन् = having and giving wealth.

P 267 (43) अद्भुत = अद् + भु + त. अद् (= to give) is found in अद्रि. अद् = भु = a gift, wealth. भु as in विभु and प्रभु. अद् + भु = abundant wealth. अद्भुत = having or giving such wealth. (44) अद् + रिः = अद्रिः = abundant wealth. अद्रिवान् = possessed of such wealth. वज् (= to give) + रिः = वज्रिः = abundant wealth. वज्रिवः = अद्रिवः. (47) दम् = ऊ = नस् = wealth. दमूनाः = बहुधनः. (48) दस् (= to give) is found in द्रविणोदस् and रिशादस्. दस् + म = दस्म. दस् + र = दस्त्र.

P 269 (52) वज् (= to give) + रिः = वज्रिः = wealth. वाज् may be a noun from वज्. वाजय, वाजयामः etc. are verbal forms of वज्. P 270 (d) रि = शा = धनम्. रिशां दसति ददाति असौ रिशादाः. P 277 (e) रोचना may have been used figuratively here to mean riches.

P 280 (g) Can रथीः mean a rich man? रथो हि षः (१५४) = he indeed is rich. As a rich man (रथीः) unrolls or unbinds his wealth (अश्वं) fastened (दितं) or bound up in a purse (संदितं), so shall we unbind thy wealth (मनः), that we may live in prosperity (मृलीकाय). P 282 (j) अ + सा + मि. अ = abundant. सा = मि = wealth. असामि यशः = abundant wealth. सामि (= half) is classical and not R̥gvedic. P 304 (v) तु = to grow; a gift. तु + ऊ + यं = तूयं = prosperity, happiness. Be happy (तूयं याहि). Enjoy (वृह) happiness (वि) with him as with an abundant (रथ्या) treasure (चक्रा). रथेन धनेन युक्तं रथ्यम्. रथ्या = रथ्येन. चक् (= to give) + रं = चक्रं = wealth. चक्रा = चक्रेण.

Not understood.

P 4 (2) मर्मजेन्यः उशिग्भिः न. P 5 (5) इत्यापरः and नू चिन्तु मर्ते. P 6 (1) सं मातृभिर्वीवशानो अक्रान्. P 11 (7). P 13 (3). P 21 (2). P 22 (4). P 24 (16). P 29 (21, 23 and 25). P 30 (25). P 34 (10).

P 38 (2) छाया. P 40 (10) 1st half. P 61 (83) 2nd half. P 63 (89). P 68 (6 and 7). P 76 (6) उभयं चष्टे अन्तर. P 78 (14) 2nd half. P 94 (2). P 95 (4) अभिष्टु; (6) except the last 3 words. P 96 (7); (8) the 1st half.

क्रतु

(15) 1st half. (21) आपृच्छयं. (22) 1st half. (23) रईम. (24) (श्रुतं० पस्त्यावतः. (25) 1st half, specially माहृतस्य वेधसः. (26) पर्यायुरपां 27), (30), (35), (38), (39). (44) ये स्था मनोर्यज्ञियासः. (45) 1st half. (48) अनु. (51) विवासेत् and संबदेत्. (54) आत्मेव शेवो दिधिषाय्यो भूत्. (50) अत्यं न वाजं. (72), (75). (90) त्वां. (91) आर्यन्ति. (92). (95) यथा वेः. (97) 2nd half. (98). (104) 2nd half. (111), (130). (135) 2nd half. (137) रवेण महतां and the 2 n's. (139-141). (175). (177) 2nd half. (177) रथ्येव वीराजेव यमा. (215). (219) सिंहा न. (245) 1st half. (259) त्सरत् गन्धर्वमस्तुतम्. (268). (285) उक्षभिः and दूरमादिशं श्लोकमद्रेः. (280) 2nd half. (289) देवत्रा स ब्रवीतु नः. (287) 1st half. (298) कर्ते. (301) चिकितान and मर्ते. (348) 2nd half.

जाः—P 226 (2, 3, 5). आभरः—P 232 (14) ज्योगभूवन्ननु-धूपितासः. (15). (16) नि ते देणस्य धीमहि प्ररेके । ऊर्वः. (25) गृणे. (27). (30) पत्वभिः शफानां. (33) अजुर्यमुः. (34) नरः. (38) प्रासहा and आसा. (46) यद्दीदयत् द्यवि. (50) अस्कृधोयुः. (56) यत् समजासि शर्धतः. (106) मंसै निवचनानि शंसन्. (107) चाकन्.

क्रतु (24) हे वृषणौ दातारौ पस्त्यावतः धनवतः वाजान् श्रुतं दत्तम्. This may be the sense.

Rks quoted or referred to

The first figure in the brackets is that of the page, the second that of the quotation. 1 = the particular line of the page.

अकव and कवः—1/7/8 (3/10); 1/96/2 (3/9); 1/158/1 (3/11); 3/47/5 (2/1); 3/54/16 (2/5); 5/34/3 (2/2); 5/58/5 (3/10); 6/33/4 (3/12); 6/60/3 (3/13); 7/32/9 (3/10); 7/96/3 (2/4); 9/91/2 (2/6); 10/14/3 (2/7); 10/15/9 (3/8); 10/107/3 (2/3).

अक्रः—1/120/2 (5/5); 1/143/7 (4/1); 1/189/7 (4/2); 3/1/12 (5/3); 4/6/3 (5/3); 10/77/2 (5/6).

अक्रान्—2/11/8 (6/1); 9/38/6 (6/13); 9/64/9 (6/2); 9/69/3 (6/3); 9/89/1 (6/11); 9/97/40 (6/4).

अजन्नः—7/1/3 (7/19).

अज्रः—1/164/49 (307/119); 4/1/17 (8/2); 4/19/7 (8/3); 5/54/4 (8/4); 6/24/8 (7/1); 6/62/2 (8/5); 7/96/6 (307/122); 8/15/2 (9/6); 8/27/18 (9/9); 10/27/7 (307/128); 10/27/9 (10/11); 10/44/8 (9/7); 10/59/3 (9/8); 10/69/6 (9/10); 10/92/8 (307/124).

अण्व and अण्वी—1/3/4 (12/10); 9/1/7 (11/6); 9/10/5 (10/1); 9/14/6 (11/7); 9/15/1 (12/8); 9/16/2 (11/5); 9/26/1 (12/9); 9/86/47 (10/3); 9/91/3 (10/2); 9/107/11 (11/4).

अति—1/5/8 (30/25); 1/29/3 (32/34); 1/36/7 (16/1); 1/36/16 (27/5); 1/42/7 (15/2); 1/55/3 (22/1); 1/64/13 (26/2); 1/81/5 (28/11); 1/94/7 (21/7; 27/4); 1/97/7 (14/10); 1/97/8 (14/7); 1/99/1 (13/1); 1/102/8 (22/2; 28/12); 1/105/16 (17/2); 1/109/6 (27/3); 1/116/4 (21/5); 1/129/5 (26/7); 1/135/6 (18/1); 1/138/4 (25/3); 1/139/6 (29/21); 1/141/13 (27/6); 1/143/3 (27/7); 1/162/20 (32/34); 1/170/3 (25/1); 1/173/2 (29/21); 1/174/9 (14/11); 1/182/3 (17/1); 1/183/4 (28/13); 2/2/10 (22/3); 2/7/3 (17/1); 2/11/21 (28/14); 2/23/15 (22/4); 2/25/1 (23/8); 2/27/7 (14/8); 2/27/16 (19/1); 2/28/1 (28/15); 2/31/5 (32/34); 2/34/15 (14/12); 3/9/3 (16/1); 3/9/4 (18/1); 3/10/7 (32/1); 3/15/3 (15/1); 3/43/2 (32/2); 3/45/1 (34/125); 4/8/8 (29/20); 4/20/8 (31/29); 4/36/9 (23/5); 5/1/5 (23/6); 5/4/9 (14/6); 5/25/9 (13/2);

5/44/7 (21/12); 5/45/11 (29/22); 5/52/3 (21/12); 5/54/12 (31/31);
 5/62/9 (30/27); 5/66/5 (29/23); 5/73/8; (13/3); 5/83/10 (19/3);
 6/10/5 (23/7); 6/11/6 (21/13); 6/12/5 (33/3); 6/16/20 (28/16);
 6/18/7 (23/9); 6/21/2 (23/10); 6/22/7 (16/2); 6/46/6 (19/2);
 6/47/16 (16/8); 6/52/1 (21/2); 6/52/2 (25/2); 6/61/9 (33/4);
 7/1/14 (23/11); 7/33/2 (15/3); 7/77/6 (30/16); 7/82/1 (28/17);
 7/94/7 (14/4); 7/103/7 (35/15); 8/1/33 (27/8); 8/2/34 (24/12);
 8/13/6 (30/25); 8/18/17 (14/9); 8/19/14 (17/2); 8/24/2 (24/13);
 8/26/3 (33/5); 8/32/21 (33/6); 8/32/22 (34/7); 8/46/15 (34/19);
 8/46/16 (34/8); 8/52/5 (32/35); 8/56/3 (28/18); 8/58/3 (32/36);
 8/60/16 (34/9); 8/62/2 (24/14); 8/67/19 (31/33); 8/69/14 (30/24);
 8/92/14 (25/19); 8/96/2 (30/26); 8/101/14 (34/10); 8/102/21 (20/1);
 9/2/1 (35/11); 9/3/2 (21/13); 9/6/5 (35/18); 9/7/8 (35/14);
 9/8/5 (18/2); 9/13/1 (35/13); 9/15/6 (19/2); 9/17/3 (35/14);
 9/17/5 (26/1); 9/30/4 (26/2); 9/36/2 (35/13); 9/41/2 (25/4);
 9/43/5 (20/4); 9/45/5 (35/18); 9/60/2 (35/13); 9/60/3 (21/13);
 9/60/3 (21/13); 9/63/4 (18/3); 9/63/15 (21/14); 9/67/20 (17/2);
 9/70/9 (15/13); 9/72/3 (18/2); 9/86/29 (27/9); 9/86/44 (21/6);
 9/97/4 (35/14); 9/100/9 (27/9); 9/106/11 (35/13); 9/106/13 (35/14);
 9/107/17 (35/14); 9/107/20 (21/16); 10/11/7 (27/10); 10/12/5 (25/6);
 10/14/1 (21); 10/31/9 (24/16); 10/33/9 (25/5); 10/42/9 (31/29);
 10/44/1 (29/19); 10/51/3 (20/3); 10/56/7 (35/12); 10/60/3 (26/1);
 10/63/13 (15/4); 10/73/9 (30/28); 10/75/1 (24/15); 10/77/2 (33/5);
 10/86/2 (31/30); 10/90/1 (24/17, 25/16); 10/90/2 (21/3; 24/18);
 10/90/5 (25/17); 10/93/6 (35/11); 10/96/3 (33/6); 10/96/8 (14/5);
 10/97/10 (18/3); 10/102/1 (32/34); 10/108/2 (31/32); 10/126/3 (16/5);
 10/126/4 (16/6); 10/126/5 (16/7); 10/181/2 (22/4); 10/187/2 (20/2).

अन्तरिक्षः—1/25/7 (53/51); 1/25/9 (37/15); 1/35/7 (52/46);
 1/35/11 (58/72); 1/48/12 (55/58); 1/51/2 (66/99); 1/52/13 (38/1);
 1/61/9 (55/59); 1/73/8 (38/2); 1/89/10 (38/3); 1/91/22 (38/4);
 1/110/6 (58/71); 1/115/1 (39/5); 1/116/3 (65/101); 1/122/9 (54/53);
 1/161/14 (53/52); 1/165/2 (59/73); 2/12/2

(39/6); 2/14/3 (59/78); 2/15/2 (39/7); 2/30/3 (59/75); 2/40/4 (60/76); 3/6/8 (60/77); 3/8/8 (39/8); 3/22/2 (40/9); 3/30/9 (40/10); 3/30/11 (55/60); 3/34/10 (41/11); 3/46/3 (56/61); 3/54/19 (41/12); 4/40/5 (66/100); 4/53/5 (41/14); 4/57/3 (42/15); 5/1/11 (42/16); 5/42/16 (42/17); 5/52/7 (60/78); 5/53/8 (56/62); 5/54/4 (43/18); 5/55/2 (43/19); 5/73/1 (60/79); 5/85/2 (43/20); 5/85/3 (44/21); 5/85/5 (61/80); 6/8/2 (44/22); 6/22/8 (51/44); 6/46/11 (61/81); 6/47/4 (44/23); 6/52/13 (61/82); 6/58/3 (61/83); 6/61/11 (45/24); 6/69/5 (45/25); 7/35/5 (45/26); 7/39/3 (62/84); 1/45/1 (66/98); 7/61/3 (37/19); 7/75/3 (51/45); 7/98/3 (46/27); 7/104/23 (46/28); 8/3/20 (56/63); 8/6/15 (52/47); 8/7/35 (54/53); 8/8/3 (56/64); 8/8/4 (57/65); 8/9/2 (62/85); 8/10/6 (63/86); 8/12/24 (52/48); 8/14/7 (46/29); 8/97/5 (63/87); 9/5/2 (54/54); 9/27/6 (63/88); 9/36/5 (65/96); 9/63/27 (57/66); 9/64/6 (65/97); 9/65/16 (54/56); 9/81/5 (47/30); 9/86/14 (66/98); 10/5/5 (63/89); 10/44/8 (52/49); 10/59/7 (47/31); 10/65/2 (47/32); 10/65/4 (53/50); 10/66/9 (47/33); 10/66/11 (48/34); 10/68/5 (57/67); 10/70/11 (57/68); 10/80/5 (63/90); 10/87/3 (64/91); 10/87/6 (64/12); 10/88/3 (48/35); 10/89/6 (48/36); 10/89/11 (51/69); 10/90/14 (49/37); 10/95/17 (66/99); 10/121/5 (64/93); 10/124/6 (49/38); 10/128/2 (49/39); 10/136/4 (54/57); 10/139/2 (50/40); 10/149/1 (50/41); 10/153/3 (51/42); 10/158/1 (58/70); 10/190/3 (51/43).

अमुयाः—1/29/5 (67/1); 1/32/8 (62/2); 4/18/1 (67/3); 5/34/5 (67/4); 10/85/30 (67/5); 10/89/14 (68/6); 10/135/2 (68/7).

अमृक्तः—2/37/4 (70/4); 3/6/4 (71/11); 3/11/6 (69/1); 4/3/12 (71/9); 6/1/4 (70/5); 6/50/7 (70/6); 7/37/1 (69/2); 7/37/2 (70/7); 8/2/31 (69/3); 8/24/9 (70/8); 9/69/5 (71/12); 10/104/8 (71/10).

अयास्—1/57/3 (72/14); 1/62/7 (72/15); 1/64/11 (72/14); 1/154/6 (73/12); 1/167/4 (72/14); 1/168/9 (72/15); 1/169/7 (72/15); 3/18/2 (72/17); 3/33/3 (72/16); 3/54/13 (72/14); 4/6/10 (72/17); 4/38/5 (72/19); 5/42/15 (72/15); 6/66/5 (72/15); 7/44/1 (72/127); 7/58/2 (72/15); 8/62/2 (72/15);

8/100/8 (72 l 7); 9/41/1 (72 l 5); 9/89/34 (72 l 6); 10/67/1 (72 l 27); 10/108/8 (72 l 28); 10/116/9 (72 l 9); 10/138/4 (72 l 25).

अवनि:—1/4/10 (74/1); 1/61/10 (76/8); 1/62/10 (77/9); 1/140/5 (75/3); 1/181/3 (74/2); 1/186/8 (75/5); 1/190/7 (76/7); 2/13/7 (77/10); 4/19/6 (75/4); 5/85/6 (76/7); 5/11/5 (77/11); 6/61/3 (77/12); 7/87/1 (78/13); 10/99/4 (78/14); 10/94/7 (79/15).

अश्मन्:—1/121/9 (82/15); 1/130/3 (81/9); 1/172/2 (82/14); 1/191/15 (80/1); 2/1/1 (83/22-23); 2/12/3 (83/24); 2/24/4 (83/26); 2/24/7 (83/22-23); 2/30/5 (82/17); 3/29/6 (83/25); 4/1/13 (80/3); 4/16/6 (81/5); 4/22/1 (83/21); 4/30/20 (82/10); 5/30/8 (82/16); 5/47/3 (84/28); 5/54/3 (82/13); 5/87/5 (84/28); 6/43/3 (81/6); 6/75/12 (82/12); 7/88/2 (84/29); 7/104/5 (82/19); 7/104/19 (82/18); 9/97/20 (84/28); 9/108/6 (81/7); 9/112/2 (84/27); 10/53/8 (85/30); 10/67/3 (81/4); 10/68/4 (81/8); 10/89/12 (83/20); 10/101/10 (82/11); 10/139/6 (80/2).

आहाव:—1/34/8 (86/3); 4/34/9 (87/6); 6/7/2 (86/2); 8/17/14 (87/6); 10/101/5 (86/4); 10/101/6 (87/5); 10/101/7 (87/6); 10/121/6 (86/1).

कशा:—1/22/3 (88/1); 1/37/3 (88/2); 1/112/14 (90/10); 1/157/4 (88/4); 1/162/17 (89/5); 1/168/4 (89/6); 2/18/1 (91/11); 5/83/3 (90/7); 8/25/24 (90/8); 8/33/11 (88/3); 8/68/18 (90/9).

काकुद्:—1/8/7 (92/1; also PP. 279-280); 6/41/2 (92/2); 8/69/12 (92/3).

काष्ठा:—1/32/10 (97/9); 1/32/10 (95/4); 1/59/6 (95/5); 1/63/5 (95/6); 1/146/5 (97/10); 4/58/7 (96/7); 6/46/1 (98/11); 7/93/3 (94/2); 8/80/8 (93/1); 9/21/7 (94/3); 10/102/9 (96/8).

कृत and श्रवणी:—1/92/10 (102/15); 1/100/9 (101/10); 1/132/1 (98/1); 2/12/4 (102/16); 2/12/5 (102/15); 4/20/3 (102/17); 5/17/1 (101/12); 5/60/1 (99/2); 7/57/5 (101/13); 8/9/5 (99/3); 8/19/10 (19/4); 8/45/32 (99/5); 8/45/38 (103/18); 8/75/12 (100 l 29); 9/97/58 (100/6); 10/34/6 (101/11); 10/42/9 (100/7); 10/43/5 (100/8); 10/96/9 (102/14); 10/102/2 (100/9).

ऋतुः—1/1/5 (165/200); 1/1/5 (209); 1/2/8 (107/17); 1/4/8
 (183/272; 208 l 26); 1/4/9 (173/228); 1/5/6 (197/323); 1/5/8
 (173/229; 208 l 26); 1/8/1 (208 l 8); 1/10/1 (173/230);
 1/11/4 (164 l 2); 1/12/1 (192/304); 1/16/9 (173/231); 1/17/5
 (103/1); 1/19/2 (139/129); 1/25/10 (196/319); 3/25/12 (200/
 333); 1/30/1 (171/221; 208 l 25); 1/30/6 (173/232); 1/30/14
 (174 l 1); 1/30/15 (173/233); 1/31/3 (205/348); 1/39/1 (130/
 99); 1/42/7 (107/18); 1/42/8 (107/19); 1/42/9 (107/20);
 1/51/2 (146 l 22; 171/222; 208 l 26); 1/51/13 (197/324);
 1/52/7 (148 l 19); 1/52/8 (170/218); 1/54/6 (180/262); 1/55/6
 (200/334); 1/55/8 (105/11); 1/62/12 (158/179); 1/63/2 (164/
 198); 1/64/13 (107/21); 1/65/5 (116/53); 1/66/3 (104/4);
 1/67/1 (104/5); 1/68/2 (145/144); 1/68/5 (108/22);
 1/69/1 (130/100); 1/71/2 (109 l 13); 1/73/2 (117/54);
 1/77/3 (103/2); 1/80/15 (126/85); 1/81/4 (131/101); 1/81/7
 (165/199); 1/82/5 (174/234); 1/89/1 (105/12); 1/91/5 (104/6);
 1/92/2 (122/71; 186/283); 1/93/5 (185/281); 1/98/1 (167/208);
 1/100/14 (144/142; 155/168); 1/102/6 (163/195); 1/103/3
 (128 l 19); 1/104/4 (189 l 32); 1/105/8 (174/235); 1/111/2
 (156/171); 1/112/23 (179/257); 1/123/8 (145/145); 1/123/13
 (108/23); 1/127/9 (104/7); 1/128/4 (142/136; 186/284);
 1/128/5 (142/137); 1/132/5 (122/72); 1/135/1 (139/126);
 1/138/3 (117/55); 1/139/10 (186/285); 1/141/6 (131/102);
 1/141/9 (115/48; 151 l 23); 1/141/11 (186/286); 1/143/2
 (131/103); 1/144/7 (193/307); 1/145/2 (151/150); 1/151/2
 (108/24); 1/156/4 (108/25); 1/160/4 (205/349); 1/162/8
 (149 l 1); 1/164/49 (177 l 5); 1/165/7 (132/104); 1/175/5
 (104/7); 1/183/2 (159/183); 1/190/3 (132/105); 2/3/7 (165
 l 13); 2/5/4 (115/49); 2/12/1 (151/158); 2/13/11 (128/93);
 2/16/2 (146/146); 2/16/4 (146/147); 2/16/8 (175/236); 2/21/3
 (189 l 33); 2/22/3 (128/94); 2/22/4 (182/270);
 2/27/2 (185/282); 2/30/6 (147/148); 2/31/3 (187/287); 2/39/2
 (161/187); 3/1/5 (109/26); 3/1/22 (204/345); 3/2/3 (118/56);
 3/2/4 (166/205; 209 l 26); 3/3/6 (114); 3/3/7 (187/288);
 3/6/5 (132/106); 3/9/6 (132/107); 3/11/6 (104/8); 3/14/7
 (167/209; 209 l 28); 3/26/5 (170/219); 3/27/12 (167/206);

209 l 24); 3/34/10 (164/197); 3/37/2 (175/237); 3/37/3 (183/273); 3/37/6 (180/263); 3/37/9 (183/274); 3/40/2 (160/185); 3/42/5 (175/238); 3/45/3 (147/149); 3/49/1 (197/322); 3/51/2 (171/223); 3/52/4 (104/9); 3/54/6 (128/95); 3/57/2 (177 l 6); 3/62/16 (198/328); 3/55/16 (177 l 6); 4/1/1 (118/57); 4/4/11 (193/308); 4/5/7 (142/138); 4/10/1 (109/27); 4/10/2 (125/82); 4/12/1 (118/58); 4/20/3 (110/28); 4/21/2 (144/143); 4/21/10 (119/59); 4/24/4 (162/189); 4/28/3 (133/108); 4/30/16 (179/258); 4/31/5 (157/175); 4/33/9 (152/160); 4/37/2 (124/77); 4/39/2 (157/176); 4/46/4 (148/150); 4/41/1 (159/180); 4/42/1 (140/130); 5/9/4 (143 l 14); 5/10/2 (119/60); 5/11/2 (190/329); 5/11/4 (167/207); 209 l 26); 5/17/4 (119/61); 5/20/4 (193/309); 5/25/9 (200/335); 5/29/5 (133/109); 5/29/7 (133/110); 5/31/11 (110/29); 5/32/5 (138/123); 5/33/8 (122/73); 5/33/9 (161/188); 5/35/1 (106/16); 5/35/5 (180/264); 5/36/5 (169/217); 5/38/1 (175/239); 5/38/5 (183/275); 5/43/5 (139/127); 5/44/2 (198/325); 5/66/1 (191/301); 5/70/4 (163/194); 6/2/8 (143/139); 6/3/2 (152/ l 9); 6/3/3 (170/219); 6/5/3 (120/62); 6/7/4 (138/124); 6/7/7 (196/320); 6/8/2 (197/321); 6/9/5 (110/30); 6/12/4 (143/140); 6/16/3 (199/331); 6/16/8 (111/31); 6/16/23 (165/201); 209 l 26); 6/16/26 (120/63); 6/16/29 (204/346); 6/17/6 (134/112); 6/18/2 (164 l 5); 6/30/2 (201/336); 6/30/3 (198/326); 6/36/2 (126/86); 6/40/2 (139/128); 6/41/5 (181/265); 6/45/16 (169/216); 6/45/25 (176/240); 6/48/4 (152/161); 6/48/14 (203/341); 6/49/2 (163/192); 6/63/9 (123 l 4); 6/68/9 (134/113); 6/71/1 (188/290); 7/2/2 (192/303); 7/3/9 (199/330); 7/3/10 (111/32); 7/4/5 (153/162); 7/5/6 (149/152); 7/6/3 (162/190); 7/9/2 (180/291); 7/11/4 (149/153); 7/16/6 (194/310); 7/20/3 (164 l 5); 7/21/6 (135/114); 7/25/4 (124/78); 7/28/2 (135/115); 7/31/3 (176/241); 7/31/5 (105/10); 7/32/16 (111/33); 7/32/26 (207 l 30); 7/36/4 (203/342); 7/48/1 (106/14); 7/60/2 (135 l 9); 7/60/6 (111/34); 7/61/2 (120/64; 192/301 a); 7/62/1 (135/116); 7/76/1 (136/117); 7/85/2 (133 l 18); 7/85/4 (109/292); 7/89/3 (125/83); 7/90/5 (129/96); 7/104/5 (174 l 30); 8/1/7 (164 l 6); 8/1/11 (179/259); 8/1/18 (194/311); 8/6/19 (175 l 11); 8/7/24 (126/87); 8/12/11 (112/35); 8/13/1 (112/36); 8/13/31 (181/266); 8/15/7 (127/88); 8/16/6 (127 l 34); 8/19/3 (192/305); 8/19/17 (204/344; 8/19/29

(120/65); 8/22/10 (144/19); 8/23/8 (163/193); 8/24/11 (178/15);
 8/25/2 (189/293); 8/25/5 (192/302); 8/25/8 (205/347); 8/32/11
 (182/271); 8/33/5 (189/294); 8/33/6 (153/163); 8/33/11 (181/
 267); 8/33/13 (190/295); 8/33/14 (183/276); 8/33/17 (149/154);
 8/34/6 (173/130); 8/36/1 (184/277); 8/42/3 (112/37); 8/43/12
 (169/214); 8/44/7 (167/208; 209/126); 8/46/3 (176/242);
 8/46/19 (184/278); 8/46/27 (190/296); 8/52/4 (176/243); 8/52/6
 (172/224); 8/53/2 (172/225); 8/53/6 (140/133); 8/54/6 (194/312);
 8/54/8 (176/244); 8/56/2 (168/213); 8/56/4 (168/212); 8/57/1
 (115/50); 8/61/4 (120/66); 8/61/9 (177/245); 8/61/10 (172/112);
 8/61/18 (184/278); 8/62/7 (127/89); 8/62/10 (127/90); 8/63/1
 (155/169); 8/63/5 (112/38); 8/65/1 (187/289); 8/66/4 (153/164);
 8/66/10 (121/67); 8/68/2 (167/210); 8/68/17 (168/211; 169/13);
 8/69/15 (169/215); 8/70/13 (113/39; 150/155); 8/70/14 (150/
 118); 8/72/8 (153/124); 8/76/7 (177/246); 8/77/1 (180/260);
 8/78/7 (157/174); 8/79/7 (162/191); 8/80/1 (177/247); 8/84/8
 (193/306); 8/88/4 (136/118); 8/89/3 (180/261); 8/91/7 (181/268);
 8/92/1 (172/226); 8/92/7 (164/196); 8/92/12 (177/248); 8/92/13
 (177/249); 8/92/16 (178/250); 8/93/27 (174/279); 8/93/28 (178/
 251); 8/93/29 (178/252); 8/93/32 (170/220); 8/96/3 (106/13; 146/
 118); 8/96/19 (201/337); 8/97/10 (136/119); 8/98/10 (178/253);
 8/98/11 (178/253); 8/98/12 (178/254); 8/99/8 (172/227); 8/102/8
 (154/165); 9/2/3 (203/343); 9/4/3 (113/40); 9/4/5 (219/351);
 9/4/6 (219/352); 9/9/1 (165/202; 209/127); 9/9/7 (164/18);
 9/12/4 (201/338); 9/16/4 (121/68); 9/25/5 (166/203; 209/126);
 9/36/3 (125/79); 9/44/6 (160/184); 9/48/3 (194/313); 9/62/13
 (166/204; 209/128); 9/63/24 (160/185); 9/63/28 (198/327);
 9/65/3 (195/314); 9/70/6 (190/297); 9/71/9 (129/97); 9/72/5
 (151/157); 9/72/8 (195/315); 9/73/8 (191/298); 9/86/13 (154/
 166); 9/86/43 (141/134); 9/86/48 (160/185); 9/90/6 (159/181);
 9/96/4 (123/118); 9/97/30 (123/74); 9/100/5 (125/80); 9/102/3
 (202/339); 9/102/8 (137/120); 9/107/3 (140/132); 9/108/1
 (160/185); 9/109/2 (156/172); 9/109/10 (125/81); 10/2/5
 (160/186); 10/8/7 (129/98); 10/11/3 (141/135); 10/25/1 (113/
 41); 10/25/4 (113/42); 10/25/8 (191/299); 10/27/11 (128/120);
 10/27/16 (124/76); 10/29/7 (137/121); 10/30/12 (113/43);

10/31/2 (116/51); 10/33/3 (174/133); 10/36/10 (113/44); 10/37/5 (114/45); 10/43/7 (148/116); 10/48/3 (127/91); 10/49/9 (202/340); 10/56/4 (128/92); 10/57/4 (157/173); 10/59/1 (206/350); 10/61/1 (144/141; 154/167); 10/64/2 (106/15); 10/64/7 (114/46); 10/70/1 (119/332); 10/83/5 (137/122); 10/84/6 (121/69); 10/89/12 (170/219); 10/91/3 (191/300; 116/52); 10/95/3 (125/84); 10/95/9 (123/75); 10/97/2 (181/269); 10/100/12 (158/177); 10/104/10 (103/3); 10/105/6 (138/125); 10/111/10 (189/133); 10/112/6 (178/255); 10/113/1 (159/182); 10/120/3 (150/156); 10/122/2 (195/316); 10/122/6 (196/317); 10/134/4 (179/256); 10/140/4 (114/47; 208/18); 10/144/6 (122/70; 196/318); 10/148/4 (185/280); 10/159/2 (140/131); 10/160/1 (180/128); 10/184/1 (154/111).

जसः—1/112/6 (223/3); 1/116/22 (224/8); 1/117/17-18 (223/125); 1/191/7 (223/1); 4/38/5 (224/6); 4/50/11 (223/2); 5/61/7 (224/7); 6/13/5 (224/9); 6/44/11 (224/5); 7/68/8 (223/4); 7/104/2 (223/111); 10/33/2 (225/10); 10/68/6 (225/11).

आ (भर)—1/4/7 (228/1); 1/8/1 (229/2); 1/9/7 (257/50); 1/12/11 (229/3); 1/17/7 (257/54); 1/24/4 (254/21); 1/49/1 (255/30); 1/53/3 (229/4); 1/55/8 (257/53); 1/57/3 (230/5); 1/63/9 (230/6); 1/79/8 (230/7); 1/81/9 (231/9); 1/92/2 (256/43); 1/92/13 (231/10); 1/108/5 (256/40); 1/112/24 (256/43); 1/115/3 (256/41); 1/118/2 (256/46); 1/127/9 (255/32); 1/127/11 (231/11); 1/134/1 (254/14); 1/140/4 (254/14); 1/141/12 (257/55); 1/144/7 (254/24); 1/174/1 (257/53); 1/175/2 (255/32); 2/7/1 (232/12); 2/17/7 (232/13); 2/21/3 (259/112); 2/24/15 (256/46); 2/26/2 (256/33); 2/30/10 (232/14); 3/29/1 (232/15); 3/30/19 (233/16); 3/36/9 (233/17); 3/46/4 (233/18); 3/53/14 (233/19); 3/54/15 (234/20); 4/20/10 (234/21); 4/32/20 (234/22); 5/4/5 (234/23); 5/6/1 (235/24); 5/6/2 (235/25); 5/6/3 (235/26); 5/6/4 (235/27); 5/6/5 (236/28); 5/6/6 (236/29); 5/6/7 (236/30); 5/6/8 (237/31); 5/6/9 (237/32); 5/6/10 (237/33); 5/9/7 (237/34); 5/10/1 (238/35); 5/10/7 (238/36); 5/16/5 (238/37); 5/23/1 (238/38); 5/23/2 (238/39); 5/35/2 (239/41); 5/38/4 (239/42); 5/39/1 (239/43); 5/39/2 (240/44); 5/43/10 (256/40); 5/74/1 (256/33); 5/74/6

(253/3); 6/16/36 (240/46); 6/19/6 (240/47); 6/19/7 (240/48);
 6/19/8 (240/49); 6/20/3 (255/28); 6/22/3 (241/50); 6/36/2
 (257/51); 6/36/3 (255/26); 6/46/5 (241/51); 6/46/7 (241/52);
 6/61/11 (254/21); 7/8/5 (258/56); 7/15/11 (242/53); 7/20/7
 (242/54); 7/25/2 (242/55); 7/30/1 (255/26); 7/31/7 (254/19-20);
 7/32/7 (242/56); 7/32/24 (242/57); 7/48/2 (256/48); 7/56/18
 (257/51); 7/61/1 (256/34); 7/77/4 (243/59); 7/81/5 (243/60);
 7/82/3 (255/24); 8/1/4 (243/61); 8/3/24 (253/7); 8/4/15 (254/
 16); 8/13/5 (243/62); 8/13/27 (255/27); 8/14/6 (257/54);
 8/19/15 (244/63); 8/21/10 (259 l 13); 8/21/16 (244/16); 8/24/4
 (244/65); 8/24/12 (257/48); 8/24/25 (245/66); 8/27/14 (256/34);
 8/32/8 (245/67); 8/33/12 (245/68); 8/34/15 (245/69); 8/45/15
 (246/70); 8/45/40 (246/71); 8/46/19 (246/72); 8/60/18
 (246/73); 8/61/6 (246/74); 8/61/7 (246/70); 8/77/8
 (246/75); 8/77/11 (254/19-20); 8/78/1 (246/76); 8/78/2 (246/
 77); 8/78/3 (247/78); 8/78/6 (254/21); 8/81/2 (253/3); 8/81/7
 (247/79); 8/93/19 (247/80); 8/93/28-29 (178/251-252); 8/98/10
 (178/253); 8/99/8 (254/14); 8/101/12 (257/51); 9/4/10 (247/
 84); 9/19/1 (247/85); 9/20/4 (248/86); 9/23/3 (248/87); 9/29/6
 (248/88); 9/40/4 (248/89); 9/40/6 (248/90); 9/44/6 (246/70);
 9/57/4 (248/91); 9/59/1 (248/92); 9/60/4 (248/93); 9/61/6
 (248/94); 9/61/26 (249/95); 9/63/18 (249/96); 9/64/26 (249
 97); 9/65/18 (249/98); 9/71/2 (259 l 13); 9/87/6 (249/99);
 9/100/2 (249/100); 9/101/9 (249/101); 9/106/4 (250/102);
 10/21/4 (250/103); 10/42/3 (250/104); 10/47/3 (255/28);
 10/76/5 (255/24); 10/83/3 (250/105); 10/86/22 (259 l 13);
 10/92/7 (255/46); 10/93/10 (256/46); 10/113/10 (251/106);
 10/148/1 (251/107); 10/156/3 (251/108); 10/180/1 (251/109);
 10/191/1 (251/110).

आभरदसु :—5/79/3 (252/111).

EPITHETS :—1/3/2 (262/13); 1/18/3 (261 l 17); 1/29/2
 (269/53); 1/32/3 (261/6); 1/33/5 (270/54); 1/42/10 (268/48);
 1/44/4 (266 l 29); 1/48/10 (265/38); 1/62/3 (267/44); 1/62/6
 (262/13); 1/74/5 (266/41); 1/77/3 (267/43); 1/81/2 (269/50);
 1/87/1 (261/6; 262/11); 1/91/14 (261 l 11); 1/116/1 (269/50);

1/116/12 (262/13); 1/116/25 (262/13); 1/123/3 (262/10);
 1/131/4 (261 l 14); 1/141/1 (265/35); 1/141/11 (268/47);
 1/142/10 (267/43); 1/183/5 (265/38); 2/1/8 (263/23); 2/7/6
 (267/43); 2/12/9 (263/15); 2/24/10 (263/23); 2/32/7 (264/23);
 3/2/2 (266 l 30); 3/2/8 (268/47); 3/54/14 (268/48); 4/2/15
 (267/44); 4/4/3 (263/23); 4/19/7 (268/47); 5/4/6 (266/41);
 5/8/1 (268/47); 5/11/6 (265/35); 5/13/4 (262/11); 5/22/4
 (268/47); 5/31/3 (265/35); 5/45/7 (265/41); 5/50/3 (266/42);
 6/4/2 (266 l 31); 6/13/4-6 (265/35); 6/13/6 (265/35); 6/16/42
 (266 l 18); 6/17/2 (270/53-54); 6/41/3 (270/54); 6/49/2
 (270/54); 6/49/5 (265/35); 6/49/6 (270/54); 6/58/4 (268/48);
 7/1/13 (262/11); 7/2/6 (269/51); 7/7/7 (265/35); 7/22/8
 (268/48); 7/28/2 (265/38); 7/40/3 (261 l 7); 7/42/4 (263/23);
 7/56/14 (268/47); 7/94/12 (261 l 15); 8/10/3 (262/13); 8/19/7
 (265/35); 8/19/25 (260/2); 8/19/26 (260/2); 8/24/17 (270/54);
 8/26/21 (267/43); 8/28/4 (261 l 14); 8/31/18 (267/46); 8/35/18
 (263/23); 8/43/24 (267/43); 8/46/1 (270/54); 8/59/7 (260/1);
 8/60/2 (266/41); 8/70/7 (261 l 14); 8/74/7 (266 l 25); 8/84/4
 (266/41); 8/86/4 (261/6); 8/87/6 (262/13); 8/92/28 (262/7);
 8/103/12 (266 l 28); 9/39/1 (268/46); 9/97/30 (263/23);
 10/23/1 (269/50); 10/39/3 (267/46); 10/68/3 (266 l 22);
 10/76/5 (267/46); 10/156/2 (269/50).

Who shall be our guide in interpreting Rgveda ?

1/1/3 (271 l 13); 1/1/5 (272 l 12); 1/1/7 (273 l 29; 275
 l 25; 276 l 1; 4); 1/2/7 (276 l 6); 1/3/11 (293 l 2); 1/6/1 (277
 l 21); 1/6/9 (279 l 26); 2/7/28 (271 l 20); 1/9/7 (272 l 34);
 1/10/6 (284 l 8); 1/12/55 (271 l 20); 1/14/1 (279 l 22); 1/19/6
 (279 l 19); 1/23/15 (305 l 23); 1/25/3 (280 l 32); 1/25/4 (281
 l 12); 1/25/5 (282 l 9); 1/25/15 (282 l 7; 28); 1/25/16 (283 l 6);
 1/34/5 (272 l 30; 276 l 27); 1/34/8 (293 l 26); 1/36/12 (284
 l 12); 1/42/9 (282 l 32); 1/49/1 (279 l 20); 1/75/5 (297 l 25);
 1/77/1 (298 l 1); 1/77/5 (298 l 4); 1/79/5 (275 l 10); 1/81/2
 (284 l 11); 1/81/7 (284 l 20); 1/83/6 (288 l 20); 1/87/4 (273
 l 16); 1/91/18 (294 l 15); 1/92/7 (295 l 17); 1/98/3 (273 l 8);

1/104/1 (286 l 10); 1/107/2 (284 l 15); 1/111/5 (284 l 21);
 1/117/26 (300 l 31); 1/123/4 (293 l 21); 1/123/12 (293 l 23);
 1/126/3 (288 l 19); 1/127/2 (299 l 27); 1/131/4 (301 l 20);
 1/140/10 (275 l 11); 1/143/7 (276 l 28; 277 l 10); 1/145/5
 (273 l 18); 1/151/6 (299 l 33); 1/156/2 (290 l 21); 1/158/2
 (295 l 29); 1/163/12 (288 l 4); 1/164/46 (299 l 20); 1/165/13
 (299 l 24); 1/166/3 (294 l 1); 1/167/3 (276 l 34); 1/173/13
 (285 l 3); 1/174/1 (273 l 19); 1/174/2 (301 l 20); 1/182/4
 (301 l 3); 1/185/11 (273 l 11); 2/2/6 (275 l 4); 2/7/4 (272
 l 27); 2/9/4 (295 l 30); 2/10/23 (271 l 20); 2/10/26 (272 l 27);
 2/12/1 (288 l 33); 2/12/15 (274 l 21); 2/18/3 (299 l 5); 2/22/4
 (284 l 32); 2/26/1 (290 l 21); 2/26/2 (293 l 27); 2/28/1 (290
 l 19); 3/1/22 (284 l 14); 3/1/23 (277 l 14); 3/2/5 (300 l 8);
 3/6/1 (277 l 3); 3/7/5 (278 l 5); 3/8/6 (295 l 23); 3/8/7 (293 l 5);
 3/16/3 (284 l 20); 3/23/1 (294 l 6); 3/30/7 (277 l 5); 3/30/12
 (287 l 13); 3/30/18 (295 l 24); 3/32/1 (287 l 12); 3/34/1 (290
 l 26); 3/36/10 (301 l 27); 3/53/5 (287 l 14); 3/53/20 (287
 l 15); 3/53/23 (288 l 15); 3/54/15 (290 l 28); 3/54/18 (295
 l 25); 3/54/22 (372 l 22); 3/56/6 (272 l 3); 3/61/5 (279 l 22;
 25); 3/62/17 (291 l 10); 4/3/8 (277 l 12); 4/4/9 (274 l 8; 10;
 275 l 22; 276 l 1; 4); 4/10/2 (297 l 32); 4/11/2 (299 l 22);
 4/11/4 (288 l 5); 4/16/1 (288 l 17); 4/16/12 (288 l 18); 4/16/19
 (301 l 31); 4/17/16 (299 l 18); 4/29/5 (299 l 13); 4/34/5 (288
 l 19); 4/35/6 (288 l 19); 4/36/4 (300 l 4); 4/36/5 (289 l 23);
 4/36/6 (287 l 14); 4/36/9 (294 l 31); 4/38/10 (288 l 2); 4/46/7
 (287 l 14); 4/53/3 (284 l 25); 4/54/6 (272 l 5); 5/2/10 (286
 l 29); 5/10/5 (286 l 25); 5/16/36 (295 l 24); 5/20/4 (272 l 7;
 297 l 31); 5/25/8 (286 l 27); 5/36/4 (284 l 14); 5/46/11 (276
 l 30); 5/47/3 (303 l 19); 5/51/3 (298 l 32); 5/62/1 (287 l 13);
 5/75/6 (287 l 13); 5/82/4 (295 l 21); 6/2/11 (293 l 3); 6/9/1
 (302 l 14); 6/11/3 (298 l 18); 6/17/14 (299 l 9); 6/18/13 (284
 l 21); 6/20/10 (301 l 20); 6/21/2 (291 l 14); 6/23/6 (300 l 20);
 6/25/5 (290 l 22); 6/28/7 (276 l 21); 6/35/5 (300 l 7); 6/40/1
 (287 l 9); 6/41/2 (280 l 19); 6/44/9 (276 l 18); 6/46/5 (290
 l 29); 6/47/14 (300 l 22); 6/47/20 (283 l 16); 6/52/16 (295 l
 25); 6/53/4 (277 l 15); 6/55/1 (297 l 34); 6/63/7 (287 l 7);

6/68/5 (298 l 5); 7/1/6 (275 l 26); 7/4/6 (294 l 22); 7/15/15
(274 l 8; 275 l 17; 276 l 2); 7/20/9 (284 l 8); 7/21/2 (298 l 12);
7/24/6 (284 l 12); 7/27/2 (302 l 20); 7/27/5 (293 l 9); 7/32/12
(276 l 18; 7/32/17 (293 l 14); 7/36/9 (295 l 11); 7/37/6 (288 l 4);
7/37/7 (302 l 2); 7/40/3 (301 l 5); 7/44/3 (298/3); 7/44/4 (288
l 3); 7/66/16 (301 l 18); 7/68/8 (284 l 6); 7/84/3 (300 l 26);
7/86/2 (281 l 11); 7/96/6 (295 l 1); 7/101/6 (302 l 5); 7/103/
10 (303 l 2); 7/104/6 (305 l 16); 7/104/15 (271 l 26); 8/1/29
(288 l 11); 8/4/3 (284 l 14); 8/4/13 (278/6); 8/4/14 (278/4); 8/5/9
(290 l 8); 8/7/13 (300 l 16); 8/7/17 (286 l 23); 8/11/5 (293 l 17);
8/12/2 (298 l 14); 8/13/12 (294 l 9); 8/14/1 (303 l 26); 8/14/2
(304 l 27); 8/19/17 (298 l 27); 8/24/11 (284 l 6); 8/25/24
(299 l 4); 8/26/9 (298 l 34); 8/35/10 (295 l 4); 8/35/11 (292 l
26); 8/42/3 (284 l 22); 8/48/8 (284 l 34); 8/59/7 (295 l 7);
8/60/14 (293 l 30); 8/69/7 (278/7); 8/69/12 (280 l 19); 8/77/7
(278/9); 8/78/7 (284 l 28); 8/93/26 (276 l 19); 8/100/4 (290
l 18); 9/5/9 (295 l 27); 9/10/1 (286 l 31); 9/23/3 (295 l 26);
9/36/5 (276 l 16); 9/59/1 (295 l 23); 9/61/1 (272 l 33); 9/78/5
(273 l 5); 9/83/3 (303 l 20); 9/85/9 (279 l 23); 9/86/41 (295
l 24); 9/87/5 (294 l 19); 9/97/52 (278/1); 9/113/10 (278/8);
10/10/8 (304 l 12); 10/10/13 (304 l 31); 10/12/2 (297 l 27);
10/20/9 (278 l 2); 10/25/11 (300 l 11); 10/30/12 (294 l 12);
10/40/2 (288 l 18); 10/47/4 (273 l 14); 10/47/8 (295 l 31);
10/73/8 (293 l 10); 10/74/3 (277 l 17); 10/74/6 (284 l 26);
10/85/38 (295 l 7); 10/87/1 (289 l 21); 10/87/24 (299 l 31);
10/89/1 (290 l 32); 10/94/7 (305 l 23); 10/100/11 (305 l 27);
10/101/10 (305 l 19); 10/104/4 (295 l 24); 10/112/5 (300 l 14);
10/128/8 (295 l 14); 10/147/5 (284 l 7); 10/161/4 (301 l 18);
10/169/1 (276 l 23); 10/181/1 (289 l 19).

Scholars quoted.

Geldner :—शतक्रतुः P 208; कविक्रतुः PP 209-210; 1/1/3 P 271; 1/1/5 P 272; 1/1/7 and 4/4/9 P 274; 1/2/7 P 276; 1/6/1 P. 277; 1/8/7 P. 280; 1/25/4 P. 281; 1/25/5 P. 282; 1/25/15, 1/25/16 and 1/42/9 P 283; 1/62/12 and 1/91/2 P 285; 1/104/1 P 287; 2/12/1 P 289.

Grassmann :—क्रतु derived P 212; senses of क्रतु 219-221; विमन्यवः P 281 (1/25/4); Roth and Oldenberg on the same.

Macdonnel :—कविक्रतुः P 210; 1/1/3 P 271; 1/1/5 P 272; 1/1/7 P 274; 2/12/1 P 289; 7/61/2 P 296; 7/103/10 P 303.

Max Muller :—1/6/1 P 277; 1/6/9 P 279; 7/57/6 P 292.

Peterson :—शतक्रतुः P 208; 1/25/3 P 280; 1/25/4 P 281; 1/25/5 and 1/25/15 P 282; 1/25/16 P 283; 7/61/2 P 296.

Winternitz :—अमर्त्य and मर्त्य PP 260-261; 7/103/10 P 303; 8/14/1 P 303; 8/14/2 and 10/10/8 P 304; 10/10/13 P 305.

European Scholars :—कव P 1; अक्र P 4; अजस्र and अज P 7; क्रतु P 207.

उवटः—कविक्रतुः P 209.

दयानंदः—अक्र P 4.

यास्क (निरुक्त) :—अक्र P 4. (also Durga); अंसत्र P 87 end (also Durga); काष्ठानां P 97(9); क्रतु P 207; कविक्रतुः P 209; 2/12/1 P 289.

सायणः—कव P 1; अक्र P 4; अजस्र P 7; अज P 7-10 (at the end of each Rk); अण्व and धिया P 10; अदमन्वती P 85 (30); शतक्रतुः P 208; कविक्रतुः P 209; जस् P 223 (also at the end of each Rk); PP 271-305 (from a to w).

A list of Select Words.

अ.

अ 306 (अकव); 320 (66).
 अकव 306.
 अकवारिः and ०री 306
 अक्र 306.
 अक्रतुः 323 (122).
 अक्रतून् 162 (190).
 अक्रान् 306.
 अक्षयावानः 311 on 54 (53).
 अग्निश्रियः 327 (219).
 अग्निषु 236 (29).
 अग्निः } 309 on 23 (11).
 अग्नीन्
 अङ्गिरस् 266 (41).
 अजमायुः 303 (S).
 अजस्र 307.
 अज 7.
 अञ्जनं 252 (1-2).
 अति 12-13.
 अतिथिः 266 (42).
 अत्तवे 331 (आभर 71).
 अदब्ध 319 (क्रतु 12).
 अदत्त 326-327 (191).
 अद्भुत 327 (193); 332 on 267
 (43).
 अद्रिः } 332 on 267 (44).
 अद्रिवः }
 अधप्रिया 312 (65).
 अधृष्ट 320 (67).
 अग्निगो 267 (45); 331 (आभर
 35).

अनवद्याः 328 (282).
 अनिष्कृत् 327 (227).
 अनुग्र 228 (9).
 अन्तरिक्षं 35-38 ; 310.
 अन्तरिक्षप्राः 313 on 66 (98).
 अन्तरिक्षप्रुद्धिः 313 on 66 (101).
 अन्तरिक्षसत् 313 on 66 (100).
 अपपित्वं 288.
 अप्रस् 331 (आभर 104).
 अप्रतिष्कृतः 306.
 अप्रामिसत्य 320 (66).
 अभागः 323 (122).
 अभिक्रतूनां 327 (197).
 अभितः 315 on 77 (10).
 अभिपित्वं 288.
 अभिभूते 260 (1).
 अभ्यसेतां 289-290.
 अमतिः 319 (54).
 अमत्रः 311 on 55 (59).
 अमर्त्य 260 (2).
 अमर्मणः 323 (123).
 अमितक्रतुः 327 (195).
 अमित्रहा 261 (3).
 अमित्रान् 327 (198).
 अमुया 67.
 अमृक्त 313.
 अमृत 294.
 अयस् } 313-314.
 अयास्यः }
 अररिन्दानि 329 on 186 (285).
 अरिः 331 on 255 (31).
 अरिष्टाः 328 (282).

अरुषः 279 (e).
 अरेणवः 316 (कशा 6).
 अर्थे 329 on 186 (286).
 अर्वा 286-288 (0).
 अव 300-301.
 अवनिः 73 ; 314 (1) ; 315 end.
 अवस् 253 (3).
 अवार्यक्रतुः 327 (196)
 अविहर्यतक्रतो 327 (198).
 अवृकाभिः 329 on 187 (287).
 अवृजिनाः 328 (282).
 अवृत्रन् 309 on 25 (19).
 अश्मन् 80-85 ; 316 on 83 (21-24).
 अश्वः 280-281 ; 321 (81).
 असमाः 315 on 77 (10).
 असामि 332 on 282 (j).
 अस्कृधोयुः 331 (आभर 50).
 अस्तं 331 (आभर 24).
 अस्तुतं 320 (67).
 अहंपूर्वः 314 on 74 (2).
 अहंसन 327 on 177 (245).
 अहर्दशः 320 (67).

आ

आ + कृ 282 (i) ; 282 (j).
 आजि 194 (312) ; 318 (श्वघ्नी 18).
 आदेवं 328 on 182 (270).
 आपित्वं 288.
 आमा 323 (क्रतु 112).
 आमुरिः 331 on 255 (31).
 आयसं (वज्रं) 322 (क्रतु 101).
 आयुः 306 (अकव 9).
 आरिः 318 (श्वघ्नी 18) ; 331 on 255 (31).

आरितः 189 (294).
 आरीः 318 on 103 (2).
 आवयः 103 (श्वघ्नी 18).
 आवृतासः 171 (222).
 आशुं 267 (46).
 आशुपाणासः 326 (187).
 आहनः 304 (v).

इ

इन्द्र 261 (4).
 इन्द्रसेना 318 on 100 (9).
 इन्द्रं 321 (क्रतु 87).
 इन्द्रियं 321 (क्रतु 88).
 इयतिं 300.
 इप् 253 (5).
 इह 283-285 (l).

उ

उक्षतं 330 on 198 (328).
 उग्र 253 (7).
 उत् 321 (90).
 उत्तमानि 330 on 228 (10)
 उत्तमेभिः 306.
 उत्तरं 320 on 121 (69).
 उत् + भिदः 319 (12).
 उदरं 107 (20) ; 283-284 (l).
 उदरेषु 282 (j).
 उपमः 324 (130).
 उपाकयोः 322 (101).
 उरुक्षसं 282 (i) ; 283 (k).

ऊ

ऊमाः 312 (77).
 ऊर्ज 253 (6).
 ऊर्जा पते 265 (35).

क

- कक्वा 308 (अण्व 2).
 कचीषमः } 331 on 261 (6).
 कजीपिन् }
 कतप्रजात 308 on 22 (4).
 कतं } 297-298.
 कतावा }
 कभुः 324 (125).
 कभुष्टिर 262 (7).
 कण्व 322 (101).

ए

- एकः 309 on 24 (14).
 एवः 321 (81)
 एवयामरुत् 322 (111).
 एवारे 103 (श्वन्नी 18).

ओ

- ओकस् 321 (कतु 78).
 ओजस् 253 (7).

क

- कधप्रिया 312 (65).
 कर्णशोभनानि 247 (78).
 कर्तृभिः 323 (116).
 कर्मन् 308 on 22 (1); 327(195).
 कव
 कवारिभ्यः } 1; 306.
 कवासखः }
 कविः
 कविकतुः 327 (200).
 कव्य } 1; 306.
 काव्य
 कव्यता 3 (9); 306.
 कशा 11; 316 on 90 (11).
 कशोजुवं 316 on 90 (10).
 काकुद् 91; 279-280.

काष्टा 93; 316-317.

कु 306.

कृतं 98.

कृतः 323 (कतु 116).

कृपा 330 on 199, 330).

कृष्टि 324 (130).

केतं 253 (8).

केतुः 324 (131).

कतु 206-213.

कतुप्राः 157-158.

कतुप्रावा 305 (353).

कतुमत् etc. 158-160.

कतुविद् etc. 160-161.

कृत्यन्ति 161-162.

कत्वामघासः 161.

क्षत्रश्रियं 282 (i).

क्षयद्वीर 317 (कृतं and श्वन्नी 3).

क्षिति 254 (10).

क्षिर्पणि 325 (150).

ख

खजं 327 (195).

ग

गय 254 (11).

गव्यूतीः 283 (k).

गाधं 331 (आभर 106).

गृ 295.

गोमायुः 303 (S).

गोषखा 303 (t).

घ

घर्मसद्भिः 306.

घृतश्रीः 324 (136).

घृताचीं 276-277 (d).

घोरः 323 (115); 325 (154).

च

- चक्रा 332 on 304 (v).
 चक्ष 330 on 226 (3).
 चर्षणिः 332 on 264 (24).
 चित्र 254 (13).
 चेतुन 253-254 (8).
 चोदयन्मते 262 (9).

ज

- जसुः } 330 on 224 (9).
 जसुरिः }
 जाः 330 on 225 (1); also 330
 end.
 जात 331 on 262 (10).
 जादृष्टिर 321 (93).
 जुवः 254 (14).
 जुष्टः 332 on 262 (11).
 ज्यायः 254 (15).
 ज्योतिः 319 on 111 (33).

त

- ततुरिः 331 (आभर 51).
 तुजं 254 (16).
 तूयं 332 on 304 (v).
 त्वाद्तासः 331 (आभर 31).

द

- दंसिष्ट 262 (13).
 दक्ष 276 (d)
 दक्षिणा 306 on 2 (3).
 दमूनस् 332 on 268 (47)
 दमेदमे 324 (136).
 दर्शतः 311 on 51 (45).
 दस्म } 332 on 268 (48).
 दस्त्र }

- दिवः 254 (17).
 दिवावसो 262 (14).
 दिवेदिवे 271 (a).
 दिवो दुहितर् 268 (49).
 दिव्यः 330 on 226 (3).
 देवताति 308 on 22 (1).
 देवनिदः 315 on 77 (12).
 दीदिवांसः 275.
 दीध्यानाः 325 (160).
 द्रुतः 331 (आभर 31).
 दृहळा 254 (18).
 देवः 263 (15); 321 (81).
 देवकृतं 326 (162).
 देवमादनः 324 (132).
 देवयज्या } 306 on 2 (3).
 देवी पूर्तिः }
 दोषावस्तर 214-216.
 दोषावस्तोः 286 (0).
 द्यु 254 (17).
 द्युक्ष 254 (19-20).
 द्युमत् 22-23.
 द्युमान् 158 (179)
 द्युस्र 254 (19-20).
 द्राविणोदसः 313 on 70 (4).

ध

- धर्णसि 329 on 186 (286).
 धारपृताः 328 (282).
 धियं 276 (d).
 धीरः 158 (179).
 धृषितः 326 (163).
 धृष्णो 263 (16)
 धृष्णुषेणः 269 (50).

न

न 302

नमोभिः 317 (कृतं and श्वप्ती 2).
 नमस्वान् 159 (180).
 नरं 282 (i).
 नरः 292.
 नवजाः 306 (अक्र 4).
 नविष्टा 316 on 90 (8).
 नहुष्य 306.
 नामन् 293.
 नारिभ्यः 331 (आभर 71).
 निखातं 326 (164).
 निदः 311 on 45 (24).
 निविदा 306.
 नुवन्तं 313 on 67 (1).
 नृभ्यः 331 (आभर 71).
 नृम्णं 254 (19-20).
 नेदिष्टं 311 on 45 (24).

प

पतयन्मन्दयत्सखं 330 (आभर 1).
 पथिभिः } 312 on 58 (72).
 पन्थाः }
 पपुरिः 331 (आभर 51).
 परा 281 (h); 283 (k).
 परीणसा 331 (आभर 35).
 पर्वणा 328 (261).
 पर्वत 307 (अक्रान् 1).
 पवमान 263 (17); 318 on 100
 (6).
 पवस्ते 307 (अक्र 1).
 पश्य् 330 on 226 (3).
 पद्मः 254 (23).
 पिता 322 (100).
 पितुः } 254 (24).
 पितुमान् }
 पिद्दनानि 308 (अति + या 2).

पुत्रः 322 (100).
 पुरंदर 263 (18).
 पुरु 255 (25).
 पुरुकृत् 263 (19).
 पुरुत्राः 317 on 97 (10).
 पुरुधप्रसृतः 310 on 41 (12).
 पुरुमायस्य 309 on 23 (10).
 पुरुष्टुत 326 (163).
 पुरुसंभृतं 326 (164).
 पुरुष्टुत 269 (51).
 पुरोयावानं 329 on 193 (306).
 पुरोहितः 324 (136).
 पूतदक्षं 276 (d).
 पूरुः 320 (59).
 पूरिधि 283 (l).
 पूर्वया 306.
 पूषणस्य 311 on 63 (89).
 पूश्निः 303 (S).
 पूषदश्वासः 314 on 75 (5).
 पूंस्यं 255 (26).
 प्र 255 (27).
 प्रजा }
 प्रजावत् } 294-295.
 प्रजावती }
 प्रथमः 289.
 प्रथमजाः 313 on 65 (94).
 प्रथस् 289.
 प्रपित्वे 288.
 प्रभङ्गी 328 (278).
 प्रमतिः 320 on 120 (65).
 प्रयंसि 283-285 (l).
 प्रवत् }
 प्रवत्वती } 313 on 65 (95).
 प्रवत्वान् }

प्रसक्तः 317 on 99 (कृतं 2).
 प्रस्तुभानः 313 on 71 (9).
 प्रस्वः 315 on 77 (10).
 प्राचामन्यो 327 on 177 (245).
 प्राता 316 on 90 (11).
 प्राप्ति 283-285 (1).
 प्रीतः 331 (आभर 26).

व

(नि) वर्हय 315 on 77 (12).
 वेकनाटान् 320 (67).
 व्रध्न 278.
 व्रह्मन् 255 (28); 300.

भ

भद्रं 255 (30).
 भारत 331 (आभर 12).
 भीमः 322 (क्रतु 101).
 भूयिष्ठं 319 on 106 (13).
 भूरि 331 on 255 (31).

म

मद 255 (32).
 मनस् 280 (g).
 मनस्वान् 289.
 मना 256 (33).
 मन्दसानः 325 (142).
 मन्म 299.
 मन्यु 256 (34).
 मर्म 323 (123).
 महिब्रत 323 (113).
 मद्वा 291.
 मात्रा 312 on 56 (61).
 मित्रयुजः 314 on 75 (5).
 मृडयाकुः 326 (191).
 मृळीकाय 280 (g); 282 (i).

मेदी 320 (69).
 मेहन 263 (20).

य

यज्ञत्र 306 (अक 3).
 यजिष्ठ 326 (186).
 यधिष्ठ 263 (21).
 यशस् 271 (a).
 युक्तं 305.
 युवा 329 on 188 (290).

र

रघुः 325 (154).
 रजः 319 on 109 (26).
 रथः } 332 on 280 (g).
 रथीः }
 रथ्या 332 on 304 (v).
 रि 331 on 255 (31); 332 on
 267 (44).
 रिशादसं 332 on 276 (d).
 रूपं 256 (40).
 रेतस् 256 (41).
 रोचना 332 on 277 (e).

व

वज्रः 320 (69).
 वज्रहस्त 332 on 269 (52).
 वज्रिवः 332 on 267 (44).
 वन्धुर } 314 on 74 (2).
 वन्धुरः }
 वयः 286-288 (o).
 वरुणं 329 on 191 (301).
 वरुणः 318 (क्रतुः 1).
 वरेण्यक्रतुः 327 (214).
 वसतीः 281-282 (h).
 वस्यइष्टये 281 (h).
 वहीयसः 286-288 (o).

वाजी 286-288 (0).
 वातप्रमियः 317 (काष्ठा 7).
 विचर्पणिः 332 on 264 (24).
 विदः 283-285 (l).
 विद्वसो 263 (22).
 विद्वान् 306 (अक 2).
 विप्र 298-299.
 विभुक्तुः 327 (215).
 विभ्वतष्टं 320 on 197(322).
 विमन्यवः 281 (h).
 विशः } 263 (23).
 विस्पते }
 विश्व 308 on 22 (1).
 विश्वकृष्टयः 327 on 170 (219).
 विश्वगूर्तः 312 on 55 (59).
 विश्वचर्पणिः 332 on 264 (24).
 विश्वतः 331 (आभर 94).
 विश्वदर्शतः 317 (काष्ठा 10).
 विश्वधायस् 326 (162).
 विश्वयामते 327 on 167 (210).
 विषम 315 on 77 (12).
 वीरं 256 (46); 271 (a).
 वृकः 330 on 224 (9).
 वृतः 326 (163).
 वृत्र 256 (48).
 वृत्रहा 261 (3).
 वृथा 89 (6).
 वृद्धसेना 314 on अवनि (5).
 वृषक्रतुः 327 (217).
 वृषन् 327 on 169 (217); 332
 on 264 (25).
 वेदस् 256 (47).
 वेनः 328-329 on 186 (285).
 व्यन्तु 293.
 श
 शक्र 264 (26)
 शग्धि 283 (l)

शचीवः 264 (27).
 शतक्रतो 264 (28).
 शतपर्वणा (वज्रेण) 328 (261).
 शरदः 301.
 शवस् 256 (48).
 शवसस्पते 264 (29).
 शश्वन्तः 316 on 93 (सूर्या).
 शाकिनः 326 (163).
 शाद 308 (अति + या 2).
 शिशयं 264 (30).
 शिशीहि 283 (l).
 शुक्रस्य 264 (31).
 शुष्म 257 (49).
 शूघनासः 317 (काष्ठा 7).
 शूर 264 (32).
 शोचिषः (पते) 264 (31).
 श्मश्रु 326 (163).
 श्रवस् 257 (50); 272-273 (b).
 श्रितः 326 (162).
 श्रुत् 257 (50); 300.
 श्रुत्याः 319 on 106 (13).
 श्रुष्टि 272 (b).
 स
 सखा 314 on 74 (1).
 सत्पती 311 on 47 (32).
 सत्य 272-273 (b).
 सत्रा 257 (51).
 सद्यो 265 (34).
 सधमादः 329 on 193 (309).
 सनश्रुत 318 (क्रतु 9).
 समः 323 (116).
 समना 324 (138).
 समहः 321 (क्रतु 83).
 समानं 321(क्रतु 95); 324 (138).
 समीची 321 (100).
 संभृतक्रतो 327 on 170 (218).

- सम्राट् 325 (143).
 सरस्वति 315 on 77 (12).
 सरी 319 (55).
 सर्व 318 on 102 (15).
 सर्वताता 110 on 41 (12).
 सर्वरथः 328 (264).
 सहस् 257 (53); 265 (35).
 सहसः पुत्रः }
 सहसः यहुः } 265 (35).
 सहसः सुनुः }
 सहसाचन् }
 सहस्वः }
 सहस्रमर्णसं 331 (आभर 97).
 साधन्ता 277 (d).
 सायक 320 (69).
 सु 257 (54).
 सुकर्मा 325 (160).
 सुक्रतो 193-196.
 सुपर्णः 330 on 226 (3).
 सुपारः 314 on 74 (1).
 सुप्रवाचनं 321 (93).
 सुमतिः 309 on 27 (10).
 सुयुजः 312 on 55 (60).
 सुवितं 257 (55).
 सुशिप्र 269 (53).
 सुश्चन्द्र 265 (37).
 सुविरां 92 (3).
 सुसरणं 308 on 9 (9).
 सुनुः 317 (काष्ठा 4).
 सुनुता 292-293.
 सरः 308 (अण्व 1).
 सरिः 331 on 255 (31).
 सूर्य 92 (3).
 सूर्या 316 on 93.
 सुत्वरी 309 on 24 (15).
 सुप्रभोजसे 330 on 203 (341).
 सुप्रबन्धुरः 314 (अवनि 2).
 सेना 269 (50).
 सेनाजुवा 269 (50).
 सोम }
 सोमपेयं } 322 (109).
 स्त }
 स्तन् }
 स्तनः } 307 (अञ्ज 1).
 स्तभूयन् }
 स्तवान् }
 स्तवमानः 331 (आभर 65).
 स्तवान् 238 (36).
 स्तुतः 258 (56); 292.
 (पव) स्ते 307 (अञ्ज 1).
 स्तेगः 309 on 24 (16).
 स्तोमः 319 on 109 (27).
 स्थातर 270 (54).
 स्थातारा 314 (अवनि 2).
 स्थाति 329 on 187 (287).
 स्थिरः 262 (7).
 स्वधा 312 (86).
 स्वरिः 311 on 55 (59).
 स्वसृः 312 on 63 (89).
 स्वानः 286 (O).
 स्वानिनः 170 (219).
 ह }
 हरि + अश्व 270 (56).
 हरिवः 270 (55).
 हरिष्ठाः 270 (54).
 हरीणां स्थातर 270 (54).
 हवः 272 (b).
 हविः 293.
 हविरद्याय 310 on 42 (16).
 हव्यः 265 (38).
 हव्यवाद 265 (39).
 हृद् 319 on 169 (27).
 हृषकृतवः 327 on 170 (219).
 होता 266 (40).
 होता 272 (b).

[illegible]

Page	Line	Incorrect	Correct.
10	27	मेप्यः=	मेप्यः
14	8	सिन्धुर्न	सिन्धुं न
"	10	दुखेन	दुःखेन
"	18	द्वेपास्यर्यमा	द्वेपांस्यर्यमा
15	1	आगच्छवु	आगच्छतु
"	15	कुरु	कृणु
"	16	शत्रुन्	शत्रून्
"	30	सुनीतिभि	सुनीतिभिः
16	1	परिंठा	परिंष्टा
"	2	परिंठाः	परिंष्टाः
17	1	द्युमैरद्र	द्युसैरद्र
"	2	द्युमैः	द्युसैः
"	6	"	"
"	"	उद्र	उद्र
"	"	अतिगाह	अति + गाह्
18	8	क्रामेय	क्रामेम
"	12	पवित्रमाशनः	पवित्रमाशवः
"	19	असृग्रन्नाशवोऽति	असृग्रमाशवोऽति
18	20	शीघ्रगतवः	शीघ्रगतयः
20	17	अतिरीचमानम्	अतिरोचमानम्
"	30	क्रन्दति	क्रन्दति
23	16	सुवीर्यैश्च	सुवीर्यैश्च
"	26	अतिशेने	अतिशेते
"	30	महित्वम्	महित्वम्
"	33	सेदग्निरग्नीरँत्यस्त्यन्यान्	सेदग्निरग्नीरँत्यस्त्वन्यान्
"	34	अस्ति	अस्तु
"	"	अतिशेते	अतिशेताम्
24	1	मघोन्माम्	मघोनाम्
"	3	विश्वा चकार	विश्वानि चकार
27	13	अग्ने	अग्ने
"	24	सहस्रैः	सहस्रैः
"	25	दशसहस्रैः	दशसहस्रैः
28	23	वनुष्यति	वनुष्यति
29	28	सर्वैः	सर्वैः

Page	Line	Incorrect	Correct.
29	29	श्रवणपे	श्रव णपे
30	5	श्रवसः	श्रवसः
32	29	चर्यणीः	चर्यणीः
33	15	समृद्धात्	समृद्धान्
42	7	पतिर्मधुमन्नो	पतिर्मधुमात्रो
"	27	भृषु	भृतु
45	17	सोमस्व	सोमस्य
46	19	अभिनट	अभिनट्
48	3	एकपात्तनुयित्नुर्णवः	एकपात्तनयित्नुर्णवः
52	24	गिरीरञ्जान्	गिरीरञ्जान्
"	"	रञ्जमानाँ	रेजमानाँ
55	3	सुकृतांना	सुकृतानाम्
"	14	दिवस्पृथिव्याः	दिवस्पृथिव्याः
56	23	रस.	रसः
58	24	तेभिना	तेभिनी
65	19	अन्तरिक्षाः	अन्तरिक्ष्याः
68	4	गावाः	गावः
70	19	ऋभुक्षणो	ऋभुक्षणो
71	2, 4, 5, 9	दधन्वुः	दधन्युः
74	14	सुप्र	सृप्र
77	3	अवनीखाता	अवनीरवाता
77	4	अहिंसिताः	अहिंसिताः
"	"	सास्युवथ्यः	सास्युक्थ्यः
78	4	अर्वतीर्कृतावन्	अर्वतीर्कृतायन्
79	13	ऋज्यन्तः	ऋज्यन्तः
80	25	वव्रे	वव्रे
81	6	विवव्रुः	वि वव्रुः
"	15	व्रजम्	व्रजम्
83	19	स्वदृशः	स्वदृशः
85	2	अधिपाः	अधिपाः
"	24	भ्राजदृष्टयः	भ्राजदृष्टयः
90	5	स्थनथाः	स्तनथाः
94	15	अन्वेपयन्तो	अन्वेपयन्तो
"	18	भवन्ति	भवन्ति

Page	Line	Incorrect	Correct.
"	31	दिववन्तः	दितवन्तः
"	5	घ्नन्	घ्नन्
96	8	सिन्धोरिव	सिन्धोरिव
"	27	काष्ठायाः	काष्ठायाः
97	10	चरन्ति	चरन्ति
99	7	विचमेय	विचयेम
103	11	श्वघ्नी	श्वघ्नी
104	6	ईद्रे	ईद्रे
"	24	द्युस्त्रितमः	द्युस्त्रितमः
"	31	सनश्नुत	सनश्नुत
108	21	तेय	तेन
"	"	शृणुतम्	शृणुतम्
110	4	भद्रः	भद्रः
112	5	स्तोमैरिन्द्रस्य	स्तोमैरिन्द्रस्य
"	16	धिवं	धियं
113	12	अपिवातय	अपि वातय
117	7	वृजननि	वृजनानि
119	22	मंह	मंह
120	23	प्रामर्ति	प्रमर्ति
122	19	द्युम्नी	द्युम्नी
123	19	सर्वतानि	सर्वताति
124	17	धृतनिर्णिजः	धृतनिर्णिजः
"	"	जुष्टाः	जुष्टाः
125	18	वृहतः	वृहतः
126	3	यादधीमसीद्रं	यादधीमसीन्द्रं
127	20 ; 22	वावृधुः	वावृधुः
128	19	जातूर्भर्मा	जातूर्भर्मा
129	24 ; 26	ववे	ववे
"	29	अन्तर	अन्तर
130	22	प्रजातः	प्रजातः
131	2	बलेन्	बलेन
"	24	मुरुष्ट	पुरुष्ट
"	29	अरोचयत्	अरोचयत्
132	2	शविष्टेन्द्र	शविष्टेन्द्र
"	5	कृणवाय कृववन्तः	कृणवाम कृतवन्त ।

Page	Line	Incorrect	Correct
135	11	परिजान्	परिज्मन्
"	26	अर्वापि	अर्वापि
137	13	पौंस्यैः	पौंस्यैः
"	20	तनूर्बलदेशव	तनूर्बलेश्याय
138	1	त्वं	त्वं
"	11	शुष्णस्य	शुष्णस्य
"	17	पित्रो	पित्रोः
140	7	ववेः	ववेः
141	1	हविः	क्रतुं हविः
"	7	रिद्ध	रिद्ध
142	11	धृतश्रीः	धृतश्रीः
143	21	शूषः	शूषैः
144	23; 25	नन्	नून
"	25	विदथ्यः	विदथ्यः
145	9	शुष्काद्यदेव	शुष्काद्यदेव
147	15	रध	रध
148	18	संक्षरान्तु	संक्षरन्तु
"	19	न्हदं	Of. हृदं
"	20	पुष्यसि	पुष्यसि
"	25	मङ्कास्यं	मङ्कांस्यं
149	8	अङ्कासि	अङ्कांसि
150	6	क्रतुं	क्रतुं
"	22	क्रतुमपि	क्रतुमपि
152	28	क्रभुक्षा	क्रभुक्षा
153	11	विभर्ति	विभर्ति
"	30	हर्षश्वः	हर्षश्वः
154	17	तुभ्यं	तुभ्यं
156	11	जिघमि	जिघर्मि
157	10	सोमपावः	सोमपातः
"	19	सरवे	सखे
158	17	तु	तू
159	5	पस्पर्शत्	पस्पर्शत्
"	8	क्रतुयान्	क्रतुमान्

Page	Line	Incorrect	Correct
160	18 ; 19	पुरुष्टुत	पुरुष्टुत
163	26	कर्मच्छतमूतिः	कर्मच्छतमूतिः
164	19	च्युः	च्यु
167	5	ईळे	ईळे
"	8	ऋविजः	ऋत्विजः
169	6	समिद्धिरीमहे	समिद्धिरीमहे
173	23 ; 25	ब्रवामहे	ब्रवावहे
"	26	संब्रवामहे	संब्रवावहे
174	18	व्यदन्त्याध्यः	व्यदन्ति माध्यः
175	32	मह्य	मंह्य
176	2	"	"
"	32	प्रस्कण्वस्य	प्रस्कण्वाय
177	1	"	"
"	6	शजयाः	शशयाः
"	7	Drop प्रस्कण्वस्य = प्रस्कण्वाय	
"	19	मर्दितु	मर्दितु
"	26	मर्त्यत्वेन	मर्त्यत्वेन
178	1	अनुकामा	अनुकामाः
"	18	नम्णं	नृम्णं
180	19	हन्तते	हन्तवे
183	9	गीर्भिः	गीर्भिः
"	15	जागृवि	जागृवि
"	20	स्यामसुगोपाः	स्याम सुगोपाः
184	5	वृकबर्हिषः	वृकबर्हिषः
189	26	मघानि	मघानि
191	1	ह्यनारा	ह्यन्तरा
"	2	विद्वान्	विद्वान्
192	26	हातारम्	होतारम्
196	8	ऋताति	ऋतानि
197	3 ; 12	धनं	धनं
"	15	सद्य-	सद्यः
199	26	वधस्	वेधस्
"	30	वर्ष्मन्	वर्ष्मन्
"	31	सुकते अग्न	सुकतो अग्ने

Page	Line	Incorrect	Correct
200	33	°भविवारम्	°भवितारम्
204	6	वसिष्ठ	वसिष्ठ
207	21	सुकृत्	सुकृत्
"	22	कृतयन्ति	कृत्यन्ति
208	26	बहुकर्मन्	बहुकर्मन्
209	1	वाजिनविसो	वाजिनीवसो
211	32	सोमपावातं	सोमपावानं
214	14	ऊजं	ऊर्जं
223	14	वि	नि
233	14	°परिष्टा°	°परिष्टा°
"	25	Drop ये	
234	7	धृष्णुषेणः विश्वैः, वीर्यैः	धृष्णुषेणः, विश्वैः, वीर्यैः
235	5	भोजतानि	भोजनानि
237	28	धनेने	धनेन
239	8	अग्ने	तमग्ने
"	13	क्षितीनास्मभ्यं	क्षितीनामस्मभ्यं
"	26	राधस्तनो	राधस्तनो
"	31	मैहन	मेहन
242	15	मधवन	मधवन्
243	2	दूरेअमित्रमुच्छोवा	दूरे अमित्रमुच्छोर्वा
"	3	चोद	चोदय
"	5	व्युच्छ	व्युच्छ
"	11	दुरितर्मर्त°	दुहितर्मर्त°
"	17	विपश्चितो अर्यो	विपश्चितोऽर्यो
245	15	वृषवृजीपिन्ना	वृषवृजीपिन्ना
246	6	परिबाधो	परि बाधो
"	16	पुरुकृद्गवा°	पुरुकृद्गवा°
"	17	परिमर्धिपत्ते	परिमर्धिपत्ते
"	32	अभ्यव्यञ्जनं	अभ्यञ्जनं
248	11	विदा	विदाः
249	6	सहस्रभर्णसं	सहस्रभर्णसं
"	7	अर्णसं	भर्णसं
250	8	भर	भरा
"	30	तवीमान्	तवीयान्

Page	Line	Incorrect	Correct
251	1	विदा	विदो
"	"	गाधमत्र	गाधमद्य
"	30	संसमिद्युवसे	संसमिद्युवसे
252	2	°तर	°तर
256	3	वृत्रतुर्ये	वृत्रतुर्ये
"	29	तरुपेय	तरुपेम
258	3	रवि	रयि
268	21	दस्य	दस्म
269	16	धृष्णुपेनः	धृष्णुपेणः
270	5	न किः	नकिः
"	22	दा	दाः
271	15	येशायुक्तम्	यशायुक्तम्
"	28	वीरवमत्तं	वीरवत्तमं
277	34	युञ्जान्त	युञ्जन्ति
"	35	दाव	दिवि
279	8	तस्तुपः	तस्त्युपः
284	14	पोनः	पो नः
287	20-25	Omit, Geldner's translation.	
285	21	दस्य	दस्म
286	13	वीगतौ	वी गतौ
"	34	वान	स्वान
332	13	सख	सखं
333	25	आरतः	आरितः
334	7 ; 9	अद्	अद्

English Spelling.

6	10	desitous	desirous
7	9	synonymus	synonymous
"	23	accarding	according
15	12	compared	composed
17	5	distresses	distressed
19	9	emphasises	emphasise
"	28	one	are

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>Incorrect</i>	<i>Correct</i>
20	26	fone	force
21	12	fonnd	found
23	1	means	mean
28	29	opposed	opposed to
30	22	through	through
„	29	wnat	what
31	17	twist	twit
32	7	compart	compact
33	30	occure	occurs
36	15	Rblus	Rbhus
41	6	hroke	broke
44	16	qnalifies	qualifies
48	22	theae	these
53	1	inspitation	inspiration
60	19	goods	gods
64	33	RK.	RK
76	3	meen	mean
78	17	Varuua	Varuna
83	10	stonies	stones
„	18	Godl	God
„	24	muoth	mouth
96	16	journay	journey
104	22	treasurer	treasure
„	23	witn	with
115	29	gives	givers
125	26	merry	mercy
132	30	wrst	wast
135	„	dyans	dyaus
136	1	gronp	group
„	2	dyans	dyaus
137	15	expause	expanse
„	17	completelly	completely
143	1	prayera	prayer
146	28	on	one
148	23	inextricabiy	inextricably

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>Incorrect</i>	<i>Correct</i>
150	15	llberal	liberal
155	18	landable	laudable
157	5	restred	restored
162	25	opposep	opposed
176	5	tribe	tribes
179	31	co	to
195	7	atready	already
198	28	possed	possessed
203	9	multltude	multitude
204	7	come	cover
„	14	giker	giver
206	4	sueh	such
208	19	usefui	useful
„	20	iword	word
214	14	weelth	wealth
224	19	ussd	used
227	14	proppine	propping
233	22	aronnd	around
249	13	donquered	conquered
255	1	given	giver
266	21	aboudant	abundant
268	29	aboundant	abundant
269	4	Drop meaning	
„	29	India's	Indra's
270	30	thought	though
271	17	andconsisting	and consisting
„	25	waalth	wealth
278	23	be	the
279	17	in	in the
282	5	the	to
286	29-30	Thy flames, O Agni,	The flames of Agni
„	34	firsta	first a
319	19	so	is

Punctuation.

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>Incorrect</i>	<i>Correct</i>
1	10	कर्मभिः	कर्मभिः.
7	8	अहिंसित	अहिंसित,
„	18	tall	tall.
8	„	mountains	mountains.
20	3	वचनः-	वचनः.
23	4	words	words.
„	29	अति-	अति.
24	8	(मयै)	(मयै).
57	16	तथा ।	तथा वृ°
60	22	ये).	ये.
68	20	him)	him).
74	12	निस्सगतिः	निस्सगतिः
76	18	उद्गा ।	उद्गा
108	16	donors	donors.
115	28	wealth	wealth.
122	10	इन्दुना ।	इन्दुना
126	21	only	only.
128	12	जातृष्टि	जातृष्टि-
182	21	wealth	wealth.
189	20	obeyed	obeyed ;
213	5	superior	superior.
278	1	(तस्थुषः)	तस्थुषः
„	32	adjective	adjective.
280	„	(1/25/3)	(1/25/3).
„	„	(Peterson)=	Peterson:—
320	„	(in मित्र is मि)	in मित्र is मि
325	„	देहि=सोमं	देहि. सोमं
329	3	to give)	to give).
„	4	gift	gift.
335	7	27)	(27)

Figures.

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>Incorrect</i>	<i>Correct</i>
25	1	(18)	(19)
81	10	(4/43/3)	(6/43/3)
83	„	(12/3)	(2/12/3)
95	16	(1/59/5)	(1/59/6)
„	24	(1/63/4)	(1/63/5)
104	17	(1/11/5)	(1/91/5)
128	13	(2/13/12)	(2/13/11)
149	14	85/2	5/85/2
246	6	(7)	(71)
„	9	(2)	(72)
327	7	(95)	(195)

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.
